

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRKDİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

KONYA ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE (18-19. yy)
ÂŞIK ŞEM'Î VE ŞİİR DÜNYASI
(İNCELEME-METİN)

Nilgün AYDIN

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Sinan GÖNEN

Konya-2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nilgün AYDIN
	Numarası	114101002001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı /Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tezin Adı	“Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası”

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nilgün AYDIN
	Numarası	114101002001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı /Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sinan GÖNEN
	Tezin Adı	“Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası”

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası” başlıklı bu çalışma 21/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Sinan GÖNEN	Danışman	
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Üye	
Prof. Dr. Ali YAKICI	Üye	
Prof. Dr. Semra TUNÇ	Üye	
Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA	Üye	

ÖN SÖZ

Türkler, kadim yurtları Türkistan'dan batıya doğru göç ettiklerinde sahip oldukları kültürel yapılarını da beraberlerinde getirmişlerdir. 'Söz'e dayalı olan bu kültür, yapısı gereği kuşaktan kuşağa toplumun hafızasında yaşayıp taşınarak aktarılan bir düzen oluşturmuştur. Asırların ve nesillerin hafızalarından süzülenlerin bu düzen içinde âdeta bir mektep gibi çeşitli işlevler üstlenmesinin yanında, zamanın getirilerine paralel *gelişerek değişen, değişerek gelişen* 'geleneğin', sürekliliği sağlamasıyla da sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapı ile aktarılan kültür, Türk sözel kültür geleneğini; onu besleyen en önemli damarlardan olan edebiyat ise Türk sözel edebiyat geleneğini oluşturmuştur. İlk icracılar olarak kabul edilen şamanlar ve kamlar her ne kadar dini bir hüviyet taşıdılar da bu boyutun yanı sıra toplumun edebî ve sanatsal açıdan doyuma ulaşmasını da sağlamışlardır.

Kökleri ozan-baksı geleneğine dayanan âşıklık geleneği, XV. yüzyıl sonları ile XVI. yüzyılın başlarında teşekkül etmeye başlamıştır. Bu gelenek, Anadolu coğrafyasında önce 'tekke tarzı kültür geleneği'nin, sonrasında ise Bektaşilik ve divan edebiyatı etkisiyle kahvehane merkezli 'âşık tarzı kültür geleneği'nin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Teşekkül ettiği XVI. asırdan itibaren yüzyıllar içinde tarihî, sosyokültürel süreçlerin getirilerine göre 'merkez' ve 'çevre' eksenli gelişen âşık tarzı kültür geleneği, güçlü temsilciler yetiştirerek yoluna devam etmiştir. Özellikle İmparatorluğun başkenti İstanbul, âşık kahvehanelerinin varlığıyla âşıklar için bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. III. Selim, II. Mahmud gibi padişahların âşıkları himaye edip onları taltif etmeleri ve Âşıklar Kethüdası'nın kurulması ile gelenek, kurumsal bir kimlik kazanmış; usta âşıklar, sanatlarını göstermek için buradaki kahvehanelerde fasıllara katılmayı kendileri için hedef hâline getirmişlerdir.

Türkiye sahasında bölgelerin kültürel yapıları ile kendilerine has özellikler gösteren âşık tarzı kültür geleneği için önem arz eden yerlerden biri de Konya'dır. Konumu itibarıyla geçiş güzergâhındabulunduğundan, Türkistan'dan gelen göçlerle kültürel yapıların taşındığı bir yer hâline gelmesinin yanında, Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapan Konya; Devlet'in gelişim sürecine paralel yaşadığı değişim ve dönüşümlerle âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin kendine has bir yapı oluşmasına imkân tanımıştır.

Âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin temsilcileri olan âşıklar üzerine yapılan çalışmalarda, klasikleşmiş bakış açısıyla “hayatı, sanatı, eserleri” şeklinde bir metot kullanılagelmiştir. Bu yöntem, âşıkların dâhil oldukları sosyokültürel bağlamla ilişkilerinin kurulmasına imkân vermemektedir. Âşığın nasıl bir sosyokültürel çevrede doğup büyüdüğü, âşıklık sanatına başlamasında ve bu sanatta ilerlemesinde bu kültürel atmosferin ne gibi tesirleri olduğu, şiirlerin hangi üretim bağlamlarında icra edildiği gibi konular üzerinde durulmamıştır. Oysa âşıklık geleneği sözel kültür ortamında, icra zeminlerinde hayat bulmuş bir icra töresine sahip olduğundan, âşığın yetiştiği kültür çevresi ve gelenek içindeki konumunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bakımdan XVIII. yüzyılın son çeyreği ve XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Konya âşıklık geleneğinin güçlü temsilcisi Âşık Şem’î ile ilgili bu tarz bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Böylelikle Şem’î’nin âşık tarzı kültür geleneği içindeki yeri ve önemi belirlenmeye ve şiirlerinden hareketle yaşadığı döneme, dönemin bakış açılarına, sosyokültürel atmosferine temas edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma hazırlanırken öncelikle çeşitli kütüphanelerde ve şahıslarda bulunan Şem’î’nin şiirlerinin yer aldığı yazma ve matbu eserler tespit edilmiştir. Millî Kütüphane, Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi, Mevlana Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kütüphanesi, California Üniversitesi Kütüphanesi, Paris Milli Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Atatürk Kitaplığı ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi’nde bulunan Ahmet Şükrü Esen defterleri ile Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal özel kütüphanesi, Prof. Dr. Ali Duymaz özel kütüphanesinde bulunan yazma ve matbu eserlerde Şem’î’ye ait şiirler tespit edilmiş; bu şiirler çeşitlenmeleri ile birlikte ortaya konarak onun sözlü kültür ortamındaki konumu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma; *Önsöz, Giriş, Sonuç, Kaynakça* ve *Ekler* dışında beş ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde âşık tarzı kültür ve şiir geleneği ‘tarihi zemin’, ‘gelenek’, ‘söz/metin’, ‘âşık musikisi’ ve ‘icracı/âşık’ başlıkları altında hem genel olarak hem de Konya âşıklık geleneği üzerinden ele alınmıştır. XVIII.-XIX. yüzyıllar Konya

âşıklık geleneğinin genel durumu, XVIII.-XIX. yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca tespit edilen şiirlerin bulunduğu kaynaklar tanıtılıp değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Âşık Şem'i'nin hayatı, mesleği, âşıklık geleneği içindeki yeri, sanatı, tarikat bağlantısı ve dinî görüşü hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde, şiirleri ile sözlü ve yazılı kaynaklardan ulaşılan bilgiler birlikte değerlendirilerek monografinin kurulmasında bir örüntü oluşturulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, Şem'i, sosyokültürel bağlamda değerlendirilmiş; sanatı, sanatını icra ettiği kültür ortamları, dönemin genel atmosferi içinde incelenip aktarılmaya çalışılarak âşığınsözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarındaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, âşık tarzı edebiyat geleneğinin gelişim seyri içinde yaşadığı değişim ve dönüşümlerin, âşık tarzı şiirin şekil ve muhtevası üzerinde yaptığı tesirlere değinilerek Şem'i'nin şiirlerinin bu bağlamda şekil ve muhteva açısından incelenmesine yer verilmiştir.

Beşinci bölümde Şem'i'ye ait tespit edilen şiirler; “heceli” ve “aruzlu” olmak üzere iki gruba ayrılıp çeşitlenmeleri ile birlikte verilerek tenkitli metin oluşturulmuştur. Bu kısımda, Şem'i'ye ait 273 şiir bulunmaktadır. Şiirlerden 45'i ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Ayrıca İAK'de 14, FH'de 2 olmak üzere 16 şiire ise yazmalarda tesadüf edilmemiştir. Sadece Latin harfli kaynaklarda bulunan bu şiirler, alındığı kaynaklara atıf yapılarak kurulan metnin içine dâhil edilmiştir.

Ekler kısmında ise Şem'i ile ilgili bir araya getirilmiş yazılı, görsel belgeler ve etrafında oluşmuş anlatılara yer verilmiştir.

“(…) Türk şiiri üzerinde türlü şekillerde tesirli olan, birçok mahsulleri hâlâ büyük bir okuyucu ve dinleyici kitlesi arasında zevk ve heyecan uyandıran âşık edebiyatı, bedîî bakımdan da millî edebiyat servetimizin mühim kısmını teşkil etmekte ve her suretle sistematik ve ilmî bir tetkike lâyık bulunmaktadır.” (Köprülü, 2004ç: 184). Çalışmanın amacını özetleyen sözlerden hareketle, yüzyıllardır heybesini doldurarak gelen geleneğin heybesine bir parça da olsa katkı yapılabildiyse kendimizi mutlu addedeceğiz.

Çalışma boyunca karşılaştığım güçlüklerde çözüm odaklı yaklaşımıyla yardımcı olan, yol gösteren, kaynaklarını benimle paylaşanDanışman Hocam,Sayın

Prof. Dr. Sinan GÖNEN'e; bu alana yönelmemi sağlayan, uzakta da olsa varlığını her daim hissettiren, lisans yıllarımdan buyana bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan ve bu çalışmayı yapmam için beni teşvik edip yardımlarını esirgemeyenmuhterem Hocam Prof. Dr. İsmail GÖRKEM'e; metinler üzerinde çalışırken okuyamadığım veya çelişkiye düştüğüm kelimelerde yanına koştüğüm her an beni geri çevirmeyerek büyük bir özveri ile yardımcı olan, metinleri kontrol eden sevgili Hocam, Prof. Dr. Semra TUNÇ'a; Konyalı olması hasebiyle kaynak kişilerarasında yer alarak beni onurlandıran, kaynaklarını paylaşan, kendisine rahatlıkla ulaşıp sorularımı sorabildiğim Türk halkbilimine yıllarını vermiş, alanın aksakallarından Prof. Dr. Saim SAKAOĞULU'na, şahsî kütüphanelerinin kapılarını açarak sahip oldukları cönkler ve mecmuaları kullanmama müsaade eden, cönkler üzerinde çalışmamdan ötürü memnuniyetini dile getirerek beni destekleyen ve eserlerin kataloğunu benimle paylaşankıymetli Hocam Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL'a ve yine şahsî kütüphanesinde bulunan cönklerden faydalanmama izin vererek bana çalışma ortamı hazırlayan saygıdeğer Hocam, Prof. Dr. Ali DUYMAZ'a; Lisans bitirme tezinde çalıştığı cöngü kullanmama vesile olan sayın Prof. Dr. Orhan YAVUZ'a ve cöngün sahibi Prof. Dr. Kemal YAVUZ Beyefendi'ye; değerli vakitlerini ayırarak Osmanlı tarihi hakkındaki kısmı okuyup tashihini yapan Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN'a; gerek yanlarına giderek gerek internet üzerinden sıkıntılı metinlerin okunmasında veya kontrollerinde sabırla bana yardımcı olan, bu tarz çalışmalar yapmış olduklarından fikirlerini benimle paylaşan, sayın Dr. Öğr. Üyesi Recep TEK'e, Dr. Öğr. Üyesi Erhan ÇAPRAZ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Betül GÖRKEM'e; çalışmalarımız boyunca istişare içinde olduğumuz ve okuyamadığım kelime olduğunda rahatlıkla kendilerine sorabildiğim sevgili Dr. Öğr.Üyesi Perihan ÖLKER'e ve mesai arkadaşım Dr. Ahmet KAVAKLIYAZI'ya; katkılarından ötürü Dr. Öğretim Üyesi Aziz AYVA'ya; malzemeleri topladığım süreçte kolaylık sağlayan kütüphane görevlilerine; derleme safhasında vakitlerini ayırarak özverili bir şekilde yardımcı olup sorularımızı yanıtsız bırakmayan 95'lik çınar Şem'i'nin torunununtorunu Mehmet Şemi PEKŞENOĞLU'na, yeğeni Abdullah Şemi PEKŞENOĞLU'na ve ailelerine; Âşık Şem'i'nin torunu Âşık Emine'den gelen soyda bulunan kişilerle görüşmemi sağlayan aynı zamanda bu sülalenin damadı olan Prof. Dr. Mustafa KÜÇÜKÖDÜK Beyefendi'ye, Mustafa Bey'in kayınvalidesi, Âşık

Emine'nin gelini veHüsamettin KABASAKAL'ın eşi Türkan KABASAKAL'a; derleme safhasında bana eşlik eden Konya'daki en büyük şansım Öğr. Gör. Hale GÜRBÜZ'e, aynı şekilde destek ve yardımcı olan Berna BüşraKOLOT'a, Yunus Emre CAN'a; kütüphanesinin kapılarını açarak uzun bir söyleşi yapma fırsatını bulduğum Konya folklor araştırmacısı rahmetli Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ'ye; derleme sırasındaçalışmamıza katkı sağlayan Konya esnafı ve yoldan çevirdiğimizde sorularımıza cevap veren Konya halkına; Şem'i hakkında çalışma yapmış araştırmacılara ve hayatın türlü debdebeleriyle uğraşırken yaşadığım tüm sıkıntılı süreçlerde her daim yanımda olan, sahip olduğum için her an şükrettiğim canım aileme sonsuz teşekkürlerimi sunmayı ödenmesi zevkli bir borç bilirim.

Nilgün AYDIN

Konya-2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Nilgün AYDIN
Numarası	114101002001
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı /Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sinan GÖNEN
Tezin İngilizce Adı	“Konya Âşıklık Geleneğinde (18-19. yy) Âşık Şem’î ve Şiir Dünyası”

ÖZET

Çalışmanın konusunu XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamış âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden Âşık Şem’î oluşturmaktadır. Genel bir tutum olarak âşık monografileri üzerine “hayatı, sanatı, eserleri” şeklinde hazırlanan çalışmaların aksine, bu çalışmada Âşık Şem’î ve ona ait şiirler âşığın yaşadığı dönemin tarihî, sosyokültürel bağlamı içinde ele alınmıştır.

Çalışma, Önsöz, Giriş, Sonuç, Kaynakça ve Ekler dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde âşık tarzı şiir geleneği, XVIII.-XIX. yüzyıllar Konya âşıklık geleneğinin genel durumu, XVIII.-XIX. yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve kültürel durumu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca tespi edilen şiirlerin bulunduğu kaynaklar tanıtılıp değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, Âşık Şem’î’nin hayatı, mesleği, âşıklık geleneği içindeki yeri, sanatı, tarikat bağlantısı ve dini görüşü hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, Şem’î, sosyokültürel bağlamda değerlendirilmiş ve kültür ortamlarındaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde Şem’î’nin şiirlerinin şekil ve muhteva açısından incelenmesine yer verilmiş ve sosyokültürel bağlam içinde değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde Şem’î’ye ait tespit edilen şiirler; “heceli” ve “aruzlu” olmak üzere iki gruba ayrılarak çeşitlenmeleri ile birlikte verilmiştir. Bu kısımda Şem’î’ye ait 273 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden 45’i ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Ekler kısmında ise Şem’î ile ilgili bir araya getirilmiş yazılı ve görsel belgeler ile âşığın etrafında oluşmuş anlatılara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık tarzı kültür ve şiir geleneği, Konya âşıklık geleneği, Âşık Şem’î, sosyokültürel bağlam.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nilgün AYDIN		
	Numarası	114101002001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı /Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☐	Doktora X
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sinan GÖNEN		
	Tezin İngilizce Adı	Âşık Şem’î and His Poem’s World in Konya Minstrelsy Tradition (18-19th Cent.) (Analysis-Text)		

SUMMARY

Âşık Şem’î who lived with the last quarter of 18th century between the first half of the 19th century an important representative of Minstrel Literature the subject of this study. By this approach this study is different from the classical monographic studies.

In this thesis there are five main chapters (except foreword, introduction, conclusion, bibliography and appendix). In first chapter information about Turkish minstrel tradition and the situation of Ottoman Empire and Konya in 18th-19th centuries was given. By this information we try to enlighten the period Şem’î lived and Şem’î’s place in Turkish minstrel tradition. In addition to this some of the main terms are also explained in this chapter. In the second chapter, which is the base of monographic constructure, information about Şem’î’s biography, education, profession, characteristic, artistry, religious life and poetics was given. In the third chapter Şem’î’s art and artistry was evaluated in their context. By this approach, firstly, context of performance was explained and than his place in cultural environment was identified. In fourth chapter Şem’î’s poems was examined by their context. There are 273 poems in this part and 45 of them are firstly read and published. In appendix part some visual documents and some texts/stories about Şem’î are found.

Key words: Minstrel style cultur and poem tradition, Konya minstrelsy tradition, Âşık Şem’î, socio-cultural context.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	II
ÖN SÖZ	III
ÖZET	VIII
SUMMARY	IX
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1
1.1. ÂŞIK TARZI KÜLTÜR VE ŞİİR GELENEĞİ.....	2
1.1.1. Tarihî Zemin	2
1.1.2. Gelenek / Sözel Kültür Geleneği / Âşıklık Geleneği	6
1.1.3. İcracı / Âşık.....	21
1.1.4. Söz / Metin.....	29
1.1.5. Musiki (Âşık Musikisi).....	35
1.1.6. Dinleyici Çevre/si.....	40
1.2. XVIII.-XIX. YÜZYILLARDA KONYA ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GENEL DURUMU	47
1.2.1. Tarihî Zeminde Konya Âşıklık Geleneği	47
1.2.2. İcracı / Âşık.....	52
1.2.3. Söz / Metin.....	55
1.2.4. Musiki (Âşık Musikisi)	61
1.2.5. Dinleyici Çevre/si	63
1.3. XVIII VE XIX. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU' NUN GENEL DURUMU VE KONYA	68
1.4. TANIMLAR.....	78
1.5. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	79
1.5.1. Dîvânlar,Cönkler, Mecmua ve Eski Harfli Kaynaklar	79
1.5.1.1. Dîvânlar / Dîvân-ı Şem'î	79
1.5.1.2. Cönkler, Mecmualar ve Eski Harfli Kaynaklar	80
1.5.2. Latin Harfli Kaynaklar	104
2. ÂŞIK ŞEM'Î.....	107
2.1. HAYATI.....	107

2.1.1. Ailesi ve Doğumu	107
2.1.2. Çocukluğu ve İlk Gençlik Yılları.....	111
2.1.3. Evliliği, Eşi ve Çocukları	112
2.1.4. Mesleği	115
2.1.5. Kişiliği	119
2.1.6. Âşıklığa Yönelişi, Çıraklık-Ustalık Dönemi / Sanatkârlığı.....	120
2.1.6.1. Âşıklığa Yönelişi, Çıraklık Dönemi.....	120
2.1.6.2. Ustalık Dönemi / Sanatkârlığı	124
2.1.6.2.1. Dertli ile Birliktelikleri	125
2.1.6.2.2. Sürûrî ile İlişkisi	127
2.1.6.2.3. İstanbul Dönemi	129
2.1.7. Eğitimi	137
2.1.8. Hacca Gitmesi.....	139
2.1.9. Ölümü	144
2.2. DİNÎ HAYATI	149
2.2.1. Tarikat Bağlantısı	149
2.2.2. Tasavvuf Anlayışı	163
2.3. DİĞER ŞEM'İLER.....	168
3. KÜLTÜR ORTAMLARINDA ŞEM'Î	172
3.1. SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMI.....	172
3.2. YAZILI KÜLTÜR ORTAMI	180
3.3. ELEKTRONİK KÜLTÜR ORTAMI.....	186
4. SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA ÂŞIK ŞEM'Î VE ŞİİR DÜNYASI..	194
4.1. ŞİİRLERİN ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ	201
4.1.1. Ölçü / Vezin	201
4.1.1.1. Heceli Şiirlerde Vezin	201
4.1.1.2. Aruzlu Şiirlerde Vezin	206
4.1.2. Kafiye ve Redif	212
4.1.2.1. Heceli Şiirlerde Kafiye ve Redif.....	212
4.1.2.2. Aruzlu Şiirlerde Kafiye ve Redif	220
4.1.3. Nazım Şekilleri ve Türleri	225
4.1.3.1. Heceli Şiirlerde Nazım Şekilleri ve Türleri.....	228

4.1.3.2. Aruzlu Şiirlerde Nazım Şekilleri ve Türleri	230
4.1.4. Dil ve Üslup	235
4.1.4.1. Dil Yapısı.....	237
4.1.4.2. Üslup	247
4.2. ŞİİRLERİN MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	259
4.2.1. Dinî Konular	259
4.2.1.1. İlâhi Aşk	259
4.2.1.2. İman	260
4.2.1.3. Ahiret	263
4.2.1.4. İbadet	264
4.2.1.5. Âyet ve Hadisler.....	266
4.2.1. 6. Peygamber/ler	269
4.2.2. Şahsiyetler	273
4.2.2.1. Dini Şahsiyetler	273
4.2.2.2. Tarihî Şahsiyetler	277
4.2.2.3. İlim Adamları / Âlimler	279
4.2.3. Destan ve Halk Hikâyeleri.....	279
4.2.4. Beşerî Aşk.....	284
4.2.5. Tabiat.....	287
4.2.6. Gurbet.....	289
4.3. ŞİİRLERİN TARİHSEL VE SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA İNCELENMESİ.....	291
4.3.1. Siyasi Olaylar.....	291
4.3.1.1. Koç Bekir Ağa veya Kadı Paşa Olayı	291
4.3.1.2. Osmanlı Rus Harbi (1828-1829).....	292
4.3.1.3. Fes Yeniliği.....	293
4.3.2. Şair-Patron İlişkisi.....	295
4.3.3. Kadınlar	297
5. METİNLER	299
5.1. HECELİ ŞİİRLER.....	301
5.2. ARUZLU ŞİİRLER	390
SONUÇ.....	621

DİZİN	629
EKLER.....	638
Ek-1. Âşık Şem’î’ye mal edilen Prizrenli Şem’î’nin Şiiri	638
Ek-2. Niyâzi’nin Âşık Şem’î’nin Şiirine Yazdığı Tahmis	639
Ek-2.1. Niyâzi’nin Âşık Şem’î’nin Şiirine Yazdığı Tahmis-Metin.....	640
Ek-3. Şem’î’nin Tanzir Ettiği Düşünülen Nedim’in Şiiri	641
Ek-4. Kayserili Rûzî’nin Şem’î’nin “Ben ‘ Âşıkım Deyü Da‘ Vâyı Neyler”şiirini Tanzir Ettiği Şiiri	642
Ek-5. Doğan Kaya’nın Aktardığı Orijinallerine Ulaşılamayan Metinler	643
Ek-6. Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Şem’î Üzerine Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ile Yapılan Röportaj.....	662
Ek-7. Âşık Şem’î’nin Mezarı Etrafında Oluşmuş Efsaneler	666
Ek-8. Âşık Şem’î’nin Mezar Kitabesi.....	668
Ek-8.1. Mezar Taşı Kitabesinin Metni.....	669
Ek-9. Âşık Şem’î’nin Mezarının çeşitli açılardan çekilmiş fotoğrafları.....	670
Ek-10. Helvacı Mehmed Ağa’nın Mezarının Bulunduğu Belirtilen Pir Esat Türbesi Mezarlığı	671
Ek-11. Âşık Şem’î’nin Torunu Âşık Emine Hanım	673
Ek-12. Âşık Şem’î’nin Torunu Hacı Ömer Ağa’nın Oğlu Abdullah [Pekşenoğlu]	674
Ek-14. Abdullah [Pekşenoğlu], oğlu M. Şemi ve aileleri	676
Ek-15. Soy Ağacı.....	677
Ek-16. Soy Ağacı (Âşık Emine)	678
Ek-17. Hafız Mehmet’in, Oğlu Hacı Ömer Ağa’nın ve Onun Oğlu Şemi’nin Mezarları.....	679
EK-17.1. Hafız Mehmed ve Hacı Ömer Ağa’nın Mezar Taşı Kitabeleri	680
EK-18. Abdullah [Pekşenoğlu]’ın ve Oğlu Âsım Pekşenoğlu’nun Mezarları	681
Ek-19. Kayıklı Kahve	682
Ek-20. Şem’in Helvacı Dükkânının Şimdiki Durumu	683
Ek-21. Konum Olarak Şem’î’nin Yaşadığı Dönemde Helvacı Dükkânı, Türbe/Önü, Ayakçı Kahvehaneleri ile Mevlânâ Türbesi, Dergâhı.....	684
Ek-22. Ağlayı Ağlayı Düşdi Gidiyor Şiirinin Notaları.....	685
Ek-23. Turmaz Mevce Urur Kapan Kapan Şiirinin Notaları	687

Ek-24. Konya Divan Ayağı Notaları	688
Ek-25. Konya Peşrevi Notaları.....	689
Ek-26. Divan, Cönk ve Mecmualardan Şem’î’ye Ait Örnek Metinler	691
KAYNAKÇA.....	706
ÖZGEÇMİŞ	733

KISALTMALAR*

BYEKFM : Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Figânî'den kalan,torunları tarafından bağışlanan mecmua

DŞ	: 'Dîvân-ı Şem'î'taş baskı divan
FB	: Fahri Bilge, 06 Mil Yz FB 134
FH	: Halıcı, 1982
HBH	: Halk Bilgisi Haberleri Dergisi
HF	: Harid Fedai Cöngü
İAK	: Kendi, 1951
İAKC	: Divan-ı Şem'î Baba, YA 10472
İÖ	: Özmen, 1998
KVHH	: Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı [Ergun]-[Uğur], 1926
KY	: Kemal Yavuz Cöngü
MHB	: Mehmet Halit Bayrı
MS	: Sarı, 2013
MFK	: Mehmet Fatih Köksal
NHO	: Naim Hazım Onat- 06 Mil Yz A 1309 numaralı eser
OY	: Yavuz,1979
TFA	: Türk Folkloru Araştırmaları
PMK	: Paris Milli Kütüphanesi
YAK	: Yusuf Ağa Kütüphanesi
A 1237	: 06 Mil Yz A 1237
A 2105	: 06 Mil Yz A 2105
A2385	: 06 Mil Yz A 2385
AD 19	: Prof. Dr. Ali Duymaz Özel Kütüphanesi. Cönk 19.
AE 6	: Alâaddin Erol, 6 numaralı Meccan Cönk.
AK45	: Bel_Yz_K_0045
AK50	: Bel_Yz_K_0050

* Burada *Türk Dil Kurumu İmla Klavuzu*'nda yer almayan kısaltmalar bulunmaktadır.

- AK53** :Bel_Yz_K_0053
- AK54** :Bel_Yz_K_0054
- AK56** : Bel_Yz_K_0056
- AK60** : Bel_Yz_K_0060
- AK61** : Bel_Yz_K_0061
- AK0924** : Bel_Yz_K_0924
- AK1223** : Bel_Yz_K_1223
- AK1583** :Bel_Yz_K_1583
- ANT** : Ali Nihat Tarlan Cönk, Süleymaniye Kütüphanesi
- AŞE II** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi II numaralı defter.
- AŞE V** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi V numaralı defter.
- AŞE VI** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi VI numaralı defter.
- AŞE IX** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi IX numaralı defter.
- AŞE XVIII** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XVIII numaralı defter.
- AŞE XXII** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXII numaralı defter.
- AŞE XXVI** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVI numaralı defter.
- AŞE XXVII** : Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVII numaralı defter.
- BYEK 1451** : BY1451 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 1580** : BY1580 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 4242** : BY4242 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 5290** : BY5290 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 7839** : BY7839 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 8359** : BY8359 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK 8433** : BY8433 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

- BYEK 9867** : BY9867Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEK10213** : BY10213 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- BYEKFM** : Mecmû'a-i Eş'âr. [kayıt numarası bulunmayan Figânî'ye ait şiir mecmuası] Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- C3** : 06 Mil Yz Cönk 3. Millî Kütüphane
- C4** : 06 Mil Yz. Cönk 4. Millî Kütüphane
- C5** : 06 Mil Yz. Cönk 5. Millî Kütüphane
- C11** : 06 Mil Yz. Cönk 11. Millî Kütüphane
- C12** : 06 Mil Yz. Cönk 12. Millî Kütüphane
- C 13** : 06 Mil Yz. Cönk 13. Millî Kütüphane
- C17** : 06 Mil Yz. Cönk 17. Millî Kütüphane
- C20** : 06 Mil Yz. Cönk 20. Millî Kütüphane
- C22** : 06 Mil Yz. Cönk 22. Millî Kütüphane
- C22** : 06 Mil Yz. Cönk 24. Millî Kütüphane
- C27** : 06 Mil Yz. Cönk 27. Millî Kütüphane
- C35** : 06 Mil Yz. Cönk 35. Millî Kütüphane
- C36** : 06 Mil Yz. Cönk 36. Millî Kütüphane
- C43** : 06 Mil Yz. Cönk 43. Millî Kütüphane
- C45** : 06 Mil Yz. Cönk 45. Millî Kütüphane
- C 46** : 06 Mil Yz. Cönk 46. Millî Kütüphane
- C 47** : 06 Mil Yz. Cönk 47. Millî Kütüphane
- C 49** : 06 Mil Yz. Cönk 49. Millî Kütüphane
- C 50** : 06 Mil Yz. Cönk 50. Millî Kütüphane
- C 51** : 06 Mil Yz. Cönk 51. Millî Kütüphane
- C 58** : 06 Mil Yz. Cönk 58. Millî Kütüphane
- C 64** : 06 Mil Yz. Cönk 64. Millî Kütüphane
- C 64** : 06 Mil Yz. Cönk 66. Millî Kütüphane
- C 68** : 06 Mil Yz. Cönk 68. Millî Kütüphane
- C 69** : 06 Mil Yz. Cönk 69. Millî Kütüphane
- C 71** : 06 Mil Yz Cönk 71. Millî Kütüphane
- C 77** : 06 Mil Yz Cönk 77. Millî Kütüphane
- C 80** : 06 Mil Yz Cönk 80. Millî Kütüphane

C 81	: 06 Mil Yz Cönk 81. Millî Kütüphane
C 84	: 06 Mil Yz Cönk 84. Millî Kütüphane
C 89	: 06 Mil Yz Cönk 89. Millî Kütüphane
C 90	: 06 Mil Yz Cönk 90. Millî Kütüphane
C 92	: 06 Mil Yz Cönk 92. Millî Kütüphane
C 96	: 06 Mil Yz Cönk 96. Millî Kütüphane
C 97	: 06 Mil Yz Cönk 97. Millî Kütüphane
C 99	: 06 Mil Yz Cönk 99. Millî Kütüphane
C 106	: 06 Mil Yz Cönk 106. Millî Kütüphane
C108	: 06 Mil Yz Cönk 108. Millî Kütüphane
C 118	: 06 Mil Yz Cönk 118. Millî Kütüphane
C 119	: 06 Mil Yz Cönk 119. Millî Kütüphane
C 120	: 06 Mil Yz Cönk 120. Millî Kütüphane
C 135	: 06 Mil Yz Cönk 135. Millî Kütüphane
C 136	: 06 Mil Yz Cönk 136. Millî Kütüphane
C 139	: 06 Mil Yz Cönk 139. Millî Kütüphane
C 140	: 06 Mil Yz Cönk 140. Millî Kütüphane
C 141	: 06 Mil Yz Cönk 141. Millî Kütüphane
C 149	: 06 Mil Yz Cönk 149. Millî Kütüphane
C 153	: 06 Mil Yz Cönk 153. Millî Kütüphane
C 156	: 06 Mil Yz Cönk 156. Millî Kütüphane
C 158	: 06 Mil Yz Cönk 158. Millî Kütüphane
C 159	: 06 Mil Yz Cönk 159. Millî Kütüphane
C 163	: 06 Mil Yz Cönk 163. Millî Kütüphane
C 171	: 06 Mil Yz Cönk 171. Millî Kütüphane
C 172	: 06 Mil Yz Cönk 172. Millî Kütüphane
C 173	: 06 Mil Yz Cönk 173. Millî Kütüphane
C 175	: 06 Mil Yz Cönk 175. Millî Kütüphane
C 176	: 06 Mil Yz Cönk 176. Millî Kütüphane
C 177	: 06 Mil Yz Cönk 177. Millî Kütüphane
C 180	: 06 Mil Yz Cönk 180. Millî Kütüphane
C 182	: 06 Mil Yz Cönk 182. Millî Kütüphane

- C 269** : 06 Mil Yz Cönk 269. Millî Kütüphane
- C 4905** : 06 Mil Yz A 4905. Millî Kütüphane
- CU 11** : Cönk 11(California University-Amerika Birleşik Devletleri)
- CU 12** : Cönk 12(California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 14** : Cönk 14(California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 15** : Cönk 15(California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 16** : Cönk 16 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 24** : Cönk 24 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 26** : Cönk 26 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 27** : Cönk 27 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 28** : Cönk 28 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 29** : Cönk 29 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 37** : Cönk 37 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- CU 38** : Cönk 38 (California University-Amerika Birleşik Devletleri).
- DŞ** : Divân-ı Şem'î (Princeton Üniversitesi Kütüphanesi-Amerika Birleşik Devletleri).
- FB** : 06 Mil Yz FB 134 numaralı Dîvân-ı Şem'î. Millî Kütüphane.
- G13917** : 03 Gedik 13917.
- K 11360** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11360 numaralı Dîvân-ı Şem'î.
- K11446** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi. 11446 numaralı cönk.
- K11449** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11449 numaralı cönk.
- K11460** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11460 numaralı Mecmû'a-i Eş'ar.
- K11477** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11477 numaralı cönk.
- K11484** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11484 numaralı cönk.
- K11825** : Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 11825 numaralı cönk.
- MFK C12** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 12.
- MFK C19** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 19.
- MFK C23** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 23.
- MFK C25** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 25.
- MFK C26** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 26.

- MFK C33** : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 33.
MFK C49 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 49.
MFK M1 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, Mecmû'a-i Eş'âr 1.
MFK M10 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 10.
MFK M13 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 13.
MFK M14 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 14.
MFK M20 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 20.
MFK M27 : Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr ve

Fevâyid 27.

- TDK C3** : Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. YZ. A 3 numaralı cönk.
TDK C450 : Türk Dil Kurumu Kütüphanesi. YZ. A 450 numaralı cönk.

*Çocukluğumda âşıklık geleneğiyle tanışmama vesile olan
sevgili anneannem Mine KAYA'nın ve
babaannem Nuriye AYDIN'ın
aziz hatıralarına...*

GİRİŞ

Köklü bir kültür ve medeniyete sahip Türkler, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren ‘söz’ü kendilerine tanık etmiş; varlık mücadelelerinden zaferlerine, destanlarından türkülerine, ağıtlarına; evreni anlamlandırma biçimlerinden mitolojik süreçlerin aktarılmasına kadar pek çok önemli işleve sahip ‘söz’ vasıtasıyla bir ‘gelenek’ meydana getirmişlerdir. ‘Söz’ün ‘ezgi’ ile birlikteliği kültür aktarımında kolaylık sağlarken, diğer taraftan sözel hafızanın imkânları ve iletişim ortamlarının oluşmasıyla da gelenek, sistemleşmiş bir yapıya kavuşmuştur. Bu yapı, asırlar ve nesiller boyunca zamanın tarihî, sosyokültürel getirilerine paralel bir değişim ve dönüşüm yaşasa da kurduğu güçlü mekanizma ile varlığını asırlar ötesine taşıyabilecek güce sahip olmuştur. ‘Söz’ün tarif edilemez gücünün varlığını kabul etmenin yanında bu gücün sistemleşmiş bir şekilde aktarılmasını sağlayan yapının ‘gelenek’¹ olduğunu vurgulamak önem arz etmektedir. Geleneğin aktarım sahasındaki işlevselliği ise aktaran/icracı ile anlam kazanmaktadır. Konu itibarıyla “gelenek” mevzuunu şiir sanatı üzerinden ele almak gerektiği düşünülmektedir. Dursun Yıldırım’a göre, sözlü gelenek şiir sanatının var olması için dört ana unsurun bulunması şarttır. Bu unsurlar: “1. Söz, 2. Yaratıcı, 3. Musiki, 4. Dinleyici çevre”dir (Yıldırım, 1998g:180). Bu dört temel unsura İsmail Gökem, ‘gelenek’ unsurunu eklemiştir² (Gökem, 1998: 108).

Kadim yurtları Türkistan’da göçerevli bir hayat tarzına sahip Türklerin, oluşturdukları edebiyat ve kültür geleneklerinin ortaya çıkış yeri burasıdır. Dolayısıyla âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin köklerini, temelleri Orta Asya’da atılmış sözel edebiyat ve kültür geleneğinin geçirdiği evrelerde aramak, başka bir deyişle yukarıda zikredilen unsurların yanına tarihî zemini eklemek doğru olacaktır.

¹ Gelenek; “Varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını her anlamda karşılayan ve süreklilik vasfı gösteren düzenler” (Yıldırım, 1998: 6) şeklinde tanımlanabilir.

² Gökem, bu konuyu “Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (=Performance Oriented) Olarak İncelenmesi” adlı makalesinde gündeme getirmiştir. Yazıda, sözel edebiyat ürünü olan halk hikâyeleri üzerine yapılacak çalışmalar için teklif edilen bu hususun folklorik tüm ürünlerin temel dayanak noktası olduğu belirtilmiş (1998: 108) ve bundan dolayı bu husus çalışmaya dâhil edilmiştir. Çünkü Türk sözel edebiyat ve kültür geleneği üzerine konuşulacaksa orada ‘söz/metin’, ‘gelenek’, ‘ezgi’, ‘anlatıcı / icracı’ ve ‘dinleyici çevresi’nden bahsetmek elzem olacaktır.

1.1.ÂŞIK TARZI KÜLTÜR VE ŞİİR GELENEĞİ

1.1.1. Tarihî Zemin

Âşık tarzı kültür ve şiir geleneğinin incelenebilmesi için öncelikle ortaya çıkış sürecindeki etmenler göz önüne alınmalıdır. Bu düşünceden hareketle Türk sözel edebiyatının oluşup yayıldığı ortamın zaman-mekân düzleminde ele alınıp beslenen sosyokültürel atmosferin çerçevesinin çizilmesi, geleneğin oluşup yayılma sürecine yardımcı olan kanalların algılanıp anlamlandırılmasına yardımcı olacaktır.

‘Türk sözlü şiir sanatı’ veya diğer bir söyleyişle ‘Türk sözlü gelenek şiir sanatı’ üzerine yapılan çalışmalar, şimdilerde belli bir seviyeye ulaşmasına rağmen, bu sanatın henüz tüm yönleriyle çevresine ne gibi tesirler bıraktığı ve bu tesirlerin niteliklerinin ne olduğunun ortaya çıkarıldığını söylemek mümkün değildir. Bu sanatla ilgili aydınlanmayı/araştırılmayı bekleyen konuların çoğu, “onun ortaya çıkışı, temsilcileri, yayılışı, gelişimi, türleri, tabiatı, teknik özellikleri; yazılı gelenek sanatı ile bağı ve bu gelenekle karşılıklı alış-verişleri; yerli ve yabancı insan çevreleri ile onların geleneklerine yaptığı ve onlardan aldığı tesirlerle ilişkilidir.”³ Bu sorulara cevap aramak, aynı zamanda Türklerin tarihî seyir içinde *Çin Denizi’nden Baltık’a, Rus steplerinden Hint Okyanusu’na kadar uzanan* geniş bir coğrafyada varlık gösterip yayılmalarından ötürü karmaşık sorunlarla da karşılaşmaktır. Bundan dolayı Türk sözlü gelenek şiir sanatını, bu sanatın ortaya çıkış sürecini anlamak ve Orta Asya’dan Avrupa’daki eski Türk yerleşim sahalarına hangi yollardan, ne zaman ve nasıl geldiği sorularını yanıtlamak için dil, tarih, edebiyat, etnografya ve folklor kaynaklarından yararlanılması gerekmektedir⁴ (Yıldırım, 1998d: 180). Köprülü, ilk

³ Türk milletinin fikrî hayatı yanında, sanat ve musiki ile yakın ilişkisi bulunduğu, Türk şiirinin başlangıcından bugüne birçok inkişaf aşaması geçirdiği aşîkârdır. Bunda da Türklerin kendi muhitleri içindeki oluşumlar kadar temas hâlinde olduğu farklı kültür ortamlarının payı vardır. Çünkü her milletin icra ve ibdâ kabililiyetlerinin yanında başka milletlerin meydana getirdiği değerlerden de istifade etmesi ortak bir medeniyet içinde yaşıyan insanlık için tabîî bir durumdur. (Arat, 1991: IX). Bununla birlikte Türk şiirinin şu ana kadar ulaşılabilen süreçte en eskisinden en yenisine ne gibi şekiller aldığı ve şiirlerle karşılaşıldığında önem verilmesi gereken hususların ne olması gerektiği soruları hâlâ cevap bekleyen sorulardır (Arat, 1991: X).

⁴ Umay Günay, M.Ö. IV. binden beri dünya üzerinde çok geniş bir coğrafyaya yayılmış en uzun ömürlü milletlerden biri olan Türklerin, süreç içinde yaşadıkları farklı coğrafyaların olması, sık sık yurt değiştirerek değişik medeniyetlerin sosyokültürel ve dinî açıdan tesir alanına girmesinin yanında bu hareketli yapılarından dolayı edebiyatlarını değerlendirmenin çok zor olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, İslamiyet öncesinde Türklerin yaşadıkları tüm alanlarda var oldukları andan beri daima gelişim içinde olup mahiyeti değişmeyen ‘ortak millî gelenek’lerine bağlı olmuş edebiyatlarının bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu edebiyat çeşitli dinî, politik, sosyokültürel şartlar

cemiyetlerde şiirin nasıl doğduğu ve ne gibi safhalardan geçtiği konularına eğilmenin, “konunun garabet ve hususiyetinden değil bu tür bir tedkikin edebî duygunun tabiatını ve mahiyetini anlatmaya her şeyden daha çok faydalı olabileceğinden” dolayı gerekli olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu, insanlığın daimi ve esas manzarasını göz önünde tutacak ve bugün yaşayan birçok hususun asıl menşeyini ortaya çıkarmada oldukça işe yarayacaktır (Köprülü, 2004a: 65).

Türklerin yazıyı en az 13-14 asırdır bildiği düşünüldüğünde, halk edebiyatının İslamiyet’ten evvel oldukça ileri düzeyde olduğuna hükmedilebilir. Bununla birlikte, biçim ve içerik olarak sözlü edebiyatta ne gibi değişikliklerin olduğu konusunda, halkiyat ilminin tetkikleriyle ortaya çıkan sonuçlar bu düşünce ile birleştirildiğinde, İslamiyet öncesi Türk millî edebiyatının *Dîvânu Lûgâtî’t-Türk* adlı eserde görülen örnekler gibi başka eserler meydana getirebilecek düzeyde ilerlemiş bir güce sahip olduğu anlaşılabilecektir⁵ (Köprülü, 2004a: 118).

Türk şiir sanatının yazılı kaynaklarda tesadüf edilen örneklerinden çok daha öncesinde oluştuğu düşüncesi doğrudur, nitekim anonim olma özelliği gösterse de, bu konuda Türk destan çağını göz önünde bulundurmak gerekir. Kendilerine has icra ve icracı hususiyetleri bulunan destan metinlerinin şiir şeklinde olması, Türk sözlü şiir sanatının ilk nüvelerinin yazılı eserlerde rastlanan örneklerden yüz hatta bin yıl/lar öncesindeki mevcudiyetine delalet etmektedir.

*Türk sözel edebiyatı*⁶, Orta Asya’da teşekkül etmiş, göçerevli hayat tarzına sahip Türkler, tarihlerine paralel, köklü ve zengin bir edebiyat meydana getirmişlerdir⁷.

İçinde çeşitlenmiş zaman zaman da yazılı kaynaklarda yer almayacak derecede ikinci plana itilmişti (Günay, 2008: 34).

⁵ Reşit Rahmeti Arat, Türk şiirinin ortaya çıkış sürecinde bir aşamayı aydınlatıp fikir sahibi olunabilmesi adına fayda sağlayacağı düşüncesiyle Türk şiirinin şimdiye kadar meçhul kalmış VIII.-XIII. yüzyıllar arasında tespit ettiği Mani ve Buda kültürüne ait örnekler ile birkaç İslamî dönem şiiri hakkında bilgi vermiştir (1991: X).

⁶*Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*’te kelime olarak ‘sözlü’: “Sözle, konuşma biçiminde yapılan, şifahi, yazılı karşısı” şeklinde tanımlanmıştır. Halkbiliminin inceleme alanına giren tüm ürünler kültürle, türlere göre değişiklik gösterebilmekle birlikte ‘söz’ ve ‘söze’ dayalı -jest, mimik, tavır gibi- unsurlarla da dayalı olarak üretildiğinden sadece ‘söz’e dayalı anlamına vurgu yapan bu kelimenin yerine; “Sözle ilgili, söze dayanan” anlamındaki ‘sözel’ kavramının kullanımı tercih edilmiştir. Dursun Yıldırım, “Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile, kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları; yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun” bu kültürün kapsamına dâhil etmek gerektiğini belirtmiştir (Yıldırım, 1998a: 39). İsmail Görkem ise bu hususu; “Folklor ürünlerinin mahiyetine dair en önemli özelliklerden birisi, bu ürünlerin ‘sözlü’ olmalarıdır. Arapça ‘şifahi’, İngilizce ‘oral’ ve ‘verbal’, aynı anlamı (=sözlü) karşılayan kelimelerdir. ‘Sözel’ kelimesi ‘söze dayanan, sözle ilgili’ anlamlarına gelmektedir. ‘Sözlü’ ifadesinin anlam alanının daha ‘dar’ olduğunu

Yazı yayılmadan önce var olan ‘millî sözlü edebiyat, dilin teşekkül ettiği zamandan beri canlı olduğu gibi, yazının yayılmasından sonra da tabîi olarak devam etmiş, Türkler çeşitli medeniyet dairelerine girdiklerinde de varlığını kuvvetle devam ettirmiştir (Köprülü 2004b: 71).

Türk sözel edebiyatının ve kültürünün ortaya çıktığı yer hakkında bilgi sahibi olabilirken, zamanı hakkında net bir malumata ulaşmak mümkün değildir. Yaratılış mitlerine, destanına sahip bir milletin sözel edebiyatının oluşumunu belkide varlık sahnesine çıktığı an olarak belirlemek uygun olacaktır. Köprülü bunu, “Türk lisanının teşekkülünden beri, ağızdan ağza dolaşan bu edebiyata tarihî başlangıç tayini mümkün değildir” (2004a: 118) görüşü ile açıklamaktadır. Umay Günay, “geniş bir coğrafyaya yayılan ve pek çok kültür ve dinin tesiri altında kalan, ayrıca farklı medeniyet seviyelerinde ve her zaman hareket halinde yaşayan Türk milletinin millî geleneğe bağlı edebiyat geleneği” olarak tanımladığı Türk sözel edebiyatının M.Ö III. yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığını ileri sürmüştür (Günay, 1986: 1). Dursun Yıldırım ise M.Ö. I. binlerde Türk sözlü gelenek şiir sanatının var olduğunu kanıtlamanın Çin kaynakları vesilesiyle mümkün olacağını ileri sürmüştür. Bu savını da, o dönem Türk yurdu olan Ordos’un Çinlilerin eline geçmesinden ötürü yakılan M.Ö. 119 yılına ait ağıt metninin varlığıyla delillendirmiştir (Yıldırım, 1998d: 182).

Bilinen en eski Türk devleti olarak Hunlar (*Hsiung-nular*) kabul edilmekle birlikte bu devlet ile bundan sonraki devirlerde farklı adlarla var olan Türk kavimlerinde edebiyat açısından ne gibi ürünler verildiğine dair kaynakların azlığı malumdur.⁸ M.S. IV-V. yüzyıllarda Çin’in kuzeyine hâkim olan, Çinlilerin “Hu”⁹ diye adlandırdıkları Türklerin şiirlerine tesadüf edilmektedir. Bu şiirler, Çin kaynaklarında “Hu” şiirleri; Çin edebiyatında da “Kuzey nazmı” olarak

düşünmekteyiz. Bu sebeple, ‘Türk Sözlü Edebiyatı’ terimi yerine ‘Türk Sözel Edebiyatı’ söyleyişi tercih edilmiştir” şeklinde izah etmiştir (Görkem, 2009: 412).

⁷ “Türk milleti tarihin ilk malûm devrelerinde nasıl mevcut ve müteşekkil bulunuyor idiyse, edebiyatı da tabîi mevcut idi. Tarihin ışıklarıyla aydınlanan devrelerde iptidâî bir hâlde bulunan bu edebiyat, yavaş yavaş mevzularının dairesini genişleterek, nihayet hayatın bütün hadiselerini aksettirmiştir ki elimizdeki mahdut kalıntılar bunu tamamıyla ispat ediyor.” (Köprülü, 2004a: 118).

⁸ Türk kavimleri tarihte Çin’in komşusu olmuş, *Hsiung-nu*, *T’u-chüeh* gibi kavimlerin bazen dostluk ve çoğunlukla düşmanlık şeklinde Çinlilerle münasebetleri olmuştur. Bundan dolayı Çinliler, M.Ö. III. yy.dan itibaren Türklerle ilgili pekçok bilgi kaydetmiştir (Özderim, 1955: 52). Burada kastedilen, konu hakkında Çin kaynaklarından hareketle yapılması beklenen çalışmalardır.

⁹ “Çinliler”, kuzeyde bulunan ve ekseriyeti Türk olan kavimlere ‘Hu’ (Kuzey-barbarlar) adını vermişlerdir. Geniş mânada ise sadece “yabancı” anlamına gelir.” (Özderim, 1955: 51).

adlandırılmaktadır (Özerdim, 1955: 51). “Hu”lara ait şiirlererağbet edildiği, Çin’in değerli şairlerinin “Hu” kızlarına şiirler yazıp “Hu” şiirlerine de nazireler yaptıkları (Özerdim, 1955: 61), Türklerin (Heng-ch’ui)davul, boynuz ve o döneme ait kendilerine has müzik âletleriyle şarkılar okudukları, bu şarkıları o dönemde özellikle askerî müzik olarak kullandıkları bilinmektedir (Özerdim, 1955: 58).

Âşıklık geleneğinin kökenini oluşturan ozan-baksı geleneğinin temsilcileri ile ilgili karşılaşılan ilk bilgiler Hun dönemine aittir. V. Yüzyılın ilk yarısında ünlü tarihçi Priscus’tan aktarıldığı üzere Attila’nın verdiği ziyafetlerde, şairler ve mızıkacılar onun kahramanlıklarını, zaferlerini anlatan şiirler okumuştur¹⁰ (Köprülü, 2004c: 153). Ayrıca Attila’nın cenaze merasiminin anlatıldığı, yuğ töreninde okunan ağıttan bahsedilen kaynaktan itibaren ozanların Türk hakanlarının yanbaşıında oldukları (Köprülü, 2004c: 154) şölen, sığır, yuğ gibi temel törenlerde toplum içinde bağlama uygun kahramanlık, yas, yiğitlik gibi çeşitli konularda şiirler söyledikleri bilinmektedir.

Dîvânu Lûgâtî’t-Türk’te Alp Er Tunga sagusu olarak geçen ağıt metninin de bir ozan tarafından yuğtöreninde icra edilmiş olduğu düşünülmektedir. Köprülü, eserde bulunan bu metnin yanı sıra Yabakularla geçen bir olaydan bahseden 32 kıtadan mürekkep bir mersiye ile kimin hakkında düzüldüğü belli olmayan kahramanlık konulu 15 kıtadan oluşan bir metin ve sonolarak da Tangkut emirine ait olduğu anlaşılan 19 kıtalık başka bir mersiye’nin varlığına dikkat çekmiştir¹¹. Çünkü bu

¹⁰ Priscus’un tasvir ettiği ziyafet Köprülü’nün aktarımıyla şu şekildedir: “Akşama doğru meşaleler yanınca, ziyafetin verildiği ipekten yapılmış muhteşem çadıra iki şairin girdiği görüldü; bunlar Attilâ’nın önünde, Hun lisanıyla kendi tanzim ettikleri şiirleri okudular; bu şiirler, Attilâ’nın kahramanlıklarına, zaferlerine aitti. Orada hazır bulunanlar bu şiirlerin tesiri ile vecd ü heyecana geldiler; gözler parlıyor, çehreler korkunç bir hâl alıyordu. Birçokları ağlıyorlardı; gençler arzu ve ihtiras, ihtiyarlar da elem ve teessür yaşları döküyorlardı.” (2004c: 153).

¹¹ Köprülü, Kaşgarlı Mahmud’un eserinde geçen bu şiirlerle ilgili olarak Alper Tunga sagusu dışındaki üç metnin birbiriyle bağlantılı olduğuna dair hiçbir ifadenin yer almadığını fakat bu metinlerin kafiye, vezin ve konu gibi unsurları açısından değerlendirildiğinde aralarındaki ilişkiden ötürü diğer üç mersiye’nin de çeşitli parçalarının toplanabildiğinin zikredildiğini belirtmiştir. Bu örnek şeklinde parça parça verilen metinlerin tam bir metin olarak değerlendirilemeyeceğini, fakat söz konusu olanın uzak bir mazi olup elde o devre ait bir vesika bulunmadığı düşünüldüğünde bu metinlerin birçok konuda fikir vermesi adınaönemli deliller olduğunu vurgulamıştır (2004a: 118, 119). Ayrıca Türk şiirinin söyleyeni/yazanı belli, bilinen ilk şairleri VIII.-XIII. yüzyıllar aralığında oldukları tespit edilen; Aprınçur Tigin, Kül Tarkan, Singku Seli Tutung, Ki-Ki, Pratyaya-Şiri, Asıg Tutung, Çisuya Tutung, Kalım Keyşi ve Çucu adlı/namlı şairlerdir (Arat, 1991: XX-XXII). Millî vezin ve şekiller ile söylenmiş Oğuz destanının manzum parçalarına bakarak adları tespit edilemeyen birçok ozanın varlığını kabul etmek gerekmektedir (Elçin, 1981: 11). Bu şairlerin tespit edilmesi, Türk şiir sanatının XI. yüzyıldan önceki varlığını kanıtlaması açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bununla

metinlerden Tunga Tigin sagusunun parçalarının Orhun Yazıtlarında yer alan Tunga Tigin ile ilgili olup olmadığı konusu bir yana, XI. asırdan öncesine ait olduğunu göstermesi bakımından önemlidir¹²(Köprülü, 2004a: 118, 119).

1.1.2. Gelenek/ Sözel Kültür Geleneği / Âşıklık Geleneği

Milletlerin tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren varlıklarını, bütünlüklerini ve farklılıklarını koruyup ihtiyaçlarını karşılayan süreklilik vasfına sahip düzenlerin her birine ‘gelenek’¹³ adı verilmektedir. Geleneklerin sayısı, işlevleri, özellikleri her milletin ihtiyaç ve gelişme durumlarına göre değişiklik göstermekte ve bu geleneklerin tümü ait oldukları milletlerin ‘kültür’ünü oluşturmaktadır (Yıldırım, 1998ç: 81).

Kültür, yapı ve muhtevasını kimliğini temsil ettiği topluluğun yaşadığı şartlar içinde oluşturmaktadır. Bu yönüyle milletlerin birbirinden ayrılmasına veya birbiriyle olan ilişkilerini düzenlemesine yarayan kültür, millilik vasfı taşımaktadır. Milletlerin hayatında kimliklerini belirleyen kültürün taşıyıcıları “sözlü ve yazılı ifade gelenekleri” olup yazılı ifade gelenekleri, sözlü ifade geleneklerinin bilgi ve birikimlerinden beslenerek ortaya çıkmıştır. Birbirlerini besleyerek gelişimlerini sürdüren bu iki geleneğin tesir gücü, sahip oldukları unsurların ait oldukları millet/toplum tarafından ‘kabul’ derecesine göre farklılık arz etmektedir. Sözel kültür unsurları, yazılı kültür unsurlarına göre millet hayatında daha geniş ‘katılımcı

birlikte, Sakaoğlu ise konu hakkında “her ne kadar merhum hocam” diye başladığı cümlesinde, Arat’ın zikrettiği şairleri sıraladıktan sonra, bu şairlere ait az sayıdaki şiirlere bakarak bunların “ozan” veya “bahşi” olduğuna karar vermenin güç olduğunu; ancak *Dîvânu Lûgâti’t-Türk*’te geçen şiirler için ise “ozan” ve “bahşi”lara ait olduklarının muhakkak olup bu sefer de bu şairlerin adlarına ulaşamadığına dair bilgi vermiştir. O da bu şiirlerin icra edildikleri zamanın, XI. asır öncesine götürülebileceğini ifade etmiştir (2014b: 86, 87).

¹² Ahmet Caferoğlu da *Dîvânu Lûgâti’t-Türk*’ün içinde bulunan halk edebiyatı örneklerinin XI. asır Türk edebiyatı aydınlatması bakımından çok önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre o dönem halk edebiyatı, tarihî faktörlerin tesiriyle meydana gelmiştir. Türk’ün bütün hayat ve toplumsal özelliklerini belirtmesi, Türklüğün siyasi ve medeni olaylarını anlatması, Türk kültürünün göçebe ve yerleşik Türk folkloruyla beslenmiş bir kısım ürünlerini içine alması bakımından önemlidir (2015: 49).

¹³ “Gelenekler sözlü ortam içinde ortaya çıkan kurumlaşmalar, kurumlardır”. Bununla birlikte süreklilik ve kurumlaşma birbirine karıştırıldığından, gelenek denildiğinde, ortada kalıplaşmış, donmuş bir süreklilik olduğu sanılmaktadır. Sanılanın aksine süreklilik arz eden, toplum ve toplumsal hayattaki olgular ile eylemlerdir (Yıldırım, 1998ç: 97). Türkiye’de ilk kez ‘folklor’dan bahsederek bu terime “Halkıyat” karşılığını öneren Ziya Gökalp da, “İşte kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu manevî medeniyeti mütalâa eden ilme ‘halkıyat’ denir.” şeklinde tanımladığı folkloru, “şifâhî an’ane” vurgusu yaparak ‘gelenek’ ile birlikte açıklamıştır (1329: 107).

kabule' sahiptir ve bu bağlamda fertler üzerinde de daha etkilidir (Yıldırım, 1998a: 37-38).

Kadim Türk yurdu Türkistan'da kök salıp yüzyıllar içinde çeşitli coğrafyalarda varlık gösteren âşık tarzı kültür geleneği ve edebiyatı, ferdî hususiyetleri ile dikkate değer bir öneme sahip sanatkarların meydana getirdiği 'sözel edebiyat geleneği'dir¹⁴. Başka bir deyişle bu edebiyat ferdî özelliklere sahip olsa da 'sözel edebiyat geleneği'nden bağımsız düşünülemez. Âşık tarzı şiir ve edebiyatın zaman içerisinde sağlam bir yapı oluşturmalarını sağlayan 'gelenek', icraya dayalı bu sanatın incelenmesinde üzerinde durulması gereken en önemli ayağı temsil etmektedir.

Türklerin kabul edilen en eski şairleri; 'şaman'¹⁵, 'kam', 'baksı/bahşı/bakıcı', 'oyun', 'ozan'¹⁶lardır. Bu adlarla anılan kişiler, 'din adamlığı', hastaları 'sağaltma/hekimlik', 'büyücülük', 'rakkaslık', 'musikişinaslık', 'gaipten haber verme' gibi pekçok vazifeyi ifa etmektedirler¹⁷ (Köprülü 2004b: 71). Bu vazifeleri ifa etmeleri ile çeşitli işlevleri haiz bir yapının parçası olmalarının yanında kendileri de icracı bağlamında birtakım işlevler yüklenmişlerdir. Özellikle "bilgi birikimleri,

¹⁴Her folklor ürünü, "sözlü olma/oral/verbal", "geleneğe bağlılık/tradition", "çeşitlenme/variant", "anonimlik/anonymus", "kalıplaşma/formularization" özelliği göstermektedir. Bu özellikler, folklorun mahiyeti ile ilgilidir (Yıldırım, 1998c: 68). Bu özelliklere, sırasıyla ilgili konu başlıklarında değinilecektir. 'Geleneğe bağlılık/tradition' özelliği, folklor ürünlerinin her birinin bir 'form' oluşturup bu 'form' içinde kendisini devam ettirmesini sağlayarak, birtakım ayırıcı özellikler kazanmalarını içerir (Yıldırım, 1998c: 68). Başka bir deyişle "gelenek"; "türün icra töresi"dir. Bir türün, folklorik ürünün oluşumunda veya icrasında uygulanacak olan düzeni [=geleneği] anlatır. Önce geleneğin oluşumu, sonrasında ise türlerin özelliklerinin belirginleşmesi hususu vardır (Görkem, 2009: 417).

¹⁵"Âşığın olağanüstü güçlerle donatılması, onu sanatına hazırlayan dolu içme törenlerinin yapısı bize Asya Şamanlığının etkilerini getirir. Bunu, Türk halk edebiyatının izleri diye genişletebiliriz. Özellikle, âşık hikâyelerinde, Dede Korkut'tan gelen epik edebiyatın etkisi açıktır. Kent kültürüne açık yerlerde ise, edebiyatın âşık edebiyatı üzerindeki etkilerinden söz edilebilir. Bu, hem dilde, hem şiir imajlarında, hem biçimde kendini gösterir. Âşık edebiyatı bu üçlemeden doğan bir bileşimdir, sentezdir" (Başgöz, 1986ç: 254).

¹⁶Dede Korkut boylarında "Oğuzların halk şair musikişinasları" ve Abû-Hayyân'dan aktarıldığı kadarıyla "kopuzla türkü söyleyen" mânâlarındadır. Fransız müsteşrik Quatremère de Memlükler hakkında yazdığı bir eserinde, Memlük ordularında bulunan bu eski Türk şair musikişinaslarından bahsetmiş ve onların, eski hükümdarların kahramanlıklarını, tarihini telli saz eşliğinde icra ettiklerini belirtmiştir (Köprülü, 2004b: 129-131).

¹⁷Bunlara verilen önem derecesi çeşitli zaman ve mekânlara göre farklılık arz edebilmektedir. Kıyafetleri, kullandıkları müzik aleti, yaptıkları işler doğal bir şekilde değişiklik göstermekle birlikte, semadaki mabutlara kurban sunmak, ölümlerin ruhunu yerin dibine veya semaya göndermek, hastalıklar, fenalıklar, ölümler ve kötü cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları iyileştirmek gibi çeşitli görevlerin hep onlar tarafından ifa edildiği belirtilmektedir (Köprülü, 2004a: 72). Türklerin İslam dinini kabulünden sonra, bu medeniyetin tesiriyle "âlimler, mutasavvıflar, şâirler, bakıcılar, müneccimler, efsuncular, musikişinaslar, birbirlerinden tamamıyla ayrılmışlardı[r]." (Köprülü, 2004a: 78).

deneyimleri, söz dağarcıklarının zenginliği, görgüleri ve yol göstericilik yetenekleri ile bulundukları toplum içerisinde birer bilge kişi işlevi yüklenmişlerdir.” (Yıldırım 1999a, 506). Bu işlev, onların halk arasındaki saygınlıklarının yanında, kağanların huzuruna çıkabilmelerini, yöneticilere yol gösterebilmelerini de sağlamıştır. Başlangıçta kutsî bir anlam yüklenen bu kişilerin geçmişten ve gaipen haber verme vasıfları ile söylediklerinin “Tanrı sözü” olduğu inancı toplumun her kesiminde kabul gören saygın yerlerinin kalıcı hâle gelmesine katkı sağlamıştır¹⁸ (Yıldırım, 1999: 506).

‘Şaman’, ‘kam’, ‘baksı/bahşı/bakıcı’, ‘oyun’, ‘ozan’ların yaptıkları işlemlerin hepsinin icra edildiği ayrı ayrı ayinler bulunmaktadır. Şaman ve baksılar, bu ayinlerde istiğrak hâlinde okudukları şiirlere kendi musiki aletlerini çalarak eşlik etmekte ve söyledikleri sihirli mahiyeti olduğuna inanılan bu güfteler de Türk şiirinin eski şeklini teşkil etmektedir¹⁹ (Köprülü, 2004a: 71, 72).

Başlangıçta şiir, dinî hayatla ilişkilidir²⁰ (Köprülü, 2004a: 83). Türk sözlü şiir sanatı, ‘seylan-şölen’, ‘yuğ’, ‘sığır’ adıyla bilinen üç büyük ayin merkezli ortaya çıkmıştır²¹. Musiki ve şiirin iç içe olduğu ayinlerde *Türk baksı-ozanları* kopuzları

¹⁸ Bu hususta en belirgin örnek Korkut Ata/Dede Korkut gösterilebilir. Eserin mukaddime kısmında geçen “Resul aleyhi’s-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er çıktı, Oğuz’un o kişi tamam bilicisiydi, Oğuz’un içinde tamam velayeti zâhir olmuştu, ne derse olurdu. Gâibden dürlü haber söylerdi, Hak Te’âlâ onun gönlüne ilham ederdi.” (Ergin, 2011: 3) sözleri yukarıda söz edilen bilgileri kanıtlar niteliktedir.

¹⁹ Eberhard, Şamanizm için *şimâli şarkî* (kuzeydoğu) Asya’da çok eski zamanlardan beri bulunduğunu fakat kuzey kavimlerinin hiçbirinde açıkça zikredilmediğini belirtmiştir. Sadece Tu-cüe ve Hiyugnularda [Türk kavimleri] “sihirbazlık”tan bahsedildiğini fakat bununla gerçek bir şamanın kastedilip kastedilmediğinin net bir şekilde söylenemeyeceğini vurgulamıştır (1942: 42-43).

²⁰ “İş bölümü, rahiplikle şâirliği ayırdıktan sonra, halk an’anesi uzun müddet şâir-musikinaşlara kutsiyet izafesinde devam etmiştir. Herhalde, bu hadisede, kabul edilen dinlerin eski dinlere bağlı itikatları tamamen ortadan kaldıramamış olması âmil idi. Rahiplikle şâirlik ayrıldıktan sonra, dinî merasimler dışında kalan bir takım cemiyet hadiselerinin tanzim ve idaresi şâirlere düşüyordu. Ölen hükümdarların kahramanlık ve hatıralarının yâd, yeni hükümdarları medh, askerî hayatın musiki ile alakalı merasimini tanzim, muhtelif Türk şubeleri arasında bu şâir-musikişinaslara verilmiştir.” (Bilgelil, 2012: 28).

²¹ *Seylan-şölen*, “Oğuz boylarının kurban ziyafeti” olarak tanımlanmaktadır (Köprülü, 2004a: 83). Ziya Gökalp, *Millî Tettebbular Dergisi*’nde neşrettiği yazısında, “‘Şölen’ ve ‘sığır’ nâmı verilen kurban ve av merâsimleri dinî âyinler mahiyetindedir. Yüce adamların cenaze merasimi demek olan ‘yuğ’ da bu sıraya idhal olunabilir” (1977: 55) bilgisini vermiş ve bu törenlerle ilgili olarak; “Oğuz boylarının bir nevi askerî, dinî mahiyetini hâiz ‘şölen’ adlı umumî ziyafetlerinde oturacak yerleri ve yiyecek et parçaları muayyen idi.” açıklamasını yapmıştır. Ayrıca, ayinin dinî hüviyetinin yanında askerî niteliği olduğunu da belirtmiştir (1977: 50). Oğuzlarda şölen ile ilgili içeriğin yer aldığı bu yazıda; şölenin nasıl tertip edildiği, kimlerin katıldığı ve neler yapıldığı gibi hususlara ulaşmak mümkündür (bk. Ziya Gökalp, 1977: 50-56). “Umumî matem ayinleri olarak” olarak tanımlanan ‘yuğ’lara ilk kez Orhun abidelerinde rastlansa da ayin hakkında Çin kaynaklarından çok daha öncesine dair çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır (Köprülü 2004a: 95). Başlangıçta ruhanî bir mahiyete sahip *şair-bakıcı/baksı*, ölünün

eşliğinde dinî-sihirbazâne ezgilerle okudukları bu metinler ile günlük sıkıntılarla yorulanları gerçek âlemde başka bir âleme taşıma işlevlerinin yanında, şölenlerdeki en önemli yeri tutmaktadırlar. Önceleri ‘şair-rahip’ bu yere sahip iken, töreciliğin baskın olduğu zamanlarda bu kişiler; sihirbaz, büyücü, bakıcı gibi telakki olunmaya başlanmış ve dinî şiirlerden ziyade sihirbazane şiirler düzmekle meşgul olmuşlardır (Köprülü 2004a: 88).

Hun Türklerinin “alplık teşkilatını”, Orta Asya’dan Uralların batısına, Avrupa içlerine kadar taşımaları, aynı zamanda bu teşkilatın oluşturduğu yapı içinde bulunan şairlerin/ozanların icra ettikleri şiirlerin, destanların dolayısıyla bunların aktarım geleneklerinin de taşınmasına vesile olmuştur. Böylelikle Orta Avrupa milletlerinin sözel edebiyatı içinde önemli bir yer teşkil eden Attila devrinin onların efsane ve destanlarına yansımaları, Bozkır kültürünün buralarda bıraktığı tesiri gösterir mahiyettedir²² (Németh 1982: 121-122).

Âşıklık ve âşık tarzı şiir geleneğinin oluşum sürecinin aktarılmasında Orta Asya’dan bahsedildikten sonra bir anda Anadolu coğrafyasında 16. yüzyılda sistemleşmiş bir kurumdan söz etmek aradaki zaman dilimi ve mekân farklılığının algılanmasında zihinlerde birtakım boşluklar oluşturmaktadır. Her ne kadar göçlerin ve savaşların kültürel etkileşimi beraberinde getirdiği vurgusu yapılsa da bu süreçte etkileşimi, iletişimi sağlayan unsurların ne olduğunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu duruma Umay Günay, “Bu sahada çalışan araştırmacıların hemen hepsi eldeki yazılı kaynaklara dayanarak bu edebiyatın XVI. asırda teşekkül ettiğini

defn edilmesi için uygun zamanı tespit ettikten sonra kopuzu ile icra ettiği çeşitli esrarlı ezgilerin tesiriyle onun ruhunu huzura kavuşturup söylediği beste ve güftelerle yas merasimini canlandırmaktadır. Süreç içerisinde şairin ruhani bir görevle ifa ettiği bu durum geçince, yas törenlerinde ölen kişinin hatırasının yaşatılması için söylenen şiirler yer almaya başlamıştır. Bu şiirlerle ölen kişinin cenkleri, kahramanlıkları hakkında oluşmuş mankabeler kopuz eşliğinde heyecanlı bir söyleyişle üzüntülü, heyecanlı topluluğa karşı icra edilmeye başlamıştır (Köprülü 2004a: 103). Diğer bir ayin/tören olan ‘sığır’ ise değişik zamanlarda ve mekânlarda yaşamış Türkler arasında çeşitli şekillerde görülmekle birlikte “umumî av merasimi” olarak tanımlanan bu törenlerin aslında aynı menşeden geldiği bilinmektedir. Türk destanlarında, Dede Korkut boylarında avlar önemli bir yer teşkil etmektedir (Köprülü 2004a: 89).

²² Köprülü, ozanların varlığına dair XIV. asrın sonlarına kadar ulaşılabilen kayıtların sınırlı olmasının, onların daha eski asırlarda var olmadığını kantılamadığını belirtmektedir. Yazıcıoğlu Ali’nin kaleme aldığı Selçuknâme adlı eserde “Anadolu Selçuklu ordularında ozanlar ve kopuzcuların bulunduğu” bilgisine dikkat çeken Köprülü, bu eserin yazıldığı dönemde Selçuklu etkisinin Anadolu’da hâlâ çok canlı olmasından ötürü, ozan ve kopuzcuların yalnız Osmanlı ordularında değil, Selçuklu ordularında da bulunduğunu kanıtlar nitelikte olduğu yorumunu yapmıştır (Köprülü, 2004b: 131, 132). Ayrıca, Anadolu coğrafyasında ozanların ordu şairi olarak varlıklarını devam ettirdiği, at üstünde birbirleriyle kaşıkli türküler söyleyerek savaşa gittikleri bilgisine ulaşılmaktadır (Yıldırım, 1986: 444).

söylemektedirler. İslâmiyet'in kabulü ile terkedildiği düşünülen ozan-baksı geleneğinin beş asır sonra birden bire İslâmî biçimde ortaya çıkması kanaatimizce mümkün değildir"²³(2008: 51)şeklinde yorum getirmiştir. Konuyla ilgili Dusun Yıldırım'ın işaret ettiği hususlar, yukarıda zikredilen boşluğu doldurur niteliktedir²⁴.

“Yeni evrensel medeniyet” ve “din”[İslamiyet] içinde Türk medeniyeti, VIII.-XIII. yüzyılları kapsayan aralıkta Atayurt yanında ikinci yurtlarını batı ekseninde olmak üzere İdil-Ural-Kafkasya-Basra topraklarında sağlamlaştırmıştır. Söz konusu eksenden Anayurt -Türkiye-, Orta Avrupa- Balkanlara kadar yayılan bu medeniyet, XI. yüzyılda Doğu Roma İmpartorluğunun yenilgiye uğratılmasıyla nihai yurt olarak Anadolu'da kalıcı hâle gelmiştir (Yıldırım, 2000: 339).

Türk medeniyetini tesis eden medeniyet düzeninin en önemli unsuru “dil”dir²⁵(Yıldırım, 2000: 329). Orta Asya'dan Anadolu'ya geniş bir yelpazede yapılan göçlerle birlikte ‘sözel ortam yaratıcılığı’ içinde oluşmuş tüm yapı ve kurumlar ‘dil’ vasıtasıyla taşınmıştır. Yıldırım, bu ortam içinde biçimlenmiş üç ‘odak’ sayesinde sistemli bir aktarım sağlandığını belirtmiş; “Korkut tipi odaklar”²⁶,

²³ “Türk edebiyatında şiir onlarla başlamış, daha sonraları Türk milletinin girdiği din ve medeniyet dairelerinde çeşitlenerek varlığını devam ettirmiştir. Bu gelenek yani kam, baksı ve ozanların varlığı şiiri diri ve canlı tutmuş, halkın bedî ihtiyacını karşılamıştır. Türk boyları bu şekilde bir hayat sürmüş ve şiirden hiç ayrılmamıştır.” (Yavuz, 2014: 131).

²⁴ Yıldırım, “Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.-XX. Yüzyıllar Arası Türkiye]” başlıklı makalesinde bu konuyu etraflıca ele almıştır. Yıldırım'a göre Türkler, kurdukları “hareketli esnek merkezi devlet yönetim” yapıları ile atlı süvari birliklerle açıklanamayacak, ‘göçebelik’ kavramına sıkıştırılıp görmezden gelinemeyecek, yönetme, düzene koyma ve derinliği olan zihni bir yaratıcılık kapasitesi sonucu oluşmuş büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Bu medeniyet, “hareketlilik, esneklik, kurumlaşma, süreklilik, dönüşüm, değişim, ilerleme, yayılma ve uyum kurma” yetenek ve kapasitesiyle tertip edilmiş, konargöçerlik ile yerleşiklik arasında yeni, özgün bir terkip şeklinde oluşturulan “hareketli esnek medeniyet düzeni”dir (2000: 329-330). Bu medeniyet düzeninin sahip olduğu tüm bilgilerin “Anayurt”a aktarılması ve buradaki yapılarda bu bilgilerin değişik formlarıyla karşılaştırılması “Atayurt”ta oluşmuş iletişim odakları ve ağları sayesinde olmuştur.

²⁵Toplumların tarih serüveninde yer almalarından itibaren onların iletişimini sağlayıp bilgi, deneyim, haber aktarımı ile ilerleme ve örgütlenmesine, kurumlaşarak töre ve düzenlerini oluşturmalarına öncülük eden yapı dildir. Dilin kapasitesi ve yeteneği ile sağlanan iletişim kadar, kişiye aidiyet, kimlik kazanmadırması bakımından da çok önemli bir işlevi olan dil, sürekliliğin korunmasında da önemlidir. Bundan dolayı toplumların geçmişinden söz etmek gerektiğinde başvurulacak kaynağın dil olması kaçınılmazdır. “Türk medeniyeti nasıl bir ‘imparatorluk medeniyeti’ ise, Türk dili de bu medeniyeti ayakta tutan ve muhafaza eden bir ‘imparatorluk medeniyeti dili’dir.” (Yıldırım, 2000: 333).

²⁶“Korkut tipi odaklar”: “Bilimi, çözümsüze çözüm bulmayı, ilham ile söylemeyi, aklı ve sağduyu, meşruiyetin kaynaklarını, sözel yaratıcılığı, tefekkürü, ilâhî bilgiyi ve mahiyetini, olağanüstü gücü, tarihçiliği temsil eder.” Kağanın yönetimde farklı bir durumla karşılaştığında görüşüne başvurduğu bu odak, içinde bulunanları, kurumları, birey-birey, birey-toplum ilişkilerini düzenlemekte, toplum kesmi içinde “âkil, âlim, hâkim ve yönetim yeteneği yüksek” bireyler bulunmaktadır. Tüm bağlamlarda kapsayıcı bir “ibdâ” anlayışına sahip olmasıyla toplumun bilmesi gerekenleri bedî, edebî yaratıcılıkla üretmekte ve bilginin odaklar aracılığıyla bireylere ulaşmasını sağlamaktadır (Yıldırım, 2000: 335).

“alp ozan tipi odaklar”²⁷, “gezginci ozan tipi odaklar”²⁸ şeklinde sınıflandırdığı bu odaklara bir de görevsiz konusu odaklardaki bilgiyi taşımak olan, “arqış/tırqış” diye adlandırılan ticaret kervanlarını eklemiştir²⁹ (Yıldırım, 2000: 334, 335).

“Yeni evrensel medeniyet” ve “din”e [İslamiyet’e] intisap edilmesi ile sosyokültürel pekçok yapı, karşılaştığı yeni ortamlardaki yapılardan etkilenecek bir tekip oluşturma yoluna gitmiştir (Yıldırım, 2000: 343). Bu durumla daha önce kaşılaştan “Korkut tipi odaklar”, medreselerde, tasavvufî tefekkür ortamlarında hayat bulmuştur³⁰. Sözel yaratıcılık ortamının unsurları kendi içinde işlevlerini sürdürürken, bedî ve edebî yaratıcılık yazılı ortam kurumlarında da yerini almıştır. Özünde ilham ve tefekkür ile söyleme olan bu odağın sözlerinin hikmetli olmasının yanında, Türk dilinde söyledikleri sözleri ile tekke/tarikat çevreleri daha başarılı olmuştur. Hoca Ahmed Yesevî’nin öncüsü olduğu “Kitap, Ehl-i sünnet akideleri”, dans ve müziğin birlikte bulunduğu akımlarla kendinden sonra gelecek Türk tarikatlerini etki altına almış; XI.-XIV. yüzyıllarda bu akımların mensuplarının oluşturduğu tekke/tarikat nüfuzu egemen bir konuma gelmiştir. Bu aralık, “âdeta bir

²⁷ Kokut tipi odakların belirledikleri töre düzeni içerisinde kendine yer edinen “alp-ozan tipi odaklar”, kendi mensupları arasında savaş maceraları, savaş sanatı gibi tüm askerî bilgilerin alp-ozanların icraları aracılığıyla, ‘metin’-‘ezgi’ birlikteliği içinde aktarmaktadır (Yıldırım, 2000: 336).

²⁸ Bu odaklar, “Duygular, düşünceler, bireysel maceralar, görgü kuralları, görenekler, günlük yaşamla ilgili bilgiler; bireylerin olumlu ve olumsuz cepheleri, sevinçleri, ızdırapları, bayramları, düğünleri, toy ve dernekleri, geçiş törenleri ve eğlenceleri, oyunları ve dansları” sözel ortam metinleri aracılığıyla aktarmışlardır (Yıldırım, 2000: 337).

²⁹ Yıldırım’ın tespit ettiği bu odaklar tüm sözel bilgi birikimi, kurumlar, töre ve düzenlerin yanında ‘Atayurt’ta oluşmuş olan Türk sözlü gelenek şiir sanatının ‘Anayurt’a taşınmasını sağlayan yapılardır. Türklerin İslam dinine intisap ettikten sonra eski inanç ve kültür kalıplarının değişmediği, bir sentez oluşturduğuyönündeki cümlelere ek olarak ozan-baksı geleneğinin âşıklık geleneğinin temeli olduğu yönündeki görüşler âdeta bir kayıp zamanın varlığına işaret etmekte ve konu, aydınlatılmaya muhtaç bir sürece hapsedilmektedir. Dolayısıyla folklorun teorik yönünü elen Yıldırım’ın “iletişim odakları” etrafında anlattığı hususlar, bu boşluğu mantıkî anlamda zihinlerden kaldırır mahiyette olduğu için burada deniğilmesi gerekli görülmüştür. Nitekim konu ile ilgili Saim Sakaoğlu da “‘Türk Saz Şiiri Tarihi’ni yazmak zordur... Ancak zor olan işin imkânsız olduğu düşünülemez, elbette bir gün ‘Türk Saz Şiiri Tarihi’ yazılacaktır.” (2014a: 21) açıklamasıyla konuya dikkat çekmiştir. Fakat Sakaoğlu, bu yorumunu bahsi geçen süreci anlamlandırma açısından değil; Türk saz şirinin tarihini yazmak için yazılı kaynaklardan başlayarak en eski âşıkların tespitinin yapılması adına gerekli olan araştırma yöntemlerinden ve izlenmesi gereken süreçten bahsetmiştir (bk. Sakaoğlu, 2014a: 21-24).

³⁰ İletişim odakları da karşılaştıkları yeni yapılardan, fikrî, ilmî ve edebî ortamlardan etkilenecek, kendilerini düzenlemiş veya yeni yapılar oluşturmuşlardır. Dolayısıyla bu odak, “ibdâ” ve terkip açısından sözel ve yazılı ortam unsurlarından yararlanarak “tekke/tarikat” çevresinde uyumlanmış bir şekilde “Kitaba ve Ehl-i Sünnete bağlı tefekkür” ve “Ehl-i Beyte bağlı tefekkür” ile yeni bir odak şeklini almıştır. Yüzyılların bilgisi, toylarda, camilerde, medreselerde, pazarlarda, tekkelerde gerçekleşen görüşmeler ve kitaplardan okunanlarla oluşan “irfan birikimidir.” (Yıldırım, 2000: 345). Oluşturan yeni odağın meydana getirdiği edebiyat “Türk Tekke Edebiyatı” olarak adlandırılabilir (Görkem, 2009: 415).

atalar, dedeler, bâblar, babalar, hâceler -hocalar- abdallar, emreler, ahiler ve dâîler” dönemi olmuş, sonraları ise âşık unvanının da bunlara katıldığı görülmüştür(Yıldırım, 2000: 341-346). Dolayısıyla bu odağın yeni düzen içerisinde ayrışarak “medrese” ve “tekke/tarikat” odaklarını oluşturdukları anlaşılmaktadır.

İkinci iletişim odağı olarak zikredilen “alp ozan tipi odaklar”ın, “daha çok askerî kesimin, savaşçı kesimindüşünce, duyuş, deneyim ve birikimlerini, savaş maceralarını sözel metinlere döküp”, “alp ozanlar ağı” üzerinden yayıp dağıtma işlevi vardır. Bu odağın bedîî, edebî sözel metinlerle aktardıkları; savaş stratejilerinden teknolojisine, alplık töresine ve ahlâkına kadar tüm tecrübi bilgileri kapsamaktadır (Yıldırım, 2000: 336).

Üçüncü iletişim odağı olan “gezgin ozan tipi odaklar”, saz ve sözü ile “yeni evrensel medeniyet” içinde devamlılık sağlayarak kendi yapısına uygun bir terkihi yakalamıştır. Destan ve hikâye tertip etmek, anlatmak, tasnif etmek gibi özelliklerinin yanında ilden ile obadan obaya gezmesiyle de toplumda bir çeşit sosyal eleştiri mekanizması işlevi gören bu odak;“saz şairi, âşık” gibi yeni unvanlarla varlığını devam ettirmiştir³¹(Yıldırım, 2000: 348).

Yukarıda zikredilen odaklar, coğrafya, zaman ve mekân ekseninde taşınan unsurların nasıl ve ne şekilde devamlılık göstererek geldiğinin algılanması adına, zihinlerde hep merak edilene bir tasavvur edebilme kapısı araladığı için önem arz etmektedir. Daha önce işaret edilen ‘kayıp zaman’³²ın bu odakların algılanması ile daha anlaşılabilir bir düzleme çıkacağı vurgusu, konu üzerinde başka araştırmacıların yorumları olmadığından değil; bu yorumların daha sağlam temeller üzerinden anlamlandırılabilceğinden ötürüdür.

³¹Çok gezen şairler olan ozan, baksı ve kamların bu yönleri onların çok şey bilmelerine de vesile olmuştur. “Çok okuyan değil, çok gezen bilir” sözü bu zamandan kalmış bir atasözü olmalıdır. Belki de bundan dolayı şiir söyleme özelliklerinin yanı sıra hastaları sağaltmadan sihirbazlığa kadar kazandıkları pek çok özellikleri ile halkın her derdine derman olmuşlardır. Onlara değer veren Türk milleti onların ezgi ile okudukları şiirleri dinlemiş, bastıkları yerleri uğurlu saymıştır. “Kaysı yirke devlet kilse baksı bilen ozan kiler/ Hangi yerde güzellik ve baht açıklığı varsa, oraya bahşı ile ozan gelmiştir.” (Yavuz, 2014: 131).

³²“Türk şiiri, maalesef aradaki birkaç yüzyıllık devreyi ömeksizlik sebebiyle sessiz geçirmek zorunda kalmıştır. Hâlbuki 13, 14 ve 15. yüzyıllar, klasik Türk şiirinin pek çok örneğinin ortaya konduğu bir devredir, oğlu Şehzade Selim tarafından tahttan indirilen Sultan İkinci Bayezit (1481-1512)’ın ağzından metin üzerindeki ifadesiyle söylememiz gerekirse, bir ‘firakname’ söyleyebilen bir cemiyet, elbette adları unutulmuş pek çok ‘ozan’ ve ‘âşık’a sahip olacaktır.” (Sakaoğlu, 2014c: 87).

Fuad Köprülü'nün, İslam dininin kabulü sonrasında gelişen Türk edebiyatını; “*Millî ruh ve millî zevki anlayabilmek için en çok tetkike lâyık bir devir, halk lisanını ve halk veznini kullanmak suretiyle geniş bir kitleye hitap etmiş ve eserleri asırlarca yaşamış büyük mutasavvıflar devridir*” şeklinde tanımlaması bu edebiyatın önemini açıklar mahiyettedir³³ (1984: 1).

Yeni yurt arayışlarının yanı sıra Türklerin yeni dini benimseyip yayma istekleri *tekke edebiyatı* olarak adlandırılan tarz içinde eserler vermelerini ve bu eserlere ilgi duymalarını sağlamıştır (Günay, 2008: 51). İslam dinini kabul etmeden önce Şaman kültürü ve geleneklerine bağlı bir edebiyata sahip Türkler, eski inanç sistemlerini, İslam dinine intisap ettikten sonra da birtakım tarikatlar içinde devam ettirmişlerdir. Alevi-Bektaşî geleneklerinde Türklerin eski inanç kalıp ve uygulamalarının diğer tarikatlara göre daha fazla yer aldığı bilinmektedir. Âşıklık geleneği açısından bakıldığında dageleneğin Bektaşî tarikatı mensuplarınca yaygın kabul görmesi, gelenekte olan değişim, gelişim ve yeniden şekillenme hareketlerinin tabii bir sonucu olarak düşünülebilir (Günay, 2008: 50). Bu dönemde ortaya konan eserlerde, daha sonra Arap ve Fars edebiyatlarından alınan nazım şekil ve türleri değil, millî nazım şekil ve türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ozan-baksî geleneği açısından bakıldığında ise bu süreçte bir yönüyle *tekke* tarzına tesir etmiş bulunan gelenek, diğer yandan varlığını sürdürme çabası içinde sahip olduğu hususiyetleri, karşılaştığı yeni şartlara uyumlu hâle getirmiştir³⁴ (Günay, 2008: 51).

XIII.-XVI. yüzyıllar arasında geneli şehir ve kasabalarda olmak üzere bazılarının da köy ve aşiret kesimlerde faaliyet gösterdiği birçok tarikat bulunmaktadır. Göçerevli Türkmenlerin şehir şartlarına uyum sağlayanlarında ortodoks yani sünî etkiler görülürken, aşiretlerin tamamında heterodoks İslam'ın şekillendirdiği dinî

³³ Köprülü'nün İslamiyet sonrası gelişen Türk edebiyatını “mutasavvıflar devri” olarak nitelendirmesi şüphesiz “Korkut tipi odaklar”ı ve bu odakların oluşturduğu yapılanı işaret etmektedir. Âşıklık geleneğinin 16. yüzyılda sistemleşmiş hâle geldiği temel alındığında, aradaki yüzyıllarda ‘alp-ozanlar’dan ordu şairlerine, obadan obaya gezen ‘gezgin ozanlar’dan sazları yanlarında diyar diyar dolaşan âşıklığa evrilen süreçlerin varlığı, determinist bir yaklaşımla geleneğin evrilmesinin algılanmasını sağlamaktadır.

³⁴ XI.-XII asırlarda oluşup XV. asırda yazıya geçirildiği kabul edilen Dede Korkutboyarında görülen ozan tipi ve şiirlerin icra geleneği ve zaman zaman çeşitli durumlarla karşılaşan kahramanların kopuzları ile o anki durumlarının anlattıkları şiirler söylemeleri, XVI. asırdan itibaren takip edilebilen âşıklık geleneğinden farklı değildir (Günay, 2008: 51). Tekke edebiyatı, tekke tarzı veya da “tekke tarzı âşıklık geleneği”, Ahmet Yesevî ile birlikte büyük çoğunluğu ozan-baksî geleneğine ait edebî tür, şekil ve formların kullanıldığı, tekkeler etrafında oluşmuş, irşad amaçlı İslamî muhtevaya sahip bir gelenektir (Çobanoğlu, 2008: 13).

zümrelerin varlığı dikkat çekmektedir. Anadolu’da, XIII.-XVII. yüzyıllar arasında çok önemli tarikat faaliyetleri görülmüş, Rumeli fetihleri sonrasında bu faaliyetler Balkan coğrafyasına yayılmıştır. “Yesevî, Haydarî, Kalenderî, Babaî, Edhemî, Şemsî, Camî, Bektaşî” gibi çoğunlukla heterodoks özellik gösteren tarikatların yanında “Mevlevî, İshakî, Kâdirî, Halvetî” gibi tarikatlar, Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırlarının her alanında halk arasında tasavvuf itikadını yaymak açısından önemli görevler üstlenmişlerdir (Köprülü 2004ç: 176, 177). Propaganda işlevi gören bu heterodoks tarikatlar sayesinde XII. asırdan itibaren Türk dilinin ve kültürünün yayılma süreci hızlanmıştır³⁵. Bu bağlamda tekke edebiyatının oluşum ve gelişim aşamaları, sosyal şartları düşünüldüğünde “âşık tarzı”nın teşekkülünü hazırladığı görülmektedir. Nitekim XVI.-XVII. yüzyıllarda ‘ozan’ adını kullanmayan ‘saz şairleri’nin çoğu aslında o devrin modası olan birer tarikata bağlı olup, özellikle askeri kesim içinde bulunanlar Bektaşîliği benimsemişlerdir³⁶ (Köprülü 2004ç: 177, 178).

Âşıklık geleneğinin tespit edilebilen ilk şiiri XIV. yüzyılda Timur’un Kars’ı işgali üzerine Baykan (Bıkan) adlı şair tarafından söylenmiş “Dâsitân-ı Sükût-ı Kars” adlı destandır³⁷ (Sakaoğlu, 1989: 111). XV. asırda Bahşı’ya ait, Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferini konu edinen “dedik de yürüdü” redifli destan parçası ve divan şairi Meâlî’nin kaleme aldığı koşma şeklindeki “yetiş” redifli şiir ile “Firâknâme-i Sultan Bayezid” adlı kime ait olduğu belirlenemeyen şiir tespit

³⁵ “Bu tanıklık bize ozanların eski Türk kültüründe toplum ve idareciler katında sevgi ve saygı duyulan yüksek bir mevki olduğunu göstermektedir. Ozanlar toplum ve idare arasında bir nevi iletişim kuran kanallar durumundadır. Boyun sözlü hafızasını taşıyıp yeni kuşaklara aktarırken bir anlamıyla ‘irşad ve tebliğ’ işlevini yerine getirmekteydiler.” (Üçüncü, 2004: 131).

³⁶ Yukarıda yer verilen bilgilerden hareketle, Anadolu coğrafyasında teşekkül eden âşıklık geleneği ve âşık edebiyatının tekke tarzı kültür geleneği üzerine tesis edildiği yorumu yapılabilir. “Korkut tipi odaklar”ın geçirdiği dönüşüm sonrası tekke ve medrese kurumları etrafında oluşturdıkları yeni yapılanmaların, başta Bektaşîlik olmak üzere çeşitli tarikatlar içinde kurumlaşmaya giderek birer sistem kurmaları, Yeniçeri Ocakları ve ordu şairleri düşünüldüğünde “alp-ozan tipi odaklar”ın da bu etkileşime dâhil olması, geleneğin kuruluşundaki tesir boyutunu açıklamak adına önemlidir. “Gezgin ozan tipi odakların” varlığı ise ilk dönemlerde tekke şairleri vasıtasıyla devam etmiş, Yunus Emre gibi şairlerden diyar diyar âşıkların bulunduğu ortama evrilmesinde katkı sağlamıştır.

³⁷ Bu bilgi ile, Köprülü’nün âşık tarzının Türk edebiyatının en eski dönemlerinden itibaren varlığını devam ettirse de XVII. yüzyıla kadar verdiği eserlere ulaşamamış olduğu kanısını örnekletirdiği; “Bahşı isminde bir âşığın Sultan Selim I.’nin Mısır seferi hakkında söylemiş olduğu destandan kalan ufak bir parça ile birkaç basit türkü istisna edilince, âşık tarzının eski eserleri hâlâ elimize geçmemiştir.” (2004d: 199) bilgisinin ileri sürülen dönem açısından güncellendiği görülmektedir. Bununla birlikte, eski dönemlere ait temsilciler ve eserleri hakkında bilgi bulunmaması geçerliliğini korumaktadır.

edilebilmektedir³⁸(Sakaoğlu, 1989: 112; Sakaoğlu 2014c: 87). Bu şiirler için, XVI. yüzyılda belirgin bir şekilde varlık gösterdiğine kanaat getirilen âşık tarzı kültür geleneği ve âşık edebiyatının habercisi olduğu yorumu yapılabilir³⁹.

Âşık tarzı edebiyat geleneğinin yaygın olarak XVI. yüzyılda teşekkül ettiği kabul edilmektedir. Buraya kadar geleneğin oluşumu hakkında verilen bilgilerin kapsamlı şekilde özetini içeren tanımı Özkul Çobanoğlu yapmıştır:

“16. yy. sonlarında Türk-Müslüman sosyo-kültürel kurumu olarak ortaya çıkan kahvehanelerde dîvân edebiyatı mensuplarının ‘saçma sapan sözler’⁴⁰ (herzegü) söyleyen kişiler olarak nitelendirdikleri ozanlar, irşattan ve ziyade ‘güzelleme’ yolunu seçen bazı tekke mensuplarıyla ‘ordu şairleri’ nin başlattığı ve 17. yy.da ulaştığı klasikleşen formlarıyla tamamen kendine has bir tarza dönüşen ve zaman içinde uğradığı değişim ve gelişimlerle günümüze kadar gelerek yaşamaya devam eden, edebiyat veya kültür geleneği”dir. Geniş anlamda, ‘âşık tarzı kültür geleneği’, daha dar anlamda ise; ‘âşık edebiyatı’ veya ‘âşık tarzı edebiyat geleneği’ olarak adlandırılır(2007: 12).

Çobanoğlu, âşıklık geleneğinin ‘kahvehanemerkezli’⁴¹ olarak ortaya çıkıp daha sonra çevreye yayıldığını ile sürmektedir. Ona göre kamlık ve ozan-baksı geleneği, “tekke tarzı âşık geleneği”nin öncülü olup “rüya ve bade” yoluyla geleneğe intikal eden giriş ritleri ve motifleri başta olmak üzere, icraya dair müzik eşliğinde irticalen

³⁸ Köprülü, XV. yüzyılda henüz tam anlamıyla âşıklık geleneğinin teşekkül etmediğini fakat sazları ile ilahiler söyleyen “derviş-şairler”in var olduğunu belirtmiştir (2004c: 157).

³⁹ Öcal Oğuz, âşıklık geleneğinin XVI. asra gelinceye kadar güçlü isimleriyle karşılaşılmasının nedenini, bu geleneğe ait metinlerin yazıya geçirilmemesinden çok, İslamî [tekke/tasavvuf] kültür çevrelerinde henüz teşekkülünü tamamlamamış olmasına bağlamaktadır. Ona göre, bu yüzyılda âşıklık geleneğinin İslamî çevrelerdeki teşekkülü de tamamlanmamıştır. XVI. asırda dahi şehir kültür çevrelerinde yetişen az sayıda isim dışında söz konusu kültür çevrelerinde gelenek oluşumunu tamamlamamış olmakla birlikte; âşıkların hâlâ ‘ozanlık geleneği’ne dönük olduğu görülmektedir (Oğuz, 1995: 424, 425).

⁴⁰ XVI. asra kadar klâsik şiir geleneğinin temsilcilerinin ve eski yazarların “ozan” kelimesini küçümseyici manada kullandıkları, “geveze, herze söyleyen” şeklinde tanımladıkları görülmektedir (Köprülü, 2004b: 132-135).

⁴¹ Çobanoğlu bu savının bir delili olarak Köprülü’nün Safâî Tezkiresi’nden Şermî mahlaslı saz şairi hakkında aktardığı “... çalar çağırır encümen-i zürefâda hazır ve ögdül almakta bahâdır kahvehane şâirlerinden” cümlesinde geçen “kahvehane şâiri” ibaresini göstermiş; bunun küçümseme amaçlı kullanılmış olsa da yine de âşık tarzının kahvehanelerden doğuşunun izlerini bariz bir şekilde göz önüne sermesi bakımından önemli olduğu yorumunu yapmıştır (Çobanoğlu, 2007: 42).

söyleme ve söylenen metinlerin tür ve şekil hususiyetlerini içeren unsurlar, amacına yönelik; İslam merkezli, dinî tasavvufî muhteva ile kullanılmıştır (Çobanoğlu, 2007: 13).

XVI. yüzyıldan kalan eserlerden hareketle bu yüzyılda geleneğin temsilcilerinin büyük bir kısmını “ordu şairleri”nin oluşturduğu anlaşılmaktadır⁴². Yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenen gelenekte tasavvufî muhtevada, aruzla murabba şeklinde düzenlenen divanlar başta olmak üzere *divan edebiyatı* tesirlerini görmek mümkündür (Çobanoğlu 2007: 15). Sonraları, başka medeniyetlerle etkileşim içinde olmanın da tesiriyle, şeylanlarda/şölenlerde Acem takliti güfte ve besteler okunmaya, eski ozan-baksıların yerine ise Acem taklitçisi şairler görülmeye başlanmıştır⁴³. Bu şairler, İran edebiyatından aldıkları şekil ve vezinlerle, Şehnâmeden alınmış mazmunları kullanmış, muskişinaslar ise bu güfteleri milli zevke tamamen yabancı bir şekilde bestelemişlerdir. Köprülü’ye göre önceleri şeylanlarda/şölenlerde varlık göstermeye çalışan İran şiiri ve musikisi, Oğuzlara ait milli efsaneleri hakanın huzurunda kopuz eşliğinde icra eden ozanların, milli şair ve bestekârların yerine geçip onların saraydan çıkarılmasına ve halkın arasından atılmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı Acem kasidecilerinin şölen/şeylan ayinlerinde önemli yer teşkil eden Türk ozanlarının yerlerini almaya başladıkları düşünülebilir (Köprülü, 2004a: 88). XVII. yy.da âşık tarzı kültür geleneği klasikleşen tanımlarına, tekke tarzından ayrımı belirginleşen icra ve tematik muhteva çizgisine kavuşur⁴⁴. Sakaoğlu, bu yüzyılı “Türk Âşık Edebiyatı”nın zirvesi olarak kabul eder (2004, 374). Geleneğin hususiyetleri belirgin hâle gelmiş olan bu asırda, bir yandan milli vezin ile şiirlerini icra etmiş Kayıkçı Kul Mustafa ve Ercişli Emrah gibi âşıklar varken, diğer taraftan

⁴² Kul Mehmed, Öksüz Dede, Köroğlu, Hayâlî, Ozan, Bahşi, Magrib ocaklarında Oğuz Ali, Geda Muslu, Çırpanlı, Armutlu, Kul Çulha. Ayrıntılı bilgi için bk. (Köprülü, 2004g: 53-111).

⁴³ Acem medeniyeti ve İslam dininin tesiri, Selçuklu ve Timurluların saraylarında eski ozan-baksıları ortadan kaldırıp yerlerine yeni kasidecileri koymuştur. Osmanlıda da durum farksız değildir. Fatih Sultan Mehmed’in çocuklarının sünnet düğününde şairler, padişaha kaside ve medhiyeler sunmuştur (Köprülü, 2004a: 88).

⁴⁴ Çobanoğlu, klâsik manada âşıklık geleneğinin 17. yüzyılda oluşumunu tamamladığını belirtmektedir. Ona göre bu yüzyılda âşık tarzı, tekke tarzından bağımsız hâle net bir şekilde gelmiştir (2007: 16).

klasik edebiyata âşına olan ve bu sayede aruzlu şiirlere sahip Âşık Ömer ve Gevherî gibi önemli temsilciler yetişmiştir (Düzgün, 2004: 174, 175).⁴⁵

XVIII. yüzyılda geleneğin yaygınlaşp kabul görmesi sonucunda “âşık tarzına” mensup bazı isimlerin şüara tezkirelerine alındığı görülmektedir. Muhtemelen XVII. asırda geleneğin durumu ve âşıkların performanslarının rolü olduğu düşünülebilecek “mahallileşme cereyanı” ile bazı divan şairlerinin de âşık tarzı edebiyat geleneğine ait hususiyetleri kullanmaya başlamalarının etkisi olmuştur (Çobanoğlu, 2007:).

XVIII. yüzyıl Türk imparatorluk hayatında, üç büyük kültür dairesinin olduğu kabul edilmektedir. Bunlar: *Sistemik eğitim yolu ile edinilen ve geliştirilen*, içinde şehirliler, idareciler ve münevverlerin bulunduğu “büyük şehir kültürü”; eski an’anevî kültürü hayat tarzı olarak benimseyip yaşatangoçebe ve yarı göçebeler ile küçük köylerde yaşayanların oluşturduğu “göçebe ve yarı göçebe kültürü” ve bu iki kültüre ait unsurları kısmen muhafaza ederek bir nevi telif karaktere sahip “geçiş veya tekke-tarikat kültürü”dür (Yıldırım, 1998b: 58). Bu üç kültür dairesi ve bu kültür dairelerinde yaşayan insanları birbirlerinden keskin bir şekilde ayırmak doğru değildir. Çünkü bu kültür daireleri birbiriyle sürekli bir “iletişim” ve “alışveriş” hâlinindedir. Fakat bunların yönelişleri, belli bir sistematığe, düşünce bütününe dayanmadığından hareketleri dağınık durumda olmakla birlikte ‘mahallileşme’ hareketi; “her üç kültür dairesinin, ‘iletişim’in güçlenmesinden kaynaklanan bir ‘bütünleşme’ şeklinde değerlendirilebilir (Yıldırım, 1998b, 58).

‘Mahallileşme’ akımının⁴⁶ etkisi, geleneğin temsilcisi âşıklar üzerinden yukarıda bahsedilen kültür daireleri bağlamında düşünüldüğünde, ‘merkez’ ve ‘çevre’de yaşayan âşıklara tesiri nispetinde değerlendirmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır⁴⁷. Buna göre, ‘çevre’den ‘göçebe ve yarı göçebe kültürü’ dairesinden dışarı çıkmayan

⁴⁵ Bu dönemin başlıca isimleri: Kul Oğlu, Kâtibi, Kayıkcı Kul Mustafa, Âşık, Üsküdârî, Keşfi, Âşık Halil, İbrahim, Kul Deveci, Kâmil, Benli Ali, Gâzi Âşık Hasan, Gevherî, Âşık Ömer, [Ercişli Emrah], Karacaoğlu [Karacaoğlu’nın yaşadığı ileri sürülen yüzyıllar farklılık arz etmektedir. Onu gelenek çerçevesinde değerlendirmek daha doğru görünmektedir. Konu üzerine görüş, tespit ve tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Cunbur, 1973; Başgöz, 1986b: 152-160; Başgöz, 1986c: 160-162; Sakaoğlu, 2013; Görkem, 2016)]’dır (Köprülü, 2004g: 113-337).

⁴⁶ “Mahallileşme cereyanı” ve “Türkî-i Basit” hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Köprülü, 1928), (Köprülü, 2004f: 245-280), (Ergun, 1931), (Atsız, 1934), (Kocatürk, 1964), (Timurtaş, 1976).

⁴⁷ İsmail Görkem, bu süreçte âşık tarzı ile divân edebiyatı arasındaki durumu bahsi geçen kültür daireleri üzerinden değerlendirerek; “buradaki hâdiseyi merkez-çevre karşıtlığı bağlamında ‘yazılı kültür’ mensuplarının ‘sözlü kültür’ü yaşayan ve yaşatanlara karşı bir bakışı olarak görmek daha doğru olacaktır” yorumunu yapmıştır (2001a: 156).

bir âşığın üslubu, şiirleri, icra şekilleri dış etkilere çok maruz kalmazken; ‘merkez’de ‘büyük şehir kültürü’, ‘geçiş veya tekke-tarikat kültürü’dairelerinde yaşayan âşığın sanatında söz konusu etkileri görmek mümkündür. Eflatun Cem Güney, konu ile ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

“Köylü âşıklar, köy geleneklerinin saf havası içinde yetişmişlerdi... Ancak, şehir ve kasaba şairlerinden, ya da köylerden gelerek buralarda yerleşenlerden çoğu -ayaklarını (Âşıklar kahvesi)nden çekmemekle beraber- daha fazla (Medrese)lerde, yabancı kültürlerin karmaşık havası içinde yetişmişler, tekkelerden de az çok nasip almışlardır. Böylece, bunların, halk şairleriyle divan şairlerinin karşılıklı etkileri altında görüşleri, zevkleri değişmiş, halk şairliğinden çok şey kaybettikleri gibi, divan şairliği pâyesine de erişememişlerdir.”⁴⁸(1971: 257-258)⁴⁹.

Boratav, XVIII. yüzyılı; evvelki asırlara göre bir “gerileme devri” olarak yorumlamıştır. Ona göre, özellikle vezirler, paşalar ve beyler tarafından himaye edilen, hususiyle bir meslek grubuna bağlı; yeniçeri, Tunus ve Cezayir ocaklarında çalışan âşıkların o dönem yaşanan sıkıntılı süreçlerden etkilenmeleri sonucu olarak - yeniçeri ocakları Anadolu’da, Rumeli’de, Tunus’ta ve Cezayir’de- eskisi gibi geleneklerini koruyamamış, sayıca azalmış veya itibarlarını kaybetmişlerdir.

⁴⁸ XVIII. asırda çok sayıda şair bulunmasına rağmen, âşıklık geleneği açısından XVII. ve XIX. asırlara göre yetişen güçlü temsilcilere tesadüf edilmemektedir. XVII. Yüzyıldan itibaren baş gösteren dîvân edebiyatına öykünme durumu, bu yüzyılda daha ileri düzeye taşınmış; bu eğilim âşıkların kendi tarzlarından uzaklaşmalarına neden olmuştur. Ayrıca dîvân şiirinde de yeterince başarılı olamamışlardır (Düzgün, 2004: 177). Bu yüzyılda yaşamış âşıklara çoğunlukla “tarihî destanlar” vesilesiyle ulaşılabilmektedir. Dönemin başlıca simaları Ravzî, Ali, Hocaoglu, Hükmî, Kâtibî, Derviş, Musa, Kabasakal Mehmed, Ahmed, Levnî, Kıymetî, Şermî, Mahtûmî, Neşâti, Mecnûnî, Vartan, Civan, Nûrî, Abdî, Sâdık, Kâmil, Âşık Said, Derûnî, Nigârî, Küşâdî, Âşık Süleyman, Bağdadî, âşık Halil, Kütahyalı Sırrı, Konyalı Şem’î, Garb Ocaklarında: Nakdî, Seferlioğlu, Mağribli Oğlu, Kara Hamza (Köprülü, 2004ğ: 346-463).

⁴⁹ Güney, çalışmasının “Âşık Edebiyatı” başlıklı bölümünde, âşıkları farklı adlarla sınıflandırmıştır. Sınıflandırmanın âşıkların yetiştikleri ortam ve durumlara göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar; “âşık”, “saz şairi” -ikisi de saz eşliğinde şiir söylediği için aynı anlamda kullanmıştır- , “halk şairi”, “köy ve oymak şairleri”, “şehir ve kasaba şairleri” ve “yeniçeri şairleri” dir (1971: 252-260). Bu sınıflandırmaya yakın başka bir sınıflandırma da P. Naili Boratav tarafından daha önce “din ve tasavvuf şairleri”, “köylü şairler”, “kasaba ve şehir şairleri”, “yeniçeri şairleri” ve “göçebe şairler” şeklinde yapılmıştır (1942: 177).

Boratav, maddi ve manevi açıdan yaşanan istikrarsızlıkların sonucunda buraların halk şiiri için bir merkez olmaktan çıktığını belirtmiş, bu devrin halk şairlerinin genel itibarıyla zayıf olduklarını ve söylenmiş şeylerin tekrarlarından başka bir şey üretmediklerini ileri sürmüştür (2000: 17).

XVIII. yüzyılın ardından yeniden yükselişe geçen âşık tarzı, sadece Türkçe ve heceyle söyleyenlerin yanında, şehir kültürü içinde varlık gösteren âşıkların divan şiiri ile olan temasları sonucu bu şiir tarzına özenerek aruzlu şekilleri ve türleri deneyen bunda da başarılı olan güçlü temsilciler yetiştirmiştir⁵⁰. XIX. yüzyıla gelindiğinde divan edebiyatı temsilcilerinin âşık tarzına duydukları ilginin yanı sıra dinî tasavvufî konuların yoğunlaştığı âşık tarzı kültür geleneğinin varlığı ile karşılaşmaktadır⁵¹. (Çobanoğlu, 2007: 16). Özellikle tekke çevrelerinde bulunan âşıkların musiki ve klasik şiire âşina olmaları, bu bağlamda önem arz etmektedir⁵² (Düzgün, 2004: 178).

XIX. yüzyılda, âşık tarzının divan şiirinden etkilenmesine paralel, divan şairleri de farklı yollardan da olsa yeni arayışlarla şehirli hayatı ve ağzına yönelmişlerdir. Divan şiiri geleneğinde yetişmiş ve bu tarzda sağlam bir yere sahip Âkif Paşa da doğrudan doğruya halk şiirine yönelerek halk şiirinin şekillerini kullanmıştır. Yüzyılın âşıkları ise, sanatlarında divan şiirinden aldıkları kelime ve unsurları kullanarak, ‘koşma’ya farklı bir zenginlik katmış ve sonuç olarak büyük kabul edilen bu tarzın az çok sahip olduğu şiir tekniğini, “yeni aruz”u kullanarak bu sanata yaklaşmaya çalışmışlardır (Tanpınar, 2001: 101-102).

⁵⁰ Bu dönem, geleneğin temsilcilerinden bazıları: Âşık Şem’î [Köprülü XVIII. asır âşıklarının arasında göstermiştir (2004ğ: 449)], Âşık Sümmânî, Âşık Şenlik, Bayburtlu Zihnî, Erzurumlu Emrah, Dadaloğlu, Karacaoğlu, Dertli, Seyrânî, Noksanî, Ruhsâtî, Bayburtlu Celâlî, Âşık Zülâlî, Âşık Tahirî, Sillesi Sürûrî, Sillesi Devamî, Sillesi Figânî, Sillesi Zehrî, Sillesi Nigârî, Tokatlı Nuri, Fahri, Fenni, Ferki, Hicâbî, Hilmi, Himmetî, Gedâî, (Köprülü 2004ğ: 469-620; Sakaoğlu, 1989: 191-219; Artun, 2012: 342-386; Oğuz, 1998: 425-446; Düzgün 2004: 178-182) mahlaslı âşıklardır.

⁵¹ Abdülkadir Karahan, XIX. asırda İstanbul çevresinde âşık edebiyatının gelişmesi adına çok müsait bir çevrenin bulunduğunu, temsilcilerin bir kısmının Âgâhî, Tûrâbî, Harâbî gibi Bektaşî babalarından oluştuğunu belirtmiş, bunda da âşıkların II. Mahmut tarafından korunlamalarının büyük payı olduğunu vurgulamıştır (1991: 551). Bu yüzyılda yeniden canlanmış olan âşıklık geleneğinin varlık gösterdiği kültürel zeminde, divan ve tekke şiir gelenekleri ile olan etkileşim de göz önüne alındığında, âşık şiirine şekil ve konu gibi birtakım hususiyetler açısından tesir etmesinin tabii olduğu anlaşılabacaktır.

⁵² Köprülü bu konuyu iki geleneğin birbiriyle olan etki etme kapasitesine bağlamış ve konu üzerinde “edebiyat ve musikide cemiyetin güzideler tabakasından halk tabakasına ve halk tabakasından da güzideler tabakasına doğru kaşılıklı bir hulûl ve nüfuz vakıasına şahit oluyoruz ki XVII. asırdan beri kuvvetle başlamış olan bu hadise, XIX. asırda artık büsbütün kuvvetlenmiştir” şeklinde değerlendirmiştir (2004ğ: 469-470).

Divan edebiyatının, âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin teşekkül ettiği XVI.-XVII. asırlarda, önceki yüzyıllarda örnek aldığı İran edebiyatıyla yarışır ve hatta ondan üstün durumda olması, âşık tarzı üzerindeki tesirini açıklar mahiyettedir. Köprülü, “dış unsurlar” ve “iç unsurlar” bakımından iki kısma ayırdığı bu tesirlerin XIX. yüzyıla gelindiğinde son derece artmış olduğunu belirtmektedir⁵³ (2004ç: 179). Bununla birlikte Köprülü, klasik şiirden geçen şekil ve muhteva özelliklerine dair unsurların “geniş halk kitlesine en yakın bulunan, umumî zevki en fazla okşayan” unsurlar olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu unsurlar; “*yeni terkiib içinde bozuk, mütereddi bir şekil almış ve çoğaldıkça, eski halk edebiyatı unsurlarını atmak suretiyle onu tabiiliğini (spontanéité), lirizmini, mücerred (concret) tasvirlerini, bir kelime ile canlı ve orijinal taraflarını gittikçe bozmuş, azaltmış, klasik şiirin conceptualismeini âşık tarzına da sokarak onu da belli kalıplara ve belli mefhumlara bağlı örneklerin takliti ile meşgul kemikleşmiş ve cansız bir sanat hâline getirmek suretiyle gerilemeye uğratmıştır.*” (2004ç: 181).

Bu yüzyıla kadar mümkün mertebe müstakil bir varlık gösteren ve yer yer birbirleriyle rekabet eden bu şiir geleneklerinin Batılılaşma süreci sonrasında ortaya çıkan yeni edebiyat anlayışına karşı bir ittifak arayışı sayılabilecek eksende görünmeleri dikkat çekicidir⁵⁴. Bu süreçte, Tanzimat (1839) sonrası oluşmaya başlayan yeni edebiyat akımı içindeki Ziya Paşa gibi temsilcilerin, halk şiirinden ilham alarak yaptıkları değerlendirmelerin, âşık tarzının güç kazanarak öne çıkmasına vesile olduğu kabul edilebilir (Çobanoğlu, 2007: 16, 17).

XIX. yüzyılda teknolojik gelişmelerin hayata girmesi ile yazılı kültür ortamının getirilerinden faydalanmayı bilen âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneği temsilcileridestanlarını bastırıp satmış, dönem gazetelerinin işlevsellik kazanması gibi imkânlarla daha geniş bir alana hitap edebilme şansına sahip olmuştur. Bu

⁵³“Dış unsurlar” ile “vezin ve şekil bakımından” tesir kastedilirken; “iç unsurlar” ile “mefhumlar, mecazlar, dil ve üslup bakımından” tesirler kastedilmektedir (2004ç: 179). Özellikle XVII-XIX. yüzyıllar aralığında âşıkların daha çok “hece veznine çok yaklaşan ve nispeten kolay olan” *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün, mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün, mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün* vezinleriyle *gazel, müstezad, murabba, muhammes, müseddas* gibi nazım şekillerini kullandıkları görülmektedir (Köprülü, 2004ç: 179).

⁵⁴ Bu ittifaka vesile olan etmenlerin biri, kahvehanelerde başlayan iletişim ortamının yanı sıra Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ile önemli bir güç kaybına uğrayan tekke çevresinin Batılılaşmaya karşı cephe almasıdır. Bu durum, özellikle Tanzimat sonrasında âşık tarzı ile birlikte ortak tavır almalarına yol açmıştır (Çobanoğlu, 2000: 140, 141).

yüzyılda bulunan temsilci ve döneme ait ulaşılabilen eser sayısının önceki asırlarla kıyaslanamaz çokluğu, teknolojik alandaki gelişmelerin basım tekniğine de yansımış olmasıyla açıklanabilir⁵⁵ (Çobanoğlu, 2007: 17).

XIX. asırda âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin, kahvehanelerden semai kahvelerine çeşitli icra zeminlerinde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Gelenek, bu yüzyılda çok sayıda güçlü temsilci çıkarmış ve oluşturduğu sağlam yapı içerisinde sosyal hayatın getirilerine uyum sağlayarak sonraki yüzyıllarda da devamlılığı sağlayacak bir güce ulaşmıştır.

1.1.3. İcracı / Âşık

Eski Oğuz boyları arasında İslamiyet’e intisap edilmesinden önce ve sonraki dönemlerde “ozan”⁵⁶ adlı ‘saz şairi’ tipinin varlığından bahsedilmişti. Bu tip, zamanla karşılaştığı sosyokültürel etmenlerin tesiriyle değişmiş, yerineDoğu ve Batı Anadolu’nun büyük şehirleri ve kasabalarında ‘âşık’ tipi yer almaya başlamıştır (Köprülü, 2004ç: 176). Âşık tarzı edebiyat geleneğinin icracılarına verilen ‘âşık’ adı, daha önce tekke-tasavvuf edebiyat geleneğinin kurucusu addedilen Hoca Ahmet Yesevi olmak üzere, Yunus Emre⁵⁷ ve sonrasında bu isimlerin ‘takipçileri’⁵⁸ tarafından kullanılagelmıştır. Hatta bazı tarikatlarda bu adla anılan makam yahut post olması, birbiriyle ilişkili fakat amaç bağlamında farklılık arz eden müstakil iki kültür geleneğinin temsilcilerinin birbirinden ayrı düşünülebilmesi için “tekke” ve “kahvehane” kurumlarını dikkate almak gerekir. “Tekke tarzı âşıklık geleneği” ve “kahvehane tarzı âşıklık geleneği” şeklindeki adlandırmalar bu iki

⁵⁵ Fuad Köprülü, geleneğin ‘dinamizm’ özelliğini gözden kaçırarak, âşık tarzının devamlılığı ile ilgili vehme kapılmıştır. Âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin XIX. Yüzyılın ikinci yarısında sosyal yapının değişmesiyle klâsik edebiyatla birlikte gerileyip soysuzlaşmaya başladığını, Abdülaziz döneminde ise Bektaşî tekkelerinin yeniden açılmasıyla geleneğin canlanma çabası içine girdiğini ve âşık kahvelerinin yerine adapte olmaya çalışan semai kahveleri ile de kısa bir dönem varlığını sürdürerek XX. yüzyıla gelindiğinde tamamen ortadan kalktığını ileri sürmüştür (2004ç: 182).

⁵⁶ Ozan gibi eski şairlere; “Altay Türkleri *Kam*, Tunguzlar Şaman, Moğol ve Buryatlar Bo ve Bukue, Yakutlar Oyun, Samoyetler Tadıben, Fin-Ugurlar Tiotoejoe (bakıcı), Kırgızlar ise Bahşı, Bahsı” adlarını vermişlerdir (Sakaoğlu vd., 2000: VII).

⁵⁷ Gölpınarlı Türk tekke edebiyatı içinde yer alan Alevî-Bektaşî edebiyatının Yunus Emre’nin tesiriyle doğduğunu ve tüm özellikleriyle onu kaynak edindiğini ileri sürmektedir (Gölpınarlı, 1968: 362).

⁵⁸ Vurgu için bk. (Köprülü, 1984).

geleneğin daha iyi anlaşılıp araştırılabilmesi adına yol gösterici olabilir⁵⁹ (Çobanoğlu 2007: 12).

Âşık adı, XIII. yy.dan itibaren “Allah’a âşık” veya “Hak âşığı”⁶⁰ndan mülhem, kullanılagelmiştir⁶¹ (Çobanoğlu, 2007: 13). Eldeki veskilara göre, Batı Oğuzları arasında kullanıldığı gibi Doğu Oğuzları yani “Azerî Türk” sahasındada ozan kelimesinin XIV., XV. asırlarda halk şair musikişinası manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Köprülü, 2004b: 134).

İhsan Ozanoğlu, âşık için; “muayyen bir musıkî aletiyle teganni ederek halk edebiyatı vasıflarını haiz olmak üzere muhtelif mevzularda şiir ibda ve inşad edebilen kimse” tanımını yapmıştır⁶² (1940: 21). Âşık, yerleşik düzen koşulları içinde ortaya çıkmış, ozanlar gibi “adı sanı bilinmeyen il içinde kaybolmuş” biri değil, söylediği şiirlere adını vuracak kadar değişim göstermiş kişidir. Sazı da kendisi ile birlikte değişim ve gelişim göstermiş, üç telli kopuzdan on iki telli bağlamaya geçerek gelişmiş türkülerini icra edebilecek niteliğe sahip olmuştur. O, ne Tanrı ile mistik bir birlik arayışına girmiş bir dervıştır ne de müzik ve dans içinde esrik bir hâle girip hastaları iyileştirmeyi amaçlayan bir şamandır. Âşığın bulunduğu mekânlar kutsal olmayan, kahvehaneler, hanlar gibi yerler olup yeri geldiğinde âşık, düğün evlerinde halkı da eğlendirebilen bir sanat eridir (Başgöz, 1986c: 254).

⁵⁹ “Bu yeni görülebilecek adlandırmalar bir anlamda geleneğin kendi içindeki ‘Hak âşığı’ ve ‘halk âşığı’ terimleri işaret ettikleri değer hükümlerinden sarf-ı nazar edilerek-yenileştirilerek ifadesi gibi de görülebilir.” (Çobanoğlu, 2007: 12).

⁶⁰ “Âşık adı, şiir biçimlerinin bir bölümü, aşk anlayışının soyutluluğu ve Tanrı vergisi sayılması, büyük âşıklara Hak âşığı denmesi, Anadolu Derviş edebiyatından gelmedir. Bu etki 13. yüzyılda Yunus Emre ile Türkmenler arasına girmeye başlamıştır.” (Başgöz, 1986c: 254).

⁶¹ Âşık tarzı şiir ve edebiyat geleneğinin temsilcilerinin XVI. asırdan sonra genel olarak “âşık” sıfatıyla anılmaya başlaması, daha önce kullanılan “ozan” tabirinin tezyif ifade ettiği algısı ve tekke edebiyatındaki çeşitli unsurların etkisi ile olmuştur. Tekke şairlerinin XIII. asırdan itibaren kendilerini ozanlardan ayırmak için, dünyevî ve beşerî ihtirasları terennüm eden “şair” unvanını da reddederek, kaynaklarının kudsî ve ilâhî niteliklerini göstermek için “âşık” unvanını kullanmışlardır. XVI. ve XVII. asırlarda büyük şehirlerde yetişen ‘saz şarileri’, köy ve aşiret çevrelerinde eskiden varlık gösteren ‘ozan’ların unvanını kabul etmeyip kendilerine yakın gördükleri tekke şairlerinin kullandığı ‘âşık’ unvanını kullanmaya başlamışlardır (Köprülü, 2004c: 178).

⁶² Türkiye’de *ozan*, *âşık*, *halk şairi*, *saz şairi* (Sakaoğlu, 1992: 28-30) olarak adlandırılan âşıklara; Azerbaycan Türklerinde *ozan*, *âşık*, *el şairi*; Kazakistan Türklerinde *âşık-akın*, *sovrıpsalma akın*, *aytışger*; Kırgızistan Türklerinde *halk akını*, *aytışçı*; Türkmenistan ve Özbekistan Türklerinde *akın*, *ahun*, *bahşı*, *şair*; Uygur Türklerinde *bahşı*, *aşuk*, *goşakçı*; Karakalpaklarda *akın*, *aytışger*; Başkurtlarda *sâsân*; Tatarlarda *çaçan* denilmektedir. Türkiye’de *kalem şairi* olarak anılan *halk şairleri* ise, Kırgızistan ve Kazakistan Türkleri arasında *cazgiç akın* şeklinde ifade edilmektedir (Sakaoğlu vd., 2000: VII; Artun, 2012: 27-30; Pirsultanlı, 1993: 43).

Şiir ve müziğin birlikte icrasına dayanan gelenek içinde âşıkların müzikal anlamdaki varlıkları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda âşıklar, “*profesyonel müzik icrâcısı olmalarıyla beraber gelenek içinde bulunan müzik dışındaki diğer uygulamaların tamamını da müzik eşliğinde yapmaktadırlar. Müziğin hem üreticisi, hem icrâcısı hem de taşıyıcısı olmaları âşıkları, Türk müzik kültürü içindeki asli müzisyen unsurlar arasına sokmaktadır. Ancak gelenek içindeki özel uygulamalar, âşıkların diğer müzisyenlerden farklı bir mahfilde değerlendirilmesini sağlamaktadır.*” (Özdemir, 2003: 32).

Süreç içinde geleneğin temsilcileri “âşık, badeli âşık, Hak âşığı, Hak şairi, halk âşığı, çöğür şairi, halk şairi, kalem şairi, meydan şairi, ozan, halk ozanı, saz şairi, sazlı ozan” gibi çeşitli adlarla anılmışlardır⁶³ (Sakaoğlu, 1986: 250). Boratav, önceleri âşık kelimesi yerine *saz şairi, halk şairi* tabirlerinin kullanıldığını, son zamanlarda da *halk ozanı* sözünün kullanılmaya başladığını belirtmiş, geleneğin temsilcilerinin kendilerini “âşık” olarak adlandırdıkları için bu kelimeyi kullanmayı tercih ettiğini vurgulamıştır⁶⁴ (Boratav, 1978: 21).

Âşıklık geleneğinde, kişinin âşık olarak kabul edilmesi kurallara bağlıdır. Dinleyicilerin gereksinimlerini karşılamak durumunda olan âşık, eğitiminden yetişme sürecinde yapması gerekenlere kadar bu kuralları yerine getirmek durumundadır (Boratav, 1968: 341). Bu minvalde Sakaoğlu, bir âşıktaki olması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- a) İrticalen söyleme yeteneğine sahip olmak
- b) Saz çalabilmek
- c) Atışma yapabilmek
- d) Bade içtiğini iddia etmek (Sakaoğlu, 2014: 101).

⁶³ Saim Sakaoğlu, Hikmet Dizdaroğlu’nun (Dizdaroğlu 1978) geleneğin temsilcilerine verilen adlar üzerinde tartıştığını belirterek konuyu yeniden tartışma zeminine taşımıştır. Bu adlandırmaların verilmiş sebeplerinden bahseden Sakaoğlu, sonuç olarak da klâsik manada geleneğin tüm özelliklerini taşımasa bile bu adlandırmalar altında değerlendirilebilecek kişilerin hem kendilerini âşık olarak adlandırmaları hem de dinleyici çevresinin bu kişilere âşık demelerinden ötürü yeni bir şemsiye altında bu kişilerin tamamının “âşık” terimi ile karşılanması gerektiğini belirtmiştir (2014: 101-102).

⁶⁴ “Erzurumlu âşıkların tamamına yakın bir kısmı kendilerini ‘âşık’ kelimesiyle tanımlamaktadırlar. Aralarında ‘âşık’ ve ‘ozan’ sıfatlarını bir arada kullanan âşıklar bulunmakla beraber bu iki adı[n] aynı anlamda kullanıldığını, ‘ozan’ kelimesinin biraz daha medyatik ve/veya modern, kendi ifadeleriyle ‘havalı’ ve ‘her kesime hitap eder’ özellikte olmasından dolayı tercih ettiklerini söylemektedirler.” (Özarslan 2001: 54).

Doğan Kaya, Sivas âşıklık geleneğinde, âşıklığa başlama sebepleri olarak on bir madde ileri sürmektedir. Bu maddeler şunlardır:

“ 1. Çıraklık, 2. Usta malı şiirler söyleme ve çevredeki âşıklardan etkilenme, 3. Türkölü hikâyeye dinleyerek ve okuyarak yetişme, 4. Sazlı-sözlü ortamda yetişme, 5. Rüyâ sonrası âşık olma, 6. Mânevî etki sonrası âşık olma, 7. Dert sebebiyle âşık olma, 8. Sevda sebebiyle âşık olma, 9. Rûhî depresyon sonucu âşık olma, 10. Millî duyguların galebe çalmasıyla âşık olma, 11. Diğer sebepler” (Kaya 1994: 39).

Metin Özarslan ise bu sebeplerden sadece 1. maddede yer alan “çıraklık” dışında diğer sayılanların âşıklığa başlama sebepleri arasında değil, “âşıklığa yönelme” veya “çıraklığa başlama” sebepleri arasında yer alması gerektiğini vurgulamıştır (2001: 107). Çünkü âşık olabilmenin temelinde, kişinin, âşık adayının bu sanata yönelmesi için itici güç durumunda olan “heves/istek” önem arz etmektedir. Hevesin yanı sıra önem teşkil eden diğer bir unsur da “yetenek”tir. Âşık adayının, söze ve ezgiye, öğrenmeye, müziğe olan yeteneği onu sanatında belirli bir yere taşıyacak etmenlerdir⁶⁵ (Özarslan, 2001: 105).

Yukarıda zikredilen hususlar, bir âşık adayının âşık olma yolunda sahip olması gereken özelliklerle icra zeminine çıkabilmesi için geçmesi gereken aşamaları göstermektedir. Bu aşamalar, aslında geleneğin ‘usta-çırak ilişkisi içinde’ icaplarının aktarıldığı zemine de işaret etmektedir. Bununla birlikte tüm hususların bir âşıktaki toplanmadığı durumlar da yok değildir. Geleneğin canlı olduğu her ortamda herkesin âşık olamayacağı gibi, her âşığın da farklı sosyokültürel çevrelerde olabileceği durumu göz önüne alındığında tüm hususları bünyesinde toplayamayacağı varsayılabilir. Gelenek içinde eğitim, ‘çıraklık’, ‘kalfalık’⁶⁶ ve ‘ustalık’ süreçlerinin gerçekleşmesi ile tamamlanmaktadır⁶⁷. Fakat bazı âşıkların

⁶⁵ “Öğrenme yeteneği, hafıza kuvveti, yaratıcılık, hazır cevaplılık, kelime haznesinin genişliği, iyi ve etkili konuşabilme ve şiir söyleyebilme yeteneği, bunun yanında iyi bir müzik kulağı ve en önemlisi, vasatın üstünde bir zekâ, âşığın sanatında belirleyici olan başlıca amillerdir.” (Özarslan, 2001: 105).

⁶⁶ “Âşıklık sanatında bir safha olmasına rağmen âşıklar arasında yaygın olarak adlandırılmamıştır.” (Özarslan, 2001: 101).

⁶⁷ “Başka esnaf teşekküllerinde olduğu gibi, âşıklar teşkilâtında da çıraklıktan başlayarak âşık oluncaya kadar geçirilmesi icap eden birçok devreler vardı. Bilhassa, büyük, şöhretli âşıkların etrafında, saz şairliğine meraklı, istidatlı birçok genç çırak olarak toplanırlar; üstattan birçok mahlâs-yani şiirlerinde kullanacakları bir ad- alırlar, âşık olmak için edebi ve mesleki terbiyeyi gördükten sonra fasıllara girmeye başlarlar, memleket içinde uzun seyahatlere çıkarlar, nihayet âşık olurlardı.” (Köprülü, 2004ğ: 35).

ustalarının olmaması veya badesiz (bade içmemiş) olmaları bu duruma örnek gösterilebilir.

Çeşitli sebeplerle âşıklığa yönelen genç âşık adayı, ıraklık sürecine geldiğinde, bir ustanın himayesinde eğitim sürecine başlamış olur. Çıraklığa başlama, bazen ustanın yetenekli olduğunu düşündüğü bir genci ırak edinmesi bazen de âşık olmak isteyen gencin ustanın yanına ırak verilmesi şeklinde gerçekleşir ki buna “kapılanma” denir (Artun, 2012: 61). Ayrıca ıraklık, bir âşık adayının önceleri yaşamış bir âşığı ustası kabul etmesi şeklinde de gerçekleşebilir (Kaya, 2010: 96). Çıraklığa giren âşık adayı, ustasının yanından ayrılmayıp onun icra şeklini, hususiyetlerini gözlemlemek suretiyle saz ve söz derslerini almakla başladığı yola ustasının gözetiminde dinleyici olarak katıldığı meclisleri takip etmekle devam eder. Bu sayede ustasının yanı sıra diğer âşıkların da icralarını gözlemleyen âşık, geleneğe dair öğrendiği her yeni unsuru dağarcığına alır. İlk etapta usta malı şiirleri ezberleyip ezgi ve söz kalıplarına âşına olan genç âşık adayı, bunları icra etmeye başlar. İcraları sırasında ustası tarafından yanlışları düzeltilen aday, böylelikle geleneğin icra töresini, adabını ve erkânını öğrendiği ıraklık sürecini yaşamış olur (Özarslan, 2001: 108).

Çıraklık eğitimini tamamladıktan sonra belirli ölçüde saz çalıp usta malı şiirler söyleyebilen âşık adayının kalfalık süreci, ustasından öğrendiklerini dinleyici önünde icra etmesiye başlamış olur. Kalfalık dönemi, saz çalmayı geliştiren âşık adayının sık sık icra ortamlarında bulunmasıyla pekiştirme sürecine dönüşmektedir (Özarslan, 2001: 108-109). Bu dönem, âşık adayının yüzlercesi usta malı ezberlemesi, saz çalmayı öğrenmesi veya geleneğe tamamen vakıf olmasıyla bitmemekte, çalışmalarından sonra yeterli olduğuna dair ehliyet kazandıysa, bir âşık faslı içinde yer alarak destur alabilmektedir (Ozanoğlu, 1940: 21-22).

Kalfalık dönemini destur alarak tamamlayan âşık, ustasının “tamam artık sen yetiştin, oldun” (Özarslan, 2001: 109) demesiyle ustalık dönemine geçmiş olur. Bundan sonraki süreçte âşık, dilediği fasla girebilme ve dilediği âşıkla atışabilme hakkına sahip olur⁶⁸ (Ozanoğlu, 1940: 22). Artık âşığın durumunu, irticalen söyleme

⁶⁸ Âşıklar, butalarını aramak, ün sahibi olmak, para kazanmak için çevreyi gezerler, diğer âşıklarla yarışmalar yaparlar. Bu yarışmalara “meydan edilme”, “divana çıkma” denir. Âşıkların halk içindeki toplantılarından biri ve en önemlisi “meydan edilme” geleneğidir. Bu meydan edilme ya da “divana

yeteneği ve karşılaşmalarda kazandığı başarıları sonucu,ustası yerine dinleyici kitlesi belirleyecektir. İrticalen söyleme kabiliyeti gelişirken diğer taraftan da bildiği usta malı hikâyelerin yanında kendisi de hikâye tasnif edecek güce ulaşır (Özarslan, 2001: 109-110).

Âşıklık geleneğinde, âşığın yetişmesi için çıraklıktan başlanarak izlenen süreç zamanla bir silsile oluşturarak “âşık kolu” denilen yapıyı ortaya çıkarmaktadır⁶⁹. Âşık kolu, “çıraklık geleneği içinde, birbiri ardınca yetişen âşıklar tarafından, odak hüviyetindeki usta âşığa bağlılık duyarak; ona ait üslup, dil, ayak, ezgi, konu, hatıralar ve hikâyelerin devam ettirildiği mektep”tir (Kaya, 2010: 96). Mektep olarak görülmesi, usta âşığın eğitim süreci boyunca çırağına aktardığı saza, söze, icraya dayalı bilgilerin; çırağın da usta olmasıyla kendi çırağına aktarmasıyla ilk ustadan itibaren gelişerek devam eden bir ekolhâline gelmesiyle ilgilidir⁷⁰.

Âşık kolları genellikle kolu başlatan âşığın adıyla anılmaktadır. Bununla birlikte bazı kolları başlatan âşıkların da ustası olduğu hâlde odak hüviyetinde olan bu âşıkların adının verildiği kollar da bulunmaktadır⁷¹.

çıkma” işini yönetmek üzere, “divan âşığı” denilen, yol, erkân bilen usta bir âşık meraklılarca seçilirdi. Bu toplantılarda yarışan âşıklara ise “divan âşığı” adı verilirdi (Başgöz,1986ç: 254).

⁶⁹ Âşık kolunun varlığını devam ettirebilmesi veya ortaya çıkmasında birtakım unsurlar belirleyici olmaktadır. Bu unsurların çeşitliliği, kolların belirlenmesi veya farklılaşmasında rol oynamaktadır. Bu unsurları: “1. Odak hüviyetindeki âşığın dil ve üslubu, 2. İşlediği konular, 3. Usta âşığın başından geçen ve hafızalardan silinmeyecek izler bırakan çeşitli olaylar, 4. Usta âşığın karşılaşmaları, 5. Usta âşığın tasnif ettiği hikâyeler, 6. Usta âşığın kendisine ait ezgiler, 7. Usta âşığa ait ayaklar.” sıralayan Doğan Kaya, âşık kollarının gelenek içinde kültür aktarımını sağlamada birinci derecede rol oynadığını belirtmiştir (Kaya, 2010: 97).

⁷⁰ Âşıklık geleneğinde kollar vesilesiyle meydana gelen yapıda yetişen âşıkların değerlendirilmesinde “mektep” ve “olgu” kavramları ortaya çıkmıştır. Özellikle geçmişe yönelik yapılan araştırmalarda, geleneğin sözlü olarak aktarılması kaynaklı oluşmuş şiirlerin birbirine mâl edilmesi, aynı mahlaslı âşıkların bulunması gibi durumlarda nasıl bir değerlendirme yapılması gerektiği sorusundan hareketle bu kavramlar bir gereklilik sonucu ortaya çıkmıştır. İsmail Görkem’in, *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu/ Bütün Şiirleri* adlı eseri ile ortaya koyduğu bu meseleler, doktora tez çalışmalarını dönemin iki büyük âşığı Seyrânî ve Dertli üzerine hazırlayan Betül Aydoğdu [Görkem](2011) ile Recep Tek’in (2011) de aynı yöntem çerçevesinde bu âşıkları “olgu” etrafında ele almalarıyla konu önemli bir noktaya taşınmıştır. Aydoğdu [Görkem], âşık kollarının, bir âşığın etrafında oluşan geleneğin ilk halkası olduğunu belirtmektedir. “Kol içinde bulunan zayıf âşığın şiirleri ustaya mal edilmiş olabilir. Bu durum bizce gelenek ile olgu arasındaki en önemli farklılığı ortaya çıkarmaktadır. Bizce gelenekte daha takip edilebilir bir örgü bulunmaktadır. Olguda ise bu karışmalar daha muğlaktır. Başka bir deyişle olguda şairin adı etrafında oluşan gelenekte ne gibi unsurlarla geleneğin oluştuğu öngörülemezken, gelenekte, âşığın şiirlerinin hangi unsurlarla karıştığı daha belirgindir. Örneğin: Karacaoğlu, Seyrani olguya daha yakın isimlerdir. Çünkü şiirlerden hangileri kime ait kesinlikle bilinmemektedir. Şiirler varlığı kabul edilen bir şairin adı etrafında toplanmıştır.”(Aydoğdu, 2011: 8-9).

⁷¹ Âşık Şenlik’in ustası Nûrî, Ruhsatî’nin ustası Kusûrî, Huzûrî’nin ustası İznî’dir. Fakat bu âşıkların ustaları olsa da, sanatlarında onların ötesine geçmelerinden ötürü kola kendi adları etrafında kol

Gelenekte, âşıklığa başlama sebepleri arasında sayılan ‘rüya’, “sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve fonksiyona sahip”tir (Günay, 2008: 135). Türklerin, İslamiyet’i kabul etmeden önce mensubu oldukları Şamanizm ve Gök Tanrı dini etrafında biçimlenmiş olan kültürleri, ayin ve törenlerinin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra olan değişim ve dönüşümü, yani bu unsurların İslami şekle ve ruha bürünmesi; halk hikâyelerinde karmaşık bir motif olma özelliği taşıyan rüya motifi ile açıklanabilmektedir⁷² (Başgöz 1967: 1-18; Günay, 2008: 43-51).

Âşıklık geleneğinde önemli olan diğer hususlardan biri de mahlas almadır. Mahlas kullanma gelenek içinde bir kural olup (Artun, 2012: 64) gelenekte buna karşılık ‘tapşırma’ kelimesi tercih edilmektedir (Kaya, 2010: 464). Şükrü Elçin’e göre “mahlas/tapşırma” almanın kökenine bakıldığında, “ad alma” geleneği ile ilgili olarak totemizme bağlı tarihî destan devirlerine kadar gidilebilmektedir⁷³. Gelenekte mahlas alma çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Usta âşık tarafından mahlas verilmesi (Artun, 2012: 61) yanında “Şeyh-i Pîr Tesiriyle”, “Üstadlar-İmamlarla”, “Kendi Kendine” (Elçin, 1988: 44-48) ve “kur’a” yoluyla (Ozanoğlu, 1940: 21) âşıklar mahlasa sahip olmaktadır⁷⁴.

“Âşıklığa yönelme” veya “çıraklığa başlama” sebepleri arasında olan “rüya sonrası âşık olma” durumunun içinde yer alan bade içme birçok âşığın hayatında görülmektedir. Rüya ve bade birlikte düşünülmesi gereken unsurlardır. Çünkü bâde içme rüya sırasında meydana gelmektedir⁷⁵. Rüya sonrasında âşık olma çeşitli yollarla olmaktadır. Âşık olma, her zaman bir pir, Hızır’ın elinden ya da “Pîr’in kendilerine lâayk gördüğü yârin elinden” içilen bâde ile olmayıp; elma, ekmek, nar

oluşmuştur. XIX. asırda kol oluşturanlar arasında Âşık Sümmânî, Dertli, Erzurumlu Emrah gibi isimler örnek gösterilebilir (Kaya, 2010: 96).

⁷² İslam tarihinde rüya tabiri konusunda en önemli isim Hz. Yusuf’tur. Yusuf peygamberin babası Yakup peygamberin oğlu henüz küçükken gördüğü rüyayı tabir etmiş ve bu yorumun doğru çıkmıştır. Babasının da rüya yormasının yanında, Yusuf peygamber bu konuda daha çok tanınmaktadır. Mısır’da iken kendisini köle olarak satın alan Mısır kralı tarafından atıldığı zindanda arkadaşlarının gördüğü rüyaları yorumlaması ve bu yorumların Kral tarafından da duyulması üzerine, Kralın kendi rüyasını da yorumlatması ve yorumların doğru çıkması, onun zindandan kurtularak Kralın yanında yüksek bir görev almasını sağlamıştır (Albayrak 2004: 450).

⁷³ Eski yaşıntıda ferdileşme, boyların, aşiret ve kabilelerin birbirlerinden ayrılma ihtiyaçları sonucunda ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bir anlamda yeni alınan ad “koruyucu ruh”u temsil etmekte ve bu açıdan eski devirlerde göçebe, avcı, çobanlık devrelerinde insanların kaybolmamalarının damgası niteliğindedir (Elçin, 1988: 41).

⁷⁴ Mahlas alma geleneği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk (Elçin, 1988: 41-48).

⁷⁵ Boratav, kimi zaman uyanık iken de içilebileceğini belirtmiştir (1968: 341)

ve fasulye gibi nesnelerle de gerçekleşmektedir (Boratav, 1968: 342; Kaya 2010: 132).

Bade, içildikten sonra âşığa şiir söyleme ve aşk yeteneklerini kazandıran “tinsel”/“mânevi” bir içki olarak tanımlanmaktadır (Boratav, 1968: 342; Kaya 2010: 132). Bir kısım âşık tarafından “dolu” olarak adlandırılan, tadı ve niteliği tam olarak bilinmeyen bu içkiyi içenler de “bâdeli âşık” olarak anılmakta ve bu âşıkların “en etkili âşıklar” oldukları düşünülmektedir⁷⁶ (Boratav, 1968: 341; Kaya 2010: 132).

Gelenekte âşığın, rüya gördükten, bade içtikten sonra şiir söyleme yeteneği kazandığına inanılmaktadır. Rüya sırasında âşıklığın vecibeleri de öğrenilmektedir. Âşıklık geleneğinde içilen badenin “er dolusu”, “pîr dolusu” ve “yâr dolusu” olmak üzere üç çeşit olduğu bilinmektedir. Doğan Kaya, iki şekilde içildiğini ileri sürdüğü badeleri, “er dolusu bade” ve “pîr dolusu bade” olarak adlandırmakta⁷⁷ ve badenin içimi sırasında, ilkinin “kendi bir, adı bin olan, seni beni on sekiz bin âlemi Yaradan’ın aşkına”; ikincisinin, “üçler, beşler, yediler ve kırklar aşkına”; ve üçüncüsünün de “iki parmağın arasından gösterilen sevgili aşkına” olmak üzere üç kerede içildiğini belirtmektedir (Kaya 2010: 132).

Âşıkların gelenek dairesine girişlerinde yaşananlar, âşık olmak üzere seçilmeleri ile şamanların bu mesleğe girmeleri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Çünkü şamanlar da ruhlar tarafından, uyanırken veya bazen de rüya hâlindeyken seçilmekte, ilkin kabul etmeseler de sonrasında şamanlık için gerekli olan eğitimi ve bu anlamda yapılacak töreni kabul etmektedirler. Ruhlar tarafından seçilme olmasa da rüya motifi bağlamında âşıklarla şamanlar arasında yakın benzerlikler olduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Türk-Moğol geleneğinde şaman olmanın, *ruhlar tarafından seçilerek çağırılma, şamanlığın babadan oğula geçmesi* ve de *kişinin kendi isteği ile şaman olması* olmak üzere üç şeklinin olduğu verilebilir. 13-19 yaş arasındaki şaman adayının rüya gördükten sonra sık sık düşüp bayılması, kendinden geçmesi, türküler söylemesi, sayıklaması vs. durumlar ile yaş aralıkları dâhil, âşıkların bade içtikten sonra yaşadıklarıyla hemen hemen aynı özellikleri göstermektedir (Başgöz, 1986a: 29).

⁷⁶ İster âşık ister *akın, cırav, destancı* olsun, bu sanatkarlar başlangıçta sıradan bir yaşantıya sahipken; gördükleri *rüya(dül/tüs)* sırasında sunulan içeceği içmeleri veya bazen yiyeceği yemeleri sonrasında önce şahsi tavırları ve ardından da kaderleri değişmektedir (Alptekin, 2001: 65).

⁷⁷ Konu ile ilgili bilgi için bk. (Hınçer, 1969: 30-32).

1.1.4. Söz / Metin

“Ozanların yaratıcılığında, tek veya iki telli kopuzun eşliğinde vücut bulan, yayılan, gelişen, zenginleşen Türk sözlü gelenek şiir sanatı, yüzyıllar boyu temalarını, formlarını, türlerini tekrarlayarak, yeni unsurlar bünyesine katarak, yeni teknikler ve melodik yapılar oluşturarak, kendi içinde mektepler kurarak, temsilciler yetiştirerek, varyantlar ve versiyonlar yaratarak günümüze kadar ulaşmış ve hâlâ da hayatietini sürdürmektedir.” (Yıldırım, 1998:182).

Âşık tarzı şiir geleneğinde şiirlerin varyant (eş metin) ve versiyon (benzer metin)lerinin oluşması yani çeşitlenmesi, sözel ve yazılı kültür ortamlarına göre farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Çeşitlenmeler, sözel kültür ortamlarında, özellikle icra bağlamlarına göre ‘âşık’ merkezli olarak⁷⁸ veya şiirlerin çeşitli kişilerce icra edilmeleri ile gerçekleşen döngüde; yazılı kültür ortamlarında ise, buna ek olarak icra sırasında veya sonrasında şiir meraklılarının hafızalarında kaldığı şekli ile yahut unutulmuş kısımlara uygun sözlerin getirilmesiyle de oluşabilmektedir. Ayrıca, istinsah etme durumunda yapılacak bu tarz bir müdahale de şiirlerin çeşitlenmesini sağlayabilmektedir.

İcra esnasında gerçekleşen çeşitlenme, sözel kültürün getirisine bağlı olmanın yanında, aslında âşıkların yetenek ve geleneğe hâkimiyetlerini göstermektedir. Umay Günay’ın Parry ve Lord’un sözlü teorisinden hareketle aktardığı “*ezberle irticalin birbirini engelleme*”si, “*bir âşığın aklında bir metin ezberlenerek aynen tekrarlanması fikri yerleştiğinde, irtical (şiir formülleri ile konuşma) kabiliyeti harap olmasa bile büyük ölçüde dumûra uğra[ması]*” durumunun, Türk âşık tarzı şiir söyleme geleneği için geçerli olmadığı görülmektedir. Usta malı şiirleri ezberleyip meclislerde icra eden âşıkların sayıları binleri bulabilen bu şiirler itam olarak akıllarında tutmaları mümkün görünmemektedir. Bundan dolayı âşıkların hafızalarında sabit bir metnin varlığından çok metnin/şiirin/türkünün doğru şeklinin ne olduğuna dair net bir fikir bulunmaktadır. Başka bir deyişle bu metinlerin çekirdekleri sabit olduğundan âşık, çekirdek metne sadık kalarak yardımcı unsurlar

⁷⁸ Yine âşık, icra mekânı, dinleyici çevresi gibi hususlara göre şiirin ana yapısına müdahalede bulunmadan söz kalıplarıyla oynayabilmektedir.

üzerinde kendi zevk ve seçimlerine göre tercihte bulunabilmektedir⁷⁹. Bu sayede de âşık, ezberleme konusunda tam olmasa da, amaç bağlamında büyük ölçüde başarıya ulaşabilmektedir⁸⁰. Ezberleme çabaları âşığı güçsüz kılmamakta, hafızasının yanıldığı anlarda telaşa kapılmadan irtical yeteneklerini kullanabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu açıdan, Türk âşıklarının birbirine zıt gibi görünen ‘ezber’ ve ‘irtical’ güçlerini yan yana başarı ile kullanmaları onları diğer kültürlerden farklı kılmaktadır (Günay, 2008: 13, 14).

“Türk kültürü, yeni yurt edindiği Anadolu coğrafyasında yeni bir kültürel kimlik kazanınca, millî öze bağlı epik şiirler söyleyen ozan-baksıların yerini İslâmî öze bağlı lirik şiirler söyleyen âşık aldı. İslâmiyet öncesine ait bazı pratikler, İslâmî renge bürünerek tarikatlara taşındı. Anadolu’da şekillenen âşık edebiyatı, bir yönüyle İslâmiyet öncesi Türk şiirine, diğer yönüyle Bektaşî şiirine dayanır. Bu sentez daha sonraları özgün bir şekil ve öze sahip olmuştur. Anadolu’da oluşan yeni kültürel kimlik halk şiirinde yeni bir sanatçı tipini doğurmuştur. Epik şiir göçebe kültürün, âşık şiiri de Anadolu yerleşik düzeninin ürünüdür. Epik şiir kaybolurken lirik şiir ortaya çıkmıştır” (Artun, 1996: 16).

Âşık tarzı şiir geleneğinde, şiir türlerinin geleneğe bağlı olarak kendilerine has ezgilerle, icra ve muhafaza edilme yöntemleri ile ‘icra töresi’ içinde oluşan âşık deyişleri; “serbest deyişler” ve “sistemli deyişler” olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Serbest deyişler, bir bakıma yazılı edebiyat mahsülleri gibi, âşığın önceden hazırlığını yaparak bitmiş hâlini dinleyici kitlesine sunduğu deyişlerdir. Bu tarz deyişler arasında sanatsal değeri yüksek, genel anlamda toplumun duygularına

⁷⁹ Şiirlerde bulunan “sabit çekirdek” ile kastedilen “‘kafiye+redif’ten oluşan ayaklar olmalıdır.” Âşık tarzı şiirde kimi zaman bir dizede bir veya birkaç kelime hâlinde olabileceği gibi kimi zaman da tüm bir dize ayak olabilmektedir. Şiirde değişmeyen unsur olan bu ayaklar, her dördüğün sonunda tekrarlanmak suretiyle de kompozisyonu sağlayan önemli bir işleve sahiptir (Günay, 2008: 57). Konuyla ilgili sorulan soru üzerine Yağız Ozan, âşıkların ezberinin aslında iyi olmadığını, fakat söz söylemenin inceliklerini, yapıyı ve âşık makamlarını bildikleri için müzikle birlikte irticalen şiir söyleyebildiklerini anlatmıştır. Kendisinin bir keresinde bir şiir ezberleyip fasla katıldığını fakat ayağın bir anda değiştirilmesi sonucu ilk anda bocaladığını ama hemen verilen ayağa uygun şiir söyleyerek durumu toparladığını anlatmıştır.

⁸⁰ Umay Günay, âşıkların usta malı şiirleri aynen tekrarladıklarına inandıklarından, çok kere oluşturdıkları varyantlardan habersiz olduklarını belirtmiştir (2008: 13).

tercüman olabilme özellikleri ile yaygınlaşarak süreç içinde millî türkü repertuvarlarına girebilen şiirler bulunmaktadır (Günay, 2008: 57). “Atışma, karşılaşma, deyişme, tekellüm, müşaare” gibi farklı adlarla anılan ve belli bir “icra töresi”ne [geleneğe] sahip sistemli deyişler ise; bir âşık adayının profesyonel âşık olabilmesi için bu “töre”yi bilmesini ve bunda da başarılı olmasını gerekli kılmaktadır⁸¹ (Günay, 2008: 58). Zaman ve zemine göre farklılık gösterebilen sistemli deyişmeler, en az iki âşığın karşılaşması, hâl hatır sormaları, birbirleri ile dertleşmeleri bir âşığın başarısını göstermektedir (Günay, 2008: 64).

Âşıklık geleneğinde “atışma” önemli biryere sahiptir. Âşığın, ilk olarak ruh dünyasını söze döküp saz eşliğinde dinleyici kitlesine sunması ve mahlasını/tapşırmasını bildirmesi gerekmektedir. İkinci olarak ise âşığın tanınmış bir âşıkla “atışma” yaparak, onu yenmesi “mat etmesi” / “bağlaması” gerekmektedir. Eski kaynaklarda bu durum “müşaare” olarak adlandırılmıştır⁸² (Bali, 1975: 7432). Erman Artun, “atışma” hakkında kaynaklarda bulunan farklı adlandırmaların birbirlerine yakın ifadeler seçilmesinden ötürü bir anlam kargaşasına yol açtığını belirtmiş ve atışmayı şu şekilde tanımlamıştır: “Âşıkların saz eşliğinde verilen bir ayağa uygun olarak ve birbirine laf dokundurarak sazlı sözlü karşılaşmalarıdır.” (Artun, 2013: 73).

Âşıklar hece ölçüsüyle oluşturdukları bilmeceler dışında divan edebiyatında görülen “muamma” ve “lugaz”lar da yapmışlardır. Arapça “ ‘körletmek’, ‘gizli ve güç anlaşılır söz’ mânâlarına gelen muamma bir ismi işaret eden söz, mısra veya beyit demektir. “Remiz, ima, kalb, tashif” gibi edebî sanatlarla yapılır.” Muammalar, iç ve dış olmak üzere iki anlam taşımakta ve muammayı düzenlemekve çözmek için çeşitli

⁸¹ Turgut Günay, genel özellikleri bakımından “deyişme” örneklerine benzeyen fakat söyleyeni bakımından ayrılan bu şiirleri “deyiştirme” veya “söyleştirme” şeklinde tanımlamıştır. Deyişmede iki âşığın karşılıklı şiirler söylediğini, “deyiştirme”de ise “şâir kendisini hayalî olarak bir başa kişiyle (söz gelişi, ‘dedim-dedi’ takrarına dayanarak sevgiliyle) veya teşhis ve intak (kişilendirme ve dillendirme) geleneğinden yararlanarak insan dışı bir varlıkla (söz gelişi Kaygusuz Abdal’da olduğu gibi su dolabıyla) söyleştirir.” (1976, 253). Bazı araştırmacıların deyişme geleneğinin örneklerini Pir Sultan Abdal’ın, Karacaoğlan’ın ve hatta Yunus Emre’nin şiirlerinde tespit ettiklerini fakat aynı dönemlerde İran edebiyatında da bu örneklerle rastlanması sonucu bu geleneği İranlı şairlere bağlamaya çalışanların da olmasından ötürü Günay, konuyu Türk edebiyatı açısından irdelenmiştir. İran edebiyatında görülen örneklerin Türk asıllı şairlere ait olması ve Dîvânü Lûgâtî’t-Türk’te de deyişme/deyiştirme örneklerinin bulunmasından dolayı bu alanda ilk örneklerin Türk edebiyatı sahasında verildiğini belirtmiştir (1976, 254-257).

⁸² Muhan Bali, “âşık karşılaşmaları ve atışmalar”ın, özellikle ilki 1966 yılında düzenlenen ‘Konya Âşıklar Bayramı’ndan itibaren tekrar büyük önem kazanarak ön plâna çıktığını belirtmiştir (1975, 7432).

yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerle çözülmesi oldukça zor olan muammalar, adı meydana getiren harflerin toplanması, adın bulunması ile çözüme ulaşmış olur⁸³(Elçin,1981:674).

“İki usta âşık karşılaştınca töreye göre önce sazlarına düzen verip birer divani ile meclisi açarlar. Tekellüm bölümünde muamma, takılmaca, taşlama gibi fasıllar yapılır. Âşıkların aynı vezin, ayak ve şekli kullanma, aynı konu üzerinde eşit hanede söz söylemesi gerekir. Atışma, iki âşığın birbirlerinin eksik taraflarını bulması, bir âşığın diğerinden üstün olduğunu kabul ettirmek istemesidir. Âşıklar karşılaştıklarında atışma, soru-cevap, taşlama, tartışma sırasına göre yarışır. Karşılaşma yenme yenişme (mat etme-bağlama) için yapılıyorsa, hasmını bağlayan âşık fasla semaî-taşlama ya da bir destan ile başlar. Karşılaşma eğer sohbet havası içinde olmuşsa, fasıl övmece ile bitirilir. Bu da karşılıklı deyişmelerle yapılır. Karşılaşmalar dostça bir havada yapıldığında yenmeyenilme, sözün tükenip sazın susması olmadığı için yarışmacılar rahattır. Böyle ortamda âşıklar güzel bir ayak bulup güzel şiirler söylerler.”⁸⁴ (Bali, 1975: 7457).

⁸³ Muammaların icra zemini ve şekli ile ilgili olarak Salah Birs el aktardığı bilgiler ve örnek dikkat çekicidir. “XIX. yüzyıl semai kahvelerinde, saz şairleri arasında muamma yarışmaları da yapılır. Bir tür bilmece olan muamma, üç ya da dört köşe süslü bir tahtanın üzerine yazılıp kurdeleler, çiçeklerle bezendikten sonra kahvenin tavanına asılır. Bunları çözenlere para, şal, ipekli kumaş gibi armağanlar verilir. Armağanlar da kahvenin çalgıcılar yerinde sergilenir. Bu arada, çalgıcı yeri de renk renk kâğıtlar, çiçeklerle donatılır. Demirkapı ve Çemberlitaş’ta büyük muamma kahveleri de vardır. Âşıklar, müşterileri överek topladıkları paraları balmumu ile muamma çerçevesinde yapıştırırlar. Kimi zaman on lirayı bulur bu para. Bilmeceyi çözen çıkmazsa, âşıklar o zamana göre dişe gelir bir para olan bu on lirayı kendi aralarında bölüşürler. (...) Muammalarda bilmeceyi çözmek yetmez, bunu yazıp kahveye asan ozanı başka bir şiirle bastırmak (mat etmek) gerekir.” (2014: 157-158).

⁸⁴ Doğan Kaya, “âşıkların saz meclislerinde sanatlarını icra ederken belli bir akış içinde uyguladıkları bölümlerden her biri” şeklinde tanımladığı âşık fasıllarının düzenini, fasıllar arasına bazı değişikliklerin olabileceğini vurgulayarak şu sırada gerçekleştiğini belirtmiştir: 1. Hoşlama-merhabalaşma, 2. Hatırlatma-canlandırma, 3. Tekellüm (a. Serbest konulu tekellüm, b. Öğütme, c. Bağlama-muamma, d. Sicilleme, e. Yalanlama, f. Taşlama-takılma, g. Tüketmece-daraltma, h. Uğurlama-methiye.) (Kaya, 2010: 89-96). Erman Artun ise “belli bir topluluğun önünde belli bir düzen içinde bir âşık adayının denenmesi ve başarılı olup olmadığına karar vermek için yapılan deyişmelerin dışında başka amaçlarla âşık karşılaşmaları sık sık yapılır. İki başarılı âşık birbirlerinden üstün olduklarını göstermek için karşılaşabilirler. Bunun yanında üstünlük iddiası olmaksızın düğün veya benzeri toplantılarda, kahvehanelerde âşıklar, dinleyicileri eğlendirmek, yalnızca sanatlarını sergilemek için de karşılaşır. Bunların dışında iki âşığın sohbet tarzında kendi kendilerine deyişmeleri de olağandır.” (Artun, 2011: 93) şeklinde anlattığı âşık fasıllarının düzeni hakkında şu bilgileri vermiştir “Merhabalaşma denilen giriş bölümünde âşıklar dinleyicileri selamlamak için genellikle “hoş geldiniz”, “safa geldiniz”, “merhaba” rediflerine bağlı kafiyelerle karşılıklı olarak dörtlükler söylerler. İkinci bölümde ise âşıklar ustalarının deyişlerinden örnekler okurlar. Tekellüm denilen üçüncü bölüm

Fasıllar, reis-i âşıkân [âşıkların reisi/başkanı] tarafından yönetilmekte, klasik Osmanlı kültürünün hâkim olduğu İstanbul'da yaşayan âşıklık geleneğinde bu fasıllar belli bir sıra ve düzene sahip fasıllarda, klasik makamlar ve aruzlu türler önemli bir yer kaplamaktadır. XIX. yüzyılda İstanbul âşık fasıllarının düzeni aşağıdaki gibidir (Günay, 2008: 69).

“I. Bölüm:

Giriş: Reis-i âşıkân, hicaz, hüseyini, sabah, evic, rast, uşşak, kürdi hüseyini gibi klasik musiki makamları ve taksimleri ile faslı açar. Bir gazel ve beyt-i müfred okuduktan sonra fasıl başlar.

- a. Divan, mecliste bulunan âşıkların hepsi iştirak ederler.
- b. Divan, meclisteki her âşık ayrı ayrı birer divan çalar.
- c. Koşma (reis-i âşıkân) okur.
- d. Taşlamalar, çoğunlukla mizahî olan bu taşlamaları meclisteki isteyen âşıklar söylerler.
- e. Muamma, reis-i âşıkân meclisteki âşıklara sıra ile muamma yöneltir. Cevap veremeyen âşığın sazı bir süre için elinden alınır.
- f. Hece vezni karcıgar makamı ile millî türküler okunur.

II. Bölüm:

- a. Reis-i âşıkân tarafından saba makamında bir gazel
- b. Kalenderi
- c. Evic veya ısfahan makamlarından müseddes veya muhammes bir semai
- d. Destanlar
- e. Tagı makamında bülbül koşması veya acemaşiran makamından bir müstezat iki veya üç âşık tarafından okunur. Bunların yerine dübeyt, bahr-ı tevil, acem ağzı, sakiname okunabildiği gibi Âşık Emrah'ın püskül perçem kalenderîsi veya Tahir Zühre makamı, Köroğlu, Genç Osman, Sivastapol, Yemen, Mısır destanlarından biri de söylenir.

ise asıl deyişmeyi oluşturur. Ev sahibi veya en yaşlı âşık düz ayak ya da geniş ayakla deyişmeyi açar. Âşıklar konu, kıta sınırlaması olmaksızın verilen ayak üzerinde deyişmeye başlarlar. Âşıkların, birbirlerine karşı asıl hüner gösterme ve üstünlük sağlama gayretleri bu bölümde yer alır(Artun, 2011: 93).”

III. Bölüm:

- a. Koşmalar
- b. Divanlar
- c. Kerbela destanı
- d. Muamma tertip edene bir methiye okunur.
- e. Muamma çözülür.
- f. Toplanan para ve hediyeler kazanana verilir.” (Günay, 2008: 68).

Yukarıda yer verilen âşık faslı, geleneğin canlı olduğu XIX. asır fasıllarına örnek teşkil etmektedir. Fasl düzeni, illere göre geleneğin oluşturduğu genel yapı korunmakla birlikte farklılık gösterebilmektedir. Farklılığı doğuran hususlar, art ve eş zamanlı inceleme imkânına sahip olunamasa da, birtakım tespitlerin yapılabilebilmesine olanak sağlamaktadır. İcra mekânı, dinleyici çevresinin durumu, müzik kültürü gibi etmenlere bağlı olarak fasılların yapısında meydana gelen farklılıklar, aslında fasılların ortaya çıktığı mahal ile ilgili bilgi sahibi olunması açısından önem taşımaktadır. Hatta faslın icra mekânı aynı olsa bile her icra aynı olmayabilir⁸⁵.

Köprülü, âşıklar arasında ananevi bir şekilde aktarılacak gelen bilgiye göre Sultan Mahmud Adlî’den Sultan Abdülaziz’in son dönemlerine kadar, âşıkların düzenli teşkilatlarının, esnaf loncalarına benzer loncalarının olduğunu ve *âşıklar kethüdası* unvanını taşıyan âşıkların reisinin hükümetçe belirlenerek tasdik edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, âşık tarzının yüksek sınıf arasında da itibar gördüğünden bahseden Köprülü, Sultan Mahmud, Sultan Mecid ve Sultan “Aziz”in âşık fasıllarından hoşlandıklarını kaydetmiştir. İstanbullu Âşık Hüseyin Baba’nın 1834-1835 tarihlerinden itibaren *Tavukpazarı Âşıklar Cemiyeti*’ne yirmi sekiz yıl başkanlık yaptığını ve on üç sene kadar da çöğür çalmaktaki ustalığıyla Sultan Mecid ve Aziz zamanında saraydaki otuz üç kadar âşığa önderlik ettiğini hatta Hüseyin Baba’nın

⁸⁵ Özarslan, XX. asır Erzurum âşık fasıllarının düzeninin Umay Günay’ın bahsettiği âşık faslı düzenine göre farklı olduğunu aktarmıştır. İcra esnasında bazı maddelerin atlandığı, tertip edilen bazı programlarda ise yer verilebildiğini belirtmiş, bu hususları âşık, dinleyici çevresi ve mekân bağlamında ele almıştır. Hoşlama gibi bazı giriş kısımların atlanmasını ise kahvehanede kemikleşmiş bir dinleyici kitlesinin bulunmasına bağlamıştır (2001: 211-212).

ölümünden (1882-1883) sonra da Beşiktaşlı Gedâyî Baba'nın Sultan Abdülaziz'in meclisinde âşıkların resliğini yaptığını bildirmiştir (2004d: 206).

1.1.5. Musiki (Âşık Musikisi)

Âşık tarzı şiir, musikiden ayrı düşünülemez⁸⁶. Çünkü âşıklar, şiirlerini ezgili bir şekilde icra etmektedir. İslâmiyet öncesi Türk kültür geleneğinin getirisi olan bu sanatın eskiliği, Gazimihâl'in deyimiyle “ozan sanatı”, âşık Oğuznamecilerinin musikilerinde devam edegelmiştir (1947b: 3) Eski ozanların ‘kopuz’⁸⁷ eşliğinde gerçekleştirdikleri icralarını âşıklar, yapısal olarak farklılık gösterip çeşitli adlarla anılan sazları ‘bağlama’ eşliğinde gerçekleştirmektedir⁸⁸. Şiirlerin icrasında bölge ve yörelere göre değişik ezgi kalıplarının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla âşık tarzı şiir geleneğinden bahsedilecek ise orada ‘musiki’den bahsetmek elzem olacaktır.

Âşık musikisinin durumu, tıpkı âşıklık geleneğinin oluşumunda kabul edilen XVI. asırda ortaya çıkıp XVII. yüzyılda etkisini arttırarak XVIII. ve XIX. yüzyılların yoğun kültürel atmosferinin tesiri ile “şehir/kasaba ortamlarında çok yönlü etkilendiğini, bu etkilenmenin de yeni edebi/musiki türlerinin, biçimlerinin, çeşitlerinin oluşumuna imkân sağladığı” (Şenel, 2007: XX) görülmektedir. Âşık müziğinin bilinen ilk yazılı kaynağı, asıl adı Albert Bobowski olan Ali Ufkî'nin (Lwow 1610-İstanbul 1675) *Mecmua-i Sâz ü Söz* adlı eseridir. XVII. yüzyılda

⁸⁶ Aslında şiir yapısı gereği kendi içinde bir ritm barındırmaktadır. Asırlarca sözel ortamda bazen sözlü bazen ezgi ile birlikte icra edilen şiirler, ezgisiz sunulsa bile şiirin kendi içinde taşıdığı müzikallikten ötürü hafızalarda kolayca yer edinebilme gücüne ulaşmıştır. Bu hususta belirtilen “Dillerin bir ses güzelliği kazanmasında, sazlardan yükselen seslerin büyük tesiri vardır. Bu sesler zamanla hem kelimeleri hem de kelimelerle söylenen mısraları musikileştirmiştir. Roman gibi, tiyatro gibi, hattâ tarih gibi edebî veya ilmi-edebî eserlerin; başlangıçtan en yakın zamanlara kadar; daha çok nazımla yazılmış olması, hep aynı hadiseye hizmet etmiştir. Bunlar, sözü mutlaka güzel sesli cümleler bilinde söylemek, anlayış ve geleneğinin açık örnekleridir. Destan, roman, tiyatro, tarih v.b. gibi eserlerin, çağlar boyunca manzum oluşlarındaki birinci sebep de budur.” (Banarlı, 1971: 151) görüşü söz konusu durumun anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

⁸⁷ Gazimihâl, ozanlık geleneğinde kopuzun önemini ozanların piri kabul edilen Korkut Ata etrafında ele aldığı yazısında ozanların kopuza olan saygılarını “Öpüp başa koyarak çalarlardı. Düşman ona el süremezdi. Yere konulması günah sayılırdı.” şeklinde anlatmıştır (1958: 1653).

⁸⁸ Nida Tüfekçi, âşıkların müzikle ilişkisini değerlendirdiği çalışmasında âşıklar için sazın önemine, müziğin söz söylemeye sağladığı kolaylığa değinmiş ve âşıkların sazları olmadan atışma yapmalarını istediğini bocaladıklarını ifade etmiştir (1983: 325-340).

kaleme alınan eserde, klasik musiki eserlerinin yanında âşık tarzı şiir örnekleri ve notaları bulunmaktadır⁸⁹ (Elçin, 1988: 145-155).

Geçmişten bugüne pek çok araştırmacı konu üzerinde görüşlerini beyan etmiştir. Ahmet Talât Onay da bu hususta; “Halk şiirlerini tetkik ederken yalnız eşkâl ve enva’ı, yani bu şiirlerin şekil ve mevzua göre arz ettikleri tenevvuatı [çeşitlilikleri] değil, aynı zamanda teganniye [nağme ile söyleme, şarkı söyleme]” de nazardan uzaklaştırmamak lâzım geldiği”ni belirterek, müziğin önemine vurgu yapmıştır (Onay, 1996a: 3). Şenel, Âşıklık geleneğinde önemli bir yer tutan ‘usta malı’ söylemenin musiki için de geçerliği olduğunu, âşıkların usta malı veya kendi şiirleri olması farketmeksizin tüm şiirleri “hazır ezgi kalıplarına döşeyerek” icra ettiklerini belirtmektedir (1991: 553).

Âşık tarzı şiir geleneğinde türlerin, şekillerin kolay öğrenilmesi, “melodi kalıplarının iyi bilinmesine ve musikinin sözle birlikte başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlı” olduğundan; âşıklar, çıraklık devrelerinde ustalarından yalnız sözün nasıl söyleneceğini değil, aynı zamanda “sözü melodi ile birleştirmenin inceliklerini” de öğrenmektedir. Özellikle aruzlu türlerin icrasında veznin doğru kullanılabilmesi “çeşitli dizi, seyir ve melodileri”içine alan “usta malı melodi kalıpları”nın doğru şekilde kullanılabilmesiyle mümkün olmaktadır⁹⁰ (Şenel, 1991: 553). Âşık musikisinin hece vezni ile oluşturulmuş şiir türlerinde daha zengin bir melodik yapıda olması, temelini bu türlere dayandığını göstermektedir (Şenel,

⁸⁹ Âşık müziğinin canlı olarak tespit edilebilmesi Cumhuriyet’in ilanından sonra, ülke genelinde yapılan araştırmalar ve derleme çalışmaları ile mümkün olmuştur. Müzik örneklerinin ilk kez ses kayıt cihazları ile kaydedilmesi gelenekle ilgili birtakım konuların aydınlatılması açısından büyük öneme sahiptir. 1926-1929 yılları arasında *Daru’l-Elhan* adına Anadolu’nun çeşitli yörelerinde yapılan derlemeler İstanbul’da bulunan bu ses kayıt cihazları ile yapılmıştır (Şenel, 2007: XX). Bu süreci Ankara Devlet Konservatuarı adına düzenlenen resmî derleme gezilerinde (1937-1953) âşık musikisi ile ilgili verilerin kaydedildiği ve geleneğin eski temsilcilerinde itibaren birçok usta malı ve dönem âşıklarının eserlerinin kaydedildiği dönem takip etmektedir (Şenel, 2007: XX-XXI). Sonraki süreçlerde ise TRT adına yapılan (1961, 1967, 1971) derleme gezileri, yanı sıra üniversitelerin halk edebiyatı kürsülerinde yürütülen çalışmalar, halkevleri, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü* ile Milli Kütüphane bünyesindeki *Müzik Bölümü* XX. asır ve sonrası için de olsa geçmiş zamanın izlerini üzerinde taşıyan bu geleneğin söz ve müzik ambarı olma görevini üstlenmiş ve bu anlamda geleneğe katkı sağlamışlardır (Şenel, 2007: XXI).

⁹⁰ Şenel, sözün melodi kalıplarına döşenmesi sırasında söz ve ezgi açısından birtakım bozuklukların ortaya çıkabildiğini belirtmiştir. Çeşitli zorlamalar sonucu şiirin melodi kalıplarına uydurulmasının heceler ve kelimelerin vurgulanmasında ortaya çıkardığı çeşitli bozuklukların gelenek içindeki melodi kalıplarının kullanımından doğan hususiyetler olduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan âşık müziğinde sıkça görülen prozodi bozukluklarının yalnız söz ile melodinin uyumu açısından değil, melodi kalıplarının söz üzerindeki etkileri bağlamında da incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir (Şenel, 1991: 553).

1991: 554). Dolayısıyla, bu müzik ve şiir geleneğinin en başından itibaren birlikte üretilip geliştikleri anlaşılmaktadır. Çünkü ‘hatırlama’ işlemini canlı tutan düzenin kendine mahsus bir yapısı vardır ve bu düzenin aktarılması için de yine aynı yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Connerton bu yapıyı: “*Büyük çaplı uygulamalı sözcelerinin daha sonraki kuşaklarca yinelenebilme yolunda herhangi bir şansa sahip olabilmeleri için, standartlaştırılmış biçimlere dökülmeleri gerekir ve ritim anımsama işi sırasında bir dizi motor tepkesel devinimini işbirliğine soktuğu için, sözlü nazmın ritimleri anımsama işleminin ayrıcalıklı (üstün) düzenekleridir*” (Connerton, 1999: 119) biçiminde açıklamıştır.

Âşık tarzı şiir ve âşık müziği ilişkisi, üzerinde durulması gereken temel meselelerden biridir. Başlangıcından bu yana şiirle müziğin güçlü birlikteliği, Türk edebiyatının diğer sahalarındaki varlığı bir tarafa, Türk sözel edebiyatı ürünlerine yansımaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle sözün ezgiyle aktarılışının hangi bağlamlarda gerçekleştiği ve birbirlerine hangi bakımdan tesir ettikleri halk şiiri için merak konusu olmaya devam etmektedir. Bu çerçevede Öcal Oğuz’un ‘tür’, ‘şekil’ ve ‘makam’ bağlamında halk şiirini değerlendirdiği çalışması, üzerinde derinlikli çalışmaların yapılabilmesi adına temel meselelerin gündeme getirilmesi açısından önemlidir⁹¹ (2001). Oğuz, özellikle ‘âşık makamları’na dikkat çekmiş ve “Makamlar konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalarda şiirle meşgul olanlar ezginin, müzikle meşgul olanlar şiirin kendilerini doğrudan ilgilendirmediklerini düşünmüşlerdir” (Oğuz, 2001: 26) tespitine yer vermiştir. Makamların, âşık tarzı şiirin tür, şekil ve karakter özelliklerinin ortaya konmasında ayırt edici işlevi olmasının yanında çıkış noktaları bakımından anonim ve klasik müzikten bağımsız düşünülmemesi gerektiği de önem verilmesi gereken başka bir konudur (Oğuz, 2001: 32).

Âşık müziği alanında üzerinde en çok durulan konulardan biri, âşıkların şiirlerini bindirdikleri ezgiye genel anlamda ne ad verdiklerinin yanı sıra kendi adlarıyla çırakları ve diğer âşıklar arasında da yayılabilen bu ezgi kalıplarının nasıl ifade edilmesi gerektiğidir. Makam, tavır gibi adlarla anılan bu ezgilerin müzikoloji

⁹¹ Oğuz’un, genel anlamda tür, şekil sorunu üzerine oluşturduğu çalışmasında, âşık makamlarının adlandırılışı meselesinden konu üzerinde çalışanların görüşlerine yer vererek çeşitli tespitlerde bulunduğu yazısı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (2001: 21-32).

açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu hâlâ net değildir. Çünkü âşıkların da kendi aralarında kullandıkları bir terminolojileri bulunmaktadır⁹².

Âşık Şeref Taşlıova'nın aktardığı bilgilere göre, gelenekte çıraklık için bir ustanın yanına gelen âşık adayına ustası öncelikle sözü, ardından da sözü saz ile birleştiren 'makamı' öğretmek suretiyle eğitime başlamaktadır. Çırağın, usta olabilmesi için de "sazın on dört perdesinin en üst perdede çalınan divanî makamlarından" başlayarak on altı-otuz iki makamı öğrenmesi ve sonrasında bu sayıdan yetmiş iki makama doğru ilerlemesi gerekmektedir. Âşık adayının ezberlediği 'makam' sayısı yetmiş ikiden yüz on ikiye çıkmış ise ustası tarafından âşığa mahlas verilmektedir (1976: 137). Taşlıova, 'makam' bazen 'hava' terimleriyle söz ettiği bu kavram için; "halkın dilinden âşığın teline, âşığın telinden daha düzgün olarak halkın kulağına aktarılmış" hayata dair birçok durum ve olay karşısında ortaya çıkan şiirlerin meydana gelmesini sağlayan unsurlar olarak söz etmiştir⁹³ (1976: 136).

Süleyman Şenel, âşık müziğinin ezgi özelliklerine dair kavramlar arasında bulunan farklılıkları *gelenek-müzik* birlikteliği içinde inceleyerek ortaya koymaktadır. Ona göre:

"Kuzeydoğu Anadolu'da sürdürülen âşıklık geleneğinde usta malı söz ve musiki özellikleri, usta-çırak ilişkisi içinde yaşatılmaya çalışılmaktadır. Erzurum-Kars ve yöresinde âşık ezgilerine âşık havaları, âşık makamları, saz havaları, saz makamları veya âşık hacavatları (hecevat) denir. Bilhassa Azeri etkisinde kalan yörelerde

⁹²Bilindiği kadarıyla "makam" terimini bu yönde kullanan ilk araştırmacı Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* adlı eserinde (1942) hikâyelerin icra edilişine dair verdiği bilgiler arasında zikretmiştir (2002: 81). Fahrettin Kırzioğlu, Kars'ta yaptığı derlemelere dayanarak "hava" terimini kullanmayı tercih etmiş; "Ağır Havalar", "Orta-Havalar" ve "Yüngül (Hafif) Havalar" şeklinde tasnif ederek 216 "hava" adına yer vermiştir (1964: 200-203). Âşık Şeref Taşlıova, bu ezgi formlarını, kalıplarını "âşık makamı" olarak adlandırmıştır. Kars'ta ve çevresinde bulunan 157 'âşık makamı' tespit etmiş ve bunların adlarını kaydetmiştir. Ayrıca bu 'makam'ları *Ağır Sesli Divanî Makamları, Tecnis Havaları, Güzellmeler, Orta ve Yüksek Sesli Havalar, Yanık Sesli Havalar, Yüksek Sesli Söylenen Havalar (Makamlar)* şeklinde icra bağlamlarına göre oluşturduğu anlaşılan başlıklar altına tasnif etmiştir (1976: 136-142). Ensar Aslan (1980: 52-57), ve Hasan Kartarı (1977: 58) bu kavram karşılığı olarak "makam" terimini kullanmışlardır.

⁹³Erdem Özdemir, Şeref Taşlıova ile bir mülakat yaptığını belirterek konu hakkında "makam teriminin günümüzde ve yakın geçmişte yaygın hale gelmesinde kendisinin de payı olduğunu, ancak hava teriminin dahakuşatıcı ve yerinde olduğunu" (2013: 33-34) naklettiği bilgisine yer vermiştir. 2012 yılında yapılan bu görüşmenin Taşlıova'nın konu hakkındaki nihai görüşünü bildirmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

ezgi kalıpları için makam terimi kullanılmaktadır. Ancak bu terimin klasik Türk musikisindeki makamlarla hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmek gerekir” (1991: 554).

Şenel’in bu bağlamda “makam” terimi yerine “melodi kalıbı” kullanımını tercih ettiği görülmektedir (2007). Metin Özarslan, Şenel’in âşık müziğinde kullanılan “makam” teriminin klasik müzik terimi olmadığı görüşüne katılmakta ve buna ek olarak konuya âşık tarzı şiir geleneği penceresinden bir yorum getirmektedir:

“Klasik Türk müziğinde makamlar basit ve bileşik olmak üzere ikiye ayrılırlar. Halk müziğinde makama karşılık müzikal anlamda yanlış olarak “ayak” terimi, âşık müziğinde ise makamı karşılamadığı halde makam terimi kullanılmaktadır. Bu ayak veya makam olarak adlandırılan kalıp ezgi niteliğindeki bu melodik yapıların çok az bir kısmı tam ve düzenli bir seyir gösteren bir dizi olma hususiyeti taşırlar. Bu bakımdan âşık makamı olarak adlandırılan melodik yapıları klasik Türk müziğindeki makamlar gibi algılamamak gerekir”⁹⁴ (2001: 399).

Erdem Özdemir, bir müzikolog olarak âşık müziği üzerine hazırladığı doktora çalışmasında (2013) bu konuya değinmiş, ‘hava’ teriminin “Türkiye’nin bütün bölgelerinde müzik-ezgi anlamında” kullanıldığını belirtmiştir (2013: 34). Ayrıca, Türk halk müziğinin iki formunun da ‘hava’ terimi ile karşılandığı ve bu bağlamda halk arasında da ‘hava’ terimiyle ifade edilen müzikal bir kullanım alanı olmasından ötürü çalışmada, “âşık havaları” kullanımının tercih edildiği vurgulanmıştır⁹⁵ (Özdemir, 2013: 34). Konuyla ilgili Hasan Tahsin Sümbüllü ise “hava, seyir, ahenk,

⁹⁴ Macar etnomüzikolog Béla Bartók, Türk halk ezgilerinin yapısında dair verdiği bilgilerde güftelerde/türkü metinlerdeki hece sayısının ve durakların ezgi ile ilişkisine, icra sırasında ezgiye yansımaya değinmiştir. ‘Makam’ kavramını kullanmayı tercih etmediği anlaşılan Bartók, ‘ezgi’ terimini kullanmayı seçmiştir. Ayrıca, derleme sahası arasında bulunan Yörüklerin ‘ezgi’yi “gayda” veya “hava” kelimeleriyle karşıladıklarını belirtmiştir (1991: 37-48). Her ne kadar doğrudan âşık musikişi ile ilgili olmasa da âşık musikisinin temel dayanağı halk müziği/geleneksel Türk müziği olduğundan dolayı bu görüşlere yer verilmesi gerekli görülmüştür.

⁹⁵ “‘Uzun hava’ ve ‘kırık hava’ olarak isimlendirilen bu formlarda da ‘hava’ terimi yine müzik anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca ‘kırık hava’ formuna dâhil olan ve tempo bakımından daha hızlı ya da oynak olan ezgilere de “oyun havası” dendiği bilinmektedir. Hava, Türk halkının dilinde oldukça sık ve yaygın kullanılan bir terim olarak muhafaza edilmektedir. ‘Eski havalar’, ‘bizim havalar’, ‘yanık havalar’, ‘ roman havası’ gibi kalıp ifadelerin her biri müzik ve müzikal yapıları nitelemektedir. Ayrıca uzun hava türlerinden “gurbet havası” da, hava teriminin yaygınlığına örnek teşkil etmektedir.”

ezgi kalıbı, kalıp ezgi, nağme meydana getirme, gezinme, örgü kalıbı, özel ezgi dokusu” terimlerini önermiştir (2015: 835).

Âşıklık geleneğinde “makam” teriminin kullanımına dair yapılan tartışmaların haklı gerekçeleri olduğu aşikârdır. Bununla birlikte bu terimin yerine kullanılması önerilen diğer terimlerin müzik folklorcuları tarafından ileri sürülmesi, geleneğin boş kalan bu yönüne dikkat çekilmesiaçısından sevindiricidir.

1.1.6. Dinleyici Çevre/si

Âşıklık geleneğinin süregelmesinde ona destek veren en önemli unsurlardan biri de ‘dinleyici çevresi’dir. Ozan-baksı geleneğinden dönüşüm aşamalarında; İslam dininin kabul süreci, geleneğin oluşturduğu tür ve şekiller, müzikal formlardaki değişiklikler, icra mekânlarında ve dinleyen kişilerde oluşan sosyokültürel farklılıklar, icra edilen geleneğin bir dinleyici kesmine hitap ettiği gerçeğini değiştirmemiştir. Başlangıçtaki mahiyeti ne olursa olsun, dinî, sihrî-dinî özelliklerden yüzyıllar içerisinde ordu şairliğinden, hikâye tasnif etmeye, aruzla şiirler söylemeye, âşık fasılları oluşturmaya kadar uzanan sistemleşmiş yapıda, bu yapıyı sağlayan ‘gelenek’in dinamizmi içerisinde değişim ve dönüşümler olsa da âşıkların hitap ettiği ‘dinleyici çevresi’ hep var olmuştur. Çünkü bu sanat ‘sözel’ olması itibarıyla beslendiği ortamlarda mevcudiyetini devam ettirme kapasitesine sahip olmuş, değişen sosyokültürel şartlara da bir şekilde uyum sağlayarak farklılaşan kanalları oluşturabilme cesaretini de göstermiştir.

Ozan, kam ve baksıların her ortamda onlarla olması sayesinde Türk boyları şiirden hiç ayrılmamıştır. “Kamların, baksıların ve ozanların halkın önünde çalıp söylemeleri bir topluluk ortaya çıkarmıştır. Bu durum milletin şairler önünde bir meclis meydana getirmesine sebep olmuştur. Bu, tam bir şiir meclisi durumunda olmasa da bir şiire düşkünlük ve toplanma hâli, yine de bir şiir meclisi durumu göstermektedir.” (Yavuz, 2014: 131).

Âşıklık geleneği ve bu geleneğin temsilcileri, divan edebiyatı ve şairleri gibi toplumdan ayrı bir konumda değildir (Günay, 2008: 51). Sosyal bir sınıfa veya dinî bir zümreye ait olmayan bu gelenek ve temsilcileri değişik çevrelere, sosyo-

ekonomik açıdan farklı gruplara, çeşitli meslek ve tarikat gruplarına, fikrî yapı ve estetik değerler açısından arasında seciye bakımından fark bulunan insanlara hitap eden zümre değil “muhtelif zümreler arasında müşterek bir edebiyattır.”⁹⁶ (Köprülü, 2004ç: 181). Âşıklar, kendilerine köylerde, yaylalarda, köylerden çok farklı olmayan şehirlerin kenar mahallelerinde, ordularda, sazlarını ve sözlerini dinletecek bir çevre her zaman bulmuşlardır (Başgöz, 1986ç: 256).

Âşık tarzına, en önemli musiki fasıllarında da kıymet verilmiş, Acem taklidi eserlerden zevk alanlar, aynı şekilde âşıkların koşmalarını, divânlarını da dinlemişlerdir. Sultan III. Selim’in ve II. Mahmud’un musiki meclislerinde bile rağbet bulmuş olan âşık tarzı eserler, köy kahvehanelerinden mesire âlemlerine, saraylara kadar çeşitli ortamlarda icra edilmiş; ümmîlerden âlimlere kadar geniş yelpazede herkesin manevi iklimine nüfuz edebildiği bir dinleyici çevresine ulaşmıştır (Köprülü, 2004d: 206).

Türk toplum hayatında, ‘iletişim odakları’ ve ‘ağları’ arasında yeni bir anlayışın yerleşmesine vesile olan kahvehaneler; fikirlerin öğrenilmesi, görüş alışverişi ve ortak kanaatlerin oluşmasında değişimi gösteren bir ‘odak’ olmuştur. XVIII. yüzyılın değişim ve yerleşme odaklı görünümünde bu işlevi ile kahvehanelerinde pay sahibi olduğu söylenebilir (Yıldırım, 2000: 352). “Şehir ve kasabalarda, muhtelif içtimai tabakalara mahsus, ayrı ayrı kahvehaneler, bozahaneler, meyhaneler gibi umumî yerler vardı. Bazı büyük kahvehanelerde, çalgı ve köçek takımları da bulunurdu. İşte bu kahvehanelerden bazıları, bilhassa âşıkların toplantı yerleri idi. Onlar, belli mevsimlerde burada toplanırlar, sazlarla şiirler terennüm ederlerdi.” (Köprülü, 2004ğ: 34).

16. yy.dan itibaren oluşan ve yüksek kazanç getirmesi nedeniyle yüzlercesi ortaya çıkan kahvehanelerin müşteri tutmaya yönelik gösterimlerinden en önemlilerinden biri “âşık fasılları”dır. Bu fasıllar, icracılar arasında rekabetin doğmasını sağlamıştır (Çobanoğlu, 2006: 14). Âşıklar arasında oluşan rekabet ortamının dinleyici kitlesi

⁹⁶ “Halk şairlerinin asıl kaynağı halktır. Köy halkı arasından da çıkar, göçebeler arasından da; kasaba arasından da çıkar, şehirlerden de... Pek saymaya sınırlamaya değmez. Çünkü saz şairi köyde doğar, kasabaya yerleşir; kasabada doğar, şehirde yetişir; şehirde doğar köy köy, oba oba dolaşır; arı gibi her çiçekten bal alır... Bu bakımdan doğdukları yerlerin de, gezip dolaştıkları yerlerinde izlerini taşırlar ama, asıl ‘ayırıcı nitelikleri’ yerleştikleri, yetiştikleri sosyal çevreden gelir. Daha çok o çevrenin, o zümrenin geleneklerine bağlanırlar; onların görüşlerini, duyularını ifade ederler. Bu çevrelerin belli başlıları: köy ve oymaklar, kasaba ve şehirler, yeniçeri ocakları.” (Güney, 1971: 255-256).

üzerinde büyük etkisi olmuştur. İcracıların heyecanı, söz ve ezgi kalıpları başarılı bir şekilde kullanmaları, icra sırasındaki hâlleri dinleyici çevresini fasıllara katılımı ve ilgisini belirlediği gibi; dinleyici kitlesinin durumuna göre de icraların coşkunluk kazanması veya durağanlaşması da “marifet iltifata tâbidir” sözünün yerindeliğini tasdik eder mahiyette karşılıklı etki alanı oluşturmuştur.

Kahvenin İstanbul’a girişinin Kanuni Sultan Süleyman (1495-1566) zamanında olduğu bilinmektedir⁹⁷. D’Ohhson’un aktardığı bilgilere göre o dönemde Tahtakale’de iki kahvehane açılmıştır. Halkın, müderrislerin buralara gelip saatlerce oturmaları, satranç oynamalarının; imam, şeyh gibi dini kesim tarafından kınanması, bu kişilerin kahve ve kahvehaneye cephe almaları ve hatta buralara gidenleri münkir ilan etmeleri sonrasında kahvenin içilmesinin haram olduğu fetvasının verilmesi münakaşalara yol açmış, padişahın fetvayı tasvip etmemesi ile halk üzerinde tesiri olmamıştır. O dönem İstanbul’da elli kadar kahvehane daha açılmış, sonraki padişahlar döneminde bu sayı artarak devam etmiştir. II. Selim (1506-1574) ve III. Murad (1546-1595) zamanlarında kahvehanelerin sayısı 600’ü geçmiştir. Fakat yine bu dönemde kahvehanelerin fesat ve dedikodu yuvaları olduğu düşüncesi yayılmış ve bu durum III. Murad’ın kahvehaneleri kapatıp kahveyi de yasaklamasına yol açmıştır (1972: 56-57).

III. Murad döneminde tekrar açılan, zaman zaman karşılıklı fetvalarla tartışmalı bir şekilde kapatılıp açılması söz konusu olan kahvehaneler, II. Osman’ın (1604-1622) isyan sonucu öldürülmesi ile o dönem asilerin buluşma yeri hâline geldiğinden IV. Murat tarafından yıktırılmış; içki, kahve, tütün, afyon yasağı getirilmiştir (D’Ohhson 1972: 58). I. İbrahim (1615-1648) tahta çıktığında kahvehaneler tekrar açılmış ve bu dönemden sonra yaygın hâle gelmesini D’Ohhson, XVIII. yüzyıl penceresinden “bugün İmparatorlukta kahvehânesi olmayan ne bir şehir ne bir nahiye ne bir köy vardır” şeklinde yorumlamıştır (1972: 58). Kahvehanelerin kuruluşundan itibaren zaman zaman kapatılıp açılmasıyla seyreden sürecin I. İbrahim döneminden sonra artık sadece yayılması şeklinde ilerlediği anlaşılmaktadır. Aslında birçok yasağa, fetvalara, kötü yorumlara rağmen bu mekânların her dönemde rağbet

⁹⁷Hattox da, “16. yüzyılın başından önce kahvehane gibi bir kurumun var olduğunu düşündürecek hiçbir somut kanı bulunabilmiş değildir.” Kahvehanelerin ortaya çıkış zamanı ile ilgili olarak 16. yüzyılı göstermiştir (1998: 68).

görmesi, halk nazarında terk edilemeyen yerler olması halkın sosyalleştiği, hoşça vakit geçirdiği yerler olmasıyla bağlantılıdır. D’Ohhson XVIII. asırda kahvehanelerin bu işlevlerini şu şekilde anlatmıştır:

“Hemen her taraftaki sokaklarda, caddelerde kahvehanelere rastlamak mümkündür. Bunların çoğu <köşk> tarzında inşa edilmiştir ve daima güzel manzaralı, câzip yerlerde yapılılar. Kır yerlerinde büyük ağaçların yahut asma çardaklarının altında olur, tahta kanepelerle donatılır. Her yerdeki kahveler, günün her saatinden müşterilerin uğrak yeridir. Şehirlerde, işsiz kimseler, dama yahut satranç oynayarak yahut sohbet ederek buralarda tütün içer ve saatlerce vakit geçirirler. Bilhassa kışın, meddahlar ve hokkabazlar buralarda marifetlerini gösterirler. Meddahlar Türkçe’ye mahsus enerji ile masallar ve hikâyeler anlatır. Hikâyeler daha çok aşk ve kahramanlık üzerindedir ve daima mısralar, darbımeseller ve vecizelerle süslenir. Buralar başka yerlerdeki kliplerin yerini tutar.” (D’Ohhson, 1972: 59).

D’Ohhson’un verdiği bu bilgiler kahvehanelerin yapısal özellikleri ve konumu bir yana bırakıldığında icra ortamı, icracı ve işlev açısından da bir manzara çizmesi açısından önem taşımaktadır.

16. asrın sonuna kadar “geceleri yatsı namazından sonra toplu olarak bulunabilecek ve umuma açık tek faal yer, gece zikirleri ve sohbetleri sebebiyle tekkeler” (Çobanoğlu, 2007:) iken böyle bir ortamda doğan kahvehanelerin daha esnek bir yapıda olması şüphesiz daha geniş bir kitleye hitap etmesine olanak sağlamıştır. Kahvehanelerin sağladığı bu yeni esnek yapı ve hareket ortamı, Çobanoğlu’nun kanaatine göre birçok sosyal davranış kalıbının gelişmesinde etkili olmuş ve en önemlisi de bir edebî forum oluşturmuştur. Özellikle tekkelerin belli bir kitleye hitap etmeleri, şeyh ve ulema kontrolünde olmaları; ağa ve bey konaklarının umuma açık yerler olmamaları, ağaların ve beylerin idarî ve siyasî yönlerinin, tercihlerinin buralara gelip gidenler üzerinde sınırlandırıcı bir yapı sergilemeleri

kahvehanelerin *alternatif bir kurum* özelliği göstermesinde etkili olmuştur⁹⁸ (2007: 39-40).

Tekke ve âşık tarzı şiir gelenekleri açısından “İcracılar, muhatabı olan kitlenin ve icraların gerçekleştirdiği kurumdan kaynaklanan ve icralarla amaçlanandan ortaya çıkan tematik olarak farklılaşarak kuşaktan kuşağa aktarılarak gerçekleşen iki farklı sosyokültürel örgü ve örüntü” oluşturmıştır. Kurumsal bağlamlarda bu farklılıkların yer aldığı mekân ve dinleyici kitlesi ile ilişkili durumsal bağlamlarda değişip dönüşen bir yapıya sahip olmaları da “halk âşıklarının bir veya birden fazla tarikata intisap etmesine veya bir tekkeye bağlı olan âşığın kahvehanenin icra töresine uygun ibdâlara girişmesine sebep olmuştur⁹⁹.” (Çobanoğlu, 2006: 15). Kahvehanelerden çalgılı, semâî kahvelerine geçiş sürecinde bu tarz dönüşümlerin yaşandığı düşünülmektedir. Nitekim eskiden kıssahanların anlattıkları destanların sonraları meddahlar tarafından kahvehanelerde anlatılır olması da mekân-bağlam-dinleyici çevresi açısından düşünüldüğünde benzerlik gösterir¹⁰⁰. Tahir Alangu, XIX. asrın sonuna gelindiğinde âşık tarzı edebiyatın sönükleştiği, eski âşık kahvehanelerinin yerini *semaî kahveleri (çalgılıkahveler)*inin aldığını ve buralarda *külhanbeyi-tulumbacı* zümresinin ‘kabadayıcı zevklerine’ dayanan yeni bir edebî tarzın oluşmaya başladığını belirtmektedir. Bu yeni muhitlerde de âşıklık geleneğinin devam ettirildiği, usta âşıkların eserlerinin icra edildiği bilgisini veren Alangu, başlangıcının Tavukpazarı kahvehanelerinde aranması gerektiğini ileri sürmüş, bu kahveler ve oluşturdıkları yeni edebî tarzın âşık edebiyatı için bir dönem canlandırıcı

⁹⁸ Bu bağlamda Hattox’un, başlangıçta ticari kaygılarla ortaya çıkan kahvehanelerin, bir şekilde toplumsal ihtiyacı karşılayarak ayakta kalıp yaygınlaşan bir yapıya dönüştüğü; dini olmayan mekân özelliği sergilemelerinden ötürü, farklı bir kurum olarak yerleşik yaşam kalıplarını bozmadan sosyokültürel hayatta önemli bir yer edindiği tespiti anlamlı olacaktır (1998: 79-80).

⁹⁹ XVII.-XX. yüzyıllar aralığında âşıklık yapanlar, gerektiğinde bir geleneğin taşıyıcılığından diğerine kolayca geçebilmesine imkân sağlayan esnek bir yapıya sahip olmuşlardır (Çobanoğlu, 2006: 15).

¹⁰⁰ “1616 yılında Bursa’da şair Hayli Ahmed Çelebi kahvede Bedî ve Kasım hikâyesini anlatırken kahve halkı kendini hikâyeye öylesine kaptırmış ki, kimi Bedî’nin kimi Kasım’ın yanını tutmuş; her iki yan da, kendi kahramanının adı geçtikçe coşup bağırıyorlarmış ve bu coşkunluk anında Kasım’ı tutan Hayli Çelebi, karşı yandan olan Saçaklızade adlı bir başka hikâyeciye kendisiyle alay ediyor diye bıçaklayarak öldürmüştü. Bir Ebussuut fetvasından da öğrendiğimize göre, Hazreti Hamza’nın oğulları Kasım ile Bedî arasındaki çatışmada dinleyiciler ikiye ayrılıp, hikâyeye kendilerini öylesine kaptırırlar ki, namaz vaktini bile unuturlar. Lâtîfî’nin Evsâf-ı İstanbul’unda da Kasım ve Bedî hikâyelerinin anlatıldığını öğreniyoruz.” (And, 2014: 32). Bu örnekle kahvehanelerde icracı olarak meddahların da bulunabildiği, ayrıca icracı ile dinleyici kitlesinin icra esnasındaki hâlleri görülmektedir.

etki yaptığını fakat uzun ömürlü olmadıklarını aktarmıştır¹⁰¹ (1943, V). Çalgılı kahvelerde icra edilen mani ve destan gibi türlerde de mânilerin nispeten sade bir ifade taşımakla birlikte destanların dilinin ağır olduğu, âşık tarzı şiire tesir eden divan edebiyatının bu zümrenin oluşturduğu edebiyata kadar kabataslak da olsa felsefî ve zâhidâne düşüncelerin etki ettiği tespitine yer verilmiştir (Alangu, 1943: XI).

Salah Birsell, XVIII. asırda İstanbul’da bulunan kahvehanelerin bolluğunu anlayabilmek için III. Selim döneminde yazılmış Bostancı Defterleri’ne bir göz atmanın bile yeterli olacağını, çünkü hemen her sayfada İstanbul’da oturan tümkiyaların “serâpâ kahve dükkân[lar]ı” ile dolu olduğunun anlaşılacağını belirtmiştir (Birsell, 2014: 36).

XIX. yüzyılın hemen başlarında, Tavukpazarı’nda bulunan âşık kahvehaneleri geleneğin icra edildiği önemli yerlerden biri konumundadır¹⁰²(Birsell, 2014: 150).Birsell’in Edmond de Amicis’ten aktardığında göre, XIX. yüzyılın ikinci yarısında mezarlık içlerinde bile kahvehaneler bulunmaktadır ve Merkezefendi’de çınar altındaki *Hacegan Kahvesi* debu türdendir (2014, 35).

Küllük kahvesiyle aynı adlı dergideyer alan bildirideki: “Kahve harman zamanı, ekin zamanı boşalır. Kahveci çokluk hem berber hem şairdir. Lafın kısası kahve köyün stratejik merkezi. Divan Edebiyatı-Halk Edebiyatı savaşında kahve halk sanatının saraya karşı kalesi olmuştur. Tanzimat’tan beri Âşık tarzı (saz şiiri)

¹⁰¹ “O zamanlar Tavukpazarı’ndaki kahvelerde “âşık tarzı” denilen saz şiiri geçerlidir. Ne ki, Tanzimat’la birlikte saz şiiri tavsamaya başlayınca Külhanbey-Tulumbacı takımının kabadayca beğenisine uygun düşen yeni bir edebiyat türü oluşmaya başlar. Ama bu külhanbey edebiyatı yine de “âşık edebiyatı” içinde yer alır. Bu ozanlara “tulumbacı ozanlar” denildiği gibi “meydan şairleri” de denir. Bunlar zamanla Tavukpazarı’ndaki âşık kahvelerinden İstanbul’un öteki semtlerinde kurulan semai kahvelerine atlamışlardır.” (Birsell, 2014: 151). Âşık kahvehanelerinden çalgılı kahvelere dönüşüm sürecinde, “usta malı” şiirlerin söylenmesine özen gösterebilir de; o şiirlerin üretim ve icra bağlamları değiştiği için usta malı eserlerden genel bir “türküşme süreci”ne girildiği ve eğlendirme işlevinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Klâsik manada âşık tarzının usûl ve icra hususiyetlerinin devam ettirildiği bir yer olmaktan çok, tulumbacı ve külhanbeyi zümresinin kendi aralarında güç, kuvvet düellosuna dönen, zaman zaman “edep dışı” sayılabilecek anlamlara sahip mâni ve semâilere sahne olan mekânlar hâline gelmiştir (Çobanoğlu, 2007: 68).

¹⁰² Geleneğin önemli âşıklarından Dertli’nin (1772- 1848) 1826 yılında Tavukpazarı’nda bulunan âşıklar kahvesinin tavanına asılan şiirli bilmeceyi çözerek “saz ozanlarının” başbuğluğunu kazandığı (Birsell, 2014: 150) yer olarak bahsedilmesi ayrıca pâyeye verilecek derecede önem teşkil eden bir konumda olmasını gösterir mahiyettedir. Yine II. Mahmut döneminde yapılan *Asakir-i Mansure-i Muhammediye*’nin fes giymesi ile başlayan *fes yeniliği* üzerine halın hoşnutsuzluğundan ötürü Dertli’nin fes için övgü içeren şiirini icra etmesi ile kendisine *Çağa Ayanlığı* verilmesi sonucunu doğurması da (Birsell, 2014: 150-151) âşıkların halk üzerindeki tesirini ve devlet ricalinin bunun bilincinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Âşık Şem’î’nin aynı konulu şiirinin tesir alanı da kendi mecrası içinde işlev açısından düşünülebilir.

kahvede dinlenirdi” (Birsel, 2014: 22) cümleleri, zaman, mekân, işlev ve icracı/âşık açısından da âşıklık geleneği ve kahvehane ilişkisine dair özet bir manzara çizmektedir. Cem Sökmen’e göre de kahvehaneler, âşık tarzı şiir ve kültür geleneğinin yaşatılmasında önemli işlevlere sahip mekânlar olup geleneğin icra zemini olarak süreç içinde; semai, âşık, tulumbacı, çalgılı, külhanbeyi kahvehaneleri adları altında ortaya çıkmıştır (2016: 31-46). Bunlardan *semai kahvelerinin* II. Abdülhamit’in padişahlığı döneminde (1876-1909) en parlak çağını yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca, İstanbul’da *saz şairleri loncasının* kurulması da aynı zaman dilimine tekabül etmektedir.

Âşıklık geleneğinde dinleyici çevresinin durumuna ‘merkez’, ‘çevre’ ekseninden bakıldığında merkezde kahvehane, çalgılı, semâi kahehaneleri, meyhane gibi mekânların varlığına, çevrede ‘köy odaları’ eşlik edecektir¹⁰³. Köy odalarının iletişimin aktarılmasında, ‘iletişimodakları’nın kullanabildiği aracı bir mekân olarak, bir çeşit kervansaray, han gibi vazife gördüğü söylenebilir¹⁰⁴. Kemal Akça, köy odalarının önemine dikkat çekmiş, “millî yuva” olarak nitelendirdiği bu odaların, âşık karşılaşmalarından mâni, türkü söylenip destan, masal, savaş mankıbeleri gibi pek çok sözel edebiyatürünlerinin icra edildiği bir ortama 1000 yıldır ev sahipliği yaptığını belirtmiştir¹⁰⁵ (1945: 3).

¹⁰³ Salnamelere göre XIX. asırda Sille’de kahvehanelerin varlığına rastlanılmaktadır. Yıllara göre sayıları tespit edilen kahvehanelerin sayısının ortalama 6 olduğu anlaşılmaktadır (Sarıköse, 2008: 285). Sille’de âşıkların katıldığı eğlence meclisleri ile ilgili olarak Hasan Özönder, “Sille’nin âşık meclisleri günlerce öncesinden duyurulurdu. Merakı, hevesi, kabiliyeti, arzusu olan meclisi iple çekerdi; meclisin yapılacağı yere erkenden gelir, dinleyici-seyirciler için ayrılan yere oturarak, âşıkların gelmesini sessizce beklerdi. Buna meclisi tamamlamak tabir olunurdu.” (Özönder, 1998: 291) bilgisini vermiştir.

¹⁰⁴ “Yakın çağlara kadar yayla obalarından tutun da on bin evli köy ve bucaklara kadar yurdumuzun her köşe ve bucağında, her köy ağası evi bitişiğinde köylünün toplanıp dertleşmesi, kervanların, yolcuların, gezici çerçilerin uğrak verip yiyip içtiği, yatıp dinlendiği birer odası mevcuttu. Bu odalar, köylünün kendi kendi çapında bir kültür bir işlem yuvası, bir dertleşme; dinlenme durağı, bir hak yargılanma bir akıl danışma ocağı idi.” (Akça, 1945: 3).

¹⁰⁵ “Kuruluşunda basit görülen ve fakat büyük işler başaran bu odalar yalnız kervanların dinlenmesine, konukların barınmasına özgü değildi. Aynı zamanda köylünün millî anelerini andığı, millî günlerini kutluladığı ekim ve koç katımı şenliklerini yaptığı bir yerdı.” (Akça, 1945: 3).

1.2. XVIII.-XIX. YÜZYILLARDA KONYA ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GENEL DURUMU

1.2.1. Tarihî Zeminde Konya Âşıklık Geleneği

Köklü bir geçmişe sahip Konya, önemli bir medeniyet merkezi olmasının yanında; güneyden kuzeye, batıdan doğuya tarihî geçiş yollarının odağında bulunması, İpek yolunun ticaret ve konaklama merkezi olması ile de ayrı bir önem taşımaktadır (Akandere, 2016: 9). Tarih boyunca bir kültür merkezi olan bu şehir, coğrafi açıdan geniş bir alana sahip olması ile de farklı çevrelere tesir edebilmiş, önemli âlim ve kültür elçilerini yetiştirmiş olmakla birlikte bir geleneği açısından da önemli bir yerleşim alanını konumundadır.

Âşıklık geleneğinin Konya’da ne zaman oluştuğu, geleneğin genel teşekkül seyrine bakarak yapılacak yorumların ötesine geçememektedir. Türkistan’dan ‘iletişim odakları’ vasıtasıyla taşınan Türk sözel edebiyat ve kültür geleneğinin Selçuklu Devleti’ne yaklaşık iki asır başkentlik yapmış olan bu şehre de güçlü bir şekilde intikal ettiği düşünülmektedir.

İlk defa 1069 yılında Selçuklu kumandanı Afşin ile Konya’da görülen Selçukluların Konya’yı fethi ise muhtemelen 1073 yılında gerçekleşmiştir. 1097 yılında ise İznik’in Bizans’a bırakılması ile Konya Anadolu Selçuklu Devleti’nin başkenti ilan edilmiştir (Baykara, 2002: 183). Dolayısıyla Anadolu’nun fethi ile birlikte kültürel yapıları aktaran alp ozanların, dervişlerin, gezgin ozanların da bu bölgeye gelmiş olması son derece normaldir¹⁰⁶. Nitekim Köprülü’nün *Muhtasar Selçuknâme-i İbn Bibi* tercümesinden aktardığı metinde Anadolu Selçukluları döneminde Sultan’ın şeylanlara/şölenlere katıldığı bilgisi¹⁰⁷ (2004a: 85), ozanların

¹⁰⁶ “Ozan nâmı altında tâ Attilâ’nın, ordusundan başlayarak muahharen [daha sonra] Gaznelilerin, Selçukluların, Osmanlıların ordularında, Anadolu Beylerinin ve Sultan Murad II.’a kadar Osmanlı hükümdarlarının saraylarında gördüğümüz *âşıklar*, Ahmed Yesevi’den Yunus Emre ve muakkiplerine [takipçilerine] kadar halk mutasavvıf şâirleri, bu edebiyat tarzını bütün an’anesiyle, bin seneden çok fazla bir zamandan beri yaşatmaktadırlar.” (Köprülü, 2004e: 227-228). Ayrıca ünlü müzik folklorcusu Mahmut Ragıp Gazimihal’in Konya’da Musiki adlı eserinde verdiği bilgiler de bu anlamda önem taşımaktadır. Gazimihal, “kolca kopuz”un adının Konya’nın ilk edebî metinlerinde hiç geçmediğini belirtmiş, Mevlevîlerin tasavufi musikiyi “*kaideci zümre musikisinin bir kolu*” olarak başlattığını, Bektaşilikteki gibi “*Türkçe sözlü ozan musikisine*”âyinlerinde yer vermediklerini ve ozanın tekke dışında kalarak şölenlerde varlık gösterdiğini bildirmiştir (1947: 14).

¹⁰⁷ “(...) yağ -umumî matem ve sığır- umumî av âyinlerinden sonra, yahut cülûslardan, kurultaylardan sonra mutlaka *şeylan* tertip edilirdi. Meselâ Selçukî hükümdarı Alaaddin Keukubad, Konya’ya giderek ecdadı tahtına oturduktan sonra, görülen usûle bağlı olarak umumî bir ziyafet tertibini, şeylan

iştirak ettiği bu törenlerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuknâme*'sinde Anadolu Selçuklularının ordularında *ozanların*, *kopuzcuların* bulunduğu da zikredilmiştir (2004a: 132). Dolayısıyla Anayurt genelinde geleneğin oluşumunda görülen unsurların Konya ölçeğinde de canlı bir şekilde var olduğunu söylemek mümkündür.

Konya'da, âşıklık geleneğinin oluşumunda tarihî, sosyokültürel zemine bakıldığında, alp ozanlara, tekke ve ordu şairlerine ek olarak XIII. yüzyıla gelindiğinde, eserlerini Farsça yazan Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve onun adı etrafında oluşan Mevlevilik tarikatı ile bu şehre yakın Nevşehir'de yaşayan Hacı Bektaş-ı Velî ve ona bağlı olarak kurulmuş Bektaşilik tarikatı ile bu tarikatlara bağlı şairlere rastlanmaktadır¹⁰⁸. Bu dönem, 'merkez', şehir kültürü dışında 'çevre'de, bozkırlarda, dış etkilere kapalı yaşayan büyük bir halk topluluğu da bulunmaktadır. Moğol istilâsından kaçarak Anadolu'ya akmaya başlayan konargöçer Türkmen aşiretleri de yüzyılın kültür atmosferine tesir etmiştir¹⁰⁹ (Mélíoff, 1974: 21). Bir taraftan Mevlânâ etkisiyle cereyan eden tasavvuf hareketlerinin yanında *Türkmen Babaları* tarafından bozkır halkına anlayabilecekleri dille aşılana inanç kalıpları, halk tasavvufunun yer aldığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır¹¹⁰ (Mélíoff, 1974: 25). Dolayısıyla âşıklık

kurulmasını emretmişti.”(Köprülü, 2004a: 86). Gazimihal İbn-i Bibi tercümesinde geçen şöenle ilgili kısmı; “*Şehinşah Hazretlerinin fütuhu üzerine elhan-ı canperverle gûyendelik ettiklerini, alplık ve bahadırılık zikrini, ozanlar ve kopuzcular hikâyeye koyulduklarını orada okuyoruz*” şeklinde aktarmıştır (1947: 14).

¹⁰⁸ İrene Mélíoff, “Mevlanânın Çağdaşı Türkmen Babaları” başlıklı yazısında, Mevlânâ'nın fikirlerinin zamanın âlim, mütefekkir ve sûfilere üzerinde tesirinin olduğunu, bu tesirin sadece o devirde medeniyet bakımından ileride olan bilginlerden oluşan topluluğu kapsadığını belirtmiştir. Bahsi geçen toplum üzerinde İran etkisinin varlığı da yine o dönem saray ve edebiyat dilinin Farça olması ile açıklanmıştır. Bununla birlikte, şehir kültüründe bulunan *İslam, Selçuk ve İran* etkisinin yanında Türk sosyo-kültür hayatı açısından önem taşıyan Ortaçağ Anadolu'sunun özelliklerinin de önem taşıdığını vurgulamıştır (1974: 21). Köprülü de, “Andolu'da *halk şâirlerinin* ve halk şiirinin sûfiyâne şeklini yaratan *Tekkeşâirlerinin* dışında, klâsik Acem şiirini model alan *saray şâirlerini* daha Selçuklular sarayında görmeye başlıyoruz.”(2004f: 246) diyerek aslında dönemin kültürel zemininin özet bir görünümü çizmiştir.

¹⁰⁹ Henüz Arap ve Fars kültürlerinin etkisinin bulunmadığı bu halk, Müslüman olsa da, medrese eğitimi ile şekillenmemiş atalarından kalan geleneklerini ve âyinlerini devam ettirmektedir. Bu dönemde yerleşen halkın eğitiminde, Hacı Bektaş-ı Velî'nin yanı sıra birçok Türkmen Babası da önemli rol oynamıştır. Ayrıca, *Menâkıbü'l-Ârifin* adlı eserden aktarıldığı üzere Mevlânâ ile dostâne ilişkileri olan babaların olduğu, ayrıca Hacı Bektaş'ın da Mevlânâ ile münasebetinin Vîlâyetnâmesi'nde yer aldığı bilgisi bu bağlamda dikkat çekicidir (Mélíoff, 1974: 21, 22).

¹¹⁰ Bu dönemdeki dinî-tasavvufi atmosferle ilgili Ahmet Yaşar Ocak önemle vurguladığı *iki cephe* bir tezin varlığından bahsetmektedir. Mélíoff'a atıfta bulunduğu tezlerden ilki: “Anadolu'da Ortodoks Türk sûfilığının yanında, popüler nitelikli heterodoks bir Türksûfilığı daha vardır.” tezidir. İkincisi ise: “Hacı Bektaş-ı Velî bu heterodoks popüler Türk sûfilığının en önemli simasıdır.” tezidir. Ayrıca bu tezlerin aslında birer iddia olmaktan öte tarihî gerçekliğe dayandıkları belirtilmiştir (2016:

geleneginin teşekkülünden önceki süreçte diğer etmenlerin yanı sıra Köprülü'nün bahsettiği ilk mutasavvıflar devrinin varlığı bir 'öncül form' olarak Konya'da net bir şekilde görülmüştür denebilir.

Aziz Ayva, Konya âşıklık geleneğinin *birçok kaynaktan beslenerek geliştiğini* belirtmiş ve “dinî-tasavvufî edebiyatla paralel olarak gelişen halk edebiyatı dairesinde yetişen ve çoğunlukla Mevlevî geleneğine mensup olan şairler, mutasavvıflar, neyzenler ve sazandeler de burada gelişen gelenek içinde değerlendirilebilir” yorumunu yapmıştır¹¹¹ (2005: 77). Mevlevî şeylerinin, dergâh bünyesindeki musikişinasların yanında dışarıda da saz şairlerine destek olup himaye ettikleri bilinmektedir (Odabaşı, 1999: 194-195).

Konya'da, âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneğinin gelişimi hakkında ancak son birkaç yüzyıllık süreçle ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir (Sakaoğlu, 2006: 466). Konyaâşıklık geleneğinin de, geleneğin teşekkülü içinkabul edilen XVI. asırdan itibaren oluştuğunu söylemek mümkündür¹¹². Geleneğin, Âşık Şem'i'nin, Dertli'nin yaşadığı dönemde sistemli bir yapıda olması, önceki asırlardan gelişerek gelen bir yapının varlığına işaret etmektedir.

XVIII. ve XIX. asır Konya'sında âşıklık geleneğinin durumunu tayin edebilmek için tarihî, siyasî durumun¹¹³ yanı sıra sosyokültürel ortam hakkında bilgi edinilmesi gerekmektedir. Konya'da geleneğin durumunun tespit edilebilmesi için öncelikle

157). Bu tespitler, o yıllarda henüz göçrevli olan veya şehir kültüründen uzakta bulunan veyahut da bir medresede din eğitimi almamış Türklerin İslami yaşantısını anlatırken kullanılan 'eski inanç sistemlerini, ritüellerini devam ettirmeleri' hususunu açıklar niteliktedir.

¹¹¹ Neyzenler ve sazandelerin zikredilmesinin, icracılar bağlamında da geleneğe tesir edebilecek ortamın geniş kapsamlı tutulmak istenmesinden dolayı olduğu düşünülmektedir. Çünkü âşıklık geleneğinde kullanılan sazın bağlama ve çeşitleri olduğu âşıkârdır. Bununla birlikte Konya'da şehir çevresinde yetişen âşıkların müzikal anlamda da bu ortamlara tanıklık etmesi, en azından şiirlerinin muhtevasını oluşturacak derece tesir etmesi bakımından önemlidir. Nitekim Şem'i'nin çeşitli Türk musikisi makamlarını, saz adlarını zikrettiği şiirlerinin olması bunu açıklar mahiyettedir. Gazimihal, “Gerek rebap, gerekse çengin -çok defa sanıldığı gibi- Arap ve Acem çalgıları olmayıp Mevlâna'nın öz yurdu olan Asya illerinden gelmiş olmaları çok dikkate değer: ana yurt musikisinin en itibarlı araçlarına böylece yer verdiğini anlıyoruz.” (1947: 12).

¹¹² Konya'da var olan kültür ortamı göz önüne alındığında XV. asırda klâsik manada âşıkların varlığı tespit edilemese de tekke şairlerinin bulunduğunu göstermektedir. Ali Yakıcı, 15. asırda *Adil Çelebi, Aynî, Cemalî, Ezherî, Kemal Ümmî, Nizâmî ve Şeyh Vefa* gibi bir kısmı dîvân sahibi olan tekke/tasavvuf tarzında şiir söyleyen/yazan şairlerin de henüz oluşumunu tamamlamamış âşık tarzı şiir geleneğine tesir ettiğini belirtmiştir (Yakıcı, 1992: 20-21; Ayva, 2005: 78). Geleneğin, Anadolu sahasında yüzyıllardır aynı yapıda yaşatıldığını vurgulayan Sakaoğlu, Konya'da da aynı şekilde de ana çizgilerini koruyarak süregeldiğini ifade etmiştir (2006: 468).

¹¹³ Çalışma içinde bk. “XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun Genel Durumu ve Konya” başlıklı bölüm.

“merkez/şehir” ve “çevre” ayrımının yapılması önem arz etmektedir. Çünkü şehir kültürü, tam da Mevlânâ türbesi etrafında toplanmış olan âşık kahvehaneleri ve âşıkların çalıştıkları veya uğradıkları alanların bu mahâlde olması, müzikal anlamda da, metin anlamında da bir etkileşim üçgeni oluşturmuştur. “Çevre”de yani şehir kültüründen uzakta, ilçe veya köylerde olan âşıkların ise bu tesir alanının dışında kalarak; müzikte, muhtevada, kullanılan tür ve şekillerde ‘merkezde’ yaşayan âşıklara görefarklılık gösterdikleri düşünülmektedir.

XVII. yüzyıl Konya âşıklık geleneği içinde zikredilebilecek en önemli isim Âşık Ömer’dir¹¹⁴. Etrafında yapılan tartışmalar bir tarafa, Âşık Ömer, yaşadığı dönem itibarıyla dabu asrın güçlü temsilcilerinden olması vekendinden sonra gelen pekçok âşığa tesir etmesi yönüyle de ayrıca önem kazanmaktadır. Yüzyılın Konya’daki diğer temsilcileri arasında *Âşık Kul Mahmut*, *Âşık Tatlı* ve *Âşık Şerifi* isimleri sayılabilir (Ayva, 2005: 82).

XVIII. yüzyıl, âşıklık geleneğinin genel görünümündeki durgunluğuna karşılık Konya için parlak bir dönem yahut böyle bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir. Çünkü bu döneme damgasını vuran âşıkların hangi yüzyıla dâhil edilmesi gerektiği sorunu ile karşılaşmaktadır. Özellikle bu çalışmanın konusu olan Âşık Şem’î açısından böyle bir sorunun varlığından bahsedilebilir. Âşığın, yaklaşık olarak yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olmasından ötürü bazı araştırmacılar onu XVIII. asır âşıkları arasında zikretmiştir. Bir kısım araştırmacılar ise Şem’î’yi XIX. asır âşıkları arasına dâhil etmişlerdir. Âşık Şem’î’nin hayatı hakkındaki bilgiler ve âşığın belli bir yaşa geldiğinde âşıklığa başlamış olması gibi hususlar göz önüne alındığında bu yaklaşımın daha kabul edilebilir olduğu düşünülmektedir. XVIII. asır tarihi, sosyokültürel açıdan Şem’î’nin doğup büyüdüğü, âşıklığa yönelme safhalarını geçirdiği dönem olması itibarıyla değerlendirilebilir fakat birtakım karışıklıkların

¹¹⁴ Bilindiği gibi Âşık Ömer etrafında nereli olduğuna dair tartışmalar yapılmıştır. O dönemde üç farklı Gözleve olmasından ötürü bu karışıklığın ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Onun, Kırım, Aydın ve Konyalı olması hakkında; Fuad Köprülü, Saadettin Nüzhet Ergun, Şükrü Elçin, Kemal Akça, Saim Sakaoğlu gibi bazı araştırmacılar fikirlerini beyan etmiş ve daha sonra âşığın Konyalı olduğu üzerindeki görüşler ağırlık kazanmıştır. Tüm bu görüşlerin değerlendirildiği konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Karasoy-Yavuz, 2003; Karasoy-Yavuz, 2010). Aziz Ayva da doktora tezinin “17. Yüzyıl Konya Âşıklık Geleneği” başlıklı kısmında konuya genel anlamda değinerek Âşık Ömer’in Konyalı olarak değerlendirilmesi temayülünün baskın olarak kendini hissettirdiğini belirtmiş ve “Biz de, 17. yüzyıl Konya âşıklık geleneğini yüzyılın güçlü âşığı Âşık Ömer’le değerlendirmeyi uygun bulduk” yorumunu yapmıştır (2005: 82).

giderilmesi adına âşığın belli bir yüzyıla dâhil edilmesi zorunluluğu da doğuyorsa XIX. asır içinde zikretmek doğru olacaktır.

XIX. yüzyıl âşıklık geleneğinin en çok temsilci çıkardığı dönemdir. Konya âşıklık geleneği açısından da bu yüzyılın en verimli dönem olduğu görülmektedir. Yüzyılın en önemli temsilcileri ‘merkez’de Âşık Şem’î, ‘çevre’de ise; Silleli Sürûrî, Âşık Devâmî, Âşık Feşânî, Âşık Merdânî, Âşık Nigârî, Âşık Cevrî, Âşık Figânî ve o dönem Konya ile birlikte olan Karaman’dan Âşık Gufrânî, Âşık Kenzî’dir (Köprülü, 2004ğ: 480; [Ergun]-[Uğur], 1926; Ergun, 1933; Bayrı, 1937; Akça, 1940; Dalboy, 1940; Gazimihâl 1945a; Gazimihâl, 1947; Erdoğan, 1951; Önder, 1951; Sakaoğlu, 1989; Sakaoğlu, 2006; Sakaoğlu, 2014; Köprülü, 2004; Ayva, 2005; Şimşek, 1996; Çöloğlu, 1999).¹¹⁵

Yüzyılın diğer âşıkları; Abdî, Âşık Ali, Âşık Ali (Derviş Ali), Âşık Cevlânî, Âşık Deli Ömer, Demirci Ahmet, Âşık Giryânî, Gülizar Hanım, Âşık Halil, Âşık Haydar, Âşık Hikmetî, Âşık İbrahim, Kemâlî, Kemterî, Âşık Mehmet (Deli Mehmet), Âşık Mehmet (Karaçor), Mustafa, Mustafa Remzî, Nazifî, Nigârî, Cennetin Nuri, Âşık Ömer, Âşık Rıza, Âşık Rüşdî, Âşık Selim, Âşık Seyrânî, Âşık Seyyid, Âşık Şevkî, Âşık Tahirî, Âşık Tevfik, Âşık Tevfik (Ereğli), Tûrâbî, Ülfetî, Zârî, Zehrî (Köprülü, 2004ğ; Saadettin Nüzhet-Ferid Uğur, 1926; Ergun, 1933; Bayrı, 1937; Akça, 1940; Dalboy, 1940; Gazimihâl 1945b; Gazimihâl, 1947; Erdoğan, 1951; Önder, 1951; Sakaoğlu, 1989; Sakaoğlu, 2006; Sakaoğlu, 2014; Ayva, 2005, Şimşek, 1996; Çöloğlu, 1999; Yeniterzi, 2001)

Konya âşıklık geleneğini iletişim odakları vasıtasıyla taşınan yapıların kendi mecralarında sistemleşerek oluşturdukları kurumlar temelinden, teşekkül ettiği XVI. asırda ve devamında tarihi gelişmelere paralel olarak beslendiği sosyokültürel ortamlara bakıldığında şu yapılarla karşılaşılmaktadır:

¹¹⁵Sille, merkeze yakın konumu dolayısıyla, Silleli âşıkların merkezde bulunan kahvehanelerde düzenlenen âşık fasıllarına katıldıkları bilinmektedir. Bununla birlikte Sille’nin ayrı bir kasaba olması ve gayr-i müslim tebanın da bulunduğu kendine has bir yapısı olması bu alanın ayrıca değerlendirilmesi gerekmele birlikte yine de ‘çevre’de ele alınmasının doğru olacağı düşünülmektedir.

1. Dini yapılanmalar/Tekke-Tarikat Odağı: Mevlevilik, Kadirilik, Nakşibendilik, çevre etkilerle Bektaşilik¹¹⁶
2. Eğlence kültürü: Kahvehaneler, Ağa-Bey konakları, köy odaları, geleneksel oturak âlemleri, baranalar.

Saim Sakaoğlu, Konya âşıklık geleneğinin bugünkü durumu ile ilgili olarak, “âşık edebiyatı açısından pek ileri bir seviyede değildir” yorumunu yapmış, eskiden birkaç ünlü âşığın yetiştiği, günümüzde ise geleneğin hevesli gençler tarafından yaşatılmaya çalışıldığını ancak zar zor devam ettirildiğini belirtmiştir (2006: 465). Sinan Gönen ise Konya âşıklık geleneğini diğer bölgelerle mukayese etmiş, Konya’nın gelenek içinde önemli bir yeri olduğunu belirterek konuyu “Elbette Erzurum-Kars ve Çukurova bölgesinin âşıklık geleneği içerisindeki yeri yadsınamaz, ancak Konya da bu arada sayılmayı hak etmektedir” (Gönen, 2009: 271) şeklinde değerlendirmiştir.

1.2.2. İcracı/Âşık

Konya’da yetişen âşıkların geleneğin teşekkülünden itibaren âşıklığın hangi icaplarını yerine getirdikleri, yüzyıllar içerisindeki gerçekleşen sürece hangi açılardan ne boyutta dâhil oldukları şüphesiz ayrı ayrı hazırlanması gerek müstakil çalışma konularıdır. Geçmişin tanıkları olarak Türk millî kültürünün geniş yelpazesi içinde sözel hafızalarca aktarılan şiirler ve tozlu raflarda bu şiirlerin kimler tarafından kaydedildiği karmaşası ile bunların yazılı olduğu cönkler, mecmualar, divanlar bulunmaktadır. Tespit edilebilen âşıkların yaşadıkları döneme eşlik edentarihî, sosyokültürel serüvenleri ile birbirlerinden ayrı tutulamayacak olan musiki geçmişleriyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bundan dolayı Konya âşıklarının “âşık/sanatçı” kimliklerinin değerlendirilmesinde gelenekte kesin çizgilerle belirlenmiş olan âşık olabilme kaidelerinin her aşamasına değinmek mümkün görünmemektedir. XVIII. ve XIX. yüzyıl Konya âşıklık geleneği içinde de âşıklar bu doğrultuda genel bir çerçeve içinde değerlendirilebilir.

Âşık olabilmenin en önemli göstegelerinden biri sayılan “rüya” ve özellikle “bade içme” hususiyetlerinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece belirtilen iki

¹¹⁶Yurt Ansiklopedisi’nde XIX. yüzyıl sonlarına kadar Konya’da 4’ü Kadiri, 4’ü Nakşibendi ve 3’ü de Mevlevi tekkesi olmak üzere 11 tekke bulunduğu belirtilmiştir (YA 1982-1983: 5132).

yüzyıllık dönemde değil, genelinde Konya âşıkları için pek yaygın olmadığı söylenebilir. Âşığa kutsiyet atfeden bu özellikler, arka planlarında gerçekleşen olağanüstülükleri ile halk arasında hikâyeleşen bir yapıya büründüğünden, unutulabilecekleri düşünülmemektedir. Nitekim âşık da kendine ayrıcalık sağlayan bu payeyi kullanmak isteyecektir.

Konya âşıklık geleneğinin genel seyrine bakıldığında rüya motifinin, bade içme yoluyla âşık olan âşıkların sayıca azlığı dikkat çekmektedir. Halk arasında da rüya ve bade kavramlarının pek bilinmediği tespit edilmiştir. Durum, Erzurum-Kars bölgesi ile mukayese edildiğinde bu bölgede badeli âşıkların sayıca çok olması ve halk arasında bu ayrımın iyi bilinip hatta çeşitli âşıkların rüyalarını veya bâde içmelerini konu alan rivayetleri anlatıyor olmaları, tetkik edilmesi gereken başka bir durumdur.

Ayva, Konya âşıkları arasında rüya sonrası âşık olan badeli âşıklardan “Âşık Ömer, Gufranî, Âşık Mehmet, Âşık Hüseyin ve Âşık Özhanî” isimlerini zikrettiği çalışmasında, bu âşıkların gördükleri rüyalar ile ilgili çeşitli rivayetlere de yer vermiştir (2005: 106-112).

Konya âşıklık geleneği içinde bir âşık kolunun varlığı tespit edilememiştir. Kaynaklarda böyle bir kaydın bulunmamasının yanı sıra eğer âşıklar bir kola bağlı ise usta malı deyişleriyle mensubu oldukları kolu işaret etmiş olduklarından böyle bir bilginin kaybolması gibi bir durum mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte geleneğin temeli olan usta-çırak ilişkisine rastlamak mümkündür. XVIII. ve XIX. asırlarda âşıkların kahvehane, ağa ve bey konakları gibi çeşitli ortamlarda düzenlenen âşık fasıllarında yer almaları da bunu göstermesi bakımından önemlidir.

Konya âşıklık geleneğinde âşıkların mahlas alması hakkında Aziz Ayva’nın zaman aralığı gözetmeden ve tespit edilebilen tüm âşıkları içeren tasnifi, kapsayıcı olması bakımından, dikkat çekicidir. Mahlas alma ile ilgili araştırmacıların evvelce belirttikleri hususlara ek olarak âşıkların durumuna göre şekillenmiş maddeler de bulunmaktadır. Ayva’ya göre Konya âşıklık geleneğinde mahlas alma geleneği şu şekillerde gerçekleşmektedir¹¹⁷:

“1. *Adların mahlâs olarak kullanılması*; 2. *Soyadlarının mahlâs olarak kullanılması*; 3. *Ad, soyad veya beğenilen bir kelimeye mensubiyet eki getirilmek*

¹¹⁷Zaman aralığı gözetmeden yapılan bu tasnifte bulunan *soyadı* ile ilgili maddeler, *Soyadı Kanunu* 1934 yılında çıkarıldığından çalışmanın dâhil olduğu dönem için geçerli değildir.

suretiyle mahlâs kullanma; 4. Âşıklık geleneğinin kökü olan ozan / baksı geleneğindeki ozan kelimesinin mahlâs olarak kullanılması; 5. Daha çok, dinî-tasavvufî çevrelerdeki şairler tarafından tercih edilen Derviş, Baba, Kul sıfatlarının isimle birlikte mahlâs olarak kullanılması; 6. Âşıklık geleneğinde değişik anlamları ve işlevleri olan Deli sıfatının isimle birlikte mahlâs olarak kullanılması; 7. Yaşadığı trajik olaylara bağlı olarak uygun bir kelimenin mahlâs olarak kullanılması; 8. Şiire ve sanata olan ilgisi sebebiyle uygun bir kelimenin mahlâs olarak verilmesi; 9. Bilgisi, zekâsı ve derslerinde gösterdiği başarılarından dolayı, uygun bir kelimenin mahlâs olarak verilmesi; 10. Ailesindeki şöhretli bir âşığa bağlı olarak anılma / mahlâs kullanma; 11. Kendisine bir usta bulamadığı veya ustası olmasını istediği âşıkların kendisine ilgi göstermediği için Öksüz sıfatını mahlâs olarak kullanma; 20. Kendi isteğiyle mahlâs değiştirme; 21. Soyut bir kavramın mahlâs olarak kullanılması; 22. Yanlış mahlâs tespiti.” (2005: 97-100).

Mahmut Ragıp Gazimihâl, ‘merkez’ ve ‘çevre’de yetişen âşıkları da dâhil ederek Konya âşıklık geleneğinin temsilcilerinin bazıları hakkında şu bilgileri vermiştir.

“Coşkun âşıklar Konya bölgesinde hiçbir asırda eksik olmamış. Geçen asırdan Koca Ahmed, ustası olduğu sazını boynuna vurarak diyar diyar dolaşmış. İmam Yahya’ya vurgunluğundan Kerbelâ’ya kadar giderek orada ölmüş... On iki yaşındayken saz çalıp şiirler söylemeye başlayan Emine Hanım daha seyrek yetişen kadın saz şairlerindendi... Parmaksız lâkabıyla tanınan şair Cemalî (Ahmet), Cevlanî, Fezânî, Gufranî, Hasan Hüseyin, Hikmetî, Kemterî, Kenzî (ki sazıyla diyar diyar dolaşarak daimî surette âşıklarla temasta kalan iyi bir Karamanlı sazciymiş), Lokmanî, Merdanî, Bektaşî nefesleri bulunan Rıza Efendi, Âşık Mehmet, Şevkî, eşsiz sazını padişaha da beğendiren Şem’î, keza padişahın beğendiği Silleli Surûrî, kardeşi kör Zehrî hep şiirler bırakmış, sazdaki ustalıkları hatıralarda yaşamış halk musikicileridir.” (Gazimihâl, 1947: 45-46).

Saim Sakaoğlu, Konya âşıklık geleneğinin bugünkü durumu ile ilgili olarak, “âşık edebiyatı açısından pek ileri bir seviyede değildir” yorumunu yapmıştır. Eskiden birkaç ünlü âşığın yetiştiği, günümüzde ise geleneğin hevesli gençler

tarafından yaşatılmaya çalışıldığını ancak zar zor devam ettirildiğini belirten Sakaoğlu, bu âşıkları; “Konya’da doğup büyüyenler” ve “Konya’ya gelip yaşayanlar” olmak üzere iki gruba ayırmıştır (2006: 465). Bu sınıflandırma konu üzerinde çalışacak araştırmacılar için temelde yol gösterici olacaktır. Bununla beraber “Konya’da doğup büyüyenler” başlığı altında merkezde/şehir kültüründe yetişen âşıklar ile çevrede/ilçeler/köylerde yaşayan âşıkların da ayrı başlıklar altında ele alınması gerekli görülmektedir. Müzik, muhteva, dinleyici çevresi, icra şekilleri gibi önemli tespitlerin yapılabilmesinde farklı sosyokültürel zeminlerin değerlendirilebilmesi; geleneğin sacayaklarını oluşturan unsurları da ortaya çıkaracağından ‘kültürel zenginlik’ vurgusunun temelinin zaman mekân bağlamında da yansımalarını gösterebilmesi açısından işlevsel olacağı düşünülmektedir.

1.2.3. Söz / Metin

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Konya âşık tarzı şiir geleneği, bir yanıyla “şehir muhiti”nde divan şiiri ile etkileşimine, diğer yanıyla “çevre”de bu etkileşimden uzak, halk şiiri geleneği çerçevesinde şiirlerin üretildiği bir sürece sahne olmuştur. Şiirlerin anlam dünyasını oluşturmada âşıklara ilham veren durumlar; tarihî süreçte yaşananlar, siyasi olaylar, yaşanan bölgenin tabiat özellikleri, sosyokültürel ortamların oluşturduğu kavram alanı içinde konu, tür ve şekil görünümünde vücut bularak söze bir nevi hafıza olma vasfını kazandırmaktadır. Bu bağlamda Konya âşık tarzı şiirinin söz konusu yüzyıllarda konu, tür ve şekil olarak şekillendiği ve kendi icra zeminlerinde kendine özgü bir düzlemde seyrettiği anlaşılmaktadır.

Konya âşık fasıllarının düzeni ile ilgili en eski bilgilere, Saadettin Nüzhet’in Mehmed Ferit’le kaleme aldıkları *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsıyatı* adlı eserden ulaşılmaktadır. Eserde, fasılların icra edildiği muhitlere ve ne zamandan beri uygulandığına dair bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, yazarların yaşadıkları ve eseri ortaya çıkardıkları zaman dilimi düşünüldüğünde, henüz XX. Yüzyılın başlarına tekabül eden bu süreçte kaydedilen bilgilerin; XIX. yüzyıldan beri uygulanagelen bir yapının varlığına işaret ettiği söylenebilir. Nitekim fasılların gelenek içinde belli bir icra düzenine kavuşması şüphesiz çok uzun bir süreci gerektirmektedir. Sürecin ne kadar eskiye gittiği, yani fasılların kaydedildiği şekliyle

hangi asırdan itibaren devamlılık arz ettiği bilinemese de XIX. asır için Konya âşık fasıllarının düzeninin âşâğıdaki gibi olduğu düşünülmektedir.

“Âşık meclislerinin umumî kaideleri vardır. Riyaset, en ihtiyar saz şairine aittir. Muammayı o asar, gazele o başlar. Bu adam, mevkiini ancak kendi arzusuyladığer bir refikine terk edebilir. Evvelâ çaldıkları “Çuhacıoğlu peşrevi”dir. Bu, an’ane hâline gelmiş, Anadolu’nun hemen her tarafında âhenge o peşrevle başlamak âdet olmuştur. Sonra, meclisin reisi bir gazel okur. Bu terennümler *rast*, *mahur*, *uşak*, *karca[ğ]ar* ve *muhayyer* gibi mahdut makamlardan biriyle yapılır. Diğer âşıklar da, birer gazel okumağa mecburdur. Fakat, ilk başlayanın intihab ettiği makam ve ma’nâya diğerlerinin tâbî olması şarttır. Reis olan zat *hakikî* bir mevzu intihab etmişse ötekilerin de hakikî, yani ahiret *üstüne* söylemesi lazımdır. Okunulan nazımlar ya *usta malı*dır, veyahut bizzat kendilerininindir. Gazel bittikten sonra, aynı usul takip edilerek *dîvân*, *semâî*, *kalenderî*, *koşma* ve *destan* gibi kendilerine mahsus şekil ve ezgisi olan parçalar okunur ve bu suretle fasla hitâm verilir. Âşık faslında aranılan gaye yalnız *zevk* ve *neşe* değildir. Ara yerde bir de imtihan mevcuttur. Her âşık, arkadaşlarına gâlip gelmek veya hiç olmazsa onlara mağlup olmamakendişesini taşır. Çünkü birbirlerine rakip olmuşlardır. Âşık namını taşıyan bir adamın hatasını bulup çıkarmak ictimânın levazımından addedilmiştir.” ([Ergun]-[Uğur], 1926: 186-187; Gazimihâl, 1947: 63; Ergun-Uğur, 2002: 236).

Yukarıda aktarılan metinden hareketle Konya âşık fasıllarının icra geleneğinde izlenen sıra şu şekilde özetlenebilir:

1. Fasla başlamadan önce faslı yönetecek olan reis/başkan seçilir.
 - 1.1. Başkanlık/reislik makamı, hâli hazırda fasla iştirak etmiş âşıkların en yaşlısına verilirdi veya seçilen âşık eğer ister ise kendi yerine başka bir âşık başkan olur.
2. ‘Çuhacıoğlu peşrevi’ nin çalınmasıyla fasıl başlar.
3. Âşıkların reisi/faslı yöneten başkan *rast*, *mahur*, *uşak*, *karcağar* ve *muhayyer* gibi belirli makamlardan biri ile bir gazel okur.

4. Fasla katılan tüm âşıkların birer gazel okuması zorunludur.

4.1. Bu âşıkların okuyacağı gazeller faslı açan âşığın seçtiği makamla ve konuyla aynı olmak zorundadır. (Eğer konu ahiretle ilgili ise diğer âşıklar da aynı konuda söyleyecektir.)

5. Okunan şiirler ‘usta malı’ veya âşıkların kendi şiirleri olabilir.

6. Âşıkların reisi muamma asar.

7. Âşıklar, *divan, semai, kalenderi, koşma ve destan gibi kendilerine mahsus şekil ve ezgisi olan parçalar* okurlar.

7.1. Âşıklar bu şiirleri okumanın yanında kendi güçlerini gösterebilmek için rakipleriyle “atışma” yaparak, galip gelmeye çalışırlar.

8. Fasıl sona erer.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan âşık faslının yapısına bakıldığında İstanbul âşık fasılları ile benzediği görülmektedir. Bu bilgilerden tam olarak fasıl aralarında neler olduğu, âşıkların ne tür bir tavır sergiledikleri gibi birtakım hususlar hakkında bilgi edinilemese de genel itibarıyla bir çerçevenin oluştuğunu söylemek mümkündür.

Saadettin Nüzhet ve Mehmed Ferit’in Konya âşık fasılları hakkında verdikleri bilgileri “merkez”den edindikleri düşünülmektedir. Bu düzende bahsi geçen Türk müziği makamları, icra esnasında gazel okunması, mekân olarak şehir merkezini ve bilhassa Mevlânâ türbesi etrafındaki kahvehaneleri işaret etmektedir. XIX. asrın sosyokültürel durumu göz önüne alındığında şehir kültüründe yetişen âşıkların divan şiiri geleneğindeki tür ve şekilleri kullanmalarının bunu açıklamada önemli bir delil niteliğinde olduğu görülecektir. Ayrıca müzikal anlamda Türk müziği makamlarının fasıllara girmiş olması da yine Mevlevi kültürünün tesiri ile olmalıdır. Dolayısıyla yukarıda aktarılan âşık faslını, o dönem Konya âşıklık geleneğinin “merkez”de sürdürülmüş bir örneği olarak kabul edilmesi doğru olacaktır. “Çevre”de yani şehir kültüründen uzakta gerçekleşen fasılların yapısı ile ilgili bir malumata ulaşılamamıştır.

Konya âşık fasılları ile ilgili bilgi veren Gazimihâlîse fasılların daha çok müzikal anlamda icra boyutu ile ilgilenmiştir¹¹⁸ (1947: 63).

¹¹⁸ Bu hususlara, Konya “Âşık Musikisi” başlığı altında değinilmiştir.

Âşık fasılları ile ilgili, İbrahim Aczi Kendi'nin yorumlarıyla dağınık hâlde kaleme aldığı eserinde de birtakım bilgiler bulunmaktadır. Fasılların yapısı, özellikleri, icra şekilleri, müzikal yapı gibi çeşitli unsurlar hakkında derli toplu bilgi bulunmayan çalışmada, Kendi'nin, bir hikâye musannifi edasıyla kaleme alıp yorumladığı bilgilere rastlanmaktadır. Bilgilerin doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında kesin hüküm vermek uygun olmamakla birlikte kaynak gösterilmemesi, belirtilen kaynaklardan neyin nerede kullandığının belli olmaması, âşıkların her anına tanıklığına şiirlerin yorumlanması ve üslubu da düşünülünce ilk ihtimalin kuvvetli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kendi, çalışmasında “1233 H.-1817 ilkbaharı”nda Mevlevî şeyhi Hemdem Çelebi'nin Mevlevî olan şair ve neyzenlerden Niyazi Dede, Hulûsi Dede ile Âşık Derviş Hasan ve ayrıca bazı gönül ehli kişilerin “sohbete alıştırmak için” haftada bir bu kişilerle “saz âlemi” kurduğunu, şöhretlerini takip ettiği Âşık Şem’î ile Sürûrî’yi de bir gün konağına davet ettiğini bildirmiştir. Ayrıca Hulûsi Dede’nin “Sohbetnâme-i Hemdem” adlı manzum eserine bu sohbet ortamında söylenen şiirleri yazdığını belirtmiştir¹¹⁹ (1951: 28). Esere rastlanmamakla birlikte fasılların burada kaydedilmiş olduğunu belirten Kendi, sırayla âşıkların şiirlerine yer vermiş ve şiirlerini söyledikleri ortamla ne üzerine söylediklerini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Öyle ki âşıkları sırası ile adeta konuşturarak kitabının adının hakkını vermiştir. Âşıkların fasıl ortamında söyledikleri ileri sürülen şiirleri, Saadettin Nüzhet ve

¹¹⁹ “Hulûsi [D]ede[n]’nin ‘Sohbetnâme-i Hemdem’ adıyla manzum yazısını 1314-1897 senesi Türbe kütüphane muhafızı Farisi hocam Hacı Rıza [D]ede [E]fendi vasıtasıyla istinsah eylemişim ki Âşık Şemî[n]’nin divanında olmayan parçalarla hayatının bir kısmı o yazıdan anlaşılmaktadır.” (1951: 28). Kendi’nin dipnotta söz ettiği bu eser hakkında, Feyzi Halıcı ise kitabında aynı alıntıya yer verdikten hemen sonra: “demesine rağmen, böyle bir eseri on yıllık aramalarımıza rağmen hiçbir kütüphanede ve hiçbir yerde bulamadık”(1982: VI) açıklamasını yapmıştır. Halıcı’nın bu kaydı 1982 yılında yazdığı düşünüldüğünde, Kendi’nin 1951’de dikkat çektiği eseri 1972 yılında aramaya başladığı anlaşılmaktadır. Söz konusu eserin bir Mevlevî Dedesi tarafından yazılması, böyle bir eserin en azından Mevlânâ Müzesi Kütüphanesinde korunmuş olması ihtimalinin çok yüksek olması, 21 yıllık çok da uzun olmayan bir zaman dilimi içerisinde kaybolmuş olması ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Nitekim Konya’da, Türk folkloru çalışmalarına, ‘dergici’ dönem olarak adlandırılan süreçte, ünlü folklor araştırmacılarının çıkardıkları onlarca dergi ile destek verilmiş, böyle bir esere sahip çıkabilecek bilinçte bireylerin yetişmiş olduğu ortamda, en azından yazılarında bu eserden bahsedebilecek kimsenin olmamasının çok şaşırtıcı olduğu düşünülmektedir. Dikkati çeken başka bir husus da Kendi’nin bizzat istinsah ettiğini bildirdiği bu eserin aslına olmasa bile istinsah edilmiş nüshasına da ulaşamamasıdır. Bu çalışmanın hazırlanmasında, kütüphanelerde taranan onlarca yazma eser arasında da böyle bir esere rastlanılmamıştır. Bunun da farklı adla kaydedilmesi gibi sebepleri olabilir. Ayrıca, İbrahim Aczi Kendi’nin böyle bir bilgiyi bu kadar net bir şekilde anlatabilmesi de göz önüne alınmalı, en azından kaynak kişi mahiyetinde kabul edilebilirliği üzerinden tartışılmalıdır.

Mehmed Ferit'in kaydettikleri fasıl geleneğine göre farklılık göstermektedir. Çünkü âşık fasıllarında önemli olan 'ayak açma' ve fasla katılmış âşıkların şiirlerini bu ayak üzerine söylemeleri gibi en belirgin bir kurala bile Kendi'nin verdiği örneklerde âşıkların riayet etmedikleri görülmektedir¹²⁰. Şiirlerin oluşum bağlamları bilinmeden salt Kendi'nin bizzat katılmışçasına bir üslupla yazmış/aktarmış olduğu rivayet cinsinden bilgilere bakılarak bu sıranın ve icra bütünlüğünün kabul edilmesi düşündürücüdür.

Umay Günay, 19. yüzyılda Konya âşık fasıllarının durumundan bahsettiği bölümde Konya âşıklık geleneğinin kendine has bir yapısı olduğunu belirtmiştir. Günay, Konya âşık fasılları hakkında İbrahim Aczi Kendi'nin kitabından hareketle bilgi vermiştir (2008: 73-81). Kendi'nin kitabının 29-48. sayfalarına atıf yapan Günay'ın bu aralıktaki bilgileri birleştirerek verdiği anlaşılan fasıl düzeni şu şekildedir:

“Hemdem Çelebi 1 divan

Âşık Şem'i, Hemdem Çelebi için 1 divan

Hulusi Dede 1 koşma

Âşık Şem'i 1 koşma, 2 divan, 1 kalenderî

1819 yılında gene Hemdem Çelebi'nin konağında toplantıya Silleli Âşık Sururî, Silleli Âşık Medari, Âşık Dertli ve Âşık Şem'i” katılmışlardır.

Mevlevi fasıl

Âşık Dertli 4 semai

Âşık Merdani 2 semai

Âşık Merdani saz ve ney eşliğinde bir koşma

Âşık Merdani bir divan

Hulusî Dede, Hemdem Çelebi'nin bir divanını okumuştur.

Âşık Şem'i 1 kalenderî

Hulusî Dede 1 koşma

Şem'i 1 divan”(Günay, 2008: 79).

¹²⁰Umay Günay konuyu; “Tespit edilen örneklerde görüldüğü üzere âşık tarzı nazım türlerinin aruzlu şekilleri ve bütün şiirlerle yapılan bu karşılaşmada ayak beraberliği de yoktur. İki âşığın belli bir konu etrafında birbirlerinin görüşünü destekler mahiyette sıra ile deyiş söyleyerek sohbet ettiklerini görüyoruz” (Günay, 2008: 75) şeklinde değerlendirmiştir.

Yukarıda verilen fasıl düzenine bakıldığında sadece icra edilmiş şiir türleri görülmekte, fakat geleneğe dair herhangi bir veriye rastlanılmamaktadır. Her âşığın şiiri için çok detaylı bilgiler verilen bir kaynakta, ahengin bile kaydedildiği vurgulanmış, Hulusi Dede'nin sözkonusu eserinin istinsah edildiği belirtilmiş iken tam bir fasıl düzenin neden aktarılamadığı, geleneğe dair küçük de olsa bilgilerin neden verilemediği soruları zihinleri kurcalamaktadır.

Günay, bu bilgileri aktarırken sık sık ayaklarda ve yorumlarda bir birlik olmadığından dem vurmıştır. Kendi'nin verdiği örnekler kabul edildiğinde bu tarz çıkarımlara varılması şaşırtıcı değildir. Yine kitaptaki sıra göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede; *“Âşık Şem’i ile Âşık Ülfeti karşılaşmasında da Âşık Şem’i ile Âşık Dertli karşılaşmasında da olduğu gibi belli bir düzen ve belli kurallara göre şiir gibi bir birlik yoktur. Bir âşığın deyişi ardından gelen bir âşığın deyişinde farklı ayaklar kullanılmıştır. Doğu Anadolu’da bir ölçüde Kasatamonu’da mevcut olan koşma dörtlüklerinin paylaşılması ve aynı kafiyeye aynı ölçüsüyle aynı konuda bütün bir deyiş söyleme geleneğinin bu örneklerde yer almadığını görmekteyiz.”*(2008: 78) tespitlerine katılmak gerektiği fakat burada verilen fasıl örneklerinden emin olunmamasından dolayı Konya âşık fasılları için geçerli olmayacağı düşünülmektedir.

Günay, değerlendirmelerini Kendi'nin verdiği örnekler üzerinden yaptığını vurgulamış ve bu bağlamda; *“Konya’da âşık tarzı şiir geleneğinin özünden fazla taviz vererek Mevlevîliğin ve klasik kültürün tesiri altında çok farklılaştığı”*nı (2008: 79); *“Konya merkezinde yetişen âşıkların katıldıkları âşık fasıllarının giriş ve birinci bölümlerinden sonraki bölümlerinde âşık tarzı şiir[in] kendi türleri ve ezgileri eşliğinde, kendi icra töresi içinde”* sunulduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle *“Konya âşık tarzının geleneğe bağlı unsurlarının çok zayıfladığı açıkça görülmektedir”*(2008: 81) sonucuna ulaşan Günay'ın bu değerlendirmelerinin ‘merkez’ açısından geçerli olduğu; ‘çevre’ için yaptığı *“Konya çevresinde yaşayan âşıkların eserlerine bakarak kaza ve köylerde XIX. asırda âşıklık geleneğinin kendi töresi içinde yaşadığını en azından bir grubun klasik kültürün ve Mevlevîliğin tesirinden uzak kalarak geleneğe uygun eserler vermiş olduklarını düşünmek mümkündür”* (2008: 81) şeklindeki yorumdan anlaşılmaktadır.

Günay'ın değerlendirmeleri, kendisinin belirttiği üzere, Kendi'nin kitabındaki örneklerden hareketle yapılmıştır. Ayrıca buradaki geleneğin kendi mecrasında farklı bir yanı olduğunu vurgulamış, konuyu 'çevre' ve 'merkez' ekseninde ele almanın doğruluğu üzerinde durmuştur. Bununla birlikte doğruluğu üzerinde çeşitli şayialar bulunan İbrahim Aczi Kendi'nin verdiği bilgilerden hareketle yapılan tespitlerin büyük bir tarihî, sosyokültürel geçmişe sahip bir şehirde yüzyıllar boyunca varlık göstermiş 'merkez'de gelişen Konya âşık tarzı şiir ve kültür geleneğinin genelini kapsayamayacağı düşünülmektedir.

1.2.4. Musiki (Âşık Musikisi)

Tarihî süreç içinde Konya âşıklık geleneğinin geçirdiği değişim, dönüşüm ve etkileşim alanları olduğu gibi musikisinin de beslendiği, etkilendiği, yan yana varlık gösterdiği ortamlar olmuştur. Gazimihâl'e göre, Konya'nın bilinen ilk musiki teşkilatı "tabilhane" denilen Osmanlı İmparatorluğu zamanında "mehterhane" adıyla anılan askerî musiki takımlarıdır. Musiki tarihi açısından öneme sahip bu millî oluşum asırlarca "yüzlerce musikiciyi devlet aylığına veya esnaf teşkilâtına bağlı tutarak musikiciliği bir meslek kolu halinde sürdüren" bir yapı kurmuştur. Bu yapının Asya'ya özgü ve "gezgın ordu(açık hava) musikisi" olması, köklerinin Oğuzların yayıldıkları asırlara kadar uzanabildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, halk arasında da sınıf farkı olmaksızın davul-zurna ikilisi şeklinde yer alabilmesi onun Türk ülkeleri arasında en yaygın musiki teşkilatı olarak yaşamasını sağlamaktadır (1947: 5-6).

Askeri veya ordu musikisi dışında, diğer ele geçen Anadolu merkezlerinde olduğu gibi Konya'da da tesir alanı bulan;

- “1. En eski tabaka olarak Oğuz boylar[ıyla] birlikte gelip devam eden *ozan musikisi* (köy ve obalara yaygın olan kütle musikisi).
2. Klasik mahiyetteki -yani daha kaideci- sanat ve şölen musikisi.
3. O iki kolun yanı başında olarak XIII. asırda yerleşip tutunan *tasavvufî musikisi* (Sema')” olmak üzere üç tür musikinin olduğu bilinmektedir (Gazimihâl, 1947: 9).

Gazimihâl, üç musiki sahasına değindikten sonra bu sahada yer alan enstrümanlar, makamlar gibi çeşitli teknik hususiyetleri Sultan Veled'in şiirlerinden başlamak üzere Konya'nın kültürel serüveninde arama yoluna gitmiştir (1947: 9-24). Yukarıda belirtilen tespitlerin Konya âşık musikisinin temellendirilebilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Birinci maddede “ozan musikisi”nin özellikle parantez içinde verilen bilgi ile birlikte değerlendirildiğinde; Köprülü'nün¹²¹, Başgöz'ün, Melikoff'un ‘çevre’deki sosyokültürel ortamın âşıklık geleneğine genel anlamdaki tesirine dair görüşlerini doğrular nitelikte olduğu görülmektedir¹²². Buradan hareketle Gazimihâl'in sıraladığı bu tespitlerle birlikte Konya âşık musikisinin başlangıçtan itibaren; Türkistan'dan gelen askeri/ordu müziğinden, ozanbaksı geleneğinin ‘çevre’de ve ‘merkez’de -Selçuklu Sarayında- görülen etkilerinden, klasik Türk müziği ve icra ortamlarından, tasavvuf müziği ve özellikle Mevlevilik etrafında oluşan müzik ve ayin kültüründen beslendiği sonucuna ulaşılabilir¹²³.

Konya âşık musikisi, “Esas itibariyle bu ‘ozanlar ve kopuzcular’ geleneğinin devamından ibarettir; onu kaideci sanatın döküntü ve kırıntıları gibi saymak gülünç bir saygısızlık olur” düşüncesi, Konya’da gelişen âşık müziğinin temelini ozanlık geleneğine dayandığını vurgulaması bakımından önemlidir¹²⁴ (Gazimihâl 1947: 14).

Gazimihâl, Konya âşık fasıllarının icrasına dair edindiği bilgileri, müzikoloji penceresinden yorumlayarak konu hakkındaki tespitlerini dile getirmiştir. Özellikle müzikal anlamda fasıllarda kullanılan ezgilerin kayda geçirilmiş olması bu anlamda çok önemlidir. Konya bölgesinde “içilli peşrevi” ve “bülbul peşrevi” adlarında iki saz peşrevinin bulunduğunu tespit eden Gazimihâl, bu “fasıl parçalarının -âşık

¹²¹ Köprülü, XVII-XIX. yüzyıl aralığında şehir muhitinde yetişen âşıklar ile konar –göçer hayat tarzına sahip ortam ile aşiret çevrelerinde doğan âşıklar arasında fark olduğunu belirtmiştir. Söz konusu dönemde şehir çevresindeki âşıkları klâsik edebiyat şairlerine yaklaştırmaya çalışan yapmacık tip olarak nitelendirirken; “Türkmen saz şairleri”nin dah çok “eski Türk ozanını hatırlatan tabîi ve samimî bir müterennim” [terennüm eden/ ezgiyle söyleyen] olduklarını fakat bununla birlikte arada farklar olsa da benzerliklerin varlığının unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır (2014ğ: 472).

¹²² Çalışma içinde bk. “1.2.1.Tarihî Zeminde Konya Âşıklık Geleneği” ve “1.1.6. Dinleyici Çevre/si”.

¹²³ Burada zikredilen hususlar Konya’da gelişen âşık musikisinin beslendiği atmosferi resmetmek adına yapılmış genel bir değerlendirmeden ibarettir. Şüphesiz bu başlıkların her biri çok geniş çalışma alanı olup, müzikoloji alanının uzmanlarınca yapılabilecek müstakil çalışma konularıdır. Burada yapılan yorumlar Gazimihâl’in tespitleri ile Konya âşık musikisinin ortaya çıktığı tarihi, sosyokültürel zemine gelenek bağlamında bakış olarak düşünülebilir.

¹²⁴ ‘Kaideci sanat’ ile kastedilen klâsik Türk müziği olmalıdır. Bu bağlamda Konya açısından düşünülecek ilk ortam Mevlevî musikisidir. Gazimihâl’in, âşık müziğinin bu müziklere öykünerek ortaya çıkmadığını, kendi köklerinin olduğunu vurgulamak için bu yorumu yaptığı düşünülmektedir.

peşrevleri-”nin buraya özgü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca “işleme” adında başka bir sözsüz parçayı da dinlediğini ve bu parçanın fasıl arasındaki dinlenme kısmında çalındığını bildirmiştir. Gazimihâl’e göre tüm bu özellikler, Konya âşık fasıllarının birtakım farklılıklarının bulunduğu delildir (1947: 63).

XIX. asır Konya âşık fasıllarının yapısına bakıldığında, fasılların icra edildiği ortamlara göre müzikal ortamın farklılaşabildiği anlaşılmaktadır. Kahvehanelerde gerçekleşen âşık fasıllarında veya âşıkların kendi aralarında yaptığı fasıllar dışında âşıkları destekleyerek hamilik eden Mevlevi şeyhi Hemdem Çelebi’nin düzenlediği fasıllarda, Mevlevi musikişinaslar da bulunduğundan bu ortamların müzikal anlamda farklılık arz edebileceği tahmin edilmektedir.

1.2.5. Dinleyici Çevre/si

Dinleyici çevresinin tayin edilebilmesi için icra ve gösterime dayalı âşıklık sanatının icra zeminlerine değinmek gerekir. XVIII. ve XIX. asırlar Konya’da âşıklık geleneğinin icra edildiği yerler arasında kahvehaneler başta olmak üzere, çeşitli eğlence meclisleri, ağa, bey konakları ve köy odaları görülmektedir. Bu bağlamda buralara iştirak eden kişilerin de yine icra zeminlerinin bulundukları ortamın sosyokültürel çevresine göre şekillenmiş olduğu düşünülmektedir.

Kahvehaneler her kesime açık olduğundan buradaki şiir meclislerine, fasıllara katılanların sosyal bir zümre farketmeksizin fakat bununla birlikte ‘merkez’ ve ‘çevre’ eksenli olarak şekillenmiş bir kitleye hitap etmiş olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ağa, bey konaklarında bulunan dinleyici kitlesi ise bu kişilerin ister sosyal-siyasi durumlarına göre şekillenmiş ister kendi tercihleri doğrultusunda olsun seçilmiş bir kitleyi oluşturduklarını düşündürmektedir. ‘Çevre’de bulunan fakat sayıları dışında işlevleri açısından net bilgilere ulaşılamayan kahvehanelerin ve köy odalarının da aynı şekilde bulundukları yerlerin sosyokültürel durumuna göre bir dinleyici çevresine sahip olduğu düşünülmektedir.

Dinleyici çevresinin durumu, icracıları/âşıkları icra bağlamlarına göresöz ve müzik açısından etkilemekte ve âşık icra ettiği şiirlerin konusunu veezgi kalıplarını buna bağlı olarak seçmektedir. Bundan dolayı şiirlerin incelenmesinde ‘doku’, ‘metin’ ve ‘bağlam’ önem arz etmektedir (Dundes, 1980: 20-32). Öcal Oğuz,

âşıkların şiirleri değerlendirilirken metnin yanı sıra şiirin ortaya çıktığı bağlamın da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamış; şiirlerden hareketle yapılan bazı yorumların âşıkları kısıtlayıcı bir çevreye indirgediğinden ‘dinleyici çevresi’ ile birlikte düşünülmesinin daha yararlı olacağından bahsetmiştir. Buna göre, âşıkların hitap ettiği kitlenin sahip olduğu değerlere, zevke, inanç dünyasına göre şiirlerini şekillendirdiği düşünülmektedir (Oğuz, 2000: 89-97). Sözelimi, âşık bir tarikate mensup kişilerden oluşan bir ortamda icraya başladığında, kendi bilgi dağarcığı dâhilinde o tarikate dair; sembollerin, pirlarin, değer verilen isimlerin, olayların ve durumların yer aldığı bir şiir söyleyecektir Gelenekte bu tür icralardan dolayı, âşıkların belli bir çevrenin, tarikatın mensubu sayılması durumları ile karşılaşmaktadır. Bundan dolayı, âşıkların değerlendirilmesinde; icra zemini, bağlamı ve dinleyici kitlenin birlikte düşünülmesi çok önemlidir.

XIX. asırda Mevlevi Şeyhi Hemdem Çelebi’nin âşıkları himaye etme gayreti onların icralarını gerçekleştirecekleri zemin olan *kahvehane* kurulmasına kadar gitmiş; Tübe/önü kahvehanesinin yıkılarak yerine Sulu Kahve’nin yapılmasını sağlamıştır (Odabaşı, 1999: 195). 1223-1808 senesinde Konya’da Türbe ve Ayak kahvelerinin olduğunu belirten İbrahim Aczi Kendi¹²⁵ (1951: 7), Sulu Kahve’nin yapılması hakkında “1820 yılının ilkbaharında, Türbe Kahvehanesi basık ve dar olduğundan Hemdem Çelebi Türbe Hamamı’nın yanında, köşedeki arsaya geniş ve yüksek, yeni bir kahvehane yaptırmaya başladı. Etrafı ferah pencerelerle donatılan bu kahvehanelerin ortasına yuvarlak yekpare taştan fiskiyeli havuz konularak suyu dergâha has olan Tutlu Suyu’ndan verildi¹²⁶.” (1951: 59) bilgilerini aktarmıştır.

Sulu Kahve tamamlandığında TürbeKahvehanesini işleten Âşık Dertli’nin buraya nakledildiği, “etrafı peykeli ortası fiskiyeli” kahvehanenin açılmasının dönemin bütün gönül ehli yaşlılarını memnun ettiği belirtilmiştir (Kendi, 1951: 63). Yine Kendi’nin kaydettiğine göre Âşık Şem’î’nin söylediği;

“Ehl-i aşka etti cesban bünyadını

¹²⁵ Kendi, bu kahvelerin yerlerini tarif etmiştir. Buna göre Tübe kahvesi, “Türbe önünde şimdi yeni halin doğuya bakan kısmında”; Ayak kahvesi ise “buğday pazarının Lârende caddesi üzerindeki köşede”dir.

¹²⁶ Tutlu suyunun getirilmesi ile ilgili olarak İbrahim Aczi Kendi, şu anki Mevlânâ Müzesi içinde bulunan şadırvan ile Selimiye Camii’nin yapılışına dair rivayet olduğunu belirterek anlattığı Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi öncesinde Dergâh’a uğraması ve Hamza Dede ile gerçekleşen diyaloglarını aktarmıştır (1951: 59-63).

Edüp tarif bu dilküšanın inşadını
 Hami-i uşşah Hemdem Çelebi kim
 Vaz'eyledi bunda aşkın yadını"¹²⁷ (1951: 64)

dörtlüğü kitabe olarak işlenip kahvenin kapısının üstüne yerleştirilmiştir (1951: 63).

Kitabenin tarihinin 1236 olduğunu belirten Kendi, kahvehanenin bu şekliyle şöhret kazanarak âdeta bir âşık akademisi ve yerli, gezgin âşıkların barınağı hâline geldiğini belirtmiştir (1951: 64). Kendi'nin verdiği tarih 1820/1821 yıllarına denk geldiğinden Türbe/önü¹²⁸ Kahvehanesi'nin bu tarihe kadar çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca düşülen bir dipnotta Sulu Kahve'nin I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sonlarına kadar işlediğini ve kitabın yazıldığı 1951 yılında ise deri ambarı olarak kullanıldığı bildirilmiştir (Kendi, 1951: 64). Yaklaşık 100 yıl ayakta kalan kahvehanenin Şem'i'nin döneminde ve sonrasında âşıklar, dinleyici çevresi ve şehrin sosyokültürel atmosferine katkı anlamında önemli işlevleri olduğu düşünülebilir.

Hasan Özönder, Sulu Kahve'nin Konya âşıklık geleneği için "kendine has gelenek, görenek, âdâp, erkân, kaide ve prensipleriyle görev yapmış", nice usta âşıkların mahallî değerlere sahip ümit vadeden genç âşıklara yol göstermiş bir ekol olduğunu belirtmiştir (Özönder, 1998: 304).

Türbe/önü Kahvehanesi'nden Sulu Kahve'ye geçiş sebepleri ve Sulu Kahve hakkında ulaşılan bilgiler, âşıklık geleneğinin canlı bir şekilde yaşatıldığı aktif bir mekânın varlığına işaret etmektedir. Basık ve dar oluşundan dolayı Hemdem Çelebi'nin desteğiyle Türbe/önü Kahvehanesi'nin yıkılarak yerine Sulu Kahve'nin yapılmış olması, ilk olarak zihinlerdedinleyici çevresinin yoğun katılım gösterdiği bir ortam olduğu fikrini uyandırmaktadır. Sulu Kahve konumu itibarıyla merkezde olmasından ötürü muhtemelen dinleyici kitlesi arasında âşıklık geleneğine gönül vermiş halkın dışında, Mevlevi dervişleri, musikişinasları, dönemin ileri gelen ilim, siyaset adamları da bulunmaktadır. Hasan Özönder'in Sulu Kahve ile ilgili olarak verdiği bilgilere ilaveten, Konya kahvehanelerinin geneli için yaptığı "*Konya'nın edep, erkân, tasavvuf meclisi olan ünlü kahvehanelerinde, başsedirde oturanların aralarında Silleli âşıkların müstesna bir değerde tutuldukları ve son derece hürmet*

¹²⁷ Kendi'nin yazdığı şekliyle yer verilmiştir. Sadece birinci ve üçüncü dizelerde kesme işaretiyle (') yazılan tamlamalarda, kısa çizgi (-) kullanılmıştır.

¹²⁸ Bazı kaynakların "Türbe kahvehanesi" bazılarının da "Türbe önü kahvehanesi" şeklinde bahsetmesinden ötürü bu kahvehanenin adı yazılırken "/" işareti kullanılmıştır.

tazim gördükleridir. Surûrî gibi daha birçok Silleli âşık, edip ve hatip, ilim, irfan, hikmet, hizmet, tefekkür ve tasavvuf yüklü bu nezih meclislerin âbide şahsiyetlerindendir. Hatıraları bugün de konuşulur.” (1998: 304) şeklindeki değerlendirmesi de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Ayrıca burada verilen bilgiler Silleli âşıkların ve Sillelilerin de merkezdeki kahvehanelere katıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Selçuklu’nun başkenti olmanın Konya’ya yüklediği sosyokültürel hafıza, Konya’nın kendine has kültürel yapısı, şehrin merkezinde kültürün İstanbul benzeri bir görünüm sergilediğini düşündürmektedir. Bununla birlikte konumu itibarıyla, kervan yollarının kesişiminde, göç hareketlerine açık bir yer olması ile farklı sosyokültürel çevrelerin genişlettiği kültürel çemberin sağladığı katkılar da ‘çevre’ ekseninde göz önüne alınabilir¹²⁹. Nitekim Konya’nın yerel eğlence kültürü içinde önemli yere sahip “barana”ların âşıklık geleneğinden beslenerek ortaya çıktığı görüşüne ek olarak özgün şekliyle kendine has icra geleneğine sahip sazda ve sözde belirli isimlerin zikredildiği bu oturak meclislerinin dinleyici çevresinin de Konya kültür ve sanat adamlarından oluştuğu bilgisi dikkate değerdir.

Gazimihâl’in XX. yüzyılın ilk yarısında yaptığı saha araştırmasında, yerel eğlence, saz veya oturak meclisinin icracılarının aktardığı bilgiler âşık tarzının; gelenek, icra, dinleyici çevresi açısından hangi durumda olduğunun anlaşılması ve oluşturduğu etkiyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir¹³⁰.

“Gençler de bu toplantılara katılırlardı: [Z]aten genç sazcular için en iyi âşıklık mektebi böyle meclisler oluyordu. Baş toplantı yeri Konya idi. Hep kendi aralarında toplanırlar, evlerinde ve en yaşlıların arasında âyin kurarlardı.

¹²⁹Burada Konya’nın coğrafi konumunun göz önüne alınmasına vurgu yapılmıştır. Orta Anadolu’da bulunması itibarıyla buranın yurt tutulmasından itibaren Doğu ve Batı arasında bir köprü vazifesi üstlenmesi, ‘iletişim odakları’nın taşıdığı yapıların ilk olarak buralara gelmesi, İpek yolu güzergâhında bulunması ve komşu iller ile durumu dikkate alınmalıdır.

¹³⁰“Çopur İsmail ile arkadaşları, ‘âşıklığın ağır başlı geleneğini’ bundan yirmi otuz yıl önce, ne gibi meclislerden tevarüs etmiş olduklarını da bize az çok anlattılar: Çeyrek asır kadar önceleri İsmail Çopur ile üç akran arkadaşı bir sırada anılırlarmış. O zamanlar en yaşlıları olan İbalı Çavuş elebaşı durumunda imiş; doksan küsur yaşlarında iken hayata gözlerini kapadığını görmüştük. İkinci kuvvette sayılanları Külâhçıoğlu Dülger Mehmet Usta imiş. Öğretmen Bay İbrahim Atalay’ın babası olan Mehmet Usta, altmış üçünde iken öldü (1925). Çopur İsmail birkaç bakımdan Mehmet Usta’dan iyi imiş. Dördüncü Dellâl Ahmet Ağa sayılırdı (Altmış küsur yaşlarında iken 1930’da öldü). Bunlar, söyleyerek çalmakla beraber, çokluk başka söyleyenlere [de] peyrev olurlarmış; yani, meclislerinde başka okuyucu da bulunmuş. Dellâl Rıza Efendi hânendelerdendi.” (Gazimihâl, 1947: 62).

Bektaşî meşrepli de olsalar her akideye karşı anlayışla muamele olunurdu. Fuzulî, Bakî, Nabî divanları üzerinde bile durulurdu. Hisse hitap eden her âyin musikisi muteberdi; çünkü, hepsinde ilâhî vecd esastır, hepsi ağlatabilir veya coşturabilir... Fakat, âşık sanatının derbeder ve kalender edebiyatı da çok geniştir; onun da yeri ve saati vardır... İşte, böyle bir bilgi ve duygu âlemi içinde yetişmiş olan İsmail [Ç]opur, şimdiki sazcuların elebaşısı durumunda - yaş ve görgü bakımlarından- haklı olarak bulunuyor. Genç çırakları, “modaya uydurmak, düzene sokmak” gibi piyasa işi zibidi düşüncelerle çığırından çıkarmadan, bütün ondan öğrendiklerini geleceğe sapasağlam devr ü teslim edebilirlerse ne mutlu. Zaman şartları içinde oldukça güç, fakat yardım görürlerse gayetle de mümkün olan bir iş.” (Gazimihâl, 1947: 62).

Çopur İsmail ve arkadaşlarının aktarmış olduğu bu bilgiler, âşıklık geleneğinin icra zemini, bağlamı ve dinleyici çevresi ile ilgili ipuçları vermesi açısından önemlidir. İcraların belli bir yeri ve zamanı olduğu vurgusu ile icra bağlamlarına, Bektaşî meşrepli olmaları ile Bektaşilik tesirlerinin görülebileceğine, geleneğin gençlere aktarılma gayesi ile de süreklilik arz eden bir yapıya ulaşmış oldukları anlaşılmaktadır.

1.3. XVIII ve XIX. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU' NUN GENEL DURUMU VE KONYA

XVIII. yüzyıl, Osmanlı-Türk zihniyet dünyasını değiştirecek paradigmanın görünümünün belirgin olduğu bir asrı işaret eder. Bu asır, XVII. yüzyılın savaş ve anlaşmalarıyla belirginleşen zafiyetin nedenselliğiyle açıklanabilir bir zaman dilimi olarak düşünüldüğünde, Avrupa'da meydana gelen düşünsel değişimin merkezden çevreye doğru yayılan mecburiyetiyle bağdaştırabilecek yanları görülebilir. 'Gelenek' ve 'modern' kavramlarıyla açıklanabilecek değişim süreci, uzun yıllar devam edecek olan ikiliğin erken dönemi olması açısından XVIII. yüzyıl Osmanlı siyasi ve kültürel tarihine bakıldığında geçmiş dönemlerdeki hâkimiyetin tarih yazımına sunduğu coşkunun da ortadan kalktığını göstermektedir. Viyana kuşatması (1683) ve akabinde gerçekleşen Osmanlı-Kutsal İttifak Savaşlarından (1683-1699) sonra (İnalcık, 2016: 123), 1699'da yapılan Karlofça Barışı ile Osmanlı tarihinde yeni bir dönem başlamış olur. O zamana kadar Batı'yı ve Batı kültürünü küçümsemiş olan Osmanlı'da, bu kültüre ve başarılarına karşı merak uyanır ve bu merak sonucunda Osmanlı, Batı'nın son yıllardaki başarısının sırrını öğrenmek adına çeşitli girişimlerde bulunur. Bu girişimler, sonraları Batılılaşma süreci diye bilinen hareketin oluşmasına zemin hazırlar (İnalcık, 2016: 123).

1703-1711 yılları arasında Avusturya'nın hızını kesmek için Macar direnişine destek veren Osmanlı, ayaklanma başarıya ulaşamayınca onları da yanlarına çekerek Temeşvar'ı geri alabilmek amacıyla harekete geçmiş fakat Avusturya'nın Belgrad'ı kuşatması sonucu Belgrad'a yönelmiştir. Burada mağlup olan Osmanlı ordusu, bir kez daha kayıp vermiş ve 1718 yılında Pasarofça Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Böylelikle Karlofça Anlaşması ile kaybettiklerini geri almak isteyen Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'ya ve Venedik'e karşı başarılı olmuş ise de Avusturya cephesinde Temeşvar, Belgrad ve Eflak'ın batı kısmının kaybıyla artık bu umudundan vazgeçerek dış ilişkilerde barışçı siyaset izleme politikasına net bir şekilde geçmiştir (Akşin vd.: 1995: 56-57).

XVIII. yy başlarında Avrupalıların Asya toplumlarına karşı ilgilerinin arttığı sırada Osmanlı İmparatorluğu da artık Avrupa'ya tepeden bakmayı bırakarak, Avrupalı diplomatları dikkatle izlemeye başlamıştır. Pasarofça Anlaşması'ndan sonra

Viyana'ya ve Paris'e elçiler gönderilmiş, diplomatik adımlar atılmıştır (Akşin vd.: 1995: 58). Hatta bu ilk reform teşebbüsleri, 1718-1730 yılları arasında sadrazamlık yapan Damat İbrahim Paşa döneminde olmuş, barışın tesisinden sonra Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'ye, "uygarlık ve eğitimin vasıtalarını baştan aşağıya inceleme ve Türkiye'de uygulanabilir olanları rapor etme" görevi verilerek Paris'e gönderilmiştir (Lewis, 2017: 65). Bu dönemde matbaanın kurulması, belediye hizmetleri, donanmada ve *kapudan paşalığı* sisteminde gibi bir dizi reformlar yapılmıştır. Avrupa ile girilen bu etkileşimler az da olsa sosyokültürel hayatta da karşılığını bulmuştur. Saray ve çevresinde Frenkleşmiş yaşam tarzı ve Fransız sanat ve yaşamının etkilerinin görülmesine karşılık Fransa'da da *Turquerie* akımı başlamıştır (Lewis, 2017: 66). Bu süreçler Doğu'da İran Şahı Nadir Han'la yapılan ve yenilgiyle sonuçlanan savaşın (1730) ardından ortaya çıkan *Patrona Halil İsyanı* ile duraksamıştır. Halk arasında Padişah'ın "Frenkleşmiş tavırları" ve saray kesiminin şaşaalı yaşantısına karşı duyulan öfkenin giderek artmasıyla Padişah tahtı bırakmak zorunda kalmış; Sadrazam ve diğer yöneticiler idam edilmiştir (Lewis, 2017: 66). Böylelikle zevk ü sefa sürüp, umarsızca harcamalar yapan Saray'ın yaşadığı, "Lale Devri" olarak adlandırılan dönem sona ermiştir (İnalçık, 2016: 127).

Yüzyılın sonraki dönemlerine bakıldığında reformlara devam edildiği görülmektedir. Askeri alanda teknik yöntemler, "Matematikçiler Birliği"nin kurulması ve 1773'te Deniz Kuvvetleri için matematik okulunun açılması, bu dönemde yapılan reformlar arasındadır (Lewis, 2017: 68-70). Tabii süreç, sadece reformların yapılmasından ibaret olmayıp bu reformlara karşı olanların varlığı, Yeniçerilerin sıkıntılar çıkarması gibi durumlar, bu yüzyılın birçok farklılığı bir arada yaşadığı sancılı bir dönem olduğunu da göstermektedir.

Yüzyılın en önemli hadiselerinden biri şüphesiz 1789 Fransız İhtilali'dir. Batı'nın dil, etnik köken ve toprak parçası üzerine oluşturduğu ulus kavramı aslında Müslüman Doğu'nun yabancı olduğu bir kavram değildi fakat bu kavram hiçbir zaman topluluk kimliğinin öncelikli meselesi olmamıştı. Öncelikli olan saltanata karşı beslenen ortak sadakat duygusu ile perçinlenmiş bir iman kardeşliği idi. Dolayısıyla bu yüzyıl içinde saltanata duyulan sadakat zayıflamış veya kaybolmuş ise de dinsel sadakatin devam etmesi ile İhtilal sonucu ortaya çıkan milliyet ve milliyetçilik kavramlarının tam anlamıyla eski yapının aşındırmasını engellemiştir.

İhtilal'in Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi klasik imparatorlukların yıkılışını hazırlayacak kavramların haberler vasıtasıyla Osmanlı dünyasına girişi olmuştur, fakat Osmanlı İhtilal'in siyasal kavramlarını uzun yıllar sonra düşünecektir. Askeri reformlar XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başındaki Batı karşısındaki mağlubiyeti telafi etmenin yolu olarak kabul edilmeye devam edecektir. III. Selim'in Nizam-ı Cedit denemesi bunun örneklerindendir (Lewis, 2017: 78). İhtilal etkisi Avrupa'ya sıçrayıp onları şiddetle sarsmaya başladığında Osmanlı başkentinde bu durum Fransa ve Hristiyan Avrupa dünyasının meselesi gibi görülmeye devam etmiştir (Lewis, 2017: 91). Esasında bu durum diplomatik bir anlama ve kabul durumudur, aynı yıllarda Avrupa üzerine yazılı birçok yazmanın olduğu, Süleymaniye kütüphanesi kayıtlarından anlaşılmaktadır. Daha öncesinde olmayan bu kitap üretimi, Avrupa'daki gelişmelerin sadece İslam-kâfir kavramlarına sığdırılmadığını, merak uyandıracak kadar gündeme girdiğini göstermektedir.

XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğindeki Patrona isyanı gibi XIX. Yüzyılın başlangıcı da yenileşmeyi içeren kurumsal bir reform denemesine tepkiyle ortaya çıkan isyanla başlamıştır. Başkentte esnaf, yeniçeri, ulema ve sarayı içeren isyan yapısal olarak geçen asır isyanlarından farklı değildir. 1807'de Kabakçı Mustafa'nın adıyla anılacak olan isyan ile III. Selim tahttan indirilmiş, yerine IV. Mustafa (1807-1808) geçirilmiştir. Selim'e olan sevgisi bilinen ve tahttan indirilmesine rıza göstermeyen Balkanların güçlü ayanı Alemdar Mustafa Paşa III. Selim'i yeniden tahta geçirmek için harekete geçmiştir. Bir müdahalenin söz konusu olduğu öğrenilince III. Selim sarayda öldürülmüştür, fakat IV. Mustafa da tahttan indirilmiş, onun yerine II. Mahmut (1808-1839) tahta çıkarılmıştır (Lewis, 2017: 105).

III. Selim ile birlikte sarayda büyüyen Sultan II. Mahmut zamanla ondan daha güçlü ve başarılı bir reformcu olmuştur. Selim'in yapmak istediklerini, yaptıklarını ve yapamadıklarını görme imkânı bulan Mahmud, reformların sadece askeri alanda değil tüm kurumları ve toplumu kapsayıcı nitelikte olması gerekliliğine inanmıştır. Bu bağlamda yeni kurumların işleyebilmesi için de eski kurumların ortadan kaldırılması yoluna gitmiştir. Bu tarz, otuz bir yıllık padişahlık süresince uygulamaya çalıştığı reformlar için ana stratejisi olmuştur (Standford J. ve Ezel, 2000: 25). II. Mahmud'un hükümdarlığının son on yılı içinde reformlar *Tanzimat-ı Hayriye* olarak I. Abdülmecit (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876)'in hükümdarlıkları sürecinde

de gündemde kalmıştır. Reformlar, Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi yetenekli devlet adamlarının katkılarıyla yaygınlaştırılmış ve devam ettirilmiştir. (Standford J. ve Ezel, 2000: 9).

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, kaybedilen savaşlar ve olumsuz gidişata rağmen toprak bakımından hâlâ dünyanın en büyük devletlerinden biri konumundadır. Anadolu'nun dışında Trakya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya (Eflak-Boğdan), Arnavutluk, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Musul, Tunus, Cezayir, Trablusgarp ile Girit, Kıbrıs ve Ege Denizi'nin büyük adaları imparatorluk sınırları içinde yer almaktadır (Karal, 1988: 1). Coğrafi yapısının genişliğine paralel olarak güç kaybeden İmparatorluk, bütün istilalara ve yabancı müdahalelere açık hâle gelmiştir. Millî bir birliğin bulunmamasının yanı sıra Türk nüfusun az olduğu ya da hiç olmadığı eyaletlerin, Avrupa devletlerinde olduğu gibi sömürge olarak görülmeyip anavatanın bir parçası olarak kabul edilmesi, bir yandan devam eden savaşlar ve yabancı devletlerin Osmanlı üzerindeki baskıları, İmparatorluğun zamanın şartlarına direnmesini imkânsız kılmıştır (Öztuna, 1994: 272).

XIX. yüzyıl, pek çok farklı meselenin aynı zaman diliminde hem çözülmeye hem de yeniliklerin uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bir yandan birçok alanda reform yapma çabaları bir yandan Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya ile olan savaşlar, Fransız İhtilali'nin etkisi; siyasi, toplumsal, kültürel değişiklikler ve iç meseleler derken İmparatorluğun giderek zayıflaması da duruma eklenince yüzyılın, *İmparatorluğun En Uzun Yüz Yılı* (Ortaylı, 2005) olarak adlandırılması akla aykırı olmayacaktır.

Her çözümün yeni sorunlar yarattığı reform süreci Osmanlı İmparatorluğu için karmaşık bir dönemi beraberinde getirmiştir. Reform hareketleri ile oluşturulan yeni yasa ve uygulamaların yürürlüğe girmesi çeşitli nedenlerle yavaş olmuştur. Bu nedenlerin başında, İmparatorluğun çok çeşitli unsurlardan oluşan geniş bir alana sahip olduğu hâlde iletişim olanaklarının buna mukabil yetersiz olması gelmektedir. Bunun yanı sıra reformcuların tecrübesizliği ve birtakım emellere sahip Avrupalı emperyalist güçlerin varlığı, geçmişten miras kalan bir dizi ekonomik sorunun da giderek büyümesine sebep olmuştur. Ayrıca, yüzyılın önemli olaylarından birisi de *Tanzimat Fermanı*(1839) sonucu ortaya çıkan toplumsal ve siyasal reform

isteklerinin dönem yöneticilerinin daha çabuk ve etkin bir biçimde modernleşme arzusuyla çelişmesidir. Yüzyılın diğer bir önemli olayı ise Rusya ve daha az ölçüde diğer Batılı güçler tarafından Osmanlı içinde bulunan azınlıkların kışkırtarak özelliklerini ilan etmeleri düşüncesidir. Fransız İhtilali'nin bir sonucu olan bu özerklik, daha doğrusu bağımsızlık ilanları Osmanlı'yı başka bir taraftan vurmuştur. (Standford J. ve Ezel, 2000: 9).

II. Mahmud'un hükümdarlığını, yalnızca Batı hayranlığı ya da Batıya karşı bir bilinçlenme değil; aslında İmparatorluğun yaşaması ve teknolojik yenilikleri takip edebilecek düzeye gelmesi içinbu alanda ilerlemiş Avrupa'ya karşı ayakta durması adınaharcanan çaba ile açıklamak gerekir. Bu minvalde onun, Osmanlı'nın geleneksel tutumlarının değiştirilmesinin zorunluluk arz ettiği sonucuna ulaştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu, artık Batı'yı hor görmek değil,Batı'nın sahip olduğu teknolojik yeniliklerden giyimlerine, dillerine, düşüncelerine ve hatta eğlence biçimlerine kadar birçok değişikliğin gözleleyip uygulama yoluna gitmiştir. Bu yeniliklerin uygulanmasına II. Mahmud ilk olarak kendi yaşam alanını değiştirerek başlamıştır. 1815 yılında Topkapı Sarayı'ndan çıkarak Dolmabahçe'de yapılan modern olan saraya taşınmış ve burası yüzyıl sonunda Abdülaziz'in Yıldız'daki saraya taşınmasına kadar padişahın resmi ikametgâhı olmuştur(Standford J. ve Ezel, 2000: 79).

II. Mahmud döneminde kılık kıyafette de bir yenilik yapılmıştır. Padişah, Avrupalı hükümdarlar gibi giyinmeye başlayıp sakallarını kısaltmış, Batı'dan uyarladığı şapkaları, uzun ceketleri, pantolonları giymeye başlamıştır. II. Mahmud tebdil-i kıyafet etmeden halkın içinde gezmeye başlamış bir hükümdar idi.Batılı devletlerin davetlerine icabet eden,opera ve bale gösterilerine katılan ilk hükümdar olmuştur. Kıyafet yeniliğini, kısa bir süre sonra bakanlar, bürokratlar, subaylar da redingot ya da Batı türü forma ve pantolon giymeye başlayarak uygulamış ve daha önce Mansure ordusunun şapkası olarak kabul edilen fes de modern erkek şapkası olmuştur.Fes yeniliği olarak bilinen dönemde sarık kalkmış,sarık ve cübbenin kalkması ve sadece belli görevlilerin giyebilecekleri kıyafetler olarak kalması yasayla zorunlu hâle getirilmiştir. 1829'da modern giyimde yapılan yenilikler artık toplumda kabul gördükten sonra asker ve bürokratlara uygulandığı gibi sivil erkekler için de yasa ile zorunlu kılınmıştır. Ayrıca bu dönemde padişahın Fransızca

öğrenmeye başlaması ile yabancı dil okulları ve tercüme büroları açılmış ve rağbet görmeye başlamıştır (Standford J. ve Ezel, 2000: 79-80).

II. Mahmud birçok alanda reformlar gerçekleştirmiş iki alanda hata yapmıştır. İlk Mısır'da olup kendisini Mısır'ın efendisi gösteren Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya özerklik vermesi; ikincisi ise Mora'da dış güçlerin müdahaleleri sonucu Rumlara hürriyet tanımaya mecbur kalmasıdır. Bunun dışında Anadolu ve Rumeli'deki isyankâr paşalarla, yerel güç odağı hâline gelmiş aileleri alt ederek taşrayı etkin bir şekilde İstanbul'un idaresi altında toplamayı başarması da önemli bir husustur (Lewis 2017: 109).

II. Mahmud uygun ortamı yakaladığında, en gözde sayılan reform projesini tatbik etmeye koyulmuştur. Bir anlamda III. Selim'in Nizam-ı Cedid fikrinin yeniden canlandırılması anlamına gelen orduda yenilik fikrini uygulamaya koymasıyla Yeniçeri Ocağı'nı kaldırılmış, isyanları bastırdıktan sonra *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adıyla anılacak yeni bir ordu kurmuştur. Ordunun kurulmasından bir ay sonra ise yeniçerilerin öldürülmesinden dolayı (Vaka-i Hayriye) ayaklanma için kışkırtıcılık yapacakları iddiasıyla Bektaşî tekkelerini dağıtmış ve Bektaşî dervişliğini kanun dışı ilan etmiştir. II. Mahmud, 1826'dan öldüğü tarih olan 1839'a kadar giriştiği geniş çaplı reformlarla da 19. ve kısmen 20. yüzyılın reformcularının izleyeceği yolu tayin etmiştir (Lewis, 2017: 110-112).

II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta çıkan oğlu I. Abdülmecid (1839-1861) babasının yolunu takip etmiş, tahta çıktığı yıl ilk olarak *Tanzimat Fermanını* (*Gülhane Hatt-ı Şerifi*) ilan etmiştir (Lewis, 2017: 149). 150 yıldan beri birbiri ardına yaşanan olaylar, şariat ve kanunlara uyulmamasından dolayı eski refah, güç ve zenginliğin yerini güçsüzlük ve fakirliğin aldığı vurgulanan fermana; artık şer'î kanunlar ile yönetilemeyen memleketin ayakta kalamayacağı anlaşıldığından, memleketin ve halkın kalkındırılıp refaha kavuşmasının amaçlandığı anlatılmıştır. Ayrıca, Devletin coğrafi konumu, topraklarının verimli olması ve halkın kabiliyeti göz önüne alındığında bu kalkınmanın beş on yıl içinde olacağının umulduğu belirtilmiştir (İnalçık, 2016: 135-136). Fermana; "tebanın hayat, namus ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması, iltizam ve iltizama bağlı her tür sömürün kaldırılması, düzenli ve kuralına uygun biçimde orduya asker alınması, sanık sandalyesine oturanların kamuya açık bir biçimde adil olarak yargılanması ve bu

kanunların uygulanması sırasında mensubu oldukları dine bakılmaksızın kişilerin eşitliği” gibi ilkeler kabul ve ilan edilmiştir (Lewis, 2017: 149-150). Batılı ülkelerin Osmanlı bünyesindeki azınlıklar üzerinde söz sahibi olmalarını engellemek ve yapılması gereken reformların Devlet eliyle gerçekleştirileceğini göstermek amacıyla 1856 yılında *Islahat fermanı* ilan edilmiştir (Ortaylı, 2014: 130).

Sultan Abdülmecid’in 1861’de ölmesinin ardından tahta çıkan Abdülaziz (1861-1876), Abdülmecid’in ılımlı kişiliğinin aksine inatçı ve asabi karakteriyle, reformcularla sorunlar yaşamaya başlamış, onların önüne engeller çıkarmıştır. Fakat bir yandan geleneksel kısıtlamaların kaldırılması ve diğer taraftan Batılı anlamda denetleme ve idare mekanizmasının kurulması ile saltanatın mutlakiyetçi idaresine, bu anlamda örneğine ilk kez rastlanan, bir etki gücü sağlamıştır. Fuad ve Ali Paşalar içinde bulundukları durumu lehlerine çevirerek sağlanan gücü reformlar için kullanmayı başarmış ve 1864’te taşra idaresinin yeniden düzenlenmesini sağlayan ve İmparatorluğun yıkılışına kadar kullanılacak olan *Vilayet Nizamnamesi*ni hayata geçirmişlerdir (Lewis, 2017: 168).

Sultan Abdülaziz, ilk olarak, 1863 yılında köylüyü faizcilerin elinden kurtarabilmeyi amaçladığı Ziraat Bankasının nüvesi olan *Memleket ve Menafi Sandıkları Örgütünü* yaydı (Kunt vd. 1995: 147). II. Mahmud döneminde kanlı bir şekilde dağıtılan Bektaşî tekkelerinden kapatılmayanları Mevlevî veya Nakşibendî tarikatlarına devredilmiş; açıkta kalan Bektaşîler de ya kendilerini gizlemiş ya da Mevlevîlik gibi bazı tarikatların bünyesinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bundan dolayı tarikatların kontrolünün tek çatı altında toplanabilmesi amacıyla 1866 yılındamedrese uleması ve tarikat şeyhleri Şeyhülislam’a bağlı olan *Meclis-i Meşayih* kurulmuştur. Fakat amaçlandığı gibi tekkeler ve mensuplarını devlet gözetiminde tutmak mümkün olmamıştır. Çünkü Osmanlı aydınlarının bir kısmı Melâmilik, Bektaşîlik gibi tarikatlara yakınlık hissederken büyük bir kısmı da medreseleri destekleyip tekkeleri eleştirmeye devam etmiş; bu durum tekke ve tarikatların 1925 yılında kapatılmasına kadar devam etmiştir (Ortaylı, 2014: 158).

1867 yılında, tarımı geliştirmek için toprak hukukunda önemli yenilikler yapılmış, veraset ve mülkiyet hakları pekiştirilerek mülk arazilerinde yedinci derece akrabaya kadar masrafsız veraset hakkı tanınmıştır (Kunt vd. 1995: 147).

1868’de Fransa ile diplomasinin olumlu bir eğilimi olarak görebileceğimiz Fransızca eğitim yapan Galatasaray Lisesi açılmıştır. 1869’da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile öğretim kurum ve bu kurumların düzeyleri saptanmış; 1872’de Darüşşafaka Lisesi, idadi mektepleri; 1875’te ilk askeri rüştiyeler açılmıştır. 1870’te ise Darülfünun (Üniversite) ve kız okullarına öğretmen yetiştirecek Darülmuallimat kurulmuştur (Kunt vd. 1995: 147).

Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Batı için siyasi ve ticari olarak Osmanlı Devleti’nin varlığını korumasının önemi anlaşılmış, bunun önemli bir sonucu olarak da gayrimüslim cemaatlerin temsil edildikleri meclislerde kendi meselelerini ele alarak karara bağlamaları kabul edilmiştir. Midhat Paşa tarafından sunulan bu gelişme imparatorluk için bir anayasa –Kanun-i Esasi- fikrine doğru evrilecektir. Gayrimüslim cemaatlerin meclislerinin açılıyor olması, Midhat Paşa’ya bir anayasanın hazırlanması ve Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının kurulabilmesini düşündürtecektir. Bu düşünceler, Midhat Paşa ve Tanzimatın ileri gelen son temsilcilerinin yeni ve radikal tedbirler almalarına sebep olacaktır. Nitekim 1875-1877 arasında Rusya’nın kışkırtmasıyla Bulgaristan, Karadağ, Sibiry’a da çıkan reaya isyanları, bu isyanların bastırılması ve Avrupa’da yankı uyandırması sonucu Batı’nın durum ile ilgili önlemlerin alınması için İstanbul’a heyetlerini göndermeleri, Midhat Paşa’nın büyük devletlerin Osmanlı üzerindeki projelerini saf dışı edebilmek için kendi anayasa ve meclis planıyla bu dayatma girişimlerine karşı çıkılabileceği fikrini pekiştirmiştir (İnalçık, 2016: 208).

Kanuni Esasi ve Meclis-i Mebusan’ın hayata geçirilmesinde ön ayak olan Midhat Paşa, o dönem idarenin başındadır. Tahtta ise II. Abdülhamid (1876-1909) bulunmaktadır. 1876’da Meşrutiyet ilan edilmiş ve akabinde Midhat Paşa azledilerek sürgüne gönderilmiştir. Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe girmesinden bir süre sonra patlak veren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile İmparatorluk Rumeli’deki vilayetleri kaybetmiş, parlamento sistemi sona ermiş, Padişah tahtını kaybetme kaygısı ile bir süre sonra Meclisi kapatmıştır (İnalçık, 2016: 209). Tanzimat’tan bu yana yetkinin halktan alındığı bir hükümet şekli için yapılan reformlar II. Abdülhamid tarafından tam anlamıyla gerçekleştirilse de otokratik yönetimle sonuçlanmıştır. II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesini izleyen

kısa bir dönem demokrasi süreci yaşanmış, Jön Türklerin rejimi (1908-1918) ile otokrasiye dönmüştür (Standford J. ve Ezel, 2000: 10).

Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış olan, “Darülmülk” unvanıyla anılan Konya (Baykara 2002: 183), Karamanoğullarına ve sonrasında Osmanlı'nın eline geçmiş, Devletin oluşturduğu Karaman eyaletinin merkezi konumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne geçmeden evvel çok daha önemli bir merkez olan Konya'nın önemi nispeten azalsa da konumu itibarıyla büsbütün gözden uzak tutulacak durumda olmamıştır (Tuş 2007: 257).

XII. yüzyıl sonları ve XIII. yüzyıl başlarındaki büyümenin etkisiyle şehrin yeni bir savunma düzenine ihtiyaç duyularak şehrin çevresine 4 km. uzunluğunda yeni sur ve burçlar inşa edilmiş; Alaeddin Tepesi'nde bulunan kale önemini kaybettiğinden, yerine batı kısımda (Ahmedek, Zindankale) yeni bir içkale yaptırılmıştır. İmardaki bu değişiklik, şehrin XIX. yy. ortalarına kadar sosyal ve fiziki hayatında etkili olmuştur (Baykara 2002: 183-184). Konya'da sosyal hayat, Selçuklu döneminden beri süregelen geleneklerle XIX. yy.a kadar olağan şekilde devam etmiştir (Baykara 2002: 186). Şehrin ticari merkezi, Alaeddin Tepesi, Şerafeddin Camii ve At Pazarı Kapısı (Kapu Camii) arasında kalan bölge olup günümüzde de aynı canlı ortam yaşamaktadır. Bundan dolayı o dönem sosyokültürel atmosferin bu üçgende ve Alaeddin Tepesinin etrafında oluştuğu anlaşılmaktadır¹³¹ (Tuş 2007: 24).

Konya sancağının Tanzimat'a kadar genel itibarıyla 14 kazası bulunmaktadır. Tanzimat'tan sonra ise vilayet idare sisteminde yapılan değişiklikler sonucu, Karaman eyaletindeki bazı sancakların iptali ve bazılarının da başka eyaletlere bağlanmasıyla Konya sancağına da yeni kazalar eklenmiştir¹³² (Tuş 2007: 33). Osmanlı döneminde Karaman Eyaleti ve Konya, sultanların da önem verdikleri ‘merkez’ler konumundadır. Konya, Kanuni Sultan Süleyman zamanında eyalet statüsüne getirilen Karaman'ın Paşa Sancağı konumuna getirilmiştir. Karaman

¹³¹ XVI. yy.dan XIX. yy.a kadar şehirdeki mahalle sayılarında artış olsa da bu değişim büyük bir gelişim yaşandığı sonucuna varacak kadar güçlü değildir. XVI. yy.ın başlarında 90 olan mahalle sayısı yüzyıl sonunda 120'ye çıkmış, XVIII. yy.ın ilk yarısında 140'a ve XIX. yy.ın ortalarında ise 140'a yakın mahallenin bulunmaktadır. Bu mahallelerden günümüzde adları değişen, birleşenler ve kaybolanlar olsa da şehrin Selçuklular zamanında kapladığı aynı alanı XIX. yüzyılın ortalarına kadar koruduğu sonucuna varmak mümkündür (Tuş, 2007: 24).

¹³² 1264 tarihli *Devlet Salnâmesi*'nden aktarılan bilgiye göre eklenen yeni kazalar şunlardır: Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Ereğli, Esbkeşen, Hadim, Ilgın, Karaman, Karapınar, Seydişehir (Tuş, 2007: 33).

Eyaleti bünyesinde *Redif-i Mansure-i Konya Müşirliği* adıyla 1832 yılında Konya Müşirliği kurulmuş, Akşehir, Aksaray, Beyşehir, İçel, Konya ve Niğde Sancaklarını içine alan bu kurumun başına Karaman valisi Hacı Ali Paşa getirilmiştir (Çadircı, 1975: 70; Topkaya, 2007: 10). 1860 yılında ise yapılan bazı düzenlemelerle bu kazaların bir bölümünün statüsü düşürülerek nahiye yapılmış ve uygun kazalara bağlanmıştır. Sonuç olarak o zaman yapılan değişikliklerle ortaya çıkan yapının bugüne kadar geldiği söylenebilir (Tuş 2007: 33).

Yönetim yapısına bakıldığında, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreçte başka eyaletlere mir miran rütbesindekiler vali olarak atanırken, Karaman eyaletine vezir rütbesinde olanların tayin edilmesi ilgi çekicidir¹³³ (Tuş 2007: 36). XVI. yüzyılda valilerin görev süreleri üç yıl kadar sürmekteyse de, bu süre XVII. yüzyılda bir yıla düşmüştür. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Konya’da yüzyılın sonlarına doğru yılda iki hatta daha çok valinin atandığı anlaşılmaktadır (Tuş 2007: 39).¹³⁴

Konya’ya atanan valilerin arasında yolsuzluk yapıp halka zulmedenleri de olmuştur¹³⁵. Bunlardan birine, hâlen Konyalılar arasında *Kadı Paşa olayı* veya *Koç Bekir Ağa isyanı* diye bilinen Âşık Şem’î’nin de bir destanına konu olan olay örnek gösterilebilir¹³⁶.

1867 yılında çıkarılan “Vilâyetler Nizamnâmesi” ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eyalet idarelerine son verilmiş, bu zaman kadar Karaman eyaletinin merkez sancağı olarak idari yapıdayer almış olan Konya, bu Nizamnâme ile artık vilayet statüsüne geçmiştir (Akandere, 2016: 17-18).

¹³³ Bu durumun sebebi olarak merkezde vezir rütbesindekilerin çoğalması gösterilmektedir (Tuş, 2007: 36).

¹³⁴ Valilerin kısa sürede değişiyor olması Konya’da idari problemlerin yanında mali açıdan da problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü her vali değişiminde vilâyet konağının tamir edilip düzenlemesi, üç günlük yiyecek masraflarının temini ve bu masrafların her seferinde yapılıyor olmasının yanı sıra valinin yanında getirdiği kapı halkının varlığı da göz önüne alındığında, durumun Konya halkına yükleyeceği külfeti ve sıkıntıyı tahmin etmek zor olmayacaktır. Kapı halkının sayıca çokluğu valinin itibarlı olduğunu gösteriyor olsa da halk tarafından şikâyet edilen bir durum oluşmasına sebep oluyordu (Tuş, 2007: 40-41).

¹³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. (Tuş 2007: 44-47).

¹³⁶ Bu hadiseye ve destanla bağlantısına ayrıca yer verildiğinden burada detaylı bilgi verilmemiştir.

1.4. TANIMLAR

Bâdeli Âşık:“rüyada içildikten sonra insanlara şiir söyleme yeteneğini kazandıran mânevî bir içki” olarak tanımlanan “bade”yi içen âşıklar, “bâdeli âşık” olarak adlandırılmaktadır (Kaya 2010: 132). Âşığın, genellikle pir elinden bade içerek “sade kişilikten” “sanatçı kişiliğe” geçtiği kabul edilmektedir (Günay, 2008: 97-98).

Kalem Şairi: Köprülü, âşıkların kendi içlerinde şairleri iki gruba ayırdıklarını belirtmiştir. Bunlardan biri, “kalem şairleri” olup “yüksek sınıfa mahsus şiirler yazan klasik şâirler”olarak tanımlanmıştır (2004ç: 165). Saim Sakaoğlu ise “İrticalen söyleyemeyen belki saz da çalamayan şairlerdir” tanımını yapmıştır (2014: 101).

Meydan Şairi: “Halk toplantılarında *irticalen* de şiirler tertip eden ve onları sazları ile çalıp söyleyen saz şâirleri”dir (Köprülü, 2004ç: 165). “Daha çok toplu topluluk önünde çalıp söyleyen şairlerdir; ‘âşık’ ve ‘saz şairi’ ile eş manalı olarak kullanılmıştır.” (Sakaoğlu, 2014: 101).

Birincil Sözlü Kültür Ortamı:“Birincil sözlü kültür” çağı, yazı ve matbaa, elektronik araçların olmadığı, iletişimin yalnızcasöze dayalı olduğu kültür ortamıdır (Ong, 2004: 23-24). Bu ortamda tamamen “sözlü aktarım” olduğundan insan belleğinin kültürel hafızayı taşıma ve ‘gelenek’ vasıtasıyla aktarma işlevinin görülebilmesi söz konusudur.

İkincil Sözlü Kültür Ortamı: “İkincil sözlü kültür” çağı, teknik gelişmelerle birlikte matbaa, radyo, televizyon gibi ortam kaynaklarının ortaya çıktığı zamanı kapsamaktadır. Bu çağda, iletişim sadece söze dayalı olmaktan çıkmış, yazılı kültür ortamında da veya diğer ortam kaynakları aracılığıyla yayılmaya başlamıştır (Ong, 2004: 160).

1.5. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ¹³⁷

1.5.1. Dîvânlar, Cönkler, Mecmua ve Eski Harfli Kaynaklar

1.5.1.1. Dîvânlar / Dîvân-ı Şem'î

A 2105: 06 Mil Yz A 2105

240x170-158x85mm, 28 yaprak. Müellif hattı olması muhtmel yazma. 1212 (1797) tarihinde yazılmıştır. Taç filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Kenarları vişnerengi meşin, kapakları ebru kaplı mukavva bir cilt içindedir. 1b'de 1301 tarihli cemil yazılı bir mühür vardır. Şem'î'ye ait 87 şiir yer almaktadır.

A 1309: 06 Mil Yz A 1309

205x116-160x98 mm, 21 yaprak (40a-60a). Taç filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Sayfalar yer yer rutubet lekeli. Siyah bez kaplı mukavva bir cilt içindedir. Dîvânın baştan ve sondan eksik olması muhtemeldir. Z harfinden y harfine kadar gazeller bulunan yazmada, 40b'de Nebatî ve Niyazî'den manzumeler vardır. Naim Hazım ONAT bağışdır. Şem'î'ye ait 87 şiir yer almaktadır.

DŞ: Dîvân-ı Şem'î, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, ABD

Matbu Divân (taş baskı), 67 varak. Bordo mukavva sırtlı, siyah mukavva ciltli olduğu anlaşılmaktadır. Divânın üzerinde kurşun kalemle eski yazıyla 1946 tarihi yazılıdır. Muhtemelen bu bağış tarihi olabilir. Dîvâna 2b'den başlanmıştır. 2a'da ne yazdığı görülememektedir Dîvân Princeton University Library'de bulunmakta, eserin kapağında alt alta şu bilgiler yer almaktadır: "2070 / 84287 / S4 / 18--". Şem'î'ye ait 155 şiir yer almaktadır. Esere aşağıdaki linkten ulaşılmıştır:

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.32101073253567;view=1up;seq=1>

¹³⁷ Bu kısımda nüshaların fizikî özelliklerine ve eserlerde Şem'î'ye ait kaç şiirin tespit edildiği bilgisine yer verilmiştir.

FB: 06 Mil Yz FB 134. Dîvân-ı Şem'î

Dîvân, yazma eser. 51 yaprak. Harf filigranlı kâğıda nesih kırmısı hat ile yazılmıştır. Yazar adı “Şem'î Âşık Ahmed b. Hüseyin Konyalı (öl. 1257/1841)” şeklinde kaydedilmiştir. Serlevha ve 1b-2a'nın kenar cetvelleri müzehhep, diğer kenar cetvelleri kırmızı mürekkepledir. Kenarları kahverengi meşin, kapakları ebru kaplı mıklebli mukavva bir cilt içindedir. 1a'da bir kaç beyit vardır. 51b-52a'da Ebu's-Buud'un rivayetine dayanarak peygamber ve sultanların silsileleri vardır. 52b'de takvim ve ebced hesabı vardır. Bu divan na'at, gazel, kaside ve medhiyeleri içermektedir. Şem'î'ye ait 188 şiir bulunmaktadır

K11360: Dîvân. Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi.

31 yaprak. Açık kahverengi vinlex ciltlidir. Şem'î'ye ait 179 şiir yer almaktadır.

1.5.1.2. Cönkler, Mecmualar ve Eski Harfli Kaynaklar

A 1237: 06 Mil Yz A 1237. Mecmu'â-i Eş'âr.

200x152 mm, 58 yaprak. Çizgili defter kâğıdına rik'a hat ile yazılmıştır. Karton ciltlidir. 1900 tarihli mecmua, 1966 yılında Mustafa Kayhan'dan satın alınmıştır. Şem'î'ye ait 3 şiir bulunmaktadır.

A 2385: 06 Mil Yz A 2385. Mecmu'â-i Eş'âr.

177x120mm, 109 yaprak. Sarı samanlı kâğıda rik'a hat ile yazılmıştır. Yaprakları rutubet lekeli. Ciltsizdir. 19. yüzyılda yazılmış mecmua, 1962 yılından Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'î'ye ait 91 şiir bulunmaktadır.

AD 19: Prof. Dr. Ali Duymaz Özel Kütüphanesi. Cönk 19.

Kahverengi deri ciltlidir. Cöngün ön kapağının yarısı kesik olup ciltle birlikte aynı hizada ilk 10 varak da kesilmiş durumdadır. Ondan sonra gelen 5 varak da yırtılmış, yanmış çok yıpranmış hâledir. Şem'î'ye ait 4 şiir yer almaktadır.

AE 6: Alâaddin Erol, 6 numaralı Meccan Cönk.

İyi muhafaza edildiği anlaşılan cöngün kapağında şu bilgi notu yer almaktadır: “Şair Nefs’î’nin (Kaymakam Ahmet Bey) torunun çocuğu Alaaddin Erol”. Ayrıca, cöngün 25. varağında 1255 [1839] tarihli mühür bulunduğu bilgisi de verilmiştir. Şem’î’ye ait 5 şiir yer almaktadır.

AK45: Bel_Yz_K_0045 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

210X135 mm, 70 yaprak. Arap kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Ciltsizdir. Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AK50: Bel_Yz_K_0050 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

170x100 mm, 58 yaprak. Arap kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. 26-29, 31 yapraklar boştur. Cildin iç tarafında kısa bir fihrist bulunmaktadır. Şem’î’ye ait 7 şiir yer almaktadır.

AK53: Bel_Yz_K_0053 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

210x85 mm, 260 yaprak. Yer yer renkli yapraklar bulunmaktadır. Rika hat ile yazılmıştır. Baş ve son kısımlarda yapraklar yırtık ve yıpranmış durumdadır. 1283 (1867) tarihli dir. Şem’î’ye ait 3 şiir yer almaktadır

AK54: Bel_Yz_K_0054 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

150x95 mm, 54 yaprak. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

AK56: Bel_Yz_K_0056 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

165x90 mm, 8 yaprak. Arap kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

AK60: Bel_Yz_K_0060 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

160x180 mm, 26 yaprak. Arap kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AK61: Bel_Yz_K_0061 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

185x90 mm, 38 yaprak. Arap kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

AK0924: Bel_Yz_K_0924 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

180x105 mm, 79 yaprak. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

AK1223: Bel_Yz_K_1223 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

190x85 mm, 230 yaprak. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AK1583: Bel_Yz_K_1583 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

210x100-200x95 mm, 44 yaprak. Şem'î'ye ait 7 şiir yer almaktadır.

AŞE II: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi II numaralı defter. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AŞE V: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi V numaralı defter. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AŞE VI: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi VI numaralı defter. Şem'î'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

AŞE IX: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi IX numaralı defter. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

AŞE XVIII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XVIII numaralı defter. Şem'i'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

AŞE XXII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXII numaralı defter. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AŞE XXVI: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVI numaralı defter. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

AŞE XXVII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVII numaralı defter. Şem'i'ye ait 12 şiir yer almaktadır.

BYEK 1451: BY1451 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 1451 numaralı cönk

220x110 mm, 165 yaprak. Cedid renkli kâğıda talik hat ile yazılmıştır. Bej renkli deri kaplı mukavva ciltlidir. Şem'i'ye ait 3 şiir bulunmaktadır.

BYEK 1580: BY1580 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 1580 numaralı cönk

95x195 mm, 32 yaprak. Talik hat ile yazılmış olan cönk, ciltsizdir. Şem'i'ye ait 5 şiir bulunmaktadır.

BYEK 4242: BY4242 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 4242 numaralı cönk

210x112 mm, 16+111 yaprak. Nesih hat ile yazılmış olan cönk, zencirekli, kırmızı tam meşin ciltlidir. Şem'i'ye ait 7 şiir bulunmaktadır.

BYEK 5290: BY5290 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 5290 numaralı Mecmû'a-i Eş'âr

233x152 bb-mm, 59 yaprak. Cedid kâğıda, rik'a hat ile yazılmıştır. Sırtı sarı, kırmızı meşin ciltli, ebru kaplı karton kapaklıdır. Serlevhasında 18. yy kaydı bulunmaktadır. Eserin giriş kısmında "Dîvân-ı Şem'î Baba ve Ebyât-ı Sâz..? Mecmû'asıdır" yazılıdır. Şem'î'ye ait 122 şiir bulunmaktadır.

BYEK 7839: BY7839Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 7839 numaralı cönk

195x90 mm, 36 yaprak. Suyolu filigranlı kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Kahverengi meşin ciltlidir. Şem'î'ye ait 2 şiir bulunmaktadır.

BYEK 8359: BY8359Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 8359 numaralı cönk

235x115-215x95 mm, 15 yaprak. Suyolu filigranlı kâğıda talik hat ile yazılmıştır. Söz başları ve cetvelleri kırmızı olan cönk, siyah meşin ciltlidir. Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır.

BYEK 8433: BY8433Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 8433 numaralı cönk

115x185 mm, 133 yaprak. Cedid kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Bej renkli deri kaplı mukavva ciltlidir. Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır.

BYEK10213: BY10213 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 8433 numaralı cönk

Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır.

BYEKFM: Mecmû'a-i Eş'ârKonya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Âşık Figânî'nin torunları tarafından bağışlanmış, Figânî'ye ait olduğu belirtilen şiir mecmuasıdır. Kayıt no bulunmamaktadır. 64 varak olan eser, rik'a hat ile çizgisiz sarı kâğıda yazılmıştır. Sırtı kahverengi meşin deri ile kaplanmış, iki taraflı kahverengi meşin ciltlidir. Şem'î'ye ait 33 şiir bulunmaktadır.

C. 3:06 Mil Yz Cönk 3

200x100 mm, 143 yaprak. Sırtı meşin mukavva kaplı şirazeli ciltli, rika hatla yazılmış cöngün bazı yapraklarında kesikler var. 1269-1272 (1853-1856) arası Larende'de [=Karaman] yazılmış. Cönkte Şem'î'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

C. 4: 06 Mil Yz. Cönk 4.

230x118 mm, 148 yaprak. Ciltsizdir. Rika hatla, cedit harf filigranlı kâğıda yazılmıştır. Cöngün baş, orta ve son tarafında eksik sayfalar mevcuttur. 81-84 89-96, 101-120, 122-124, 127-148, 233-238, 323-324, 331-336 ve 410-415 arasındaki yapraklar yoktur. 125. sayfadaki 126. sayı yerine 226 yazılarak, sonrasındaki numaralandırma buna göre yapılmıştır. Cönkte Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 11: 06 Mil Yz. Cönk 11 (Mecmu'a-i İlahiyat)

205x?mm, 27 yaprak. Çift çizgili cedit kâğıda rika hatla yazılmıştır. Baştan 6 yaprak eksik olan cöngün sonunda da eksik yapraklar vardır. Şeyh Hafız Süleyman Naziki el-Tokadî tarafından yazıldığı anlaşılan cönk, 1961 yılında Mustafa Kayhan'dan satın alınmıştır. Cönkte Şem'î'ye ait 2 şiir bulunmaktadır.

C.12: C. 06 Mil Yz. Cönk 12

230x110mm, 28 yaprak. Harf filigranlı rutubet lekeli kâğıda rika hatla yazılmıştır. Cildi yoktur. Yer yer eksik yaprakları olan cöngün bazı yapraklarının da uç ve kenar kısımları yırtıktır. Muhtelif cönk yapraklarının bir araya getirilerek oluşturulmuş olduğu bilgisi bulunan cönk, 1975 yılında Vasfi Mahir Kocatürk tarafından bağışlanmıştır. Cönkte Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır.

C. 13: C. 06 Mil Yz. Cönk 13

210x105 mm, 62 yaprak. Taç-arma filigranlı kâğıda rika ve nesih hat ile yazılmıştır 1836 tarihli olan cöngün cildi yoktur. Vasfi Mahir Kocatürk'ün bağışdır. Cönk, ayrı ayrı cönklerden kopmuş dağınık yaprakların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Cönkte Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır

C. 17: 06 Mil Yz. Cönk 17

170x87 mm, 42 yaprak. Cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Hafız Mehmed ve Osman Nuri Efendiler tarafından 1851 yılında Kayseri’de yazılmıştır. Ciltsizdir. 1962’de Ali Koçak Esen’den satın alınmıştır. Cönkte Şem’î’ye ait 1 şiir bulunmaktadır

C. 20: 06 Mil Yz. Cönk 20.

205x85 mm, 26 yaprak. Ciltsizdir. Renkli ince cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Baştan ve sonan yaprakları eksiktir. 2b’de 1229 (1883) tarihli *Burhadeddin Zuhûrî* mührü ve kaydı bulunmaktadır. Nasır Efendi tarafından 1850’de yazılmıştır. 1962 yılında Ali Koçak Esen’den satın alınmıştır. Cönkte Şem’î’ye ait 1 şiir bulunmaktadır.

C. 22: 06 Mil Yz. Cönk 22

185x80 mm, XVII+135 yaprak. Alt kapağı düşmüş, üst kapağı siyah meşin kaplı bir cilt içerisinde. Baş ve son kısımları noksandır. Düz cedit kâğıda rika hatla yazılmıştır. Baş kısmında, I-XVII arasındaki ek yapraklarda fihrist bulunsa da yapraklar koptuğundan yararlanması mümkün değildir. Cönkte Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 24: 06 Mil Yz. Cönk 24

200x85 mm, 41 yaprak. Harap hâlde olup, ciltsizdir. Ön yapraklarının kenarları yırtık, şirazesı dağınıktır. İçinde boş yaprakların bulunmaktadır. Renkli suyolu filigranlı kâğıda nesih ve rika hatla yazılmıştır. Ali Koçak Esen’den satın alınmıştır. Cönkte Şem’î’ye ait 2 şiir bulunmaktadır.

C. 27: 06 Mil Yz. Cönk 27 Cönk.

242x110 mm, talik ve rika hatlarıyla, taç filigranlı kâğıda yazılmış olan cöngün siyah meşin kapaklarından biri düşmüştür. Eser aslında 120 yapraktan daha fazladır ancak 52 varağı kalmıştır. Müstensihleri; İskilipli Ahmed Nuri ve

İbrahim Edhem olur İstinsah tarihi,1253 (1837)'tür. İstinsah yeri, İskilip/Çorum'dur. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Çorum'da istinsah edilmiş olup cönkte Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 35: 06 Mil Yz. Cönk 35.

180x82 mm, 21 yaprak. Yapraklar harap olup, ciltsizdir. Cedit esmer kâğıda rika hatla yazılmıştır. Baştan 58 yaprak ile aradan 10b-11a arası ve sonu eksiktir. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 3 adet şiir yer almaktadır.

C. 36:06 Mil Yz. Cönk 36

195x90 mm, 21 yaprak. İki türlü cedit kâğıt ve iki ayrı hattan meydana gelen cönk ciltsiz olup yaprakları kopmuştur. Kalan yapraklarından çoğunun uç kısımları yırtıktır. Bas, orta ve sondan eksik yapraklar vardır. 1286-1307 (1870-1891) yılları arasında Hacı Nebi oğlu Hasan ve Hacılar köylü Mehmed oğlu Hacı Bey tarafından Kayseri'de yazılmıştır. Sahibi Hacı Nebi oğlu Hasan Ağa'dır. Sayfa 120b'de "Yusuf Ziya" mührü basılıdır. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Oldukça yıpranmış olan cönkte Şem'i'ye ait 6 şiir yer almaktadır.

C. 43: 06 Mil Yz. Cönk 43

210x105 mm, 81 yaprak. Renkli cedit kâğıda rika ve talik hatla yazılmış cönk, ciltsiz olup muhtelif dağınık cönk yapraklarının birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. 18-19. yy, arasında yazılan cöngün yazanı ve yazım yeri belli değildir. Sayfa 3b'de okunmayan 1216 tarihli bir mühür basılıdır. Vasfi Mahir Kocatürk'ün bağışdır. Şem'i'ye ait 9 şiir yer almaktadır.

C. 45: 06 Mil Yz. Cönk 45

185x120 mm, 77 yaprak. Ciltsizdir. İsmail Efendi tarafından 1252 (1835) tarihinde yazılmıştır. Yazım yeri belli değildir. Son yapraklar kesilmiş ve harap hâledir. Vasfi Mahir Kocatürk'ün bağışdır. Şem'i'ye ait 11 şiir yer almaktadır.

C. 46: 06 Mil Yz. Cönk 46

200x117 mm, 47 yaprak. Harf filigranlı renkli kâğıda rika hatla yazılmıştır. Kendinden desenli düğmeli vişne rengi meşin bir cilt içerisinde. Ahmet Şentürk'ten satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 5 şiir yer almaktadır.

C. 47: 06 Mil Yz. Cönk 47

210x105 mm, 23 yaprak. Ciltsizdir. Suyolu filigranlı kâğıda Seyyid İsmail tarafından rika hatla yazılmıştır. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 49: 06 Mil Yz. Cönk 49

245x115 mm, 33 yaprak. Cedid kâğıda rika hatla yazılmıştır. Ciltsizdir. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 50: 06 Mil Yz. Cönk 50

170x102mm, 38 yaprak. Cedid esmer kâğıda rika hatla yazılmıştır. Cilt kapakları kopmuş, baş ve son yaprakları yırtılmıştır. 1270 (1854) yılında Molla Mehmet Efendi tarafından yazılmıştır. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 51: 06 Mil Yz. Cönk 51

225x113 mm, 135 yaprak. Üç ay filigranlı kalın kâğıdı vardır. Farklı hatlarla yazılmıştır. Ciltsiz olup, baş ve son yaprakları kopmuştur. 1235 (1819) yılında Hafız Halil İbrahim Efendi tarafından Develi'de yazılmıştır. Sahibi, Hafız Halil İbrahim Efendi'dir. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 58: 06 Mil Yz. Cönk 58

155x120 mm, 181 yaprak. Damgalı cedid kâğıda rika hatla yazılmıştır. Cilt kapakları kopmuştur. 1271 (1855) tarihlidir. Şevket Eygi'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 64: 06 Mil Yz. Cönk 64

155x7, 60 yaprak. Harf ve çiçek filigranlı kâğıda rika hatla yazılmıştır. 1263 (1847) yılında İlyas Efendi tarafından yazılan cönk, Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 4 şiir yer almaktadır.

C. 66: 06 Mil Yz. Cönk 66

200x100 mm, 70 yaprak. Cedid kâğıda bozuk rikayla yazılmıştır. Soğuk yaldız baskılı siyah meşin bir cilt içerisinde. Necmettin Dinçer'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 68: 06 Mil Yz. Cönk 68

174X60 mm, 75 yaprak. Taç filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1221 (1805) tarihlidir. Siyah kapalı bir cilt içerisinde. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 69: 06 Mil Yz. Cönk 69

180x190 mm, 79 yaprak. Cedid kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Gömme şemse, zencirekli bordo meşin cilt. Aralarda boş yapraklar vardır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 71: 06 Mil Yz Cönk 71

220x102 mm, 74 yaprak. Kapkacak filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Bazı başlıklar kırmızı yazılmıştır. Kahverengi deri kaplıdır. Süleyman Efendi tarafından yazılan cönk, Mustafa Kayhan'dan satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 77: 06 Mil Yz Cönk 77

205x57mm, 107 yaprak. Cedid kâğıda talik hat ile yazılmıştır. Yeşil pandizot bez kaplı mukavva bir cilt içerisinde. 1253 (1837)'de Konya'da yazılmıştır. Cönkteki şiirlerin çoğunun 19. yüzyıl şairlerinden Karamanlı Niyazi'ye ait olması da 1839-1846 yılları arasında yazdığı Konya ile ilgili tarihlerden anlaşılmaktadır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 80: 06 Mil Yz Cönk 80

190x85 mm, 150 yaprak. Cedit İstanbul kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Gömme şemseli, zencirekli kırmızı meşin bir cilt içerisinde. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Baştan eksik ve 17-30, 34-49, 52-86, 88-145 arası yapraklar boştur. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 81: 06 Mil Yz Cönk 81

200x125 mm, 40 yaprak. Renkli cedit kâğıdarika hat ile yazılmıştır. Mahmut Trabzoni tarafından Trabzon'da yazılmış olan cöngün yazım tarihi belli değildir. Şirazesı dağınık, gömme baskılı, siyah meşin kaplı bir cilt içerisinde. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 84: 06 Mil Yz Cönk 84

210x88 mm, 31 yaprak. Arma filigranlı kâğıda rika ve nesih hat ile yazılmıştır. 1295 (1879) tarihlidir. Şirazesı dağınık siyah meşin kaplıdır. Necmettin Dinçer'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 89: 06 Mil Yz Cönk 89

185x80 mm, 19 yaprak. Eser-i cedit kâğıda rika, nesih, talik hatları ile yazılmıştır. Siyah meşin bir cilt içerisinde. Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

C. 90: 06 Mil Yz Cönk 90

210x87 mm, 70 yaprak. Renkli cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Soğuk şemseli, siyah meşin kaplı bir cilt içerisinde. Yusuf Efendi tarafından yazılmıştır. Necmettin Dinçer'den satın alınmıştır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 92: 06 Mil Yz Cönk 92

200x98 mm, 100 yaprak. Cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Alt kapağı düşmüş olup, üst kapağı kahverengi meşindir. Şair adları kırmızı ile yazılmıştır. 1255 (1839) tarihlidir. Eliyle düzenlediği bu cönkte özadını da belirten bu zatın

başka bir yerden Bursa'ya giderek 1264-1280 (1848-1865) yılları arasında orada bulunduğu düşürdüğü kayıtlardan anlaşılıyor. Şem'î'ye ait 5 şiir yer almaktadır.

C. 96: 06 Mil Yz Cönk 96

205x85 mm, 209 yaprak. Cedid renkli kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. 1269 (1863) tarihinde yazılmıştır. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. İbrahim Olgun'dan satın alınmıştır. Cönkün sahibi ve yazanı şair Ahmed Hamdî şiirlerini eliyle düzeltmiş, 1284/1864'te hayatta olduğunu yazdığı tarihlerle isbatlamış ise de, baba adı İsmail olan şaire kaynaklarda rastlanmıştır. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 97: 06 Mil Yz Cönk 97

245x80 mm, 20 yaprak. Kartal arma, âllgrani kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1975 yılında Vasfî Mahir Kocatürk tarafından bağışlanmıştır. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 99: 06 Mil Yz Cönk 99

200x88 mm, 201 yaprak. Son asır Avrupa kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Soğuk baskı şemseli kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. 1264-1291 (1847-1878) yılları arasında Ahmet, Osman, Mehmet ve İbrahim Efendiler eliyle yazılan cöngün yazım yeri belli değildir. Sayfalardan 201b'de 1263 tarihli üç adet "Abduhu Süleyman" mühürü basılıdır. Nereden geldiği belli değildir. Şem'î'ye ait 9 şiir yer almaktadır.

C. 106: 06 Mil Yz Cönk 106

200x92-155x75 mm, 21 yaprak. Taç filigranlı kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Ön kapağı düşmüş, şirazesı dağınık, son kapağı eskimiş siyah meşin bir cilt içerisindedir. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C.108: 06 Mil Yz Cönk 108

215x93mm, 74 yaprak. Hâfız Ahmed Zihnî tarafından Harf filigranlı kâğıda nesih ve rika hatları ile yazılmıştır. Cetvelleri kırmızıdır. Kenarları siyah meşin,

mukavva kaplı, yıpranmış bir cilt içerisinde. Aralarda boş yapraklar bulunan cöngün 1250 (1834) tarihinde yazıldığı belirtilmiştir. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 118: 06 Mil Yz Cönk 118

215x89 mm, 67 yaprak. Yeşil sarı pembe mavi renkli cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Geometrik desenli, vişne rengi meşin bir cilt içerisinde. Şem'î'ye ait 6 şiir yer almaktadır.

C. 119: 06 Mil Yz Cönk 119

182x125 mm, 293 yaprak. Hamdi tarafından cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Yeşil kâğıt kaplı şirazeli bir cilt içerisinde. 61-67 arasındaki yapraklar kopmuş, 157-292 arası boştur. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 120: 06 Mil Yz Cönk 120

220x110 mm, 82 yaprak. Suyolu filigranlı renkli ve cedit kâğıda nesih ve rika hat ile yazılmıştır. 1257 (1841) tarihlidir. Yaprakları dağınık, üç ayrı cönk birleştirilmiştir. Ciltsizdir. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 135: 06 Mil Yz Cönk 135

170x115mm, 92 yaprak. Cedit kâğıda talik hatla yazılmıştır. Ciltsizdir. Şem'î'ye ait 10 şiir yer almaktadır. Şem'î'ye ait 10 şiir yer almaktadır.

C. 136: 06 Mil Yz Cönk 136

220x115 mm, 99 yaprak. Hümayun damgalı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1297 (1881) tarihli olan cöngün şirazesi dağınıktır ve siyah meşin kaplı bir cilt içerisinde. Şem'î'ye ait 6 şiir yer almaktadır.

C. 139: 06 Mil Yz Cönk 139

202x122 mm, 63 yaprak. Muhtelif renkte cedit-i hümayun kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1267 (1851) tarihlidir. Siyah meşin sırtlı, desenli kâğıt kaplı mukavva

bir cilt içerisinde. 47-60 arasındaki yapraklar boştur. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 140: 06 Mil Yz Cönk 140

220x107 mm, 192 yaprak. Üç ay filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1262 (1846) tarihlidir. Kırmızı meşin kaplı bir cilt içerisinde. Cönk yazımına Halep ve Musul'da görevli bulunan bir zat tarafından H. 1262'de başlanmış, sonra torunlara intikal ederek kayıtlar 1337 (1919) yılına kadar sürmüştür. Şem'î'ye ait 4 şiir yer almaktadır.

C. 141: 06 Mil Yz Cönk 141

215x135 mm, 90 yaprak. İsim filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Desenli bez kaplı, mukavva bir cilt içerisinde. 1277 (1861) tarihlidir. Şem'î'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

C. 149: 06 Mil Yz Cönk 149

180x123 mm, 103 yaprak. Cedid kâğıda nesih ve rika hat ile yazılmıştır. 1267 (1851) tarihli olup Kastamonu'da yazılmıştır. Yırtılmış mukavva bir cilt içerisinde. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 153: 06 Mil Yz Cönk 153

200x100 mm, 32 yaprak. Aharlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1255 (1839) tarihlidir. Soğuk ıstampa baskılı, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde. Celâlî Molla Osman tarafından Kırşehir'de yazılmıştır. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 156: 06 Mil Yz Cönk 156

200x105 mm, 87 yaprak. Suyolu arma filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Ciltsiz olup, kahverengi karton kaplıdır. Muhtelif cönk yapraklarından kopmuş olan çeşitli ölçüde yaprakların bir araya getirilmesiyle meydana getirilmiştir. Aralarda eksikler, yaprak başlarında ve eteklerinde yırtıklar vardır. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 158: 06 Mil Yz Cönk 158

210x100 mm, 65 yaprak. Suyolu filigranlı kâğıda nesih ve rika hat ile yazılmıştır. Ciltsizdir. Muhtelif dağınık cönk yapraklarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Aralarda boş yapraklar ve yırtık parçalar vardır. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 159: 06 Mil Yz Cönk 159

245x165 mm, 26 yaprak. Taç filigranlı esmer kâğıda rika hat ile yazılmıştır. 1242 (1826) tarihlidir. Şem'î'ye ait 61 şiir yer almaktadır.

C. 171: 06 Mil Yz Cönk 171

205x105 mm, 104 yaprak. Değişik renkte cedit kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Ciltsizdir. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 172: 06 Mil Yz Cönk 172

212x105 mm, 71 yaprak. Taç arma filigranlı kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Cilt kapakları kopmuştur. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 173: 06 Mil Yz Cönk 173

170x75 mm, 7 yaprak. Cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Ciltsizdir. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 175: 06 Mil Yz Cönk 175

200x90 mm, 84 yaprak. Renkli cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Şirazesini dağılmış, kahverengi meşin, üst kapağı desenli kâğıt kaplı, alt kapağı kopmuş bir cilt içindedir. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 176: 06 Mil Yz Cönk 176

210x93 mm, 33 yaprak. Renkli cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Şirazesini dağılmış, üst kapak kopuk, alt kapağı kahverengi meşin bir cilt içeresindedir. Şem'î'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

C. 177: 06 Mil Yz Cönk 177

205x102 mm, 11 yaprak. Taç arma filigranlı kâğıda rika ve nesih hat ile yazılmıştır. 1269 (1853) tarihlidir. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 180: 06 Mil Yz Cönk 180

190x115 mm, 64 yaprak. Renkli cedit kâğıda rika hat ile yazılmıştır. Ciltsizdir. Şem'î'ye ait 22 şiir yer almaktadır.

C. 182: 06 Mil Yz Cönk 182

242x160-210x132 mm, 56 yaprak. Nohudî cedit kâğıdı vardır. Harekelidir. Cetvelleri kırmızı ve mavidir. Şirazesı dağılmış, kendinden desenli, mavi kâğıt kaplı bir cilt içerisinde. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C. 269: 06 Mil Yz Cönk 269

185x110 mm, 57 yaprak. Sarı samanlı kâğıda nestalik hat ile yazılmıştır 1276 (1860) tarihlidir. Sayfalar yıpranmış rutubet lekeli. Koyu kahverengi meşin bir cilt içindedir. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

C 4905: 06 Mil Yz A 4905

215x130-190x105 mm, 81 yaprak. Kareli defter kâğıdına rika hat ile yazılmıştır. Yıpranmış ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Şem'î'ye ait 3 şiir yer almaktadır.

CU 11: Cönk 11. California Üniversitesi Kütüphanesi-ABD

125x180 mm, 40 yaprak. İlk beş sayfa zarar görmüştür. Siyah renkli sert kapalıdır. Beyaz kâğıt üstüne rik'a hatla yazılmıştır. Eserin katalog fişinde, "1289 (1872)" [1873] yazıldığı kaydı bulunmaktadır. Şem'î'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

CU 12:Cönk 12. California Üniversitesi Kütüphanesi-ABD

195x55 mm, 100 yaprak. Beyaz, mavi, pembe, yeşil kâğıda rik'a hat ile yazılmıştır. Kahverengi deri ciltlidir. Eserin katalog fişinde, 1839-1863 tarihleri arasında yazıldığı kaydı bulunmaktadır. Şem'i'ye ait 6 şiir yer almaktadır.

CU 14: Cönk 14. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

220x85 mm, 42 yaprak. Beyaz, yeşil renkli kâğıda rik'a hat ile yazılmıştır. Kahverengi deri ciltlidir. Eserin katalog fişinde, "1271 (1854)" [1855]-"1280 (1863)" [1864] tarihleri arasında yazıldığı kaydı bulunmaktadır. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

CU 15: Cönk 15. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

108x200 mm. 89 yaprak. Eser sert karton kapaklıdır. Beyaz kâğıda rik'a hat ile yazılmıştır. Katalog fişinde eserde herhangi bir tarih kaydının bulunmadığı fakat 19. yüzyılda yazılmış olabileceği belirtilmiştir. Şem'i'ye ait 11 şiir yer almaktadır.

CU 16: Cönk 16. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

210x100 mm, 100 yaprak. Yeşil sert karton kapaklıdır. Pembe, beyaz, sarı, yeşil kâğıtlara rik'a hat ile yazılmıştır. Katalog fişinde "1322 (1904)" [1906] tarihi kaydedilmiştir. Şem'i'ye ait 1 şiir yer almaktadır.

CU 24: Cönk 24. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

160x70 mm, 116 yaprak. Kahverengi deri ciltlidir. Beyaz ve mor kâğıtlara rik'a hatla yazılmış eserde, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır. Eserin katalog fişinde, tarih kaydı bulunmadığı bununla birlikte bazı şiirlerin muhtevalarından hareketle eserin, 19. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olabileceği belirtilmiştir.

CU 26: Cönk 26. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

165x95 mm, 176 yaprak. Siyah deri kaplamalı karton kapaklıdır. Beyaz, sarı, pembe, yeşil kâğıtlara rik'a hat ile yazılmıştır. Katalog fişinde "1220 (1805)"

[1804], “1226 (1811)” [1810], “1258 (1842)” tarihlerinde yazıldığı bilgisine yer verilmiştir. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

CU 27: Cönk 27. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

225x120 mm, 67 yaprak. Yeşil karton kapaklıdır. Beyaz kâğıda rik’a hat ile yazılmıştır. Katalog fişinde 3b’de “1227 (1812)” [1811] tarih kaydının bulunduğu not edilmiştir. Şem’î’ye ait 3 şiir yer almaktadır.

CU 28: Cönk 28. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

220x105mm, 115 yaprak. Ciltsizdir. Pembe çizgili beyaz kâğıda rik’a hatla ve siyah, mavi, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Katalog fişinde eserde herhangi bir tarih kaydının bulunmadığı fakat 19. yüzyılda yazılmış olabileceği belirtilmiştir. Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

CU 29: Cönk 29. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

210x125mm, 144 yaprak. Kahverengi deri ciltlidir. Beyaz kâğıda rik’a hatla yazılmıştır. Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

CU 37: Cönk 37. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

Şem’î’ye ait 4 şiir yer almaktadır.

CU 38: Cönk 38. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD

Şem’î’ye ait 3 şiir yer almaktadır.

G13917: Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, kayıt no: 03

Gedik 13917

115 yaprak. Esere Millî Kütüphane kayıtlarından ulaşılmıştır. Kayıtları fizikî özelliklerine dair bilgi bulunmamaktadır. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

İAKC: Yusuf Ağa Kütüphanesi 10472 arşiv numaralı cönk

95 yaprak. Siyah kalın kâğıt kapaklıdır. 179 sonrasında boş yapraklar bulunmaktadır. “Dîvân-ı Şem’î Baba” adıyla kayıtlıdır. İbrahim Aczi Kendi tarafından bağışlanmıştır. Kendi’nin sonradan cönge eklemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Şem’î’ye ait 188 şiir yer almaktadır.

K11446: Koyunoğlu Kütüphanesi 11446 arşiv numaralı cönk

83 yaprak. Nesih-talik karışık hat ile yazılmıştır. Bordo deri ciltli mıkleplidir. H. 1223 (1808/1809) tarihinde istinsah edildiği bilgisi bulunmaktadır. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

K11447: Koyunoğlu Kütüphanesi 11447 arşiv numaralı cönk

41 yaprak. Nesih-talik karışık hat ile yazılmıştır. Kırmızı vinlex ciltlidir. Şem’î’ye ait 10 şiir yer almaktadır.

K11449: Koyunoğlu Kütüphanesi 11449 arşiv numaralı cönk

77 yaprak. Nesih-talik, rik’a karışık hat ile yazılmıştır. Çiçek işlemeli bordo deri ciltlidir. Şem’î’ye ait 35 şiir yer almaktadır.

K11460: Koyunoğlu Kütüphanesi 11460 arşiv numaralı mecmua.

Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

K11477:Koyunoğlu Kütüphanesi 11449 arşiv numaralı cönk

172 yaprak.Kırmızı vinlex ciltlidir. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

K11484:Koyunoğlu Kütüphanesi 11484 arşiv numaralı cönk

32 yaprak. Kahverengi vinlex ciltlidir. Şem’î’ye ait 2 şiir yer almaktadır.

K11825: Koyunoğlu Kütüphanesi 11825 arşiv numaralı mecmua

78 yaprak. Sırtı kahverengi deri kapakları karton ciltlidir. “Cönk misali mecmua” şeklinde kaydedilmiştir. Şem’î’ye ait 1 şiir yer almaktadır.

MFK C12: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 12, kayıt no:

16

195x100 mm dış ölçülerinde, iç ölçüler muhteliftir. 62 yaprak, muhtelif satırlı. Kalın âbâdî kâğıda siyah mürekkeple ve rik'a hatla yazılmış. Sırtı vişne rengi meşin, mukavva ciltlidir. Cönkte geçen 1265 (1a), 1274 (62b) tarihlerine nazaran yaklaşık bu yıllarda (1849-1858) derlendiği söylenebilir. Müstensihi belli değildir. Şem'i'ye ait 3 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 50).

MFK C19: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 19, kayıt no:

23

200x65 mm, iç ölçüler muhtelif, 152 yaprak, muhtelif satırlı. Krem renkli abadî kâğıda rik'a ile siyah, kırmızı, mor mürekkeple ve kurşun kalemle yazılmış. Baş ve son sayfalarda okumaya engel olmayacak şekilde kurt yenikleri var. Koyu vişne renkli, çiçek desenleriyle süslenmiş meşin cilt. Son kısımda boş sayfalar var. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değil. Şem'i'ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 106).

MFK C23: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 23, kayıt no:

162

185x120 mm dış ölçülerinde, iç ölçüler muhteliftir. 27 yaprak, muhtelif satırlıdır. Krem renkli, cedit kâğıda siyah ve mor mürekkeple, harekeli nesih, sülüs ve rik'a hatlarla yazılmıştır. Sırtı vişneçürüğü renkli meşin, deffeler hâkî kumaş kaplı mukavva cilt içindedir. 3b, 10b ve 24b'de "Eser-i cedîd-i ahd-i hümâyûn" yazılı soğuk damga vardır. 21b'de "Mehmed [1]205" yazılı mühür var. İstinsah tarihi ve derleyeni belli değildir. Şem'i'ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 57).

MFK C25: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 25, kayıt no:

164

175x70 mm, iç ölçüler muhtelif, 237 yaprak, muhtelif satırlı. Kirli sarı âbâdî kâğıt ile sonradan eklenmiş krem renkli çizgili ve kareli kâğıtlara rik'a, nesih ve talik hatlarla siyah, mavi ve mor mürekkeple, bazıları sabit kalemle yazılmıştır.

Şemseli, zencirekli, kahverengi meşin ciltlidir. İstinsah tarihi ve müstensihleri bilinmemektedir. Ancak bu hacimli cöngün farklı zaman dilimlerinde farklı kişiler tarafından yazıldığı hem kâğıt, hem de yazılardan anlaşılmaktadır.

Cönkte iki yerde okunamayan mühür bulunmaktadır (43b, 172a). Arap harfli “Eser-i Cedîd-i Ahd-ı Hümâyûn” yazılı soğuk damgalar bulunmaktadır. Latin harfli “BATH” yazılı soğuk damgalar mevcuttur. Cönkte sonradan eklenen kareli beyaz sayfaların sonunda cönkteki şairleri, şiirlerin ilk mısraları ve sayfa numaralarını gösterir bir fihrist bulunmaktadır. Sonradan eklenen sayfaların bazıları boştur. Birkaç varak ise eksiktir (186, 187, 188), bazı sayfalar iki kere aynı numara ile numaralandırılmıştır. Şem’î’ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 59).

MFK C26: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 26, kayıt no: 166/1

235x125 mm, iç ölçüler muhtelif, 137 yaprak, muhtelif satırlı, rik’a ile kirli sarı abadi kâğıda siyah, mavi, mor, kırmızı mürekkep ile siyah ve kırmızı kurşun kalem kullanılarak karışık olarak yazılmıştır. Mukavva üstünde gri renkli bez cilt. İstinsah tarihi ve derleyeni belli değildir.

Cönkte yer yer “İbrâhîm Edhem” (66b, 73a, 77a, 79a, 81b) yazılı mühürler ve soğuk damgalar (50a, 78a) bulunmaktadır. 29a’da “İbrâhîm Hakkî bin Mehmed, 1325”, “Mahmûd Remzî bin Mustafa, 1334” ve “es-Seyyid Abd-i Ahmed bin Mustafâ 1328” yazılı, yan yana üç mühür mevcuttur. Cönk ciltlenirken sayfaların tıraşlanması esnasında kenardaki şiirlerin bazı mısraları gitmiştir. Cöngün içinde ciltlenmiş başka bir cönk daha vardır. Cöngün farklı kişiler tarafından R. 1321-1332 (1905-1916) yılları arasında tutulduğu anlaşılmaktadır. Şem’î’ye ait 2 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 109-110).

MFK C33: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 33, kayıt no: 172

210x110 mm, 15 yaprak. Muhtelif satırlı, nefis nesih yazı ile sarı abadi kâğıda siyah ve kırmızı mürekkeple karışık olarak yazılmış. Yer yer mürekkep üzerinde sim kullanılmış. Ciltsizdir. Müstensih: es-Seyyid eş-Şeyh İbrâhîm ...es-Seyyid

Mehmed Hüsâmeddîn (14b). 10b’de kayıtlı 1237 (1822) tarihinde yazılmış olmalıdır. Şem’î’ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 64).

MFK C49: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Cönk 49, kayıt no: 250

210x90 mm, iç ölçüler muhtelif, 19 yaprak. Muhtelif satırlı, farklı renk ve türden kâğıtlara değişik hat stilleriyle (nesih, talik, dîvânî) siyah mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Cönkte değişik renklerde sayfalar vardır. Ciltsizdir. Müstensih ve istinsah tarihi belli değil.

Bir sayfada (17b) “Mustafa”, başka bir sayfada (13a) şiirin altında “El-malum monlâ Mustafa” ibâresi bulunmaktadır. Muhtemelen “Mustafa” cönk derleyicisidir. Bazı sayfalarında yırtıklar ve okunmasını engellemeyen yanıklar mevcuttur. 16a’da ay adları, 19b’de okunaksız bir mühür bulunmaktadır. Şem’î’ye ait 5 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 76).

MFK M1: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû’a-i Eş’âr 1, kayıt no: 62

230x170 mm, iç ölçüler muhtelif, 118 yaprak. Muhtelif satırlı, muhtelif hatlarla yazılmış. Sırt ve kenarlar meşin, mukavva cilt. Krem rengi âbâdî, nohudî aharlı ve beyaz çok ince aharlı olmak üzere üç tür kâğıt kullanılmış. Fevâyid yapraklarında Aziz Mahmud Hüdâyî’nin bir İlâhîsi ve Mahmud Enver adına temellük kaydı ve aynı isim ile 1248 tarihi bulunan mühürler (32a, 38a, 41a, 45a, 53a, 67a, 81a, 94a, 100a, 111a) bulunmaktadır. Şem’î’ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 264).

MFK M10: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû’a-i Eş’âr 10, kayıt no: 71

175x105 mm, iç ölçüler muhtelif, 292 yaprak. Mavi renkli, “Smith” yazı filigranlı kâğıda, başlıklar ve mahlaslar kırmızı olmak üzere siyah mürekkeple ve nefis bir nesihle yazılmıştır. Sonradan yapıldığı belli olan bordo bez kaplı mukavva cildin yaldızlı çiçek işlemeli sırtı siyah meşin cildi üzerine Latin harfleriyle “Şiir Mecmûası” yazmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi: Eserin

sonunda kayıtlı 120b'deki bir kayda nazaran mecmûanın -kendisinin de Fevzî mahlasıyla şiirleri bulunan- İshâk-zâde Es-seyyid Hâfız Hasan Fevzî (Mecmûadaki muhtelif kayıtlardan -msl. 12b'deki derkenar notu v.s.- Kastamonulu olduğu anlaşılmaktadır.) tarafından 27 cemâziyü'l-evvel 1297 (7 Mayıs 1880) tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır (120b). Eser, önemli bir kısmı Kastamonu ve yöresinden şairlerle Alevî-Bektaşî inanç sistemine mensup 392 şairin 600'e yakın şiirini barındıran hacimli bir şiir mecmûasıdır. Şem'î'ye ait 11 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 269-271).

MFK M13: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 13, kayıt no: 74

200x130 mm, iç ölçüler muhtelif, muhtelif satırlı, 198 yaprak. Rika hat ile krem, sarı, açık sarı ve yeşil âbâdî kâğıtlara siyah mürekkeple yazılmıştır. Kurşun kalemle sayfa numarası verilmiştir. Koyu vişne rengi bordürlü meşin cilt içinde bulunan mecmûanın birçok yaprağı ciltten kopmuş durumdadır. Kapakların iç kısmına yaprak motifli mavi renkte sağlam bir kâğıt yapıştırılmıştır. Müstensihî veya derleyicisi bilinmeyen mecmûanın istinsah tarihleri son sayfanın sol alt köşesinde ve "târîh-i tahrîrî" ibaresiyle arka kapağın iç kısmında yer almaktadır: ("Birinci Defa Tarih-i Tahriri 304" ve İkinci Defa Tahrir Tarihi 338). Mecmua içerisindeki şiirler "Müntehabât-ı Eş'âr" başlığı ile başlamaktadır. Mecmûada şiiri yer alan şairlerin mahlasları ve şiirin nazım şekli yahut türü parantez içerisine alınmış ve bazı şiirlerde noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Şem'î'ye ait 2 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 275-276).

MFK M14: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 14, kayıt no: 75

187x128 mm, iç ölçüler muhtelif, muhtelif satırlı, 54 yaprak. Çizgi filigranlı, âbâdî kâğıda siyah mürekkeple ve nesih hat ile yazılmıştır. Sırtı kahverengi olan koyu vişne rengi meşin cilt içindedir. Mecmua derleyicisinin Tevfik mahlasıyla şiir yazdığı görülmektedir (11a). İstinsah tarihi ise bilinmemektedir. Şem'î'ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 330-331).

MFK M20: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr 20, kayıt no: 181

175x110 mm, iç ölçüler muhtelif, satırlar muhtelif, 97 yaprak. Âbâdî sarı kâğıda talik kırmızı rîk'a hatla sabit kalem ve mor mürekkeple yazılmış. Sırtı kırmızı meşin, kırmızı yıpranmış kumaş kaplı mukavva ciltlidir. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değil. Şem'i'ye ait 1 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 280).

MFK M27: Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid 5, kayıt no: 83

190x130 mm, iç ölçüler muhtelif, muhtelif satırlı, 54 yaprak. 26-30 varaklar arasında farklı ebatta kâğıt kullanılmış. Beyaz âbâdî, kâğıda bozuk bir nesihle siyah mürekkeple yazılmış. Sırtı tamir görmüş siyah çiçek şemseli, miklepli meşin ciltlidir. Şiir muhtevalarına bakılırsa başka bir Mecmûa parçası yerleştirilmiş olmalı. İstinsah tarihi ve müellifi belli değildir. Ancak yazı ve kâğıt farklılıklarına bakarak mecmûanın farklı zamanlarda, farklı kişilerce derlendiği söylenebilir. Şem'i'ye ait 5 şiir bulunmaktadır (Köksal, 2018: 337).

TDK C3: YZ. A 3 numaralı cönk. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi.

107x170 mm, 168 yaprak. Suyolu filigranlı kâğıda nesih kırmızı hat ile yazılmıştır. Yazı alanı değişik ölçüde değişik satırlıdır. Kahverengi meşin sırtlı, ebru kaplı mukavva eski bir mukavva ciltlidir. Şem'i'ye ait 12 şiir yer almaktadır.

TDK C450: YZ. A 450 numaralı cönk. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi.

225x137 mm, 449 yaprak. Arma filigranlı kâğıda nesih hat ile yazılmıştır. Kitap boyunda, yazı alanı değişik ölçüde, değişik satırlıdır. Nokta şemseli, siyah meşin ciltlidir. Şem'i'ye ait 2 şiir yer almaktadır.

1.5.2. Latin Harfli Kaynaklar¹³⁸

Kendi, İbrahim Aczi (1951). *Şem’î’nin Hayatı- Gazel, Divan, Koşma, Sema’î ve Destanları.... Konya: Yeni Kitap Basımevi.*

194 sayfalık kitapta, Prizrenli Şem’î’ye ait (s.178) bir şiir dışında Âşık Şem’î’ye ait 155 şiir bulunmaktadır. Çalışmada, sadece Şem’î’nin şiirlerinin yanı sıra Dertli (11 şiir), Sürûrî (9 şiir), Ülfeti (3 şiir), Kenzî (3 şiir), Merdânî(3 şiir) gibi âşıkların şiirlerine de yer verilmiştir. Ayrıca Hemdem Çelebi’ye (3 şiir), Hulusi Dede’ye (2 şiir) ve Vasıf Bey’e (2 şiir) ait olduğu belirtilen şiirler de bulunmaktadır. Şem’î’nin hayatı, şiirlerinden hareketle bir kurgu içinde hikâye edilmiştir. Şem’î’yle ilgili bilgi verirken şahsen tanışmış gibi bir üslup kullanılmıştır. Ayrıca yazar, Şem’î’nin basma divanı ve cönklerdeki tüm şiirlerinin kitabında topladığını belirtmiş fakat şiirleri nereden aldığına dair hiçbir kaynağa atıf yapmamış ve kaynakçaya yer vermemiştir.

Kitapta, mahlaslı ve birkaçı mahlassız olmak üzere Şem’î’ye ait 156 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden “Razıyım her ne edersen bana servi semenim” mısraıyla başlayan Prizrenli Şem’î’ye ait şiir çıkarıldığında 155 şiir kalmaktadır. Kendi’nin çalışmasında bulunan şiirlerden 16’sına, çalışmada kullanılan yazma eserlerde rastlanmamıştır¹³⁹. Çalışmada bu şiirler şekil özelliklerine göre çalışmanın “Metinler” başlıklı bölümüne yerleştirilmiştir. Kalan 139 şiir ise yazmaların en az birinde bulunmaktadır.

Kendi, sözlü kaynak olarak Şem’î’nin torunu Âşık Emine’yi ve 1814 doğumlu olduğunu belirttiği Burhan Dede isimli birinden bilgileri öğrendiğini kaydetmiştir. Fakat yazılı veya sözlü, kaynakça vermediği vehangi şiirin hangi kaynaktan alındığını belirtmediği için bu şiirlerin kaynağının ne olduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca şiirlerin yazımında çok fazla yazım yanlışları bulunmaktadır. Metinlerin içine dâhil edilen şiirlerde “roz”, “şoh” gibi kelimeler “rûz”, “şûh” şeklinde yazılmıştır. Yazar, kitabını bir film senaryosu yazarmışçasına kaleme aldığını ve kitabın ismini bu yüzden “konuşuyor” şeklinde seçtiğini belirtmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında bu

¹³⁸ Burada Âşık Şem’î üzerine hazırlanmış müstakil çalışmalara yer verilmiştir. Yararlanılan makale, bildiri metni gibi çalışmalara tez içinde işaret edilip kaynakçada gösterildiği için yer verilmemiştir.

¹³⁹ Sarı, kitabında 28 şiire yazmalardan ulaşamadığını belirtmiştir.

kaynağın sözlü kaynak gibi görülüp değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Halıcı, Feyzi (1982). *Âşık Şem’î Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

XIII+145 sayfadır. Eser, “Önsöz”, “Kaynak Kısaltmaları”, “Âşık Şem’î’nin İki Destanı”, “Âşık Şem’î Bibliyografyası”, “Âşık Şem’î’nin Divanları ve Şiirlerinin Bulunduğu Cönkler” ve “Sözlük” dışında “Divan-ı Şem’î” ve “Âşık Şem’î’nin Divanında Olmayan Araştırmalarımız Sonucu Bulduğumuz Şiirler” başlıklı iki ana bölüm bulunmaktadır. Taş basma divandan okunduğu anlaşılan “Divan-ı Şem’î” başlıklı kısımda 162 şiir olup bunlardan 21, 34 ve 78. sayfalarda bulunan üç şiirin “...” şeklinde gösterilmek suretiyle metinlerine verilmemiştir. “Âşık Şem’î’nin Divanında Olmayan Araştırmalarımız Sonucu Bulduğumuz Şiirler” kısımda ise 38 şiir bulunmaktadır. Şiirlerin divandaki sıraya göre kitaba alındığı anlaşılmakla birlikte çoğu tek hane biçiminde yazılmıştır. Şiirlerin hangi kaynaktan alındığına atıf yapılmamış, vezinleri belirtilmemiştir. Kaynaktaki iki şiir dışında şiirlerin hepsi çalışmada ele alınan yazmaların en az birinde mevcuttur¹⁴⁰.

Sarı, Mehmet (2013). *Mevlevî Âşık ve Şâir Konyalı Şem’î*. Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları¹⁴¹.

229 sayfadır. “İçindekiler”, “Takdim”, “Ön söz”, “Kaynaklar”, “Ekler” dışında “Şem’î’nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı” ve “Konyalı Şem’î Dîvânı” başlıklı iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada cönk ve mecmualara yer verilmemiş; bu çalışmada da kaynak olan FB, A2105, NHO, K11360 yazmalarından faydalanılarak ortak bir metin kurulmuştur. Ayrıca çalışmada, şiirlerin altında İAK ve FH metinlerine de işaret edilmiştir. Yazar, çalışmasına bu yazmalarda olmayan şiirleri dâhil etmediğini belirtmiştir. Cönklerin ve mecmuaların taranmasıyla yapılacak daha

¹⁴⁰Bu şiirlerden biri 102. sayfada olup “Konya’da” ve “Konya’nın” olmak üzere iki farklı redife sahip iki şiir tek şiir gibi yazılmıştır. “Konya’da” redifli şiir çalışmada faydalanan yazmalarda tespit edilememiştir.

¹⁴¹ Sarı, 1979-1980 eğitim öğretim döneminde “Konyalı Şem’î ve Dîvânı” adlı çalışmasında dört matbu nüshadan faydalandığını belirtmiştir.

geniş tetkik sonucu bu şiirlerin alınmasının daha doğru olacağı kanaatindedir. Çalışmada şiirlerin sadece hangi kaynaklarda olduğu belirtilerek zaman zaman dipnotlarda belirli hususlara değinilmiştir. Çalışmanın genelinde FB yazması esas alınmış, nazal n dışında transkripsiyon harfleri kullanılmamıştır. Yazar, hitap edilen kitleden ve yayımcıların isteği üzerine nüsha farklarını çalışmasına almadığını belirtmiştir. Eserde 194 şiir bulunmaktadır. Şiirlerin vezinleri gösterilmiş olup 168 aruzlu, 25 heceli şiir bulunmaktadır. Elifnâme türündeki bir şiirin ise vezni belirtilmemiştir. 3 şiir ise çalışmaya alınmamıştır. Eserde kullanılan yazmalar bu çalışmada da kullanıldığından kitapta bulunan şiirlerden yazmalarda ulaşılamayan şiir yoktur.

2. ÂŞIK ŞEM'Î

2.1. HAYATI

2.1.1. Ailesi ve Doğumu¹⁴²

Konya âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden olan Âşık Şem'î, Konya'nın Pir Esat mahallesinde doğmuştur. Asıl adı Ahmed olan Şem'î'nin babası, dönemin Konya esnaflarından meşhur helvacı Mehmed Ağa'dır¹⁴³ (Kendi, 1951: 9; Halıcı, 1982: III; BTK, 1989: 216; TDEA, 1998: 1298). Mehmed Ağa'nın Konya'da Pisili Sultan olarak da bilinen Pir Esad Ağa oğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın soyundan geldiği ileri sürülmektedir¹⁴⁴. İbrahim Aczi Kendi, Mehmet Ağa'nın mezarının Pir Esad Türbesi önündeki mezarlıkta bulunduğunu ve 1899 yılında bu mezarın kitabesini okuduğunubelirtmiştir¹⁴⁵ (1951: 25).

Âşık Şem'î Konya'da doğduğunu biri hece diğeri aruz vezniyle söylenmiş şiirlerinde şu şekilde ifade eder:

Maḥlāşım Şem'î dir *bilādım Konya*
Bir kenār şaḥrāda olmuşum peydā
Bizim bağa girmez bülbül-i şeydā
Kimse bilmez ne bûy virir gülüm ben (39/5)

Ka° betü'l° uşşāk *bilādım Konya*'dan sulṭānıma
Şem'î Tebriz himmeti sulṭān Veled var armağan (182/20)

¹⁴² Çalışmada Hicri takvime göre verilmiş tarihlerin Miladi takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumunun internet sitesindeki “Tarih Çevirme Klavuzu”ndan faydalanılmıştır. Bağlantı için bk. <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

¹⁴³ İbrahim Aczi Kendi, Mehmed Ağa'nın “Yüzü nuranî buğday benizli kâmil ve nesli ünlü” bir kişi olduğunu, son zamanlarına yettiği yaşlı kişilerden ve sonradan akraba oldukları Şem'î'nin torunu Âşık Emine'den dinlediğini anlatmıştır (1951: 9).

¹⁴⁴ Şem'î'nin bugün hayatta olan torunları ile yapılan görüşmelerde böyle bir bilginin doğruluğu teyit edilememiştir. Görüşülen kişiler Mehmet Ağa'dan öncesine dair bir bilgiye ulaşamadıklarını belirtmişlerdir (M. Ş. Pekşenoğlu, A.Ş. Pekşenoğlu, Kabasakal).

¹⁴⁵ Kendi, bu mezarlıktaki eski mezarlara bakarken Şem'î'nin babasının mezarına denk geldiğini belirtmektedir. Kendi'nin 1881 doğumlu olduğu düşünüldüğünde bu bilginin doğru olması mümkün görünmektedir. Mezar taşı kitabesini Şem'î'nin yazdığını ifade ettiği kitabede:

“Bu cihan fani hali değil kederden
Gelüp bir ânde aldı ecel siperden
Bakıp ibret al sen de zâir ölümünden
Sanma bakidir ayrılır evlât pederden” yazılıdır (Kendi, 1951: 25).

Bugün bu mezarlıkta bulunan mezar taşlarının sökülerek üst üste konulmasından ötürü tam anlamıyla tetkik etmek mümkün olmamıştır. Fotoğraflar için bk. (Ek-8).

Fatin Tezkiresi'nde "Konya eyâletinden" (Çiftçi, 2017: 247); *Kamusu'l-A'lâm*'da (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874), *Sicill-i Osmanî*'de (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190) ve *Konya Halkıyat ve Harsiyatı*'nda "Konyalıdır" ([Ergun]-[Uğur] 1926: 53); ifadeleriyle memleketinin Konya olduğu belirtilmiştir. Köprülü de mahlasını "Konyalı Şem'î" şeklinde kullanmak suretiyle Şem'î'nin memleketine gönderme yapmıştır (2004ğ: 454).

Âşık Şem'î hakkında kaynaklarda birbirini tekrar eden veya birbirini tutmayan çeşitli bilgiler bulunmaktadır¹⁴⁶. Hakkında ihtilafa düşülen ilk konu, Şem'î'nin doğum ve ölüm tarihleriyle ilgilidir. Kaynaklarda H. 1185¹⁴⁷ (1771/1772), H. 1198¹⁴⁸ (1783/1784), 1772¹⁴⁹, 1783¹⁵⁰, H. 1190 / M. 1776, 1777¹⁵¹ olarak geçmektedir. Şem'î'nin doğum tarihi hakkında bilgiye ulaşılabilen ilk kaynak *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı*'dır. Bu kaynakta doğum tarihi H. 1198 şeklinde verilmiştir ([Ergun]-[Uğur], 1926: 53). Fuad Köprülü de *Saz Şairleri* adlı eserinde 1783 olarak belirtmiştir (2004ğ: 355). Şem'î'nin doğum tarihindeki çelişkiye dikkat çeken ilk isim İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'dır (İnal, 2013: 2249).

Şem'î'nin doğum tarihi üzerindeki çelişkilere âşığın şiirlerinde işaret ettiği bazı tarihlerden hareketle açıklık getirebilmektedir.

Âşık Şem'î'nin Hacca gidişini konu alan şiirlerinde geçen;

Biñ iki yüz kırk ikide hamd ola Hacc eyledim
Eylerim ° ömrüm olunca şükr-i Yezdân elvedâ° (64/7)

Sene biñ iki yüz kırk ikide Şem°î gedā
Beyt-i cem° eyle de cānān iline eyle sefer (229/7)

¹⁴⁶ Âşık Şem'î ile ilgili kayda geçmiş en eski bilgilere *Tuhfe-i Nâilî, Hâtimetü'l-Eş'âr, Sicill-i Osmanî, Kamûsu'l-A'lâm, Konya Halkıyyat ve Harsıyyatı, Son Asır Türk Şairleri* adlı eserlerde tesadüf edilmektedir.

¹⁴⁷ *Tuhfe-i Nâilî* (Tuman, 2001: 503).

¹⁴⁸ *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı* (1926: 53).

¹⁴⁹ *Türk Ansiklopedisi* (1981: 249).

¹⁵⁰ (Köprülü, 2004ğ: 355), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1998: 128) ve *Büyük Türk Klasikleri*'nde de doğum tarihi 1783 olarak kaydedilmiştir.

¹⁵¹ Mezar Taşında "D-1777" yazılıdır. Ayrıca mezar taşında yazılı "1342" tarihi, kitabenin yazıldığı 1926 yılına düşülen tarih olmalıdır.

Sene biñ iki yüz kırk ikide Şem'î gedā
Sebeb-i Hacc ile cinān iline eyle sefer (FB: 7b)

Elli beş elli altı yaşında Hâk itdi naşîb
Virdi Şem'î niñ murādın Hâzret-i Rabbü'l-enām (160/9)

beyitlerinden, 1242 yılında Şem'î'nin elli beş elli altı yaşlarında niyet edip hacca gittiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle Şem'î'nin $1242+55/56=1187/1186$ yani 1773-1774 / 1772-1773 yıllarında doğmuş olması gerekir. *Tuhfe-i Nâilî*'de 1185, 1771 tarihinde doğduğu belirtilmiştir (Tuman, 2001: 503). *Son Asır Türk Şairleri*'nde "1242'de elli beş elli altı yaşında Hicaz'a gittiği takdirde 1185, 1186 (1771-1772, 1772-1773)'da doğmuş olması icap ediyor." (İnal, 2013: 2249) şeklinde açıklanmıştır, fakat burada küçük bir matematik hatası olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu denklemde ortaya çıkan tarihlerin 1186, 1187 olması gerekmektedir. Bununla birlikte açıklamada verilen tarih aralığının doğru olduğu düşünülmektedir. Gazimihâl, Şem'î'nin "Konya'nın Çaybaşı Mahallesi'nde 1190 yılında doğduğunu kaydetmiştir (1945a: 5; 1947: 47). Konuyla tespiti ulaşan araştırmacılardan İsmail Ünver 1772 (1985: 38), Mehmet Sarı "1242-55=1187/1773" (2013: 16) yılında doğduğunu belirtmiş, diğer kaynakları değerlendirdikten sonra da "H. 1185-87/ M. 1771-73" tarih aralığında doğduğu kanısına varmıştır (2013: 18).

Saadettin Nüzhet ve Mehmed Ferid'in kaydettiği 1198 tarihi muhtemelen Köprülü'nün de bu kaynaktan istifade ederek verdiği 1783 tarihi tespit edilen tarihten 10 yıl sonrasını işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu yanlışlığın nereden kaynaklandığına dair Mehmet Sarısu yorumu yapmıştır:

"Şem'î 1252'de yazdığı kayıtlı olan şiirde şöyle der:

Hak seni halk eylemezden virdi rızkun evvelâ
Elli beş yaşına girdün Şem'î aç oldun mu sen

Şem'î, şiirin yazıldığı yıl 55 yaşında olduğuna göre doğumu $1252-55=1197$ yapmaktadır. Bu on yıllık farkın sebebi, burada zikredilen 1252 tarihinin 1242 yerine sehven yazılması ihtimali olabilir." (2013: 17).

Mehmet Sarı, sehven yazılmış olması ihtimalini teyit etmek için İbrahim Aczi Kendi'nin verdiği bilgilerden hareketle “Şem’î 1249/1833 yılında eşinin vefat etmesi üzerine ikinci defa evlendiğinde yaşı altmıştır.” yargısını yine Şem’î’nin bir gazelinin aşağıda yer verilen matla ve maktaini aktarmak suretiyle desteklemiştir (2013: 17).

Bir te° ehhül ıaşına etdim murād feth oldu bāb
Rehnümā oldu bu yolda bize bir °ālī-cenāb (91/1)

Şem°ī yaş a[l]tmış işiñ bitmiş yiter evlendiğñ
Pīr olan āb-ı hayāt içse olur zann etme şāb (91/9)

Sarı, Şem’î’nin doğum tarihi hakkında ortaya çıkan sonucun, Kendi’nin verdiği 1249’da ikinci kez evlendiği ve bu tarihte yaşının altmış olduğu bilgilerini kabul etmek suretiyle “1833-60= 1773” (2013: 17) işlemini yaparak sağlamasına ulaşmıştır.

İbrahim Aczi Kendi, Şem’î’nin eşi Melek Hatun’un 1249 /1833 yılında öldüğünü, *Üçler Mezarlığı*¹⁵² civarında defnedildiğini belirtmiş; mezar taşı kitabesine¹⁵³ de yer vermiştir. Şem’î’nin eşinin ölüm tarihi kabul edilebilir olmakla birlikte, şiirde geçen “Şem°ī yaş a[l]tmış işiñ bitmiş yiter evlendiğñ” (90/9-1) mısraından ikinci kez evlenmiş olabileceği anlaşılabilsen bile kesin olarak böyle bir kanıya varılamayacağı düşünülmektedir. İbrahim Aczi Kendi’nin detaylı bir şekilde anlattığı ikinci kez evlendiği konusu (1951: 152-156), Kendi’nin yaşı itibarı ile duyduklarını aktarmış olabileceği düşüncesiyle sözlü kaynak olarak kabul edilmesi durumunda, ihtimal olarak değerlendirilebilir. Şem’î’nin soyundan gelen kişilerle yapılan görüşmelerde, Şem’î’nin iki kere evlenmediğini, evlense idi kendilerinin bunu bileceklerini aktarmaları (M.Şemi Pekşenoğlu, A. Şemi Pekşenoğlu, Kabasakal). Mehmet Sarı’nın Şem’î’nin yaşının sehven 10 yıl geç yazılması

¹⁵² Üçler Mezarlığı Karatay ilçesine bağlı Aziziye mahallesinde, Mevlânâ Müzesi’nin güney kısmında ana giriş kapısının tam karşısında yer almaktadır. İsminin Mezarlığın girişinde bulunan Horasan Erenleri’ne ait olduğu rivayet edilen ‘üç mezar’dan almıştır. Günümüzde de defin işlemleri gerçekleştirilmektedir.

¹⁵³ “Bir [m]urg[-]ı can[-]ı dildi uçup gitti lânedan
Zıll[-]i hayal oldu sayesi nâgah haneden
Bir Melek siyret iken terk[-]i fani eyledi
Firkati yaktı derundan Şem’im [a]h, ya; neden” (Kendi, 1951: 150).

durumuna kaynak göstermesinin tekrar göz önüne alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Şem’î’nin doğum tarihini Feyzi Halıcı 1783 (1982: III), Kendi de, âşığın şiirinden hareketle 1187 olması gerektiğini belirtmiş, “... *Konya Halkıyat* adlı eser yazılırken o vakit Maarif Müdürü olan merhum Ferit [B]ey’le yaptığımız incelemede Sultan Mahmut devrinde yapılan sathi bir nüfus tahririnde Şem’î’nin doğumu şahsın doğumu şahsın tahmin suretiyle o vakit Şer-i siciline iki yaş küçük olarak 1189 yazıldığı yüz yaşını geçerek daha birkaç yıl önce ölen Şem’î’nin torunu Hacı Emine [H]anım’ın ifadelerinden eserde yazıldığı hâlde sehven 1198 şeklinde çizildiğinden sahih doğum Şem’î’nin kendi ifadesiyle 1187 olsa gerektir” (1951: 125-126) şeklindeki açıklamasıyla da tarihin sehven yazılması ile ilgili başka bir hususu dile getirmiştir.

Yukarıda belirtilen hususların yanında, Âşık Şem’î’nin doğum tarihinin şiirinde belirttiği bilgiler ışığında belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda daha önce de belirtildiği gibi Şem’î’nin doğum tarihi H. 1186, 1187 / M. 1172/1173-1173-1174 aralığında bir tarih olması gerekmektedir. Yine de net olarak ifade etmek gerekirse 1772-1773 tarihleri kabul edilebilir.

2.1.2. Çocukluğu ve İlk Gençlik Yılları

Âşık Şem’î’nin çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili detaylı bilgilere ulaşamamakla beraber bu çağlarından, döneminin meşhur helvacılarından babası Mehmet Ağa’nın yanında çırak olarak işe başlaması ile haberdar olunabilmektedir. Şem’î’nin çocukluktan itibaren bu işle uğraşması, dükkânlarının dönemin Konya şehir merkezinde Mevlânâ dergâhına yakın bir konumda olması Şem’î’nin sadece esnaf çevresi ve halktan kişilerle değil; buraya uğrayan dönemin fikir, sanat adamları, Mevlevi dervişleri ile âşıkların oluşturduğu bir müşteri kitlesi ile küçük yaşlardan itibaren tanıştığı sonucuna ulaştırmaktadır¹⁵⁴. Buradan hareketle âşık Şem’î’nin çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Konya’da, dönemin kültürel ortamının merkezinde geçirdiği söylenebilir.

¹⁵⁴ Bu konuya, “Mesleği-Âşıklıkça Yönelişi” başlığında daha detaylı değinilmiştir. Bu iki başlık birbiriyle bağlantılı olduğundan tekrara düşülmemesi için burada sadece ilgili kısma yer verilmiştir.

2.1.3. Evliliği, Eşi ve Çocukları

Âşık Şem’î’nin evliliği hakkında İbrahim Aczi Kendi’nin kitabından başka bir kaynakta bilgiye rastlanmamıştır. Mehmet Sarı da yine bu kaynaktan hareketle konuyla ilgili birtakım hususlara değinmiştir.

Kendi’nin bildirdiğine göre Âşık Şem’î 25 yaşında evlenmiştir¹⁵⁵. Kendi’nin kaynağı belli olmamakla birlikte hikâyeleştirerek tüm detayları ile anlattığı¹⁵⁶ kısımlar bir yana bırakılırsa evlendiği kadının o dönemler “Konya’nın zengin ve tanınmış ailelerinden Sillelizâde Hacı Abdülkadir [A]ğa’nın kızı” olduğu, 1223 / 1808 yılının Nisan ayının son haftası nişanlanıp 1223 /1807 yılının Mayıs ayında evlendikleri bilgisi verilmiştir¹⁵⁷ (1951: 9-20). Kendi’nin belirttiği tarihe göre Şem’î’nin evlendiğinde yaşı 25 değil 35 olmuş oluyor.

Şem’î’nin babasının öldüğü 1235 / 1815 yılında, çocukları Mustafa’nın beş, kızı Esma’nın iki yaşında oldukları (Kendi, 1951: 25) ve 1235 / 1819 yılında ise küçük oğlu Muhammet ‘in doğduğu belirtilmiştir (Kendi, 1951: 55). Şem’î’nin öz torununun torunu olan Mehmet Şemi Pekşenoğlu’na (95) sorulmuştur. Buna göre çocuklardan ilk ikisinin isminin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Pekşenoğlu’nun ifadesine göre dedesinin babası olan şahıs, Muhammet değil Mehmet’tir. Kendi adı da dedelerinin adlarının birleşiminden oluşmaktadır. Kendi’nin Muhammet adını

¹⁵⁵ İbrahim Aczi Kendi’nin verdiği bilgilerin ancak “sözlü kaynak” kabilinden değerlendirmenin doğru olacağı düşünülmektedir. Onun yazdıklarını daha çok duyduğu birtakım bilgileri serpiştirerek şiirlerini yorumlamak suretiyle bir kurgu içinde romana dönüştürme çabası olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Nitekim kendisi de kitabının “Önsöz”ünde aktardığı “Öyle ki: [Â]şıkın kurduğu ve bulunduğu dernekler şahıslarla birlikte bir [f]ilim tasviri mahiyetinde tecessüm etti ki, yerli dernek... Yerli Saz Âleminin canlı bir timsali gösterilmeye çalışıldı. Her ne zaman bu bir [f]ilme alınırsa Türklük Âleminde yerli saz sahnesinin hararetle seyrini, temaşaya koyacak...” (1951: 5) şeklindeki sözleri, yapılan tespiti doğrulamaktadır.

¹⁵⁶ Kendi’nin daha önce de değinilen üslubuna örnek olması ve kitabın tümünün gidişatının tahmin edilebilmesi bakımından evliliği hakkında aktarılanlara yer verilmek istenmiştir. Buna göre Kendi’nin kitabında Şem’î’nin evliliği ile ilgili verdiği bilgilerin bir kısmı şu şekildedir: “Bir gün Şem[’]î sabah erken çarşıya inerken yolda gayrî ihtiyarî olarak kapı aralığından boylu boslu dilber bir kıza gözü ilişti. Tabiatında afif aşk eseri olan Şem[’]î’nin gönlünde bu kızın hayalî dönmiye başladı. Bu hayali teskin için o devrin afif hallerinden olan hayâ ve ruhî nezahetin sevgiyle Şem[’]î artık o yoldan gelip geçmeyi bırakarak gördüğü bu dilber kıza evlenmeyi kalbinde yaşatıyor... Fakat şimdiki sahte [â]şıkların yaptıkları gibi sokak pencere önlerinde gezmeyerek o yolu terk ediyor, ancak kendi tulûâtıyla konuşarak bu yönde şiirleriyle başbaşa kalıyor ve bu dilber için şöyle diyordu.” dedikten sonra Şem’î’nin “-da yangın var” redifli şiirine yer vermiştir (1951: 5-6).

¹⁵⁷ Kendi’nin, Şem’î’nin nişan ve evlilik sürecini anlattığı kısımları okunduğu takdirde yukarı yapılan yorumların yerindeliği anlaşılmış olacaktır. Nişan şerbetinden kıs istenmesine, dünür gitmeden aynı kıza isteyen rakip ailelerin çekişmesine, Dertli’nin nişanda bulunmasından konuya dair atışmalarına, Şem’î’nin kıza evlendikten sonra rakiplere söylediği şiire kadar pek çok meseleye teferruatıyla yer verilmiştir (1951: 9-20).

kaynak göstermediği için nereden öğrendiği bilinmemekle birlikte, halk arasında “Muhammed” adına Hz. Peygamber’e olan saygıdan ötürü Mehmed/ Mehmet denildiği düşünüldüğünde, tek ihtimal olarak eski yazıdan bu şekilde okumuş olabileceği kalıyor. Yine Kendi’nin aktardığına göre Şem’î, küçük oğlu Mehmet’in doğumunun ardından tek hanelik şu şiiri söylemiştir:

“Sırr-ı [Y]ezdan kimi gelir kimi gider [c]ihandır bu
Kimi güler kimi ağlar renksiz zamandır bu
Baka ancak Hüda[-y] lem[-]yezelde, Kün, emri anın
Bir oğlancık idüp ihya bize bir ihsandır bu” (1951: 55).

Mehmet Şemi Pekşenoğlu, Şem’î’nin kızı Esma’nın adının konulması ile ilgili bir rivayet anlatmıştır. Rivayete göre Şem’î, İstanbul’da sanatını icra etmek üzere Saray’a gidip gelirken Esma adında bir kıza âşık olmuştur. O dönemde Saray’la bağlantılı olarak karşılaşılan tek isim Sultan II. Mahmud’un kızkardeşi Esma Sultan’dır. Rüyasında görmesi üzerine kızının adını Esma koyduğunu anlatmıştır. Bu rivayet, Şem’î’nin yaşadığı dönem, İstanbul süreci, II. Mahmud döneminde huzuruna çıktığı, III. Selim’in huzurunda şiir okuduğu kendi dilinden anlaşıldığından ötürü tüm bu etkenlerle birlikte değerlendirilebilir. II. Mahmud ve III. Selim’in âşıkları destekleyip himaye ettikleri, şiir meclisi düzenledikleri bilindiğinden gerçek olması imkân dâhilindedir.

Şem’î’nin doğum tarihi ile bilgi verilen kısımda evliliği hakkında bazı hususlara değinilmişti. Âşık Şem’î’nin bir kez evlendiğini soyundan gelen iki farklı aile debelirtmiştir¹⁵⁸. Bu konu hakkında Kendi, ikinci evliliğini, ne zaman nasıl gerçekleştiğini isim vermedendetaylı bir şekilde anlatmıştır¹⁵⁹. Fakat bu kaynak dışında ilk evliliği de dâhil olmak üzere herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

¹⁵⁸ Mehmet Şemi Pekşenoğlu, Şem’î’nin bir kez evlendiğini belirtmiştir. Abdullah Şemi Pekşenoğlu da aynı bilgiyi vermiş ve “Şem’î’nin eşi Silleli Hacı Abdulkadir Efendi’nin kızıymış. Bir kere evlenmiş, ikinciye evlenecekken bu yaşta evlenemem, olmaz demiş” bilgisini aktarmıştır. Bu bilgiden hareketle âşığın ikinci kez evlenmeyi düşünmüş olabileceğinden şiirinde bahsettiği mevzunun bu durumla bağlantısının kurulabilmesi mümkün olabilir. Türkan Kabasakal da Şem’î’nin bir kez evlediği bilgisini vermiştir.

¹⁵⁹ “(...) Bundan sonra Şem’î bu mesele üzerinde bir hayli düşünerek çocuklarının başına bir yeni anne ve kendisine yeni bir eşin taktir eseri olduğunu iyi bildiği için bu dul genç kadın hakkında tetkike koyuldu.

Âşık Şem'î'nin iki kere evlendiği ile ilgili olarak kaynak gösterilen şiiri;

1. Bir te' ehhül kaşdına etdim murād feth oldu bāb
Reh-nümā oldu bu yolda bize bir ° āli-cenāb
2. Sā° ati gelmiş Hudā virmiş izin ° aqd etdiler
Berķ urur gördüm seḫāb altında bir nev āfitāb
3. Gizlemiş āyine-i ḫüsnin niķābın altına
Çok ° acāib gösterir bir kerre ref° olsa ḫicāb
4. Ben didim gel yanıma nāz itme lutf it nāzenīn
Bu şeb-i vuşlat deyü ta° ḫīl ider cismimde ḫāb
5. Tīr-i cevriñle sīnem üzre açılmış yarayı
Gösterir ° aks-i cemālīñ sen de it bir bir ḫisāb
6. Cāmesin bir bir nezāketle çıkardı nāzenīn
Beynimizde sāde bir pīrāhene ḫaldı cevāb
7. Āteş-i ° aşķ-ıla yanmış anladı ma° şūķını
Tob idüp çevgānına aldı bizi ol māh-tāb
8. Ḳalmadı dünyā murādından murādım almadık
Umduğīñ maḫsūda nā° īl olmadıñ ḫālī ḫarāb
9. Şem°ī yaş a[l]tmış işiñ bitmiş yiter evlendiğīñ
Pīr olan āb-ı ḫayāt içse olur ḫann etme şāb (91)

olup, aslında bu şiirden âşığın kendi ifadeleriyle bir değil birçok kereler evlendiği düşünülebilir. Ya da âşık bir kere evlendiğini ve altmış yaşında bir daha evlenmenin yersiz olduğuna da vurgu yapıyor olabilir. Âşkların, şiirlerinde her zaman gerçekliği yansıtmak gibi bir zorunlulukları bulunmadığından bu şiirle Şem'î, iç dünyasında

Bu bir aşk ve âşıklık eseridir ki Şem[']î akrabaları kadınlar vasıtasıyla ve bir bahane ile alacağı kadının gizlice tipini görerek bununla evlenmeye karar verdi.

Bunun üzerine önce kadınlar sonra erkek dünürlere işe giriştiler. Fakat bunda bile araya birtakım rakip ve engeller çıkarak kadını ürküntüye sevk ediyorlardı.

(...)

Dulların evlenmesi birtakım tantanalı âdetlere tabi olmadığından 1249-1833 yılı Nisan ibtidalarında bir perşembe günü erkek ve kadının vekilleri ile şahitleri birleşerek kadın tarafı bir evde nikāh kıyıldı.

Şem[']î tarafından akşam giden kadınlar yeni gelini Şem[']î'nin hanesine getirdiler. Âdet üzere güveyi kondurma yemeği Şem[']î'nin dostlarından Yunus [A]ğa'nın hanesinde yeneceğinden Âşık Şem[']î birkaç ahabla oraya gitti.

(...)

Yemek ve yatsı namazından sonra Şem[']î'nin hanesine gelinerek duâ ile arkasından bir yumrukla ikinci gerdeğe girdi. (1951: 153-155).”

yaşadıklarını dile getirmiş veya başka birinin yaşadıklarını da şiirine konu etmiş olabilir. Nitekim şiirin son mısraında *yaşlı olan âb-ı hayat içse de gençleşirzannetme* demesi, içsel bir sorgulamanın varlığına da işaret edebilir. Şem’î belki de âşık olmuş ve bunun kendi içinde muhakemesini yapmış olabilir.

2.1.4. Mesleği

Şem’î’nin asıl mesleği, çıraklıktan başlayarak ustalaştığı helvacılık mesleğidir. *Fatin Tezkiresi*’nde “helva-fürûşluk sanatıyla imrâr-i sinnîn u şuhûr eylemekte” ifadeleriyle hayatı boyunca bu mesleği icra ettiği belirtilmiştir (Çiftçi, 2017: 247). *Kamusu’l-A’lâm*’da “İstanbul’da helvacılıkla meşgul idi” bilgisi verilmiştir¹⁶⁰. Helvacılıkla ilgili kısım doğru olsa da İstanbul’da bu işi yaptığı konusunda başkahiçbir kaynakta böyle bir bilgi bulunmamaktadır (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874). Şem’î’nin mesleği ile ilgili olarak *Sicill-i Osmanî*’de “helvacı idi.” (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190), *Tuhfe-i Nâilî*’de “helvacı” şeklinde kısaca değinilmiş; *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsıyatı*’nda “Genç yaşında helvacılığa merak etmiş ve bu sanatta terakki ederek usta olmuştur.”¹⁶¹ ([Ergun]-[Uğur] 1926: 53) bilgisiyle de onun bu mesleği küçük yaşlarından itibaren yaptığı ve meslekte usta olduğundan bahsedilmiştir. *Son Asır Türk Şairleri*’nde de kaynak gösterilmese de *Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsıyatı*’ndan alındığı anlaşılan “Gençliğinde helvacılığa sâlik, bilâhare usta oldu.” bilgisine yer verilmiştir (İnal, 2000: 2249).

Şem’î’nin baba mesleğini devam ettirdiği helvacı dükkânı bugün aynı yerindedir. *Fatin Tezkiresi*’nde ölene dek bu mesleği yaptığı belirtilmiş ise de *Sözbir* helvalarının marka ve dükkân sahiplerinden Faruk Sözbir ile yapılan görüşmede babalarının dedesinin 1820’li yıllarda bu dükkânı satın aldığı bilgisini vermiştir¹⁶². Şem’î’nin ölüm tarihi göz önüne alındığında ölmenden önce bu işi bırakmış olduğu anlaşılmaktadır¹⁶³.

¹⁶⁰ KVHH’de, “ ‘Kâmûsu’l-A’lâm’ İstanbul’da helvacılık itdiğini yazıyor. Halbuki yanlıştır.” ([Ergun]-[Uğur]-1926: 53).

¹⁶¹ Mehmet Halit deaynı bilgileri aktarmıştır. Bu kaynaktan yararlandığı anlaşılmaktadır ([Bayrı], 1933: 25).

¹⁶² Aynı bilgiye Asım Sözbir’in ifadeleriyle ulaşmak için bk. <http://www.memleket.com.tr/asirlik-helvacı-126040h.htm>. –Erişim tarihi: 10.10.2018.

¹⁶³ Şem’î’nin dükkânı asırlarca helvacılık mesleğinin ifa edildiği bir mekân olma özelliğini korumuşsa da son birkaç yıldır Sözbir’lerin de bu işi bırakmasıyla bu mekân, kuruyemişçi ve ayakkabıcı olarak iş

Âşık Şemî'nin helvacılık mesleği dışında farklı görevler ifa ettiği hakkında birkaç rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki Şemî'nin şiirinde belirttiği Sultan III. Selim'in huzurunda yaptığı icra ile ilgilidir.

Diñlenilmez oldı şimdi dürr-i meknûn söyleseñ
Şāb iken elfāzıñı Sulţān Selīm Hān diñledi
Şemî de her bir meţā° ın var idi ra° nāları
 Gitdi ancak dişleri sermāyeden enginledi (129/3)

Mehmet Zeki'nin aktardığına göre Şemî bu şiirini icra ettikten sonra yaşadıklarını şu şekilde kaydetmiştir:

“Sultan Selim pek mahzuz olarak kendisine bir iyilik yapmak istedi, ne istediğini sordurdu. Şemî vakti[y]le Konya’da bahçesini sulamak istediğinde bir havala [1] [dipnotta: ‘Havala, su memuru demektir.’] dan hakaret görmüştü. Konya’nın baş havalalığını istedi, aldı, uzun müddet bu vazifeyi ifa etti. Sonra çarşı ağalığı vazifesini de yaptı.”¹⁶⁴ (1933: 153).

Bu rivayetten Şemî'nin çarşı/ihtisap ağalığı görevinden önce su memurlarının başı olarak çalıştığı anlaşılmaktadır. Kronolojik olarak III. Selim'in II. Mahmud'dan önce Padişahlık yaptığı düşünüldüğünde, bu görevin II. Mahmud tarafından verildiği bilinen çarşı ağalığı görevinden önce olduğu yorumu tutarlılık göstermektedir. III. Selim'in 1789-1807 yılları aralığında görev yaptığı göz önüne alındığında, Şemî'nin bu görevi gençlik yıllarında helvacılık mesleğine ek olarak yapmış olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Şemî'nin ayrıca, 1241/1825 Hemdem Çelebi vesilesiyle *Konya Evkâf-ı Celâliyesi*¹⁶⁵ aşar memuru olarak göreve başladığı ileri sürülmektedir¹⁶⁶ (Kendi, 1951:

görmektedir. Mehmet Şemi Pekşenoğlu dükkânın yerinin hiç değişmediğini, fakat dükkânın eskiden tek bir oda şeklinde iken sonradan ikiye bölündüğünü belirtmiştir.

¹⁶⁴ Halıcı'nın kitabında yer alan bu bilgi ile ilgili kaynak göstermemiştir fakat bilgiyi Mehmet Zeki'den aldığı anlaşılmaktadır. Halıcı aynı rivayeti şu şekilde aktarmıştır: “Sultan Selim, pek memnun kalarak, âşığa bir iyilik yapmak istiyor ve arzusunu sorduruyor. Şemî vaktiyle Konya’da bahçesini sulamak istediğinde, bir havaladan (su memuru) hakaret görmüştü. Bu hadisenin tesiriyle, Konya’nın baş havalalığını istiyor. Uzun süre Konya’da bu vazifede bulunuyor. Sonra da çarşı ağalığı görevine getiriliyor.” (1982: VII). Aynı bilgi, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’nde bulunmaktadır (1998: 129).

¹⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nda, “Vakıf müesseselerine günlük tayin ve terfi işlemleri ile ilgili berat içerikleri” *Hurûfat defterleri* adı verilen defterlere kaydedilmektedir (Oğur, 2018: 131, 132). 1692-1835 yılları arası dönemi kapsayan *Konya Hurûfat Defterleri* ile ilgili yapılan çalışmada söz konusu dönem içinde 25 hurûfat defteri incelenmiş; farklı meslek alanlarına atanan görevlilerin kayıt sayıları,

107). Sarı, Şem'î'nin bu görevde çalışmasıyla diyar diyar dolaşarak hem gelirleri toplama işini yerine getirdiğini hem de bu vesile ile gittiği yerlerde sazı ve sözü ile gönüllere girdiğini belirtmiştir (2013: 20). O dönem Konya'nın Karaman Eyaletinin sancağı olduğu göz önüne alınırsa Şem'î'nin Eyalet'e bağlı diğer şehirlere gitmiş olduğu düşünülebilir.

İbrahim Aczi Kendi'nin belirttiğine göre Şem'î, aşağıdaki şiirini eşinin 1249/1833 yılında ölmesi üzerine söylemiştir. Şiirin beşinci beytinden böyle bir görevi ifa etmiş olabileceği anlaşılmakla birlikte 1825 yılında göreve getirilmiş

olması durumunda sekiz sene boyunca bu işi yapmış olduğu anlaşılabılır. Kendi'nin şiire bu tarihi verme sebebi ise Şem'î'nin eşini kaybettikten sonra çocukları yalnız bırakmamak adına isminin deftere geçmesine rağmen öşür toplamaya gidemediğini ifade etmesiyle açıklanmaktadır (1951: 151).

1. ° Arz-ıhâlim var şehâ elden nigârım aldılar
Nice feryâd etmeyem gül yüzli yârim aldılar
2. ° Âlemi âhımla ta° cîz etti kim gaybolmasun
Kalmadı şabra kararım ihtiyârım aldılar
3. Gelmedi imdâdına bir kimse kadroldu bana
Çekdi kim gam leşkerin burcum şişârım aldılar
4. Bir kebûter şaydına çekmiş idim hayli emek
Bir daķım şayyâd[a] rast geldim şikârım aldılar
5. Geçdi ismimdeftere ta° şîre destim ermeden
Terk-i hizmetdir deyü elden tımârım aldılar
6. Görelim nerden zuhûr itmiş bu tağıñ tekmiñi
Seng-i mermerden geçer inkisârım aldılar
7. Bilmezem nerden hevâ aldı fitîli Şem° î'niñ
Gayri yanmaz gelmesün pervâne nârım aldılar (218)

kayıtların başlangıç ve bitiş tarihleri, atama yapılan müesseseler, atanan görevliler ve atama sayılarına yer verilmiştir (2018: 137-139). Görev yerlerine ve kategorilerine göre yapılan tasnifte “aşar memurluğu” geçmese Şem'î'nin böyle bir görevde çalıştığı ihtimal dâhilinde olabilir.

¹⁶⁶ Kendi, Şem'î'yi bu göreve Hemdem Çelebi'nin tayin ettiğini kaydetmişse de Hemden Çelebi'nin böyle bir yetkisinin olup olmadığı hakkında bilgiye sahip olunmadığından onun vesilesi ile göreve geldiği şeklinde aktarılmıştır.

Şem’î’nin hayat hikâyesinde onu belki de helvacılıktan çok hatırlanmasına vesile olan ifa ettiği diğer bir görev ise *çarşı* veya *ihtisap ağalığı*dır. Çünkü bu görev, onun Konya’nın ilk belediye başkanı olarak anılmasını sağlamıştır¹⁶⁷. Âşık Şem’î’ye bu görevin II. Mahmut (1808-1839) tarafından verildiği bilinmektedir. Konuyla ilgili birtakım rivayetler olup bu hususta en eski bilgi *Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı*’nda bulununmaktadır. Eserde aktarıldığı kadarıyla;

“Şem’î’nin saz ve sözdeki kemâli bilahare saraya aks etdi. Padişah huzurunda bir saz meclisi tertip olundu. Padişah, ziyadesiyle memnun olmuş ve Şem’î’ye İstanbul’da kalmasını teklif etmişti. Fakat o, kabul etmedi; vatanını tercih etti. Nihayet [Çarşı Ağalığı] uhdesine tevcih edilerek Konya’ya gönderildi.”¹⁶⁸ ([Nüzhet] ve [Uğur], 1926: 54).

Şem’î’nin II. Mahmut’un İstanbul’da kalması yönündeki teklifini reddettiğine dair de birtakım rivayetler bulunmaktadır. Yine aynı eserde;

“Artık Konya’daki mevkii ehemmiyetleşti. Esnafın bütün işleri Şem’î’ye ait oluyor ve her san’at sahibi onun emriyle hareket idiyordu. Uzun müddet bu vazife uhdesinde kaldı.” ([Nüzhet] ve [Uğur], 1926: 54) bilgisine yer verilmiştir.

Ayrıca Şem’î’nin oğlu, Mehmet’ten gelen soydan Abdullah Şemi Pekşenoğlu, babası Asım Pekşenoğlu’ndan dinlediğini belirttiği şu rivayeti anlatmıştır:

¹⁶⁷ Konya Büyükşehir Belediyesi resmi internet sayfasında “Önceki Başkanlar” sekmesinin altında en eskiden başlayarak bugüne kadar Belediye Başkanlığı görevini yapmış kişilerin isimleri ve görev yaptığı tarihlere yer verilmiştir. Listenin en başında Âşık Şem’î’nin adı bulunmaktadır. Görev tarihi için de 1830-1839 yılları aralığı verilmiştir. (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=473>). – Erişim tarihi: 10.10.2018. Konuyla ilgili Belediye’nin sayfasında yer alan isimlerden hareketle yapılan “Konya’nın Belediye Başkanları – Osmanlı’dan İtibaren tam liste” başlıklı haberde de “Konya’da ilk mahalli teşkilatın 1830 yılında Çarşı Ağalığı (İhtisap Ağalığı) adı altında kurulduğu belirtilmektedir.” bilgisine yer verilerek bazı yorumlar yapılmıştır. <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/konyanin-belediye-baskanlari-osmanlidan-itibaren-tam-liste> -Erişim tarihi: 10.10.2018.

¹⁶⁸ “İstanbul’da [II.] Mahmut şairleri koruyormuş, onu duymuş, saraya çağırmış, saraya gitmiş orda bir iki iltifat etmiş. Padişah demiş gel seni maaşa bağlıyım sarayda kal diye. Yok demiş ben Konya’ya gidecem.” (Türkan Kabasakal).

“Oğlu Mustafa askere gidiyor Mahmut’un döneminde. Padişah’ın karşısına geliyor, methiye söyleyerek birşeyler yapıyor... Mahmut’un hanımı diyor ki: ‘âşığın senden bir isteği var.’ Mahmut da: ‘nedir isteğin?’ diyor. ‘Benim bir oğlum var’. Mahmut ferman çıkarıyor: ‘kimin bir oğlu var askere alınmayacak. Kimin iki oğlu var biri gelmeden biri gitmeyecek.’”

Tüm bu bilgiler, Âşık Şem’î’nin baba mesleği olan helvacılığın yanı sıra üç farklı görev ifa ettiğini göstermektedir. Bu bilgilerin ne kadarının doğru olup olmadığı konusu bir yana, bu görevleri padişahların tevdi etmesiyle ilgili rivayetlerle birlikte anlatılması onun, gençliğinden itibaren âşıklık sanatı ile iç içeliğini ve sanatındaki başarısının takdir edilecek düzeyde olmasını göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir açıdan bakıldığında ise yine yüzyılın gelenek temsilcilerinde görülen propaganda işlevlerini yerine getirmek adına Saray tarafından görevlendirilmeleri hususu ve bir ‘patronaj’ durumunun var olabileceğindüşündürmektedir¹⁶⁹.

2.1.5. Kişiliği

Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsiyatı’nda Şem’î’nin kişiliği ve fiziksel özellikleri hakkında; “lâubâlî meşreb idi. Deveci ebisesiyle gezer, üste başa ehemmiyet vermezdi. Her tanıdığı şahsa muhabbet izhârını vazife telakki ederdi. Bütün harekâtı samimî idi.” (1926: 53-54) bilgisi verilmiştir.

Kendi, Şem’î’nin arifane kişiliği, fitratı dolayısıyla halkın artan ilgisi ve itimadına karşılık herhangi bir kibir emaresi göstermediğini, dervişane bir hayat tarzı benimsediğinden herkesle iyi geçindiğini belirtmiştir. Ayrıca onun, şiir sahasında da herkesin neşe ve kederine ortak olup talepte bulunanlara mezar taşı kitabesi için şiirler söylediğini; çeşmelere ve şadırvanlara da nazımlar düzenlediğini kaydetmiştir (1951: 33).

Şem’î’nin görünümü ile ilgili Kendi, *kıl aba ve şalvarını* çıkarmadığı (1951: 33), Kabasakal ise *pejmürde* gezdiği bilgisini vermiştir.

¹⁶⁹ Bu mesele ayrıca değerlendirildiğinden burada detaylı bilgi verilmemiştir.

Şem’î’nin muhabbet ehli olduğu, sözlü kaynakların anlattıklarından da anlaşılmaktadır. İnsanlarla iletişim kurmasını gerektiren bir meslekte çocuk yaştan itibaren çalışması, onun bu yönünü geliştirmiş olmalıdır. Nitekim âşık sanatındaki konumu itibarıyla da fasıl ortamlarında, meclislerde saygı duyulan biri olması, özellikle padişahların huzuruna çıkıp kendini ifade edebilmesi; sanatındaki başarısının yanında onun, kişilik ve seviye bakımından belli bir duruma ulaştığını göstermektedir.

2.1.6. Âşıklığa Yönelişi, Çıraklık-Ustalık Dönemi / Sanatkârlığı

2.1.6.1. Âşıklığa Yönelişi, Çıraklık Dönemi

Şem’î’nin âşıklığa yönelişinin babası Mehmet Ağa’nın helvacı dükkânında çırak olarak geçirdiği çocukluk ve ilk gençlik yıllarına tekabül ettiği söylenebilir. Klasik manada bir âşığın yanına çırak olarak girmekle başlayan aday âşık olma süreci Şem’î için farklı şekilde gerçekleşmiştir.

Babasının, tanınmış helvacılardan olmasının yanında dükkânlarının konum olarak dönemin Konya şehir mekezinde bulunması ve Mevlânâ dergâhı, kahvehaneler gibi kültür ve iletişim ortamları üçgeninde konumlanması onun dükkânlarına gelen müşteri çeşitliliği içinde Konya âşıklık geleneğine dair gözlemlerini oluşturmada etken olduğu düşünülebilir. *Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı*’nda Şem’î’nin saz öğrenme isteği ile âşıklığa heves etmesinin genç yaşlarında helvacılık mesleğine girmesiyle aynı zamanlara denk geldiği bilgisi yer almaktadır (1926: 53). Buradan hareketle onun âşıklığa yönelmesinin çocukluk-ilk gençlik dönemlerine rastladığını söylemek mümkün görünmektedir.

Şem’î, Konya’da var olan kültür ortamından beslenerek hem Mevlevi kültürü hem de o dönem çok canlı bir şekilde hayat süren kahvehane kültüründen¹⁷⁰

¹⁷⁰Yazılı ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre, Şem’î’nin döneminde Konya’da âşıklık geleneğinin canlı olarak yaşadığı iki kahvehane bulunmaktadır. Bunlar, Türbe Kahvesi ve Ayakçı Kahvesi’dir (R. Çöğen; MŞ Pekşenoğlu; Halıcı, 1982: III). Saim Sakaoğlu ise eskiden Tahir Ağa Kahvesi’nin olduğunu, bu kahveden sonra ise Sulu Han ile Kayıklı Kahve’nin geldiğini belirtmiştir. Bu kahvelerle âşıkların ilgisini bulamadığını belirten Sakaoğlu, ağabeyi Hasan Sakaoğlu’nun da “‘Benim bildiğim kahvelerin hiç birinde âşıklar yoktu.’ dedi. Tahir Ağa Kahvesi için, ‘Orası ihtiyarların kahvesi’ dedi. Kayıklı Kahve için ise, ‘Çocukluğumda geç vakit önünden geçerken yukarıdan saz sesleri gelirdi ama bunlar âşıkları saza değildi, orası farklı bir eğlence mekânı idi.’ bilgisini aktarmıştır. Buna ek olarak Saim Sakaoğlu, Halıcı ve Kendi’nin verdiği bilgiler için; “

etkilenmiş olmalıdır. Feyzi Halıcı, Şem’î’nin içinde bulunduğu ve etkilendiği dönemin kültürel ortamını; “*gerek maddî, gerek mânevî bir duyarlılıkla, sanatın, kültürün, geleneğin, göreneğin bir nefes sıhhat gibi yaşama sevinci olarak kabul edilip günlük hayat içinde sebil edildiği, naylı, kudümlü, notalı, tennûreli bir beldede doğması, şiirin, sazın, sohbetin harman edildiği ve gören gözlere, duyan gönüllere cömertçe sunulduğu bir ortamda yetişmesi Şem’î’yi daha çocuk yaşta sanatın kapılarını açmaya zorlamıştı.*”(1982: III) cümleleriyle tasvir etmiştir.

Âşıklık geleneğinde, bir ustanın âşıklık hevesinde olan kişiyi çıraklığa kabul etmesi ile bu kişinin çıraklıktan, kalfalığa ve ustasının icazet vermesiyle ustalığa kadar ulaştığı süreç geleneğin en önemli ayaklarından biridir. Ustanın gözetiminde gelenek içinde yetişen âşık da ustasından öğrendiği geleneği, kendini kanıtlamasıyla birlikte başka bir âşık adayına aktarmak üzere sürece dâhil olmaktadır. Bununla birlikte bazen sürecin bu şekilde ilerlemediği görülebilmektedir¹⁷¹. Bazı âşıklarda görülebildiği gibi Âşık Şem’î’nin âşıklık serüveni de geleneğin çizdiği yol üzere olmamıştır.

Âşık Şem’î’nin bilinen bir ustası yoktur. Ozanoğlu’nun gelenekle ilgili “Âşık olmak istidadını haiz olan bir gencin münasip bir üstada ser vermesi ve kur’a ile mahlas aldıktan sonra ona destur alıncaya kadar hizmet etmesi lazımdır.” (1940: 21-22) şeklinde aktardığı bu hususta olduğu gibi, Şem’î’nin geleneği öğrenme sürecinde klasik anlamda bir usta-çırak ilişkisinden söz edilememektedir. Gelenek eğitimi, bazı âşıklarda da görülebildiği gibi geleneğin canlı olarak yaşatıldığı ‘ortam’larda bulunmak suretiyle aldığı, dinleyici ve gözlemci olarak dâhil olduğu süreci, sonraları icracı olarak fasıllara iştirak etmesiyle tamamladığı düşünülmektedir. Küçük yaşlarından itibaren babasının helvacı dükkânında bulunması, bu dükkânın konum olarak tam da o dönemki kültür ortamının, icra mekânlarının kapsadığı üçgenin içinde bulunması onun için büyük şans olmuştur. Şem’î’nin, yetişme çağlarından itibaren şiire olan ilgisinin baba mesleğinden ziyade bu alana yönelmesinde etken

Rahmetli Feyzi Halıcı’nın kitabında ve bazı yazılarında verilen tarihî bilgilerin bir bölümü kaynaksız olup tahminî sözlerdir. İbrahim Aczi Kendi’nin yazdıkları gibi şeylerdir, muhayyile gücü olan herkesin uydurabileceği sözlerdir.”yorumunu yapmıştır.

¹⁷¹Betül Aydoğdu, gelenek içinde yer almak isteyip bu anlamda yeteneği olan bazı âşık adaylarının çıraklık sürecini geçirmeden de bu mesleğe girip usta olabileceğini ve usta olduktan sonra da çırak yetiştirmeyebileceğinin altını çizmiş ve bu bağlamda Âşık Seyrânî’nin de çırak yetiştirmemiş âşıklardan biri olduğunu belirtmiştir (2011: 61).

olduğu anlaşılmaktadır (Sakaoğlu?: 290). Ayrıca, yazılı ve sözlü kaynaklarda dükkânının arka tarafında dostları ile saz çalıp söyledikleri bir oda bulunduğu, bu odanın zamanla geleneğin icra edildiği bir meclis hâline geldiği bilgisine ulaşılmaktadır¹⁷² (Kendi, 1951: 27; A. Şemi Pekşenoğlu).

Âşık olmanın gerekleri arasında yer alan, saz çalma irticalen söyleme özelliklerinin yanı sıra bâdeli âşık olduğu da bazı kaynaklarda belirtilmektedir. *Son Asır Türk Şairleri*'nde "âşıklığa heves ederek saz öğrendi, iştihâr etti [meşhur oldu]." (İnal, 2000: 2249) bilgisi bulunmaktadır. Feyzi Halıcı onun "bâdeli âşık" olduğunu vurgulamış fakat bununla ilgili sözlü veya yazılı bir kaynak göstermemiştir (1994: 117).

Âşıkların bâde içip şiir söylemeye başlamaları gelenek içinde saygın bir yerde olmalarını sağlamaktadır. Çünkü halk arasında bâdeli âşık denildiği zaman, o âşığa Allah tarafından bir yetenek bahsedildiği düşünülmektedir. Şamanlığa geçişle kıyaslandığında her ikisinde de bir kutsiyet atfetme temayülünün olduğunu görmek mümkündür. Aslında bâdeyi içen âşık da bunun böyle olduğuna inanmış durumdadır ya da toplum bu şekilde yorumlamış olabilir.

Âşık Şem'i'nin bâdeli âşık olup olmadığı sorusu hâlâ çözümlenmiş değildir. Torunlarıyla yapılan görüşmelerde bu soru sorulmuş fakat "bade" veya "bâdeli âşık" terimlerine âşinâ olmadıkları anlaşılmıştır. Terimler açıklandığında ise, konuyla ilgili bir şey duymadıklarını belirtmişlerdir (M.Ş. Pekşenoğlu, Türkân Kabasakal, Hatice Orbay). Yapılan açıklamalardan sonra sadece A.Ş. Pekşenoğlu bir rivayetten bahsetmiştir: "*Helvacı dükkânına birisi geliyor, destan gibi bişey okuyor bu. Okurken arkasına düşüp gidiyor. Böyle bir rivayet de var (bâdeli olması konusunda) helvacı dükkânından Kızılay'a kadar geliyor. Orda bir pir ile birlikte oturuyorlar. Sonra bir rüya âlemi gibi öylece kalktığını söylerler.*" Şem'i'nin bir pîrin ardından gitmesi, rüya âleminde gibi kalkması şeklinde aktarılan rivayet, muhtemelen bade içtiğinin anlatılması ile devam edecekti fakat bu rivayetin devamı olmadığı için, Şem'i'nin olay sonrasında bade içmesi, irticalen şiir söylemeye başlaması hakkında net bir yorum yapılamamaktadır.

¹⁷² Pekşenoğlu, bu bilgilere ek olarak söz konusu odada Şem'i'nin sazının duvarda asılı olduğunu, dönemin hocalarından âlimlerine pek çok kişinin ziyaret ettiklerini, Şem'i'nin saz ve sözle sürekli meşgul olduğunu aktarmıştır.

Âşık Şem'î'nin bilinen bir ustası olmadığından ötürü kaynaklarda yer alan “irticalen şiir söylemeye yatkın ve düşkün olması, belirli bir tahsil görmemesine rağmen ince düşüncesi, zekâsı, hazırcevaplığı, esprileri, etrafındaki insanları aydınlatması ve örnek davranışları sebebiyle, büyükleri tarafından ‘Şem'î’ mahlası”nın (Halıcı, 1982: III) verildiği görüşü, gelenek içinde bu şekilde mahlas alınabilmesi söz konusu olduğundan kabul edilebilir görünmektedir. Bir başka rivayete göre de Şem'î adı atalarından birinin adı olduğundan bu mahlası almayı kendisi tercih etmiştir (Sakaoğlu, ? :291).

Şem'î, bir koşmasında mahlasının “Şem'î” olduğunu kendisi ifade etmiştir.

Mahlâşım Şem'î'dir bilâdım Konya
Bir kenâr şahrâda olmuşum peydâ
Bizim bâğa girmez bülbül-i şeydâ
Kimse bilmez ne bûy virir gülüm ben (39/5)

Ṭavâf eyler iken Beytü'l-Ḥaremde
Görmedim naẓîrîñ mülk-i âdemde
Nâmımız söylenür Rûm-ı 'Acem'de
Baîa Şem'î derler 'âlî-şân-ile (12/3)

Şiirlerinde mahlas olarak sadece “Şem'î”yi kullanan âşık, yanı sıra mahlasını bazı sıfatlarla birlikte de söylemiştir. “Şem'î” mahlasıyla birlikte çoğunlukla “derdimend Şem'î”, “derd-mend Şem'î”, “Hacı Şem'î”, “Şem'î gedâ”, “Şem'î Baba”¹⁷³ kullanımlarını; iki şiirinde “*Hacı Şem'î derd-mend*” bir şiirinde ise “Hacı derdimend Şem'î”yi tercih etmiştir.

Münâcâtında **Hâcî derdimend Şem'î** günâhkârıñ
Murâdî şoñ nefesde kâmil-i îmân diler yâ Rab (93/9)

Lâle taqdı boynına yalvara geldi bâbıña
Hâcî Şem'î derd-mend miskîn günahkâr ihtiyâr (223/7)

¹⁷³ Cönlere kaydedenlerin de zaman zaman metnin başına “Şem'î Baba” yazdıkları görülmüş ve şiir çeşitlenmelerinin verildiği dipnotların “B.” maddesinde belirtilmiştir.

Şîrîn elfâzıña güller sükkerin elfâzıña
Hâcî Şem'î derdimendbî-çâre kûl ferhâd olur (252)

Beni hicre yakdı lebleri aḥmer
 Al yanaḡda toḡar nûr-ı münevver
 Başına döndüğim gül yüzli dilber
 Bıraḡma gözüñden **Şem'î** Baba'yı (18/3)

Şem'î'nin “Hacı Şem'î” ve “Hacı derdimend Şem'î” mahlaslarını hac ibadetini yaptıktan sonra söylediği şiirlerinde kullandığı düşünülmektedir.

Pâdişāhım intikāmın alırsa
 A° dāları belāsını bulursa
 Şem'î humāyun ilḡa olursa
Hâcî Şem'î sen de iḥsān[ı] seyr it (60/18)

Hâcî Şem'î kuluñı zulmetde ḡoyma yā Ḥabīb
 Nûr-ı ° aşkıñla çerāḡın eyle iḥyā es-selām (161/7)

2.1.6.2. Ustalık Dönemi / Sanatkârlığı

Âşık Şem'î'nin âşıklığının, geleneğin klasik mânâdaki süreçleri içindeki yerini tayin etmek oldukça zor görünmektedir. Bilinen bir ustasının olmaması, âşık fasıllarına katılsa da bunun ne zaman ne şekilde gerçekleşip nasıl “icâzet/destur” aldığı bilinmemektedir. Bundan dolayı Şem'î'nin çıraklık sürecinde olduğu gibi, ustalık sürecinde de belirgin rivayetlerden ve şiirlerinden hareketle çıkarım yapılabilmektedir.

Şem'î, sanatına güvenen iddialı bir âşık olduğunu bazı şiirlerinde ifade etmiştir. Âşık faslında icra edildiği anlaşılan aşağıdaki şiirle, Şem'î'nin özgüvenli bir şekilde şiirinin beğenilip beğenilmediğini sorabilmesi onun ustalık döneminde bu şiiri söylemiş olabileceğini düşündürmektedir. Bir başka önemli ayrıntı da Şem'î'nin bu şiirde âşıkların teşkilatından bahsetmiş olmasıdır. Âşıklar kethüdasının Sultan II. Mahmud döneminde kurulduğu, meclisin başına bir âşık tayin edildiği düşünüldüğünde bu şiiri Şem'î'nin İstanbul'da katıldığı bir âşık faslı sırasında söylemiş olması ihtimal dâhilindedir.

1. Dil-i dīvānemiñ mey-ḡānesin gördiñ begendiñ mi
 Derūnda sākî-i merdānesin gördiñ begendiñ mi

2. Tavażzu° la ider iken zümre° -i ° uşşāka da° vedler
Yedin de mey ʔolu peymānesin gördiñ begendiñ mi
3. Begün maḥbūblarıñ cem° iyyetinden ḥāce-i dānā
Ḥasan isminde sen bir dānesin gördiñ begendiñ mi
4. Felāṭūn-ı zamān postuna geçdim eylerim ārām
Bu taḥt-ı şî° rimiñ ser ḥānesin gördiñ begendiñ mi
5. Muḥabbet pertevin gösterdiñ ol demde fitīl aldı
Efendim Şem° 7 niñ pervānesin gördiñ begendiñ mi (137)

Şiirlerinin çoğunu aruzla söyleyen/yazan Şem'î'nin aruz vezniyle oluşturduğu *gazel, divani, kalenderî, selis, semai* tarzında şiirlerinin, hece ile söylediği koşma, semai, destanlarının neredeyse dört katı olması onun şehir kültüründe yetişmiş bir âşık olduğunu göstermesinin yanında okuma yazma bilmediği/ümmî olduğu görüşlerinin aksini işaret etmektedir. Şiirlerinde kullandığı dil, muhteva zenginliği, vezin, tür ve şekiller döneminin her yönüyle nabzını tutan bir âşık olarak âşıklık geleneğinin geçirdiği evrelere paralel bir gelişim süreci yaşadığını gösteren unsurlardır. Bu süreç, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Konya âşıklık geleneğinin genel manzarasının, Şem'î'nin muhitinin ve halk şiiri-divan şiiri etkileşiminin algılanabilmesiyle orantılı olarak değerlendirildiğinde anlamlı hâle gelmektedir.

Şem'î'nin sanatının, bakış açısının, şiirlerinde kurduğu dünyanın anlaşılabilmesi için etkilediği ve etkilendiği çevrelerin resmedilebilmesi adına, onun Konya ve İstanbul'da geçirdiği süreçlerin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

2.1.6.2.1. Dertli ile Birliktelikleri

Âşık Dertli¹⁷⁴, İstanbul'da geçirdiği yılların ardından Konya'ya gelerek üç (Köprülü, 2004ğ: 680) veya beş yıl burada kalmış (Onay, 1928: 11; Okay, 1960: 4); bu zaman zarfında âşıklık geleneğinin önemli isimlerinden biri olmuştur (Kutlu, 1979: 13; Çınar, 1990: 17; Uyguner, 1991: 10).¹⁷⁵ Bektaşî çizgisinde olan

¹⁷⁴ Dertli ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Tek, 2018).

¹⁷⁵ “Osmanlı İmparatorluğu, eskiden beri, hem İstanbul'da arasıra zuhur eden iâşe zorluklarına ve asayişsizliğe karşı koymak hem de köy halkının her ne sebeple olursa olsun topraklarından ayrılmasına meydan vermemek için, bekârları ve köylüleri İstanbul'da yerleşmekten men ediyordu. İbrahim, bu mecburiyet karşısında tekrar Anadolu'ya döndü ve bir müddet şurada burada dolaştıktan sonra Konya'ya gelerek Hacı Asım Usta adlı bir kahvecinin yanında üç yıl çıraklık etti. Oradan Mısır'a giden İbrahim, on yıl orada kaldı; sonra köyüne döndü.” (Köprülü, 2004ğ: 680).

Dertli,Konya’da kaldığı süre içinde âşıklık geleneğinin en önemli icra zeminleri olan fasıl ortamlarında aktif bir şekilde bulunarak geleneğe önemli katkılar sağlamıştır.

Dertli, Konya’da âşıklık geleneğinin en önemli mekânları olan Türbe/önü ve sonrasında Sulu Kahve’de hem buraları işleten hem de fasılları düzenleyen bir âşık olarak da şehrin âşıkları ve âşıklık geleneğinde yerini almıştır. Gelenek açısından önemli bir işleve sahip Türbe Kahvesi’ni işleten, müsteciri olan (Kendi, 1951: 8; Halıcı, 1982: IV)veya ocakçılık yaptığı belirtilen (Kutlu, 1979: 13, 46) Dertli, Konya’da, Âşık Şem’î ve Âşık Sürûrî başta olmak üzere, dönemin diğer âşıkları ile birlikte fasıllara iştirak ederek sanatının gücünü ispat etmeye çalışmıştır (Tek, 2018: 78). Âşık Dertli ile Şem’î’nin tanışıp dost olmaları, birlikte icra ortamlarında bulunmaları aslında sanatlarını oluşturan tüm unsurları da paylaşımlarına olanak sağlamıştır.¹⁷⁶Dertli ve Konya âşıklık geleneği için bu ortamların sağladığı kültürel aktarım pek çok kişinin bir arada paylaşım içinde olması kişilerin meyilleri olduğu alanlarda kendilerini yetiştirmelerine imkân tanımıştır. Nitekim asıl adı İbrahim olan Kahvehanede bulunduğu zaman içinde buraya gelip giden sanatkâr ve ilim adamlarından feyz alan Dertli, kendini yetiştirerek saz çalma ve şiir söylemedeki yeteneğini geliştirmiş ve ilk mahlası ona burada verilmiştir (Tek, 2018: 57).

Şem’î’nin Dertli ile birçok açıdan uyumu yakaladığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şem’î’nin Bektaşîlik ile ilgili şiirlerinin bulunmasında Dertli’nin önemli bir payı olabilir. Ayrıca siyasi anlamda da düşüncelerinde benzerlik olduğu anlaşılmaktadır. Şem’î’nin de Dertli’nin *de Fes Yeniliği* hakkında şiirlerinin olması, Saray’a karşı sergiledikleri tutum, Dertli’nin İstanbul’dan propaganda amaçlı Konya’ya geldiğini düşündürürken; Şem’î’nin de çeşitli görevlere uygun görülmesi, padişahların yaptığı bazı yeniliklere Seyrani gibi âşıkların eleştirel yaklaşımlarına karşın destek veren şiirler söylemeleri iki âşığın da bir patronaj içinde olmuş olabileceklerini düşündürmektedir. Tek, Dertli’nin şiirlerinde dönemin “şair-patron” ilişkisini yansıtan izlerin görüldüğünü belirtmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ İbrahim Aczi Kendi, Âşık Şem’î ile Dertli’nin birlikteliklerine, Şem’î’nin evlenme sürecinden itibaren değinmiştir. Kahvehanede ve Hemdem Çelebi’nin konağında düzenlenen fasıl ortamlarında birlikte bulunduklarını kaydeden Kendi, iki âşığın atışmalarına da yer vermiştir (1951).

¹⁷⁷ Tek, “şair-patron” ilişkisi hakkında özellikle Dertli ile Alişan Bey arasındaki münasabete değinmiştir. Bu bağlamda konu ile ilgili rivayetlere yer veren Tek, Dertli’nin ömrünün sonuna dek Alişan Bey’i sığınak olarak gördüğünü ve ona duyduğu minneti de şiirlerinde onu methederek gösterdiğini ifade etmiştir (2018: 260).

Şem’î ile Dertli’nin birlikte geçirdikleri sürecin iki âşığa da hem kültürel atmosferi birlikte yaşayıp yorumlamada hem de sanatlarında katettikleri yolu paylaşarak aktarmalarında önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir.

2.1.6.2.2. Sürûrî ile İlişkisi

Âşık Şem’î’nin Silleli Sürûrî ile aralarında bir usta-çırak ilişkisinin olup olmadığı konusu üzerinde net bir bilgi bulunmamaktadır¹⁷⁸. Âşık Şem’î’nin Sürûrî’nin ustası olup olmadığı bir yana Şem’î’nin İstanbul’a gittiği süreçte Sürûrî’nin onu karşıladığına dair bilgiler bulunmaktadır. Hatta Sürûrî’nin Saray’da zehirlenerek öldürülmesi ([Ergun]-[Uğur], 1926: 44) ile ilgili rivayete göre Şem’î bu olaydan sonra İstanbul’a gitmemiştir.

Âşık Şem’î ile Sürûrî arasında böyle bir ilişkinin olup olmadığı bir yana, aynı kültür ortamından beslenerek sanatlarını icra eden âşıkların birbirlerinden bir şeyler öğrenmeleri tabiidir. Şem’î, Sürûrî’den yaşça büyük olmasından ötürü ustası olabilir fakat bu durumda geleneğin mecbur kıldığı ustayı zikretme konusu göz önüne alındığında; eğer Şem’î, Sürûrî’nin ustası olsa idi çok kuvvetli bir ihtimal bu tartışmalara mahal kalmayacak şekilde Sürûrî tarafından ustasının adı zikredilirdi. Konu ile ilgili [Ergun]-[Uğur] ile Zeki Dalboy arasında bir tartışma yaşanmıştır. Buna göre;

Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı’nda: “Şem’î’nin talebesi olan Sürûrî, saz ve sözüyle zamanında büyük bir şöhret kazanmış ve bu sâikle İstanbul’a kadargetirtilmiştir.” (1926: 44) şeklinde geçen ifadelerden Sürûrî’nin Şem’î’nin çırağı olduğu anlaşılmaktadır.

Zeki Dalboy ise bu ifadelere karşı çıkmış, böyle bir bağlantının olmadığını savunmuştur. Yeni Fikir’de yayımlanan yazısında;

“(…) Sürûrî, Şem’î’nin talebesi değildir. Şem’î, ümmî idi. Tabîatı şî’riyyesi vardı. Bazan coşarak güzel şeyler söyler, bazan de câmilerde hocaların vâzını zaptedip onları nazmen hikâye eylerdi. Sürûrî, Konya ve Kayseri’de tahsil görmüştür. İcazetnâmesi vardır. Kayseri’yi ve hocalarını ve kendi üstadını metheder bir manzumesi vardır. Farisî tahsili olduğu da eş’arında geçen bazı kelimât ve terâkibin, lûgatın hatasız yazılmış olduğundan anlaşılır. Böyle bir zat ümmî bir helvacıdan

¹⁷⁸ Sürûrî’nin Şem’î’ye okuma yazma öğrettiğine dair görüşlere Şem’î’nin “Eğitimi” ile ilgili kısımda yer verilmiştir.

*ders alamaz.(...) Şem'i'nin bazı güzel eş'arına tesadüf edilirse de pek parlak görünenlerden bazıları Üsküplü Şem'i'nindir. Birbirine karıştırılmış, hattâ **Harsiyat**'a Konyalı Şem'i'nin diye Üsküp'lü Şem'i'nin meşhur bir gazelini sehven almışlardır. Surûrî'nin tatsız bîmeze eş'arı azdır. Koşmaları Şem'i'den çok ve hem de güzeldir.”(Dalboy, 1927).*

Dalboy, Şem'i'nin Sürûrî'nin ustası olabileceği düşüncesine kati surette karşı çıkmasının nedenini Şem'i'nin ümmî olmasına bağlamış; aşağılayıcı bir üslupla, Şem'i gibi bir helvacının eğitim görmüş Sürûrî'ye ders veremeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Şem'i'yi ilahiyatçı şeklinde tanımlayarak onun Mevlevi tekkesine takıldığını, mübarek günlerde söylediği ilahilerinin bulunduğunu belirtmektedir. Sürûrî'nin ise “mahbupperestliği”¹⁷⁹ nin bulunduğunu ve Şem'i'yle taban tabana zıt olduklarını iddia etmiştir.

Mehmed Ferid Uğur, bu iddialara kayıtsız kalmayarak karşı bir yazı ile Dalboy'a şu şekilde cevap verir:

“[Şem'i]nin Halkiyat ve Harsiyat'ta münderic koşma ve dîvânlarında hata ve noksan varsa o bize ait değildir. Biz cönklerde bulduğumuzu bilâ tağyîr yazdık. Zatı âlinizde bulunan cönkte bazı kelimeler başka, bazı beyitler fazla yazılmış olabilir. Zaten cönkler ve yazma kitaplar ele geçtikçe, yeniden yeniye kopya edildikçe okuyan ve yazanların bilgi ve zevklerine göre az çok tahrife uğrarlar. Şu hâlde sizin cönktekilerin mi, yoksa bizim cönktekilerin mi doğru olduğunu katiyen kestiremez. Bunu hâlledecek ancak Sürûrî'nin el yazısıyla yazılmış divandır.”¹⁸⁰

Surûrî, Konyalı Şem'i'nin talebesi olamaz buyuruluyor. Bu bapta irad edilen delâil zaiftir. Biz, Sürûrî'nin tercümei hâlini, yazma ve basma eserlerinden almadık. Elde böyle bir eser de yoktur sanırız. Sille'ye

¹⁷⁹ “Oğlancı, kulampara, homoseksüel.” <http://www.lugatim.com/s/mahbup> –Erişim Tarihi: 06.05.2019

¹⁸⁰ Mehmed Ferid, Dalboy'un Şem'i'ye ait olmayan şiiri KVHH'ye almışlar şeklindeki eleştirisine verdiği cevap, aslında günümüz içinde güncelliğini korumaktadır. Çünkü bu ürünler yazı ile sabitlense de sözel iletişim ortamlarında aktarılıp kaydedilmektedir. Dolayısıyla aynı mahlaslı şairlerin birbirleri ile karıştırılması veya şiirlerin mâl edilmesi durumu olağandır.

gittik. Eski adamlarla, erbabı aşk ve merak ile görüştük. Onların Sürûrî'ye ait duyduklarını, bildiklerini yazdık. Yazdığınız vechile Sürûrî, Arabî'ye Farisî'ye vâkıf olabilir. Medreselerde ikmalî nüshâ ederek hocalık icazetnamesi alabilir, fakat âşıklık, musikişinaslık vâdisinde Şem'î'ye çıraklık da edebilir. Konyalı Şem'î, o kadar şöhret sahibi olmuş ki ismi Tezkire'ye, Sicili Osmanî'ye Kâmûsu'l-A'lâm'a, Osmanlı Müellifleri'ne geçmiş. Sille'li Sürûrî'nin tercümesi hâlini, velev pek kısa olsun bu eserlerde göremiyoruz.” ([Uğur], 1928).

Mehmed Ferid, verdiği cevaplarla, âşıklık geleneğinin yüzyıllardır süregelen ‘mektep’ olduğuna dikkat çekmiştir. Sürûrî'nin, Arapça ve Farsça'ya vakıf olsa da âşıklık geleneğinde zayıf olabileceği; eğitimin medreselerde alınabileceğini, ama âşıklık geleneğini, musikişinaslığı öğrenmek için çırak olarak yetişmek gerektiği tespiti önemlidir. Dolayısıyla Şem'î gibi büyük bir âşığın Sürûrî'ye ustalık yapması ile ilgili net bilgiler bulunmasa da bu Şem'î'nin Sürûrî'ye ustalık yapamayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü [Uğur]-[Ergun], âşıklık sanatı bakımından Şem'î'nin Sürûrî'den çok daha güçlü olduğunu düşünmüşlerdir. KVVH'de, Şem'î'nin şöhretinin kendi zamanında ve sonrasında hep var olduğundan bahsederken ([Ergun]-[Uğur], 1926: 53); Sürûrî'nin ise zamanında büyük şöhret kazandığını ve bu vesileyle İstanbul'a kadar geldiğini, fakat şiirlerinde aynı konunun dışına çıkamadığından bahsetmişlerdir ([Ergun]-[Uğur], 1926: 44).

Bu tartışma üzerinden tekrar değinmek gerekirse, Şem'î Sürûrî'nin ustası olabilecek güçte bir âşıktır. Fakat ustası olsa idi geleneğin bu bilgiyi bir şekilde günümüze taşıması gerekirdi. Çünkü çıraklar, usta malı şiirler söyleyerek her mecliste ustasının adını bir şekilde dile getirmektedir. Dolayısıyla eğer Sürûrî Şem'î'nin çırağı olsa idi birçok yerde bunu zikretmiş olması gerekirdi.

2.1.6.2.3. İstanbul Dönemi

XVIII. ve XIX. asırlar, Osmanlı Devleti'nin birçok alanda yenileşme hareketlerinin yaşandığı dönem olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Askerî alandan eğitime çeşitli alanlarda uygulanması hedeflenen yeniliklerin faaliyete

geçirilmesinde yaşanan uyum süreci tabîi olarak Devlet'in kalbi olan İstanbul'dan başlamak üzere çevreye doğru yayılmıştır¹⁸¹. Osmanlı-Türk zihniyet değişiminin temelini atıldığı bu yüzyıllarda gelenek ve modern ekseninde ortaya çıkan uyum, uyumsuzluk, değişim ve dönüşüm süreci, şüphesiz âşık tarzı kültür geleneğine de icra zeminleri, icracılar, müzik ve konu bağlamında tesir etmiştir. Önceki dönemlerde var olan kahvehanelerin yanı sıra semai, çalgılı, meydan, tulumbacı kahvehaneleri gibi çeşitlenen mekânlara ek olarak âşıkların Saray tarafından desteklenerek himaye edilmesi, kendilerine ait bir teşkilata sahip olmaları da aslında dönemin atmosferinin İstanbul'un gelenek açısından cazibe merkezi hâline gelmesine katkı sağlaması bağlamında değerlendirilebilir.

Çıkardığı temsilci sayısı ve güçlü âşıkların yetişmesi gibi birçok yönden diğer yüzyıllara göre farklılık gösteren XIX. asırda, Anadolu'dan birçok âşık İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'un gelenek açısından kavuştuğu konum itibarıyla Anadolu'da yaşayıp sanatında usta olan âşıkların özellikle fasıl ortamlarında bulunmak, sanatlarını gösterebilmek adına uzun veya kısa süreli de olsa buraya geldiklerianlaşılmaktadır. Dönemin önde gelen âşıklarından Seyrânî¹⁸², Dertli¹⁸³, Rûzî¹⁸⁴ gibi Âşık Şem'i de İstanbul'da bulunmuştur¹⁸⁵.

Kaynaklarda Âşık Şem'i'nin hayatında birkaç kez İstanbul'a gittiği bilgisinin dışındabu süreçlerin tam olarak hayatının hangi dönemlerine denk geldiği ve nasıl gerçekleştiği hakkında net bilgiler bulunmamaktadır¹⁸⁶.

İlk kez İstanbul'a ne zaman ve ne sebeple gittiği hakkında net bir bilgi bulunamamakla birlikte, onun bir şiirinde gençlik çağlarında III. Selim'in huzuruna çıktığını ifade etmesi ilk kez bu dönemde gittiğine işaret etmektedir.

¹⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. "1.3. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun Genel Durumu ve Konya" başlıklı bölüm.

¹⁸² bk. Aydoğdu, 2011: 15, 47, 54, 227.

¹⁸³ bk. Tek, 2018: 63-66.

¹⁸⁴ bk. Çapraz, 2015: 52, 62.

¹⁸⁵ Feyzi Halıcı, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar faaliyet gösteren "ocak" olarak nitelendirdiği Sulu Kahve'den nasibini alan pek çok âşığın ülke geneline yayıldıklarını, İstanbul'a giderek buradaki âşık kahvelerinde şöhret kazanıp padişahların huzurunda sanatlarını icra ettiklerini belirtmiştir (1982: V).

¹⁸⁶ KVHH'de "Hayatında birkaç defa İstanbul'a gitmişti." bilgisi bulunmaktadır ([Ergun]-[Uğur], 1926: 54).

Diñlenilmez oldı şimdi dürr-i meknûn söyleseñ
Şâb iken elfâzıñı Sulţân Selîm Hân diñledi
Şem'î de her bir meţâ' in var idi ra' nâları
 Gitdi ancak dişleri sermâyeden enginledi (129/3)

Yazılı ve sözlü kaynakların aktardığı bilgilere göre, Şem'î'nin başka bir zaman İstanbul'a gidişinin, orada askerlik görevini yapan oğlu Mustafa'yı ziyaret etmek maksatlı olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁷. Kendi, Âşık Sürûrî'nin Konya'ya dönmek istemesine rağmen Saray'ın emrinden ötürü İstanbul dışına çıkamadığından Şem'î'ye mektup yazarak onu İstanbul'a çağırdığını, Şem'î'nin de hem oğlunu hem de arkadaşını görmek üzere İstanbul'a gittiğini belirtmiştir¹⁸⁸ (1951: 157). Bu ziyareti, onun şöhretinin artmasına kapı aralamıştır. Şem'î'nin ustalık dönemine tekabül eden bu seyahatin onun son seyahati ([Ergun]-[Uğur], 1926: 54) olduğu yönündeki görüşe temkinli yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim bu görüşün akabinde Şem'î'nin İstanbul'da dikkat çekmesi, ününün Saray'a ulaşması sonucu Padişah'ın [II. Mahmud] onu davet etmesi, meclislerde reislik yapması ve yine Padişah'ın ona görev tevdi ettikten sonra Konya'ya dönmesi durumu söz konusudur.

“Soñ seyâhati esnasında bir âşık meclisine uğradı ve kendisini tanıtırmayarak bir köşede oturdu. Onlar [Şem'î] mahlaslı bir koşmayı okuyorlardı. Kendi eserini duymakdan tabî bir zevk alan koca âşık dayanamadı [virin şu sazı biraz da ben çalayım] didi. Şâirler güldiler ve tezyif itdiler (Keçinin yimediği ot başına vurur) didiler. Fakat Şem'î, ehemmiyet virmedi; bütün nezaketiyle sazı ellerinden aldı. Ve derhâl çalmağa başladı. Dinleyen âşıklar beht ü hayret içinde kalmış ve hatâ itdiklerini anlamışlardı. O ehemmiyet virmedi, yalnız kendisini bildirmekle iktifâ itdi.

*Şem'î'nin saz ve sözdeki kemâli bilâhare Saray'a aks itdi; Padişâh huzurunda bir saz meclisi tertib olundu. Şem'î re'islik idiyor. Ve san'atındaki mahâretini bütün manâsıyla gösteriyordu.”*¹⁸⁹

¹⁸⁷ Sözlü kaynaklar sadece oğlu Mustafa'yı ziyaret etmeye gittiğini söylemişlerdir (M.Ş. Pekşenoğlu, Kabasakal, A.Ş. Pekşenoğlu).

¹⁸⁸ Kendi, Sürûrî'nin Şem'î'ye gelirken yanında divanını getirmesi hâlinde oğlunun askerden kurtarılabilceğini yazdığı şeklinde ilginç bir bilgi vermiştir.

¹⁸⁹ Bu rivayeti Türkan Kabasakal şu şekilde anlatmıştır: “Eyüp'te âşıklar kahvesine gitmiş. ‘Verin ben de çalayım’ demiş. ‘Git demişler, sen nerden bileceksin.’ Sonra almış, çalmış, söylemiş. Kendi şiirleri orada bestelenmiş söyleniyormuş. Şem'î, pejmürde gezermiş. Orada âşığın biri bunun türküsünü

Âşık Şem'î'yi, İstanbul ve Anadolu'da tanımayan bir âşık olmadığı belirtilmektedir ([Ergun]-[Uğur], 1926: 54). Köprülü de Şem'î'nin Anadolu ve İstanbul'da şöhret sahibi bir âşık olduğunu vurgulamıştır (2004ğ: 355). Nitekim Şem'î de namının sınırları aştığını, dünyada kendisine benzer biri bulunmadığını ifade etmektedir:

Tavâf eyler iken Beytû'l-Haremde
Görmedim nazîriñ mülk-i âdemde
Nâmımız söylenür Rûm-ı 'Acem'de
Baña Şem'î derler 'âlî-şân-ile(12/3)

Şem'î her nuṭkunı söyledi a' lā
Dehşet bu tanzîriñ daḥı pek bālā
Bu meşhûr meşeldir ben dimezem lā
Şā' ir kim şā' iri başār dimişler (50/27)

Yukarıda işaret edilen dizeler, şüphesiz Şem'î'nin ustalık döneminde söylenmiş olmalıdır. Şem'î, şiiirlerinin ve sanatının iyi olduğunu söylemekten, diğer şairlere meydan okumaktan çekinmemiştir. O, dönemindekilerin onun kıymetini bilmediklerini ve sanatını anlamadıklarını şiiirlerinde dile getirmekten çekinmemiştir. Bu anlamda sergilediği iddialı tutumun ve özgüvenin aslında onun âşıklık sanatına ve şiiirlerine verdiği önemi, gelenek içinde harcadığı mesaiyi gösterdiği düşünülebilir. Şem'î'nin, gençlik yıllarından itibaren âşıklık geleneğinin içinde kendine yer bulmuş, padişahların huzurunda sanatını icra edecek konuma gelmiş, fasıl ortamlarında yoğrulup şöhrete kavuşmuş bir âşık olarak bu yorumları yapmasının, sanatına güvenmesinin yanı sıra içinde bulunduğu birtakım durumların ifadesi olabileceği de gözden kaçırılmamalıdır. Âşıklık geleneğinde, özellikle şehir muhitinde yetişmiş âşıkların İstanbul seyahatlerine çıkması, buralarda fasıllara iştirak etmeleri, eğer hünerleri Saray'a ulaşırsa huzura çıkabilmeleri vepadişahlar tarafından himaye edilmeleri durumu, şüphesiz her âşık için geçerli değildir. Bundan dolayı Şem'î de haketmediğini düşündüğü durumlarda hakettiği saygıyı veya iddialı olduğu başkaca durumları ifade etmek için sanatına yaslanarak; kendisini övme, gençliğinde bile

çalıyor. 'Ver bakiyim oğlum.' demiş Eyüp'ün arka Haliç çıkışında. 'Ver bakiyim şunu' deyince: 'Sen ne anlarsın' demişler ve sonra vermişler. Almış sazı eline, tabii Konya mızrabı da olunca, hemen elini öpmeye gelmişler."

padişahların huzuruna çıktığını ifade etme ve felsefe tarihinin en önemli filozoflarından Eflatun'la kendini mukayese etme yoluna gitmiştir.

Felâṭūn-ı zamān da° vāsı eyler şā° ir-i nā° dir (125-5/1)

mısraından da anlaşılacağı üzere Şem'î iddiası olan şairin, kendini Eflatun'la kıyaslayabileceğini ifade etmiştir. Aynı şiirin son beytiyle de;

Pahā taḳdīr iderdi görse bu şi° riñi müştāklar
Deger dirlerdi Şem° ī bir iki üç hazne dinarı (126/7)

söylediği / yazdığı şiire bir paha biçilecekse bir iki üç hazine dinara degeceğini belirtmiştir. Başka bir şiirinde de;

Her sūḥan erbābına ḥaddiñ mi ° arz etmek kemāl
Şan° at-ı şi° riyyeyi Şem° ī den āḥ(i)z eyle güzel (135/8) beytiyle, şiir

sanatındaki başarısına vurgu yapmıştır.

O, şiirin ve şairliğin ne olduğunu idrak etmeden bu konular üzerinde kendisine akıl verilmesinden hoşlanmadığını;

Evvelā fehmi eylemez elfāz-ı şi° riñ neydigin
Bağ şu şaşkın mollāya tertīb-i dīvāngösterdür (247/3)

beytiyle dile getirerek şiir konusundaki iddiasını yinelemiştir.

Şem'î'nin birikoşma ikisi gazel şeklinde olmak üzere kendi mahlasını redif olarak kullandığı üç şiiri bulunmaktadır. Özellikle aruzla söylediği iki şiir doğrudan kendi ve sanatı için sıraladığı övgülerle doludur. O, adeta her beyitte mahlasını pekiştirerek ılık saçtığını kelimeleri ustalıkla kullanarak dile getirmiştir. Şem'î öyle bir ışıktır ki, saçtığı ışığı inkâr etmek güneşi balçıkla sıvamaya çalışmak gibi imkânsızdır. Onun eserleri kıyamete kadar parlamaya, aydınlatmaya devam edecektir. Şem'î zamanının üstadı olduğunu ifade etmekte ve Hak'tan da ömür meşalesinin parıldamasını istemektedir.

1. Pertev-i nazmda ḥūrşīd-i cihāndır Şem° ī
Çinī fānūs-ı fezāsında nihāndır Şem° ī

2. İstimâ -ı hüneri hîre-i çeşm-i şu^c arā
Bezm-i ^c irfānda ^c aceb pür leme^c āndır Şem^c î
3. Afītāba hele balçık şıvamaqdır inkār
Mihr-i pür şa^c şa^c a vü lem^c a-feşāndır Şem^c î
4. Şeb çerāğ-ı hüneri kılzüm-i deryā-yı suhan
Haşre-dek tâbiş-i āşār-ı ^c āyāndır Şem^c î
5. ^c Aynek-i mihr ü meh ile göremez mislini çarh
Öyle pür tâb eşer üstād-ı zamāndır Şem^c î
6. Meş^c al-i ^c ömrini tâbende ide Hakk'a rāğıb
Felegiñ tāk-i fūrūzān-ı cihāndır *Şem^c î*(138)

Şem'î diğer şiirinde de benzer şekilde vurgular yaparak şöhretinin kıyamete dek devam edeceğini, ı ışık saçanların irfan meclislerinde değeri olduğu gibi körler meclisinde kıymetinin olamayacağını söylemektedir. Zamanının Eflâtun'u da olsa sağlığında kadrinin kıymetinin anlaşılmadığını, artık hakettiği değeri öldükten sonra Hazret-i Şem'î diyerek göstereceklerini belirtir.

1. Giyinmiş bezm-i ^c aşkda yine oddan kisbeti Şem^c î
İder pervāneler geldikce cāndan hizmeti Şem^c î
2. Dem-i vuşlatda fırşandıñ kazāsı olmaz ey zāhid
Sana bahş eylesün ol demde zevk-i cenneti Şem^c î
3. Riyā şandukasın al git berāber sīne ey şūfī
Qalur tā şūr-ı İsrāfīl'e dek bu şöhreti Şem^c î
4. Şeb-i zulmetde şemsiñ pāyesi var bezm-i irfānda
Olur mı bezm-i ^c amālarda hubb[un] kıymeti Şem^c î
5. Felātūn-ı zamān bī-çāre *Şem^c î* kadriñ añlanmaz
Beķāya rihletiñden soñra dirler hāzret-i *Şem^c î*(139)

Şem'î'nin ustalık dönemi eserleri olduğu düşünölen şiirlerine bakıldığında divan şiirlerinden geri kalmayacak düzeyde bir şiir söyleme gücüne erişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde ifade etmek istedikleriniustaca aktarması, geleneğin getirdiği birikimi içselleştirip kullanmasındaki maharetini ortaya koymaktadır.

Fuad Köprülü, XIX. yüzyılda memleketin her köşesinde yetişmiş âşıkların varlığından bahsederek bu âşıkların bir bölümünün edebî değerleri üzerinde yayımlanmış beş on şiire bakarak kesin bir hüküm vermenin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Diğer kısmının ise dönemin önemli âşıklarından “Emrah, Dertli, Seyrânî gibi âşıkların eserlerini taklitten başka bir şey yapma[dıklarını]” ileri sürmüştür. Özellikle, bu kısımda verdiği ilk örnekte Âşık Şem’î’den; “Şöhretleri, çok defa yetiştikleri muhitin dışına çıkamayan bu şairler arasında *Konyalı Şem’î*” şeklinde bahsederek Sillesi Sürûrî, Merdânî gibi âşıkları sıralamıştır.

Köprülü’nün bu örneklerin başında özellikle Şem’î’den ve Konyalı diğer âşıklardan bahsetmesi dikkat çekicidir. Âşık Şem’î’nin birkaç kez çıktığı İstanbul seyahati ve Hac yolculuğu, aşar memurluğu görevi için dolaştığı çevre iller dışında Konya’dan ayrılmadığı konusu doğru olmakla birlikte yukarıda zikredilen iki grup âşıktan hangi grup içinde ele aldığı çok da anlaşılamamıştır. Bununla birlikte Şem’î’nin semainin taşbaskı nüshalarının varlığı düşünüldüğünde ilk gruba dâhil etmesi mümkün görünmüyor. İkinci grup için de kendi döneminde yaşamış bu âşıkları taklit ettiği tespitinin gelenek açısından kabul edilebilir bir yorum olmadığı düşünülmektedir. Âşıkların gelenek içinde söz ve ezgi kalıplarına hâkimiyeti çeşitli konularda benzer şiirler söylemeleri dönemin ‘kavram alanı’¹⁹⁰ ile de ilgili bir durumdur.

Âşıkların birbirlerinin şiirlerini tanzir etmeleri veya sonradan şiirlerin birbirlerine mâl edilme durumu “taklit” gibi basit bir kavram ile açıklanamayacak derecede geniş kapsamlı bir konudur. Nitekim Âşık Şem’î ile Dertli, Dertli’nin Konya’da kaldığı süre boyunca arkadaşlık etmişlerdir. Bu süreçte Dertli ile aralarında bir etkileşim olması tabiidir. Ya da yaşadıkları yüzyılın sosyokültürel atmosferi içinde gelişen âşıklık geleneği ve temsilcilerinin birbirlerinden etkilenmeleri olağandır. Buradan Şem’î veya diğer âşıkların kimseden etkilenmediği sonucu çıkarılmamalıdır. Elbette âşıklar yaşadıkları dönemin kültürel ikliminden, sanatçılarından, şairlerinden etkilenmiş ve bunu da eserlerinde yansıtmış olabilirler

¹⁹⁰ Bu terim, tümüyle anlambiliminde kullanıldığı şekli ile kullanılmamıştır. Âşıkların şiirlerinde benzer motifleri, konuları incelemelerinin gelenek içinde oluşmuş kültürel bir alanın yanında ayrıca dönemsel olarak da yani tarihî, sosyokültürel bağlamda da yaşanan her türlü hadisenin, hislerin dilin kendi içinde sağladığı kalıplar vasıtasıyla aktarıldığı alan kastedilmektedir. Sözelimi Âşık Şem’î’nin fes yeniliğini desteklediği bir şiiri vardır. Dertli’nin de aynı konuda şiiri bulunmaktadır. Bu durumda, bu âşıkların birbirlerini taklit ettiği anlamına mı gelmektedir (?) sorusu etrafında düşünülmelidir.

fakat burada âşıklara kabahat bulmak Aristo'nun sanatın aslında bir taklit olduğunu ileri sürdüğü zamanlara dönüş yaparak tekrar bir sorgulamaya girilmesini gerektirir ki bu da “gelenek” ve “bağlam” merkezli düşünülmedikçe zaman kaybı olacaktır. Dolayısıyla Şem'i'nin sanatının tıpkı diğer âşıklarda da olması gerektiği gibi kendi gelişim zamanı ve mekânı içinde düşünülerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Şem'i, sanatının ona sağladığı imkânları sonuna kadar değerlendirmiş, gücünü hecenin ve aruzun çeşitli tür ve şekillerini, dönemin sağladığı muhteva bilgisini kullanarak göstermiş ve icra zeminlerinde irtical yeteneğinden söz ettirmiştir. Her ne kadar bilinen bir âşık koluna dâhil olamayıp kendine ait bir kol oluşturmaya da, onun şiirlerinin sözlü kültür ortamından yazılı kültür ortamına intikal ederek çok sayıda cönk ve mecmuaya kaydedilmiş olması, hâlâ daha söz ve ezgi bağlamında elektronik kültür ortamının çeşitli platformlarında kendine yer bulması onun sanatında usta olduğunu göstermektedir.

2.1.7. Eğitimi

Kaynaklarda Şem’î’nin eğitim durumuyla ilgili bilgiler, onun okuma yazma bilmediği veya sonradan öğrenmiş olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. [Ergun] ve [Uğur], Şem’î’nin okuryazar olmadığını fakat ulemadan da geri kalmadığını vurgulayarak hem kendi zamanında hem de sonraki dönemlerde güzel şiirleri ile şöhret kazandığını belirtmişlerdir (1926: 53). Mehmet Halit [Bayrı] ise yararlandığı kaynakların Şem’î’nin herhangi bir tahsil göremeyip okuma yazma bilmediği üzerinde birleştiğini ifade etmiştir (1933: 25).

Ulaşılabildiği kadarıyla Âşık Şem’î düzenli bir eğitim görmemiştir. Kendi ifadeleriyle Şem’î;

Ṭıfl iken bir hâce-i dānādan almışdın sebak
Sen anı taḥrīr iderken yandı destinde varak (144/1).

Çocukluğunda bilgili bir hocadan ders aldığını belirtmiştir. Yine;

Kelāmından bilüp ‘*lā taḫnetūmin Raḥmetillāhi*’
Okurdım hıfzıma aldım yedim de ḥüccetim mergüb (97/4)

beytinden de okuma yazma bildiği anlaşılmaktadır.

Türk Ansiklopedisi’nde eğitim durumunun orta seviyede olduğu belirtilmiştir. Fakat bu bilgiden bir kurumda eğitim alıp almadığı gibi bir sonuca ulaşamadığından okuryazarlık seviyesine göre değerlendirme yapıldığı düşünülebilir (1981: 249).

İbrahim Aczi Kendi, Şem’î’nin okuma yazmayı Sürûrî’den öğrendiğini ileri sürmüştür. Hatta bununla ilgili olarak kendi görmüşçesine bir üslupla şunları anlatmıştır:

“Temmuz ayının sıcak bir günü 1231 / 1815 Şem’î dükkânında tezgâh
başında iken Medrese talebelerinden biri gelerek:

Künçü haraptayım dil mehcur huzûr ister
Ciğer püryân sizden bir âb[-]ı engûr ister¹⁹¹

¹⁹¹ Kendi’nin yazdığı gibi aktarılmıştır.

Deyince, Şemi bu sözü ilk vehlede kavrayamadığından biraz duraklar gibi oldu. Talebe: Üzüm şerbeti var mıdır derken Şemi derhal bir tas üzüm şerbeti verdi. İşte bu talebe olgun [â]şıklardan Silleli Süruri idi. Şemi bunun durum ve meşrebini o anda beğendiği için içeri aldı. Süruri ile ilk tanışmaları böyle olduğundan Süruri Şemi[']den saz Şemide Süruri[']den okuyup yazma öğrenmeye başladı.”(Kendi, 1951: 27-28).

Kendi'nin kayda geçtiği fakat herhangi bir kaynağa atıf yapmadığı bu bilgilerin gerçeklikten uzak olduğu görülmektedir¹⁹². İlk olarak, Âşık Şem'i'nin okuma yazma bilmediğini, 25 yaşlarında iken öğrendiğini ileri süren araştırmacıların görüşü kabul edilse bile Şem'i'nin doğum tarihi göz önüne alındığında Kendi'nin belirttiği tarihte 41-42 yaşlarında olması bu tezi çürütmektedir. İkinci olarak, 41-42 yaşlarında usta bir âşık olup aruzla söylediği şiirler, kullandığı söz dağarcığı ortada iken Şem'i'nin örnek verilen beyti ilk anda da olsa anlayamaması afakî bir durumdur. Üçüncü olarak da doğru veya yanlış, Sürûrî'nin Şem'i'nin çırağı olduğu görüşlerinin varlığında bunun mantık çerçevesi içinde yanlışlığını göstermesi açısından önemlidir.

Şem'i'nin şiirleri incelendiğinde en genel şekliyle yorumlanacak olursa; kullandığı üslup, kelime dağarcığı, yerel ağız özelliklerini gösteren kelime ve yapılar yer vermesinin yanı sıra Arapça, Farsça terkipleri kullanımı, şiirlerine konu ettiği dönemin siyasi ve toplumsal meseleleri, dinî ve tarihî konulardaki bilgisi düşünüldüğünde Saadettin Nüzhet ve Mehmed Ferit'inulemadan geri kalmadığı yönündeki tespitlerinde haklı olduğu anlaşılabacaktır.

Şem'i bir şiirinde aslında âşıklığını da vurgulayarak tüm bu yorumlara cevap verircesine; ilmi, ruhlar âlemindeyken-henüz dünyaya gelmeden- aldığını ve kendisine bu dünyada ona ilim öğretecek kimsenin bulunmadığını söylemiştir. Bu, aslında onun sanatına duyduğu güveni de göstermektedir.

¹⁹² Konuyla ilgili olarak Kendi, Şem'i'nin İstanbul'da Şah İsmail'in kahvesinde katıldığı bir fasıl ortamından bahsettiği kısımda, Bursalı şair Vasıf Bey'in de bulunduğunu belirtmiş; Şem'i'yi dinlerken Vasıf Bey ve arkadaşları için “kara cahil olmasına göre söylediği kelimelere hayret ediyorlardı” yorumunu yapmıştır. Yukarıda yer verilen kısma ek olarak burada aktarılanlar da Kendi'nin muhayyilesini göstermesi bakımından önemlidir. Zira Kendi'nin Bursalı olduğunu belirttiği şair Vasıf Bey, Şem'i'nin yaşadığı dönemde yaşamamıştır. Bahsi geçen Vâsıf Bey'in Enderunlu Vâsıf olduğu düşünülmektedir.

Ḥamdülillāh her bir murāda yetdim
 Dünyāyı °uqbāyı külli terk itdim
 °Ālem-i ervāḥda °ilim derc etdim
 Kim ta°līm idecek dünyāda benī(22/3)

2.1.8. Hacca Gitmesi

Âşık Şem'î, hacca gittiğini şiirlerinde ifade etmiştir. Şem'î'nin bu süreci, hacca gitmeye niyet ettiği, hac sırasında ve sonrasında yaşadıklarını söylemiş olduğu şiirlerinden hareketle bir sıralamaya sokmak mümkün olmaktadır. Şem'î hac ibadetini 1242 / 1826-1827 yılında 55-56 yaşlarında iken yerine getirdiğini ifade etmektedir.

Biñ iki yüz kırk ikide ḥamd ola Ḥacc eyledim
 Eylerim °ömrüm olunca şükr-i Yezdān el-vedā° (64/7)

Elli beş ell'altı yaşında Ḥudā itdi naşīb
 Virdi Şem°î niñ murādın Ḥaẓret-i Rabbü'l-enām (160/9)

Hacca gitmek için Allah'a her daim dua ettiğini belirten Şem'î, yaşlanmadan Allah'ın bu ibadeti yapabilmeyi nasip etmesini yürekten dilemektedir. Öyle ki bu uğurda malını canını sarf etmeye hazırdır. Oraya gittiğinde ise yüzünü zemzem suyuyla yıkamayı arzuladığını, çünkü öldüğünde kara yüzle O'nun huzuruna çıkmak istemediğini belirtmektedir. İhrama girip say edip Arafat Dağı'na çıkmayı isteyen Şem'î bunun için içten dua etmektedir. Hac ibadetini yapmanın onun için önemi çok büyük olmalı ki eğer gidebilirse orada ölmeyi bile istemektedir:

1. Cān u dilden °āşıkım billāhi Beytullāh'a ben
 Görmegi dā°im münācāt eylerim Allāh'a ben
2. Gūş idüp ervāh-ı °ālemde ḥiṭāb-ı °izzeti
 Virdim ikrār atamız Ādem Şafīyullāh'a ben
3. Seng-i miḥnetle hebā etdim cevāhir °ömrümi
 Başlayam şimden girü na°t-ı Resūlullāh'a ben
4. Gözlerim kıan ağlasun hīç durmasun leyl [ü] nehār
 Tā varınca Ka°be-i bünyād-Ḥalīlullāh'a ben

5. Pîr-i fâni olmadan Mevlâ müyesser eylese
Bezî-i māl bezî-i vücūd itsem Rızâullāha ben
6. Âb-ı zemzemle yusam rûy-ı siyâhım ağlasam
Kara yüzle varmasam bârî huzûrullāha ben
7. Hazret-i ° Azrâil'e cān virmege fahr eylerim
Yüz sürünce ravza-i pâk-i Hâbîbullāha ben
8. Bende oldum şıdķ-ıla aldım cemālînden şeref
Haķ'da ısrâr eylemek lâyıķ degil billāha ben
9. Baş açık yalın ayak çölde na° im(im) velî saña
° Ahdım olsun eyleyem hasbî du° ā Allāha ben
10. Giysem ihrām sa° y idüp çıksam ° Arafât tağına
Yandıram Şem°'i'm fitîlin ° aşķ-ı şevķullāha ben (183)

Şem°'î'nin hacca gitmesinde Hemdem Çelebi°nin katkısı olduğu sözlü ve yazılı kaynaklarda geçmektedir¹⁹³. Artık hacca gitmesi kesinleşince:

Sene biñ iki yüz kırķ ikide Şem° î-[i] gedā
Beyt-i cem° eyle de cānān iline eyle sefer (229/7)

diyenŞem°'î yola çıkacağını belirterek veda etmektedir. Bu şiirinde daha önce söylediği şiire atıf yaparcasına gitmeyi dilediği zaman Allah°ın bu duasını kabul ettiğini hissettiğini, kalbinin aydınlandığını ifade etmektedir:

1. İftirākıñ vakti himmet eyle şāhım el-vedā°
İşte cānān iline toğrıldı rāhım el-vedā°
2. Gidişim sür° atlıdır ümîdim az gelmeklige
Bilmezem ° avdet naşîb eyler mi Allāh°ım el-vedā°

¹⁹³ “Hemdem Çelebi Şem°'î Dede°ye destek göstererek onu hacca gönderiyor. Çok istiyor gitmeyi. Gitmeden önce iki üç tane naatı var. Geldikten sonra da bir naatı var. Orada sabah kalkınca Peygamber Efendimize şu şu naatları okuyum ben burada diyor. Bir de kalkıyor ki sabah o naat okunurken sabah namazı gecikiyor ve Şemî Dede o naatle kalkıyor. Hemen oradaki müezzine gidiyor bu burada her zaman okunan bir şey mi bunu ben okuyacaktım sen kimden aldın diyor. Müezzin de diyor ki Peygamber Efendimiz rüyama geldi Konya°dan Şem°'î adlı ümmetim gelip şu şu naatleri söyleyecek, ezberle, o söylemeden sen söyle dedi diyor. “Ümmetim dedi mi?” diyor, üç kez tekrarlatıyor. Ne mutlu bana beni ümmetliğe kabul etti diyor.” (A.Ş. Pekşenoğlu).

3. Nesl-i kütübü'l-° ârifîn pūs eyledim dāmānıñı
Defter-i dīvānıña yazma günāhım el-vedā°
4. °İnd-i devletde kuşūr oldıysa °afv-it el° amān
Âşikār oldı kamu dilde penāhım el-vedā°
5. Āsitān-ı °izzetin görmekligi ârzūladım
Yolda çöllere diñlesün gitdikce āhım el-vedā°
6. Hacca niyet eyleyince yandı kandil-i Hudā
Nūra garķ oldu o dem kalb-i siyāhım el-vedā°
7. Şem°î yem pervāneler gelsün temāşā eylesün
Başıma aldım °aşķ-ile ben oddan külāhım el-vedā° (65)

Şem°î, sekiz dörtlükten oluşan destanında hac ibadetinin yapılışı hakkında bilgi vermiştir. Zilhicce ayının sekizinci günü “yevm-i terviye / terviye günü” olarak anılmaktadır. Bu günde hacıların, sabah namazını Mekke’de kılmalarından ve güneş doğduktan sonra Mina’ya çıkıp sünnet olduğu üzere geceyi burada geçirmelerinde¹⁹⁴ bahsetmiştir (1/1). Ertesi gün “yevm-i Arefe / Arefe günü” olarak bilinen günde, Arafat denilen bölgede hac ibadetinin temel direği olan “vakfe” ibadetinin yapıldığı aşamadan bahseden Şem°î buradaki ortamı tasvir etmiştir (1/2, 1/3, 1/4, 1/5). Müzdelife’de yapılan ibadete de değinmiş, buranın adının Kur’an’da *müş°irü’l-ħarām*¹⁹⁵ şeklinde geçtiğinden bahsetmiştir (1/6). Oradan Mina’ya gidilerek Şeytan taşlandığını, bayram sabahı traş olup hazırlandıktan sonra kurban kesildiğini anlatan Şem°î, ibadetlerinin kabul olması için dua etmiş ve tekrar nasip olmasını dileyerek bu ibadetin kendine kattıklarını aktarmıştır (1/7, 1/8).

1. Māh zı’l-hiccenin sekizinci günü
Göründü Mekke’den yol °Arafāt’a
Gün bugünkü gündür sā° at be sā° at
Niceler irmedi bil °Arafāt’a

¹⁹⁴<https://hacveumre.diyaret.gov.tr/DokHacSozluk.aspx#.XEtujlwzaHs> 25.01.2019

¹⁹⁵Diyanet İşleri Başkanlığının internet sitesinin hac ve umre ile ilgili bilgilere yer verdiği bölümünde hacda Arafat ve Müzdelife’de iki vakfe bulunduğu Arafat vakfesinin farz, Müzdelife vakfesinin vacip olduğu belirtilmiştir. Buna göre Şem°î’nin iki vakfeyi de yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Müzdelife; “Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Müzdelife’de vakfe yapmak vaciptir. “Muhassir vâdisi” dışında, Müzdelife’nin her yerinde vakfe yapılabilir. “Meş’ar-i Harām” yakınında yapılması sünnettir.” bilgisi bulunmaktadır. bk. (181. dipnotta bulunan bağlantı adresi).

2. Vakfe'ye cem[°] olmuş yetmiş biñ insān
Yeter melekler(ler)le hiç olmaz noxsān
Lebbeyk şadāsından ağlar āsumān
İner gözyaşından sil[°] Arafāt'a
3. Melek(ler) şadāyı işidir gönülden
Gökleriñ kapusu açılır birden
İmām hutbe okur iner minberden
Bıraçır[°] işyānın kul[°] Arafāt'a
4. Bir kāmēt(le) iki farz kılınur öğren
Mescid-i İbrāhim('de) ikindi öylen
Gün inince hācı Vakfe'de eglen
Biraz muzmer du[°] ā yol[°] Arafāt'a
5. Fānī cihān için çekmeyin kaygu
Yönüñiz dergāha döndiriñ yā hū
Bāb-ı rahmet bā[°] iş-i mağfīret(tir) bu
Dimeyin cebel-i çöl[°] Arafāt'a
6. Güzel Müzdelīfe hürmetli maķām
Orada bir kılınur yatsu ile aķşam
Kur'an'da bir ismi *müş'irü'l-harām*
Bāb-ı münacātdır dil[°] Arafāt'a
7. İnince Mina'ya taşlarız şeytān
Bayram tıraş olur keseriz kurbān
Haccımız mebrūr eylesün Yezdān
Tekrār naşīb etsün yol[°] Arafāt'a
8. Bu cihān bāğında gül oldiñ şolduñ
Dünyāyı ararken kimyāyı bulduñ
HācıŞem'i miskīn kanı pīr olduñ
Erenler didiler gel[°] Arafāt'a (1)

Şem'i'nin, hacca gitmeden önce ailesini gözetmeleri için Mevlevi dergâhındaki arkadaşlarına ricada bulunduğu, döndükten sonra ise hayal kırıklığına uğradığına dair Türkan Kabasakal'ın aktardığı rivayet dikkate değerdir. Buna göre: “Şem'i bir kere evlenmiş. Hacca gitmiş, karısını bırakmış gitmiş. Mevlevilerden yemek gelirmiş her zaman bunlara, sonra Hacc'a gidince daha yemek gelmemeye başlamış. Hac'dan döndükten sonra, “Sen gittikten sonra yemekler gelmez oldu” demişler. Buna Şem'i

*Dede çok üzülmüş ve şiir yazmış.”*¹⁹⁶Bu şiiri “*Mevlana’nın arkasında bir niyaz penceresi varmış oradan o kâğıdı atmış içeri. Orda, oo Şem’î gelmiş demişler orda çalgıları kudümleri çalmışlar tungur tungur Şem’î Baba’nın evine gitmişler. Kabasakalım gelmiş diye sakallarını sevmişler.*” Aşağıdaki şiir Kabasakal’ın bahsettiği şiir olup, İbrahim Aczi Kendi Şem’î’nin bu şiiri, “1252/1836” yılında Konya’da baş gösteren kıtlık sonrası söylediğini belirtmiştir. Kendi’ye göre, kıtlık zamanı Hacı Fettah Ağa adındaki kişinin yüksek fiyatla halka buğday satmış ve Şem’î de buğday almak üzere gittiğinde onu beş buğdayın tükendiğini söyleyerek geri çevirmiştir. Bunun üzerine Şem’î de bu şiiri söylemiştir (1951: 188). Kabasakal ve Kendi’nin aynı şiir etrafında aktardıkları rivayetlerin tarihleri de farklılık göstermektedir. Şem’î 1242 / 1826-1827 yıllarında hacca gitmiştir, Kendi ise 1836 yılına işaret etmektedir.

1. Mübtelā-yı derd olaldan bir ṭabīb bulduñ mı sen
Dā° imā ağlar gezersiñ biñde bir güldüñ mi sen
Vaḳtiñ Eflāṭūnı olsañ da bahān bir aḳçedir
Ey deli dīvāne gönñlüm ḥaddiñi bildiñ mi sen
2. Durmadıñ bāb-ı tevekkülde ḳanā° at itmeyüp
At sürüp meydān yirinde māt olup ḳaldıñ mı sen
Yoğ-iken °acziñ geçinmeklikde ḳut-ı lā-yemūt
Her ṭaraftan destiñe ümīdiñ[i] aldıñ mı sen
3. Bī-edeblikden ferāḡat eyle ḥalka egme baş
Ber-murād olmaḳ dilerken nā-murād oldıñ mı sen
Ḥaḳ seni ḥaḳ eylemezden virdi rızkıñ evvelā
Elli beş yaşıña girdiñ *Şem’î* aç oldıñ mı sen (187).

Şem’î’nin hacfarızasını yerine getirmesi, şüphesiz onun şiir dünyasına tesir eden önemli bir dönemeç olmuştur. Bu süreç âşığın yaşamının son yıllarına tesadüf etmiş, artık sadece Konya’da tevdi edildiği görevleri yerine getirip kahvehanede sanatını icra etmekle meşgul olmuştur. Onun “Hacı Şem’î” mahlasıyla söylediği şiirlerini de bu dönemde oluştuğu düşünülmektedir. Yukarıdaki şiir ile ilgili rivayetler bir yana, şiirin oluşturduğu bağlam ne olursa olsun, onun artık hayat sürecindeki tekâmül

¹⁹⁶ Kabasakal’ın hatırladığı kadarıyla aktardığı şiir “Ey deli divane gönñlüm haddiyi bildin mi sen / At sürüp meydan yerinde mat olup kaldın mı sen / Ell-elli beş yaşlarına girdin Şem’î acından öldün mü sen.” olup şiirin aslına yukarıda yer verilmiştir.

seyrini âdetâ hiçlikle varlık arasındaki insanın ruhi devinimlerine de yer vererek kendi tecrübeleri içindeki çatışmalarla ve derin bir kabule geçişle aktarabilmesi, yüksek bir bilinç, farkındalık sahibi biri olduğunu göstermektedir.

2.1.9. Ölümü

Âşık Şem’î’nin ölüm tarihi de doğum tarihi gibi net olmayıp kaynaklarda birbiriyle çelişen bilgiler bulunmaktadır. Şem’î’nin ölümü ile ilgili olarak; Tuhfe-i Nâilî’de “vefâtı H. 1255 M. 1839” (Tuman, 2001: 503)¹⁹⁷; Hâtimetü’l-Eş’âr’da, “bin iki yüz elli yedi senesi hilâlinde Şem’î hayâtı rûzgâr-ı memât ile mürde olarak zîr-i hâka süpürde olmuştur.” (Çiftçi, 2017: 247); Kamusu’l-A’lâm’da “1257 [1841]” tarihinde vefat etmiştir.” (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874); Sicill-i Osmânî’de “1157 (M.1744)’te fevt oldu.” (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190) bilgileri kayıtlıdır. Şem’î’nin doğum tarihinden de önceki bir tarihte ölemeyeceğine göre sehven yazılmış olmalıdır. *Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı*’nda ise Konya esnafının bütün işlerinden sorumlu olduğu çarşı ağalığı görevinde uzun müddet kaldıktan sonra; “Nihayet öleceğini anladı. Ve [kalbi dinlendireceğim] didi. Defin olunacağı yeri ta’yin itdi ve son defa olarak:

Yetiş ey bî-vefâ helâllaşasın

[Şem’î] ecel câmin içdi gidiyor

beytiyle nihâyetleyen koşmayı yazdı ve hakikaten ondan sonra şiir yazmak nasib olmadı. 1255 tarihinde [57] yaşında olduğu hâlde vefât eyledi.” (1926: 54) bilgisi verilmiştir ([Ergun]-[Uğur], 1926: 54).

Mezar kitabesinin üstüne eski harflerle “1250”, altında ise “Ö. 1834” yazılı olup kitabede yazılı şiir:

- “1. Bu cihân kimseye bâkî degil zıll-i hayâl
Gaflet ile aldanup meyl itme kalb nakkâşına
2. ° Âkıbet olsañ gerekdir sen de muhtâc-ı du° â
Oğu birkaç *Fâtîha* bahşeyle dîn kardaşına

¹⁹⁷ Mehmet Sarı, bu eserde Şem’î’nin ölüm tarihinin H. 1257 olarak geçtiğini kaydetmiştir. Bu bilgi sehven verilmiş olmalıdır.

3. Gitmedi kabre benimle âl-i evlād-ile māl
Berkidüp toprak tağıldı başdan başına
4. Ey birāder bak baña ° ibret degil miyim saña
Şem°î nāmem bir nişān oldu mezārım taşına”

şeklindedir.

Şem’î’nin ölüm tarihi hakkında sonraki dönemlerde yapılan araştırmalarda da önceki bilgileri tekrarlar nitelikte bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, onun ölüm tarihi olduğu ileri sürülen; 1834¹⁹⁸, 1838¹⁹⁹, 1839²⁰⁰, 1255 / 1839, 1840²⁰¹, 1841²⁰², 1257 / 1842²⁰³ yıllarından bazıları doğrudan verilirken bazılarına ise birtakım açıklamalar sonucunda ulaşılmıştır.

Konya Vilâyeti Halkiyât ve Harsiyâtı’nda yer alan Şem’inin 1839-40 yıllarında 57 yaşında öldüğü bilgisinin yanlış olduğu, âşığın kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuya İbnü’l-Emil Mahmud Kemal de dikkat çekmiştir (2000: 2249).

Şem°îyaş[ı]tmışışiñ bitmiş yiter evlendiğñ
Pîr olan āb-ı hayāt içse olur zann etme şāb (91/9).

Yaşñ altmış ikididi ağardı kirpigiñ kaşñ
Uzak menzile neñ var *Şem°î* derd-i mend seniñ azık (145/6)

Âşığın şiirlerinde belirttiği yaşlardan en büyük olanın 62 olduğu göz önünde bulundurulmak suretiyle, yine şiirlerinde aktardıkları ve kaynaklarda yer alan bilgiler birleştirilerek bir çıkarım yapılması gerekmektedir.

Şem’î’nin 1242 / 1826 yılında elli beş eli altı yaşlarında hacca gittiği ve döndükten sonra da uzun yıllar Konya’da çalıştığı bilinmektedir. Şem’î’nin mesleği hakkında bilgilere yer verilen bölümde de bahsedildiği üzere o, 1830-1839 yılları arasında *Çarşı Ağalığı* görevini ifa etmiştir. Dolayısıyla Kendi’nin Şem’î’nin ilk

¹⁹⁸ (Öztelli, 1953: 738; Ünver, 1985: 38).

¹⁹⁹ (Halıcı, 1994: 115).

²⁰⁰ (Köprülü, 2004ğ: 355; Kendi, 1951: 191; Sakaoğlu, ? : 291 ; TDEA, 1998: 128).

²⁰¹ Halıcı’nın 1982’de kaleme aldığı kitabında verdiği tarihi sonradan güncellediği anlaşılmaktadır (Halıcı, 1982: VII).

²⁰² (Cunbur, 2001: 319; Sarı, 2013: 27-28).

²⁰³ (Gazimihâl, 1947: 47).

1837 yılında hastalanıp sakın bir hayat yaşamayı seçtiği bilgisi ile bu tarihler tutarlılık göstermemektedir.

Kendi'nin aktardığına göre, 1253 / 1837 yılında bir hastalık geçiren Şem'i daha sakın bir yaşam seçmiş, 1254 / 1838 yılının bahar ayında ise oğlu Mehmed'e bir kıt'a vererek Çelebi Efendi'den mezarının yerini istediğini söylediğini, bu şiirin mezar kitabesine yazılmasını vasiyet etmiştir (1951: 190-191). Şem'i'nin ölmeden önce mezarının caddeye yakın yerde olmasını istediğini Hasan ve Burhan Dedelerin bildiğini belirten Kendi, bu bilgiyi bizzat Burhan Dede'den dinlediğini ifade etmiştir (1951: 190). 1839 yılında tekrar hastalanan Şem'i'nin vefat etmeden hemen önce “Bülbül'den bir nida geldi güllere” dizesiyle başlayan koşmasını küçük oğluna - Mehmet- vermiş, aynı yılın Nevruz sabahında vefat etmiştir (Kendi, 1951: 191).

Cahit Öztelli, Kendi'nin verdiği bigilere, kitabının farazi bilgilerle, yanlışlarla dolu, hayali bir roman şeklinde olmasından ötürü itimat edilemeyeceğini belirtmiş; kitapta yer alan 1250 tarihinin yanlış olduğu iddiasından bahsederek en sağlam vesikanın kendisinde bulunduğunu vurgulamıştır. Öztelli, kendisinde Şem'i'nin ölümünü takip eden yıllarda yazılmış olduğunu belirttiği bir cöngün varlığından bahsetmiştir. “Konyalı Şem'i Baba'nın Kabrinin Başında Yazılan Tarih” başlığı altında da mezar taşında yazılı tarihin 1834 olduğunu ve bu tarihi doğru kabul ettiğini belirtmiştir (Öztelli, 1953: 738). Kendi, ise Öztelli'nin iddiasına karşı bir yazı yazarak bu bilgiyi ve onun kitabı hakkında yaptığı eleştirileri kabul etmemiştir. Kendi, haklılığına dayanak olarak; Şem'i'nin muhitinde yaşadığını, sağlığında Şem'i'yi tanımış yaşlılarla oturup konuştuğunu, onun salını taşımış, mezar taşını yazıp işlemiş ustaların çocuklarını tanımış biri olduğu bilgilerini göstermiştir. Ayrıca Mehmet Ferit ve Saadettin Nüzhet Ergun Beylerle *Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı* adlı çalışmalarında kullanmaları için birlikte mezar taşını okuduklarını ve eserlerine kendisinin de belirttiği gibi 1255 yılını kaydettiklerini vurgulamıştır. Ona göre bu karışıklığın sebebi, çocukların hasar vermesi sonucu taştaki son rakamın silinerek sıfır gibi görünmesinden ötürüdür (1953: 803).

Âşık Şem'i'nin 1839'a kadar *Çarşı Ağalığı* görevini ifa etmesi bu tarihten önceki yıllarda ölme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu tarihten sonra verilen tarihlerin ise dayanakları bilinmemektedir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda

dikkatlerden kaçtığı düşünölen önemli bir bilgi tespit edilmiştir. Bu bilgiye Şem'î'nin bir şiirden hareketle ulaşılmıştır.

Budur ° arzuḥāl-i ° ācizānemiz
Sizi medḥ eylemek bizim şānımız
Şāhib-ḥan-ı ḳadīm ḥānedānımız
Mevlā ° ādūların eylesün maḡlūb

Şem'î sevinsin iyilik taḥayyür
Ricāl-i devletde bir ehl-i tîr
Mecîd Efendimiz ettirdi ta° mîr
Geldi bu ḥammāmîñ târiḥi mergūb (7/3-4)

Şiirin üçüncü ve dördüncü dörtlüklerinde Şem'î, II. Mahmud'un oğlu Sultan Mecid'e övgüler sıralamış ve hamam tamir ettirdiğinden bahsetmiştir. Araştırmalar sonucunda Sultan Mecid'in 1838 yılında Ilgın'da Sahip Ata Hamamı'nı tamir ettirdiği bilgisine ulaşılmıştır²⁰⁴ (Mutlu, 2014: 218). Bu bilginin Şem'î'nin yaşadığı dönemle uyuşması onun 1838 yılında hâlâ hayatta olduğuna bir delil sunması bakımından önemlidir. Böylelikle âşığın kendi ifadelerinden hareketle dayanak sunulamamış olan bir tarih açığa çıkmıştır.

Şem'î'nin bu görevden sonra ne kadar süre yaşadığı da bilinemediğinden, ölümünün 1839 veya sonraki bir tarihte olması muhtemel görünmektedir. Şem'î'nin şiirlerinde bundan sonraki bir zaman dilimine yapılmış bir atıf bulunmamaktadır. Fakat 1841 yılına işaret eden sözlü ve yazılı kaynakların varlığı bu yılı da göz önüne almayı gerektirmektedir. Kaynaklardan birinin katalog fişi olmasından ötürü bu bilgiye nereden ulaşıldığına dair bir açıklama bulunmamaktadır. Diğerisi ise Mehmet Sarı'nın tespitidir. Sarı, Kendi'nin kaydettiği 1839 yılından sonra Şem'î'nin zamanının çoğunu Mevlevihaneye hizmet etmekle geçirdiğini, bundan dolayı ölüm tarihinin 1257/1841 olmasının daha makul olduğunu belirtmiştir (2013: 26). A. Şemi

²⁰⁴Mehmet Mutlu'nun *Konya'da Su Mimarisi* adlı doktora tezinde söz konusu hamamın kitabelerine yer verilmiştir. Bu hamam, H. 633 / M. 1236 yılında I. Alaaddin Keykubad tarafından yaptırılmış, tahrip olması üzerine Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Vezir Sâhib Ata Ali Bin Hüseyin'e yeniden inşa ettirilmiş ve Sultan Abdülmecid zamanında ise 1838 yılında tamir ettirilmiştir (Mutlu, 2014: 221). Kitabeler ve ayrıntılı bilgi için bk. (Mutlu, 2014: 218-221).

Pekşenoğlu'nun aktardığına göre Şem'i, II. Mahmut'a paralel 1839-1841 tarihleri arasında bir zaman diliminde vefat etmiştir.

Şem'i'nin 1839'a kadar çarşı ağalığı yapması ve 1841 tarihinin de dayanakları olmamakla birlikte gündeme getirilmesi dolayısıyla, ölüm tarihinin 1839 veya sonraki bir yıl kabul edilmesi doğru olacaktır. Bu bağlamda onun, 1839-1841 yılları aralığında bir tarihte öldüğü düşünülmektedir.

Kaynaklardan öğrenildiğine göre Şem'i'nin mezarının yeri çok önceden bir kere değiştirilmiştir²⁰⁵. Şu an bulunduğu yerden de 1950'li yıllarda imar çalışmaları nedeniyle kaldırılmak istenmiş, sonra bu girişimden vazgeçilmiştir. Fakat mezar taşı kitabesinde meydana gelen tahribat dolayısıyla kitabenin yenilendiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Rasim Çöğen'den öğrenildiğine göre, Şem'i'nin mezarının şuan bulunduğu yer de eskiden mezarlıktır. Günümüzde Mevlânâ Müzesi olarak anılan dergâh ile Üçler Mezarlığı'nın arasında, bir at arabasının geçebileceği genişlikte bir alan varmış. Bu alanı genişletme çalışmaları sırasında başlangıçta Şem'i'nin mezarı da kaldırılmak istenmiş fakat sonra olduğu yerde bırakılmasına karar verilmiş²⁰⁶. Bu teşebbüsler halk arasında Şem'i'nin mezarı etrafında efsanelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır²⁰⁷.

Seyit Küçükbezirci, Şem'i'nin mezarının bulunduğu yerde kalmasını, o dönem müze müdürü olan Mehmet Önder'in sağladığını belirtmiştir²⁰⁸. Şem'i'nin mezar taşının bu dönemde yenilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Şem'i'nin soyundan A.

²⁰⁵ A. Şem'i Pekşenoğlu, bunu şu şekilde anlatmıştır: "Camiyle Mevlana'nın arasındaki yolda tam asfalta çıkılan yerde, Şem'iDede'nin mezarı vardı. Bir ara göçmüş, babamın rüyasında gelmiş; 'gelip geçen bakıyo, benim orayı yaptırın.' demiş. Babam hemen yaptırmış. Sonradan onu söktüler, oraya taşıdılar." Burada kastedilen şu anki bulunduğu yer olmalıdır.

²⁰⁶ Türkan Kabasakal'ın anlattığına göre, Şem'i'nin torunu Âşık Emine'nin mezarının Şem'i'nin mezarının üç dört metre arkasında imiş ve yol genişletme çalışmaları sırasında mezarın başka yere taşınması için Emine Hanım'ın oğlu Hüsamettin Kabasakal'a sorulmuş. Hüsamettin Kabasakal bir hocaya bu durumu danışmış ve hocanın yerinden kıpırdatmayın demesi üzerine Âşık Eminenin mezarı asfaltın altında kalmıştır.

²⁰⁷ Şem'i'nin mezarının kaldırılmaması etrafında bir takım efsaneler oluşmuştur. Metinler için bk. Ek-6.

²⁰⁸ Küçükbezirci, Âşık Şem'i'nin mezarının taşınmaya çalışılması ile ilgili bir bilgisi olup olmadığı sorusuna şu cevabı vermiştir: "Sökememişler, balyozlar malyozlar filan, halk muhayyilesi, halk hayali bunu uyduruyor. Benim bir yazımda, "Efsanelerin Doğuşu" diye bir yazım vardı ve Mehmet Önder, Allah rahmet eylesin, 100'den fazla kitabı olan bir adam... O zaman müze müdürü, Âşık Şem'i hayranı... Bu mezar kalsın diyor ama Mehmet Önder çok etkili de bir adam, çok etkili bir tarihçi... Bu mezar kalsın diyor, üstüne de o gördüğünüz kitabeyi yaptırıyor. Aslı astarı bu..."

Şemi Pekşenoğlu, kırılan eski mezar taşının bir dönem kendilerinde olduğunu aktarmıştır.

2.2. DİNÎ HAYATI

2.2.1. Tarikat Bağlantısı

TDK Güncel Türkçe Sözlükte, “Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı’ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri”²⁰⁹ şeklinde açıklanan tarikat kavramının kelime anlamı “yol, tarik”dir (Gölpınarlı, 1985: 18).

Tarikata giren kişinin, insan-ı kâmil olabilmesi için “dört kapı- kırk makam”dan geçmesi gerekmektedir. Bu kapılar; *şeriat*, *tarikât*, *hakikat* ve *marifet*tir (Gölpınarlı, 1977: 101-102). Kişi önce, bu kapılardan ilki olan *şeriat* kapısından geçmelidir. Şeriat, “semavî emirlerin tümüdür ki bunlar da, inançlar, ibadetler ve dünyaya ait işler olarak üç kısma ayrılır.” Bu emirlerin birini bile inkâr etmek küfürle eş sayılır (Gölpınarlı, 1985: 18). İnsanın, biliş hâline dönüş hâline getiren manevi yol ise tarikattır. Tarikat, “zâhirî bilişten, zâhirî görüşten, gerçek oluş hâline giden, götüren yol”dur (Gölpınarlı, 1977: 102). Hakikat ise, dinin iç yüzü olup “bilişin, görüşün ve oluşun gerçekleşmesidir.” (Gölpınarlı 1985: 18). Bu mertebeye ulaşmak; Tanrının kullarına buyruklarının tümünde, “varlık âleminin, bir birlik manzumesi olan kâinatın her an, her zerresinde Tanrı’nın kudretini, hikmetini, sanatını, yaratışını, tek sözle sıfatlarının zuhurunu görmek, sıfatlarının, zatının zuhuru olduğunu anlamak”, “kendi varlığını yok bilmek” ve izâfî varlıktan sıyrılarak tümüyle gerçek varlıkta yok olmak suretiyle gerçekleşmektedir. Hakikate ulaşan varlığından soyunmuş, benliğinden arınmış olsa da bu merteye tam bir olgunluk hâli değildir. Tam bir olgunluk hâline geçmek için insanın “gerçek varlığın sıfatlarının tezâhürü olan her varlığı kendi durağında görmek, hepsiyle gereken muâmelede bulunmak gerektir.” Bu olgunluğa erişilen durak, hâl son kapı olan “mârifet-tanıyış” kapısından geçmekle mümkün olur ve marifete ulaşan, “cezbe hâline akıl ve kendine geliş durağına dönmüştür.” (Gölpınarlı, 1977: 102).

²⁰⁹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TAR%C4%B0KAT -Erişim Tarihi: 11.04.2019

Gölpınarlı, tasavvufta hâl erbabının “ahyâr, ebrâr ve şuttâr” olarak üçe ayrıldığını ifade ederken (1977: 189)²¹⁰; Yılmaz, bunları tarikatların ayrıldığı gruplar olarak değerlendirmiştir. Buna göre tarikatlar, bir yönüyle tasavvuf kurumları içinde eğitim işlevini üstlenen kurumlardır. *Amel ve ibâdete düşkün kişilerin tuttuğu yol*, “ahyâr tarîki”; Hakk ve halk ile olan muamelede sadık olanların tuttuğu tasfiye ve mücahede yolu, “ebrâr tarîki”; aşk, coşku ve vecd ile yola giren aşk ve muhabbet ehlinin yolu “şuttâr tarîki”dir (Yılmaz, 2010: 230).

Gölpınarlı, swûfîler arasında asli tarikatların sayısının on iki olduğu bilinmekle birlikte, bu bilginin temel bir dayanağı bulunmadığı ve anılan sayının on iki imam dolayısıyla seçilmiş olduğu belirtmektedir. Bunlar: “Kadirî, Rıfâî, Bedevî, Desûkîy, Sa’dî, Şâzilî, Halvetî, Mevlevî, Bektaşî, Bayramî, Celvetî, Nakşibendî” tarikatlarıdır. Ayrıca, tasavvuf içinde tasavvuf ehline ve bazı görüşlere tepki olarak doğan Melametilik (1969: 246), Kalenderîlik, Haydarîlik, Edhemîlik, Hamzavîlik gibi tarikatları da zikretmek gerekir (Gölpınarlı, 1969: 259-260, 265, 275). Gölpınarlı, böyle bir tasniften ziyade tarikatları “esmâ yolu” ve “müsemmâ yolu” olmak üzere iki ana kola ayırmanın daha doğru olacağını vurgulamıştır²¹¹ (1969: 188).

Esmâ Yolu: Giyim kuşamları, tekkeleri, törenleri ile halktan ayrı bir duruş gösteren, vakıflardan geçim için destek almayı kabul eden, zahitlik ve riyazatla az yiyip az içerek, sürekli ibadet edip vaktini Allah’ın isimlerini zikrederek geçirenlerin yolu olarak tanımlanmaktadır. “Bunların yoluna ‘esmâ yolu’, tarikatlerine ise ‘sûfî tarikatleri’ denir.” (1969: 188). *Esmâ yolu* üzre olanlar; Kadirîlik, Rûfâilîk, Nakşibendîlik, Bayramîlik, Halvetîlik gibi tarikatlardır.

Müsemmâ Yolu: Hiçbir surette halktan ayrılmayı kabul etmeyen, vakıfların sağladığı geçimi reddeden ve Tanrı’ya riyazat ve zikirle yani adlarını anarak değil de; o adlara sahip olan Tanrı’yı severek, aşk ve cezbeyle O’na ulaşılacağına

²¹⁰ Gölpınarlı’ya göre, “1) Ahyâr-Hayırîlar. Bunlar şeriate uyanlar, tarîkate girmeyenlerdir. 2) Ebrâr-Özü, söz, doğru olanlar. Bunlar zikir ve riyâzatla Tanrı’ya ulaşmaya çalışan sûfîlerdir. 3) Şuttâr-Şakraklar. Bunlar, zikir yerine aşk ve cezbeyi kabul eden Melâmet ehlidir.” (1977: 189).

²¹¹ “Tarikatlar uyguladıkları zikir şekillerine göre de gruplara ayrılmıştır. Hz. Ali kanalıyla gelen tarikatlar sesli ve hareketli zikri benimsedikleri için cehrî (turuk-ı cehriyye), Hz. Ebû Bekir kanalıyla gelen Nakşibendiyye ve kolları genellikle kalbî, sessiz ve hareketsiz zikir uyguladıklarından hafî (turuk-ı hafîyye) diye isimlendirilir. Ayrıca cehrî zikri benimseyenlerden zikirlerini ayakta yapan tarikatlar kıyâmî (turuk-ı kıyâmiyye) ve oturarak yapanlar kuûdî (turuk-ı kuûdiyye) gruplarına ayrılır. Cehrî zikir çoğunlukla mûsiki eşliğinde semâ ve devran şeklinde icra edilir. Bunun yanında bazı tarikatlarda hem oturarak hem ayakta veya hem hafî hem cehrî zikir icra edilir.” (Öngören, 2011: 96).

insanların yoludur. (Gölpınarlı, 1969: 188-189, 257). Bu yolu tutanlar, Allah'ın adları esma, müsemma ise o adlara sahip olan Allah anlamına geldiğinden; esma yolunun son durağının kendilerinin sülûke başladıkları ilk durak olduğunu belirtirler (Gölpınarlı, 1969: 189). Melametilik, Kalenderîlik, Haydarilik, Bektaşilik, Hamzavilik gibi tarikatlar bu yolu benimseyenlerden bazılarıdır.

Gölpınarlı'ya göre, *Melamilikten* doğup sonraları ayrılan, bununla birlikte birbirleriyle benzerlik gösteren Kalenderîlik, Haydarilik, Abdallık, Camiyye, Bektaşilik ve Mevlevilikgiyim-kuşam açısından tarikat mahiyetitaşımaktadır (1977: 257). Hurufilik, Kalenderîlik, Haydarilik ve Babailik gibi tarikatlar, gayrisünni olmayıp bununla beraber Şii de sayılmayan batını özellikler göstermektedir (Öngören, 2011: 96).

Âşıklar, bulundukları ortamlarda var olan tekke- tarikat odaklarıyla iletişimleri dolayısıyla bazen bir tarikata bağlanmış veya bağlanmadan da gelenek içinde bu minvalde şiirler söylemişlerdir. Bu bağlamda Âşık Şem'i'nin tarikat bağlantısı hakkında yapılacak değerlendirmede, hayatı hakkında edinilen bilgilerle sanatçı kimliğinin birlikte düşünülmesi; fikri yapısının, kültür ortamlarındaki konumunun, gelenekteki yerinin göz önüne alınması gerekmektedir.

Şem'i'nin tarikat bağlantısı, bugüne kadar onun Mevleviliğe intisap edip etmediği üzerinden tartışılmıştır. Konu hakkında, *Kamusu'l-A'lâm'da* "Tarîkât-ı Mevlevîye mensûbîninden..." (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874); *Sicill-i Osmanî*'de "Mevlevî" idi (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190); *Fatin Tezkiresi*'nde "...tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye müntesiblerinden..." (Çiftçi, 2017: 247) bilgileri bulunmaktadır.

Kaynaklarda verilen bilgiler kısıtlı olduğu gibi, konu üzerinde sonradan fikirlerini beyan eden araştırmacıların da onun Mevlevi olduğunu kabul edip etmeyenler şeklinde ikiye ayrıldıkları görülmektedir. Köprülü, Şem'i'nin Mevlevi olduğunu belirtmiş (2004ğ: 355) konuyla ilgili herhangi bir kaynağa atıf yapmamıştır. Sakaoğlu konuyu, onun "bir şiirinde yer alan 'Mevleviyim, Mevleviyim, pirimiz Molla-yı Rûm' mısraından, Mevleviliğe bağlandığını anlıyoruz" şeklinde değerlendirmiştir (? : ...). Halıcı, "*Hemdem Sait Çelebi'ye bir hâmî, sanata aşına bir can dostu gibi bağlanan Âşık Şem'i'nin böylesi sanat ve kültür tüten bir ortamda Mevlevî olmaması için elbette bir sebep yoktu[r].*" diyerek

Şem’î’nin Mevlânâ ve Mevlevilikle ilgili şiir söylemesinin doğal olduğunu belirtmiş; şiirlerinde geçen ifadeleri delil olarak göstermiştir (1982: V-VI).

Kendi, Şem’î’nin *Mevlevi serpuşu külah giymek* istediğini ve bu isteğini Hemdem Çelebi’ye çeşitli şekillerde ileterek ondan müsaade istediğini belirtmiş ve şu bilgiyi eklemiştir: “Fakat Mevlevilik usul ve an’anesine göre sülaleden olmayan veya dergâhta binbir gün çilekeşlik hizmetini yapmayanlar külah giymeye istihkak kesbedemezdi.” (1951: 113). Şem’î’nin *bin bir günlük çileye* girdiği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, girmiş olması da mümkün görünmemektedir. Çünkü böyle önemli bir durumun, hem onun hayatına yansımış olması hem de Mevlevilik geleneğinde bir şekilde bunun kaydının bulunması gerekirdi. Ayrıca Kendi’nin Mevlânâ soyundan olmayanların külah giymeyecekleri hakkında verdiği bilgi *makam çelebileri* için geçerlidir²¹². Mevlevi tarikatında sikke giymenin kendi içinde adap ve erkânı bulunmaktadır. Üç mertebede gerçekleştirilen sikke giymenin ilkinde, muhip veya çilekeş olmak isteyenlerin müracaatlarının kabul görmesi hâlinde şeyh tarafından *sikke-i teberrük* giydirilmesi söz konusudur. Bununla birlikte muhiplerin tarikat içinde herhangi bir mecburiyetleri bulunmayıp, tekkeye gelirken sikke ve hırka giymeleri kendi isteklerine bağlıdır. Bin bir günlük çileyi bir özür sebebiyle tamamlayamayan muhiplere ise; sadece *sikke-i şerif* giyme ve semâ meşketme ruhsatı verilmektedir (Bozkurt, 2009: 185). Dolayısıyla yukarıda Kendi’nin belirttiği gibi, sikke giymek için Mevlevi soyundan olmak veya 1001 günlük çileyi tamamlamak gerektiği bilgisinin hatalı olduğu görülmektedir. Nitekim Cahit Öztelli’nin de Kendi’nin, Şem’î’nin Mevlevi dergâhında itikâfa çekilmiş olduğu görüşünü reddetmesi, onun Mevlevi olmadığı yönünde fikre sahip olduğuna işaret etmektedir (1953: 739).

²¹² “Hz. Mevlânâ’nın öğretilerini gelecek nesillere aktarmak üzere oğlu Sultan Veled, talebesi Çelebi Hüsameddin ve torunu Ulu Arif Çelebi tarafından kurulmuş ve daha sonra, o soydan gelen Çelebi’ler arasından seçilen Makam Çelebi’si tarafından idare edilmiştir.” http://mevlanafoundation.com/mevlevi_order_tr.html -Erişim tarihi: 15.05.2019. Yine, Mevlânâ’nın 22. kuşak torunu Esin Çelebi; “Ailenin kayıtları asırlardır Konya’da tutulmuş. Hazreti Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled soyundan gelen bir kişiyi, şeyh efendiler, bu işin ilmini yapmış kişiler Makam Çelebisi olarak seçiyor. Makam Çelebisi olmak için Hz. Mevlânâ’yla aynı kanı taşıyor olmak gerekiyor; genelde Mevlânâ’nın baba soyundan torunları Makam Çelebisi olabiliyor.” şeklinde verdiği bilgi ile konuya açıklık getirmiştir. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/812941-mevlananın-torunlari-anlatiyor#> -Erişim tarihi: 15.05.2019

Bin bir günlük çileyi doldurarak ikinci mertebeye ulaşanlara sikke-i irâdet giydirilmekte ve bu dervişler sikkayı giydikten ölünceye kadar başlarından bunu çıkaramayıp başta kahvehane gibi yerlere gidememektedir (Bozkurt, 2009: 185). İkinci mertebenin gerektirdiği zorunluluklar göz önüne alındığında, ömrünü âşıklık geleneğinin en önemli icra mekânlarından olan kahvehanelerde sanatını ifa ederek geçiren Şem’î’nin bu mertebeye ulaşmış olması da imkânsızdır²¹³.

Sarı ise, Şem’î’nin Mevleviliği hakkında elde fazla bir malumat olmadığını, hangi tarihlerde, kimler tarafından yetiştirildiği, bin bir günlük çileye girip girmediği gibi konuların kesin olarak belli olmadığını belirtmiş; Kendi’nin, Şem’î’nin sikke giymek isteyip Hemdem Çelebi’nin olumsuz yanıt verdiğiğine dair yukarıda alıntılanan metne dayanarak, onun çileye girmediğinin anlaşıldığını ifade etmiştir. Ona göre, “‘Mevlevîyem’ diyen birinin Mevlevîliğinin derecesinin ne olduğuna biz karar veremeyiz. Bunun tartışılması da pek şık olmasa gerEk- Bu açıdan bakıldığında (...) Şem’î de Mevlevîdir ve birçok şairimiz gibi Mevlevîliğin adap erkânını ruhen yaşamaya ve eserlerinde yaşatmaya çalışmıştır. O, yine bazı şairlerimiz gibi tarikatleri özünde birleştirmiş, hepsine gönülden bağlanmıştır.²¹⁴” (2013: 56).

Âşık Şem’î’nin Mevlevî olduğunu ileri sürenlerin dayanak noktası, şiirlerindeki ifadeleridir. Şem’î’nin şiirlerinden seçilen aşağıdaki beyitlerde ve bentte o;Mevlevî olduğunu, pirinin de evliyaların en üstünü, ariflerin en seçkini olan Mevlânâ olduğunu; küçükken Mevlânâ’nın dergâhında ona kul ve dervişlik yolunda mumuyandırdığını, kısacası Allah aşkını, onun örnek olduğu yoldaki gibi yaşama arzusunda olduğunu ifade etmiştir.

²¹³ İlk iki mertebeyi geçemeyen derviş üçüncü mertebeye ulaşamayacağına göre zaten Şem’î için bu mertebenin düşünülmesi söz konusu bile değildir. Çünkü üçüncü mertebe, sülûkünü tamamlayarak giydikleri *sikke-i hizmet* olup bu sikkeye beyaz, koyu yeşil veya siyah destar sarılmaktadır. Destarlı sikkeleri ise dede, şeyh ve halifeler giyebilmekte (Gölpınarlı, 1963: 80, 136-137) ayrıca muhibler arasında ney üflemeyi, ilahi ve Mesnevi okumayı öğrenenler Çelebi Efendi destur verdiği takdirde nitelik, renk açısından farklı olan destar sarmaya hak kazanmaktadır (Bozkurt, 2009: 185).

²¹⁴ Mehmet Sarı, Yunus Kürşat takma adı ile yayımladığı yazısında ise “(...) nazımlara dayanarak şâirin Mevlevî olduğunu söylemek pek doğru değildir bizce. Mademki Şem’î Konyalıdır, orada doğmuş büyümüştür, Konya’yla ve Mevlânâ’yla ilgili şiirler söylemesi de normaldir. Bunları söylemesi Mevlevî olmasını gerektirmez. Edebiyat tarihi peşin hüküm vermeye gelmediğinden şâirin bir mısraına bakarak Mevlevî olduğunu söyleyemeyiz. Her ne kadar kendisi ‘Mevleviyem’ diyorsa da divanını okuduğumuzda görüyoruz ki, ‘Bektaşî’ diyebileceğimiz pek çok nazmı da vardır.” (1982: 62) değerlendirmesine yer vermiştir. Bu konuda bir iddiada bulunmanın yanlışlığından bahseden Sarı, onun gibi ‘rind-mutasavvıf’ bir şairin bu tarzda şiirler söylemesinin normal olduğunu belirtmiştir (1982: 63).

Mevlevîyem Mevlevîyem pîrimiz Monlâ-yı Rûm
Şâh-ı kûtbü'l-° ârifindir ser-firâz-ı evliyâ (72/1)

Tıfl-iken dergâh-ı Mevlânâ'dan uyardım *Şem'î*
Bende-i Monlâ-yı Rûmîyem tarîkim dervîşân (182/22)

Tekke-i kândiliniñ müştâkıyız biz şâh-ı dîn
Keşf olur erbâbına seyrân-ı nûr-ı ° âşıkîn
Hâzret-i Monlâ-yı Rûmîbunda Kûtbü'l-° ârifîn
Kurılır ° arş üstüne ° aşk merdibânı Konya'nıñ (205)

Şüphesiz, Şem'î'nin Mevlânâ ve Mevlevilik ile ilgili şiirleri okunduğunda onun Mevlevî olduğu düşünülecektir (bk. Metinler; 70, 72, 141, 149, 182, 205, 205.1, 214). Yukarıda yer verilen bilgiler, onun Mevleviliğe intisap etmediğini gösterse de âşıklık geleneği açısından bu durum farklı değerlendirilmektedir.

Âşıklık geleneği icra ortamlarında gelişip şekillendiğinden, âşığın şiirlerinde bir tarikat ile ilgili yer verdiği; ifadeler, önemli şahsiyetlerin adları, olayların, durumların geçmesi o âşığın doğrudan o tarikata bağlı olduğunu göstermemektedir. İcra ortamlarının âşık üzerindeki etkisi, âşığın da bu ortamlarda sanatını güçlü bir şekilde ortaya koyma gayesi ve beğenilme arzusu; onun, farklı bağlamlara göre değişiklik gösteren şiirler icra etmesini sağlamaktadır. Daha önce dinleyici kitlesi ile ilgili verilen bilgilerle âşığın tarikat bağlantısı hakkında yapılacak değerlendirmelerin, aynı çerçevede içinde düşünülmesi gerekmektedir²¹⁵. Oğuz'un ifade ettiği gibi, âşıkların şiirleri değerlendirilirken metnin yanı sıra katıldıkları icra ortamlarında, şiir meclislerinde hitap ettikleri kitlenin sosyokültürel özellikleri, sahip oldukları inanç dünyaları, mezhepleri, tarikatları onların icra sırasında söyledikleri şiirlerin muhtevasına tesir etmektedir (Oğuz, 2000: 89-97). Dolayısıyla bir âşık, söz gelimi Bektaşî tarikatına mensup kişilerden oluşan bir topluluğa hitap edecekse, bilgisi dâhilinde, şiirlerinde bu geleneğin unsurlarına yer verecektir. Buradaki gaye, ister karşılarında icraya çıktığı topluluğa, onların duygu ve anlam dünyalarına yönelik şiirler söyleyerek jest yapıp beğeni kazanmak, ister kendini ve sanatını tanıtmak olsun, önemli olan; âşığın kendi görüşü, düşüncesi olmaksızın şiir söyleyebilmesidir.

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için çalışma içinde bk. “1.1.6. Dinleyici Çevre/si” ve “1.2.5. Dinleyici Çevre/si” başlıklı bölümler.

Âşık Şem'î'nin tarikat bağlantısı açısından duruma bakıldığında, Mevlevilikle ilişkisi bu durumun bir adım ötesindedir. Şem'î, helvacılık mesleğiyle birlikte âşıklık geleneğine adım atıp yıllar içerisinde yetiştiği kültür ortamında Mevleviler ve dolayısıyla Mevlevilikle iç içe olmuştur. Mevlevi şeyhi Hemdem Çelebi'nin âşıkları himaye etmesiyle, Mevlevi musikişinaslarla Hemdem Çelebi'nin ev sahipliği yaptığı şiir meclislerinde birlikte icralarda bulunmuşlardır. Dolayısıyla, onun Mevleviliğe dair her şeyi gözlemleyip içselleştirmiş olması ve bu tarikata dair şiirler söylemesi şaşırtıcı değildir. Şem'î'nin Mevlevilik konulu şiirler söylemesinin onu Mevlevi yapmadığı gibi yakınlık duymadığı, muhibbi olmadığı anlamına gelmez. Nitekim aşığıdaki dörtlük de onun sevgisini gösterir mahiyettedir.

Ḥazret-i Mevlānā'ya biz olduk ḥayrān
İstemem virseler ḥūrī-i ḡilmān
Ḳalup şî'r ey ḥazine-i Raḥmān
° Ālem baş idemez şā° irān ile (12/2)

Şem'î'nin, sadece Mevlevi tarikatı ile ilgili şiirleri yoktur. Onun Bektaşilik tarikatı ve Alevilik inanç sistemi ile ilgili şiirleri, Mevlevilikle ilgili şiirlerinden daha çoktur (bk. Metinler; 8, 20, 22, 32, 48, 51, 53, 71, 73, 86, 127, 134, 149, 214, 226, 230, 239, 252). Bu durumun birden fazla sebebi olduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri; Alevi-Bektaşî geleneklerinde Türklerin eski inanç kalıp ve uygulamalarının diğer tarikatlara göre daha fazla yer alması ve âşıklık geleneğinin, Bektaşî tarikatı mensuplarınca yaygın kabul görmesidir²¹⁶ (Günay, 2008: 50). Bir diğer sebep ise,

²¹⁶Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarının her alanında halk arasında tasavvuf itikadını yaymak açısından önemli görevler üstlenmiş tarikatlardan biri de Bektaşiliktir. Propaganda işlevi gören bu heterodoks tarikatlar sayesinde XII. asırdan itibaren Türk dilinin ve kültürünün yayılma süreci hızlanmıştır. Bu bağlamda tekke edebiyatının oluşum ve gelişim aşamaları, sosyal şartları “âşık tarzı”nın teşekkülünü hazırladığı görülmektedir. Nitekim XVI. –XVII. yüzyıllarda ‘ozan’ adını kullanmayan ‘saz şairleri’nin çoğu aslında o devrin modası olan birer tarikata bağlı olup, özellikle askeri kesim içinde bulunanlar Bektaşîliği benimsemişlerdir (Köprülü 2004ç: 177, 178).

Mevlevilik-Bektaşilik ilişkisi olarak düşünülebilir²¹⁷. O dönem, Konya'daki Bektaşî tekkelerinin varlığı da göz önüne alınmalıdır²¹⁸.

Gölpınarlı, Mevlevilerin, Mevlevilikte iki kol olduğunu söylediklerini kaydetmiştir. Bunlar; Şems kolu ve Veled kolu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Şems kolu rint olup, Hz. Ali ve Ehlibeyt'e bağlıdır. Bu kola bağlı olanların sikke giyiminden tıraşlarına kadar Veled kolu ile aralarında farklılıklar olduğu görülmektedir²¹⁹. Onlar, gülbenklerinde mutlaka, "Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sır-ı Şems-i Tebrizî kerem-i İmam Ali" derler. Virdlerinde On iki İmama salâvat ve Nâdi Alî denen kıta vardır." (1969: 290-291). Şem'î, aşağıdaki beytinde iki ismi birlikte anarak bu duruma işaret etmiş olabilir. Fakat burada bir ayırmadan değil Sultan Veled'in Şems-i Tebrizi'nin himmetiyle var olduğundan bahsetmiştir.

Ka° betü'l-° uşşâk bilâdım Konya'dan sulţânıma
Şems-i Tebriz himmeti Sulţân Veled var armağan (182/20)

Gölpınarlı, önceleri iki kolun varlığına inananların çoğunlukta olduğunu fakat Mevlevilikte aslında iki farklı kol değil, iki farklı neş'e bulunduğunu ve Mevlânâ zamanından beri aynı şekilde devam ettiğini belirtmiştir. Ulu Arif Çelebi, Emir Âbid Çelebi, Dîvâne Mehmed Çelebi, Fasîh, Nahîfi, Şeyh Galib'in babası gibi tarih boyunca gelenek içindeki birçok isim "Kibâr-ı Muhakkıkıyn-i Melâmiyye"den; Mustafa Reşit Efendi, Şeyh Galib, Neşâti, Cevrî, Çelebilerden Said Hemdem Çelebi, Yenişehirli Nazîf Efendi gibi Mevleviler ise Alevîlik ve Melâmet neş'esini temsil edenlerdendir (1969: 291). Buradan hareketle Mevleviliğin aslında temelde Melâmet

²¹⁷ İlber Ortaylı, "ara sıra bir tekkenin havasına sığınıp bir tür tecerrüdle (meditasyon) hayatın çalkantılarından uzaklaşmak, tekke şiiri ve tasavvuf tarihiyle ilgilenme"nin XIX. yüzyılın önemli sosyal hadiselerinden biri olduğunu belirtmektedir (2009: 282). Özellikle aralarında farklılıklar olsa da benzerliklerin de bulunduğu (Gölpınarlı, 1969: 257) Mevlevilik ve Bektaşiliğin, o dönemde Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yaygın olarak tercih edilen tarikatlar olduğunu belirtmiştir (Ortaylı, 2009: 282).

²¹⁸ Konya'da Selçuklular zamanında ve sonrasında tesis edilen birçok tekke ve zaviye, kurucularının adıyla bugün dahi anılmaktadır. Bektaşî tarikatına mensup Ali Gav Zaviyesi, Ulvi Sultan Tekkesi bu türdendir. Hatta Konya'da Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na vakfedilmiş araziler bulunmaktadır (Tuş, 2007: 172-173).

²¹⁹ Veled kolu, zahid olup Ehlibeyt'e bağlıdır. Gülbenklerinin sonunda sadece " 'Dem-i Hazret-i Mevlânâ' derler; Şems'i ve İmam Ali'yi anmazlar." (Gölpınarlı, 1969: 291).

neş'esine sahip olduğu ve Alevilik, Bektaşilik neş'esiyle kaynaştığı anlaşılmaktadır²²⁰.

Melamet, “tasavvufun içinde, tasavvuf ehline karşı çıkan bir zümrenin benimsediği yoldur. Kınanmak anlamına gelen levm sözündentüre[miştir].”(Gölpınarlı, 1969: 247). Gölpınarlı'nın Sülemî'den aktardığına göre “*Melâmet ehli, Tanrı'mn buyruklarına, Peygamber'in sünnetine uymakla beraber dâvâya düşmez, benlikte bulunmaz, kerâmete önem vermez. İçlerinden biri böyle bir hale düşecek olsa Melâmet ehli, ona, hâlini gizlemesini buyurur; çünkü bunu izhâr etmek, insanı benliğe düşürür*” (1969: 247). Şem'î'nin bazı şiirlerinde Melâmî neş'enin izleri görülürken, bazılarında ise doğrudan melamet hırkasını giyip dünyadan ve *insanı Allah'tan uzaklaştıracak her şeyden* el çektiğini yansıtan ifadelerine rastlanmaktadır. Dünyayı fena mertebesi olarak değerlendirmesi de onun bu görüşünü destekler mahiyettedir.

Melâmet hil° atin giy ey dil-ārâ-yı fenâdan geç
Rızaullâha meyl it cennet-i bâğ-ı beğâdan geç (99/1)

Milk-i hüsnünde ° adâlet eyle ey şâh-ı cihân
Kimseye bâkî degil dünyâ fenâdır bilmiş ol (156/2)

Mâsivâdan çekdim el giydim melâmet hil° atin
Didiler zapt itmemiş kullâb bu dīvânesin (193/4)

Haşre-dek eyñimize giydik melâmet hırkasın
Dest-i sâkîden elest bezminde etdik bâde nûş (260/6)

Terk-i dünyâ meyl-i ° uqbâ olanlar
Pîrezen şüretde dünyâyı neyler
Bâb-ı ° aşkıñ miftâhını bulanlar
Ben ° aşıkım deyü da° vâyı neyler (52/1)

Câh-ı dünyâ mülk-i cennet zahidâ olsun seniñ
Derdimend ° aşıkların maşşûdı ancak bir cemâl

Şem°î° aqlın başına [al] elde fırsant var iken
Kimseye bakî degil fânî cihân zıll-i hayâl (147/5-6)

²²⁰ Gölpınarlı konu hakkında, “esasen Mevlevîlik, Bektaşilik ve Melâmilikle kaynaşmış bir tarikatti.” (1969: 292) diyerek tüm bu bilgilerin özetini vermiştir.

Ayrıca, Şem’î’yle ilgili; “lâubâlî meşreb idi. Deveci elbisesiyle gezer, üste başa ehemmiyet vermezdi. Her tanıdığı şahsa muhabbet izhârını vazife telakki ederdi. Bütün harekâtı samimî idi.” (1926: 53-54) bilgisi, onun melâmi neş’e’ye sahip olduğunu gösterebilir²²¹.

Şem’î’nin sevgiliye seslendiği bir şiirinde, Kalenderî olduğuna dair bir ifade bulunmaktadır. Kalenderîliğin ortaya çıkış zamanı tam olarak bilinemese de 11. yüzyıldan çok öncevar olduğu düşünülmektedir (Gölpınarlı, 1969: 258). Anadolu’ya gelip her türlü iyilik ve hayır kapılarına sınıksız sarılarak bunlarda fazilet olduğunu kabul eden Kalenderîler, kılık kıyafetlerinde, hareket ve davranışlarında sıradan insanlar gibi gözükerek manevi hâllerini gizlemeye ve tanınmaya gayret ederler (Azamat, 2001:). Toplumsal düzene aykırı görünen Kalenderîler, dünyayı önemseyen bakış açılarını hayatın her alanında açığa vurmaktadırlar (Ocak, 1999: 24). İlk Türk tarikatı kabul edilen Yeseviliğin temel felsefesinde Kalenderî-Melâmetî akımlarının tesiri olduğu bilinmektedir (Kutlu, 2017: 180).

Sîm ü zer olmaz ƣalender ° aşık-ı bî-çârede
Mâhîrin sermâyesi hasbî du° adır bilmiş ol

Şem’î’nin ƣaldırtma başın baƣmasun eflâkleri
İnkisâr-ı mübtelâ ģâyet fenâdır bilmiş ol (156/4-5)

Alevî-Bektaşî geleneğinde halifelîğin Hz. Ali’ye verilmesi gerektiği düşüncesinden ötürü diğerk üç halife; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman anılmaz. Fakat şiirde dört halife, Hz. Peygamberin amcası Hz. Hamza ve kızı Hz. Ali’nin eşi Hz. Fatma birlikte anılmıştır. Bu durum Sünnî bakış açısını yansıtmakla birlikte Şem’î’nin inanç dünyasında bütüncül bir yaklaşım olduğunu da göstermektedir.

Gökde melâ° ikler bizimle bile
Hâzret ° Ali bindi geldi Döldül’e
Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
Atamız Hâzret-i Âdem berâber

Ebâbekir ° Ömer Hâzret-i ° Osmân
° Amm-i Resûlullâh Hamza ƣahramân
Demir ƣon giymiş hazâr pehlivân
Her biri Zaloğlu Rüstem berâber

²²¹ Türkan Kabasakal da Şem’î’nin giyimi ile ilgili “pejmürde gezermiş” bilgisini aktarmıştır.

Git sefere kulı iseñ Allāh'ıñ
 Gitmezseñ ümmeti değılsıñ şāhıñ
 Nūr-ı dīdeleri Resūlullāh'ıñ
 Fāṭımatu'z-Zehrā maḥrem beraber (48/3-5)

Başka bir şiirinde de benzer ifadeler göze çarpmaktadır:

El-amān olsun didim bu beyt-i Resūlullāh'a ben
 İntisāb eyler şehā ey şehīd-i Kerbelā

Çār-yāriñ eylesün cürmim recā ile kabūl
 Ḥazret-i Ebābekr ° Ömer Osmān ° Aliyyü'l-mürtezā

Ben ne ḥaddimdir efendim vaşfıñı itmek beyān
 Āl-i evlād-ı Resūlullāha cān olsun fedā (71/2, 4)

O, şiirlerinde doğrudan veya dolaylı olarak Alevi-Bektaşilikle ilgili unsurlara yer vermiştir.

Mışr'ı ihyā eylemiş evlād-ı maḥbūb-ı Ḥudā
 Nūr-ı ° ayn-ı Muştafā ibn-i ° Aliyyü'l-Mürtezā
 Beyt-i evvel ravza-i pāk-i şehīd-i Kerbelā
 ° Ömrün ifnā eylediñ gelmez ḥuzūrunda ğınā
 Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyāret evvelā
 Bā-ḥuşuş oldur şefā° at ḥāzini rüz-ı ceza (73/1)

Aç göziñ ḥabdan uyan ğāfīl bulunma *Şem° 7* yā
 Sen ° Alī° siñ *lā fetā* sırrını sen senden ara (86/5)

Bizim sırdaşımız cümle erenler
 Kırklar meclisinde ḳadeḥ sürenler
 Vücūdı ° *alleme'l-esmā* bilenler
 Hıfzında nüşha-i kübrayı neyler (52/3)

Bizlere verdi Ḥaḳ Ya° küb'a hüznü Yūsuf'a cāhı
 Ne emr oldı Hüseyin ibn-i ° Aliyyü'l-mürtezā'ya āh (113/5)

Derd-i ° aşkıñla gelüp geçti cemī° i enbiyā
 Didiler ümmīd-i vuşlat var ise rüz-ı cezā
 Yoluña cānlar fedā etdi şehīd-i Kerbelā
 Şāh Hüseyin ile Ḥasan ḥulḳ-ı rızā sevdi seni (134/2)

Şöyle bil ki on iki çarḫıñ maḳāmı on iki
 Her sene māh on ki burcuñ tamāmı on iki

Ya° kûb oğlu on iki şerifiñ imām on iki
Çār-yārı Ka° beniñ maḥzeni(dört) dördür beş degil (150/2)

Âşık tarzı şiirde kendine önemli bir yer edinmiş Bektaşilik tarikatine ait unsurlar, Şem’î’nin pekçok şiirinde de görülmektedir. Köprülü, bilhassa askeri sınıflar içinde yetişen âşıkların bu tarikata bağlı olmalarındaki en büyük payın, tarikatın İmparatorluk tarafından himaye edilmesine; Anadolu Türkmen aşiretleri ve Sünni tesirlerden uzak kalmış geniş halk kitleleri ve ıssız dağ başlarına kadar yayılmasında da heterodoks bir yapıya sahip olmasına bağlamıştır (1979: 461-462). Özellikle XVI. ve XVII asırlardan itibaren “Kul” mahlaslı âşıkların bulunmasının da yine bu durumla ilgili olduğunu belirtmiştir (2004ç: 178). Nitekim Şem’î’nin üç şiirinde “Kul Âşık Şem’î” mahlasını kullandığı tespit edilmiştir.

İkrārımız eyle bezm-i elestten
Nûş idüp mürşidden cāmımız mestten
Kul °âşık Şem°î yâ şanma ki hestten
Biz dersimizi aldık alanlardan ol (30/4)

Kul °âşık Şem°î niñ söyler bu dili
Gitdi[gi]miz yollar erenler yolu
Erenler serveri ° Alî’dir ° Alî
° Alîm yâ Muhammed ° Alîçağırdım (32/4)

Kul °Âşık Şem°î dür arşlân elinde
Öldürün arşlanı dağın belinde
Yol virün Selmân’a tağın gülünde
İkrâr virdi alan Şâh-ı Kerem’dir (53/5)

Eski çağlardan beri harflerle sayıların kutsal olduğunu kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanan Hurufilik; tabiatta varlığı kabul edilen gizli güçlerin çeşitlişekil ve harflerle ifade edilmeye çalışıldığı düşüncesi sonucu ortaya ortaya çıkmıştır. İslam dünyasında, eskiden beri harflerin birtakım gizli özelliklere sahip olduğu düşüncesi, zamanlar Hurufi anlayış ve yorumlar, çok sonraları mutasavvıflar arasında da benimsenmeye başlamıştır. Özellikle İbnü’l-Arabî’nin katkılarıyla bu bilgi artmış, İbn Haldûn ve Kâtib Çelebi gibi âlimlerin de Hurufilik sisteminin tesirinde kalmışlardır. Hurufiliği, İslam dünyasında batını

düşünce temelli şekline sokarak sistemli bir hâle getiren ve yayan kişi ise Fazlullah Hurûfî olmuştur (Aksu, 1998: 408). Şem'î'nin bu sistemin terminolojisinden yararlanmasa, Bektaşilik tesiriyle olabileceği gibi büyük ihtimalle âşık tarzı şiirin kendine has kavram alanının âşıklarca kullanılması sonucu gerçekleşmiş olmalıdır. O sevgilinin güzelliğini anlatırken Hurufilik terminolojisinden de yararlanmıştı:

Kaşlarıñ bismillâh levha yazılmış
Kiprikde lām elif bā yazılmış
Ağ gerdāna hindū beñler dizilmiş
° Ömrümde görmedim eyle hūb aşlā (3/2)

İki kaşıñ arası pīrim cenāb-ı Hakk'a rāh
Bā-ḥuşuş cihānda peydā olmuş etvār-ı Allāh
Murğ-ı devlet tıfl-iken konuşmuş sa° âdet başına
° Arş-ı rahmānda olan nūr resmi kândil-i külāh (116/1)

XV. asırda, II. Murad devrinde ve Fatih devrinin ilk döneminde, Hurufilerin Saray'a kadar nüfuz etmelerinden dolayı, Devlet'in sıkı takibe alması sonucu Hurufiler, Bektaşilerin arasına karışmış, bu surette varlıklarını ve propagandalarını devam ettirebilmede kendilerine ortam sağlamışlardır²²². (Köprülü, 1979: 461-462) Dolayısıyla Şem'î'nin bulunduğu ortam itibarıyla bir şekilde bu sistem hakkında bilgi sahibi olma ihtimalinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

Gölpınarlı, bütün tarikatların Ehlibeyt'e duydukları sevgiyle bağlantılı bir Şiilik görünümü varsa da Bektaşiler dışında hiçbirinin tamamıyla Şii olmadığını belirtmiş; Mevleviliğin de, Şemsi Tebrîzî'de feyzalınarak tesis edilen kısmında bu tesirin bulunduğunu belirtmiştir (1931: 197).

Melâmilerle en fazla uyuşup kaynaşanların Mevleviler olduğunu bildiren Gölpınarlı, bunun sebebini "Mevlevîlerde esmâ yoktur. Zikir, yalnız bir miktar ism-i celâlden ibârettir. Haftdan haftaya yapılan sema' ise zâhîri bir tevâcüt [vecde gelmek]resminden başka bir şey değildir. Gerek muhiplerin, gerek dervişlerin sülûkü sohbetleridir. Her şahıs şeyh ve halîfe olması meşrut [şarta bağlı] bulunmayan kemâl sahibi Mevlevî dedesine raptı kalbeder ve onun sohbetiyle neşve-yi vahdet tahsiline çalışır" şeklinde izah etmiştir (1931: 205).

²²² Aynı şekilde, ıyık veya torlakdenilen Kalenderiler de II. Bayezid'e yapılan suikast sonrasında takibe alınmış onlar Bektaşilerin arasına karışmışlardır. Fakat bu durum daha ilk kuruluşundan itibaren heterodoks bir yapı arz eden tarikat için yeni bir durum olarak görülmemelidir (Köprülü, 1979: 462).

Kāmil olmak diler iseñ geliver meydānına
 Ta° līm eyle ġāfil olma kıl naẓar erkānına
 Seyhe sen üstād olursın dosd bu *Şem°ī*yanına
 Bu cihānda az bulunur aç gözün° ankāya baķ (142/4)

Hakk'ı haķla bil *Şem°ī* yā şol bāb-ı rahmet on iki
 Halk idüp Hallāk-ı° ālem şāh-ı Aħmed on iki
 Bu cisimde şart olan mevzū° ı idsen on iki
 Ćār° anāşır cum'anıñ erba dördür beş deġil (150/4)

Şem'î, şiiirlerinde Türk tasavvuf hayatında görülen birçok neş'eden bahsetmesinin yanında, bir şiiirinde mezheplere gönderme yapmıştır²²³. Ehlisünnette Hanefi, Şafî, Maliki ve Hanbeli olmak üzere dört mezhep olduğu kabul edilmektedir (Gölpınarlı, 1969: 90-101). Şem'î de şiiirinde dört mezhep olduğuına işaret etmiştir:

Reh-i Hakk'ıñ evvelā eyvānı dördür beş deġil
 Hem ... göğden inen kitābı dördür beş deġil
 Ćār semādanbir° anāşır *dört mezhebdır Ćār kitāb*
 Ćār ferişte Tañrı'nıñ ikrāyı dördür beş deġil (150/1)

Şem'î'nin, yetiştiği kültür ortamı ile temsilcisi olduğu âşıklık geleneği içindeki konumu, onun şiiirlerinde görülen zengin muhteva örüntüsüne sahip olmasına katkı sağlamıştır. Şiiirlerinde, inanç dünyası bağlamında sergilediği zenginlik hem onun kültürel düzeydeki altyapısını hem de güçlü bir gelenek eğitimi aldığını göstermektedir. Geleneğin kendi iç dinamiklerinin, onun inanç dünyasına kattıkları göz önüne alınmadan yorum yapılması hâlinde muhtemelen dini konularda kafasının hayli karışık olduğu çıkarılabilir. Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken şiiirlerin alt metinlerinde yatan anlam dünyasının kendi içinde bağlantılarının olup olmadığı, bu bağlantıların Türk kültüründeki gelişim çizgisi ile âşığın yaşadığı kültür ortamı ve en önemlisi de âşık tarzı kültür geleneğinin icra bağlamlarının algılanmasıdır.

Âşık Şem'î'nin şiiirlerinden hareketle tarikat bağlantısına dair bir çıkarım yapmak gerekirse, ister Mevleviliğe bağlı bir neş'e olarak ister ayrı ayrı düşünölsün; Mevlevilik, Melamilik, Bektaşılık tarikatlarının ve Aleviliğın tesirinde kaldığı söylenebilir. Bu tesir, onun kendi inanç dünyasının yansıması olabileceği gibi

²²³ "Dinin hükümlerinde, anlayışa göre meydana gelmiş olan usûl ve fûrû', yâni inanç ve inançtan başka ibadetlerle muamelelere ve cezalara ait, birbirinden farklı olarak kabul edilen tarzların tümüne 'mezhep' ve 'nıhle' denmiştir." (Gölpınarlı, 1969: 9).

dinleyici kitlesinin bir getirisi de olabilir. Fakat Şem’î’nin hayat tarzı, gelenek içindeki konumu göz önüne alındığında onun bir tarıkata bağlı olmaktan çok kültür ortamlarında gelişip şekillenen inanç dünyasının yansımaları olduğu düşünülmektedir. Zira Şem’î’nin dini içerikli şiirleri olduğu kadar dünyevi konularda da söylediği çok sayıda şiiri onu dünyadan el etek çekmiş biri olmaktan uzak bir noktaya taşımaktadır.

2.2.2. Tasavvuf Anlayışı

X. yüzyılda Türkistan’da etkili olmaya başlayan İslam kaynaklı tasavvuf anlayışı, Müslüman Türklerin fetihleri ile Buhara, Semerkant medreselerinde yetişmiş âlim ve dervişlerin ticaret kervanlarına katılmaları sayesinde konargöçer Türkmenlere nüfuz etmiştir²²⁴. Türkistan erenleri, Horasan erenleri ve Rum erenleri olmak üzere üç dönemden geçerek bugüne intikal eden *Türk halk sufiliği geleneğinin* temelini Yesevilik oluşturmaktadır (Kutlu, 2017: 167).

Ahmed Yesevi’nin düşünce sistemi etrafında şekillenmiş Yesevilik, bütünüyle İslam’ın Türk ahlak merkezli bir yorumu olup Müslüman Türklerde dindarlığın tasavvufi boyutunu oluşturmuştur. Nakşibendilik ve Bektaşilik gibi bazı yapılanmalara sahne olsa da Yeseviliğin; Türkistan, Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya’daki Türk boyları arasında tasavvufi boyutun canlı olarak bugüne taşınmasında katkısı büyüktür (Kutlu, 2017: 168).

Türklerin Müslüman olmalarının ardından ilk örnekleri X.-XIII. yüzyıllarda Türkistan’da görülen ve kısa zamanda Türk dünyasına yayılıp XX. yüzyıl başlarına kadar faaliyetlerini sürdüren tekkeler çevresinde oluşturulmuş olan dinî-tasavvufi karakterli ürünler, Türk kültürü ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir (Akarpınar-Arslan, 2004: 213). Temel ideoloji ve fikir kaynağı İslam dini ve tasavvuf olan bu edebiyat; dil, vezin ve nazım şekilleri gibi dış unsurları bakımından ele alındığında çoğu zaman millî ruhu aksettirme yoluna gitmiştir. Bunun sebebi ise Türk milletinin İslam imanını, tasavvufunu kendi inanma ve kültür potasında sentezlemiş olmasıdır (Banarlı 1971: 216).

²²⁴ Köprülü, Seyhun bölgesinden, Maveraünnehir ve İran üzerinden Bizans sınırlarına gelerek Selçuklu hükümdar ve emirlerinin kumandaları altında Anadolu’yu Türkleştiren Oğuz Türkmenlerinin, *Küçük Asya*’nın İslami tarihinde büyük rol oynadığını belirtmiştir (2012: 14).

Tasavvuf, “Hakk’ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedî saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlâkî tasfiye, iç ve dış tenvir, suret ve sîreti tezkiye hallerinden bahseden bir ilim.”(İz, 1997: 33) olarak tanımlanmaktadır. Tasavvuf, Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanmakta, Allah korkusu aynı zamanda Allah’ı sevmekten kaynaklanan bir çekinmeyi beraberinde getirmektedir. Tasavvuf yoluna giren kişi; *tövbe, temizlik, sabır, takvâ, ihsan, adalet, tevekkül* gibi konularda mürşid-i kâmil rehberliğinde seyrüsülûk diye ifade edilen eğitim sürecindeeğitilmeye çalışılır. Bu eğitimin amacı, kalbi manevi hastalıklardan kurtararak nefsi kötü huylardan arındırmaktır. Eğitim sonundakişi, Allah ile arasında mânevî bir ilişki kurmuş olur(Öngören, 2011: 120).

İnsan, hayatın sunduklarını olduğu gibi kabul etmek zorundadır, fakat hayat çoğu zaman akıllı normal şekilde varamayacağı hakikatlere sürüklediğinden bazı durumlar daima akılla ulaşılamayacak boyuttadır. Bundan dolayı mutasavvıflar, *büyük hakikatlere akıl ile değil, hâdis²²⁵ ve keşif ile varılacağını iddia ederler. Hâdis ve keşfi açan ise Aşkdır*. Akıl, insanı saran somut âlem ile meşgul olduğundan, aklın yasaları soyut olan büyük hakikati algılamada yetersiz kalmaktadır (Tarlan, 1941: 2099).

Tasavvufta dini ve ahlaki açıdan kalbin temizlenmesi hakkında zahid ve sufiler zahiri ve batını olmak üzere iki yol izlemişlerdir. “Zâhirî ameller ve onlara ait hükümler İslam dininin şekli yönünü ve dış görünüşünü; iman, tasdik, ihlâs, yakın, mârifet, muhabbet, kurb, takvâ, murâkabe, tevekkül, sabır, rızâ, havf, reca, vecd, hüzn, hayâ, heybet gibi kalbî ameller ve bunların hükümleri de mânevî yönünü oluşturur.” (Öngören, 2011: 120).

Şâhı ikrâr ile eyleme inkâr
Zâhide söz mi eyledim nişâr
Leysî fî’ d-dârin ğayrühü’ d- deyyâr
Manşûr gibi teniñ yağanlardan ol (30/3)

° Aşık olan dâ’im cenânı görür
İstemez hûriyi ğılmânı görür
Biñ nazarla ° arş-ı Raḥmânı görür

²²⁵ “Allah’ın varlığını kanıtlamak üzere başvurulacak kozmolojik delillerden biri için kullanılan terim olarak bir varlığın, olayın, hatta bütünüyle evrenin mevcudiyetine yokluğun tekaddüm etmesi, bunların bir zamanlar yokken sonradan var olması olgusunu ifade eder.” (Topaloğlu, 1998: 304-305).

Çıkar mı ° ârifler mey-hânelerden (40/3)

Ene'l-Hağ sırrına vâkıf mı olmuş rahm-ı mâderden
Kim öğretmiş ° aceb ol tıfıl nev-reste heveskârı (125/6)

Şem'î'nin tasavvuf terminolojisini hâkim olduğu görülmekle birlikte şiirleri onun taassup içinde olmadığını göstermektedir. Taklidi imana dair ifadeleri olsa da onun inanç dünyasında akli ön plana alan, taklitten tahkike Maturidilik çizgisine de yaklaştığı anlaşılmaktadır. Pek çok şiirinde anlatmak istediklerini Kur'an-ı Kerim ayetleri ile delillendirme yoluna gitmiştir.

Onun ilimsiz amellerin faydasızlığından dem vurması da yine sergilediği akılcı tutuma örnek gösterilebilir:

° İbâdet eylesen cehd ile zarar
° İlimsiz ° ameller şeytâna yarar
° Âkiller deliler böyle dir her bâr
° Âlimin kalbi kıl yarar dimişler (50/16)

Şem'î'nin, bazı şiirlerinde ise insanın anlam arayışına dair ifadeler göze çarpmaktadır. Aşağıdaki beyitle o, insanın sadece yiyip içmek için, manadan yoksun bir varlık olarak dünyaya gelmiş olamayacağından dem vurmuş; insanın içinde Allah korkusunun, dilinde zikrin olması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Allah insanı kendisine kulluk etmesi için yaratmıştır (Zâriyât-56).

Diliñde zıkr-i Mevlâ var mıdır kalbiñde havfullâh
Yiyüp içmek m'ichün halk eyledi şaşkın seni Hâlık(146/3)

Şem'î'nin şiirlerinden bir yere bağlı olmaktan çok Hak yolunda, O'na ulaşma gayesi içinde, insan olmasının verdiği tüm özellikleri kucaklayarak; hatalarıyla, günahlarıyla, nefsiyle savaşıyor ve her defasında yeniden ayağa kalkıp yine hep O'na layık kul olmayı hedefleyip dileyerek geçirdiği anlaşılmaktadır. 'Yolda olma'²²⁶ sürecini yaşadığı anlaşılan Şem'î'nin şiirlerine bakıldığında tasavvuf terminolojisine hâkim olduğu görülmektedir:

İnkisâr-ı mübtelâ heft âsumânı yandırır
Şem'î'ye çekdir Allâh aşıkına hû gitme gel (153/6)

²²⁶ Vurgu tarafımıza aittir.

Tasavuffta, insanın kâmil insan olma yolunda geçmesi gereken aşamaları olarak bilinen *şeriat, tarikat, hakikat, marifet* Hz. Ali'nin konu edildiği şiirde anlatılmıştır:

Şerî at tarikat Hâk'dur hâkikat
Ma° rifetde тұrur ehl-i muhabbet
Üç kişiye şun kevşer-i şerbet
Mezârda şunan ° Alî'dir ° Alî (20/2)

Şöyle bil ki on iki çarhıñ maķâmı on iki
Her sene mäh on ki burcuñ tamāmı on iki
Ya° küb oğlı on iki şerifiñ imām on iki
Çār-ı yārı Ka° beniñ maķzeni(dört) dördür beş degil (150/2)

Erzurumlu İbrahim Hakkı, dünyanın *ateş, hava, su ve toprak* unsurlarını içerdiğini belirtmektedir. Ona göre; en üstte *ateş*, ateşin altında *hava*, havanın altında *su* ve en altta da *toprak* unsuru bulunmaktadır. Bu dört unsurun çeşitli formlara girerek geçirdiği dönüşümlerle bitkiler, hayvanlar, insanlar ve madenler yaratılmıştır. “*Bel[li] ki her iki cihanın var oluşlarının gayesi hazreti insandır. Bu felekler, unsurlar ve üç birleşik cisim hep onun kabuğu, içi ve kabıdır ve o (insan) hepsinin beyni dimağı ve dudağı(sözcüsü)dır. İnsan bütün varlıkların en üstünüdür, azizdir, eşreftir, muhteremdir. Çünkü o, bütün varlıkların en güzeli ve en bilicisidir.*” (İbrahim Hakkı, 1980c: 21). Bu unsurların birlikte bulunması insan-ı kâmilin var olması için gereklidir. İnsanlar da bu en yüksek mertebeye ulaşma çabası içinde olarak bu amaca hizmet etmektedir. “*Nitekim bütün insanların ekmeli Hz. Fahr-i Âlem Efendimizdir. Onun için Cenab-ı Hak (...) Eğer sen olmasaydın, kâinatı yaratmazdım, diye buyurmuştur.*” (İbrahim Hakkı, 1980a: 34).

Şem’î’nin “Yer-Gök Destanı”nda konuşturduğu yer ile gök, dört unsur içinde zikredilen *toprak* ve *hava* olarak düşünülebilir. Zira destanda yer ile gök konuşması bir mücadele içinde verilirken birbirlerine üstün gelme gayesi ile sıraladıkları tüm konular; insanın, Allah’ın yarattığı sistemi algılayabilmesi için çarpıcı deliller sunmaktadır. Destanda, yer ile gök sırasıyla Allah tarafından bahsedilen özelliklerini, güçlerini sıralamakta ve kendilerinde zuhur eden olayları örnek göstererek kâinat düzenindeki önemlerine vurgu yapmaktadırlar. Bu şekilde ilerleyen kurgu, yer ile göğün anasır-ı ebaada zikredilen hususların birlikte bir anlamı olduğuna vurgu

yaparcasına sonunda sübhan olan Allah'tan yardım isteyerek barışmaktadırlar. Şem'i de bu yakarışa cevap vermede lütfukâr olan Allah'ı işaret ederek noktaladığı destanıyla; adetâ insana, yaratılan her şeyin aslında “Bir”e ulaşmada vesileler sunan mana âlemini algılayarak insan-ı kâmil olma yolunda bir pencere açtığını ifade etmektedir²²⁷. Şem'i'nin böyle bir konuyu, yer ile gök üzerinden işleminin kökeninde Türk mitolojisinde *gök-yer dikotomisinin (iki ilkel sistem)*de (Esin, 2001: 19) payı olmalıdır²²⁸.

Şem'i, başka bir şiirinde anasır-ı erbaayı doğrudan zikretmiştir:

Hakk'ı hakla bil Şem'î yâ şol bâb-ı rahmet on iki
Halk idüp Hallâk-ı âlem şâh-ı Ahmed on iki
Bu cisimde şart olan mevzû idsen on iki
Çâr anâşır cum'anî erba dördür beş değil (150/4)

Köprülü, âşık tarzının tekke edebiyatından aldığı unsurların “daha ziyade tasavvuf felsefesi ve ahlakı ile ilgili birtakım genel anlayışlardan, Hallâc-ı Mansûr, Nesîmî gibi halk üzerinde derin izler bırakmış velilere ait menkabelerden ibaret gibidir” tesbitini yapmıştır (2004ç: 178). Köprülü'nün bu değerlendirmesi, örnekleri daha geniş yelpazede düşünülecek alanın muhteva örüntüsü göz önüne alındığında, âşıkların aynı kaynaktan beslenmelerinin bir sonucu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği üzere, âşıklar arasında tahsil görmeyenler olduğu gibi, medrese eğitimi alanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla dini-tasavvufî konular, yine âşıkların yetiştikleri kültür ortamlarına göre; sözel aktarım, tekke-tarikat odağı ile iletişim ve eğitim yoluyla âşıkların şiirlerinde yer almıştır.

²²⁷ Çobanoğlu, yer ile gök destanlarını “doğal güzelliklerle ilgili destanlar” başlığı altında değerlendirmiş ve “yer ile gök arasında tasavvurî olarak bir çekişmeyi konu edinen ve yer ile göğün karşılıklı olarak birbirlerine üstünlüklerini kabul ettirmek için çeşitli özelliklerini saydıkları destanlardır” (2000: 87) tanımını yapmıştır.

²²⁸ Çapraz, Şem'i'nin yer gök destanı ile âşık tarzında tespit ettiği diğer şiirleri mukayese ettiği çalışmada konu ile ilgili olarak, “Yer ile gök destan metinlerinin “ ‘Gök ile Yer-Su dikotomisi’ yanında mitolojik bazı simgeleri de içerdiği görülmektedir. Bu durum kültürel aktarımın sürekliliği açısından doğal karşılanmalıdır.(...) destanlarda doğal olarak İslamiyet'in getirmiş olduğu değerlere bağlı kabuller ön plana çıkarılmış olsa da ‘varlıkların gök ile yer ilkeleri arasında döndüğü düşüncesi’ (Gök ile Yer-Su dikotomisi) destan anlatıcısı kahramanın (ozan/âşık) ibdâ ve icrâları (=mitik anlamın güncelleştirilerek yeniden üretimi) sayesinde metin kahramanları ‘gök’ ile ‘yer’in mücadelesi içerisinde aktarılmaya devam etmiştir.” değerlendirmesini yapmıştır (2018: 115).

2.3. DİĞER ŞEM'İLER

Türk edebiyatında aynı mahlası kullanan şairler bulunmaktadır. Bu şairlerin, şiirlerinin sözel ve klasik edebiyat geleneklerinin kendi kaynaklarında zaman zaman birbirine karıştırılmasından ötürü, edebiyat tarihlerinin hazırlanmasında da çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Sözel edebiyat geleneğinde aktarımın icralarla devamlılık arz etmesi, şiirlerin cönlere kaydedilmesi ve kaydeden kişilerle ilgili pek çok husus sistemli bir yapının oluşmasına müsaade etmemektedir. Klasik edebiyatyazılı geleneğe dayandığından, çoğunlukla yazmalara düşülen tarihler veya şairlerle ilgili kaydedilmiş bilgiler bu şairler arasında bağlantı kurulabilmesinikolaylaştırmaktadır. Fakat bu alanın eserlerinden mecmualar ve tezkire gibi kaynaklarda da zaman zaman aynı mahlaslı şairlerin karıştırıldığı görülmektedir.

Âşık tarzı şiirde, âşıkların veya şiir meraklılarının değişik zamanlardaki icralarında, şiirlerin kaydedilmesi aşamasında, tıpkı anonim şiirlerde kaynak kişinin oluşmuş form üzerinden çatıya sadık kalmak suretiyle kelimelerle, isimlerle vs oynayabilmesi gibi durumlar gerçekleşebilmektedir. Yahut şiir söyleme kabiliyetine sahip biri, meşhur bir âşığın şöhretinden faydalanabilmek için kendi şiirini onun mahlasıyla tapşırarak gelenek çemberi içine dâhil edebilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar metin üzerinden çalışmalar yapılsa da esas olanın *söz* olduğu gelenek açısından her zaman ön planda tutulmakta ve *ur-forma*²²⁹ ulaşabilmenin mümkün olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte kaynaklarda doğru bilgilere ulaşmanın mümkün olmadığı durumlarda âşıkların şiirlerinden öğrenilebilenyasaıldığı yer, dönemin koşulları gibi bilgilerden hareketle çizilebilen hayatları bir sınıflandırma yapabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bu durumun, aynı mahlası kullanan âşıklar arasında keskin bir çizgi oluşturmamasının yanında böyle bir ayırımın peşinden gidilmesi de gelenek açısından mümkün değildir.²³⁰

²²⁹ Tarihi coğrafi Fin kuramına göre, bir şiirin, bir türün ilk şekline ulaşmak çeşitli metodlarla mümkün olabilmekte ve bu ulaşılabilen en eski metin *ur-form* kavramıyla karşılanmaktadır.

²³⁰ Bu konuda adları etrafında bir olgu / gelenek oluşmuş olan Karacaoğlu (Başgöz, 1986b: 152-160; Başgöz, 1986c: 160-162; Görkem, 2016; Oğuz, 2003; Oğuz, 2012; Sakaoğlu, 2006a) ve Dadaloğlu (Görkem, 2006) örnek verilebilir.

1. Prizrenli Şem’î

XVI. asırda yaşadığı bilinen Prizrenli Şem’î, şiirleri Âşık Şem’î ile belki de en çok karıştırılan şairdir. Arada bulunan iki, üç yüzyıl olmasına rağmen şiirlerinin Konyalı Şem’î bilgisiyle birçok cöng ve mecmuaya kaydedilmiş olması ilgi çekicidir. Bu iki ismin Mevlevilik kültürünün yemsi ve tesir alanında bulunması belki bu konuya bir yönüyle açıklama getirebilir.

“An aşıl Pirizrenli olup, vecd ü hâl ve derd ü şevk şâhibi bir merd-i kâmil ve şâ’ir-i belîğ idi. Bir müddet şeyh Vefâ Efendî’nin tekyesine müdâvemet idüp bir gice benim cem’iyyetim vardır deyü yârân-ı tekyeye cem’ ü da’ vetle ...nâ-yı zîkr ü muhabelede bir kuşeye çekilerek, uyumuş zan olunduğu hâlde, cānını cānânınateslîm itmişti. Eş’ârı pek ‘âşıkâne ve sūz-i nâkdir.” (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874).

Beyânî tezkiresinde “Kasaba-i Prizrîn’ dendür. Şem-i cem-i şu’arâ ziyâ-bahş-ı encümen-i bülegâdur. Âsitân-ı Hazret-i Mevlânâya rûy-mâl ve iktisâb-ı vecd ü hâl idüp evâhir-i hâlinde hankâh-ı Şeyh Vefâda inzivâ idüp bir gice cem’iyyet idüp yârân-ı safâ zîkr-i Vefâya meşgûl olurlar. Kendüler bir mikdâristirâhat ideyin diyü halvete girer hemân sâ’at halvet-sarây-ı câvidânîdeistirâhat ider. Bu eş’âr-ı âbdâr anundur.” (Sungurhan, 2017: 103) bilgileri verilmiştir.

2. Şem’î Şem’ullâh

İsmail Ünver, asıl adının Mustafa olduğunu belirttiği Şem’î Şem’ullah’ın şârih olduğu bilgisine yer vermiştir. Şem’î Şem’ullah’ın Prizrenli Şem’î ile karıştırıldığını, onun çeviri ve şerhlerinin birçoğunun Prizrenli Şem’î’nin eseri olarak gösterildiğini belirtmiştir. Şem’î Şem’ullah ile ilgili ilk gerçekçi bilgilerin Nev’izâde Atâyî’nin *Hadâyıku’l-Hakâyık fî Tekmiletü’ş-Şakâyık* (1634-1635) adlı eserinde bulunduğunu belirtmiştir (1981: 249-250; 1985: 38-43).

Sicill-i Osmânî’de Şem’î Çelebi şeklinde geçmektedir. “Müddet-i hayatını âlem-i tedriste geçirmiştir. Şakirdlerinden pek çoğu mesanid-i ilmiyeye nâil olmuşlardır. 1005 (1597)’te fevr oldu. Şerh-i Mesnevî-i Şerif, Şerh-i Dîvân-ı Hafız, Şerh-i Gülistan, Şerh-i Gülistan, Şerh-i Bostantelifatıdır.” (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190).

3. Şem’î (Bursalı)

Karavelioğlu’nun aktadığına göre; Âşık Çelebi, tezkiresinin Şem’î maddesinde Prizrenli Şem’î hakkında bilgi verdikten sonra Bursa’da yaşayan bir Şem’î daha olduğunu belirtmiştir. Fakat Prizrenli Şem’î “kısa boylu mahir bir şair; bu ise bekçi mumu gibi uzun, şiirden anlamayan biriymiş.” (2004: 66-67).

4. Şem’î

“Tâ’ife-i Kâzan’dan olup, Anadolıdır. Eş’arında pek de leâfet yokdur.” bilgisine göre Kâzan civarında da Şem’î maslaslı bir şairin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat burada bahsedilen Kâzan’ın hangi Kâzan olduğu ve şairin, âşık veya dîvân şairi olup olmadığı anlaşılamamaktadır (Şemsettin Sâmî, 1996: 2874).

5. Muhammet Salih Şem’î Efendi

Karavelioğlu; şair hakkında “(...) Sadrazamlardan Damat Ali Paşa’nın yardımıyla Mora’Nın fethinde humbaracıbaşı olmuştur. Babası divan-ı hümayun çavuşlarından olduğu için kendisi de sadrazamın sarayında kâtiplik ve tahvil odası halifeliği yapmıştır. Müstakim-zâde, bu sebeple Şem’î mahlasını aldığını söyler.” bilgisini aktarmıştır (2004: 68).

6. Şem’î Efendi

XVI. –XVII. asırlar arasında yaşamış Şem’î Efendi hakkında; “Ricâldendir. 1023 (M. 1614)’te reisü’l-küttâb olup 1024 (M. 1615)’te fevt oldu.” (Mehmed Süreyyâ, 1996: 190) bilgisi bulunmaktadır.

7. Şem’î Mehmed Efendi

Şem’î Mehmed Efendi, XVIII. asır şairlerindendir. Mehmed Süreyyâ onun hakkında; “1131 (M. 1719)’de tevellüd eyledi. Kethudâ Yusuf Efendi dairesine intisab edip 1171 (M. 1758)’de fevt oldu. Şairdir.” (1996: 190) bilgisini vermiştir.

8. Şem’î Muhammed Efendi (Köstendilî)

“Âlim, şair, hattat bir zat olup uzun müddet Köstendil müftülüğünde bulunmuştur. 1272 H. tarihinde vefat etti.” bilgisine ulaşılan Şem’î Muhammed Efendi’nin mürettep divanı, Tuhfetü'l-Hattateyn ve cihadın faziletlerine dair Türkçe Râyatü'n-Nasri ve'l-irşad adlieserleri olduğu belirtilmektedir (Mehmed Tahir, 1972: 449-450).

9.Şem’î Mehmed Efendi

Şem’î Mehmed Efendi olarak bilinen bir başka şair de XIX. asrın ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar yaşadığı anlaşılan Maraşlı bir şairdir. “Maraşlıdır.1223 (M. 1808)’te tevellüd eyledi. İstanbul’a gelip fadlına mebni Meşrebzâde Ali Râik Efendi’ye damat oldu. Müderris, Mahmud Paşa Mahkemesi kâtibi ve 1257 (M.1841)’de Rumeli tezkirecisi olup, 258 (M. 1842)’de Maraş mollası olarak niyabetlerde gezdi. 1298 (M. 1881)’de fevt oldu. Müdebbir, mümsik, ümûrunda, mütrebassır, fâdıl, şair idi. (Mehmed Süreyyâ, 1996: 191).

3. KÜLTÜR ORTAMLARINDA ŞEM'İ

3.1. SÖZLÜ KÜLTÜR ORTAMI

Sözlü kültür ortamı, “insanların yazı, matbaa ve elektronik gibi ses ve sözü mekâna bağlayan teknolojiler kullanılmaksızın yüz yüze ve sese dayanarak” (Çobanoğlu, 1999: 246; Çobanoğlu 2000: 124) kurduğu iletişim ortamıdır. Walter J. Ong, iletişimin yazı ve matbaanın varlıklarının dahi bilinmediği, sadece konuşma dilinden oluşankültürleri “birincil sözlü kültür” şeklinde tanımlamıştır (2007: 23).

Ong, sözlü kültürün metinden yoksun olduğunu belirtip bu durumda taşıdığı bilgi kaynaklarını nasıl derleyip hatırlanabilir hâle getirdiğini sorgulayarak “Sözlü kültürde düzenli bir biçimde ne, nasıl bilinebilir?” sorusunu sormuştur. Sözlü kültür ortamında yaşayan biri için bu soru düşünüldüğünde, yazıdan tamamen yoksun birinin sözelleştirdiğinin akılda kalması için “düşünce çizgisini sergileyecek veya denetleyebilecek kendinden başka bir şey, metin” olmadığından, çözüm olarak bu kültür ortamında “belleğe yardımcı olan, ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri”nin kullanmak gerektiğini belirtmiştir (2007: 49). Ong’un burada bahsettiği ritmik tekrarlar sağlanan, kalıp ifadelerle, sıfatlarla, akılda kalması kolay olan başka kalıp ifadelerin desteklenerek herkesin sıkça duyup kolaylıkla hatırlayabileceği atasözleri gibi ifadelerden oluşmasıdır (2007: 49-50).

Ong’a göre, düşünce ile bellek sistemi iç içedir. Sözlü temele dayalı düşünce şiir formunda olmayıp uzun soluklu olsa dahi ritm ağırlıklı bir yapıdadır. Ritm, bedensel bir özellik gösterse bile yine de hatırlamayı kolaylaştırmaktadır (2007: 50). Dolayısıyla sözlü kültür ortamında oluşmuş bir düşünce, bir ürünün hatırd kalması belleği güçlendireceğinden söz dizimini de buna göre koşullandırmaktadır (Havelock, 1963: 87-96, 131-2, 294-6, aktaran Ong, 2007: 50). Ong, belleğe destek olmada ağızdan ağza, kulaktan kulağa aktarılan hazır deyişler şeklindeki söz kalıplarının önemine dikkat çekmektedir. Çünkü ritmik hâlde tekrarlanan bu *dengeli deyişlere* bazen basılı olarak tesadüf edilse de sözlü kültürde, sürekli olarak tekrar edilmelerinden ötürü her zaman karşılaşılmaktadır. Düşüncenin özünü, çekirdeğini

oluşturan bu *kalıplaşmış deyişler*, aktarılmak istenenin uzayıp gitmesine imkân vermektedir (2007: 50).

Ong, eski destan devirlerinin ürünlerinden bu güne dek tüm sözlü kültürlerde geçerli olmak üzere, sözlü ortamda biçimlenen düşüncenin gelişmesinin *hazır deyişlerindaha* usta bir şekilde kullanılmasını sağladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla deneyimlerin akla yerleştirilmesi ile belleği güçlendirme durumuna ek olarak sözlü kültürün bazıları yalın olsa bile ayrı ayrı kelimelerden daha fazla işlenmiş olan kalıpların sözlü kültürün ayırt edici özelliğini oluşturduğunu belirtmektedir (2007: 50-51). Bu özellikler, söze dayalı kültürün yazı ve matbaa sonrasında ortaya çıkan ortamdan farklı olduğunu göstermektedir (Ong, 2007: 52). Sözlü kültürde tekrar, büyük önem taşımaktadır ve yüzyıllar içinde unutulma durumunun önüne geçmek için sürekli yapılan tekrarlama işlemi büyük bir enerji harcamayı gerektirmektedir. Bundan dolayı bunu sağlayabilen bilgin ve yaşlı kadınların saygı görmesi tabiidir (Ong, 2007: 57). Ong'un belirttiği bu durum, sadece âşıklık geleneği açısından düşünüldüğünde bile âşıkların halk hikâyesi anlatırken Köroğlu'ndan bir parça söyleme zorunluluklarını ya da kendilerinin halk arasında söz söyleme kapasitelerinden ötürü saygı duyulan kişiler olmalarını açıklar mahiyettedir. Ayrıca âşıkların kamuoyu oluşturmadaki güçleri, dönemlerinin padişahları tarafından himaye edilerek padişahların halka ulaşılmasını veya halkın benimsemesini istedikleri durumları âşıkların şiirleri ile ifade etmeleri “söz”ün ve dolayısıyla “sözlü kültür”ün ne denli tesirli olduğunu göstermektedir.

Şem’î’nin yaşadığı dönem itibarıyla halk arasında saygı duyulan bir âşık olması, III. Selim ve II. Mahmud tarafından himaye edilmesi, dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel gelişmelerine paralel saray lehine tavır takınıp *Fes Yeniliğini* desteklediği şiiri gibi şiirlerinin olması bu ortamda onun güçlü bir şekilde yer aldığını göstermektedir.

Âşık Şem’î’nin şiirlerinin icra edildiği dönem açısından “birincil sözlü kültür” ortamında olduğu söylenebilir. Âşıklık geleneği eğitimini doğrudan icra ortamlarında bulunmak suretiyle aldığı anlaşılan Şem’î’nin, Konya’da’ki fasıl ortamlarına katılmasıyla başlayan âşıklık serüveninin, aynı şekilde İstanbul’da bulunduğu zamanlarda da âşık kahvelerinde devam etmesiyle şiirlerinin buralarda da yayılması, onun sözel iletişim ortamındaki varlığını güçlü bir şekilde kurduğuna işaret

etmektedir. Özellikle Şem’î’nin şiirlerinin çok sayıda cönge ve mecmuaya kaydedilmiş olması ve bazı şiirlerinin çok fazla çeşitlenmesinin bulunması onun bu gücünü kanıtlar mahiyettedir.

‘Dinamik’ yapı içinde varlığını devam ettiren folklorik ürünlerin mahiyetine dair “sözlü olma”, “geleneğe bağlılık”, “çeşitlenme”²³¹, “anonimlik” ve “kalıplaşma” özellikleri vardır (Yıldırım, 1998c: 68-69). Asırlardır usta çırak ilişkisi içinde devam eden âşıklık geleneği ve bu geleneğin ürünleri, icra ortamlarında bu ortamların ait olduğu sosyokültürel yapı içinde icracılar / âşıklar vasıtasıyla günümüze kadar gelmiştir. Yazıyla sabitlenmiş olsa bile âşık tarzı şiirin varlığını devam ettirme sürecinde bu özelliklerin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şem’î’nin, hayatı hakkında ulaşılan bilgilerle şiirlerinden hareketle yapılan çıkarımlar birlikte düşünüldüğünde onun, “büyük şehir kültürü” içinde yetişmiş bir âşık olduğunu söylemek mümkündür. Bu kültür dairesinde yetişen âşıkların kahvehanelere ek olarak ağa, bey, paşa konakları gibi çeşitli mekânlarda düzenlenen fasıllara iştirak ederek sanatlarını icra ettikleri bilinmektedir. Bu bağlamda, Mevlevi Çelebilerince Meram’da, Çelebi Konağı’nda düzenlenen edebî meclislere Silleli âşıkların, özellikle de Silleli Âşık Merdanî’nin, Sürûrî’nin, Âşık Şem’î’nin ve Âşık Dertli’nin davet edildiği de bilgisi önem taşımaktadır (Kendi, 1951: 40; Özönder, 1998: 293). Hemdem Çelebi’nin Türbe/önü Kahvehanesi’nde sanatlarını icra eden âşıklara kayıtsız kalamayarak kendi konağında bu kahvehanenin usta âşıkları Şem’î ve Dertli ile fasıllar tertip etmesine kadar uzanan bir ilgiye sahip olmasının yanında; kahvehanede, konakta fasıllarla temellenen bu kültür ortamının Konya’da münevver çevre ile âşıklar arasında bir kültürel alışveriş sahasını oluşturduğu anlaşılmaktadır (Halıcı, 1982: V). Ayrıca Şem’î’nin helvacılık mesleği yaptığı dönemde helvacı dükkânının duvarında sazının asılı olduğu ve ortam sağlandığında burada icralar gerçekleştirdiği A. Şemi Pekşenoğlu tarafından aktarılmıştır²³².

²³¹ Ong, ozanların söylenmiş şarkılara ilişkin hafızalarının kıvrak olduğunu belirtmiş ve Albert Lord’dan hareketle ozanların uzun şiirleri okumalarının şaşırtıcı olmadığını aktarmıştır. Bununla birlikte icraların ses kayıtları dinlendiğinde kalıplar ve konular değişmese de ikinci bir kez aynı kelimelerle söylenmemesi durumunun bir ozanın kendi şiirlerinde bile görüldüğünü belirtmiştir. Çünkü dinleyici çevresinin durumu, ozanın o anki ruh hâli veya toplumsal öğelerin tesiri ön plandadır (2007: 77).

²³² “Şerafettin caminde helvacı dükkânı var orası genişti şimdi daraldı. Camide hocalar toplanıyorlar Şemi dede camide yoktu hadi bir ziyaretine gidelim diyorlar. Hücresinde de saz asılı duruyor.

Konya için Mevlevilerin âşıklara kıymet verdiği, Hemdem Çelebi'nin Sulu Kahve'nin yapılmasındaki gayretleri ve fasıl meclisleri düzenlediği bilgileri Şem'î'nin bu geleneğe dair unsurlar içeren şiirlerinden anlaşılmaktadır. Özellikle musiki makamlarından ve müzik aletlerinden bahsettiği şiirler bu tarz fasıl ortamlarında bulunduğunu yahut Mevlevileri yakından takip edip etkilendiğini düşündürmektedir. *ŦaŦdı bir ıağlı °Acem başıma âteşden külah* (115) şiiri bunların başında gelir. Şiirde geçen *yegâh, segâh, düğâh, sabâ, çargâh, hüzzam, hüseyin, muhayyer sünbüle* gibi birçok makam adına yer vermiştir. Şem'î'nin bu şiiri onun icra edecek düzeyde musiki bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Şiirinde geçen;

Bir °arâbânî maŦâmın istedim gördüm düğâh
Bana hüzzâm gösterür evc-i °arâ(k) ras[t]-ı segâh (115/1- 3-4)

Söyledim bir beyt-i ra° nâ-yı muhayyer sünbüle (115/2-1)

mısraları Şem'î'nin katıldığı bir fasıl ortamında icrasıyla ilgili verdiği ipuçlarını içermektedir. Şiirde bir *araban* makamı istediğini ama *düğâhla* karşılaştığını belirten Şem'î, başka bir mısraında da *muhayyer sünbüle* makamında bir beyt-i rana [güzel beyit] söylediğini bildirmektedir. Bu bilgiler, onun Konya âşıklık geleneği içinde Mevlevi kültürüyle olan ilişkisi üzerine yapılan değerlendirmelere somut örnek olması bakımından önemlidir.

Şem'î'nin İstanbul'da Şah İsmail'in kahvehanesinde katıldığı fasıllarda yaptığı icralar hakkındaki bilgiler bu bağlamda önem taşımaktadır. Çeşitli kaynaklarda aktarılan, bir âşık meclisinde Şem'î'nin âşıklardan saz isteyip çalmaya başladığında herkesin onun Âşık Şem'î olduğunu anlaması, şüphesiz onun *birincil sözlü kültür*

Geliyorlar oraya (babamdım duyduğum bi rivayet bu hiçbir kaynakta, kitapta yok) dört kişi geliyorlar her biri birer mısra söylüyorlar.

Âşık olaldan beri şaşırtık yolu

Yollar kapalı su ile dolu

Âşık olan neydecek parayı pulu

Ey şimdi sana söyleriz Allahın kulu.

Şemi Dede devamını bekliyor, hiçbir şey yok, bu kez uzun bir ah çekiyor:

“Ortada katre yokken durmuş bana umman gösterir

Bak şu şaşkın mollaya serçe denli canınla Anka'ya uçuş gösterir.

Şem'î'yem gönlümde bir melek var elan hazır gösterir.

Diye devam ediyor. Bana Allah'ın bir lütfu Sırçana parmağım topa kalkar diyor böylecene bitiriyor.”

ortamında güçlü bir şekilde yer edindiğini göstermektedir²³³. Burada, Şem’î’nin sözün yanında sazı çalışma, müzikal tavır açısından da sergilediği icraya gönderme yapıldığı anlaşılmaktadır. Âşıkların fasıl ortamlarına iştirak ederek irtical güçlerini çeşitli şiir türlerinde göstermeleri, onların sözlü kültür ortamındaki konumlarına işaret edebilmede güçlü deliller sunmaktadır. Bu türler arasında gelenek içinde oluşturmada ve çözmede ustalık gerektiren “muamma / askı” doğrudan icra ortamına gönderme yaptığı için ayrı bir öneme sahiptir. Şem’î’nin muamma söyleyip / yazıp çözebilen âşıklardan olduğu bilinmektedir. Feyzi Halıcı, aşağıda yer verilen şiirle ilgili; “İstanbul’a ilk gittiği zaman bazı kahvelerde saz çalar, etraftan gelen halk şairleri, sazcular ile yarışa çıkar hepsini mat ederdi. Bir gün kahvenin birinde toplanan ve muamma asan sazcuların hepsine cevap verdi ve muammalarını halletti. Ve kendisi de sazı eline alarak karşısındakilere, birdenbire düzdüğü bilmece ve koşmasını söyledi” (1982: VII) açıklamasını yaparak şiire yer vermiştir²³⁴.

1. Erenler dünyāya gelmezden evvel
Bir ezān okundu şadāsı nerde
Ne el degmiş ne göz görmüş bir nesne
Kendisin yapılmış bināsı nerde
2. Bā° zı ° aşık çıkmış kendüsin öger
Kāmiliñ himmeti biri biñ deger
Cümle kitāb gökden inmezden evvel
Bir elif okundu nokdası nerde
3. Kāmiliñ dökdügi kanlı yaşlarda
Kañār ile dert bulunur başlarda
Hamdī diller bir kuş vardır kuşlarda
Gökden yire inmez yuvası nerde
4. Çok cehd etdim indiremem bir dala
Akrānı bulunmazhayya’l° eş-şālā
Añlanmaz diñlenmez böyle bir mānā
Bunı Şem°î söyler üstāzı nerde (9)

²³³ Ayrıntılı bilgi için çalışma içinde bk. “2.1.5.2.2. İstanbul Dönemi”.

²³⁴ Halıcı ikinci dördlüğün ilk iki dizesini “.....” şeklinde kaydetmiştir. Hangi kaynaktan okuduğu, noktayla gösterilen kısmın metnin orijinalinde mi eksik olduğu veya okuyup okuyamadığı bilgilerine ulaşamamaktadır. Metinlerin mukayesesi için bk. 9. şiir.

Bu şiir, *birincil sözlü kültür ortamı* açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü şiirin Seyrânî mahlasıyla söylenmiş varyantı da bulunmaktadır. Aydoğdu bu şiiri eski harfli üç, Latin harfli sekiz kaynakta tespit etmiştir. Şem'î mahlasıyla ise üçü cönk, biri divan olmak üzere eski harfli dört kaynakta tespit edilen şiir; Latin harfli kaynaklarda da ortaya çıkış hikâyesiyle birlikte aktarılmıştır. Şem'î'nin bazı şiirlerinin başka âşıklar ve başka âşıkların şiirlerinin de Şem'î tarafından mâl edilmesi yanı sıra nazireler de söylemiş / yazmış olması onun sözlü kültür ortamındaki konumunu sağlamlaştırmış olduğunu göstermektedir.

Şiirlerin cönklere yazılırken kaydeden kişilerce düşülen notlar icraya dair ipuçları verebilmektedir. Bazı şiirlerin başında *türkü*, *bozlak* şeklinde ibarelerin bulunması, Şem'î'nin bazı şiirlerinin, icra sırasında kaydedildiklerine, ezgi ile söylendiklerine dair önemli ipuçları vermektedir. Kayıt işi icra sırasında yapılabileceği gibi sonradan da yapılabilir. Ayrıca, bu tarz notların bulunmadığı şiirlerin, icra sırasında kaydedilmedikleri veya sadece istinsah yoluyla kaydedildikleri anlamına gelmez. Şem'î'nin; *Diyâr-ı gurbette kapandı kaldı*(C43: 10a) şiiri *türkü*; Degme bir güzele iner mi Şem'î (C156: 43a) *türkü/koşma*; *Ağlayı ağlayı düşdi gidiyor*(C158: 47) *türkü/koşma*, (C4: 256) *bozlak*; *Niceler irmedi bil 'Arafât'a* (MFKC49) şiirleri örnek verilebilir.

“Sözlü kültür ortamında yaratılan destanlarda âşıklar destanlaştırdıkları olayı bizzat görmüş ve yaşamışlarsa buna göndermede bulunmayı ihmal etmezler” (Çobanoğlu, 2000: 307). Şem'î'nin yaşadığı dönemde siyasi ve sosyal konulara duyarsız kalmadığı, kendi zamanına atıf yaparak konu ettiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Özellikle destanlarında bunun örnekleri daha net görülebilmektedir. Şem'î'nin heceli şiirleri içerisinde 14 destan bulunmaktadır. Destanların konularına bakıldığında 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi veya *Kadı Paşa olayı* gibi özellikle tarihte izleri sürülebilecek konuların işlenmesinin yanı sıra döneminin toplumsal hayatına dair de ipuçlarına ulaşılmaktadır.

Şem'î'nin etkilediği çevreler içinde değerlendirilebilecek geleneksel Konya oturakları da bulunmaktadır. Âşık fasıllarının bir versiyonuniteliğindeki bu ortamların icracılarının, Şem'î'nin eserlerini de icra ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Sakman da, Konya oturaklarının temelini âşık fasılları olduğunu belirtmiştir. Buna göre, âşık tarzı eserlerin oturak repertuvarında önemli bir yer tutması gerekirken

oturak kültürünün kendi içindeki gelişim seyrinin buna imkân vermediği; önceleri koşma, divan tarzı şiirlerin oturaklarda çokça okunmasına karşılık sonraları bu şiirlere daha az yer verildiği açıklaması (Sakman, 2001b: 86) doğru kabul edilebilir. Yine de geleneksel Konya müziğinin taşınması açısından Konya ezgilerine sözün döşenmesiyle, bu ortamlarda ezgilerin kaybolmasının önüne geçilmiştir.

Konya oturak âlemlerinin önemli temsilcilerinden biri olan Mazhar Sakman'ın okuduğu meşhur divanlar arasında; Âşık Şem'i'nin *Konya Methiyesi* adıyla ün kazanmış “Âşk u şevk ile kurulmuştur binası Konya'nın” ile “Okutur âlimleri mantık meani Konya'nın” dizeleriyle başlayan divanlarının ve “Bülbülden bir nida geldi güllere” koşmasının bulunduğu bilinmektedir²³⁵ (Sakman, 2001a: 72). Şiirlerin icrasında kullanılan ezgilerin daha önceden bölgede var olan ezgiler olduğu düşünüldüğünde Konya âşık musikisinde kullanılan ezgi kalıplarının tespit edilebilmesi açısından önemlidir²³⁶.

“Mazhar Sakman'ın repertuarında Konya oturaklarında okunan divanlar koşmaların yanı sıra, bizzat kendisinin de söz döşeyerek okuduğu birçok eser vardır. Bunlar arasında en önemlileri olan Âşık Şem'i'nin Konya Methiyesi ile Dasitan-ı Konya'dır. Mevcut bir ezgiye 'Konya Divan Ayağı'na sözleri ünlü Âşık Şem'i'ye ait Konya Methiyesi'nin sözlerini döşeyerek okumuş ve Konya türkû repertuarına kazandırmıştır. Yine aynı ayak üzerinde Âşık Şem'i'ye ait 'Okutur âlimleri mantık meâni Konya'nın (Dasitân-ı Konya)' adlı divan ile Silleli Sururu'nin “Gurbet üzre gözlerim ağlar o yârin semtine” adlı divanı okumuştur. Bugün bu divanlardan sadece Konya methiyesi okunmakta, o da ağdalı lisanından dolayı

²³⁵ Mehmet Tahir Sakman, Mazhar Sakman'ın okuduğu bu eserlerden “Konya Methiyesi” ile ilgili olarak şu önemli tespiti yer vermiştir: “(...) Mazhar Sakman kendisinin bestelediğini söylerdi. Ancak İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Öğretim Görevlisi Sayın Süleyman Şenel, merhum Sakman'ın yaptığının beste olmadığını; bölgede zaten var olan divan okuma üsluplarından birine Şem'i divan[ın] inşâd edilmesi (yani bir çeşit başka bir güfte döşemek) hadisesi olduğunu; bu durumu Mazhar Sakman'a anlatmış olduğunu ve M. Sakman'ın da anlatılanları kabul ettiğini bildirmiştir. Yine Süleyman Şenel, Mazhar Sakman'dan önce Konya'da, Şem'i divanının (Konya Methiyesinin) okunmamış olabileceğini ve kendisinin de eski arşiv kayıtlarında buna rastlamadığını belirtmiştir.” (2001a: 72). Süleyman Şenel'in görüşlerinin aktarıldığı bu satırlarla ilgili bir kaynak gösterilmediğinden Tahir Sakman'ın görüşme kaydı olduğu bilgisi verilebilir.

²³⁶ Mazhar Sakman aracılığıyla aktarılan bu divan ve koşmaların şimdilerde ancak birkaçının okunduğu ve onların da unutulmak üzere olduğuna dikkat çekilmiştir (Sakman, 2001a: 73).

çok bozuk bir teleffuzla yorumlanmaktadır. Diğer divanlar ise hiç okunmamaktadır. Konya şehir muhiti musiki meclislerinde divan ve koşma okuma âdeti Mazhar Sakman'dan sonra tarihin tozlu sayfaları arasına gömülmüştür.” (Sakman, 2001a: 87).

Şem’î’nin İstanbul’a gittiği zamanlarda âşık kahvelerinde katıldığı fasıllar da birincil sözlü kültür ortamına dâhil olduğunu gösteren bir diğer husustur²³⁷. İrticalen yapılan icraların yanı sıra dinleyici çevresinin varlığı, icra sırasında şiirlerin kaydedilip başka yerlerde söylenmesi²³⁸ ile sözel aktarım açısından halkanın bu şekilde genişleyerek devamlılık arz etmesi, ortamın canlılığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Konya’da ilki 1966’da Feyzi Halıcı’nın girişimleriyle düzenlenerek geleneksel hâle getirilen *Konya Âşıklar Bayramı*, Konya âşıklık geleneği açısından önem taşımaktadır. Türkiye’nin tüm bölgelerinden âşıkların katılımıyla gerçekleştirilen bu etkinlik, âşıkların geleneksel fasıl ortamını yaşamalarına olanak sağlamıştır. Başlangıcından itibaren yapılan bu bayramların fasıl ortamı sunmasının yanında ayrıca üç kere eş zamanlı bilgi şölenine ev sahipliği yapması, hâliyle geçmiş ustaların anılmasına da vesile olmuştur. Nitekim 7-9 Ekim 1966’da düzenlenen ilk bayramda üç dalda yarışma düzenlenmiş; tanınmış sanatçıların, folklorcuların bulunduğu jüri üyelerinin belirlediği âşıklara Konya Turizm Derneği’nin sunduğu ödüller verilmiştir. İlk bayramda bu bayramın her yıl Konyalılarla buluşturulacağı duyurulmuş, bu karar da hakkıyla yerine getirilmiştir (Halıcı, 1976: 9-11).

1976 yılında tertip edilen Geleneksel Konya Âşıklar Bayramı’nda yine yarışmalar yapılmış ve kazananlara Âşık Şem’î, Âşık Ömer, Silleli Sürûrî, Âşık Ferrahî, Eflâki ve Sultan Veled adına ödüller verilmiştir. Âşık Şem’î adına verilen ödül; kazanan âşıkların icra ettikleri şiirlerin bir yıl süreyle Şem’î’nin mezarının civarına asılması olup bu ödülü dokuz âşık kazanmıştır²³⁹. Âşık Şem’î’nin doğumundan iki yüz yıl sonra bile bir fasıl ortamında anılmış olması onun Konya

²³⁷ Çalışma içinde bk. “2.1.5.2.2. İstanbul Dönemi”.

²³⁸ bk. çeşitlenme özelliği.

²³⁹ Ödülü kazanan âşıklar ve şiirlerin adları, listede yer aldığı sırasıyla şunlardır: “1-Kul Sadi-Hayret, 2-Osman Feymani-Oğul, 3- Hüseyi Kaçıran-Çekil Be, 4- Ozan Arif-İş İştin Geçer, 5- Halil Karabulut-Vahdet, 6-Murat Çobanoğlu-Keramet, 7-Âşık Hasretî-Anam, 8- Nuri Devranî-Adsız Şiir 9- Yaşar Reyhani- Nere Götürür” (Halıcı, 1976: 12).

âşıklık geleneği açısından önemini ve tesirinin devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.2. YAZILI KÜLTÜR ORTAMI

Modern insanın zihinsel etkinliğini biçimlendirip güçlendiren, konuşmayı sözlü-ışitsel duyudan çıkararak diğer bir duyu ortamı olan görmeye bağlayan yazı; hem konuşmayı hem de düşünme biçimini dönüştürmüş insanlık tarihinin en önemli buluşlarından biridir (Ong, 2007: 103-104). Yazı, insanın zihnindeki düşünceyi zihnin dışında kurmaya kalkışmasıyla “insani olmadığı”, kendi öz kaynaklarını kullanmak yerine dışa bağımlı olacağından “zihni zayıflatmış”, soru sorulduğunda karşılık veremeyeceği için “yanıt veremediği”, “kendini savunamadığı” ve “insanlar arasında bir söz alış verişi yaratamadığı” gibi eleştirilere maruz kalmıştır (Ong, 2007: 98). Canlı olan söz, yazıya aktarıldığında görsel bir boyuta geçerek öldüğü düşünülür. Halkbuki yazı, metnin ömrünün uzatarak sonsuz sayıda canlı okurun sınırsız yaşam bağamları içinde tekrar canlanmasını sağlamaktadır (Ong, 2007: 100).

Ong, yazının yapay olduğuna yönelik eleştirilerin aslında yazıyı yermekten çok övgü içerdiğini belirtmiştir. Çünkü ona göre yazı, insanın kendi öz kaynaklarından yararlanmasına en geniş olanak sağlayan bir buluştur (2007: 102). Bu yönüyle bilinci keskinleştiren yazı, belleğe yardımcı basit yöntemlerden başlayıp aşama aşama gelişmiş ve düzgülenmiş, görünür işaretlerle kelimelere bağlanarak kendine özgü karmaşık yapılar göndermeler oluşturmuştur (Ong, 2007: 104).

Matbaanın icadı, yazının düşünme ve anlatıma etkisini pekiştirmiştir. Konuşma dilinden yazı diline geçiş, aslında sesteki görsel mekâna geçişi anlamına geldiğinden matbaanın görsel mekân kullanımını etkilemektedir. Matbaa, ilk olarak bilginin, çeşitli akımları hızlı yayılmasına imkân sağlaması açısından önem taşımaktadır. El yazması eserler döneminde bilginin metinlere kaydedilmesiyle koruma sağlansa da ses kulak üstünlüğü yitirilmemişti. Ayrıca el yazması eserlerin okunması matbaada basılmış eserlere göre çok daha zor olduğundan okur el yazması eserden okuduğu parçanın hiç değilse bir kısmını aklında tutmaya çalışırdı. Ezberi özendiren diğer bir husus ise sözlü nitelikleri ağır basan yazmaların sözlü belleği güçlendiren kalıpları

korumuş olmasıdır. Matabbanın insan hayatında yerini almasıyla, zamanla sözlü kültüre dair bu özellikler silinmiş; işitsel hâkimiyetin yerini, yazının başlattığı fakat yeterince destekleyemediği görsel üstünlük almıştır. Çünkü matbaa okunması, kopya edilmesi, yayılma hızı ile insan hayatında kolaylık sağlamıştır (Ong, 2007: 140-144).

Türkiye sahasında, 1831’de Takvim-i Vekâyi ile birlikte devlet eliyle başlayan gazetecilik sürecine dergilerin de dâhil olmasıyla yazılı kültür ortamı yaygınlaşmaya başlamıştır. Yazılı iletişim araçları ortaya çıkmadan önce medya görevini üstlenen “söylenti”nin en önemli kaynağı ve yayılma alanı da kahvehanelerdir (Sökmen, 2016: 53). Yazılı kültür ortamının oluşmaya başladığı süreçte ve sonrasında sözlü kültür ortamı baskın yapısını muhafaza etmiş, bu yeni ortam ürünlerinin ‘söz’e aktarılacak yeniden iletişim ağına katılmasına aracı olmuştur. Sökmen’in “Sözlü kültürün hâkim olduğu dönemlerde yazma kitaplar yine kahvehanelerde yüksek sesle okunmakta ve yazılı kültür sözlü kültüre aktarılmaktadır” tespiti bu durumu açıklamaktadır.

XIX. yüzyılda İstanbul merkezli başlayan gazetecilik, sonrasında özellikle vilayet merkezlerinde olmak üzere hemen hemen her vilayette matbaaların kurulmasına önem verilmiştir. Resmî olarak kurulmuş matbaaların yayın organları ise vilayet gazeteleri olmuştur (Taşkın, 2018: 193).

Konya’da çıkarılan ilk gazete *Vilâyet Gazetesi*’dir. 1867 yılında Vali Burdurlu Ahmet Tevfik Pasa zamanında kurulan *Vilâyet Matbaası* (Arabacı, 2002: 117; Çelik, 1999: 28). Başlangıçta matbaa, Londra’dan getirtilen iki taş baskı (litografya) makinesinden ibaretken iki yıl sonra vilâyet adına, İstanbul’dan bir küçük tipograf makinesi daha getirtilir. Tabii, baskı makineleri yanında Türkçe (Osmanlıca), Rumca, Lâtince hurufat ve diğer matbaa malzemeleri de alınmıştır (Arabacı, 2002: 117).

Gazetelerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşarak sosyokültürel hayatın içinde yerinde alması tabiatıyla dönemin nabzını tutarak her türlü meseleyi şiirlerine konu eden âşıklar için bir başka kaynak oluşturmuştur. Çobanoğlu’nun âşık destanlarına tesiri açısından değerlendirdiği bu sürecin âşık tarzı diğer türlere de etki etmiş olduğu

düşünülebilir²⁴⁰. Osmanlı İmparatorluğunun XIX. ve hatta XX. Yüzyılda hâlâ çok büyük bir devlet olması İstanbul dışında yaşayan âşıkların devletin geniş sınırları içinde gerçekleşen olaylardan haberdar olmalarının güçlüğü, Türkçe gazetelerin yaygınlaşması ile aşılmıştır (Çobanoğlu, 2007: 65). Bu bağlamda İmparatorluğun diğer vilayet merkezinde faaliyete geçen matbaaların ve vilayet gazetelerinin Anadolu sahası âşıklarına kaynak sağlaması açısından taşıdığı önem yadsınamaz.

Âşık Şem’î’nin ölüm tarihi göz önüne alındığında ilk gazetelerin ortaya çıktığı zaman dışında gazetecilik faaliyetlerinin yaygınlaştığı dönemde hayatta olmaması dolayısıyla, bu sahanın onun sanatına tesir etmediği sonucuna ulaşılabılır. Şem’î’nin yaşadığı dönem yerli Raşid Efendi Matbaası²⁴¹ (1782-1797), Mühendishâne Matbaası²⁴² (1797-1802), Üsküdar Matbaası²⁴³ (1802-1807) birkaç matbaanın bulunduğu dönem olsa da kendi sanatı açısından bunun getirilerini tespit etmek hayli zordur.

Âşık tarzı şiir, tarihsel süreç içinde icra bağlamları ve icracı boyutuyla kendine has bir gelenek oluşturmuş ve bu gelenek içinde farklı kollar hâlinde yaşamaya devam etmiştir. Geçmişten geleceğe doğru bakıldığında, sözlü ortam ürünü olan âşık tarzı şiirin en eski temsilcileri hakkında bilgiye ve şiirlerine rastlamanın güç olduğu görülmektedir. Ulaşılabilen en eski şiir örneklerine, çeşitli icra ortamlarında âşıkları dinleyip icra sırasında veya sonrasında akıllarında kaldığı şekliyle şiir meraklıları tarafından kaydedilen yahut istinsah edilen cönklerde, mecmualarda rastlanmaktadır. Bu bağlamda bir şairin, âşığın yazılı kültürle ilişkisinin “sadece yazılı olarak eser vermesiyle ilgili” (Aydoğdu, 2011: 154) olmadığı görülmektedir. Âşık Şem’î’nin yazılı kültür ortamıyla ilişkisi de bu minvalde değerlendirilebilmektedir.

Şem’î, divanı olduğunu şiirlerinde ifade etmiş ve yadigâr kalması için yazdığını vurgulamıştır:

²⁴⁰ Çobanoğlu ayrıca sözlü kültürde üretilen destanların anlatım yönünden âşığın bizzat gördüğünü vurguladığı, buna bağlı olarak da yer yer birinci tekil şahıs ağzı kullanımının yerine âşığın kendi dışından oluşan bir olayı rapor edermişçesine anlattığı bir yapıya dönüştüğünü belirtmektedir (2007: 65).

²⁴¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/rasid-efendi-matbaasi> -Erişim Tarihi: 16.01.2019.

²⁴² <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhendishane-matbaasi> -Erişim Tarihi: 16.01.2019.

²⁴³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudar-matbaasi> -Erişim Tarihi: 16.01.2019.

Benim bāğında var fındıkla fisdık
 Oku yayı erik dalına aşdık
 Pîr-i fâni olup dünyâya küsdik
Oğunsun defter-i dîvânımız var (47/12).

Hamd-i Raḥmān eyleriz başlandı dîvân ibtidâ
 Bir cânım var rāh-ı ° aşka ḳurbân oldu ibtidâ (67/1)

Besmeleyle ḥāmemi aldım ele ben evvelâ
 Hamd ü şükrim resm-i ḥaṭ dîvāna yazdım ibtidâ (68/1)

Yādigār olsun deyü dîvânı tertib eyledim
 Oğusñ ḥayr-ile yād itsün bizi bay ugedâ

Dilerim bir nokṭasın Mevlâ kabûl itsün hemân
 Olmaya sehv-ile hîç sürç-i lisânımdan ḥaṭâ (68/7-8)

Her ḡazel dîvāna taḥrîr eyledikce şāha sen
 Şad-hezār eyle şalât ile selāmı *Şem°îyâ* (71/5)

Bazı yazılı kaynaklarda, Şem'î'ninkendi yazdığı bir divanının bulunduğu bilgisi yer almakla birlikte bu esere ulaşılamadığı vurgulanmıştır²⁴⁴. Sözlü kaynaklar da bunu doğrulamakla birlikte eserin kaybolduğunu belirtmişlerdir²⁴⁵ (Türkan Kabasakal; A. Ş. Pekşenoğlu). Bu hususta sadece Millî Kütüphane'den temin edilen *06 Mil Yz. A. 2105* kayıt numaralı eser dikkat çekmektedir. Eserin iç kapağında Latin harfleriyle “Dîvân-ı Şem'î (Konyalı) Türkiye’de tek nüsha 1212 Müellif yazısı olması muhtemel” notu bulunmaktadır.

Müellif hattı olabileceği belirtilen yazmada not edilen 1212 tarihi 1797/1798 tarihlerine tekabül ettiğinden, Şem'î'nin muhtemel doğum tarihlerinden 1771 yılı kabul edilse bile onun 16-17 yaşlarında iken divanını yazması gerekmektedir. Henüz 16-17 yaşında, âşıklık geleneğinde çıraklık dönemini sürüyor olması gereken Şem'î'nin gelenek eğitimini tamamlamadan büyük bir kültürel birikim gerektiren şiirleri icra etmesi ve sonrasında divanda toplaması imkânsız görünmektedir.

²⁴⁴Kendi, Şem'î'nin oğlu Hacı Mehmed'in istinsah ettiği 1271/1854 tarihli bir cönk olduğundan bahsetmektedir. (1951: 39, 96). Halıcı, Kendi'nin verdiği bu bilgiyi teyit etmek amacıyla Millî Kütüphane, Konya kütüphaneleri ve özel kütüphaneler olmak üzere eseri aradığını, ayrıca torunlarına sorduğunu fakat eserin izine rastlayamadığını bildirmiştir (1982: X).

²⁴⁵ Türkan Kabasakal ayrıca; “Rampalı’da [Konya’da kitapçıların, sahafların bulunduğu iş merkezi, Rampalı Çarşı olarak geçmektedir.] bir divanı varmış Şem'î'nin ama satılmış.” bilgisini vermiştir. Fakat bu bilgiden Şem'î'nin el yazması mı yoksa taşbaskı divanı mı olduğu anlaşılamamıştır.

Çalışmada incelenen bu divan, imla hususiyetleri, yazım şekli gibi çeşitli açılardan da müellif hattı olduğu kanısını uyandırmamıştır. İstinsah edildiği düşünülmektedir. Şem’î’nin müellif hattı divanına ulaşılammışsa da divanını ustalık döneminde yazmış olmalıdır.

Yalnızca İbrahim Aczi Kendi’den öğrenildiği kadarıyla Âşık Şem’î sağlığında divanını bastırmak için İstanbul’a gitmişse de bu arzusunu gerçekleştirememiştir.

Âşık Sürûrî’nin bir mektup yazarak Şem’î’yi İstanbul’a çağırdığı ve mektupta divanını da yanında getirmesini yazdığını belirtmiştir (1951: 157). Bu bilgiye ek olarak Kendi, kitabında doğruluğundan şüphe edilen şu bilgilere yer vemiştir: “Rind bir şair olan [V]asıf [B]ey Şem’î’nin bu derece intikalli şiirlerinden çok mütehasşıs olarak meclisde hazır kafadarlarıyla birlikte [Â]şık Şem’î’nin hatırasını yâd için İstanbul’a getirdiği divanının basdırılmasına gayret ve yardım edeceklerini kararlaştırdılar. Âşık Sürûrî de bu işe memnun olarak yazı ve tashih işini üstüne aldı. Çünkü o devirde eser bastırmak büyük merasime ve ruhsatlara tâbi olduğundan pek kolay değildi.” (1951: 181-182). Bu sürecin nasıl ilerleyip sonuçlandığı ise kitabın ilerleyen sayfalarında şu şekilde aktarılmıştır:

“Şem’î divanının basdırılması için İstanbul’da Vasıf Bey ve Ali Paşa bir hayli himmet gösterdilerse de ruhsat işi heyulalar tarafından birçok güçlüklerle uğradı. . Eser tetkik için şeyh İslamlığın babı Fetva denilen yerinde, şu kelime şer’â muhalif, bu söz hata, denilerek yıllaraca orada bekledi. Süruri’nin el yazısıyla tashihli olarak yazılan nüsha bir aralık bab-ı fetvada kayboldu. 1268-1852’de [V]asıf [B]ey da bu [f]aniden göçtü. 1270-1854’de [V]asıf’ın oğlu tarafından divanın aslı tekrar ortaya konularak bab-ı Fetva’da hayli takiple en son Şemi’nin birçok değerli sözleri ezilip bozulduktan, alt üst edildikten sonra 1271-1855’de bastırılabilirdi. (...) 1277-1861’de Şemi’nin matbu nüshasından diğer nüshalar basıldı. En son nüsha 1287-1871’de Mercan [Y]okuşunda [P]astırmacı [H]anı’nda İbrahim [E]fendi’nin destgâhında basılarak satışa çıkarıldı.” (Kendi, 1951: 193).

Kendi, Şem’î’nin divanın elden ele gezen birçok nüshası varsa da bunların imla ve ibare hatalarıyla dolu olduğunu belirtmiştir (1951: 1954).

Şem’î’nin müellif hattı olması muhtemel yazma divanı dışında, divanının dört yazma nüshası daha bulunmaktadır²⁴⁶. Bunlardan üçü *Millî Kütüphane*’de, diğerleri ise *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi* ve *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesinde* bulunmaktadır. Bunların dışında bir detaş baskı divanı bulunmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla taş baskı divanının otuza yakın baskısı yapılmıştır²⁴⁷.

Divan sahibi olan Âşık Şem’î’nin hangi şiirlerini irticalen söylediği hangilerini yazarak oluşturduğu konusu üzerinde, net bir bilgi verilememektedir. Çünkü “*Toplumların sözlü sanat biçimlerinde, yazılı olanlar ve olmayanlar arasında kesin çizgiler çizmek mümkün değildir.*” (Goody, 2009: 129). Şem’î’nin heceli şiirlerinin sayısı az olmakla birlikte bu şiirlerin çok sayıda çeşitlenmiş olması, cönlere *bozlak*, *türkü* gibi kayıtların düşülmesi veya bazı şiirlerin kaydı sırasında vezne göre fazla gelen tekrarların bulunması ezgiyle söylendiklerine dair ipuçları vermektedir. Aynı şekilde ezgi ile ilişki açısından aruzlu şiirleri de bu bağlamda ele alınabilir. Onun şiirlerinin büyük çoğunluğu, aruzlu şiirlerden müteşekkildir, fakat bu şiirler içinde en çok divan / divani ve sonrasında semailerin bulunması bu şekillerin ezgiyle olan

²⁴⁶ Kaynakların değerlendirilmesi kısmında ayrıntılı bilgi verildiği için burada tekrar değinilmemiştir.

²⁴⁷ Şem’î’nin taşbaskı nüshalarını ilk olarak Feyzi Halıcı bir araya getirmiştir (1982: 124-125). Mehmet Sarı da çalışmasında bu kaynakçaya atıf yapmıştır (2013: 69-70). Bundan dolayı çalışmada tekrar aynı ilgilere yer verilmek istenmemiştir. Bu çalışmada kullanılan eser ise farklı yerden temin edilse de söz konusu sayısında bir artış gerçekleşmemiştir. Aşağıda çeşitli kütüphanelerden ulaşılabilen *Divan-ı Şem’î*’nin künyelerini ile kütüphane kayıt numaralarına yer verilmiştir.

Divan-ı Şem’î, Basım yeri yok, 64 s., Yusufaga Kütüphanesi (894.35/YB 0000010080)

Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Taş Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (2918/SÖ).

Divan-ı Şem’î, Hacı Hüseyin Efendi Matbaası, İstanbul, 64 s., Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (T. 811.216/BB 0000015698); Basım yeri yok, 64 s., Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (T.811/BB0000010639); İbrahim Efendi Taş Destgâhı, İstanbul, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/HCE_Osm_0476).

Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (2918/SÖ)

Divan-ı Şem’î, İbrahim Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., İSAM (İslamî Araştırmalar Merkezi) Kütüphanesi, (E. 14179/T811.219 ŞEM.D).

Divan-ı Şem’î, Hacı Hüseyin Efendi Destgâhı, İstanbul, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21502/SÖ); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., Millet Kütüphanesi (AEmtf 04397 A.E.)

Divan-ı Şem’î, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 56 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21501/SÖ).

Divan-ı Şem’î, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21503/SÖ); Basım yeri yok, 64 s., Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı (21501/SÖ); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., İSAM (T811. 219 ŞEM.D); Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/BEL_Osm_O.00718); Basım yeri yok, 64 s., Taksim Atatürk Kitaplığı (T819.1/BEL_Osm_K.05249). (Tek, 2014: 1430).

ilişkisi bakımından teganniye akla getirmektedir. Zira âşıklar aruzla şiir oluştursa da aruzun heceye benzeyen vezinlerini kullanmış, bu şiirleri aruzun hece sayısını sayarak veya ezgi kalıplarına göre heceli bir şiir gibi düşünerek söylemişlerdir²⁴⁸. Şem’î’nin hayatı, sanatının oluşumundaki süreçler, eğitimi, bulunduğu sosyokültürel ortam göz önüne alındığında onun baştan beri aktif bir şekilde geleneğin çeşitli icra ortamlarında bulunduğunu ibda ve inşa dayalı bir süreç geçirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla bir tespit yapmak gerekirse bu tespit birtakım tahminlerden öteye geçmeyecektir.

3.3. ELEKTRONİK KÜLTÜR ORTAMI

Günümüz ileri teknolojinin getirisi olarak hayatın içinde önemli bir yere sahip; telefon, televizyon, radyo gibi teknolojik araçların bulunduğu ortam “ikincil sözlü kültür” ortamı olarak ele alınmaktadır. “İkincil sözlü kültür” ortamı içinde bulunan teknolojik araçların bu ortam içinde değerlendirilmesini sağlayan en önemli özellikleri; “sözlü” nitelikleri, üretimi bir şekilde yazı ve metinden çıkarıp, konuşma diline dönüştürerek bir nevi ‘birincil sözlü kültür çağı’nda sadece insanların olduğu aktarım, iletişim işlevini üzerine almasıdır (Ong, 2007: 23-24).

Ong’a göre, sözlü aktarımın elektronik ortama evrilen dönüşüm süreci, kelimenin yazıdan matbaaya intikal etmesiyle mekânla olan bağına güçlendirerek insan bilincini ‘ikincil sözlü kültür çağı’na geçirmiştir (Ong, 2007: 160).

Elektronik kültür ortamı, sözlü ve yazılı kültür ortamlarından farklı olsa da bağımsız değildir. Sözlü kültür ortamı, yazılı ve elektronik kültür ortamlarının getirilerine göre şekillenip bu ortamlara malzeme sağlayarak farklı şekillerde varlığını devam ettirmektedir. Ong, elektronik kültür çağına geçilmesinin iddia edilen aksine basılı kitapları yok etmeyip aslında bunların sayılarını arttırdığını belirtmektedir (2007: 160). Özellikle elektronik kayıt cihazlarının ortaya çıkışı ile birlikte “söyleşi” makale ve kitaplarının sayısının binlerle ifade edildiğinden bahsederek bu cihazlar sesin kâğıda aktarılmasına vesile olmuştur. Kelimenin yazıya aktarılmasıyla başlayan süreç, matbaa ortamında işlenerek mekân kazanmış, elektronik ortamın sunduğu bilgisayar ile de mekân özelliği yoğunlaşmıştır. Eski

²⁴⁸bk. Çalışma içinde “4.1.1. Ölçü / Vezin”.

tipografik özelliklerin yerini alan dizgi, mizanpaj yapma işi bilgisayarla mümkün olmaktadır (Ong, 2007: 160-161).

Elektronik kültür ortamında “katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan anı odaklayışı, hatta söz kalıplarını kullanışıyla bu ikincil sözlü kültür, ‘birincil’ sözlü kültürle şaşılacak derecede benzemektedir.” (Ong, 2007: 161). Bu ortam, “yeni sözlü kültür” olarak ifade edilmekle birlikte, ondan daha amaçlı ve bilinçli olduğu; temelini, araçların üretimi işleyiş ve kullanım açısından yazı ile matbaanın oluşturduğu belirtilmektedir (Ong, 2007: 161).

Türkiye’de ‘elektronik kültür ortamı’nın oluşması, gramafonun kullanılmaya başlanmasına paralel ilk Türkçe taş plakların ortaya çıktığı XX. asrın ilk yıllarına tekabül etmektedir²⁴⁹. Dolayısıyla âşıklık geleneğinin bu ortamla ilişkisi de bu asırdan itibaren takip edilebilmektedir. Yazılı kültür ortamında bahsedildiği gibi âşıklar hakkında değerlendirme yapılırken onları sadece yaşadıkları dönemin kültür ortamı ile sınırlandırmak asırlar öncesinin hafızasını taşıyan ‘gelenek’ kavramıyla da çelişilmesi anlamına gelmektedir.

Birincil sözlü kültür çağında söz, insan temelli yani ağızdan ağza aktarıldığından ona göre bir dinleyici çevresi ve yayılma sahası bulunmaktadır. İkinci sözlü kültür çağında ise teknolojinin hayata girmesiyle ortaya çıkan çeşitli iletişim araçları ile zamanın getirilerine göre şekillenen iletişim ortamları ve ağları vesilesiyle söz, geniş kitlelere ulaşarak yeniden bir aktarım alanı oluşturmaktadır²⁵⁰. Bu bağlamda âşıklık geleneği değerlendirildiğinde önceden sadece performans esnasında kahvehane vs. icra mekânlarında bulunanların oluşturduğu dinleyici kitlesinin, elektronik kültür ortamında bunun çok ötesine geçtiği görülecektir. Söz gelimi icrayı dinleyen kitlenin gerek söz gerek yazıya geçirmek suretiyle aktaracağı şiirler bu ortamda kaydedilip

²⁴⁹ İlk Türkçe plaklar, 1900 yılında *The Gramophone* şirketi tarafından Almanya’da yayınlanmıştır (Anhegger-Ünlü, 1991c: 35). 1912-1932 yılları arasında çıkan 78’lik plaklar üzerine Tarih ve Toplum Dergisinde peş peşe yayımlanan üç sayıda konu ele alınmıştır. Yazılarda bu plakların içerikleri değerlendirilmiş; Türk halk müziği, sanat müziğinin yanı sıra dönemin ünlü meddahlarının icralarının kayda geçirildiği ortaoyunu ve karagöz gibi geleneksel Türk tiyatrosunun örnek metinlerinin varlığından haber verilmiştir (Anhegger-Ünlü, 1991a, 1991b, 1991c).

²⁵⁰ “II. sözlü kültür, birinciyle hem çok benzer hem de hiç benzemez. Yazı ve matbaa, okumakta oldukları metni anlamaları için insanları yalnız kılıyorsa, birincil ve ikincil sözlü kültürlerde dinleyiciler arasında güçlü bir grup bilinci yaratırlar. Ancak ikincil sözlükültürün grup bilinciyle bir araya getirdiği dinleyici topluluğu birincil sözlü kültürdekinden kat kat geniş bir kitledir.” (Ong 2003, 161).

sonrasında veya eş zamanlı paylaşılmasıyla daha çok kişiye mekân bağı olmaksızın aktarılabilir.

Çobanoğlu, plak, kaset, cd, dvd gibi elektronik olarak kaydedilen araçlar ile gramofon, radyo, teyp, televizyon, internet gibi iletişim araçları sayesinde âşık tarzı edebiyat geleneği icralarının geniş kitlelere sunulması durumunun, “elektronik kültür ortamında âşıklık geleneği” olarak adlandırıldığını belirtmektedir²⁵¹ (Çobanoğlu 2006: 58). Bu ortamda bulunan dinleyici kitlesi üzerine Taşlıova’nın, “*İcracı ile dinleyicinin etkileşiminin, orantısının, dinleyiciye yüklendiği bu yeni iletim-aktarım bütünlüğünde, ‘beğeni’ yegâne belirleyici unsurdur. Dinleyici, bir ücret karşılığı aldığı kaseti, istediği zaman ve hatta istediği kısımlarını dinlemek tercihi ile bu iletimde başrolde yer almaktadır.*” (2006: 92) tespiti dikkat çekicidir.

Elektronik kültür ortamının ortaya çıktığı dönemden itibaren bu ortama çeşitli şekillerde dâhil olan âşıkların icra ve dinleyici çevresi boyutu hakkında Çobanoğlu;

“Elektronik kültür ortamının âşığı, dinleyicisinin kendisini yüz yüze bir ilişki içinde tanımadığı bir kişidir. Elektronik kültür ortamında âşık, dinleyicisinin çoğu zaman posterinden veya kasetinin kapağına basılan resminden plağa, kasete veya başka bir elektronik malzemeye kaydedilmiş icrasıyla karşındadır. Burada âşık tamamen aradan çekilmiş ve dinleyiciyi icrasıyla âşık ticari bir ilişki bağlamında baş başa bırakmıştır. Elektronik kültür ortamı bağlama ile icra edilen ezgi ve aşığın sesiyle kaydedilen sözler açısından yazılı kültür ortamına

²⁵¹ Taşlıova, çalışmasının “Elektronik İcra Ortamı ve Elektronik Cönkler” başlıklı bölümünde bugüne kadar yapılmış çalışmalarda “geleneğin nazım ve nesir unsurlarının incelenmesinde” yazılı kaynakların yanında sözlü kaynaklara da başvurulduğunu ve neticede ulaşılan malzemenin bir kısmının “çözümleme” çalışmaları şeklinde düzenlendiğini belirtmiştir. Çözümleme kısmında – özellikle hikâye anlatma geleneğine dair- yapılan çalışmaların sonucunda ulaşılan tespitlerin bazılarının abartılı olduğunu vurgulamıştır. Bunu, kültür ortamları içinde düşünüldüğü anlaşılan şu tespitle açıklamıştır: “Varlığı yüzyıllık derinlik taşıyan kaynaklar için yazılı materyal ön planda olurken, yaşayan âşık icracılar ele alınırken de, sınırlı zamanlarda yapılan derleme çalışmaları yegâne kaynak kabul edilmiştir. Bu noktada, âşıkların kasetleri ve son zamanlarda CD’leri, sadece, birer “örnek unsur” olmanın ötesinde, anlam taşımamıştır. Zira, kasetlerde yer alan nazım kısımları âşıktan farklı şekilde tespit edilmiş veya yine kasetlerde yer alan hikaye metin parçaları da, âşığın repertuarının içinde olduğu için, ayrıca kasetlerin çözümlemesi üzerinde durulmamıştır.” (2006: 92).

nazaran sözlü kültür ortamına daha yakın gibi gözükmektedir.”

(Çobanoğlu 1999: 249).

yorumunu yaparak bu ortamla sözlü kültür ilişkisine de dikkat çekmiştir.

Taşlıova, yazılı ve elektronik kültür ortamlarının ilişkisi çerçevesinde cönkler ve kasetten cd'ye uzanan yelpazede bu ortam verilerinin bir dönüşüm süreci yaşayarak “elektronik cönk” şeklinde düşünülebileceğini ifade etmektedir²⁵² (2006: 95). Bunun anlaşılabilmesi için tüm bu verilerin ulaşılabilirliği dikkate alınarak ana hatlarıyla “Amatör Kayıtlar” ve “Profesyonel Kayıtlar” şeklinde iki başlık altında incelenmesi gerektiğini vurgulayan Taşlıova (2006: 94), âşıklara ait kasetlerin;

- “1. Destan kasetleri
2. Deyiş-türkü kasetleri
3. Atışma kasetleri
4. Hikâye <hikâyeli türkü> kasetleri (hikâyenin bir kısmı veya bir türkünün hikâyesi)
5. Sipariş kasetler” (2006: 95)

biçiminde tasnif edilebileceğini kaydetmiştir.

Şem’î, yaşadığı dönem itibarıyla elektronik kültür çağında olmasa da bu ortamda varlık göstermektedir. Şem’î’nin bestelenmiş şiirleri bulunmakta ve bu şiirlerin yazılı, görsel ve işitsel şekillerine internet üzerinden ulaşılabilir. Şem’î’nin *Konya Medhiyesi* veya *Konya Divanı* olarak anılan;

1. Oğudır ° âlimleri mantık me° âni Konya’nıñ
Remz-ile söyler taşavvuf şâ° irânı Konya’nıñ
Evhadü’d-dîn Şems-i Tebrîz Şeyh-i Şadr Şâhib ° Aţâ
Bârîgâh-ı evliyâdır çevre yanı Konya’nıñ
2. Güçli eyler çeşmine tobragını aşhâb-ı dîn
Keşf olur erbâbına esrâr-ı nûr-ı ° âşîkîn
Hazret-i Mevlâ-yı Rûmî bunda kûtbü’l-° ârifîn
° Arşa toğrı kurulur ° aşk merdibânı Konya’nıñ

²⁵² “Tamamı stüdyo ortamında hazırlanmış bu kasetler, âşıkların hazırladıkları<doldurdıkları> ve içeriğinde; deyiş, türkü, mani, hikâye, atalar sözü gibi sözlü ürünlerin bulunduğu elektronik cönklerdir.” (Taşlıova, 2006: 95).

3. Her seher vaktinde gülbank çekilür yâ Hâk deyü
Âsitân-ı pîre derler Ka° betü'l-uşşâk deyü
Ez-kağım darb-ı meşeldir Konya'ya var bak deyü
Söylenür dillerde dâ° im dâsıtânı Konya'nıñ
4. Ben ne hâcet medh idem Konya maķarr-ı evliyâ
Şâhibü'l-keşşâf olanlar var dimişler enbiyâ
Şübhesiz üstâd-ı güldür derdimend *Şem°î gedâ*
O da miskîn pür kuşûr şâhib-dîvânı Konya'nıñ (205.1.)

şiiirinin internet ortamında farklı icra zeminlerinde farklı makamlarla okunduğu tespit edilmiştir. Video formatındaki bu verilerle, Mazhar Sakman'ın icrasına²⁵³ ulaşılabildiği gibi oturak âlemi sırasında kaydedilmiş görüntülere, halk müziği sanatçılarının icralarından amatör icralara kadar çeşitli şekillerine ulaşılabilmektedir²⁵⁴.

Âşık Şem°î'nin elektronik kültür ortamındaki konumu şüphesiz onun yaşadığı dönem ile ilgili değildir. Şem°î'nin bugün dahi bu ortamda var olabiliyor olması onun tesirinin devam ettiğini göstermektedir.

Doğrudan adı anılmasa radyolarda Konya türküleri çalındığında, mutlaka Muzaffer Sarısözen'in Çopur Ahmet'ten derlediği "TRT Nota Arşivi"ne, "Ezgi Adı" başlıklı kısma "Gitme Bülbül Gitme Bahar Erişti" adıyla kaydedilmiş²⁵⁵ türküyeye yer verilmektedir. Çalışmada, "ağlayı ağlayı düşdi gidiyor" (55) ayağıyla kaydedilen Şem°î'ye ait koşmanın "bahar eyyâmında bülbül sesinden / çıkarmış perçemin finor fesinden" kısmı bu türküyeye yaşıatılmakta ve oturak âlemlerinin yanı sıra Konya türküsü olarak elektronik kültür ortamında yaşamaya devam etmektedir²⁵⁶.

Muzaffer Sarısözen tarafından "Silleli İbrahim-Saatçi Murat"tan derlendiği bilgisi ile "TRT Nota Arşivi"ne; "Efendim Aşkınla Şişte Püryanım" ezgi adıyla kaydedilmiş türkünün de bir dörtlüğünün yine Şem°î'nin "kapan kapan" (4) redifli

²⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=a9gMiwfrAWc> -Erişim tarihi: 24.01.2019

²⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=4Czd9zfvoR8> -Erişim tarihi: 24.01.2019

²⁵⁵ <http://www.notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi/2291.html> -Erişim tarihi: 24.01.2019

Türkü, notasında "Gitme Bülbül" adıyla kaydedilmiştir.

http://www.notaarsivleri.com/NotaMuzik/gitme_bulbul_gitme_bahar_eristi.pdf -Erişim tarihi:

24.01.2019. Türkünün TRT Nota Arşivi'nde bulunan sözleri ve notaları için bk. Ek-22.

²⁵⁶ Bu türkünün "Bülbülden bir nidâ geldi güllere" adıyla Şem°î'ye ait olduğu bilinerek Konya oturaklarında Mazhar Sakman tarafından icra edildiği konusuna "3.1. Sözlü Kültür Ortamı" başlığında değinilmiştir.

şiiirine ait olduğu tespit edilmiştir²⁵⁷. Türkü metninde “Kenzi” tapşırması bulunmaktadır. Kenzi ile Şem’î’nin birlikte atışma ortamlarında bulunduğu bilgisi kaynaklarda yer almakla birlikte, Kenzi’nin doğum tarihinin bilinmemesi ve ölüm tarihinin 1884 olduğu bilinse debu dörtlüğün kim tarafından maledildiği konusunda net bir şey söylenememektedir. Bununla birlikte bu şiire, dört divan ve yedi cönkte rastlandığını belirtmenin konuyla ilgili fikir vermesi açısından önemli görülmektedir:

1. Bâzâr-ı ° aşk içre cevri güzeller
Mezâda virmişler kapan kapana
Rûy-ı çeşmimden zühûr eyledi seller
Turmaz mevce urur kapan kapana
2. *Cemâlin gösterdi bir iki dilber*
Turmayup [da] gönül gördüğün ister
Biri kaymak şatar birisi şeker
Münâsîp bulmuşlar kapan kapana
3. Mekâdir anlamaz bir cenânım var
Sermâye ° aşkından çok ziyânım var
Muhabbet çârşüsında yer kapan var
Gam alup şatarım kapan kapana
4. Hamd ola pîrimden aldım himmeti
Dilerim pâzûda bulam kuvveti
Uyandırdım *Şem’î* m giydim kisbeti
Geldim rakîb ile kapan kapana (4)

TRT Nota Arşivi’nde kayıtlı olan metin:

- “ 1. (Aman Aman) Efendim aşkıdan işte püryanım
Semalere çıkdı ah ü figanım
Sefalar getirdin gaşı kemanım
Kenzi’nin ciğeri kebab olunca
4. *Cemalin gösterdi bir iki dilber*
Durmayıp da gönül gördüğün ister
Biri kaymak satar birisi şeker
Münasip görmüşler kapan kapana

²⁵⁷ <http://www.notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi/1661.html> -24.01.2019. Türkü, notasında da aynı adla kayıtlıdır. http://www.notaarsivleri.com/NotaMuzik/efendim_askinla_iste_puryanim.pdf -24.01.2019. Ayrıca bk. Ek-22.

Yukarıda bahsi geçen şiirlerin yayılması, çeşitlenmesi, Konya ezgilerine döşenerek okunması ve arşive kaydedilmesi sözlü ve yazılı kültür ortamlarına işaret etmektedir. Türkü arşivine kaydedilen metnin ayak birlikteliği olmaması belki de süreç içinde kaynak kişiler tarafından ezgiye bu sözlerin birlikte döşenmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Arşive, söz ve ezginin birlikte deşifre edilerek kaydedilmesi bu arşivin internet ortamına açılması, sesli ve görsel medyada sunulması ise elektronik kültür ortamındaki devamlılığı göstermektedir. Böylelikle, salt bir fasıl, oturak ortamına tanıklık eden dinleyici kitlesinden televizyon, radyo, internet ortamında bulunan sesli ve görsel verilerin ulaşabileceği geniş bir kesme ulaşılması söz konusudur.

Şem’î’nin elektronik kültür ortamındaki varlığı, yazılı kültürün elektronik ortamla buluştuğu internet siteleri vasıtasıyla da devam etmektedir. Bunlar arasında; türkü sözlerine yer veren bazı siteler²⁵⁸, kişisel bloglar veya haber siteleri sayılabilir. İ. Aczi Kendi’nin oğlu Cenap Kendi, Âşık Şem’î hakkında babasının kitabından aldığı kısa parçalarla Memleket Gazetesi’nde bir yazı dizisi yayımlamıştır²⁵⁹.

Konya Dergisi’nde, Konya Halkevi tarafından 12 Mart 1942 tarihinde “Radyoda San’at ve Folklor Gecemiz” başlığıyla yapılan radyo yayını ile ilgili “*San’at ve folklor gecesi adına bize verilen bu saatimizin memleketimiz için çok faydalı olduğunu söyleyebiliriz.*” açıklaması yapıldıktan sonra, maddeler hâlinde bu faydalara değinilmiş ve ardından program metnine yer verilmiştir. *D* maddesinde aktarılan;

“Asıl kazancımız Konya folkloruna karşı bir ilgi uyandırnamız olmuştur. Evimiz namına bu işi dirije eden Lütfü Berkmen tarafından radyoda konuşulan kısa, veciz sözleri, programımızı ve yine bu gece münasabetiyle radyoda okunan Konya’nın halk şairlerinden Şem’î ve Gufrânî’nin parçalarını gösterilen umumî arzuya binaen aynen naklediyoruz.” (1942: 60).

²⁵⁸ <https://www.turkudostlari.net/sor.asp?a=4690> –Erişim tarihi: 25.01.2019.

<http://www.turkuler.com/ozan/asiksemi.asp> -Erişim tarihi: 23.09.2017

²⁵⁹ Yazı dizisine ulaşmak için bk. <http://www.memleket.com.tr/asik-semi-hayati-ve-eserleri-18773yy.htm> Erişim tarihi: 23.09.2017

bilgisi; Şem’î’nin elektronik ortamda varlık göstermesinin yanında, genel istek üzerine programa dâhil edilmesi, dinleyici kitlesinin bu ortamdaki konumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Yayın sırasında, Şem’î’nin “Bülbül den bir nida geldi güllere” dizesiyle başlayan koşmasının şair Muhip Diranay tarafından okunduğu belirtilmiştir (1942: 61-62); Şem’î’nin hayatı hakkında *Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı*’nda bulunan bilgilerin tamamı, yayının sonunda dinleyicilerle paylaşılmıştır (1942: 65-66).

4. SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA ÂŞİK ŞEM'Î VE ŞİİR DÜNYASI

Aşkın, kendine en yakın ve mecburi bağlantılı olduğu hayatla irtibatı sonucu ortaya çıkan sanat, hayatın en zaruri belirtilerindendir. İlkel insanlardan bu yana insanın zevk ve keder karşısında çıkardığı ilk ses, bir sanat çekirdeği olarak ortaya çıkmış, asırlar boyunca sonsuz eserler verilmesine kapı aralamıştır (Tarlan, 1941: 2098).

Sanat ve edebiyat hem müstakil olarak hem de birbirleriyle ilişkileri bağlamında her zaman üzerinde düşünülen alanlar olmuşlardır. Geniş bir yelpazade birçok konu üzerinden ele alınabilecek bu iki alanın şüphesiz üzerinde en çok durulan veya düşünülen yönlerinden biri; üretim bağlamları, üretilen eserlerin sanatkârları ve bu eserlerin işlevlerinin zaman, mekân düzleminde irdelenmesidir. Zaman mekân düzlemiyle kastedilen, bugüne kadar konu üzerinde fikir beyan eden düşünürlerin sanat eserini, oluştuğu tarihî, sosyokültürel zeminden bağımsız düşünmemesidir. Güzel sanatlar için bakıldığında da akımların ortaya çıkması, sanatçıların yetiştigi ortamlar, psikolojik serüvenleri toplumsal veya bireysel bir arka plan olmaksızın açıklanamamıştır. Konu üzerinde ileri sürülen görüşlerin ortaya çıkmasına vesile tüm paradigma da burada ortaya çıkmaktadır.

Bir sanat veya edebiyat eserinin ortaya çıkışında toplumsal izleri bulmak mümkün müdür sorusu yanıtlanmaya çalışılırken işin içine bireyin hayal dünyasının ne olacağına dair soruların eklenmesi, bireysel arka plan denildiğinde ne anlaşılması gerektiği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Sanatçı bilinçli olarak bir akıma dâhil olabilir, bir amaca hizmet edebilir ya da eserlerinin salt kendi benliğinin, iç dünyasının yansıması olduğunu ileri sürebilir veya başkaları tarafından bu bağlamda yorumlar yapılabilir. Burada önem arz eden, bireysel arka plan veya bireyin tarihi denildiğinde de yine bireyin ait olduğu toplumdan soyutlanıp soyutlanamayacağı konusudur. Zira insan denen varlık doğduğu andan itibaren ‘kültürleme’²⁶⁰ ile karşılaşmakta, dil ve kültür bütünlüğü içinde sözel hafızası olan bir

²⁶⁰ “İnsanoğlunun çocuk veya ergin olarak kendi kültüründe etkinlik kazanması ve eğitim süreci sırasında karşılaştığı bilinçli ve bilinç-dışı şartlandırmalar”dır (UNESCO, 1964: 139; Güvenç, 1979: 132).

toplumun/milletin parçası olmaktadır. Dolayısıyla bir sanatçının eserlerinin sosyokültürel bağlamdan soyutlanmasının mümkün olmadığı yorumu yapılabilir.

Kökleri çok derinlerde aranılması gereken kültürün, bu derinliğe paralel bir hafızayı taşıdığı düşünüldüğünde, etki alanı ve etki ediş gücü göz ardı edilemeyecektir. Kültürle belleklere geçen kodlar, somut veya soyut, sanatın, edebiyatın çeşitli mecralarında bir şekilde kendine yer ediniş açık veya kapalı işlemlerle sahip bir şekilde aşkın belleğin aracılığı ile varlığını devam ettirmektedir. Böylelikle, bir kültür geleneği içinde oluşsun veya oluşmasın bir sanat eseri, edebî eser bu bağlamda dıştan içe doğru bir incelemeye tâbi tutulduğunda; alt metinde bulunan kültürel, toplumsal kodlar ile eserin ortaya çıktığı zaman ve toplumla alakalı birçok hususa ulaşabilmek mümkün olmaktadır.

Çalışmanın, Şem’î’nin şiirlerinin sosyokültürel bağlamda incelenmesini hedefleyen bu bölümünde, tek metoda bağlı kalınmamıştır. Edebiyat, sosyoloji, dil bilimi ve halkbilimi alanlarının ortaya koyduğu düşünce, kuramlar ışığında konu, temel amaca yönelik olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Farklı disiplinlerde de olsa, bugüne kadar yapılan çalışmalarda; şair, yazar, eser, toplum, kültür birlikteliği aslında vurgulanan temel konu olmuştur. Edebiyat araştırmacısı, şairin/yazarın eserini oluşturduğu gelenek, kültürel çevre açısından durumu incelerken; sosyologlar durumu tersten alarak bu süreçlerin eserlere nasıl yansıdığı üzerinde durmaktadır. Edebiyat ve sanat ilişkisinin açıklanmasında birlikte veya ayrı ayrı sosyolojik yaklaşımlardan faydalanılması gerekliliği bu alanların sosyolojide müstakil inceleme sahası olmasını sağlamıştır.

Toplum-kültür ilişkisine sosyolojik açıdan yaklaşarak konuyu irdeleyen bilim adamlarının başını çeken Émile Durkheim, toplumsal olguların bireysel-psikolojik tutumlardan daha baskın bir etkiye sahip olduğu ve dolayısıyla kişinin pek çok açıdan ait olduğu toplumdan soyutlanamayacağı düşüncesi ile (Durkheim, 2016: 20-21) kendinden sonra gelenlerin sanat, edebiyat sosyolojisi çalışmalarında onlara ilham olmuştur²⁶¹. Ona göre, “Toplumsal, kendisini çevreleyen dünyayı ve kendisini

²⁶¹ Köprülü, şiirin ve Türk edebiyatının kökleriyle ilgili hazırladığı çalışmalarında, âşık ve tekke edebiyatı alanlarında, zümre edebiyatları meselesinde Durkheim’in sosyoloji metodunu ilk kullanan edebiyat tarihçisi olduğunu belirtmiştir (2004ç: 174). O, güzel sanatların başlangıcında, estetik hissin doğup gelişmesinde ve şiirin ilk şeklinin ortaya çıkmasında toplumsal hayatın birçok unsurunun tesirinin bulunduğu görüşünü temel almıştır (2004ı: 65-67).

tasavvur etme biçimini anlamak için bireylerin değil, toplumun doğasını göz önüne almak gerekir. Toplumun kendini tasavvur ederken dayandığı semboller, kendi doğasına göre değişir.”²⁶² (Durkheim, 2016: 21).

Mit, efsane, dini inançlar, ahlaki anlayışlar gibi kavramların *bireysel gerçeklikten farklı bir gerçekliği* ifade ettiğini belirten Durkheim, sosyal olayların, düşünce ve davranış şekillerine dayandığı ve bunların bireysel bilinç üzerinde zorlayıcı bir etki oluşturduğunu ileri sürmektedir (2016: 21, 24). Bununla birlikte inançların ve pratiklerin bireye dışarıdan nüfuz etmesinin, birey tarafından hiç değiştirilmeden edilgen bir biçimde alındığı anlamına gelmediğini de vurgulamıştır. Burada, bireyin kolektif kurumların tesirini kendisine uyarlayarak kişiselleştirmesi, belli ölçüde kendi izini katması söz konusudur. Böylelikle, aynı kolektif tesir alanında olan kişilerin, durumları kendi dünya algıları içinde değerlendirerek duygu, düşünce, inanç gibi pek çok açıdan farklılık gösterebilmeleri mümkün olmaktadır (Durkheim, 2016: 27). Dolayısıyla konu âşıklık geleneği açısından düşünüldüğünde, âşıkların, yetiştikleri sosyokültürel çevrenin onların sanatları üzerinde büyük tesiri olduğu görülecektir. Köprülü’nün âşıkları, ‘şehir’ ve ‘köy-kasaba’ muhitlerine ayırarak yaptığı değerlendirmelerinin temelindeki görüş bu olmalıdır. Âşıklar, aynı gelenekten beslense de yaşadıkları dönemin sosyokültürel ortamları onların sanatlarına yansımakta ve üretim bağlamında farklı veya benzer konular üzerine bile olsa kendilerine has şiirler söyleyebilmektedirler.

Toplumsal yaşamın edebi eser üzerindeki etkisi sosyolojide genel olarak kabul görmektedir. Özellikle Marx’ın ve Engel’in öncüsü olduğu diyalektik maddecilik bunun, kanıtlanmaya gerek duyulmayacak bir gerçek olduğunu ileri sürmektedir (Goldmann, 1998: 54). Bu temel düşünceden hareketle Goldmann, “oluşumsal yapısalcılık” metodunu geliştirmiştir. Kendi ifadeleriyle metot; “tüm insanî davranışlara, doğal olarak da kolektif bilincin bireysel bilinç aracılığıyla dile getirildiği edebî yaratılara, anlamlı bir cevap verme ve bu sayede eylemin öznesi ile öznenin içinde bulunduğu çevre arasında bir denge kurma denemesi olduğu tezinden yola çıkmaktadır.” (2005, 73).

²⁶² Köksal Alver, edebi eserin incelenmesinde “hem edebiyatın sosyolojik okuması gerçekleştirilmeli hem de edebiyat tüm özellik ve yönleriyle toplumsal izaha tâbi tutulmalıdır” görüşüyle Durkheim’e paralel bir tespit bulunmuştur (2006: 19).

Goldmann, edebi eserin birey tarafından oluşturulduğunu reddetmiş fakat bireyin/sanatçının eserin tahlilinde merkeze alınmasını da yanlış bulmuştur. Ona göre inceleme sırasında önemli olan “edebiyat ve sanat yapıtında yaratıcının bireysel duyarlılığından giderek tarihsel ve toplumsal gerçekliği ortaya koyan yolu bulup çıkarmaktır” (1998: 76). Bu bağlamda o, metodunda edebi eser incelenmesini “anlama aşaması” ve “açıklama aşaması” şeklinde iki aşamaya dayandırmıştır. Bu iki aşama “birbirinden ayrı iki zihinsel süreç değildir; iki farklı aynaya yansıyan tek bir süreçtir” (Goldmann, 2005: 82).

Anlama aşaması, bir edebi eser üzerinde çalışan araştırmacının eseri anlayabilmesi için öncelikle *metnin tümünü içeren yapıyı* ortaya koyması (Gürsel, 1997: 27) ve eserin yapısal öğelerinden her birini anlamaya çalışmasını kapsamaktadır²⁶³ (Wolff, 2000: 101). Açıklama aşaması ise, eserin “daha geniş bir yapıyla bütünleştirilmesi” (Goldmann, 2005: 81) ve olduğu dönem, dönemin özellikleri, siyasi, sosyokültürel durumları göz önüne almak suretiyle içerdiği alt metnin, anlam katmanlarının ortaya çıkarılmasıdır. Çalışma açısından bakıldığında anlama aşaması, metnin dış özelliklerinin, yapı bakımından incelemenin yapıldığı kısım; açıklama aşaması ise muhteva ve tarihsel sosyokültürel bağlamda incelemenin yapıldığı bölüm olarak değerlendirilebilir²⁶⁴.

Yukarıda yer verilen sosyolojik yaklaşımların âdeta bir özeti mahiyetinde Ali Nihat Tarlan’ın aşağıdaki değerlendirmeleri de çalışmada temellendirilmek istenen düşünceye paralel olması bakımından dikkate değerdir.

Bir sanat eserinde, insanın sadece zihni faaliyetleri değil, duygu dünyasını da hesaba katmak gerekmektedir. Dolayısıyla sanatın bir şubesi olan şiir de mana boyutunda insanın sesi olmaktadır. Haz ve elem duygularının tesiriyle ilk nüvelerini ortaya çıkaran sanat; evrimleşme sürecinde, içtimai bir varlık olan insanın iç dünyasında gerçekleşenleri paylaşma isteği ile cemiyete intikal eder. İhtiyaçla doğan sanat, sanatkârın ifade etmede vasıta kıldığı kelimelerle farklı bir boyuta geçer. Kelimelerin manasını zihinde bir tasavvur meydana getirecek şekilde tasarlayan

²⁶³“Anlama aşamasında, çözümlenen yazınsal üretimin içkin anlamlı yapıları incelenir ve bunu yaparken de bütün yazın inceleme yöntemlerinden yararlanılabilir.” (Tilbe, 2004: 99).

²⁶⁴Bu metot, aslında roman sosyolojisi metodu olup âşık tarzı şiir üzerinde ilk kez Betül Aydoğdu tarafından “Bayburtlu Zihnî’nin Akkâ Destanı’nın Tahlili” adlı bildiride uygulanmıştır (2010: 17-25). Yine Aydoğdu (2011), Tek (2011) ve Çapraz (2015) doktora tezlerinde bu teoriyi uygulamışlardır.

sanatkâr, bu tasarımında konuya uygun musikiyi, imajları, vezni, kafiye, mecazı kullandığı ölçüde tesir edebilme gücüne ulaşır (Tarlan, 1941: 2099-3000). “*Fakat o kelimeleri yoğururken hiçbir zaman mensup olduğu cemiyetin kendi dili ile kendi tefekkürü ile olan irtibatını kaybetmez. O, kendini saran cemiyetin mahsulü olduğu için dâima onun geri veya ileri tefekkür ve tahassür âlemi içindedir. Cemiyetle bugün değilse yarın, yarın değilse bir asır sonra anlaşır. Fakat muhakkak anlaşır.*” (Tarlan, 1941: 3000).

Şem’î’nin şiirlerinin sosyokültürel bağlamda incelenmesinin dayandırılabilceği diğer bir görüş ise dilbilimi alanına aittir. Sözcelem kuramına göre şiirler ‘aktarılan söylem’ olarak düşünülebilir. Buna göre, ‘aktarılan sözce’ olgusunun incelenmesinde, “*yalnız sözce aktarıldığında biçim bilgisel ve söz dizimsel, hatta anlam bilimsel dönüşümleri betimlemek ya da açıklamak yetmez; aynı zamanda ilk sözcenin üretim koşullarını, konuşucu ve alıcılarının durumunu, aktarılan sözcenin bağlamını, diğer bir deyişle aktarıcının durumunu ve nihayet aktarılan sözcenin güdülenmesini de çözümlemek gerekir.*”²⁶⁵ (Kıran-Kıran (Eziler), 2010: 196). Burada aktarılanlar, çalışmanın oturtulduğu ‘gelenek’, ‘söz/metin’, ‘icracı/âşık’, ‘dinleyici çevre/si’ ve ‘musiki’ unsurları üzerinden değerlendirilebilir.

Şiirlerin şekil, muhteva ve tarihsel sosyokültürel bağlamda değerlendirildiği kısımlar, dilbilimin ‘derin yapı/anlam yapısı’²⁶⁶, ‘yüzey yapı’²⁶⁷, çözümlemesi açısından da ele alınabilir. ‘Yüzey yapı’, konuşucunun/[âşığın] ürettiği ya da alıcının/[dinleyicinin/okuyucunun] algıladığı dizimsel birleşimi/[şiiri] içeren yapı iken; ‘derin yapı’ ise, bu birleşimin [şiirin] içerdiği derin anlam katmanını oluşturmaktadır (Kıran-Kıran (Eziler), 2010: 165). Dolayısıyla Şem’î’nin şiirlerinin şekil bakımından incelendiği kısım ‘yüzey yapı’, muhteva ve özellikle tarihsel sosyo kültürel bağlamda incelendiği kısım ise ‘derin yapı’ olarak değerlendirilebilir.

²⁶⁵ Bu kuramın, çalışmanın oturtulduğu ‘gelenek’, ‘söz/metin’, ‘icracı/âşık’, ‘dinleyici çevre/si’ ve ‘musiki’ zeminlerini işaret ettiği düşünülebilir.

²⁶⁶ “Dönüşüm işlemlerinden önceki gerçekleşmemiş, henüz sese, sözcüğe dökülmemiş olduğu için soyut bir yapıdır. Derin yapı katmanındaki anlam öğeleri, dönüşüm işlemleri sonunda belli bir dile özgü ses, biçimbilim, söz dizimi kurallarının işlenmesiyle somutlaşarak gerçeklik kazanır. Başka bir deyişle yüzey yapıya kavuşurlar. Kısacası, dönüşüm işlemleri sayesinde yüzey yapıya doğru çıkarak görünür duruma gelirler.” (Kıran-Kıran (Eziler), 2010: 166-167).

²⁶⁷ “Derin yapıların dönüşüm denilen işlemlerle bir üst katmana, daha az soyut bir düzleme aktarılması sonucunda doğar. Bir dilde, aynı derin yapıdan türeyen çok çeşitli düzey yapılar vardır.” (Rifat: 1998: 74).

Son olarak çalışmanın da dâhil olduğu temel alan olan halkbiliminde, bir ürünün Dundes, folkloru tarif etmeden folklorik ürünlerin ‘nakledilme’ ölçüsü olarak sadece *sözlü geleneğin* temel alınmasının, alanın halk dansları gibi sözlü olmayan veya el yazmalarına kaydedilmiş ürünleri göz önüne alındığında yetersiz kalabileceğini belirtmektedir (1998: 106). Bu bağlamda folklorik bir ürünün değerlendirilmesi içinonun *doku / texture, metin / text* ve (*sosyal çevre ve şartları*) / *context*²⁶⁸ özelliklerinin bir arada tahlil edilmesi gerekmektedir (Dundes, 1998: 108).

Doku, *çoğu türlerde (ve sözlü bir karakterde olanların hepsinde)* ses ve biçim birimlerinin içinde bulunduğu dildir. Folklorik ürünlerin sözlü formlarında görülen dokuyla ilgili tüm özelliklerdil ile ilgili olup özgün niteliktedir. Bu yönüyle, herhangi bir folklorik ürünün dokuya dair özellikleriyle başka bir dile çevrilmesi çok zordur. Atasözleri ve tekerlemeler bu türden ürünlerdir. Atasözlerinin doku özellikleri, kafiye ve aliterasyonlardır ve yine kalıplaşmış ifadelerden tekerlemeler de başka bir dile çevrilmesi imkânsız özgün bir dokuya sahiptir (Dundes, 1998: 108).

Halkbilimi içinde ele alınan ürünlerin herhangi bir bağlamda icra edilen her formu, ‘metin /text’ olarak değerlendirilmektedir. Metin, inceleme amacına yönelik olarak dokusundan bağımsız ele alınabilir veya doku, başka dile çevrilemezken metin çevrilebilir. Fakat çevrilen ürün eğer kafiye içeren bir ürün ise çevrildiği dilde yaşaması mümkün değildir (Dundes, 1998: 109).

‘Context’/ bağlam ise, bir folklor ürününün ortaya çıktığı, canlı olduğu hususi bir sosyal durumdur (Dundes 1998: 109). Ürünün ortaya çıktığı, icracısı, dinleyici çevresi ile icra edildiği ortam ve bu ortamın barındırdığı tüm çevresel şartlar şeklinde de ifade edilebilir. Dundes, çoğu halkbilimcinin çalışmasının ‘metin’le ilgili olduğunu, ‘doku’ meselesinin dilbilimcilerin ilgisine bırakıldığı ve ‘bağlam’ın ise neredeyse tamamen göz ardı edildiğini belirtmiştir (1998: 109).

Dundes’in görüşlerine katılmakla birlikte metin çalışmalarının özellikle el yazması üzerinde yapılan çalışmalar açısından context/bağlam merkezli yaklaşımın uygulanabilirliğinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bu tarz metinlerin icra sırasındaki hususiyetleri, kaynak kişilerin jest, mimikleri tavırları, duygu durumları, dinleyici çevresinin durumu, eserin türüne göre ezgi gibi pek çok özelliğine doğal

²⁶⁸ Metin Ekici, ‘context’ kelimesinin genel olarak Türkçede ‘bağlam’ şeklinde kullanıldığını fakat bu kelimenin ‘context’i tam olarak ifade etmediğini belirtmiştir (1998: 117).

olarak ulaşılamamaktadır. Fakat bu metinlerin de ortaya çıktıkları dönemde “söz” ü temsil ettikleri gözden kaçırılmamalıdır. Bugünün halkbilimcisinin derleme sırasında kullandığı teknikler ve teknolojik aletlerle profesyonel olarak yaptıkları kayıtlar, o zamanın meraklı kişilerinin çoğu zaman amatörce yaptıkları kayıtlarla, işlev olarak aynı mahiyettedir. Dolayısıyla metin üzerinde çalışılması, aslında sözlü kültür geleneğinin devamlılığının tespiti veya yaşadığı saha, tesir kapasitesi gibi birçok açıdan önem taşımaktadır.

Yazmalar üzerine yapılan çalışmalarda, klasik manada *metnecontext* / bağlam merkezli yaklaşım mümkün değildir. Bu çalışma da, iki yüz yıl önce yaşamış bir âşığın yazmalardan tespit edilerek ortaya çıkarılan metinlerini kapsamasına rağmen, âşığın şiirlerinin cönlere kaydı sırasında işaret edilmiş notlardan, şiirlerin yapı ve muhteva özelliklerinden icraya dair ipuçları elde edilmiştir. Âşığın biyografisi, yaşadığı sosyokültürel çevre içinde ele alınmaya, dönemin sosyokültürel atmosferi resmedilmeye, bu atmosferin onun şiirine nasıl yansıdığına imkânların el verdiği ölçüde değinilmeye, çalışılmıştır.

Şiirlerin sosyokültürel bağlamda incelenmesinde ise tek bir metoda bağlı kalındığını söylemekten imtina edilmiş, yukarıda bahsi geçen metotların önerdiği adlandırmalar yerine şiirler, Türk şiirinde eskiden beri inceleme metodu olan şekil ve muhteva özellikleri bakımından iki ayrı ana başlık altında incelenmiştir. Bununla birlikte, *açıklama aşaması / yüzey yapı / metin, dokü kavramları*, “Şekil Özellikleri Bakımından İncelenmesi”; *anlama aşaması / derin yapı / bağlam kavramları* ise “Muhteva Bakımından İncelenmesi” ile “Şiirlerin Tarihsel Sosyokültürel Bağlamda İncelenmesi” başlıklı bölümler üzerinden değerlendirilebilir. Bu isimlerin başlıkta zikredilmemesi, sadece tek bir yöntemle bağlı kalınmak istenmeyişinden ötürüdür. Çünkü çalışmada temellendirilmek istenen tek düşünce, aslında yukarıda bilgi verilen tüm görüşlerin bir şekilde ortak noktada birleştiği, şiirin ferdi bir ürün de olsa ait olduğu toplumdan soyutlanamayacağı ve bundan dolayı âşığın/şairin eserlerini değerlendirmede “sosyokültürel bağlam”ın büyük önem taşıdığıdır.

4.1. ŞİİRLERİN ŞEKİL BAKIMINDAN İNCELENMESİ

4.1.1. Ölçü / Vezin

4.1.1.1. Heceli Şiirlerde Vezin

Her ölçü/vezin ait olduğu dilin yapısı içinde oluşur. Türk dilinin ölçüsü ise eskiden hecelerin parmakla sayılmasından ötürü *vezn-i benân*, *hesâb-ı benân* yani *parmak hesabı* şeklinde anılan “hece ölçüsü”dür. Türk halk şiirinde temel ölçü birimi “hece” olup hece ölçüsü, şiir dizelerinde belli bir sistem içinde bulunan hece sayılarının eşitliğine dayanmaktadır (Dilçin, 2004: 39-40). Bu sisteme göre hece ölçüsünde iki özelliğin bulunması şarttır. Bunlar; şiirin tüm dizelerinde hecelerin eşit sayıda olması ve *durgulanma* ile *durak* bulunmasıdır. Dizenin belli kısımlara ayrılması “durgulanma”; bölüm yerlerine ise “durak” ya da “durgu” adı verilmektedir (Dizdaroğlu, 1969: 27; Onay, 1996b: 13; Dilçin, 2014: 40). Durak terimini aruz vezninde ‘takti’ karşılığı olarak düşünenler olmasına karşın, durak kelimeleri bölmeyip kelime bitimine denk gelmektedir (Dizdaroğlu, 1969: 27; Dilçin, 1997: 40; Kaya, 2010: 272; Onay, 1996b: 13)²⁶⁹. Duraklar, dize içinde ritmik bir işlev görerek şiirin aynı zamanda müzikal bir uyuma ulaşmasını sağlamaktadır²⁷⁰.

Halk şiirinin genelinde yaygın olarak hece ölçüsünün 7’li (4+3, 3+4, 5+2, 2+5), 8’li (4+4, 5+3, 3+5, 6+2, 2+6, 3+3+2), 11’li (6+5, 4+4+3, 4+7, 7+4, 5+6) ve

²⁶⁹ Duraklara ayrılma, genellikle çift hecelilerin iki eşit kısma ayrılması, tek heceli olanların ise ilk kısmın ikinci kısma göre daha çok heceyi içine alması şeklinde gerçekleşmektedir (Köprülü, 2004b: 126).

²⁷⁰ Bir şiirin tüm dizelerinde aynı durak yapısının bulunabileceği gibi bazı dizelerde farklı biçimde de görülebilmektedir (Dizdaroğlu, 1969: 27; Özarslan, 2005: 197). Bu görüşten hareketle durak meselesinin “ezgi” ile birlikte değerlendirildiği bazı çalışmalar yapılmıştır. Metin Özarslan, konu ile ilgili olarak “Bilindiği gibi türküler daha çok hece vezniyle, nadiren aruzla söylenmiş şiirlere ezgi giydirilmesiyle vücut bulur. Dolayısıyla türküler genel başlığı altında toplanan mahsullerin bir ezgi bir de şiir [söz] tarafı söz konusudur.” (2005: 198) açıklamasını yaparak; Kerkük, Elazığ ve Diyarbakır illerinden derlenmiş türkülerin notaları ile birlikte ezgi-şiir birlikteliği açısından değerlendirmiştir. Her üç metinde çeşitlenmeler üzerinden durakların ezgili ve metin üzerinden dizeler arasında durakların değişiklik gösterebildiğini tespit etmiştir. Durak terimi hakkında üzerinde durulan diğer bir konu da durak kullanımında durgunun kelimeleri bölüp bölmemesi üzerinedir. Uğur Başaran, çalışmasında yer verdiği şiir metinleri üzerinden, ezginin belirleyici olduğunu ve kelimeleri bölebileceğini yani takti gibi hece aralarına denk gelebileceğini ileri sürmüştür (2013: 108-114). Başaran’ın “klasik anlamdaki her halk şiirinin ezgisinden kaynaklanan bir durağı vardır ve bu durak diğer dörtlülüklerde de değişmemektedir” (Başaran, 2013: 112) tezi, birkaç örnek üzerinden teklif mahiyetli ortaya konulmuştur. Türk şiir geleneğinin kendi yapısı göz önüne alındığında bu konuya temkinli yaklaşılması gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte halk şiiri üzerinde çalışanların “ezgi” hususiyetlerini dikkate almasının; tür, şekil sorunlarından başlamak üzere “durak” tartışmaları gibi meseleler üzerinde yeniden çözüm odaklı düşünmeye sevk etmesi açısından önemli görülmektedir.

14'lü (7+7, 3+4+3+4, 4+3+4+3, 4+3+3+4, 5+2+2+5) kalıpları kullanılmıştır (Dilçin, 2004: 43-55; Dizdaroğlu, 1969: 27, Albayrak, 2004: 253). Âşıklık geleneğinde ise âşıkların yaygın olarak şiirlerini 7'li, 8'li, 11'li hece ölçüsüyle söyledikleri görülmektedir. 7'li hece vezni ile (4+3, 5+2), 8'li hece vezni ile (4+4, 5+3) ve 11'li hece vezni ile (6+5, 4+4+3, 7+4) durakları tercih edilmiştir (Arat, 1991: 258; Dizdaroğlu, 1969: 27; Albayrak, 2004: 253). Ayrıca, zaman zaman 15'li (4+4+4+3, 8+7) (Dilçin, 2004: 56) hece ölçüsüne de tasadüf edilmektedir.

Âşık Şem'i, tespit edilen 273 şiirinin 63'ünde hece ölçüsünü kullanmıştır. (%23.76) Şem'i'nin tespit edilen şiirlerinde 7'li hece ölçüsünü tercih etmediği görülmüştür. Üç şiirinde ise 8'li hece ölçüsünü kullanmıştır:

Düşmân şu gibi akmadan
Atıñ nalına bakmadan
Karşı kılıfdan çıkmadan
Ayvaz mey tıldur mey tıldur (36/3)

Göster cemâlin şem'i ni
Oda yaqsun pervâneler
Devlet değil mi ° aşıkça
Ma° şuka karşı badeler (49/1)

Hece ölçüsü ile söylediği şiirlerin 58'inde 11'li hece ölçüsünü tercih etmiştir.

Mâh zi'l-hiccenin sekizinci günü
Göründü Mekke'den yol ° Arafât'a
Gün bugünkü gündür sâ° at be sâ° at
Niceler irmedi bil ° Arafât'a (1/1)

Cevr-i dil-ârâya karnımız toktur
Söylesem esrârım dükenmez çoktur
Şimdi güzellerde mürüvvet yokdur
Ey derdimend *Şem'i* beyhüde yanma (2/4)

Bir şiirinde ise 14'lü hece ölçüsünü kullanmıştır. Bu şiirde tekrarlanan “*lâ ilâhe illallâh*” kısımlarının icra sırasında eklenip eklenmediği bilinemediğinden 14'lü hece ölçüsü ile söylenmiş olduğu düşünülmüştür. Bu kısımlar çıkarıldığında şiirin –a –a – x –a şeklinde mâni tipi kafiyelendiği ve 7'li hece ölçüsü ile söylendiği görülmektedir. Bir şiirinde ise 15'li hece ölçüsünü kullanmıştır.

Hakk'ın bir ismi Şamed *lā ilāhe illallāh*
 Andan gayrı yok ebed *lā ilāhe illallāh*
 Birliğine şüphe yok *lā ilāhe illallāh*
Ḳulhuvallāhu eḥad lā ilāhe illallāh (13/4)

Şem'i'nin şiirlerinde bazı dizelerde vezne uyum açısından eksik veya fazla hecelerin ve kimi zaman kelimelerin olduğu görülmüştür. Bu durumda olan kısımlarda metin tamiri yapılmaya çalışılmıştır. Ana metne karşılık gelen çeşitlenmelerde de bu şekilde olan kısımlar tamir edilmiştir.

Murg-ı dil-i āvāremiz ne *hikmet*
 Nefesi mihnetde kapandı kaldı
 Dam oldu pâyına dāne-i kısmet
 Diyār-ı ḳurbette kapandı kaldı (14/1)

Türk dilberi olur ziyāde ° inād
 Rumūz añnamaz dili pek ḳubat
 Kelāmından ider Türklükden işbāt
 Ḥayvān gibi gözün diker (*durur*) şamana (6/12)

Bazı durumlarda cönge kaydeden kişinin yanlışlıkla yazdığı düşünülen fazla ekler de görülmüştür. Aşağıdaki örnekte fazladan yazılan “ler” eki parantez içine “(ler)” alınmak suretiyle tamir edilmiştir.

Vakfe'ye cem° olmuş yetmiş biñ insān
 Yeter *melekler(ler)*le hiç olmaz noḳsān
Lebbeyk şadāsından ağlar āsumān
 İner gözyaşından sil ° Arafāt'a (1/3)

Kelime bazında eksikliğin tamamlanması şeklinde de tamir edilmiştir. Bu kimi zaman çeşitlenmelerden kimi zaman da çeşitlenmesi yok ise anlama uygun şekilde eklenmesi biçiminde bir yaklaşımla uygulanmıştır. Aşağıda metnin ilk dizesindeki ekleme, ilk kez okunan ve çeşitlenmesi olmayan şiirde yapılan tamire örnektir.

Keşme ayağımız [*mey*]şunan şākī
 Yek ḳatremiz ḳaldı peymānelerde
 Bu dünyā kimseye ḳalır mı bākī
 Kesretsüz ḳalmışuz meyḥānelerde (10/1)

Ek getirilerek yapılan tamirde de yine anlama uygun şekilde tamamlamaya çalışma yoluna gidilmiştir.

Gök didi /ey/ turāb daħl etme bana
Dönderir aqtarır buludum dünyā
Hele bir yağmur yağmasun sana
Ol vaqit Minā'ya bir naẓar eyle (11/6)

Şiirlerde rastlanılan “efendim”, “ah” gibi kelimelerin vezin bakımından fazlalık olduğu şiirler de bulunmaktadır. Bu tarz şiirlerin icra sırasında kaydedilmiş olabileceği gibi kaynak kişinin şiiri hatırlayamamış olmasının da göz önüne alınması gerektiği düşünülmektedir. Fakat çok yüksek bir ihtimal, şiirin ezgili bir şekilde söylendiğine işaret etmektedir²⁷¹.

Şiirlerde metin tamirini gerektiren durumların ortaya çıkması, âşık tarzı şiirin sözlü kültür ortamında icraya dayalı aktarılması ve sonraki süreçlerde âşığın devrede olmadığı bu aktarım sahasında da metinlerin çeşitli değişim ve dönüşüme uğrayarak sabit kalamaması ile açıklanabilir. Nitekim Çapraz, “Bu durum, fasıllarda ibdâya veya inşâda bağlı olarak gerçekleşmiş olabilir.” (2015: 199) şeklinde değerlendirmiştir. Bununla birlikte sözün ezgiye, ezginin söze giydirilmesi sırasında aksaklıkların yaşanmış olabileceği ihtimali zayıf görünmektedir. Çünkü gelenek içindeki âşıkların ezgi olduğu zaman rahatlıkla irticalen şiir söyleyebildikleri, ezgi olmadığında ise bocaladıkları bilinmektedir²⁷². Bununla birlikte Tek, âşık tarzı eserlerin icra sırasında müziğe uydurulma çabasının da dizelerde bu tarz hece eksikliği veya fazlalığını saklamış olabileceğinden bahsetmiştir (2018: 194). Şiirlerde veznin aksaması, yüksek bir ihtimal âşığın icrasından ziyade şiir meraklılarının dinledikleri şiirleri hafızalarında kaldığı şekliyle aktarmalarından ya da kendileri veya ikinci üçüncü şahıslar tarafından cönlere eksik kaydetmelerinden kaynaklanmış olabilir.

Şem’î’nin şiirlerinde durakların hane içinde aynı şekilde ilerdiği gibi kendi içinde değişiklik gösterdiği de görülmektedir. Bunun nedeni şiiri tek düzelikten çıkarmaktır.

8’li hece ölçüsü ile söylediği şiirlerinde 5+3, 4+4 duraklarını bir arada kullandığı anlaşılmaktadır.

²⁷¹bk. 18. şiirin çeşitlenmesi hakkında dipnot.

²⁷²Çalışma içinde bk. “1.5. Âşık Musikisi” başlıklı bölüm.

Haqqımızda / oldı fermān (4+4)
 Arka(mız)dan / görindi düşmān (3+5)
 Korkma benim / cān Ayvaz'ım (4+4)
 Yine bizde kalır meydān (4+4) (36/1)

Göster cemāliñ / şem^e ini (5+3)
 Oda yaxsun / pervāneler (4+4)
 Devlet değil mi / ^e aşıka (5+3)
 Ma^e şuka qarşı / bādeler (5+3) (49/1)

Şem'i'nin 11'li hece ölçüsüyle söylediği şiirlerinde ağırlıklı olarak 6+5 durak kalıbını kullandığı görülmektedir. Bazı şiirlerinde ise 6+5, 4+4+3 duraklarına aynı dörtlük içerisinde bir arada yer verdiği de olmuştur.

Ağyāra yüz virme / bendeñe nisbet (6+5)
 Gelindi ey cānım / cānānım sen gel (6+5)
 Yağdı derūnumuz / āteş-i ḥasret (6+5)
 Gelindi ey evler / yıkanım sen gel (6+5) (29/1)

Ḥamd ola pīrimden / aldım himmeti (6+5)
 Dilerim pāzūda / bulam kuvveti (6+5)
 Uyandırdım *Şem^eī*m / giydim kisbeti (6+5)
 Geldim raḳīb ile / kapan kapana (6+5) (4/4)

Derd-i mend *Şem^eī* dir/ ^e aşkın mihengi (6+5)
 Āsitāñ-ı yārin / bir belli sengi (6+5)
 Her kaçan kurulsa / Kerbelā cengi (6+5)
 Erenler gönderir / imdāda beni (6+5) (22/4)

Muhammed Mirāc'a / gitdigi zamān (6+5)
 Yoluña tırmuşdı / Ḥaḳ şāh-ı merdān (6+5)
 Cebrā^e il söyledi / yol vir şāh amān (6+5)
 Ḥaḳ meyvesin viren / Şāh-ı Kerem'dir (6+5) (53/2)

Yār gelecek deyü / yolun gözlesem (6+5)
 Kāra bağrım / kebāb idüp / közlesem (4+4+3)
 Bahāmı bilmeyüp / āzāt eylesem (6+5)
 Şatmasun seksene / yār yüze beni (6+5) (23/2)

Şem'i, 14'lü hece ölçüsüyle söylediği tek şiirinde 7+7 durak kalıbını kullanmıştır.

Gelün Hakk'a gidelim / *lā ilāhe illallah* (7+7)
 Bile tevhîd idelim / *lā ilāhe illallāh* (7+7)
 Dost iklimingörü[r]sek/ *lā ilāhe illallāh* (7+7)
 Bu cihānı n'eydelim / *lā ilāhe illallāh* (7+7) (13/1)

4.1.1.2. Aruzlu Şiirlerde Vezin

Türkler, İslam dinini kabul etmelerinin ardından girdikleri yeni medeniyet dairesinde eski edebî geleneklerini uzun asırlar muhafaza etmişlerdir. Arap edebiyatından İran ve Türk edebiyatlarına geçen aruz; Türk edebiyatında özellikle ‘merkez’de yani yazılı edebiyatta yaygın bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Müslüman İranlıların, Arap edebiyatından “Arap aruzu” ve şiir nazariyelerini alarak Sâsânî dönemi şiirinden tamamen farklı yeni bir şiir meydana getirdikleri gibi, Türkler de “Acem aruzu”nu alarak birkaç asır farkla aynı şeyi yapmışlardır (Köprülü, 2004f: 300)²⁷³. Türk dilinin vezni hece ölçüsü olduğundan aruz veznine geçiş kolay olmamıştır²⁷⁴.

Âşık tarzının teşekkül ettiği XVI. asrın sonlarından itibaren divan edebiyatı ile oluşan etkileşim süreci, o yüzyıllarda klasik şiirin artık İran edebiyatına karşı üstünlük davasına girecek düzeyde olmasından ötürü, daha çok divan şiirinin âşık tarzına tesiri şeklinde ilerlemiştir. Bu tesir, âşık tarzı şiirde vezin ve şekil bakımından olduğu kadar, muhteva açısından da gerçekleşmiştir.²⁷⁵ Türkler, ‘Acem arûzu’nun 8’li ve 11’li hece ölçülerine uyan ve aynı cüzlerin tekrarlanmasıyla oluşan vezinleri tercih etmişlerdir (Köprülü, 2004f: 308). XVII.-XIX. yüzyıl âşıkları bu dönemde

²⁷³ Ahmet Talât Onay, ilk eserlerin aruz vezniyle yazılmış olduğu görüşlerinin doğrudan kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre, Anadolu Türkleri tarafından meydana getirilen ilk Türkçe şiirler, dini eserler on bir heceli (4+4+3 şekli ile) olup, bunları imâle ve zihâf yapmak suretiyle aruzun *fâilâtün fâilâtün fâilün, mefâilün mefâil* cüzlerine uygulamak mümkün olsa da tamamıyla aruzla yazıldıklarını iddia etmekte aceleci davranılmamalıdır. Çünkü aruzun Türkçeye uygulanmasının çok zor olduğu ve aruzla yazılan Türk şiirinin en mükemmel şekline çok sonraları Osmanlı döneminde kavuştuğu göz önüne alınmalıdır (1996b: 39).

²⁷⁴ Yekta Saraç, bu geçiş sürecinin kolay olmadığına dair; “Türk edebiyatında aruzun başarılı bir şekilde kullanılması belli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta Türkçe kelime kadrosu aruzun ihtiyaç duyduğu uzun ünlüleri bulundurmduğundan aruz ile şiir yazmak çok zordu ve istenilen düzeyde başarıya ulaşamıyordu. Zamanla Arapça ve Farsça’dan giren kelimelerin de katkısıyla aruz ölçüsünün kullanıldığı, son derece âhenkli ve etkileyici şiirler yazılmaya başlandı.” (2007: 201)bilgisini vermiştir.

²⁷⁵ Köprülü, bu tesirin“dış unsurlar” ve “iç unsurlar” şeklinde gerçekleştiğini belirtmiştir. “Dış unsurlar” ile şekil ve vezin; “iç unsurlar” ile dil, üslup, mefhumlar, mecazları kastettiğini belirtmiştir (2004ç: 179).

klasik şiirin âşık şiiri üzerindeki tesirinin artmasıyla şiirlerinde aruzun nispeten kullanılması kolay ve hece veznine yakın olan; *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün, mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün* vezinlerini kullanmışlardır (Köprülü, 2004ç: 179).

XVIII. ve XIX. asırlarda, klasik şiirin âşık şiiri üstündeki tesirinin arttığı konusu ile birlikte bunun tek taraflı olmayıp “mahallileşme cereyanı” ile oluşan karşılıklı tesir alanı da göz önüne alınmalıdır²⁷⁶. Âşıkların divan şairleri karşısında kendi sanatlarını göstermek için söyleyip yazdıkları bu şiirlerde kullandıkları aruzun, “Türk arûzu” olarak düşünülmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Köprülü, 2004f: 299-316). Köprülü XVI. yüzyıldan başlamak üzere konuyu gündeme getirenlerin “Acem arûzu”na ait eserlerin taklidinden ibaret olduğunu belirtmiştir²⁷⁷ (2004f: 308).

Köprülü’nün “Türk Arûzu” yazısında dile getirdiği düşünceleri ile aynı çizgide olduğu anlaşılan ilk görüşün, Ahmet Cevdet Paşa tarafından Manastırlı Faik Bey’e (1895-1896) yazdırılan “Türkçe Arûz” risâlesi ile gündeme geldiği anlaşılmaktadır²⁷⁸. Her ne kadar yazının başlığı “Türkçe Arûz” ise de buradaki “arûz” ifadesiyle kastedilenin aruz vezni değil hece ölçüsü olduğu belirtilmektedir (Kalyon-Çelik, 2017: 40). Hece vezni ile aruz vezninin mukayese edildiği bu risalede Öncelikle, her milletin edip ve şairlerinin kendi dillerine has yapılar içinde vezinler kullandığı ve bunların eksik veya doğru şekillerini öğrendikleri belirtilmiştir²⁷⁹. Köprülü’nün de dikkat çektiği²⁸⁰ gibi Türk şairlerin hece veznini

²⁷⁶ Klâsik şairlerin bu akım içindeki konumundan bahseden Köprülü, millî vezinle yazdıkları destan, mersiye ve türkülerin dönemin *Hâşim Bey Mecmuası* gibi şarkı mecmualarında yer aldığını belirtmiştir (2004f: 275). XVIII. –XIX. yüzyıllarda ‘şehir muhiti’nde yaşayan âşıklar ve özellikle XIX. yüzyılın güçlü âşıkları divan edebiyatının çekiciliği altında bu edebiyata ait unsurların çoğalmasında rol oynamışlardır. Divan şiirinde Nedim, Enderunlu Fazıl, Vasıf önemli temsilcileri olan mahallileşme cereyanının güçlenerek büyük şehirlerde halk arasında az çok yayılmasına paralel, âşık tarzında da divan şiiri unsurlarının çoğalmasıyla bu tarza yaklaşma çabaları görülmüştür (Köprülü, 2004ç: 181).

²⁷⁷ Köprülü, “Türk Arûzu” ile ilgili olarak XVI. yüzyılda “Sürûrî”den Ali Cemaleddin’in 1291/1874-1875 yılında yayımlanan “Arûz-ı Türkî” adlı eserine (Özdemir, 2011: 374) kadar hiçbir edebiyat müellifinin konuya farklı yaklaşmadığını belirtmiştir (2004f: 308).

²⁷⁸ Köprülü, mahallileşme akımının getirisi olarak çeşitli görüşlerin bulunduğu süreçte Ahmet Cevdet Paşa’nın “arûzun Türkçe için hiçbir zaman *millî vezin* olamayacağını, tabii Türk vezninin *parmak hesabı* denen vezin olduğunu, şairlerimizin Acem arûzunu almakla Türk lisanının bünyesini bozduklarını önce ilmî bir müşahade tarzında ortaya süren bu devrin büyük âlimi” (2004f: 275) olduğunu vurgulamıştır.

²⁷⁹ “Ma’lûmdur ki her kavmin üdebâ ve şu‘arâsı kendi lisânlarına müsâbık ve edâ-yı kelimât ve elfâz-ı mahsûsaları şîvesine muvâfık evzân intihâb iderek ‘arûzlar te’lif itmişler ve manzûmelerini ol ‘arûzlar ile bi’l-muvâzene sahîh ile sakîmlerine kesb-i itlâ‘ eylemişlerdir.” (Manastırlı Fâik, 1313: 5).

birakarak aruz veznini tercih etmeleri ile Arapça ve Farça kelimeleri kullanmak zorunda kaldıklarından dolayı şiirlerinin Türkçe olmaktan çıktığı belirtilmektedir²⁸¹. Risalede belirtilen diğer önemli bir husus da hece ölçüsünün Türk dilinin millî vezni olması itibarıyla bunu kullanan âşıkların irticalen şiir söyleyebilirken, divan şairlerinin irticalen bir beyit söylemekten aciz kaldıkları ve eğer hece veznini kullansalar, her şairin irticalen gazel ve kaside söyleyebilecekleri yönündedir (Manastırlı Fâik, 1313: 6)²⁸².

Köprülü, âşıkların içinde bulundukları ‘çevre’ye göre özellikle ‘şehir muhitinde’ki âşıkların kendilerini kanıtlamak maksatlı kullandıkları aruz vezninin de hece veznine en uygun olanlarından oluştuğu vebu vezinlerin ezgi merkezli uygulandığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bu durum, klasik manada bir aruz kullanımını düşündürmemektedir. O, kökleri farklı iki geleneğe ait âşık ve divan şiirlerinin etkileşiminin Acem aruzunda olmayan yeni şekiller ortaya çıkardığını, bu şekillerde kullanılan aruzun hece veznine en yakın olanlarının seçilmesinin de tesadüf eseri olmayıp belli bestelere göre okunması amacıyla düzenlendiğini belirtmiştir. Âşıkların şiirlerini saz eşliğinde icra etmesini bu görüşe delil olarak düşünülebileceğine işaret etmiş, bunların yalnız bir şiir değil; belki de birer “musiki” olarak düşünülmesinin daha doğru olacağını vurgulamıştır (2004f: 310-311)²⁸³.

²⁸⁰Türk şairler aruz veznini Türkçeye uydurabilme ve Farsçadaki gibi ahenkli kullanabilmede uzun süre zorluk çekmişlerdir. Türkçenin yapısının Arapçaya özgü bu sisteme tamamen yabancı olduğunu belirten Köprülü de bu uyumu sağlayabilmek için XIII. yüzyılın sonlarında başlamak üzere XIV-XV. yüzyıllarda Arap ve Acem kelimeleri ile terkiplerinin şiir diline geçmeye başladığını belirtmiştir (2004f: 301-302).

²⁸¹“Eğerçi Türk şu’ârâsının mütekaddimini manzumelerini hep evzân-ı Türkîde söyledikleri görülmekte ise de mu’ahhiren şu’arâ-yı Rum evzân-ı Türkîye’yi terk ile evzân-ı Farisîye’ye râğbet etmekle şiirlerinde pek çok elfâz-ı Arabîye ve Farisîye isti’âline mecbûr olduklarından şiirleri Türkçelikden çıkıp bütün bütün eş’âr-ı Farisîye a’dâdına mülhak olmuştur.” (Manastırlı Fâik, 1313: 6).

²⁸²“Bunun içündür ki Türk evzânını istimâl iden bazı meşâyih ve bunların emsâli saz şâirleri bile bi’l-bedâhe manzumeler inşâd eylerken şu’ârâmızın en mâhirleri mütebahhirleri bi’l-bedâhe bir beyit söylemekden âciz kalurlar. Eger Türk evzânını istimâl ile o yolda meleke hâsıl idilmiş olsa her şâ’ir bi’l-bedâhe bir gazel belki bir kaside söylemeğe muktedir olur.” (Manastırlı Fâik, 1313: 6).

²⁸³Onay da meseleye müzikal açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre âşık şiirinin aruzlu türlerinden divan, selis ve semâî on birli hece veznine bir parça ilave edilmesinden başka bir şey değildir. Kalendarı de 7+7 heceden ibaret olup efâil ve tefâile göre değil, makama göre şekillenmiştir (1996b: 49). Onay’ın şu tespiti dikkat çekicidir: “Bir halk veya saz şairine eserinin aruzun dilân bahrine tevafuk ettiğini söyleseniz ve eserini aruza tatbikan taktî etseniz bu vukufunuza hayret etmekle beraber aklınızı zayî ettiğinize hükmederek merhamet hisseder. Çünkü ömründe işitmediği bir şeyi kendisine söylemiş olursunuz. Onun vezni efâil tefâil değil, bildiği bir musiki makamının, bir türkü bestesinin kulağında yerleşmiş olan âhengidir.” (1996b: 49-50).

Aslında âşıkların aruzu kullanırken yine parmak hesabı yaparak, yani cüzleri hecelere ayırıp sayarak uyguladıkları anlaşılmaktadır.²⁸⁴

Âşıklar, aruz vezninin kolay ve hece ölçüsüne yakın olanlarını tercih etseler de ‘Acem arûzu’ tesiri altında oluşturdukları şiirlerinde, vezne uyum sağlayabilmek için divan şiirinden aldıkları Arapça ve Farsça terkiplerin kullanımındaki hataların yanı sıra aruz kusurları da yapmışlardır. Köprülü, bundan dolayı bazı araştırmacıların bu tarz şiirlerin hece veznine özgü şekiller gibi düşündüklerini ileri sürmüş ve bu şiirlerin hangi âlimler vesilesi ile girdiği göz önüne alındığı takdirde bu görüşün yanlışlığının ortaya çıkacağını belirtmiştir (Köprülü, 2004f: 302-303, 312; Dizdaroğlu, 1969: 30-31)²⁸⁵. Dizdaroğlu da bu görüşe yer verdikten sonra, kalem şuarasının dışındaki âşıkların aruzu bilmediklerini ve onların şiirlerini ezgi ile söylediklerini vurgulamıştır. Ona göre, divan şiirinden etkilenen kalem şairlerinin şiirleri bile çoğunlukla kusurlarla doludur ki aruzu bilmeyen âşıkların aruzlu şiirleri de yine irticale dayalı olduğundan bilinçli bir çabanın ürünü değildir (1969: 310).

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle âşıkların aruz veznini şiirlerinde kullanmaya başladıkları süreç bir yana, onlar için asıl önemli olanın “ezgi kalıpları” olduğu anlaşılmaktadır. Âşıkların şiirlerinin müzikle olan ayrılmaz bağı, icra bağlamları ve zeminleri ile bir arada düşünmeyi gerektirdiğinden fasıl ortamlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla âşık şiiri ile aruz ilişkisinin icra zeminlerinde; fasıllarda, şiir meclislerinde geliştiği düşünülebilir.²⁸⁶

Âşık Şem’î, yaşadığı dönem ve âşık olarak yetişip kabul gördüğü ‘şehir muhiti’ itibarıyla kendinden önceki âşıklarda ve kendi döneminin âşıkları Dertli, Seyrânî,

²⁸⁴ Konuyla ilgili günümüz âşıklık geleneğinin genç temsilcisi Yağız Ozan’la yapılan söyleşide, aruzla irticalen şiir söyleyebildiğini, lebdeğmezde bile bunu yapabildiğini belirtmiş ve sonra sorulan; “Peki aruzla şiir söylerken, örneğin *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* veznini düşünürsek, icra esnasında vezni mi düşünüyorsun?” sorusuna; “*Ne fâ’ilâtün’ü! 15’i düşünüyorum. Zaten ezgiyle söylediğinde otomatikman ezgiye uygun şekilde kelimeler dökülüyor dilimden...*” şeklinde cevap vermiş, ezgi olmadığında ise durumun zorlaştığından bahsetmiştir. Nitekim Boratav da bazı hikâyelerin baş tarafında okunan divaniler için *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* veznini veya ondan bozulmuş olan 4+4+4+3=15’li hece ölçüsüyle oluşmuş şiirlerin görüldüğünü kaydetmiştir (2011: 79).

²⁸⁵ Haluk İpekten, aruzun Türk şiirinde girdiği ilk asırlarda şairlerin alışık oldukları hece ölçüsünü bırakmadıklarını, aruzun hece ölçüsüne benzeyen kalıplarını kullandıklarını belirtmiş; ilk eserlerde Türkçe kelimelerin tanınmayacak hâle sokulduğunu, ancak imâleler yardımıyla aruza uydurulmaya çalışıldığını kaydetmiştir. Ona göre, imâlelerin çokluğundan bu şiirlerin gerçekten aruzla mı yoksa hece ölçüsüyle mi söylendiğini, aruzun hangi kalıbının kullanıldığını anlayabilmek için çaba göstermek gerekmektedir (2003: 146).

²⁸⁶ İhsan Ozanoğlu’nun, aruzu divan edebiyatına vurgun olduklarından değil, fasılların bir parçası olduğu için kullandıklarının altını çizmesi bu anlamda önemlidir (1940: 25-26).

Bayburtlu Zihnî, Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri, Rûzî görüldüğü gibiaruz vezniyle şiirler söylemiştir. Hatta aruzla oluşturduğu şiirlerin hece vezniyle söylediklerinden çok daha fazla olması onun yetiştiği ortamın tesiri sonucudur. Bununla birlikte Şem’î medrese tahsili görmediği gibi formel anlamda bir ilk eğitim almadığından aruzun nispeten kolay vezinlerini kullanmış olması onun âşıkların genelinde olduğu gibi ‘Türk aruzu’nukullandığını söylemek mümkün görünmektedir²⁸⁷.

Şem’î’nin genel olarak aruzu başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir. Bununla birlikte bazı şiirlerinde veznin aksadığı görülmektedir. Bu durum, fasıl ortamlarında aruzla söyleme endişesinden çok ahenkle okuma çabasından kaynaklanabileceği gibi, şiirleri kaydeden kişilerin dahliyle de olabilir.

Şem’î’nin aruzlu şiirlerinde görülen imâle, zihâf, vasıl, med gibi bazı aruz uygulamaları şu şekildedir:

İmâle:

Ölmeden gösterdi Mevlâ Ka° beñi etdim tavâf
Bir dahı görmeklige olmaz mı meydân elvedâ° (64/3)

Baş açık yalın ayak çıkdım ° Arafât tağına
Gözyaşım itdim revân el kaldırup etdim duâ (72/4)

Dimehâlim mükedder oldı n’eyleşem [de] n’etsem
Hudâ erhamdır ey dil kûşe-i vahdetde menkûba (68/3)

Seni halk eyleyen Hallāk’-dan iste Şem° î maşşuduñ
Ne bay ne gedâ ne [de] pâdişâhdan itme istimdâd(101/7)

Hacer İsmâ° il’le zemzem Ka° be° bünyâd-ı Halîl
Dört imâmın minberi cem° eylemiş ° âlî makâm (160/5)

Türkçe olmayan kelimeler imâle, aruz kusuru sayılmaktadır.

Hum-ı mey pâyimiz mey-hânedir meskenimiz şimdi
Meşeldir herkesiñ kendi vatanı kendüye Bağdâd (101/6)

²⁸⁷ Doğan Kaya, divânî için âşıkların aruzu bilmediklerini 14, 15, 16 heceli şiirler söyleyip buna da divânî dediklerini belirtmiştir. Şüphesiz burada daha önce bahsedildiği üzere âşıkların heceye yakın vezinleri tercih ettiği meselesinden hareketle bu yorum yapılmıştır. Fakat bu konuda tüm âşıklar için genellemeye varılmasına temkinli yaklaşmak gerektiği düşünülmektedir. http://dogankaya.com/fotograf/halk_siirinde_bicim_ve_tur.pdf -Erişim tarihi: 25.02.2019

Meger kim muşibet nāmeñ Hudā tebdīl ide hayra
Belīmücrim saña her bir nefesde biñ topuz lāyık (146/4)

Med yapılarak oluşturulan hece imâleli okunduğunda vezne uyar. Bu durum kusurdur:

Muhabbetlü °aziz Şems gelür her gün ider imā
° Aceb mi gelseler tebrîkine rūhân-ı Mevlânâ (70/5)

Zihâf:

Bir dīvâne meşrebim nâmusı ° ar olmaz bana
Öyle bir baħrim ki hîç hadd-i kenâr olmaz bana
Dost dîdârın göreli göñlüm aķar şular gibi
Düşmüşem ° aşķ baħrına leyl ü nehâr olmaz bana (79/1)

Med:

İnledim ki perde-i âhımdan oldu *çâr-gāh*(115-1/2)

Berāber oldu me° mür bu işe Ferhād ile Şîrîn
Şanurlar bilmeyenler tîşe-i *Ferhād* yâr açdı (124/4)

Vasıl:

Hemān bir ben miyem yalvarıgelmiş beytine Hakk'ıñ
Nazar kıldım niyāz bābında vardır yüz *biñ* ° *abdullāh* (121/5)

Lāzım oldu zümre-i ° uşşāķa görmeklik anı
Lāle rengin gösterir hem gül yanağı bir kesim (175/3)

Şem'î, aruzlu şiirlerinde âşık tarzı şiirde yaygın olarak görülen aruzun hece ölçüsüne uyan kalıplarını kullanmıştır. 273 şiirin 210'unuaruz vezniyle oluşturan Şem'î, 139 şiirinde, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*; 58 şiirinde, *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*; 7 şiirinde *mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün*; 4 şiirinde, *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün*; 1 şiirinde, *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* ve 1 şiirinde de *fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül* vezinlerini kullanmıştır.

4.1.2. Kafiye ve Redif

4.1.2.1. Heceli Şiirlerde Kafiye ve Redif

Kafiye, güncel ve geniş tanımıyla; “şiirde ahengi ve anlam zenginliğini sağlamak için, dizelerin başında, ortasında veya sonunda, esas alınan belli seslerle tesis edilen ses benzerliği”dir²⁸⁸ (Kaya, 2010: 398). Türk halk şiirinde kafiye, yazılış benzerliğinden / göz kafiyesinden ziyade; ses benzeyişlerine göre, yani kulak için yapılır (Onay, 1996b: 21; Dilçin, 2004: 73).

İlk şiirlerde, şiir söylemede kolaylık sağladığı için ‘yarım kafiye’ kullanılmış ve kafiye daha çok fiil çekimleriyle oluşturulmuştur. Âşıklar da bu gelenek üstüne bina ettikleri şiirlerinde yarım kafiye kullanmaya devam etmişlerdir (Köprülü, 2004a: 127-128). Çünkü âşıklar, icra sırasında irticale dayalı şiir söylemektedir ve söylemede kolaylık sağlaması bakımından bu kafiye sıklıkla tercih etmektedirler. Cem Dilçin, halk şiirinde en küçük ses benzerlikleriyle bile kafiye yapılmasında, şiirlerin saz eşliğinde icra edilmesi ve sözlü olmalarının yanında, halk şairlerinin eğitim seviyelerinin düşük olmasının payı olduğuna inanmaktadır (2004: 73). Bu görüş bir ölçüde kabul edilebilir fakat geleneğin kendi iç dinamiklerinin önemi ve âşığın yetiştirdiği kültür ortamı gözden kaçırılmamalıdır.

Kafiye konusunda önemli olan diğer bir husus da ‘ayak’tır. Bazı araştırmacılar kafiye ‘ayak’ olarak nitelendirse de (Onay, 1996a: 21; Dizdaroğlu, 1969: 32; Dilçin, 2004: 73) bu iki unsur birbirinden farklıdır²⁸⁹. Âşık tarzı şiirde “kafiye+redif”ten oluşan ve şiirin çekirdeğini meydana getiren bu yapı, âşıkların irtical yeteneklerine göre ahenk ve konu bütünlüğü içinde şiir oluşturabilmelerini sağlamaktadır (Günay, 2008: 13-14). Âşıklar, atışma sırasında rakiplerini *bağlamak*

²⁸⁸ Güncel tanım olarak yer verilmesinin sebebi, önceki araştırmacıların kafiye sadece mısra sonlarında görüldüğünü ifade eden tanımlar yapmış olmalarıdır. Bunlardan Onay, “Bir beytin mısralarının son kısmını teşkil eden âhenkleri müşterek heceleridir” (1996b: 57); Dizdaroğlu, “anlamca ayrı, sesçe bir olan sözcüklerin dize sonunda yer almasıdır” (1969: 31) tanımlarını yapmışlardır. Köprülü ise konuya farklı açıdan yaklaşarak ilk şiirler için kafiye iptidai bir durumda olduğunu belirtmiş ve mısra sonlarındaki kelimelerin ses benzerliği bakımından birbirine aynı olmasını aramanın yanlış olduğunu kaydetmiştir (2004a: 127).

²⁸⁹ Dörtlüklerle oluşturulan şiirlerin ilk dörtlüğünün son dizesi ayak dizesi olmakla birlikte Doğan Kaya ayağın dörtlüğün ikinci dizesi ile başlayıp her dörtlüğün son dizelerinde tekrar edildiğini belirtmiştir (2010: 118).

ve mat etmek için dar ayak açmak gibi gelenekten aldıkları bilgileri kullanırlar²⁹⁰ (Dizdaroğlu, 1969: 33).

Âşık Şem’î’nin hece ile söylediği şiirlerinde kullanım sıklığı açısından sırasıyla: tam, zengin ve yarım kafiyeleri tercih ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, kafiyelerin kullanım sıklığı açısından birbirleri arasında çok büyük farklar bulunmamaktadır.

“Ses benzerliği tek sese dayanan kafiye çeşidi” (Kaya, 2010: 399) olan *yarım kafiye*, Şem’î’nin şiirlerinde çokça kullanılmıştır. Yarım kafiyenin daha ziyade Türkçe kelimelerle yapıldığı görülmektedir.

Diz çökdi karşıma dilber oturdu
 ° Āşıklar medhine kalem batırdı
 Ne hikmet başımda otlar bitirdi
Şem 7 Mecnûn oldu dilber de Leylâ (3/4)

Kocaldım çeşmimiñ nûrî döküldi
 Âh ide âh ide ° ömrüm söküldi
 Şaçalım pîr oldu kıddim büküldi
 Şarardı gül beñzim za° ferân oldu (15/4)

Moşkof hîleñle meydānı aldıñ
Yitirdiñ kendiñi Fir^c avun oldıñ
Mūsā ^caşāsıyla haşmıñı buldıñ
Ġarķ-ı Nıl ol da ^cummān[1] seyr it (60/17)

İncîr kadeh deyü rakîb(e) şunma boş
Çeküp alma şakın olursuñ serhoş
Eyle kulağına armudu mengüş
Hezâr dost yüzinden düşmânımız var (47/5)

“Ses benzerliği iki sese dayanan kafiye çeşidi” olan *tam kafiye* ayrıca tek uzun ünlü ile de yapılmaktadır (Kaya, 2010: 400) tam kafiyele de çokça kullanılmıştır.

Semt-i yāra varmaya kalmadı bir mîl
Hamd-i Kirdigāra hâl olur müşkil

²⁹⁰ *Ayak açmak*: Âşık karşılaşmalarında / atışmalarda ortamda bulunan en yaşlı kişinin, misafirin veya âşıkların başı ve müsaade ettikleri kişinin verdiği ayaktır. *Dar ayak*: Atışma sırasında rakibi bağlamaya yönelik olarak kafiye kurmakta zorlanılacak ayaktır. Bağlamak: Atışma sırasında âşıkların açılan ayağa uygun şiir söyleyememesi veya karşılık verememesidir (Dizdaroğlu, 1969: 33). Mat etmek ise sözce ve kafiye kullanımında bir âşığın atışmada bulunan diğer âşıklara üstün gelmesidir.

Hava bulut açılmadı fülk-i dil
Girdâb-ı mihnetde kapandı kaldı (14/4)

Aña dil vireli bu *Şem'î* kemter
İder lisânında ismini ezber
Bir kerre olmadı vuşlat müyesser
Beyhûde dillerde dasitân oldu (15/5)

Hallâc-ı Manşur'un sözi *ene'l-hak*
Gâfil olma sen de cân gözün aç *bağ*
Nesimî derisin yüzdürdi mutlak
İkrârların alan 'Ali'dir 'Ali (20/3)

'Aşkîñ şarâbıñı içince bir men
Cihân sarâyında eglenür iken
Var şûfî başıñıñ çaresün gör sen
Kuşûr su'âl olmaz divanelerden (40/2)

“İkiden fazla ses benzerliği” ile yapılan *zengin kafiye* (Albayrak, 2004: 283) Şem'î'nin şiirlerinde en sık rastlanan kafiye türüdür. Şem'î'nin, zengin kafiye türünün çoğunubir uzun ünlü ve tek sesle yaptığı ve Arapça, Farsça kelimelerle oluşturduğu görülmektedir.

Vakfe'ye cem' olmuş yetmiş biñ insân
Yeter melekler(ler)le hiç olmaz noğsân
Lebbeyk şadâsından ağlar âsumân
İner gözyaşından sil 'Arafât'a (1/2)

Latîñ dilberi gayetle şeh-bâz
İnâdına bir(i)birinden beyâz
İdemedim hâb-ı gafletden iğâz
Omuz virir durur dirabužana (6/11)

Bağdılar ki oldu yüz 'alem zâhir
Yüz biñ 'asker ile gelen Şâh Tâhir
Bu hâli görünce utandı kâfir
Dökdiler şarâbı mırdâr önünde (8/10)

Derd-i mend *Şem'î*dir 'aşkın mihengi
Âsitân-ı yârin bir belli sengi
Her kaçan kurulsa Kerbelâ cengi
Erenler gönderir imdâda beni (22/4)

Şehidân zümresi oldılar hâzır
Cümleñiñ ma' bûdı Yezdân-ı nâzır

Ordu ordu gezer İlyās'la Hı**z**ır
Yaralı kıllara merhem beraber (48/6)

Şem'i, bazı şiirlerinde kafiyei daha çok sesi / söyleyişi esas alarak yapmıştır. Bu kullanımda, onun halk şiiri geleneğine bağlı olmasının ve irticalen söylemesinin etkisi olduğu düşünülmektedir.

Dilber küşād itdi siyāh perç**em**in
Görünce tidredi yedi kāt **zem**in
Haq seni haṭādan eylesün **em**in
Bir āhū baqışın nergiz-i şehla (3/3)

Urum[un] dilberi olur cil**vel**i
Şırmalı uçkurdan gitmez bir **eli**
Karı marı dimeyüp hemān sevmeli
Kırk yaşında döner heniz civana (6/10)

Kimse raḥm eylemez ölsünacından
İlişmey[i]n yansın gitsün içinden
Şem'î kaçup gezer dinsiz ucından
Arayanlar bulsun vîrānelerde (10/3)

Yer didi bendedir pādişāh pa**şa**
Dîn-i bir uğrına turur şava**şa**
Seniñ meleklerin kılsun temā**şa**
Top tüfek havada bir naṣar eyle (11/11)

Geldiler aldılar bizi şanda**la**
Didiler sen misiñ bizim budalā
Didim felek bizi koydı bu ḥā**la**
Didiler ecrini virmez mi bāri (17/22)

İki yüz biñ serdārı var mu^c all**im**
Biz āyet üstüne ederle ta^c l**im**
İki yüz biñ de var okumuş ^c āl**im**
Elli biñ de ehl-i Qur³ ān'ı seyr it (53/4)

Şiirlerinde az sayıda da olsa cinaslı ve tunç kafiyei de kullanmıştır.

Yer didi yorulma seni ba**ğ**larım
Şaltānat şahibi vardır beklerim
Yaz gelür de meyvā virir ba**ğ**larım
Türli reyḥānıma bir naṣar eyle (11/3)

Arnabuñ dilberi sevilir **ammā**
 Olmasa gömlegi anıñ muşammā
 Her ne teklif etseñ bitirir **ammā**
 Çi[r]kin kōkar şılket virir insāna (6/5)

Māh yüzine düzmüş beñleri **ākī**
 Bu dünyā kimseye degildir **bākī**
 Mevlāyı severseñ mey virir **sākī**
 Nevbetim geldikce kesmem çabayı (18/3)

Zaman zaman kafiye'nin kusurlu kurulduğu, ses benzerliğinin yakalanamadığı veya ahengin sadece redifle sağlandığı şiirleri de görülmektedir. Bilindiği üzere kafiye, âşıkların söz söylemedeki kabiliyetlerini gösteren bir unsurdur. Sayıları fazla olmasa da Şem'î gibi usta bir âşığın şiirlerinde bu tarz örneklerle tesadüf edilmesinde; icranın irticalen gerçekleştirilmesi, sözlü aktarım sırasında aktaran, dinleyen veya kayda geçiren kişilerin şiirleri yanlış aktarması, hatırlayabildiği kadarıyla söylemesi/yazması gibi sebepler bulunmaktadır.

Ma° zür olsun aḥbāblar bu geldi dile
 Ünsiyyetim yokdur gayrı milletle
 Şem°ī maḥbūb sever cümle aḥbablar
 Muḥāliflik etmez aṣlā yārāna (6/15)

Gök didi yedi kat yerden ba^ğarım
 Kat kat buzlarımdan to^ğlar a^ğarım
 Bir yıldırım virüp seni ya^ğarım
 Āteş-i sūzāna bir na^ğar eyle (11/18)

Ölünce derdimi söyletmek için
 Çağırsa tenhayayār **yüze beni**
 Bildirse cürmimi çeksem (bu) cefāyı
 Tek tutsa yasımı **yār yüze beni** (21/1)

Kimse raḥm eylemez ölsünacından
 İlişmey[i]n yansın gitsün içinden
 Şem°ī kaçup gezer dinsiz ucından
 Arayanlar bulsun viranelerde (10/3)

Gök didi yer neñ var daḥı sunaca^ğ
 Şūr-ı İsrāfīl gelüp seni başaca^ğ
 Ḥallāc-ı Manşūr (gibi) taḡları ataca^ğ
 Topunuñ tozuna bir na^ğar eyle (11/12)

Şem’î, şiirlerinde diğer bir ahenk unsuru olan redifi çeşitli şekillerde kullanmıştır. Redif, genellikle kafiye sonlarında yer alan ses ve görevleri aynı olan yapılar olmakla birlikte mısra başında da görülebilmektedir. Özellikle âşık tarzı şiirde “Dedim dedi” şeklinde söylenen şiirler, bunun en belirgin örneklerindendir. Şem’î’nin bu şekilde bir şiiri bulunmaktadır:

Didim Konya (da) nedir **didi** şehrimdir
Didim gider misin **didi** yolumdur
Didim, Şem’î nedir **didi** kulumdur
Didim şatar mısın söyledi yok yok (28/5)

Şem’î’nin şiirlerinde genellikle ‘ek hâlinde redif’ kullandığı görülmektedir:

Tavâf eyler iken Beytû’l-Haremde
 Görmedim nazîrin mülk-i âdemde
 Nâmımız söylenür Rûm-ı ° Acem’de
 Baña Şem’î derler ° âlî-şân-ile (12/3)

Bizim sırdaşımız cümle erenler
 Kırklar meclisinde kadeh sürenler
 Vücûdî ° alleme’l-esmâ bilenler
 Hıfzında nüsha-i kübrâyı neyler (52/3)

Vüzerâlar zerrîn kemer kuşansın
 Zincîrinden aşanlar boşansın
 Yeryüzüne kâfir leşi döşensin
 Pençeleri kanlı aşlan[ı] seyr it (59/9)

Ayrıca, ‘kelime hâlinde redif’ ve ‘mısra başına doğru kayan redif’lerde onun şiirlerinde çokça görülmektedir:

Mâh zi’l-hiccenin sekizinci günü
 Göründü Mekke’den yol ° Arafât’a
 Gün bugünkü gündür sâ° at be sâ° at
 Niceler irmedi bil ° Arafât’a(1/1)

Gök didi kim niçün düşmānolursın
 ° Âkıbet sen gine pişmān olursın
 Toğmasın güneşim zindānolursın
 Bendeki rüşāna bir naz ār eyle (11/8)

Bāzār-ı ° aşk içre cevri güzeller
 Mezāda virmişler **ķapan ķapana**
 Rūy-ı çeşmimden zühūr eyledi seller
 Turmaz mevce urur **ķapan ķapana**(4/1)

Tevhīd idin ķardaşlar **lā ilāhe illallāh**
 İder tağlar ağaķlar **lā ilāhe illallāh**
 Siz birlige gelince **lā ilāhe illallāh**
 Melekler dağı başlar **lā ilāhe illallah** (13/2)

Teşnesidir āb[ı] meyin ezelī
 Muħabbet meyine ķanar mī Şem° ĩ
 Anın istediği dünyā güzeli
 Degme bir güzele iner mī Şem° ĩ (22/1)

Didim ķalemnedir didi ķaşımdır
 Didim incü nedir didi dişımdır
 Didim on beş nedir didi yaşımdır
 Didim daha var mī **söyledi yok yok**(24/3)

Şem'î'nin hece ile söylediği şiirlerde, yarım kafiye zengin ve tam kafiyele göre nispeten az kullanması onun, şiirlerini irticalen söylemediği anlamına gelmemelidir. Yukarıda bahsedildiği gibi bu durum değerlendirilirken onun yaşadığı kültür ortamı göz önünde bulundurulmalı ve şehir kültüründe yetişmiş bir âşık olarak yaşadığı dönemde Konya'nın kültürel atmosferininonun şiirlerine pek çok açıdan tesir ettiği unutulmamalıdır.

Şem'î'nin heceli şiirlerinde üç türlü kafiye şeması ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisinde, ilk dördlüğün birinci ve üçüncü dizeleri ile ikinci ve dördüncü dizeleri kendi arasında kafiyelenmiştir. Diğer dörtlüklerin ise ilk üç dizeleri kendi aralarında, dördüncü dizeleri ise ilk dördlüğün ikinci ve dördüncü dizeleri ile kafiyeledir.

-----a	-----c	-----d
-----b	-----c	-----d
-----a	-----c	-----d
-----b	-----b	-----b

Bāzār-ı ° aşk içre cevri güzeller a

Mezāda virmişler kapan kapana b
 Rûy-ı çeşmimden zühûr eyledi seller a
 Turmaz mevce urur kapan kapana b (4/1)

Cemālin gösterdi bir iki dilber c
 Turmayup gönül gördüğün ister c
 Biri kaymak şatar birisi şeker c
 Münāsip bulmuşlar kapan kapana b (4/2)

İkinci kafiye düzeninde, ilk dörtlüğün birinci üçüncü dizeleri serbest olup ikinci ve dördüncü dizeleri kendi aralarında kafiyelidir. Diğer dörtlüklerin ise ilk üç dizesi kendi aralarında, dördüncü dizeleri ise ilk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizeleri ile kafiyelidir.

-----a -----d -----e
 -----b -----d -----e
 -----c -----d -----e
 -----b -----b -----b

Māh zi'l-hiccenin sekizinci günü a
 Göründü Mekke'den yol ° Arafāt'a b
 Gün bugünkü gündür sā° at be sā° at c
 Niceler irmedi bil ° Arafāt'a b (1/1)

Vakfe'ye cem° olmuş yetmiş biñ insān d
 Yeter melekler(ler)le hiç olmaz noḡsān d
 Lebbeyk şadāsından ağlar āsumān d
 İner gözyaşından sil ° Arafāt'a b (1/2)

Son olarak, şiirdeki tüm dörtlüklerin ilk üç dizeleri kendi aralarında, dördüncü dizeleri de ilk dörtlüğün son dizesi ile kafiyelendiği düzenle karşılaşılmaktadır. Bu şekilde söylediği iki şiir bulunmaktadır.

-----a -----c -----d
 -----a -----c -----d
 -----a -----c -----d
 -----b -----b -----b

[Ol] ° Arab dilberniñ yegindir âteşi	a
Gencini sevmezseñ yıkılur kaşı	a
Her ne teklif eyleseñ bitirir işi	a
Eziyyet eylemez aşlā insāna	b
Abaza dilberi kendüye āşināyı sizer	c
Güler yüz gösterir tîz başdan azar	c
Bir mangır gösterseñ uçkurdan çizer	c
° Arz ider [de] seni koyar tımmana (6/1-2)	b

4.1.2.2. Aruzlu Şiirlerde Kafiye ve Redif

Âşık Şem’î, şiirlerinin çoğunu aruz vezniyle söylemiş/yazmıştır. Âşıkların irticaları, irticalen söylemeye dayandığı için heceli şiirlerinde yarım kafiyei daha çok kullandıkları görüşlerine ek olarak; yarım kafiyein sadece irticalen söylemeye bağlanmasının birtakım genellemelere yol açacağı düşünülmektedir. Buradan, âşıkların sadece heceli şiirleri irticalen söyleyebildikleri, dolayısıyla aruzlu şiirleri sadece yazdıkları veya aruzla irticalen şiir söyleyemedikleri, bundan dolayı da aruzlu şiirlerde yarım kafiyein kullanılmadığı yahut nadiren görüldüğü sonuçları çıkarılmamalıdır. Aruz vezni bahsinde konu edildiği üzere âşıklar, aslında ezgi temelli ve hece veznine yakın, nispeten kolay vezinleri tercih etmektedirler²⁹¹. Dolayısıyla aruz vezniyle de irticalen şiir söyleyebildikleri düşünülmektedir. Âşığın söz söylemedeki ustalığı, kelime dağarcığına göre diğer kafiyei de kullanabilmesine olanak sağlamaktadır²⁹².

Şem’î, genel olarak şiirlerinde kafiyei başarılı bir şekilde kullanmıştır. Fakat aruzlu şiirlerinde kafiyei kullanmada daha başarılı olduğu görülmektedir. Bunda; heceli şiirlerinin halk arasında daha çok talep görmesi ve sözlü ortamlarda daha çok icra edilmesi dolayısıyla birtakım dış etkenlere maruz kalmış olmasının etkisi olabilir. O, aruzlu şiirlerinde en çok zengin kafiyei, daha sonra tam ve az olmakla birlikte yarım kafiyei kullanmıştır.

²⁹¹ Günümüz âşıkları ile yapılan görüşmelerde, âşıkların aruzlu şiirleri de irticalen söyleyebildikleri, tamamen hece sayarak ve ezgi kalıplarının getirdiği duraklamalara dayanarak söyledikleri / yazdıkları anlaşılmıştır.

²⁹² Âşık tarzına aruz vezninin kullanımıyla giren yeni şekillerin ‘ezgi’ boyutu hesaba katıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır. bk. Çalışma içinde “4.1.1.3.2. Aruzlu Şiirlerde Nazım Şekilleri ve Türleri”.

Yarım kafiye örnekleri:

Sen bugün nādān ile gezdiñ merāk oldu baña
Çeşm-i mestiñ remzle süzdiñ merāk oldu bana (81/1)

Nā-gehān destinden aldım eyledim bir cur° a nūş
Āh-ı efgānım feleklerde melekler etdi gūş
Teşkīn olmaz āteşim āb-ı hayāt içsem de boş
Kül ider āhīr beni ° aşk-ı harāret āteşi (131/3)

Tam kafiye örnekleri:

Besmeyleyle hāmemi aldım ele ben evvelā
Hamd ü şükrim resm-i haṭ dīvāna yazdım ibtidā(68/1)

Bir za° if üftādeyim hünkārım ihfālanmasun
Haddi mi rüyın gören bī-çāre sevdālanmasun
Zülfünün her teline biñ ° aşıkān berdār olur
Yalınız Manşūr çıkup berdāra da° vālanmasun (199/1)

Ṭurma cevri eyle güzel çağıñ dimez miydim saña
Ehl-i diller nūş-ider ağıñ dimez miydim saña (83/1)

Qurılır bir gün olur meydān oṭağı ayrılık
Görinür ° aşıklara vuşlat bulağı ayrılık (145/1)

Elvedā ey sakīyā ülfet tamām oldu tamām
Cām-ı mey oldu şikest işret tamām oldu tamam (162/1)

Mey viren sāķileriñ elde ayağı bir kesim
Leb’imize devr-i dürüst dilber dudağı bir kesim (175/1)

İmtihān-ı ° aşka dīdār olsun ey dil öñcülün
Baş yarup boynun egen ° aşk āteşinden sünbülün
Bād-ı ° aşka şav(ı)rılır elbetdeyandıñsa külün
Var danış kitāb-ı ° aşka var ise bir müşkülün
Bir kurı feryād-ile āšnāsı olmuşdur gülün
İş mi çalışmasıtırnağı kalınca bülbülün (213/1)

Şem’î’nin aruzlu şiirlerinde zengin kafiyei daha çok biri uzun ünlü olmak üzere iki sesle sağladığı görülmektedir. Şiirlerinde görülen zengin kafiye örnekleri şu şekildedir:

Hāk-i pāy-i devlete yüz sürmesi **şāndır** bana
Pāye-i rif'at cihānda pūs-i dām**āndır** bana (78/1)

Geldi mevsīm-i bahār feryāda başlar ° andel**īb**
Zulmet-i şiddet şitālar geçdi gül devri gar**īb**(96/1)

Çözölsün sīnebendiñ ° ayne-i devr**ānı** görsünler
° Acāib nesneler peydā olup seyr**ānı** görsünler
İşitsün zümre-i erbāb-ı diller itmesün şübhe
Okunsun bendeler hakkında ol(an)ferm**ānı** görsünler (232/1)

Çerh elinden kimse yok ° ālemde giry**ān** olmamış
Dehr içinde var mıdır bir sīne pür**yān** olmamış (258/1)

Muḥālif bāda virdim dāne yok şavruıldı ḥar**manım**
Çekildim çille-yi ḡam tekkesinde şimdi mih**manım** (167/1)

Bir meḡādir aḡlamaz dildāra ḡönlüm oldu **bend**
Çekdigim cevri-cefāya eyledi ° ālem pes**end**
Bir ḡurīdār-ı ḡamīñla yok bana aḡlā men**end**
Kā° inātīñ ḡalkı gelse ḡişşedār olmaz bana (79/3)

Ḡālib oldum her kaçan aḡyār-ile itdimse **ceng**
Kalmadı pāzūda kuvvet ihtiyār olduğca **heng**
İstemezdin tekke-i ḡüsnüñde bir hücreseñiñ
Şarmasaydın başıma tekbīr-ile āteş pel**eng**(112/1)

Şem'î'nin aruzla söylediḡi/yazdığı şiirlerde de söylenişe önem verdiḡi görölmektedir.

Ḥalāş olmak ne mümkün bir ḡöñöl kim mübtelā olsa
Alınmaz ° aşḡ elinden iki ° ālem bir yaña olsa (87/1)

El-vedā° ey ° āleme rahmet kılan ḡan el-vedā°
Ḥasretiñle dīdeler döksün kızıl ḡan el-vedā°

Geldiḡiñ vaḡt açılır himmet ḡapısı ° āleme
Gitdiḡiñ vaḡt eyleriz āh-ile efḡ**ān** el-vedā° (66/1-2)

Bu şiirin ilk beytinde tam kafiye bulunmaktadır. Ayaḡın tekrarlandığı diḡer tüm mısralarda ise “-ān”lar uzun ünlü ile zengin kafiye oluşturmakta ve Şem'î'nin burada söyleyişini esas aldığının anlaşılmaktadır.

Şem'î'nin aruzlu şiirlerinde geçen redifler şu şekildedir:

1. Ek hâlinde redif:

(Öyle) muhânnette bağan kör olmaz mı bu cāh-ı ra° nāya
Ki zirā seng-i hār itmedir ahkām-ı Mevlā'ya (81/1)

Mu° teber bir pāyedir zencir-i ° aşk dīvānede
Her biri bir pāye bekler küşe-i tavhānede (95/1)

Girerseñ Hazret-i Yūsuf gibi zencirle zindāna
Şehid-i Kerbelā rāhında kıoysuñ başı meydāna
Terāzü başına al var yüküñ yüklet de kervāna
Ne miqdār oldığın öğren metā° in orda mizāna
Kurulduğda cefā emtā° inñ her yerde bazarı
Disünler yükletdir derd ü gam miñnet haridārı (127/3)

2. Kelime hâlinde redif:

Girmesün meydāna yoğsa pehlivānı **Ḳonya'nıñ**
Kuşanır āhen kemer merd-i cihānı **Ḳonya'nıñ**
Pençe-i ser-tizine tağmaz giyünür pāyini
Gökden ° anğā indirir dā° im şehānı **Ḳonya'nıñ**(204/1)

Şeyh-i kāmīl tālibiz tekkeñde himmet **bekleriz**
Çille-keş dervişleriz kesretde vahdet **bekleriz** (275/1)

3. Redifin mısra başına kayması:

Ṭurma cevır eyle güzel çağıñ **dimez miydim saña**
Ehl-i diller nüş-ider ağıñ **dimez miydim saña** (83/1)

İhtiyārım taze yār **olsun direm meşreb bu ya**
Nātüvān oldum medār **olsun direm meşreb bu ya**(88/1)

Benim Manşūr-ı ° aşkdāra **niyāz it hālim ° arz eyle**
Mecālim yokdur inkāra **niyāz it hālim ° arz eyle**
Kemālim buldum ° aşk-ıla diyār-ı gurbet ellerde
Bu hāli ol sitemkāra **niyāz it hālim ° arz eyle**(106/1)

Dil uğrum girdi dükkānımda **kaladı neyleyem eyvāh**
Cevāhirler çıkan kānımda **kaladı neyleyem eyvāh** (121/1)
Arz-ı hālim evvelā **evlād-ı Mevlānā'ya hū**
İntisābım ibtidā **evlād-ı Mevlānā'ya hū** (266/1)

Metnin nazım şeklini belirleyen unsurlardan kafiye şeması, Şem'î'nin aruzlasöylenmiş/yazılmış şiirlerinde şu şekillerde görülmektedir:

1. -----a -----b -----a
 -----a -----a -----a

Hāk-i pāy-i devlete yüz sürmesi şandır bana
 Pāye-i rif' at cihānda pūs-i dāmāndır bana

Kūşe-i vahdetde de bu hūsta-dil mecrūh iken
 İltifātın remz ile iksīr-i dermāndır bana

Hācılar bayramıdır tekbīr ile gel yanıma
 İsteseñ cān virmemek ° ıydıñde ° işyāndır bana (78/1-3)

2. -----a -----c
 -----a -----c
 -----b -----c
 -----a -----a

Medhe şāyeste güzel ab u havāsı Sille'niñ
 Zümre-i ° uşşāka çokdur merhabāsı Sille'niñ
 Meclisinde neyle mey sanṭūr kemān tāze civān
 Vaşf olunmaz dil ile zevk ü şafāsı Sille'niñ

Kil(i)seniñ bābına var seyr eyle Rūmī dilberi
 Muğ-peçe maḥbūbları on beş yaşında duḡteri
 Cenk ider ° uşşāk-ile bir ordı Moskof leşkeri
 Varanı eyler şehīd tīr-i kaçāsı Sille'niñ (211/1-2)

3. -----a -----b -----c
 -----a -----b -----c
 -----a -----b -----c
 -----a -----a -----c
 -----a -----a -----a

Mevsim bahār oldı açıldı yine rāzım
 Gel diñle benim bülbul-i şeydā şeh-nāzım
 Ref' itdi gülün perdesini nāz u niyāzım
 Āfāka çıkar perde-i āhımla hicāzım
 'Aşq virdi düzen seyre āhenk sīnede sāzım

Yaz geldi şafâ vaftidir ey zümre-i gümrah
 Ruḥṣat virilür semt-i dil-ārāya bu bir mäh
 Cānān ile vuşlat demidir siz oluñ agāh
 Zeyn itdi şüküfeyle kamu yeryüzin Allāh
 Çıkmazdı benim bezm-i dil-ārāya āvāzım (170/1-2)

4. -----a -----b -----c
 -----a -----b -----c
 -----a -----b -----c
 -----a -----a -----c
 -----a -----a -----a
 -----a -----a -----a

İmtihān-ı ° aşka dīdār olsun ey dil öñcülün
 Baş yarup boynun egen ° aşk āteşinden sünbülün
 Bād-ı ° aşka şav(ı)rılır elbetdeyandıñsa külün
 Var danış kitāb-ı ° aşka var ise bir müşkülün
 Bir qurı feryād-ile āšnāsı olmuştur gülün
 İş mi çalışmasıtırnağı kalınca bülbülün

İstemez ° aşıkların çeşminde aślā hāb-ı ° aşk
 Çeşm-i ° aşıktan çıkar her rüz-ı şeb hūn-āb-ı ° aşk
 ° Ākıbet dil fülkini eyler helāk girdāb-ı ° aşk
 Cān u başı terk ider Mañşūr gibi erbāb-ı ° aşk
 Bir qurı feryād-ile āş'nāsı olmuştur gülün
 İş mi çalışması tırnağı kalınca bülbülün (213/1-2)

4.1.3. Nazım Şekilleri ve Türleri

Türk halk şiirinde şekil ve tür ile ilgili bazı meseleler, henüz tam olarak çözüme ulaştırılmış değildir. Bazı şiir örneklerinin, başlangıçta *mânide* olduğu gibi “acaba şekil mi yoksa tür mü?” sorusu etrafında tartışmaya muhtaç hâlde bırakılmaları bir sorunsala dönüşmüştür. Şekli ve türü belirleyen unsurların ne olduğu, ezginin belirleyici olup olmadığı, icrasına dair bilgiye ulaşılamayıp salt yazılı kaynaklarda bulunan bir metnin türünü belirlemede nasıl bir yol izleneceği gibi birtakım sorular

araştırmacıların katkılarıyla aydınlanmaya başlasa da zihinleri meşgul etmeye devam etmektedir²⁹³.

Öcal Oğuz, tür ve şekil konusu ile ilgili birtakım tespitler yapmış ve bunları dile getirmeden önce, halk şiirinin belirli kurallar çerçevesinde ortaya konan bir “gelenekşiiri” olduğunu hatırlatmak gerektiğini vurgulamış; “*İzah edilemeyen veya bir kurala bağlanamayan hususları, halk yaratmalarını aşırı serbestlik olarak nitelemenin yanlış olacağı düşüncesiyle geleneğin kurallarının neler olabileceğini*”(2001: 17-18) tartışıklarını dile getirmiştir²⁹⁴. Oğuz, bu yorumunda Dizdaroğlu’nun konu hakkındaki düşüncesini işaret etmiştir. Dizdaroğlu; “*Halk şiirinde belirli kurallara bağlı nazım biçimleri yoktur. Divan şiirinde görülen ve her biri ayrı bir düzende olan biçimler halk şiiri için söz konusu değildir.*” (1969: 45) şeklindeki ifadesini biraz daha ilerleterek “*halk şiirinde nazım biçimleri değil, türler vardır.*” yargısına ulaşmıştır (1969: 45).

Oğuz, nazım şeklinin *kafiye örgüsü* ve *hacimde* aranması gerektiğini vurgulayarak âşık tarzı şiirde kullanılan “aruzlu şekiller”in bu değerlendirme kapsamında olmadığını; halk şiirinde hece sayısı ile makam arasında bir ilişki bulunduğunu ve makamlardaki ses dizileri ile şiirlerin hece sayılarının bağlantılı olduğunu; konu ile ezgi arasında güçlü bir bağ olup türlerin, şiirlerin konu ve ezgilerine bakılmak suretiyle adlandırılmaları gerektiğini; konuyu belirleme ve sınırlandırma gücüne ulaşmış ezgilerin ise tür adı olabileceğini belirtmiştir (2001: 18).

Âşık tarzı şiirde tür ve şekil sorunu, heceli şiirler için halk şiirinin genelinde tartışma konusu olan meselelerle benzerlik taşımaktadır. Oğuz, bu sorunun çözüme ulaşması için “makamlar”ın çok büyük önem taşıdığını, fakat araştırmacıların “teganni”, “ezgi”, “makam” şeklinde farklı tarif ettikleri ikinci bir kavram sorunun bulunduğunu ifade etmiş ve araştırmacıların şiirlerin müzikle ilişkisini

²⁹³ Bu mesele, şüphesiz müstakil bir çalışma konusu olacak genişlikte olduğundan burada sadece ana hatlarıyla belirli konulara temas edilmeye çalışılmıştır.

²⁹⁴ Oğuz, halk şiirinin sorunları üzerinde çalışan araştırmacılardan bazılarının, koydukları kurallara uygun olmayan noktalarda çözüm olarak halk şairlerinin keyfiliği ve alanın başıboş, kontrolsüz olduğu düşüncelerine dayanarak konuyu çözmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu bağlamda halk şiirinin bir “gelenek şiiri” olduğundan ortaya çıkan istisnai durumlarda yukarıdaki gibi genellemelere başvurmak yerine öncelikle yapılan tarif, tespitlerin yanlış veya yetersiz olduğunu düşünmek gerektiğine dikkat çekmiştir (2001: 17).

değerlendirilmeden bu sorunun çözülemeyeceğini belirttikleri hâlde konuya eğilmediklerini vurgulamıştır²⁹⁵ (2001: 45).

Aruzla söylenmiş/yazılmış şiirlerde belirgin olarak karşılaşılan mesele, araştırmacıların “aruzlu türler” ve “aruzlu şekiller” şeklinde bir sınıflandırmaya tâbi tuttuğu şiirlerin aslında hangi sınıflandırmaya dâhil olup olmayacağıdır. Köprülü, klasik edebiyat tesiriyle âşıkların söylemeye/yazmaya başladıkları bu şiirlerin *şekil* olduğunu belirtmiştir (2004g: 311-312). Dizdaroğlu ise bu şiirleri “Aruzlu Türler” başlığı altında ele almıştır²⁹⁶. Onay, tam olarak şekil veya tür demekten kaçındığı aruzlu şiirlerin tanımlarında, daha çok ezgi ve konu ile ilgili açıklamalara yer vererek *türe* yakın bir çerçeve çizmiştir. (1996b: 179-206).

Âşık tarzı şiirde aruz vezniyle oluşturulan şiirlere, şiirlerde kullanılan vezinlere göre ad verildiğinden şekil olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bununla birlikte veznin belirlenmesinin ardından, şiirlerin kafiye şemasına bakıldığında ise klasik şiirin hangi nazım şekli ile oluşturuldukları anlaşılmaktadır. Sözgelimi *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle söylenmiş/yazılmış şiir *divan* veya *divani* olarak adlandırılmakta ve dış özelliklerine göre; gazel, murabba, musammat, müseddes şeklinde söylenmiş/yazılmış divan denilerek klasik şiirin hangi şekli ile oluşturulduğuna işaret edilmektedir²⁹⁷. Burada dikkati çeken, bu şiirler şekil olarak kabul edildiğinde ‘şekilde şekil’²⁹⁸ gibi bir karmaşık yapının ortaya çıktığı izlenimini yaratmasıdır. Fakat âşık tarzının kullandığı *gazel*, *murabba* gibi şekillerin klasik şiirin şekilleri olup bu iki şiir geleneğinin birbirinden farklı olduğu göz önüne alındığında aslında ortada âşık tarzı şiirin kendi iç dinamikleri içinde bir sorun yaratmayacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte dikkat çeken bir başka konu, bu şiirlerin ezgi ile birlikte kendilerine has bir icra şekli oluşturma kapasitesi var ise veya muhtevalarında belirgin bir ayrıma varılabiliyorsa o zaman nasıl bir sınıflandırma yapılması gerekeceğidir. Âşık Şem’î’nin, divani şeklinde söylemiş/yazmış olduğu *Konya divanının* icra edildiği özel bir ezgi kalıbı

²⁹⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için çalışma içinde bk. “1.1.5. Musiki (Âşık Musikisi)”.

²⁹⁶ Kültür Bakanlığının resmî internet sitesinde de bu tarz şiirler “Aruzlu Türler” başlığı altında kayıtlıdır. Bk. <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12783/asik-edebiyatinda-turler.html> -Erişim tarihi: 10.03.2019

²⁹⁷ Âşıkların hece ölçüsüne nispeten yaklaşan aruz vezinleriyle; gazel, müstezad, murabba, muhammes, müseddes gibi nazım şekillerini kullandıkları görülmektedir (Köprülü, 2004ç: 179).

²⁹⁸ Vurgu tarafımıza aittir.

bulunmakta ve bu ezgiye *Konya divan ayağı* adı verilmektedir. Bu ezgi kalıbıyla *divan*ların söylendiği bilinmektedir²⁹⁹. Oğuz'un belirttiğine göre konuyu belirleme veya sınırlandırma gücüne ulaşmış ezgiler tür adı olabilmektedir. O hâlde burada *divan* tür olarak da kabul edilebilecek midir sorusu gündeme gelmektedir. Günümüz âşıkları ile yapılan görüşmelerde, âşıkların *divan*ları genellikle fasılların başındaki “hoşlama” veya “hoşgeldiniz” bölümünde okudukları ve aslında şiirlerini bildikleri makamlar üzerine icra ettikleri anlaşılmıştır. *Divan* veya *kalenderi* okuyabilecekleri makamların farklı olduğunu, ezginin bunu belirlediğini ifade etmişlerdir. Bu hususlar göz önüne alındığında ise, belli bir makamda bir şekil okunması mümkün olmadığından bu şiirlerin tür olarak kabul edilebilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yukarıda birkaç örnekle dikkat çekilmeye çalışılan meseleye bir çözüm üretilmemiş olduğundan; çalışmada, aruzlu şiirler için şekil ifadesi tercih edilmiştir. Şem’î’nin heceli şiirlerinde koşma, destan, güzelleme, koçaklama; aruzlu şiirlerinde ise münacaat, naat, ilahi, elifname gibi türlere yer verdiği görülmektedir.

4.1.3.1. Heceli Şiirlerde Nazım Şekilleri ve Türleri

Âşık tarzı şiirde, heceli şiirlerin nazım şekilleri *koşma*, *mânî*, *destan*; türleri ise *koşma*, *güzelleme*, *koçaklama*, *taşlama*, *ağıt*, *semai*, *varsağı* ve *destan* şeklinde sınıflandırılabilir (Oğuz, 2001: 18-20; Aça, 2004: 284-298; Çobanoğlu, 2006: 19-21).

Oğuz, Türk halk şiirinde nazım şekillerini; *mani*, *koşma* ve *destan*; nazım türlerini ise; “‘ezgi’ ağırlıklı türler”³⁰⁰, “‘konu’ ağırlıklı türler”³⁰¹ ve “‘ezgi’ ve ‘konu’ ağırlığı aynı yoğunlukta olan türler”³⁰² olmak üzere üç başlıkta tasnif etmiştir (2001: 18-20). Özkul Çobanoğlu ise nazım şeklini şiirin, nazım birimi, ölçü, kafiye örgüsü gibi dış unsurların belirlediğini belirtmiş ve bu yapıyı “nazım birimi+ölçü+kafiye veya uyak şeması” şeklinde formüle etmiştir.

Çobanoğlu’nun dile getirdiği diğer bir husus ise şiirlerin uzunluğunun şeklin belirlenmesinde rol oynadığıdır. Ona göre *koşma* ve *mânî* şekil olarak kısa biçimler olup *destan*lar ise beş-yedi dörtlükten daha uzun olmakla *koşmadan* ayrılmaktadır

²⁹⁹ Çalışma içinde bk. “3.1. Sözlü Kültür Ortamı”.

³⁰⁰ Türkü, varsağı, semai, koşma.

³⁰¹ Koçaklama, taşlama, güzelleme, destan, ilahi, devriye, nutuk, şathiyye.

³⁰² Ninni, ağıt, mânî.

(2000: 13-15). Destanlar, koşmalarla aynı tip kafiye şemasına sahiptir, koşmalar gibi ayaklı metinlerdir. *xaxa bbba ccca* veya *abab cccb dddb* şeklinde kafiye örgüsüne sahiptir. Destanlar genellikle 11’li hece ölçüsüyle söylenmekle birlikte 8’li heceli ölçüsü ile de oluşturulabilmektedir (Çobanoğlu, 2000: 19). Çobanoğlu, çeşitli yönlerden destanların ayırt edici şekil özelliklerine dikkat çekerken aynı zamanda bu şiirlerin bir ‘tür’ olduğunu kabul etmektedir.

Halk şiirinin örneğine en çok rastlanan nazım şekli olan koşma, genellikle 11’li hece ölçüsüyle söylenmekte, 7’li, 8’li hece ölçüsüyle söylenen örneklerine de rastlanmaktadır. Dizdaroğlu, koşmayı tür olarak ele almış ve aynı zamanda sadece besteden oluşan bir ezgi adı olduğunu da belirtmiştir (1969: 68-69).

Nazım şekli olarak mânîye, bir şiirinde iç kafiye olarak tesadüf edilmektedir (13). Yaygın olarak *aaxa* şeklinde kafiye örgüsüne sahip mânîler müstakil hanelerden oluşmaktadır. Şem’î’nin şiirlerinin ise tamamı ayaklıdır.

Şem’î’nin heceli şiirleri, *koşma* ve *destan*lardan oluşmaktadır. Onun tespit edilen 63 şiirinin 49’u *koşma*³⁰³, 14’ü ise *destan*lardan müteşekkildir.

Şem’î, fasıllara bağlı olarak icra edilen koşma şeklinde şiirlerinden 41’inde 11’li hece ölçüsünü kullanmıştır. 14’lü (13) ve 8’li (44) hece ölçüleriyle de birer şiiri bulunmaktadır³⁰⁴. Koşmaların 11’i üç, 21’i dört, 10’u beş ve biri yedi dörtlükten oluşmaktadır. Şem’î’nin koşma şeklinde şiirleri, *düz koşma* tarzındadır.

Âşık tarzı şiirde önemli bir yere sahip destanların, Şem’î’nin heceli şiirlerinin neredeyse dörtte birini oluşturması onun sanatının gücünü göstermesinin yanında icra boyutuyla âşık fasıllarında edindiği güçlü konuma da işaret etmektedir. Şem’î’nin söylediği 14 destanın 8 (2), 11 (2), 15 (2), 12 (1), 14 (1), 16 (1), 18 (1), 20 (1), 23 (1), 24 (1) ve 27 (1) dörtlükten oluştuğu görülmektedir³⁰⁵.

³⁰³ 40.şiirin benzer metni 40.1. olarak numaralandırıldığından burada ayrıca sayılmamıştır.

³⁰⁴ Parantez içinde verilen şiirlerin numaralarıdır.

³⁰⁵ Burada, parantez içerisinde kaç adet şiir bulunduğu gösterilmiştir.

4.1.3.2. Aruzlu Şiirlerde Nazım Şekilleri ve Türleri

XVI. yüzyıl sonlarından başlayarak ve özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde âşıkların klasik edebiyatın tesirinden kendilerini kurtamayarak bu durum son hadde ulaşmış ve iki farklı gelenekten gelen bu edebiyatların etkileşimi sonucundaâşık tarzı şiirde yeni şekiller oluşmuştur (Köprülü, 2004f: 310). Köprülü'ye göre, aruzun nispeten heceye daha yakın cüzleriyle tanzim edilmiş âşık tarzı şiirde oluşan bu yeni şekiller, belli ezgilere göre okunması amacıyla tertip edilip saz eşliğinde okunduğundan bunları musiki saymak daha doğrudur³⁰⁶(2004f: 310).Buradan hareketle âşıkların daha önce belirtildiği gibi aruzla söyledikleri şiirleri irticalen söylemede zorlanmadıkları daha kolay anlaşılacaktır.

Âşık tarzı şiirdeki aruzlu nazım şekillerinin sayısı fazla değildir. Her kalıp bir nazım şekline ait olup kullanılan altı kalıp yani altı nazım şekli bulunmaktadır (Dilçin, 2004: 354). Âşık tarzına özgü, klasik şiirde ve Acem edebiyatında görülmeyen nazım şekilleri şunlardır: Divan, selis, semai, kalenderî, satranç, vezn-i aher (Köprülü, 2004f: 311-312³⁰⁷; Dilçin, 2004: 354; Dizdaroğlu, 1969: 123-140). Şem'î,bu şekillerde divan şiirinin tesiriyle tevhid, nat, münacaat, mersiye, pendname türlerinden şiirler söylemiş/yazmıştır. Ayrıca sayıları az olmakla birlikte âşık tarzı şiirde söz konusu şekillerle oluşturulmuş destanlar da bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2000: 24-25). Şem'î'nin bu şekilde söylediği/yazdığı destanların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Bu da onun âşık tarzı şiirde önem taşıyan destan türüne hâkimeyetini ve bu şiirleri söylemedeki başarısını göstermektedir. Aşağıdaki şiirler, onun aruz vezniyle söylediği / yazdığı destanlara örnek gösterilebilir.

El-vedâ° ey ° âleme rahmet kılan han el-vedâ°
Hasretiñle dîdeler döksün kızıl han el-vedâ° (66/1)

Mısr'ı ihyâ eylemiş evlâd-ı maḥbûb-ı Hudâ
Nûr-ı ° ayn-ı Muştafâ ibn-i ° Aliyyü'l-Mürteẓâ

³⁰⁶ “Saz şairlerinin malı olan aruzlu şiirler, birkaç kalıptan öteye geçmez. Ve bu şiirler, sadece kalıplara göre değil, o kalıpların söylendiği özel ezgi de dikkate alınarak adlandırılır: *Divan*, *selis*, *kalenderi* gibi. Bunlar aruzun belli kalıplarına uymakla kalmaz, özel bir ezgiyle de söylenirler. Yani Türk şiirinin en belirgin özelliği olan şiir-ezgi bağlantısı burada da kendini açığa vurur.” (Dizdaroğlu, 1969: 123).

³⁰⁷ Köprülü bu nazım şekilleri arasında ‘vezn-i aher’i zikretmemiştir.

Beyt-i evvel ravza-i pāk-i şehīd-i Kerbelā
 °Ömrün ifnā eylediñ gelmez huzūrunda ğınā
 Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyāret evvelā
 Bā-ḥuşuş oldur şefā° at ḥāzini rüz-ı cezā (73/1)

Bir te° ehhlül kaşdına etdim murād feth oldı bāb
 Rehnümā oldı bu yolda bize bir °āli-cenāb (91/1)

Ġāzi Sultān Maḥmūd'a kuvvet vire Rabbü'l-me° āb
 Nūra doldırdı cihānı kılındı rüyından şehāb (92/1)

Degilsin çünki bülbül eyleme gülşende sen zārı
 ° Aceb hiç var mı bu °ālemde bir āsān bulan yārı
 Nesīmī virdi post mi° rācı Mañşūr eyledi dārı
 Eger var ise sende zerrece bu °aşkıñ esrārı
 Kuruldukda cefā emtā° ınñ her yerde bāzārı
 Disünler yükletdir derd-i ğam miñnet ḥarīdārı (127/1)

Girmesün meydāna yoḥsa pehlivānı Ḳonya'nıñ
 Ḳuşanır āhen kemer merd-i cihānı Ḳonya'nıñ
 Pençe-i ser-tizine taḳmaz giyünür pāyini
 Gökden °anḳā indirir dā° im şehānı Ḳonya'nıñ (205/1)

Âşık Şem'î'nin aruzlu şiirlerine bakıldığında; 139 şiirinde *divan*, 58 şiirinde *semai*, 7 şiirinde kalenderi ve 4 şiirinde *selis* nazım şeklini tercih ettiği görülmektedir. Şem'î, vezn-i aher ve satranç şekillerini kullanmamıştır³⁰⁸.

Şem'î'nin aruzlu şiirlerinde kullandığı şekiller şunlardır:

1. **Divan:** Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle söylenen / yazılan ve belli bir beste ile okunan şiirlerdir (Köprülü, 2004g: 311). Bu şiirler arasında gazel, murabba, muhammes, müseddes veya müstezat şeklinde olanları da vardır (Dizdaroğlu 1969, 123-124). Âşık Şem'î'nin aruzla söylediği/yazdığı şiirler arasında en çok divanlar bulunmaktadır. Divanları; gazel, murabba ve müseddes şekillerinde oluşturmuştur.

³⁰⁸ Recep Tek'in, Feyzi Halıcı'nın kitabından hareketle hazırladığı çalışmasında konu ile ilgili tespitleri şu şekildedir: "Şem'î, yüz bir şiirinde divan, elli üç şiirinde semai, beş şiirinde kalenderi, beş şiirinde ise selis türünü kullanır. Divanlarında, gazel, murabba ve müseddes şekillerini; semailerinde, gazel, murabba, muhammes ve müseddes şekillerini; kalenderilerinde gazel ve muhammes şekillerini; selislerinde ise gazel şeklini tercih eder. Ancak bu şekiller içerisinde gazel tarzının yoğunluğu dikkat çeker." (2014: 1430).

a. Gazel Şeklinde Divan: Bu şekildeki divanların kafiye şeması *aa ba ca da* şeklinde olup Şem'î'nin 104 şiirini bu şekilde söylediği/yazdığı tespit edilmiştir.

Hamd-i Raḥmān eyleriz başlandı dīvān ibtidā
Bir cānım var rāh-ı ° aşka kurbān oldu ibtidā

Menba° -ı mevcūd olan nūr-ı Ḥabībīn ḥalk idüp
Zātınñ ° irfānına kaşd itdi Yezdān ibtidā

Rūḥ-ı pākin bir mücevher koydı kandīle Ḥudā
Hem habībi hem ṭabībi oldu cānān ibtidā (67/1-3)

b. Murabba Şeklinde Divan: Şem'î'nin 30 şiirini bu şekilde oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bir dīvāne meşrebim nāmusı ° ār olmaz bana
Öyle bir baḥrım ki hīç ḥadd-i kenār olmaz bana
Dost dīdārın göreli göñlüm aḥar şular gibi
Düşmüşem ° aşk baḥrına leyl ü nehār olmaz bana

Çıkma mı şayyād olanlar çeşm-i āhū kaşdına
Şayd-ı āhū etmege girdim bu arslan postuna
Aşiyān yaptım oturdum kūh-ı Kaf'ıñ üstüne
Pāyim ° anka degme bir murğ-ı şikār olmaz bana (78/1-2)

c. Müseddes Şeklinde Divan: Şem'î beş şiirinde bu şekli kullanmıştır.

Hācī Bekdaş-ı Velī'niñ bindigi cānsız divār
Maḥzar-ı nūr-ı ° Alī'dendir aña ol yādigār
Nağra-i düldül iderdi° arş-ı ° ālāda qarār
Şad-hezār biñ kāfiri bir nağrada itdi şikār
Didi arşlanım ° Alī'dir kudretiyle kirdigār
Lā fetā illā ° Alī lā seyf-e illā Zülfeḳār

Koydılar başıñ o şāhıñ Kerbelā meydānına
Başdılar parmakların şāhım Ḥüseyn'iñ ḳanına
Urdı sikkīnipelitler kıymadan gerdānına
Bu ḥaḳāretler yaraşmazdı o şāhıñ şānına
Düşmeden ḳanı yere ol demde çağırdı gubār
Lā fetā illā ° Alī lā seyf-e illā Zülfeḳār (226/1-2)

2. Selis: Aruzun *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilatün fe'ilün* vezniyle söylenen / yazılan vebelli bir ezgiyle ile okunan şiirlerdir (Köprülü, 2004g: 311). Şem'î, bu şekli dört şiirinde kullanmıştır.

a. Gazel şeklinde selis:

Gidelim meykedeye hele bir destûr olsun
Meyi sâķîniñ elinden içelüm nûr olsun

Alalım yalvaralım pîr-i muğandan ruḥşat
Bize ayâķı şuñulur ise fağfûr olsun

Saña tesbiḥ-ile seccâde gerek[dir] pîrim
Baña da şu yerine şîre-i engûr olsun (199/1-3)

- 3. Semai:** Arûzun *mefâ'îlünmefâ'îlünmefâ'îlün mefâ'îlün* vezniylesöylenen / yazılanve özel bir ezgiyle okunan (Köprülü, 2004g: 311; Onay, 1996: 187) şiirlerdir. Gazel, murabba, muhammes ve müseddes şekilleriyle oluşturulmaktadır (Dizdaroğlu 1969, 127). Kafiye şeması divan ile aynıdır. Bu şekilde 58 şiir bulunmaktadır.

a. Gazel Şeklinde Semai: Şem'î 53 şiirinde bu şekli kullanmıştır.

Görüñdi nevbahâr bülbül ğamı ile ider feryâd
Tuyup erbâb-ı diller ğuşşa-i ğamdan olur âzâd

Seher vaktinde güller nâz-ile ref° -i hicâb eyler
Eser bâd-ı hidâyet bülbüle bûyun virir virâd

Açıldı ğonceler faşl-ı bahâr ° ğayret-nümâdır bu
Tefekkür eyle rengin ister iseñ sen eger irşâd (101/1-3)

b. Murabba Şeklinde Semai: İki şiir bu şekilde oluşturulmuştur (106, 232).

Benim Manşûr-ı ° aşkdâra niyâz it ḥâlim ° arz eyle
Mecâlim yokdur inkâra niyâz it ḥâlim ° arz eyle
Kemâlim buldum ° aşk-ıla diyâr-ı ğurbet ellerde
Bu ḥâli ol sitemkâra niyâz it ḥâlim ° arz eyle

Anıñ-çün gördüğim ruyâları itdirmedim ta° bîr
° Aceb etmez mi ° aşkım âteşi kendüsine te° şîr
Gelüp de eylesün vîrâne ḳalbim kendisi ta° mîr
Ḥaber ver ḥâme mi° mâra niyâz it ḥâlim ° arz eyle (106/1-2)

c. Muhammes Şeklinde Semai: Bir şiiri bu şekildedir.

Felek baht-ı siyāhım rengini ahşama uydurmuş
 Cefā kaftanını kisbet gibi a° zāma uydurmuş
 Kemālāt ehl-i āhem perdesin huddāma uydurmuş
 Zen-i dünyā bugün zülf-i kemendin dāma uydurmuş
 Hezār Rüstemleriñ kaddin elifken lāma uydurmuş

Yönüm döndürmüşem şimdi cihānıñ i° tibārından
 Velākin kesmezem ümidimi dostuñ didarından
 Yol almış gālibā bād-ı kerem yārıñ diyarından
 Getürdi çeşmime tütüyâyı dost pāy-ı gubārından
 Bugün tabi° at-ı peykerşabā eyyāma uydurmuş (261/1-2)

d. Müseddes Şeklinde Semai: İki örneği bulunmaktadır. (123, 127).

Degilsin çünkü bülbül eyleme gülşende sen zārı
 ° Aceb hiç var mı bu ° ālemde bir āsān bulan yārı
 Nesimī virdi post mi° rācı Mañşūr eyledi dārı
 Eger var ise sende zerrece bu ° aşkıñ esrārı
 Kurulduğda cefā emtā° ınıñ her yerde bāzārı
 Disünler yükletdir derd-i ğam miñnet harīdārı

Ciger kebābıdır közde bu derdiñ ince dermānı
 Seven İsmā° il'i elbet olur ° ıyinde kurbānı
 Diliñden ism-i yārı boşla virmezseñ seri cānı
 Fedā cān eylemekdir bu tarīkiñ şöhreti şānı
 Kurulduğda cefā emtā° ınıñ her yerde pāzārı
 Disünler yükletdir derd ü ğam miñnet harīdārı(127/1-2)

3. Kalenderî: Arûzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* vezniylesöylenen / yazılan ve özel bir ezgiyle okunan şiirlerdir. Gazel, murabba, muhammes, müseddes ve müstezad şekilleriyle oluşturulabilmektedir (Köprülü, 2004g: 311; Onay, 1996a: 194; Dizdaroğlu 1969, 127).Şem'î yedi şiirinde bu şekli kullanmıştır.

a. Gazel Şeklinde Kalenderî: Bu şekilde beş şiir bulunmaktadır. (77, 132, 133, 212, 231).

Şād olduğımız muğbeçeler cilve şivengi
 Perçem teliniñ her biri güyā perī cengi

Meclisde şehāvetle şunarlar ° aşıkā bāde
 Kim içmeye bir kāse şarābın gül al rengi (132/1-2)

b. Muhammes Şeklinde Kalenderî: Bir şiirinde kullanmıştır.

Mevsim bahār oldı açıldı yine rāzım
Gel diñle benim bülbül-i şeydā şeh-nāzım
Ref itdi gülün perdesini nāz u niyāzım
Āfāka çıkar perde-i āhımla hicāzım
‘Aşk virdi düzen seyre āhenk sīnede sāzım

Yaz geldi şafā vaqtidir ey zümre-i gümrāh
Ruḥṣat virilür semt-i dil-ārāya bu bir māh
Cānān ile vuşlat demidir siz oluñ agāh
Zeyn itdi şüküfeyle kamu yeryüzin Allāh
Çıkmazdı benim bezm-i dil-ārāya āvāzım (170/1-2)

c. Müseddes Şeklinde Kalenderî: Bu şekilde bir şiiri bulunmaktadır.

Leylā ile Mecnūn[a] hikāyet budur işte
Er ehl-i kemāle diyānet budur işte
Bu zümre-i erbāb-ı dil içre gayretimiz var
Āşıklara lāyık olan °ādet budur işte
°Avret er-ile meclis-i rindāna girer mi
Leylā Hānım’a küllī kabāḥat budur işte

°Akl-ile mirās din-ile a°zada noḡṣān
Fikr-itse kemāline seḡāmet budur işte
Ḥaḡ bize nebī yolladı mı bir de nisādan
Maṭ olmasında bir de delālet budur işte
°Avret er-ile meclis-i rindāna girer mi
Leylā Hānım’a küllī ḡabāḥat budur işte (110/1-2)

4.1.4. Dil ve Üslup

Sanat aracılığıyla aktarılan duygu ve düşüncelerin ifade ediliş şekilleri, icra edilen sanata göre değişiklik göstermektedir. Bir ressamın aktarımında kullandığı araçların tuvali ve boyaları olması gibi örnekleri çoğaltılabilecek sanatçı aktarım ilişkisi, âşık sanatı için de “dil” ile anlam kazanmaktadır.³⁰⁹ Sanatçı, sanatının ona sunduğu malzemeyi kullanarak forma soktuğu anlamı, kendi bakış açısıyla ifade etmektedir. Dolayısıyla, “*Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, biçem, tarz, stil*” (Tükçe Sözlük,

³⁰⁹ Düşünce ve düşünme eylemi açısından dile bakıldığında, insanı insan yapan her şeyin aslın büyük ölçüde dilde bulunduğu, dile yandığı görülür. Bireyin bilincinin oluşumundan benliğini şekillendirmede, bilincin ve bilinçaltının derinliklerine ulaşabilmede temel teşkil eden dildir (Vardar, 2001: 12-13).

1998: 2313) şeklinde tanımlanan üslup; insanda, birçok duygunun farklı tasarımlarının oluşmasını sağlamaktadır (Aksan, 2005: 15).

Sanatın hangi dalı olursa olsun sanatçının duyuş, düşünüş şekli, estetik kaygısı, hayatı anlamlandırma biçimiyansıtmak istediği pek çok konu, içinde bulunduğu kavram alanına ve geleneğe ait araçlarla ifade bulur; bu araçları kullanımdaki başarısına göre de sanatının niteliği ortaya çıkar. Bu bağlamda bir âşık için de sanatını aktarmada kullandığı dil, dile hâkimiyeti ve onu kullanımdaki başarısı, ona usta bir âşık olmanın kapılarını aralar. Bu kapı, âşığın dâhil olduğu gelenek içerisine açılrsa da; burada kalıcı olmasını, farklı yanlarını göstermesini sağlayan unsurlardan en önemlisi dili kullanma, yani söz söylemedeki hüneridir.

Dil ile edebiyat arasındaki ilişkiyi “damar ve sinir ağı”benzetmesi ile tarif eden Mehmet Kaplan, dilde bulunan *kelime, ifade şekilleri ve benzetmelerin kullanımının şahsî üslûbu* doğurduğunu ifade etmiştir. Şiirde *sesin mana* kadar önemli olduğunu vurgulayan Kaplan, *söyleyiş* veya *söylenişin ses yapısı* ile yakın ilişkisi dolayısıyla usta şairlerin çoğunun dilin sunduğu bu imkânları şuurlu olarak kullandığını ileri sürmüştür (1983: 215). Âşıkların, geleneğin kendilerine sundukları çerçevenin dışına çıkmadan fakat aynı zamanda kalıcı olmalarını da sağlayacak bir üsluba ulaşmaları onlar için bir zorunluluktur³¹⁰. Çünkü “*söyleyişi yeterince güçlü ve orijinal olmayan şairlerin adı unutulur, geleneğin içerisinde yoğrulur ve sözel aktarımında kendisinden daha güçlü bir şairin şiirleri arasına dâhil edilir.*”³¹¹ (Aydoğdu, 2011: 202).

Dolayısıyla âşıkların kullanımıyla şahsileşen üslupları, âdeta onların imzaları hâline gelmektedir. Âşıklar üsluplarını; ses ve mana birlikteliğini kurarak şekle, türe ve vezne uygun seçtikleri kelimeler, terkipler; bağlama uygun kullandıkları

³¹⁰ “Üslup değerlendirmelerinde bir âşık söz konusu olduğu zaman, doğal olarak onun üslubunun kaynağıolarak karşımıza “edebî gelenek” çıkar. Fakat edebî dil, “geleneksel özellikler taşısa veya bir edebî gruba ait tercihleri bünyesinde barındırsa bile onun ferdi bir yönü kalır ve bu ferdi yön, üsluba açılır.” (Önal, 2008: 29).”

³¹¹ “İnsanlar arasında, uzun müddet tavır ve hareket dili ile ses, yani konuşma dili hâkim olmuştur. Bu çağ, şifahî edebiyatın altın çağı idi. Ses, söylenir söylenmez, havada kaybolan bir unsur olduğundan onu hatırlatacak, unutulmayacak hâle getiren vasıtalar icat edilmiştir: Vezin, kafiye, aliterasyon, asonans, tekerleme, darbimesel, sabit şekilli formül ve dualar ilh... Kelimeleri değişmez bir nizam içinde saklayan bu vasıtalar sayesinde duygular ve düşünceler ağızdan ağıza, nesilden nesile geçme imkânını bulmuştur. Bu çağda tesirli ve şekilli söz söyleyen ve bunları aklında tutan insanların, yani büyücü ve şairlerin itibar göreceği gayet tabiidir.” (Kaplan, 1983: 168).

atasözleri, deyimler ve diğer kalıplaşmış ifadeler, semboller, mecazlar, imajlar; seçtikleri orijinal kafiye, redif ve ayaklar gibi unsurlarla oluşturmaktadır.

4.1.4.1. Dil Yapısı

Âşıkların şiirlerinde kullandıkları dili değerlendirebilmek için, şüphesiz âşığın gelenek içinde hangi kültür dairelerinin tesirinde kaldığını ve kullandığı dilin yapısını tespit etmek gerekmektedir. Bilindiği gibi özellikle XIX. asra gelindiğinde âşık edebiyatının klasik edebiyatla olan etkileşimi doruk noktasına ulaşmış (Köprülü, 2004ğ: 469-470), bilhassa ‘büyük şehir kültürü dairesi’nde yaşayan veya bu daire ile yakın ilişkisi olan âşıklar; aruz vezniyle beraber Arapça ve Farsça kelime terkip, mecaz gibi birçok unsuru yoğun bir şekilde kullanmışlardır.

Yukarıda bahsedilen etkilerin, yaşadığı dönem itibarıyla Âşık Şem’î’nin şiirlerine yansıdığı görülmektedir. Şem’î’nin aruz vezniyle oluşturduğu şiirlerinin heceli şiirlerine oranla çok daha fazla olmasında şüphesiz onun yaşadığı dönemin yanı sıra yetiştiği kültür ortamlarının çok büyük payı bulunmaktadır. Şem’î’nin şiirlerinde hece ve aruz vezinlerini başarılı bir şekilde kullanması, onun ‘merkez’de, ‘büyük şehir kültürü’ ile ‘geçiş veya tekke-tarikat kültürü’ dairesi içinde değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.

Şem’î’nin aruzlu şiirlerine bakıldığında, bu şiirlerinde kullandığı dilin heceli şiirlerine göre daha ağır, süslü olduğu; veznin ve muhtevanın getirisi olarak Arapça, Farsça kelime ve terkipleri çok fazla kullandığı görülmektedir. Bununla birlikte, onun hece ve aruzda aynı konularda söylediği/yazdığı şiirlerle aslında bir muhteva örüntüsüne sahip olduğu ve böyle şiirlerinde aynı tarz kelimeleri kullandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Şem’î’nin üslubunu, veznin gereğini yerine getirmek üzere şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Onun bazı şiirlerinin divan şarillerinin şiirlerinden ayırt edilemeyecek bir üslupla karşılaşılrken, diğer taraftan da şiirlerinin genelinin hitap ettiği kitlenin anlamayacağı kadar girift bir yapıda olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Heceli şiirlerine bakıldığında aruzlu şiirlerine göre daha sade, açık bir dil ve üslup kullandığı görülmekle birlikte aruzlu şiirlerinde olduğu gibi Arapça, Farsça kelime ve tamlamlara da yer verdiği görülmektedir. Şem’î’nin şiirlerinde işlediği

konulara ve türlere göre şiirlerindeki üslubunu belirlemesi, onun geleneğe hâkimiyeti ve kültür ortamlarındaki konumuyla bağlantılıdır. Çünkü şiirler ve şiir türleri, fasılların yapısına, bağlama, dinleyici kitlesine göre şekillendiğinden buna bağlı olarak üslup, kullanılan kelime kadrosu da değişiklik gösterebilmektedir. Şem’î’nin dini konularda, lirik tarzda söylediği şiirlerin konuları etrafında sahip olduğu dağarcığa paralel yabancı kelimeleri ve tamlamaları daha yoğun kullandığı; siyasi, sosyal konularda söylediği destanlarında ise sade bir dil kullanmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Söz gelimi, Şem’î Mevlevî kültürüyle sürekli temas hâlinde olduğundan onun bazı şiirlerinde giyim kuşamdan müzik makamlarına kadar bu kültüre ait unsurlara yer verdiği görülmektedir. Dolayısıyla onuniçinde bulunduğu kültür çevresi, şiirlerinde kurduğu dil için bir kavram alanı da oluşturmaktadır³¹².

Şem’î’nin şiirlerinde karşılaşılan bazı yabancı kelime ve tamlamalar şunlardır:

kāmet-i bālā, nergiz-i şeh-lā, bāzār-ı °aşk, hāb-ı ğaflet, şāhib-sehāvet, hāk-i pāy, °azz-i rif° at, °adū, mergub, Hūruc-ı cihan, hezār, sad-hezār, hezārān, küffār, selāset, himār, Kevkeb-i kervan, Felātun-ı qadr, girdāb-ı miḥnet, ğubār, bād-ı hevā, Perverdigār, °ıyd, peyk-i evvel, cevri-i cefā, nūr-ı cemil, faşl-ı gül, mest-i müdām, berd-i şiddet, şeb-i rāh-ı rüz, mengüş, çeşm-i bādemke[ş], āyne-i devrān, dirāht-ı zerdali, āteş-i suzān, ser-firāz-ı evliyā, fūlk-i dil, deryā-yı °aşk, bāb-ı Loqmān, ervāḥ-ı maḥlūk, dāmān, didār-ı Kirdigār, diyār-ı ğurbet, nesl-i qutbū’l-°ārifin, rāh-ı °aşk, ma°nā-yı kitabullāh, beyne’s-şafā, ravza-i pāk-i sa°ādet, āsitān-ı °izzet, rüz-ı cezā, evlād-ı maḥbūb-ı Hudā, cevri-i maḥbūba, pāye-i °uzmā, zümre°-i erbāb-ı dil, murğ-ı dil, qaşr-ı dil, hālet-i nez°, Kūh-i Qāf, Ğuzāt-ı mücrim-i bī-çāre, lā-mekān, çeşm-i cellād, muṭrib-i sākī, şarāb-ı erguvān, kūşe-i tavḥāne, Felātūn-ı °aşır, Felātūn-ı zaman, bilā-pervā, emtā°-ı °aşk, çarḥ-ı devvār, seng-i āsiyāb, mir°at-ı mücellā, sergerdān, mihr-i pūr şa°şa°a, kārübān-ı ğam, taş-ı felek, şeb-i zulmet, būy-i zūlf-i yār, leyl ü nehār, ruyetü’l-°ayn, āb-ı engūr, eyyām-ı şita, sedd-i İskender, qūt-ı lā-yemūt, şehinşāh-ı cihan, dürr-i meknūn, zıll-ı ḥayāl, leşker-i Hindū, bed-liqā, lāf-ı güzaf,

³¹²Bu durumun tüm âşıklar için geçerlidir. Şem’î şayet ‘çevre’de yetişen ve şehir kültür ile temas edemeyen bir âşık olsa idi verilen örnekteki gibi bir şiir söyleyebilmesi beklenmeyecekti. Farklı kültür çevrelerinde yetişen âşıkların şiirlerinde kullandığı dil ve üslup, kullandığı vezinler, musiki, şiir türleri gibi birçok açıdan kendi süreçleri içinde farklılaşabileceği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çalışma içinde “1.1. Âşık Tarzı Şiir ve Kültür Geleneği”.

şayyād-ı dil, serv-i hırāmān, çāk-i girībān, bezm-i sefih, murğ-ı dil, ez-in-cānib, mest-i lā-ya^c kıl, ^c abā-püş, bu^c d-ı firāk...

Şem’î’nin beslendiği kaynaklar arasında önemli yere sahip olan din ve tasavvuf kültürü, onun ayet ve hadisleri, dini-tasavvufi bazı terimlerle sözleri sıklıkla kullanmasını sağlamıştır. Şiirlerinde ustalıkla kullandığı sözkonusu ifadelerden bazıları şunlardır:

Leysî fî’ d-dārın gayrühü’ d- deyyār, levh-i maḥfūz, lā-yefhem, bezm-i elest, ene’ l-ḥaḳ, Ḥaḳḳu’ l-yaḳīn, *İnşirāḥ* ḳalb, *ism-i Celāl*, *Elestü bi Rabbiküm*, Ḥamdü l-llāh, Faḥr-ı ^c ālem nūr-ı Ekrem, *Sûre-i Feth*, ^c Arş-ı raḥmān, Levh-i maḥfūz, nūr-ı Ḥabīb, nūr-ı Ḳur’ān, nefis-i hevā, bār-ı Ḥudā, Aliyyü’ l-mürtezā, Mezheb-i pāk-i İmām-ı Şāfi, peyām-ı bûy-ı Yûsuf, küşe-i vahdet, rûz-ı maḥşer, ^c arş [u] kürsi levh [ü] ḳalem ^c arz-ı sema, şeb-i Mi^c rāc, lā fetā, bezm-i Cem^c i ^c ālem-ārā, yār-ı ğār, Resûl-i Kibriyā, bāb-ı şerī^c at, Cibrîl, kāmîl-i imān, *lā taḳnetûmin Raḥmetillāhi* , *raḥmetenli’ l-^c ālemin*, nūr-ı ekrem, *lebbeyke lebbeyk*, sırr-ı Settār, ene’ l-Ḥaḳ, şehîd-i Kerbelā rāhı, *Şaḳḳü’ l-ḳameriñ*, çarḥ-ı gerdün-ı felek, ^c arş-ı kürs, *Kulhüvâllāhü eḥad*, ḳālû belā, şûr-ı İsrâfîl, *zıkr-i Mevlā*, Faḥr-ı ^c ālem, *Ḥasbinallāh*, dār-ı fenā, ma^c den-i kenz-i kanā^c at, *mûtû kable en temûtû*, nefḥa-i şûr, Fenāfi’ llāh, Kirāmen kâtibin, nüşḥa-i kübrā *âlleme’ l-esmā*, Şabr-ı Eyyûb, melāmet ḥil^c ati, Lā fetā illā ^c Ali lā seyf-e illā Zülfeḳār, *sûre-i Fîl*, rezzāk-ı ^c ālem...

Şem’î’nin şiirlerinde kural dışı tamlamalar, kelimenin kendisi çoğul olduğu hâlde Türkçe -ler/-lar çoğul eki getirilerek kullanılmış yabancı kelimeler, Türkçe söyleyişle ifade ettiği yabancı kelimeler de bulunmaktadır.

Sürç-i lisan, sürç-i ḳalem, od-ı Nemrûd, od-ı ḥasret, Vüzerālar, melā’ ikler, nebādāt, eflākler, tekebbürlük...

Şem’î’nin şiirlerinde bazı arkaik kelimeler bulunmaktadır.

*Çalab: Tanrı, Allah.

Çäre ne levh-i ezelde bu imiş emr-i Çalab (92-12/2)

*Tamu: cehennem.

Haḳḳ’ ı bilmeyenler ṭamuyı bulmuş (41-2/2)

*Söyündürmek: söndürmek.

Deryā söyündürmez benim nārımı (46-3/1)

*Yarlıgamak: bağışlamak.

Zünübunı Hâk yarlıgar dimişler (50-9/4)

*kanı: hani?

Ėanı Leylâ Ėanı Mecnûn Ėanı Şîrîn ile Ferhâd (101-5/2)

*kande: nerede?

° Aceb Ėande gezer ol yüzi mâhım (15-1/1)

*kaçan: ne zaman?

Her Ėaçan Ėurulsa Kerbelâ cengi (22-4/3)

*gözgü: ayna.

Verâ³ -ı güzğüden remz-le söyler güfteni Ėeşmim (A2105: 19b; K11360: 19b, NHO: 46b).

*bile [birle]: birlikte, beraberinde.

Bile Ėit didâr-ı Kirdigâra hey (61-4/4)

Şem'î, her ne kadar şehir kültürü tesirinde yetişen bir âşık olsa da; çocukluğundan itibaren aldığı gelenek eğitimi, mesleği itibarıyla halkla içe içe oluşu, onun şiirlerinde arkaik ve ağız özelliği taşıyan kelimeleri, ifadeleri, argo sözleri, atasözleri ve deyimleri etkili bir biçimde kullanmasına olanak sağlamıştır.

Onun şiirlerinde karşılaşılan ağız özelliği taşıyan kelimelerşunlardır³¹³:

*Yacanmak: korkmak, ürmek, çekinmek, sakınmak, utanmak, sıkılmak.

Żararsız âdemiz bizden yacanma(2-1/2)

*dögmek: dövmek; vazgelmek: -den vazgeçmek-

Dögüp Ėovma ile vazgelür şanma (2-1/4)

*Darıltmak: Gücendirmek; Urmak: vurmak.

Darıldırsañ Ėeker urur Ėafana(6-7/4)

*Koyuvirmek: Bir yere bırakmak, koymak.

³¹³ Burada yer verilen sözlerin karşılıklarına Türk Dil Kurumu'nun Derleme Sözlüğü'nden ulaşılmıştır.

Seni koyuvirdik burdan rey ilen (5-14/3)

*Manav: 1. Balkanlardan göç etmiş, genellikle Marmara bölgesinde yaşayan bir topluluk; 2. Yerli halk. “Manav inadı”nın bu topluluğun inatçı olduğunu tarif etmede ortaya çıkmış bölgesel bir deyim olduğu düşünülmektedir.

Ta o günden tuttu Manav inadı (5-1/3)

*Soytarı: maskara; hileci, yaltak kimse, kaşmer.

Minareye çıktı senin soytarın (5-15/1)

*Yegin: Eline, ayağına çabuk; çabuk; acele.

[Ol] ° Arab dilberniñ yegindir âteşi (6-1/1)

*Kendüye: kendine.

Abaşa dilberi kendüye âşinâyı sizler (6-2/1)

*Sovuk: soğuk.

Yahūdī dilberniñ şovukdır xanı (6-8/1)

*Mırdar: Murdar, pis.

Dökdiler şarābı mırdār önünde (8-10/4)

*Gidi: Ahlaksız, terbiyesiz.

Tīz tīz şıqdırınca gidi külhānı (6-8/3)

*Dırabuzan: Trabzan.

Omuz virir durur dırabużana (6-11/4)

*Uc: ip, amaç.

Şem° ī kaçup gezer dinsiz ucından(10-3/3)

*Ağdıрмаq: Aşağı inmek.

Seniñ buludıñ ağdırır suyu(11-7/3)

*Çümen: çimen.

Ol yeşil çümene bir nażar eyle(11-17/4)

*Yeldirmek: Zorlamak, koşturmak.

Yeldirmeñe karşı turur mı olmaz (11-19/3)

*Kend'özümler: Kendi özümler.

Kend'özümler bilelim *lāilāhe illallāh* (13-3/4)

*İslāmbol: İstanbul

Çıkdım İslāmbol'da hiç duramadım (17-11/3)

*Şığamak: Sıvamak.

Şığa beyāz pāzularıñ (36-6/3)

*Şulu şuvatlı / şuvat: Çay, dere kıyılarında hayvanların su içmesine elverişli yer; göze, pınar, kaynak; su kıyısı, sahil; sulu bölge, sulak yer.

Şulu şuvatlı(dır) bāğımız (36-5/2)

*Kavas: Aptal, budala.

Çıksın küçük Ahmet hem Kavas Osman (38-10/4)

*Püskürme beñ: Yüze ve gerdana serpilmiş durumda olan ben.

Aķ gerdān üstünde püskürme beñler (43-3/3)

*Dişlemek: ısırarak

Öpmişler gerdānı hem dişlemişler (45-3/4)

*Moskof: Rus.

Dem yerine ḥā' in Moskof kralı (48-10/3)

Moskof hīleñle meydānı aldıñ(60-17/1)

*Zağlanmak: Güçlenmek, semiz duruma gelmek.

Ķārķılar silinsiñ kılıç zağlansun (60-5/2)

*İrganmak: Sallanmak, kıpırdanmak.

İrganursa bir teli rüyunda dünyā şarşılır (253-1/2)

*Birişim: İbrişim, kalınca bükülmüş ipek iplik.

Birişimi gerüp kaçın gibi ķaddim kemān itsem (123-3/1)

*Öksemek: Göreceği gelmek, özlemek, istemek.

Ögsedim yā Rabbenā cānāna yol vir varayım (169-1/1)

*Torlak: İşe alışmamış, genç.

Gerçi bir torlaqdır ammā °ālemiñ kıllaşıdır (239-1/4)

*Döş: Bağır, göğüs.

Gürz-i °aşkı taşımağdan ağırdır billāha döş (260-3/2)

*Eyin: Sırt.

Haşre-dek eyñimize giydik melāmet hırkasın (260-6/1)

*Siñgildemek: Kurnazca, sessizce iş yapmak.

Kūy-ı dildārda didim siñgildeme tilki mişāl (237-4/1)

*Kocalmak: Yaşlanmak, kocamak.

Kocaldım menzil-i maqşūda irmekden beri ol dem (267-4/1)

*Cınkallanmak: (?) / cıngal (?)

Āteş-i °aşkıñ yaqar dünyāyı cınkallanmasun (199-5/4)

*Dellenmek: Delirmek, hiddetlenmek, kızmak.

Derd-mend *Şem°ī gedā* dellenme üslubıñla yan (199-5/3)

*İtlemek: Kışkırtmak; sürmek, zorla götürmek.

Taş kıomayıtlerizbirinci (60-6/2)

Tahminnedi, tekminnedi, çinnedi gibi mahalli söyleyişlerle oluşturulmuş kelimeler de bulunmaktadır.

Şem'î'nin şirilerinde dikkat çeken hususlardan biri de âşığın bazı argo ifadeleri kullanmasıdır. Bu sözleri, şiirlerine yerleştirerek rahat bir söyleyişe ulaşmasının yanında sözünü sakınmadan söyleyen bir mizacı olduğunu da göstermektedir.

İki destîñ gıtmez oldı kıçıñdan(61-2/2)

Selāma selām eyleriz oğlan pezevengi (132-5/2)

Aşlı yok zıll-i hayāl olsa aña °av °av ideñ (256-3/3)

Puşduñ harāccıya tükenmez borcu (6-6/2)

Şem'î'nin, şiirlerinde anlamı kuvvetlendirmek için kullandığı atasözleri, deyimler, bu nitelikteki ifadeler ve halk şiirinin tesiriyle söylediği sözler şunlardır:

Meşeldir herkesiñ kendi vağanı kendüye Bağdād (101-6/2)

Adama yanaşmaz adam şeytānı (6-8/2)

Şabr-ile tudyaprağı atlas (hem)koruğ halvā olur (196-2/1)

Eskiden darb-ı meşeldir Konya'ya var bak deyü (205-4/3)

Ez-kađīm darb-ı meşeldir Konya'ya var bak deyü(205.1-3/3)

Söylenir zarb-ı meşeldir dert gezer dermān gezer (237-7/2)

Āb u dāne serpilür insanı kısmet gezdirir (248-4/2)

Derd-i hasretle *başım yaşadıkda yol bekler gözüm*(169-1/3)

*Kadem basmak: Azmetmek, ayak diremek, inat ve ısrar etmek.

Emr-i şāha neyler ° izzetle kadem başdñ güzel (187-7/1)

*İş işlemek: iş çevirmek, gizli, dolambaçlı bir iş yapmak.

Meger benden gizli iş işlemişler (45-2/4)

*Kan ağlamak: Büyük bir üzüntü içinde bulunmak.

Derd-i ° aşkıñla kan ağlıyor [bu] göz (2/1)

*Faka Düşmek [Basmak]: Aldatılmak, tuzağa düşmek.

Şimdi döndü faka düşmüş sıçana (5-15/4)

*Kem [gözle] bakmak:Kötü niyetle bakmak.

Konya'ya kem bakan bulur zevali (5-16/2)

*Çarkına sıçmak: Birine büyük kötülük yapmak veya işini bozarak zarar vermek.

Tiz vakit felek çarkına şıçar (6-9/3)

*Yüzü kara: Utanacak bir durumu olan (kimse).

İki eliñ boşdur yüziñ kara hey (61-3/4)

*Ar şişesini kırmak: Ar damarı çatlamakaynı anlamda olmalı: Utanç duyulacak şeyleri sıkılmadan yapmak, utanmamak.

° Ār şişesini kırdım ise yāre-dil oldum (170-4/4)

*Ayın on dördü gibi: Yüzü çok güzel (kadın veya kız).

Ayñ ondördine beñzer gönül bir āfītāb ister (236-4/2)

*Dil vermek: Gönül vermek; sevmek, âşık olmak.

Aña dil vireli bu *Şem*°īkemter (15-5/1)

*kul olmak: aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek.

Şaķın kulu olma nefs-i hevāññ (15-3/1)

*Eli boş çıkmak: Eli boş kalmak; umduğunu alamamak, başarısızlığa uğramak.

İki eliñ boşdur yüziñ kara hey (61-3/4)

*Uçkur çizmek: Cinsel yaklaşımda bulunmak.

Bir mangır gösterseñ uçkurdan çizer (6-2/3)

*soğuk kanlı olmak: kolayca, öfke, telaş ve heyecana kapılmamak.

Yahūdī dilberniñ şovukdır xanı (6-8/1)

*Yolunu gözlemek / beklemek: gelmesini beklemek.

Yār gelecek deyü yolun gözlesem (23-2/1)

*Yalın ayak, başı kabak: çok perişan bir kılıkta.

Ṭuram başı kabaķ yalın ayak dīvānda dīvāne(82-3/2)

Ṭuram başı kabaķ yalın ayak dīvānda dīvāne (123-4/3)

*Karnı tok olmak: Söylenilen sözlerle kanmayan, önem vermeyen (kimse).

Cevr-i dil-ārāya xarnımız toķdur (2-4/1)

Şem'î, anlatımı güçlendirmek, vurgulu bir söyleyişe ulaşmak için şiirlerinde ikilemelerden veya kelime tekrarlarından istifade etmiştir.

Leyl ü nehār tūrmaz ađlar dimişler (46-1/4)

Ađlayı ađlayı dūşdi gidiyor (55-1/4)

Ben beni bilmem neyim dūnyā nedir ° uđbā nedir
Söyleyen kim söyleden kim ° aşk nedir sevdā nedir

Mey nedir sahbā nedir Leylā nedir Mecnūn nedir
Kimse idrāk eylemez bu ° ālem-i eşyā nedir (245/1-2)

Birdir ol bünyād iden cismin degil mi° mār iki
Bir didik *ķālū belāda* dimeyiz Ğaffār iki

Evveli bir āhiri bir dost da bir cānān da bir
Olması mümkün müdür taht bir hūnkār iki

Gerçi biñ bir ismi vardır zıkr-ider ins ü melek
Kulhüvāllāhū eħad şanmayın Settār iki (136/1-3)

Şem'î'nin, bazı şiirlerinde *ben* zamirini *men*³¹⁴; *gibi* edatını *tekveya* -
veşşeklinde kullandığı görülmektedir.

Melāyikler döner pervāne-veş bāb-ı şerī° atda (89-3/1)

Gāh za° ifü hāl olur *Şem°i* tek mürdan beter (230-4/3)

° Aşkıñ şarābıñı içince bir men(40-2/1)

-lan: İle edatı ekleşmesiyle ağızlarda kullanılmaktadır.

Yüz altmış biñ ° asker melek zātıylan (8/7)

Sencileyin: senin gibi.

O da bir sencileyin şā° ir-i meşhūr olsun (200-6/2)

Şem'î'nin şiirlerinde çoğunlukla devrik cümle yapısını kullandığı
görölmektedir.

Boşnaķ dilberi bilmez *Hā* ile *Hū* yu
Velākin ziyāde serin[dir] (olur)şuyu
° Aklı kısa ammā uzundur boyu
Aşlā şaķa olmaz āteşi zūbāne (6/4)

İstesesen cān virmemek mümkün müdür ° āşıķlara

³¹⁴ Azerî lehçesine ait bu tip kelimelerin XIX. yüzyıl âşıķları arasında yaygın şekilde görölmesi, Fuzulî'nin tesirine bağlanmaktadır (Oğuz, 1992: 63).

Şad-hezār ° aşıkları etmiş yolunda pâyimāl (148/6)

Merhâmet bâbın küşâd etsen ne var üç günde bir
Mübtelâlar ber-murâd olsa ne var üç günde bir
Günde bir kerre dîvânî cem° olan ° aşıklara
Cân seni görmeklige kılmaz karar üç günde bir (241/1)

Şem'î, bazı şiirlerinde ise dizeleri kurallı cümle şeklinde oluşturmuştur.

Girçek Tatar'dan çok güzel çıkar
Bir yanım yaparsa bir yanım yıkar
Aç eti yemiştir elbette koçar
Sîmâsında vardır bir iki nişane (6/3)

Benim odda külahım her şeb-i zulmetde lâzımdır
O tâc-ı rif° ate pervâneler çokdañ mülâzımdır (240/1)

Bazı şiirlerinde ise cümle kuruluşunu iki dizede sağlamıştır.

Terk-i dünyâ meyl-i ° uqbâ olanlar
Pîrezen şûretde dünyâyı neyler
Bâb-ı ° aşkıñ miftâhını bulanlar
Ben ° aşıkım deyü da° vâı neyler (52/1)

Elest bezminde ervâh-ı mahlûk
Didiler kim bize bir eglence yok
Takşîm olunanda° aşık ma° şuk
Şem°nin sehmîne pervâne düşmüş (58/3)

4.1.4.2.Üslup

a. Anlatım Şekilleri:

Üslubun belirlenmesinde belirleyici olan diğer husus anlatım teknikleridir. Şem'î, sanatını icra ederken bazı anlatım tekniklerini kullanmıştır³¹⁵.

1. Nasihat ve Hitap Yoluyla Anlatım:

Bu teknik, şairin / âşığın ifade etmek istediklerini öğüt verir bir tarzda muhatapı olan dinleyici kitlesine veya okuyucusuna içten ve doğrudan ulaşmak maksatlı olarak kullanılmaktadır. Âşıkların kamuoyu oluşturma ve topluma tesir edebilmeleri

³¹⁵ Anlatım şekillerinin açıklanmasında yer verilen başlıklarda, *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî)* adlı eserde bulunan tasniften faydalanılmıştır (Güzel, 1981: 185-198).

bağlamında teşkil ettiği konum göz önüne alındığında, bu anlatım yoluna sıkça başvurmalarındaki amaç anlaşılabacaktır.

Baķı degil bu ° ömür *lā ilāhe illallāh*
 Aç göziñi olma kör *lā ilāhe illallāh*
 Ğayrı yerde(n)arama *lā ilāhe illallāh*
 Kend'öziñ kendiñde gör *lā ilāhe illallah* (13/3)

Melāmet ħil° atin giy ey dil-ārā-yı fenādan geç
 Rızaullāha meyl it cennet-i bāğ-ı beķādan geç (99/1)

Milk-i hüsnüñde ° adālet eyle ey şāh-ı cihān
 Kimseye bāķı degil dünyā fenādır bilmiş ol(156/2)

Sīm ü zer olmaz ķalender ° āşık-ı bī-ķārede
 Māhirin sermāyesi hasbī du° adır bilmiş ol

Şem°ī nin ķaldırtma başın baķmasun eflākleri
 İnkisār-ı mübtelā ğāyet fenādır bilmiş ol(156/4-5)

Eğer dünya bize bâki kalaydı
 Adûdan intikam almak kolaydı
 İlm-ile cennete girmek olaydı
 Âlemde şeytanın hocası olmaz

Ârif olan bundan çok hisse kapar
 Ahmak olan ķişi yolundan sapar
 Semada yumurtlar yavrusun kapar
 Simurg u Anka'nın yuvası olmaz³¹⁶ (61/5-6)

2. Doğrudan Anlatım:

Bu anlatım ile âşık / şair, durumunu, aktarmak istediklerini doğrudan anlatma yoluna gider. Bu anlatım, daha çok şahsi, yalın bir söyleyiş taşımaktadır.

Benden selām eylen nāzlı dilbere
 Gelüp de ķarşımda dönüp tırmasun
 Ben güzel sevmeden tıydum uşandım
 Anıñ da ħayālî gelüp tırmasun

Benim güzel ile yokdur bāzārım
 Ķaşlarıñ arasında nīm nażarım

³¹⁶ Bu destanın tamamından *nasihat ve hitap yoluyla anlatım* üslubu görülmektedir.

Yol üstüne koyuñ benim mezārım
Esen rüzigār[da] açup tırmasun

Duyuñ da düşmānlar siz de seviniñ
Dostlarım vah diyüp varıñ yeriniñ
Şem^cî'ye maħbūblar düşde görünüñ
İntizārı sizde alup tırmasun (44/1-3)

Çeşm-i cellādım bugün gelmiş de an ister meded
Cümle varım virdim almaz yine cān ister meded

Hışm-ile oymuş gezer tīri kemānıñ üstüne
Tīgına arşu durur bir ahramān ister meded (102/1-2)

3. Tahkiyeli Anlatım

Bu anlatım tekniğine daha çok destanlarda karşılaşılmaqla birlikte olayların hikāye edilerek aktarılması söz konusudur. Şem'î'nin özellikle savaş, dini konular ve siyasi hadiseleri konu aldığı destanlarında, türün de bir özelliğı olarak hitap edilen kitleyi etkileyerek duygu geçişini bir coşkunluk içinde aktarmada bu tekniğı kullanmıştır. Destanlarının yanı sıra koşmalarında da bu anlatıma başvurduğu görülmektedir.

Murg-ı dil-i āvāremiz ne hikmet
Nefesi mihnetde apandı aldı
Dam oldu pāyına dāne-i ısmet
Diyār-ı urbette apandı aldı

Gittiler ħünkāra biraz mübtelā
Teşekkī yüzünden opdı vaveylā
° Arz-ı hāller buyrulmadı ğalibā
Dīvān-ı devletde apandı aldı

Ehl-i dil olanlar yolunı tıtdı
Dileyen maqsūd-ı merāma yetti
° Āşıqlar zümresi dīdāra gitti
Şūfīler cennetdeapandı aldı (14/1-3)

Yedi yüz elli biñ nizām ° askeri
Pādişāh uğruna omuşlar seri
Her birisi bir ser ādem ejderi
Dem eker görünce düşman[1] seyr it

İki yüz biñ serdarı var mu° allim

Biz āyet üstüne ederler ta° līm
İki yüz biñ de var okumuş ° ālim
Elli biñ de ehl-i Qur° ān'ı seyr it

Çalınsun harbeler teber bağlansun
Kārķılar silinsiñ kılıç zağlansun
Süngiler tiz olsun tüfeng yağlansun
Meydānda aķacaķ al ķan[ı] seyr it (60/3-5)

Besmeleyle hāmemi aldım ele ben evvelā
Hamd ü şükrim resm-i haķ dīvāna yazdım ibtidā

° Aşķ meyinden Haķ bize bir cur° a ihsān eyledi
Nüş idüp bezm-i elestden rūhumuz buldı şafā

Başladı mevc urmağa deryā gibi sultān-ı ° aşķ
Bād-ı ° aşķ günden güne buldı derūnumda nümā

Sinnimiz buldı nişābın biz daķı uşlanmadıķ
Cehd-i ğayretle cihānda ° ömrimiz itdik hebā (68/1-2,4)

4. Delil ve İspat Yoluyla Anlatım

Âşıklar/şairler, söylemek istediklerini ayet ve hadislerle temellendirip destekleyerek daha etkili bir söyleyişe ulaşırlar.

Haķķ'ıñ bir ismi Şamed *lā ilāhe illallāh*
Andan ğayrı yok ebed *lā ilāhe illallāh*
Birliğine şüphe yok *lā ilāhe illallāh*
Ķulhuvalāhu eħad lā ilāhe illallāh (13/4)

Hamdü lillāh her bir murāda yetdim
Dünyāyı ° uķbāyı külli terk itdim
° Ālem-i ervāħda ° ilim derc etdim
Kim ta° līm idecek dünyāda beni (22/3)

Cümle esrār-ı Ĥudā tebrīķiñ(l)e oldı ° ayān
Ķābe-Ķavseyni ev ednā dostuñā oldı civār (224/9)

Mūtū kable en temūtū sırrına mażhar olan
Haşrı neşri bunda gördi nefħa-i şūr olmadan (179/3)

5. Soru-Cevap, Karşılıklı Konuşma (Mukaleme)-Şiir Söyleme (Müşaare) Yoluyla Anlatım

Şiirde karşılıklı konuşma şeklindekurulan bu anlatım, soru ve cevaplarla aktarılmak istenen duygu ve düşünceyi dikkat çekici hâle getirmektedir. Türk şiirinde en eski örneği Dîvânu Lûgâtî't-Türk'te görülen bu anlatım biçimi, gelenek içinde âşıklar tarafından sıklıkla tercih edilmiştir. Anlatımın bu şekilde sağlandığı şiirlerde sorulan sorularla amaçlanan, bilinmeyen bir bilginin verilmesinden ziyade bir durumu, olayı, konuşmayı anlatmak veya cevabı bilinen sorularla aslında âşığın / şairin vurgulamak istediği hususlar üzerinde dikkati toplamaktır. Şem'î, bu tarz anlatımdan faydalanmıştır.

Didim kalem nedir didi kaşımdır
Didim incü nedir didi dişimdir
Didim on beş nedir didi yaşımdır
Didim daha var mı söyledi yok yok (25/3)

Geldiler aldılar bizi şandala
Didiler sen misiñ bizim budalâ
Didim felek bizi koydı bu hâla
Didiler ecrini virmez mi bâri (17/22)

Yer didi bize Hâk kitâbın açar
Benim mü' minlerim sıratı geçer
Cennete girenler hep kevşer içer
Ağan dört ırmağa bir nazar eyle

Gök didi hele bak buludum yürür
Bende hem kâr yağar hep seni bürür
Yedi şaf üstüne gök nice тұrur
Direksiz âsmâna bir nazar eyle (11/13-14)

Yanıma geldikce civânım dimez miydim saña
Cân fedâ yolunda cânânım dimez miydim saña

Sen der idiñ ölme var ayrılma yok benden saña
Uşanıñ da vazgeliñ cânım dimez miydim saña (85/1-2)

6. Atasözü ve Deyim Kullanarak Anlatım

Âşıklar, anlamı kuvvetlendirmek ve etkili bir anlatıma ulaşmak için atasözleri, deyimler ve bu nitelikteki ifadelerden yararlanırlar³¹⁷. Âşık Şem’î’nin şiirlerinde de bu sözlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Hum-ı mey pâyimiz mey-hânedir meskenimiz şimdi
Meşeldir *herkesiñ kendi vaṭanı kendüye Bağdād*(101/6)

Şād iken nâ-şād idüp ey dil seni *ağlatdılar*
Toğrılık da° vāsı eylerken yābāna atdılar

Aṭılur oḡ toğrıdur yanan yayı elde kalur
Öyle ta° rîf etmedi pîrler beni aldatdılar (219/1-2)

Şaḡın *ḡulu olma* nefs-i hevānıñ
Olmaz fā° idesi tāc u ḡabānıñ
Varacaḡsıñ ḡuzūrına Mevlā’nıñ
İki eliñ boşdur yüziñ ḡara hey (61/3)

b. Edebî Sanatlar

Üslubun belirlenmesinde önem taşıyan bir diğer husus ‘edebî sanatlar’dır. “Edebiyatta anlatımı zenginleştirmek, renklendirmek ve daha çarpıcı bir duruma getirmek için temelde benzetme esasına dayalı söz ve manaya bağlı anlatım inceliği ve özelliği”³¹⁸ şeklinde tanımlanan edebî sanatlar, *Mecazla ilgili sanatlar, Anlamla ilgili sanatlar, Söz ile ilgili sanatlar* olmak üzere üç başlık altında incelenebilir(Dilçin, 2004: 405; Aksoyak, 2003: 267).

Âşık tarzı şiirde, duygu ve düşüncelerin daha etkili şekilde yansıtılabilmesinde edebî sanatlardan faydalanılmıştır. Âşıkların yetiştikleri kültür daireleri dâhilinde ürettikleri şiirlere ve şiir söylemedeki kabiliyetlerine paralel olarak değerlendirilebilecek bu unsur da onların sanat güçlerini tespit edebilmeye imkân vermektedir. Âşık Şem’î’nin şiirlerinde edebî sanatların çokça kullanılması onunı da

³¹⁷“Şairin yüzyıllar boyu kullandığı birtakım şiir öğelerini halk, zaten deyimlerde, atasözlerinde, çeşitli kalıp sözlerde kullanmıştır. Yani şiirle hiç ilgili değilim diyen bir kimsenin bile şiirle ilgisi olmuştur, dolaylı olsa dahi, diyebiliriz.” (Aksan, 2005: 2).

³¹⁸bk. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=edeb%C3%AE%20sanat&uid=15419&guid=TDK.GTS.5ca736d6ea3697.15027999 Erişim tarihi: 05.04.2019

ve inşad süreçlerinde de sanat kaygısını bir yana koymadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Şem’î’nin gelenek eğitimini iyi alması ve yetiştiği kültür ortamı, onun düzenli bir eğitim görmese de tarihi, edebi, sosyokültürel pek çok bilgiyi, konuyu şiirlerinde işleyecek düzeyde bir donanıma sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla şiir söyleme kabiliyetini, kurduğu şiir dünyası içindeki kavram alanı ile anlamlı hâle getirmiş olan Şem’î’ninedebi sanatları kullanımına bakıldığında temeli sağlam atılmış bir sanat düzeyine işaret etmektedir. Şem’î’nin şiirlerinde telmih, teşbih, istiare, kinaye, tecahül-i arif, mecaz-ı müresel, leff ü neşr, tenasüp, irsal-i mesel, tevriye, teşhis, intak, mübalağa, tezat, nida, tekrar, istifham, iktibas gibi sanatları çokça kullandığı görülmektedir.

Mecaza dayalı sanatlardan ‘teşbih’ ve ‘istiare’ ile onun şiirlerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Teşbih:

Lâle gül sünbül açılmış bâğ-ı hüsnünde hezâr
Gül yüzi nevm-i bahâr olsun direm meşreb bu ya (88/3)

Kış günü-veş yüz çevirmüş sevişür düşmân gibi
Kendi hayvân lâf[1] mecnûn simâsı cingân gibi
Nazm-ile mevzûn nedir bilinmez °aceb hayvân gibi
Karışmaz da oturup da itdiği da° vâya bak (142/2)

El ulaşmaz kâmetiñ ey dilberâ tûbâ mıdır
Dâ’imâ yüksek uçarsıñ meşrebiñ ° anķā mıdır (238/1)

Şehrî dilber[ler]i ulu selvi nâz
Hüsn-i teraqqîde bulmaz inķirâz
Hem ° ârife-dân hem maķâm şinâz
Mu° âdil olurlar ħurî ğılmâna (6/13)

Āsumân-āsâ beyâz gerdâna naķş etmiş felek
Birbirin Hindûlarıñ necm-i süreyyâdan leziz (275/2)

Gözleriñ nûn ve’l-ķalemdir kirpiġiñ tîr-i ķazâ
Kilk-i ķudretle yazılmış ķaşlarıñ turâ mıdır (238/3)

Tîr-i müjgân şâf dutup eyler alay kâkillerin
Sol vakîit kimşarılur gerdâna bir dem gösterir (244/2)

İstiare:

Bir yeşil atlas ile ziynetlenir rûy-ı zemîn
Seb zevat-ile kamu hâne şehâsın gösterür (247/3)

Kendime toğmazdan evvel arkadaş etdim seni
Añladım hîç yok imiş dünyâda mişliñ ey denî
Hîledir maşşûduñ azdırmak dilersin sen beni
Haq'a lâayık bir işin yok añladım zinhâr nefis (258/2)

Kinaye:

Onun, şiirlerinde çokça kullandığı bir diğer mecaz sanatı, kinayedir.

Yâr gelecek deyü yolun gözlesem
Ğara bağırm kebâb idüp közlesem
Bahâmı bilmeyüp âzât eylesem
Şatmasun seksene yâr yüze beni (23/2)

Şem'î'nin şiirlerinde anlamla ilgili sanatlardan en çok 'telmiş'i kullandığı anlaşılmaktadır. Telmihsanatının tespit edildiği örneklerde görülen muhteva zenginliği, aslında onun şiirine kaynaklık eden sözel edebiyat ve divan edebiyatı geleneklerine ne denli aşina olduğunun başka bir ifadesidir. Dini tasavvufi konulara yaptığı telmişler, divan ve halk şiirlerinin kadroları içinde kullanılan ifadeler, semboller, benzetmeler ile destan türündeki şiirlerinde kâh döneminin nabzını tuttuğu kâh ise kültürel belleğin taşıdığı Köroğlu, Eba Müslim gibi destanlara yaptığı atıflar dikkat çekicidir. Şem'î'nin telmiş yaptığı konular, durum ve olayların zenginliği onun aynı zamanda birincil sözlü kültür ortamında iyi bir dinleyici konumunda olduğunu da göstermektedir.

Şem'î, dünyanın geçiciliğine dair *Enbiya* suresinin 35. ayetine telmiş yapmış ve yaşadıkları büyük aşklarla dillere destan olan Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin'i örnek vererek bu telmihi kuvvetlendirmiştir:

*Cihân bir kimseye bağıt değil aldanmayın aşlâ*³¹⁹
Ğanı Leylâ ğanı Mecnûn ğanı Şirîn ile Ferhâd (101/5)

Mâh yüzine düzmüş beñleri âķî
Bu dünyâ kimseye degildir bâķî

³¹⁹ "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz." (Enbiya-35).

Mevlâyı severseñ mey virir sākī
Nevbetim geldikce kesmem çabayı (18/3)

Başka bir şiirinde ise, Allah'ın yoktan var ettiğini, *Haşr* suresinin 24. ayetine yaptığı telmihe ifade etmiştir:

Olur mürde iken yeñiden ihyā
Başlar şükûfesi olmaya peydā
Budur Kudretü'llāh destān-ı meyvā
*Dāim yokdan virir Yezdānımız var*³²⁰(39/3)

Şem'i, Allah'ın kullarına daha doğmadan rızklarını verdiğini, dolayısıyla rızkı verenin Allah olduğundan bahsederken *Hud* suresinin 6. ayeti ile *Zâriyât* suresinin 58. ayetlerine telmihte bulunmuştur:

Bî-edeblikden ferāgat eyle halka egme baş
Ber-murād olmak dilerken nā-murād olduñ mı sen
*Hağ seni halk eylemezden virdi rızkıñ evvelā*³²¹
Elli beş yaşıña girdiñ Şem'i aç olduñ mı sen(187/3)

Başka bir şiirinde ise Hz. Muhammed'in *Şakkü'l-Kamerin* olarak bilinen *ayı ikiye bölme mucizesini* hatırlatmıştır:

Envār-ı Muhammed doğuban dutdı cihānı
Şakkü'l-kameriñ mu' cize parmağı göründi (132/3)

Kur'an-ı Kerim'de sabrın timsali olarak bilinen Eyüp Peygamber'in bu yönü il edebî metinlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. “Eyüp sabrı” şeklinde deyimleşen bu ifade halk arasında da sıklıkla kullanılmaktadır. Şem'i de şiirinde Eyüp Peygamberin sabrına telmihte bulunmuştur.

Sırrıñı fāş eyleme pervāne-veş halka ° ayān
Şabr-ı Eyyüb iste Hağ'dan cevri-ı ağıyāra tayan
Derd-mend *Şem'i gedā* dellenne üslubıñla yan
Āteş-i ° aşkıñ yağar dünyāyı çınçallanmasun (199/5)

³²⁰ “O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Haşr-24).

³²¹ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılıdır).” (Hud-6); *Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir* (Zâriyât-58).

Sevr mağarasında ve Hicret boyunca karşılaşılan zorluklarda Hz. Peygamber'in yanında olarak onu korumak adına türlü fedakâlıklar yapan Hz. Ebû Bekir, *Peygamber'in mağaradaki arkadaşı* mânasında 'yâr-ı gâr' lakabıyla anılmaktadır (Uzun, 2013: 324). Şem'i bir şiirinde 'yâr-ı gâr'a telmihle dostunu işaret etmiştir.

Bu hikmet odı ile bağrımı yakdın kebâb itdiñ
Muğaddem fehm-i ° aynım *yâr-ı gârım* aldıñ ağlatdın (201/3)

Şem'i'nin şiirlerinde, 'teşhis' ve 'intak' sanatlarının örneklerine de çokça rastlanmaktadır. Özellikle *Yer Gök Destanı* bile bu anlamda başlı başına bir örnek teşkil etmektedir.

Beni hicre yakdı lebleri aḥmer
Al yanaḡda toḡar nūr-ı münevver
Başına döndüğim gül yüzli dilber
Bıraḡma gözüñden Şem'î Baba'yı (18/3)

Dilber küşâd itdi siyâh perçemin
Görünce tidredi yedi kât zemîn
Ḥaḡ seni ḡaṡadan eylesün emîn
Bir âhû baḡışın nergiz-i şehla (3/3)

Vaḡfe'ye cem' olmuş yetmiş biñ insân
Yeter melekler(ler)le hiç olmaz noḡsân
Lebbeyk şadâsından aḡlar âsumân
İner gözyaşından sil ° Arafât'a (1/2)

Hüsn-i talil:

Seniñ müyündeki hoşbularıñ mest eyledi ḡalkı
Ne hoş zibâ ḡoḡarsıñ gül müsiñ reyḡân mısıñ kāfir

Ḳaçan aḡâz idersiñ sükkerin elfâz-ilen güyâ
Ḳalır ḡayretde ° âlem tütî-i elḡân mısıñ kāfir (245/3-4)

Tenasüp:

Ben beni bilmem neyim dünyâ nedir ° uḡbâ nedir
Söyleyen kim söyleden kim ° aşḡ nedir sevdâ nedir

Mey nedir sâḡî nedir Leylâ nedir Mecnûn nedir
Kimse idrâḡ eylemez bu ° âlem-i eşyâ nedir (245/1-2)

Meşrebi ° âteş gibi bir yâre meyl etsem gerek
Derdimend *Şem'î gedâ* yanmış ° abâsın gösterür (247/6)

Tecahül-i Arif:

Mey nedir sahbā nedir Leylā nedir Mecnūn nedir
Kimse idrāk eylemez bu °ālem-i eşyā nedir (245/2)

Düşünce şu° le-i ° aşka fitil-i Şem° i yandırdıñ
Ne hāletdir bu hālet āteş-i suzān mısıñ kāfir (230/1)

İktibas:

Gerçi biñ bir ismi vardır zıkr-ider ins ü melek
Kulhüvāllāhü eḫad şanmayın Settār iki (136/3)

Hācı Bekdaş-ı Velī'niñ bindigi cānsız divār
Maẓhar-ı nūr-ı ° Alī'dendir aña ol yādigār
Nağra-i düldül iderdi° arş-ı ° ālāda qarār
Şad-hezār biñ kāfiri bir nağrada itdi şikār
Didi arşlanım ° Alī'dir kudretiyle kirdigār
Lā fetā illā ° Alī lā seyf-e illā Zülfeḫār(226-1)

Hüsn-i Tahallus:

Tıfl-iken dergāh-ı Mevlānā'dan uyardım *Şem° i*
Bende-i Monlā-yı Rümīyem tarīkim dervīşān (182/22)

Bülbüle lāyık mıdır gül yoluna cān virmemek
*Şem° i*yandıkça yanar pervāneler olmaz ḫisāb (94/6)

İrsal-i mesel:

Her seher vaktinde gülbeng çekilür yā Ḥaḫ deyü
Āsitān-ı pīre derler Ka° betü'l-uşşāk deyü
Eskiden darb-ı meşeldir Konya'ya var baḫ deyü
Söylenir dillerde dā° im dāsītānı Konya'nın (205/3)

Nida:

Ey gönül sen Ḥaḫḫ'ı bulmaḫ dilersin
Şāh yolına cānın virenlerden ol
Sırrı velāyeti görmek istersin
Miḫneti yār ile erenlerden ol (30-1/4)

Elā ey kudret-i Haqq'a irişmez bunca ʿāqıl ha
 Yaratdı bunca maḥlûḳın cemîʿ sîn kerem bil ha (75/1)

Leff ü neşr:

Görüp de *kaşların* egri deyü ḥavf itmesün kimse
 İki *ebrularıñ nev-māha* teşbîh zü'l-celāl eḡmiş (259/2)

4.2. ŞİİRLERİN MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

4.2.1. Dinî Konular

4.2.1.1. İlahi Aşk

Şem'î'nin şiirlerinde en çok karşılaşılan konulardan biri Allah aşkıdır. Allah aşkı, O'na ulaşma isteği Şem'î'nin şiirlerinde tasavvufî derinlik içinde anlatılmıştır. Bu aşkın anlatımı, onun şiirlerinde sadece bir tarikatın içerdiği anlam dünyasıyla değil; bazen Mevleviliğin bazen Aleviliğin ve Bektaşiliğin bazen Hurufiliğin terminolojisini kullanarak bazen de Yunus'un çizdiği yoldan ve daha birçok şekilde bir tarikatın tekeline verilmeden sağlanmıştır.

1. Ey gönül sen Hakk'ı bulmak dilersin
Şâh yolına cânın virenlerden ol
Sırr-ı velâyeti görmek istersin
Miñneti yâr ile erenlerden ol
2. Çek elin dünyadan olma sen şakî
Âdem'e secde it olma sen fakî
Âdem'e secde it bul ehl-i Hakk'ı
Hakk'u'l-yakîn Hakk'ı görenlerden ol
3. Şâhı ikrâr ile eyleme inkâr
Zâhide söz mi eyledim nişâr
Leysî fî'd-dârin gayrühü'd- deyyâr
Manşûr gibi teniñ yağanlardan ol
4. İkrârimız eyle bezm-i elestten
Nûş idüp mürşidden cāmımız mestten
Kul ° aşık *Şem'î* yâ şanma ki hestten
Biz dersimizi aldık alanlardan ol (30)

O, elest bezminde ikrar verdikten itibaren Allah aşkıyla müşerref olduğunu pek çok kez dile getirmiştir.

Elest bezminde biz didik *belâ*
Allâh birdir inkâr itmeyiz hâşâ
Nûr-ı Muḥammed'i halk itdi Mevlâ
Âhırde eyledi serdâr dimişler (50/1)

O'nun aşkı, Allah'ın rızasını kazanarak, sevgili kullarından olmak ve O'na kavuşmak üzerine kuruludur. Bunun için Allah'ı zikretmekte, dünyanın geçiciliğine atıf yaparak ibadetlerini yapmakta ve O'nun birliğini ikrar etmektedir. Şem'i, Allah'ı anarken en çok "Hak" kelimesini kullanmakla beraber, tasavvufta görülen "dost" kavramını da tercih etmiştir.

Gelûñ Hâķķ'a gidelim *lā ilāhe illallāh*
 Bile tevhîd idelim *lā ilāhe illallāh*
 Dost iķlimingörü[r]sek *lā ilāhe illallāh*
 Bu cihānı n'eydelim *lā ilāhe illallāh* (13/1)

Şenāmız Hâķķ'adır ebedü'l-âbād
 Şem'î vechu'l-lāha olur mı dil-şād
 Şubût iden âdem olur ber-murād
 Semeresiz dal ne yarar dimişler (46/4)

Hayli müddetden berü yâ Rabbi cān ârzûlarım
 Dām-ı ğurbetde esîr oldum vaţan ârzûlarım
 Şems-i ° aşķın âteşi kâr eylemişdir cānıma
 Sâyesinde hıfz ider serv-i revân ârzûlarım (168/1-2)

4.2.1.2. İman

"Güven içinde bulunmak, korkusuz olmak" manasında "emn" (emân) kökünden türeyen iman; "güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak" anlamına gelmektedir. Terim olarak ise genellikle "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberi tasdik etmek" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu inanca sahip kimse "mü'min", inancın gereklerini tam bir teslimiyet içinde yerine getiren ise "müslim" olarak anılmaktadır (Sinanoğlu, 2009: 212).

İslam âlimleri "iman" hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlar; "Taklidî" ve "tahkikî" olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. *Taklidî* iman, bir inanç veya görüşü bilgi ve delil olmadan, *aklî ve naklî delillere dayanmaksızın bir başkasından duyduğu gibi/için tasdik etmektir.*" (Ardoğan, 2009: 41). Taklidî imanda inşa, bilgiyi bilginin kaynağından, yani Allah'ın verdiği akıldan değil, kulak yoluyla ya da görerek başkalarından almasıdır (Kurt, 2012: 9). *Tahkikî* iman ise,

Mâturîdî'ye göre; Allah'ın varlığı ve birliğinin ancak delillere dayanmak suretiyle bilinebileceği, bunun için Allah'ın verdiği akıl nimetini kullanmak gerektiği düşüncesine dayanır (Ardoğan, 2009: 46). Çünkü imanı, “dinî ve aklî delillerle güçlendirmek gerekmektedir. Çünkü deliller, ileri sürülecek şüphe ve itirazlara karşı imanı korur. (...) esas olan her Müslümanın tahkiki imana sahip olması, neye, niçin ve nasıl inandığının bilincini taşımasıdır.” (Kurt, 2012: 11).

Taklit ve tahkik konusunda âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı âlimler itikadi konularda akıl yürütmeye karşı çıkarken bazıları ise akıl yürütmek gerektiğini belirtmişlerdir. Taklidi imanı benimseyen âlimler, taklit yoluyla ulaşılan imanın ahirette kişinin kurtulması için yeterli olduğunu savunurken; tahkiki benimseyen âlimler (Mâturîdî, Eş'arî) ise taklit yoluyla iman eden kimsenin akli terk ettiği için günahkâr olmakla birlikte mümin olduklarını ifade etmişlerdir (Ardoğan, 2009: 39).

Tasavvuf açısından, işlerin taklit yoluyla öğrenilip yapılması insanlar arasında çok yaygın olduğundan, sağlam bir temel bulunmadan hakikate giden yolu göstermiş peygamberleri ve Hak dostlarını taklit etmeden taklitten kurtulamayacaktır. Bu görüş, doğru bilgiye doğru bir rehberin yardımı olmadan asla ulaşamayacağını ileri sürmektedir. Kötü olan, kişinin akli ve nakli delilleri göz önüne almadan körü körüne taklit etmesidir (Kurt, 2012: 11-12).

Tasavvufta Mevlânâ'dan çok önce tahkiki iman, Hakk'ı bulma ve istekleri ile uyumlu hareket etme bağlamında tartışılmıştır. İbnü'l- Arabi tahkikin Allah yolunda olan kişinin hedefi olarak tanımlarken Mevlânâ, tahkike ulaşmanın yollarından bahsetmiş, aşk ve tahkike ulaşmış bilgi beraber yürüdüğü için eşyanın hakikatının bilinmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, kişinin iman bilgisi taklitten tahkike dönüşebilir ve bu dönüşümü sağlayan *aşk ateşidir* (Kurt, 2012: 12).

Kur'an-ı Kerim'de “Allah'a, peygamberlerine ve âhiret gününe inananların, sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği (Bakara 2/2-5) ve insanların bu konularda irade hürriyetine sahip kılındıkları (Kehf 18/29)” anlatılır. İbnü'l-Cevzî'den aktarıldığına göre “kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel” şeklinde tanımlanan iman, Kur'an-ı Kerim'de beş anlamda kullanılmıştır. Bunlar: “Tasdik, sadece dilin ikrarı, tevhid, peygamberi onaylama, namaz”dır.

Âşık Şem’î’nin şiirlerine bakıldığında, *tahkiki iman*ın ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şiirlerinde ayet ve hadislerden çokça faydalanması, akli işaret etmesi bunun en önemli göstergesidir. Onun “Âhırde eyledi serdâr dimişler” şiiri (50), elifname tarzında bir destan olup nasihatlerden oluşmakta ve dinî görüşleri hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılabilir.

° İbâdet eyleseñ cehd ile zarar
 ° *İlîmsiz* ° *ameller* şeytâna yarar
 ° Âkiller deliler böyle dir her bâr
 ° Âlimin kalbi kıl yarar dimişler (50/16)

Şem’î’nin amacı, Hakk’a, Cemalullah’a ulaşmaktır. O, imanını, Allah’ın birliğini dil ile ikrar etmiş, Hz. Peygamber’e duyduğu sevgiyi sık sık dile getirmiş ve ibadete de önem vermiştir. Şem’î, elest bezminde ikrar verdiğini belirtmiş, Kelime-i tevhid ve İslah suresini iktibas ederek tevhid anlayışını, imanını delillendirmiştir:

*Şem’î*niñ imân-ı kâmile rızâ derd-i cemâl
 Yâ İlâhi sen naşîb it El-amân ârzûlarım (167/7)

Elest bezminde biz didik *be lâ*
 Allâh birdir inkâr itmeyiz hâşâ
 Nûr-ı Muḥammed’i ḥalk itdi Mevlâ
 Âhırde eyledi serdâr dimişler (50/1)

Gelün Ḥaḳḳ’a gidelim *lâ ilâhe illallâh*
 Bile tevḥîd idelim *lâ ilâhe illallâh*
 Dost iḳlîmingörü[r]sek *lâ ilâhe illallâh*
 Bu cihânı n’eydelim *lâ ilâhe illallâh*

Tevḥîd idiñ ḳardaşlar *lâ ilâhe illallâh*
 İder tağlar ağaçlar *lâ ilâhe illallâh*
 Siz birlige gelince *lâ ilâhe illallâh*
 Melekler daḳı başlar *lâ ilâhe illallâh*

Ḥaḳḳ’ın bir ismi Şamed *lâ ilâhe illallâh*
 Andan ğayrı yok ebed *lâ ilâhe illallâh*
 Birligine şüphe yok *lâ ilâhe illallâh*
Ḳulhuvallâhu eḥad lâ ilâhe illallâh (13/1-2, 4)

Gerçi biñ bir ismi vardır *zıkr*-ider ins ü melek
Kulhüvâllâhü ehad şanmayın Settâr iki (136/3)

Bununla bilirkte onun şiirlerinde sadece *tahkiki iman*ın izlerinin görüldüğünü söylemek yanlış olacaktır. Çünkü Şem’î bazı şiirlerinde, Hakk’a, Hak aşkına ulaşmak için, bir mürşidin rehberliğine ihtiyaç duyulduğunu ifade eder. Şem’î tekke-tarikat odakları ile iç içe olduğundan, bu yönüyle *taklidi imananlayış*ından da etkilenmiş olmalıdır:

Gönlümün evinde seyrân eyledin
 Hâk’dan gelen mihmân ° Ali’dir Ali
 Her derdime benim dermân eyledin
 Cân içinde cânân ° Ali’dir ° Ali (20/1)

İki kaşın arası pîrim cenâb-ı Hâk’a râh
 Bâ-ıuşuş cihânda peydâ olmuş etvâr-ı Allâh
 Murg-ı devlet tıfl-iken konmuş sa° âdet başına
 ° Arş-ı rahmânda olan nûr resmi kândil-i külâh (116/1)

4.2.1.3. Ahiret

“Dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli merhaleler ve hâllerden” oluşan ahiret hayatı, Tanrı’nın varlığının kabul edildiği tüm dinlerde, düşünce sistemlerinde bulunmaktadır (Topaloğlu, 1988: 543). İnsanın nereden gelip nereye gittiğini sorgulamasına, Kur’an-ı Kerim, ahireti bir ispat metodu olarak Allah’a iman, ahiret gününe iman ayetlerinin sık sık birlikte zikredilmesiyle açıklamaktadır (Topaloğlu, 1988: 544).

Âşık Şem’î’nin şiirlerinde *ahiret* konusu sıklıkla dile getirilmiştir. Şem’î ahiret düşüncesini dünyanın geçiciliği ile ifade ederek anlatmayı seçmiş, bu dünyanın bir hayal perdesi olduğunu ifade etmiştir. Onun için dünya gurbet, ahiret ise vatan anlamlarına gelmektedir. Bu düşüncesini, hem kendi nefesine hatırlatmış hem de nasihat yolu ile dinleyicilerine hatırlatmıştır. Dünyadan el çekip ukbaya [ahirete] meyl edenler, yönelenler için dünya acuze suretli bir yerdir.

Māh yüzine düzmüş beñleri āķī
 Bu dünyā kimseye degildir bāķī
 Mevlāyı severseñ mey virir sākī
 Nevbetim geldikce kesmem çabayı (18/3)

Baķī degil bu ° ömür *lā ilāhe illallāh*
 Aç göziñi olma kör *lā ilāhe illallāh*
 Ğayrı yerde(n)arama *lā ilāhe illallāh*
 Kend'öziñ kendiñde gör *lā ilāhe illallah* (13/3)

Terk-i dünyā meyl-i ° uķbā olanlar
 Pīrezen şūretde dünyāyı neyler
 Bāb-ı ° aşkıñ miftāhını bulanlar
 Ben ° āşıkım deyü da° vāyı neyler (52/1)

Hayli müddetden berü yā Rabbi cān ārzūlarım
 Dām-ı ğurbetde esīr oldum vaţān ārzūlarım (168/1)

Şem'î'nin aşağıdaki şiiri ise onun mezar taşı kitabesinde yazılıdır. Hastalığı sırasında bu şiiri oğluna vererek mezar taşına yazılmasını istediği rivayet edilmektedir. Onun bu şiiri, ahiret inancını göstermesi bakımından dikkate değerdir:

1. ° Āķibet sen de gelürsiñ bu şıraţıñ başına
 Hāzret-i Ādem gibi girseñ hezārān yaşına
2. Cihān bir kimseye bāķi degil aldanma gel
 Ğaflet ile aldanup meyl itme ķalb naķķāşına
3. Çāre yok olsañ gerekdir sen de muhtāc-ı du° ā
 Oķu bir kez *Fātiħa* baħş eyle dīn ķardaşına
4. Girmedi ķabre benimle ° iyāl ü evlād-ı māl
 Perk idüp toprağı tağıldı başımdan āşınā
5. Ey birāder baķ bana yetmez miyim ° ibret sana
Şem°ī nāmem bir nişān olsun mezārım taşına (84)

4.2.1.4. İbadet

Kelime anlamı “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma, tapınma” olan ibadet; terim anlamı itibarıyla “İnsanın Allah’a saygı, sevgi ve itaatini göstermek, O’nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve

gerçekleştirdiği davranışlar için kullanıldığı gibi daha genel olarak aynı mahiyetteki düşünüş, duyuş ve sözleri de ifade eder.” (Sinanoğlu, 1999: 233).

İslam dini, insana nazari bilgileri öğretmekle yetinmemiş, amelî hükümleri de bildirdikten sonra bu hükümlere uyulmasını emretmiştir. Dolayısıyla bir insan Müslüman olup iman ettikten sonra üzerine düşen sorumluluklardan biri de ibadet etmek olmuştur. Kalbe yerleşen imanın, ibadet yoluyla hayata yansması gerekmele birlikte bu durum Allah’la kul arasında kurulmuş bir ilişkiyi temsil etmektedir (Çelik, 2014: 204). İbadet, *Allah’a karşı gösterilen tazimin, itaatin ve tevazuun en yükseğidir* (Çelik, 2014: 206). İbadet tevhid inancıyla bir bütündür ve Kur’an-ı kerim sadece Allah’a ibadet edilmesini emreder (Zâriyât/56-58).

Şem’î, inancın hem batını hem de zahiri kısmını bütünlük içinde şiirlerine yansıtmıştır. O, şiirlerinde gûnahtan sakınıp ibadete yönelmeyi tavsiye ederken diğer taraftan ibadetin manasını anlamayanlar veya gösteriş, riya içinde olanları eleştirmiştir.

Ṭāhir ol günāhdan eyle ° ibādet
Ṭahāret insāna tevbedir elbet
Ṭulū° ider gün bize de ḥikmet
Ṭopuğumuz ecel başa dimişler (50/14)

Riyā şandukāsın al git berāber sīne ey şūfī
Ḳalur tā şūr-ı İsrāfīl[’e] dek bu şöhreti Şem°î (139/3)

Şem’î yine oruç tutmanın manasına varamayanları da eleştirmiştir. Bugün de tartışılan bu durumun iki yüzyıl önce aynı çerçeveden tartışılıyor olması ilgi çekicidir. Şem’î, kiminin helva ekmekle iftar ettiklerini kiminin suyu bulup ekmeği dahi bulamazken parası olan kişilerin; yağ, pirinç, kahve, tütün, et, bal ile oruçlarını açmalarını eleştirmiş, Ramazan’ın bu şekilde olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Kimisi sükker-i ḥelvā ile iftāreyler
Kiminiñāb[ı] olur ammā nān[ı] olmaz

Yağ pirinç ḳahve duḥān laḥm ° asel maḡır hū
Derdimend Şem°î gedā dir böyle Ramaḏān olmaz (269/4-5)

Şem'i'nin ibadete verdiği önemin diğer bir göstergesi de Hac ibadetini yapabilmek için duyduğu istek, bunun için dua ettiğini ifade etmesi ve nihayet hac görevini yerine getirmesidir. Şem'i'nin şiirlerinde hac ibadetine ayırdığı yer diğer ibadetlerden çok daha fazla yer kaplamaktadır³²².

4.2.1.5. Âyet ve Hadisler

a. Ayetler

*Hamdülillāh*³²³ her bir murāda yetdim
Dünyâyı ° uqbâyı külli terk itdim
° Âlem-i ervāhda ° ilim derc etdim
Kim ta° līm idecek dünyāda beni (22/3)

Yazıldı ismimiz *levh-i maḥfūza*³²⁴
° Aşk-ıla başını yarıncı fıslem
Zāhid dil uzatma ehl-i rumūza
Yüz biñ esrār vardır kalbinde mübhem (31/1)

*İnşirāh*³²⁵ kalb var ḥalkda bu eyyām
Qılınclarıñ pasını siler şāhım
Muḥabbib şadık üzere şaht pāyı
Fuḳarā kullarıñ ḥatırladır şāhım (34/1)

° Āşık olan dā'im cenānı görür
İstemez ḥūriyi ḡilmānı görür
Biñ nazarla ° *arş-ı Raḥmānı*³²⁶ görür
Çıkar mı ° ārifler mey-ḥānelerden (40/3)

*Elestü bi Rabbiküm*³²⁷ dedim ezeli
Bir ḳadeḥ nüş etdim peymānesinden

³²² Ayrıntılı bilgi için çalışma içinde bk. "2.1.6.4. Hacca Gitmesi".

³²³ "Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur." (Fatiha-2).

³²⁴ "Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur'an'dır. O korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfuz'da)dır." (Büruc-20/21).

³²⁵ Kur'an-ı Kerim'in 94. Suresinin adıdır. İnşirah "açılmak, genişlemek" anlamındadır.

³²⁶ "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve *Arş'a kurulan*, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir." (A'râf-54).

³²⁷ "Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir." (Araf-172).

*Hamdülü'llāh*³²⁸ olduk evlād-ı ° Alī
Yār ° ömr-i hayvānıñ mestānesinden (41/1)

Hamdülillah hālāş oldık şitādan
Haqq'a hāmd [u] şükür Yezdānımız var
Berd-i şiddet def° olunca havādan
Müretteb tertīb olur fermānımız var (47/1)

Elest bezminde biz didik *belā*³²⁹
Allāh birdir inkār itmeyiz hāşā
Nūr-ı Muḥammed'i ḥalq itdi Mevlā
Āhirde eyledi serdār dimişler (50/1)

*Yevme lā-yenfē° u*³³⁰ buyurdi Ḥudā
Yüzün çevir şimdi Mevlā'dan yaña
° Āşıklar cānānıñ dāmenin tuta
Yarayı ṭabībler şarar dimişler (46/26)

Sebebsiz gurbetiñ ḳahrını kimse ihtiyār etmez
*Semi° nā*³³¹ kim dimez bir şāh-ı ° ādīl bezm-i fermāna (82/4)

Kelāmıñdan bilüp “*lā taḳnetūmin Raḥmetillāhi*”³³²
Okurdım ḥıfzıma aldım yedim de ḥüccetim mergüb (97/4)

Ümīdim kesmezem ben raḥmetenli'l-° āleminsin³³³ sen
Şefā° at baḥrıña olmaz nihāyet yā Resūlallāh (117/4)

Ḥabīb-i Kirdigārsın *raḥmetenli'l-° āleminsin*³³⁴ sen
Bu imzāyı okurlar ḥuccetiñden yā Resūlallāh (118/6)

Cümle esrār-ı Ḥudā tebrīkiñ(l)e oldı ° ayān
*Ḳābe-Ḳavseyni ev ednā*³³⁵ dostuña oldı civār (224/9)

³²⁸ “Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm, hesap ve ceza gününün (ahiret gününün) maliki Allah'a mahsustur.” (Fatiha-2).

³²⁹ Hani Rabbin (ezelde) Ademoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "**Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)**" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir." (Araf-172).

³³⁰ “İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da *çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!*” (Şuarâ- 88).

³³¹ “**semi° nā** ve **ata° nā**”; “Allah’ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. ‘O’nun elçileri arasında ayırım yapmayız’ ve ‘**İşittik, itaat ettik**, bağışlamayı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır’ dediler” (Bakara-285).

³³² “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin” (Zümer-53).

³³³ “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. ” (Enbiya-107).

³³⁴ “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. ” (Enbiya -107).

³³⁵ “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” (Necm-9).

Gerçi biñ bir ismi vardır zıkr-ider ins ü melek
Kulhüvāllāhü eḥad şanmayın Settār iki (136/3)

*Hasbinallāh*³³⁶ emr-i Ḥaḳ vāḳi° olursa rāzıyım
 İstemem ayrılmayı dünyāda yek mū gitme gel (153/3)

Eşyā-yı cihān *kūn*³³⁷ deyincek oldu müheyyā
 Destūr viricek mürdeleri eyledi iḥyā
 Esmāda bir ismi var anıñ *Şem*° iḥalīmā
 Dost yolına cān virmeye kim eylemez imā
 ° İndinde hemān kendisiniñ çoḳ ola azım (170/5)

Gözleriñ *nūn ve'l-ḳalemdir*³³⁸ kirpiḡiñ tūr-i ḳazā
 Kıl-kı ḳudretle yazılmış ḳaşlarıñ turā mıdır (238/3)

b. Hadisler

Görindi destiñe al ḥāmeyi mir'āt-ı Beytullāh
 Yaz evvel şāniña *lebbeyke lebbeyk*³³⁹ oḳu bismillāh (121/1)

İstemez kimse rızasıyla diyār-ı ḡurbeti
 Āb u dāne serpilür *insanı ḳısmet gezdırir*(248/4)

Biz Muhammed ümmetiyiz *faḳr ile faḳr eyleriz*³⁴⁰
 Yeg bize aḡlas ḳabālardan hemān[ā] köhne şāl(147/3)

Fenāya dil virme eliñ çek andan
*Faḳīrlık dılḳını ḳıḳarma tenden*³⁴¹
 Fıkr eyle Ḥudā'nın hikmetin bundan
 Felekler dā° imā devvār dimişler (50/18)

Ḥürmetiçün on sekiz biñ °ālemi var eyledi
 Kim diyen Ḥaḳḳ'ın ḥabibi Ahmed-i Muḥtār iki (136/4)

*Mūtū kable en temūtū*³⁴² sırrına maḡhar olan
 Ḥaşrı neşri bunda gördi nefḥa-i şūr olmadan (179/3)

³³⁶ “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmrân-173).

³³⁷ “Bir şeyi istediğinde, *O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir.*” (Yâsin-82).

³³⁸ “Nûn. Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına” (Kalem-1).

³³⁹ “Allah'ım emrine hazırım. Senin bir ortağın yoktur, emret. Şüphesiz hamd ve nimet sana mahsustur. Mülkte senin ortağın yoktur” (Keleş, 2016: 372).

³⁴⁰ “Fakirlik benim övücümüdür, ben onunla övünürüm (Keleş, 2016: 347).

³⁴¹ “El-Faḳru Faḳrî”: “Fakirlik benim övücümüdür, ben onunla övünürüm (Keleş, 2016: 347).

³⁴² “Ölmeden önce ölünüz” (Keleş, 2016: 392).

Māsivā-yı terk idüp Hakk'a yakın olmak dile
*Ölmeden evvel fenā mülkünde ol*³⁴³ehl-i kûbûr (249/6)

Hâcî Bekdaş-ı Velî'niñ bindiği cānsız divār
 Maẖhar-ı nūr-ı ° Ali'dendir aña ol yādigār
 Nağra-i düldül iderdi° arş-ı ° ālāda qarār
 Şad-hezār biñ kāfiri bir nağrada itdi şikār
 Didi arşlanım ° Ali'dir kudretiyle kirdigār
*Lā fetā illā ° Ali lā seyf-e illā Zülfekār*³⁴⁴(226/1)

Ayet ve hadisler, dini-tasavvufî edebiyat sahasında ifade edilmek istenen düşüncenin delillendirilmesi açısından yaygın şekilde kullanılmıştır. Şiir gelenekleri farklı olsa da divan şiirinde olduğu gibi, konu bağlamında âşık ve tekke tarzı edebiyat geleneklerinde de ayet ve hadislerle sıklıkla yer verilmiştir. Bu, âşıkların / şairlerin beslendiği kaynaklar ve din görüşleri hakkında bilgi edinebilmeye imkân sağlamaktadır. Ayrıca, ayet ve hadis iktibaslarıyla âşıklar, tekke şairleri, propagandalarını daha güçlü bir şekilde yapabilmektedir. Çünkü bu unsurlar, kamuoyu oluşturma gücüne sahip âşıkların tebliğlerinin, kamuoyu nezdinde etkili olmasını sağlamaktadırlar (Üçüncü, 2012: 71). Dolayısıyla Âşık Şem'î'nin şiirlerinde bir yanıyla kendi sanatında özgün bir söyleyiş içinde yer verdiği ayet ve hadisleri bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır.

4.2.1. 6. Peygamber/ler

Hz. Muhammed:

Son peygamber Hz. Muhammed'e olan sevgi, Türk edebiyatının çoğu sahasında olduğu gibi âşık edebiyatında da âşıkların şiirlerinde yer verdiği temel konulardan biri olmuştur.

Peygamber için söylenen ilk methiyeler, İslam dininin yayılıp müslümanların Medine'de bir güç hâline gelmesinden itibaren görülmeye başlanmıştır. Allah

³⁴³ “*Mütü kable en temütü*”: “Ölmeden önce ölünüz” (Keleş, 2016: 392).

³⁴⁴ “Zülfikâr'dan keskin kılıç ve Ali'den başka yiğit yoktur” (Keleş, 2016: 368).

Resulü'nü övgü içeren şiirler 'naat'olarak adlandırılmakta, özellikle Türk ve Fars edebiyatlarında yaygın olarak görülmektedir³⁴⁵ (Çiçekler, 2006: 436).

Peygamber'in doğumu, yetim olması, çocukluğu, ahlakı, taşıdığı yüksek insani vasıflar, peygamberliği, mucizeleri, Kur'an-ı Kerim'deki yeri (Gönen, 2017: 17-62, âşıkların Hz. Peygamber hakkında şiirlerinde kullandığı konulardan sadece birkaçıdır.

Âşık Şem'i, şiirlerinde Peygamber'e olan sevgisini sıklıkla dile getirmiştir. Onun doğrudan naat türündeki şiirlerinin yanında, Hz. Peygamber'i Hz. Ali ile birlikte ismen zikrettiği şiirleri de bulunmaktadır. Sünni etkiler görülen şiirlerinde Hz. Peygamber'e, *yâ Resulallah*, *Efendim* şeklinde hitap ettiği; Alevi-Bektaşilik tesirleri görülen şiirlerinde ise *yâ Muhammed* hitabını kullandığı görülmektedir.

Şem'i'nin, en çok Hz. Peygamber'e olan hasretini, ona kavuşma arzusunu şiirlerine konu ettiği anlaşılmaktadır:

Efendim hasretiñle çıkdı âhim ° arş-ı a° lāya
Karışdı eşk-i çeşmim nehre sıgmaz oldu deryāya (89/1)

Pınarlar oldu peydā hasretiñle dağ-ı dillerde
İki çeşmim verir yaş selsebilim yâ Resûlallāh (118/2)

Bazı şiirlerinde ise Hz. Peygamber'e içten bir yakarıyla seslenmekte ve Peygamber'in elinden tutacağı ümmetinden biri olmayı dilemektedir:

Günāhim boydan ° aşkındır begāyet yâ Resûlallāh
Meger senden ola lutf-ı ° ināyet yâ Resûlallāh

Vücûdum fülki düşdi cehlile girdāb-ı ° işyāna
Qalır irmez ise bād-ı hidāyet yâ Resûlallāh (117/1-2)

Dest-gîr olsa sana nûr-ı Muhammed *Şem'î*
Merve-i Hakk-ı Harem [ü] Ka° be-i Bâbil birdir (243/5)

Bir şiirinde ise "Fakirlik benim övüncümdür, ben onunla övünürüm" (Keleş, 2016: 347) hadis-i şerifinden hareketle Peygamber'in ümmeti olduğu için gurur duyduğunu ifade etmektedir:

³⁴⁵ Âşık edebiyatında Hz. Muhammed sevgisi, naat konusu hakkında ayrıntılı bilgileri için bk. (Gönen, 2017).

Biz Muhammed ümmetiyiz faḫr ile faḫr eyleriz
Yeg bize aṭlas ḳabālardan hemān[ā] köhne ṣāl(147/3)

Şem’î, aşağıda geçen beytiyle, Hz. Muhammed’in doğumu sırasında her yerin ışıkla dolduğunu (Gönen, 2017: 32) ve Şakk-ı Kamer (Gönen, 2017: 111) veya genel olarak şiirlerde kullanıldığı şekliyle *Şakkü’l-Kamerin* olarak da bilinen *ayı ikiye bölme mucizesini* hatırlatmıştır.

Envār-ı Muhammed doğuban dutdı cihānı
Şakkü’l-kamerīn mu’ cize parmağı göründi (132/3)

Hz. Peygamber’in hayatında gerçekleşen olaylardan en önemlilerinden biri de Miraç’tır. Kelime anlamı, “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Peygamber’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder.” (Yavuz, 2005: 132).

Muhammed Mirāc’a gitdiği zamān
Yoluña tırmuşdı Ḥaḳ ṣāh-ı merdān
Cebrā’īl söyledi yol vir ṣāh amān
Ḥaḳḳ meyvesin viren Ṣāh-ı Kerem’dır (53/2)

Diğer Peygamberler:

Şiirlerinde peygamberlere telmihte bulunan Şem’î, şimdiye kadar 124.000 peygamber gönderildiğine de işaret etmiştir³⁴⁶.

Gökde melā’ikler bizimle bile
Ḥaḳret ° Alī bindi geldi Döldül’e
Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
Atamız Ḥaḳret-i Ādem berāber (48/3)

Kırk biñ ° asker ile *İṣḥāḳ* [u] *Ya°ḳūb*
Nüreddin altmış biñ ° asker yarada
Kırk [biñ] ° Ali ibn-i Mervān-ı ° Āmūd
Birbirleriñe şunar önünde (8/4)

³⁴⁶ Kuran-ı Kerim’de şimdiye kadar 124.000 peygamber geldiği ile ilgili bilgi bulunmayıp bu konu hadis kaynaklarında yer almaktadır.

Âşık tarzı şiirde, güzelliği vurgulamak için, yüzünün güzelliğiyle bilinen Yusuf Peygamber'e telmih yapılmıştır. Âşık Şem'i de bir şiirinde sevgilinin güzelliğini vurgulamak için simasının Yusuf Peygamber'in güzelliğine denk olduğunu söylemiştir:

Edā-yı nāzıñdan yā hū geçilmez
Bir bāde bezmiñden sensiz içilmez
Hüsnüñ hayāsına bahā biçilmez
Mısır'da *Yūsuf*'uñ sīmāda birsin (42/2)

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf kıssasında Hz. Yusuf'un zindanda kaldığı günleri (Yusuf-36-42) ve babası Hz. Yakup'un çektiği ızdırabı hatırlattığı şiirinde;

Bizlere verdi Hâk Ya° küb'a hüznü *Yūsuf*'a cāhı
Ne emr oldı Hüseyñ ibn-i ° Aliyyü'l-mürtezā'ya āh (113/5)

Vuşlat-ı yārı müyesser eyle luṭf it Kirdigār
İhtiyārım gitdi elden ḳalmadı şabra ḳarār
Çok zamandır eylerim Ya° küb mişālī āh u zār
Yūsuf'um var hücre-i zindāna yol vir varayım (169/2)

Girerseñ Hāzret-i *Yūsuf* gibi zencīrle zindāna
Şehīd-i Kerbelā rāhında ḳoysuñ başı meydāna
Terāzü başına al var yüküñ yüklet de kervāna
Ne miḳdār oldıgın öğren metā° ın orda mīzāna
Ḳurulduḳda cefā emtā° ınıñ her yerde bāzārı
Disünler yükletdir derd ü ḡam miḡnet ḡarīdārı (127/3)

“Ve lemmâ fasalatil'îru kâle ebûhum innî *le ecidu rîha yûsufe* lev lâ en tufennidûn(tufennidûni).”: “Kafîle Mısır'dan ayrılınca babaları, ‘Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben *Yūsuf*'un kokusunu alıyorum!’ dedi” (Yusuf-94) şeklinde geçen ayet, halk şiirinde “görmeyen gözün açılması” motifinin kaynağı olmuştur. Hz. Yusuf, yaşadığını babasına bildirmek için gömleğini göndermiş ve Hz. Yakup onu yüzüne sürünce kör olan gözleri görmeye başlamıştır. Şem'i şiirlerinde bu kıssaya telmihte bulunmuş; Hz. Yusuf ve Hz. Yakup Peygamberleri zikretmiştir.

Gelince şıḡḡati beytü'l-ḡazānda aḡladı gezdi
Peyāmı bûy-ı *Yūsuf* tütüyāyı çeşm-i Ya° küb'a (69/2)

Hz. Lokman

Hz. Lokman'ın ismi, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen, peygamberliği tartışmalı olan din büyüğüdür (Güngör, 1996: 167; Harman, 2003: 205). Türk edebiyatında Lokman, hakîm/filozof kimliğinden çok *hekimliğin atası* olarak tanınmış, onun bütün bitkilerin özünü ve hangi hastalıklara şifa olduğunu bildiği söylenmiştir (Harman, 2003: 206). Bundan dolayı, Türk folklorunda; *Lokman Hekim*, *dert Lokman'ı*, *şifa Lokman'ı* gibi isimler ve sıfatlarla anılmıştır (Uzun, 2003: 206).

Şem'i'nin şiirlerinde Lokman; daha çok dermansız dertleri iyileştirebilecek, dertlere çare, hastalıklara şifa olacak hekim anlamında kullanılmıştır.

Derûnda muzmer derdi olanlar
Gizli gizli bâb-ı *Loḳmān*'a düşmüş
.....içinde safâ bulanlar
Uyğun aḥbâb ile yârâna düşmüş (58/1)

Yâr için mecruh iseñ *Loḳmān*'a minnet eyleme
Var ise derdiñ eger dermânı sen senden ara (85/3)

Bir ğarib efgendenim iḥşâna geldim yâ Resûl
Derd bî- dermândayım *Loḳmān*'a geldim yâ Resûl (157/1)

Ögsedim yâ Rabbenâ cānâna yol vir varayım
Ölmeden cem° iyyet-i yârâna yol vir varayım
Derd-i ḥasretle başım yaşıdıkda yol bekler gözüm
Belki eyler bir devâ *Loḳmān*'a yol vir varayım (169/1)

4.2.2. Şahsiyetler

Şem'i, şiirlerinde; dini, tarihî, siyasi pek çok konuya yer verdiğiinden bu zengin muhteva, beraberinde geniş bir şahıs kadrosunu da getirmiştir.

4.2.2.1.Dini Şahsiyetler

Hulefâ-yi Râşidîn (Dört Halife):

Hz. Peygamber'den sonraki ilk dört halife (632-661) *Hulefâ-yi Râşidîn* olarak anılmıştır (Fayda, 1998: 324). Râşidîn; “doğru yolda olan, doğruya ve hakka sınıksız sarılan, kemale ermiş” anlamındaki râşid kelimesinin çoğuludur. Halifelik sırası; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklindedir.

Hiz. Ebubekir- Hiz. Ömer - Hiz. Osman

Âşık Şem'î, şiirlerinde genellikle dört halifeden Hiz. Ali'yi ayrı konu etmiş; iki yerde Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ı birlikte zikretmiştir:

Ebābekir °Ömer Hāzret-i °Osmān
 °Amm-i Resūlullāh Hāmza qāhramān
 Demir ton giymiş hazār pehlivān
 Her biri Zaloğlu Rüstem beraber (48/4)

Cār-yāriñ eylesün cürmim recā ile kabūl
 Hāzret-i Ebābekr °Ömer Osmān °Aliyyü'l-mürtezā (71/3)

Hiz. Ali

Hicretten yaklaşık 22 yıl önce doğmuştur. Babası Hiz. Peygamber'in amcası Ebû Talip'tir. Hiz. Peygamber, amcasının ekonomik olarak yükünü azaltmak amacıyla onu küçük yaşlarda iken yanına alarak himaye etmiştir. Hiz. Peygamber'in İslam'a davetini kabul eden ilk Müslümanlardandır ve bu uğurda mücadele etmiştir (Varol, 2017: 29). Hiz. Ali, kahramanlığı, devlet adamlığı, kâmil insan ve dört halifeden biri olması ile İslam tarihinde yer almıştır (Fırlalı, 2017). Hiz. Ali Hiz. Peygamber'in amcasının oğlu olması ve aralarındaki özel bağ hasebiyle bütün tarikatlar özünde Hiz. Ali'yi rehber kabul etmişlerdir. Adına atfedilen Alevilik ve Bektaşilik tarikatında ona özel bir yer verilmiştir. Hiz. Ali'nin kişiliği edebiyata da yansımış, cenknameler yazılmış, adı etrafında çeşitli menkabeler oluşmuştur.

Şem'î, şiirlerinde Hiz. Ali'yi sıklıkla anmıştır. Onun şiirlerinde Ali'ye özel olarak yer vermesinin Ehl-i Beyte olan sevgisinden kaynakladığı düşünülmektedir. Aşağıdaki örnekler sunulan şiirlerin bütününde bu sevginin açıkça ifade edildiği görülmektedir.

Gökde melā'ikler bizimle bile
Hāzret °Ali bindi geldi Dūldül'e
 Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
 Atamız Hāzret-i Ādem berāber (48/3)

Cār-yāriñ eylesün cürmim recā ile kabūl
 Hāzret-i Ebābekr °Ömer Osmān °Aliyyü'l-mürtezā (71/3)

Mısr'ı ihyâ eylemiş evlād-ı maḥbûb-ı Ḥudā
 Nûr-ı ° ayn-ı Muṣṭafā ibn-i ° Aliyyü'l-Mürtezā
 Beyt-i evvel ravṣa-i pāk-i şehīd-i Kerbelā
 ° Ömrün ifnā eylediñ gelmez ḥuzûrunda ğınā
 Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyâret evvelā
 Bâ-ḥuşuş oldur şefā° at ḥāzini rûz-ı cezā (73/1)

Aç göziñ ḥabdan uyan ğāfīl bulunma *Şem°î* yā
 Sen ° Alī° siñ *lā fetā* sırrını sen senden ara (86/5)

Bizlere verdi Ḥaḳ Ya° kûb'a hüznü Yūsuf'a cāhı
 Ne emr oldı Hüseyñ ibn-i ° Aliyyü'l-mürtezā° ya āh (113/5)

Derd-i ° aşkıñla gelüp geçti cemī° i enbiyā
 Didiler ümmīd-i vuşlat var ise rûz-ı cezā
 Yoluña cānlar fedā etdi şehīd-i Kerbelā
 Şāh Hüseyñ ile Ḥasan ḥulḳ-ı rızā sevdi seni (134/2)

Ḥacı Bekdaş-ı Velī° niñ bindiği cānsız divār
 Maḫhar-ı nûr-ı ° Ali° dendir aña ol yādigār
 Nağra-i düldül iderdi° arş-ı ° ālāda qarār
 Şad-hezār biñ kāfiri bir nağrada itdi şikār
 Didi arşlanım ° Ali° dir ḳudretiyle kirdigār
Lā fetā illā ° Alī° lā seyf-e illā Zülfeḳār(226-1)

Göñlümün evinde seyrān eyledin
 Ḥaḳ° dan gelen miḥmān ° Alī° dir Alī
 Her derdime benim dermān eyledin
 Cān içinde cānān ° Alī° dir ° Alī (20/1)

Ḳul ° āşık *Şem°î* niñ söyler bu dili
 Gitdi[gi]miz yollar erenler yolu
 Erenler serveri ° Alī° dir ° Alī
 ° Alīm yā Muhammed ° Alī° çağırdım (32/4)

Hz. Hamza

Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza, Bedir Savaşı'nın kahramanı ve Uhud şehitlerindendir (Algül, 1997: 502). Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolü olan Hz. Hamza, bu yönüyle Türk folklorunda güreşçilerin piri sayıldığı gibi Hamzaname adlı eserlerin de konusu olmuştur (Algül, 1997: 502). Şem°î bir şiirinde Hz. Hamza'dan bahsetmiş; Hz. Peygamber'in amcası olduğunu belirterek kahramanlığına vurgu yapmıştır.

Ebābekir ° Ömer Hāzret-i ° Osmān
 ° Amm-i Resūlullāh Hāmza qahramān
 Demir ton giymiş hazār pehlivān
 Her biri Zaloğlu Rüstem beraber (48/4)

Hz. Hasan – Hz. Hüseyin

Hz. Peygamber'in torunları, Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın çocuklarıdır. Hz. Hasan, Hicret'in (622) üçüncü yılında (Varol, 2017: 41); Hz. Hüseyin ise ondan bir yıl sonra (Varol, 2017: 45) dünyaya gelmiştir. İsimlerini, Hz. Peygamber'in koyduğu ve bu iki torununa ayrı bir sevgi beslediği bilinmektedir. Bu sevgi, onların pek çok rivayete konu edilmelerini sağlamıştır (Varol, 2017: 45, 50-54). Hz. Hasan'ın zehirlenerek (Fığlalı, 1997: 283), Hz. Hüseyin'in ise Yezid'e biat etmemesi sonucunda gelişen elim Kerbela hadisesi sırasında şehit edilmeleri, Müslümanlar arasında büyük üzüntüyle karşılanmıştır (Fığlalı, 1998: 518-521). Türk edebiyatının çeşitli alanlarında özellikle Kerbela hadisesi ile ilgili eserler meydana gelmiştir.

Nice öldi Hüseyin nice ol Hasan
 Kerbelā'da şehīd eyledi Mervān
 Sem°ī yā [d]iliñe hoş geldi āsān
 Böyle medh eylediñ eş°ār önünde (8/16)

Derd-i ° aşkıñla gelüp geçti cemī° i enbiyā
 Didiler ümmīd-i vuşlat var ise rüz-ı cezā
 Yoluña cānlar fedā etdi şehīd-i Kerbelā
 Şāh Hüseyin ile Hasan hulk-ı rızā sevdi seni (134/2)

Koydılar başıñ o şāhıñ Kerbelā meydānına
 Başdılar parmakların şāhım Hüseyin'in kanına
 Urdı sikkīnipelitler kıymadan gerdānına
 Bu haķāretler yaraşmazdı o şāhıñ şānına
 Düşmeden kanı yere ol demde çağırdı gubār
 Lā fetā illā ° Ali lā seyf-e illā Zülfeķār

Emr-i Haķ'la şāhHasan ile Hüseyin oldu şehīd
 Ağlaşup gökde melekler itdiler mātem şedīd
 Biz de evlād-ı Resūlüz eyleriz mātem cedīd
 Ol Yezīd Mervānı Haķķ itsün cinānından ba°īd
 İns ü cin gökde melek haķķında eyler inkisār
 Lā fetā illā ° Ali lā seyf-e illā Zülfeķār (226/2-3)

Hz. Fatma

Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den olan kızı Fatma, aynı zamanda Hz. Ali'nin de eşi'dir. Hz. Ali ile olan evliliği dolayısıyla Peygamber soyundan çocuklara sahip olması, onu Hz. Peygamber'in kızları içinde farklı bir yere koymuştur. Bu durum, onun hakkında çokça rivayetlerin oluşmasını sağlamıştır (Varol, 2017: 33). Hz. Fatma, Şem'i'nin şiirinde Hz. Peygamber'in gözünün nuru olduğu belirtilerek "Fâtımatu'z-Zehrâ" şeklinde anılmıştır.

Git sefere kılı iseñ Allāh'ıñ
Gitmezseñ ümmeti değılsıñ şāhıñ
Nūr-ı dīdeleri Resūlullāh'ıñ
Fâtımatu'z-Zehrâ maḥrem berāber (48/5)

İbrahim Edhem

Horasan'ın Belh şehrinde doğan İbrahim Edhem, sahip olduğu tüm varlığından, konumundan vazgeçerek zühd yolunu seçmesi, destanlaştırılan kişiliği ve hayatı etrafında oluşan menkabelerle bilinmektedir (Öngören, 2000: 293-295)³⁴⁷.

Geldi kudretullāh uyandı dünyā
Bu ğazāya cümle oldı müheyyā
Ser-fırāz-ı evliyādır Mevlānā
Yanınca *İbrāhīm Edhem*beraber (48/7)

4.2.2.2.Tarihî Şahsiyetler:

III. Selim

Şem'i'nin yaşadığı dönemin padişahlarından üçüncüsü, III. Selim'dir. Yenilik hareketlerini ilk uygulayanlardan olan III. Selim, musikişinaslığı ve şiire olan ilgisi dolayısıyla şairleri/âşıkları himaye etmiş, huzurunda icralar yapılmasına imkân vermiştir. Şem'i, genç yaşlarında Padişah'ın huzurunda sanatını icra etmiş, bu olay onun âşıklığında ve hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Diñlenilmez oldı şimdi dürr-i meknūn söyleseñ
Şāb iken elfāzıñı Sultān Selīm Hān diñledi
Şem'î de her bir meṭā'ıñ var idı ra' nāları
Gitdi ancak dişleri sermāyeden enginledi (129/3)

³⁴⁷<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-b-edhem#1>. Erişim tarihi: 04.01.2019.

II. Mahmud

Şem’î’nin yaşadığı dönem padişahlarından beşincisi olan II. Mahmud, III. Selim’in ardından onun başlattığı yenilik hareketlerini devam ettiren bir politika izlemiştir. Âşıkları himaye etmesiyle bilinen Sultan II. Mahmud’un döneminde, âşıklar, *Âşıklar Kethüdası* kurup bir lonca / meslek grubu hâline gelmişlerdir. Şem’î’nin II. Mahmud’un huzurunda da icralar gerçekleştirdiği ve bunun üzerine Padişah’ın ona *çarşı ağalığı* görevini verdiği bilinmektedir³⁴⁸. 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi’ni konu alan destanda dönemin padişahı Sultan II. Mahmud’un adı anılmıştır.

Bu ğazāya giden kıl olur maķbūl
İnşā° allāh bu sene fütūhat mā° mūl
Ġāzī Şultān Maḥmūd sancāġ-ı Resūl
Faḥr-ı °ālem nūr-ı Ekrem berāber (48/8)

Ḥudā şevketlū sultān Maḥmūd’ın °ömriñ Mezīd etsün
İder nuṭķı Hümāyūn ķadriñi bir şān-ı vālāya (90/5)

Ġāzī Sultān Maḥmūd’a ķuvvet vire Rabbū’l-me° āb
Nūra doldırdı cihānı ķılındı rüyından şehāb (92/1)

Nikolay Pavloviç- I. Nikolay

II. Mahmud döneminde yapılan 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi’ni konu alan destanda, doğrudan isim verilme de “Moskof kralı” denilerek dönemin Rusya kralı işaret edilmiştir.

Bu ğazānıñ ḥalk olundı ricāli
Buldı kemālini yaķın zevāli
Dem yerine ḥā° in *Moşķof ķralı*
Gezdirseñ yanınca olsam beraber (48/10)

³⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için çalışma içinde bk. “2.1.4. Mesleği” başlıklı bölüm.

4.2.2.3. İlim Adamları / Âlimler

Eflatun (Platon)

İslam felsefesine önemli etkileri olmuş İlkçağ Yunan filozoflarından. Platon, İslami literatürde ve Türk edebiyatında yaygın olarak Eflatun veya Felâtûn adıyla anılmaktadır (Olguner, 1994: 469).

Âşık Şem’î, özellikle şairliğinden bahsettiği şiirlerinde Eflatun’a sıklıkla atıf yapmıştır (76/5, 117/5). Felsefe tarihinin önemli düşünürlerinden Eflatun’lakendini kıyaslamış, nadir şairin onun gibi olduğunu iddia edebileceğini söylemiştir. Bazen de sanatının değerinin bilinmediğini vurgulamak açısından ona atıf yapmıştır. *Felâṭun-ı zaman*, *Felâṭun-ı asr* tamlamalarını kullanarak kendisini zamanın, asrının Eflatun’u addetmiştir.

Felâṭun-ı zamân da° vâsı eyler şâ° ir-i nâdir
Şanırsıñ yek nefesde dört tolanmış çarḥ-ı devvârı (126/5)

Felâṭun-ı zamân postuna geçdim eylerim ârâm
Taḥt-ı şî° rimiñ ser ḥânesin gördiñ begendiñ mi (137/4)

Felâṭun-ı zamân bî-çâre Şem° î kadriñ añlanmaz
Beḳâyâ rıḥletiñden soñra dirler ḥâzret-i *Şem° î* (139/5)

4.2.3. Destan ve Halk Hikâyeleri

Köroğlu Destanı

Şem’î, şehir muhitinde yetişmiş, gelenek eğitimini kendi ilgi ve çabası doğrultusunda almış bir âşık olsa da, şiirlerinden sözel edebiyat ve kültür geleneğinden çok yönlü beslendiği açıkça görülmektedir. Türk dünyası epik destan geleneği içinde çok sayıda kol oluşturmuş, özel bir yere sahip Köroğlu Destanı, Şem’î’nin şiirine konu edilmiştir. Bu durum, Şem’î’nin ‘birincil sözlü kültür ortamı’ndaki konumu hakkında da ipuçları vermektedir. Bilindiği gibi âşık fasıllarında âşıkların Köroğlu’ndan bir parça okumaları şarttır. Dolayısıyla bu şiir, onun fasıllarda icralar yaptığının başka bir delili olarak da görülmelidir. Şiirde, Köroğlu Destanı’nın kollarından *Köroğlu ile Ayvaz*’dan bahseldilmiştir.(36).

Ebâ/Ebû Müslim Destanı

Türk edebiyatında, *Kıssa-i Ebû Müslim* veya *Ebu Müslimnâme* olarak da bilinmektedir. Destanın kahramanı Ebû Müslim-i Horasânî, Emevi Devleti'nin yıkılmasında büyük rol oynamış, yönetimin Abbasilere geçmesini sağlamıştır (Albayrak, 1994: 195).

Ebû Müslim, İran'da bir *halk hareketinin lideri konumunda olmasına rağmen*, Orta Asya Türkleri ve Dağıstan'ın bazı bölgelerinde yaşayan halk tarafından millî bir kahraman olarak görülüp yüceltilmiştir (Mélïkoff, 2012: 17).Mélïkoff'a göre, Türk halkı Ebu Müslim'i kendilerinden biri gibi görmüş ve onun Kerbela'da yaşananların intikamını aldığını kabul etmiştir³⁴⁹ (2012: 17).

Destanın konusunu; Hz. Ali'yi sevenlerle Muâviye taraftarları arasındaki mücadeleler, bu mücadelenin torunları zamanında da devam etmesiyle *Ebû Müslim'in etrafında* cereyan eden olaylar, Abbâsîler'in zaferi ve Ebû Müslim'in ölümü oluşturmaktadır (Albayrak, 1994: 196).

Destanın Türkler arasında sevilmesinde, Ebû Müslim'in taraftarı olduğu Hz. Ali'ye olan sevginin yanı sıra Şîîliğin de önemli etkisi olmuştur (Albayrak, 1994: 196). Özellikle heterodoks tarikatlardan Bektaşîlik'te her zaman çok canlı kalan bu destan, ahilikten az bilinen loncalara kadar çoğunda kahraman olarak kabul edilmiştir³⁵⁰ (Mélïkoff, 2012: 17, 19-20).

Leyla ile Mecnûn

Arap, Fars, Türk edebiyatlarında hem mesnevi hem de halk hikâyesi türünde olarak önemli yere sahip Leyla ile Mecnun, Âşık Şem'i'nin şiirlerine de konu olmuştur. Kaynağı Arap edebiyatı olan hikâyenin Türkiye ve Türk dünyasında yazılı ve sözlü pek çok varyantı bulunmaktadır (Alptekin, 2013: 274).

³⁴⁹ Bunun, “‘Türk Kahramanı Horasanlı Ebu Müslim ve Kerbela'nın İntikamı’” gibi destan parçalarından anlaşılacağı belirtilmiştir (Mélïkoff, 2012: 17).

³⁵⁰ “Loncaları, özellikle gösterişsiz, basit olarak nitelendirilen işleri yapan dolayısıyla elit sınıfların sosyal muhalefetleri altında ezilen insanları bir araya getiren çırak-kalfa-usta ve yoldaş grupları arasında epik kahraman, tiranlara karşı olan mücadelesinde dinin göz bebeğine, halkın savunucusuna dönüşmekteydi. Dolayısıyla kendisine yakıştırılan halkın göz bebeği ve dinin savunucusu sıfatları ile Ebu Müslim, loncalar arasında “yigîtlîk timsalinin” tam anlamıyla bir somut örneğini temsil ediyordu.”(Mélïkoff, 2012: 19).

Hikâye, Kays ile Leyla'nın çocuk yaşta tanışıp birbirlerini sevmelerinin ardından yaşadıkları türlü sorunlar sonrasında ayrı düşmelerini, kavuşmak için verdikleri mücadeleleri konu eder. Leyla hapsedilir, sonrasında kurtularak Kays'ı arar ve bulamayınca üzüntüden ölür. Kays ise Leyla'yı görememenin verdiği üzüntü ile çöllere düşer ve halk tarafından ona Mecnun adı verilir (Alptekin, 274-275).

Şem'i'nin, *Leyla ile Mecnun* hikâyesini, bu hikâyenin kahramanlarını hem dünyevi hem de ilahî aşkı anlatmak için kullandığı görülmektedir.

Bir mecliste gördüğü kızın özelliklerini sıralayarak başladığı şiirinde, o an hissettiği aşkı anlatmış ve kendisinin Mecnun'a döndüğünden, karşısında oturan kızın da artık Leyla'sı olduğundan bahsetmiştir:

Diz çökdi karşıma dilber oturdu
 ° Āşıklar medhine kalem batırdı
 Ne hikmet başımda otlar bitirdi
 Şem'î Mecnûn oldu dilber de Leylâ (4/4)

Felâtun-ı kâdr ° âlimiñ olursa
 Yine sa° id konuş ehl-i ° irfânla
 Leylâ'sın yitirmiş Mecnûn olursa
 Hâk ide başında âşinân-ile (11/1)

Şem'i, aşkının büyüklüğünü anlatmak için Mecnun'la kendini kıyaslamıştır.

Elim irmez ne çâre serv-i kaddiñ kâmet-i mevzûn
 Seniñ-çün çekdiğim sevdâ-yı ° aşkı çekmedi Mecnûn (194/1)

İlahî aşkı anlatırken, hikâyede geçtiği gibi, Mecnun'un Leyla'nın aşkıyla çöllere düştükten sonra Mevlâ'nın aşkına ulaşması durumu Şem'i'nin dizelerine de yansımıştır.

Sîmâsından belli bağıryanıklar
 Ser virir sır virmez kavli şâdıklar
 Leylâ için Mecnûn olan ° âşıklar
 Anlar da Hudâ'ya oldılar mahrem (25/3)

Lem-yezel ° âşıklar olmadı meftûn
 Lâubâlî hâliñ didesi Ceyhun
 Leylâ için dâ° im bî-çâre Mecnûn
 Leyl ü nehâr ırmaz ağlar dimişler (21/3)

Şem’î bazı şiirlerinde de maksadının, asıl ulaşmak istediğinin Allah olduğunu açıkça ifade etmiştir. Mevlâ’nın aşkı varken Leyla’nın önemi olmadığını vurgular.

Eger olur isen dü-çeşmi pür-hûn
Söylenür dillerde ol tab^c -ı mevzûn
Yazıldıysa ^c arş-ı a^c lâya Mecnûn
Maşşûdı Mevlâdır Leylâ’yı neyler (44/2)

Seriñde murğılar pây(e)sün seniñ de aşıyan bir âyet
Olduñ Leylâ’ya Mecnûn Şirîn’e Ferhâd hañadan geç (98/3)

Dünyanın geçiciliğinden bahsederken *Enbiya Suresi* 35. Ayet’e³⁵¹ telmihte bulunmuş ve yaşadıkları büyük aşklarla dillere destan olan Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirîn’i örnek vermiştir.

Cihân bir kimseye bakî degil aldanmayıñ aşlâ
Kanı Leylâ kanı Mecnûn kanı Şirîn ile Ferhâd (101/5)

Bu sevdâdan ferâgat kıl ey cemâl-i gülşenim
Leylâ ile Mecnûn gibi tağlar oldu meskenim
Hağ bilür bunca cefâya tākātım yokdur benim
Çekmege zencîr-i ğam yokdur qarârım küsme gel (152/3)

Bilse Ferhâd [u] Şirîn Mecnûn ile Leylâ benim
Pâre pâre tîşe-i ^c aşkla olur sahrâ benim
Nüşha-i kübrâ vücûdum *âlleme’l-esmâ* benim
^c Arş-ı kürs levh [ü] kalem şâniyla a^c lālanmasun (182/2)

Şem’î’nin, Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinde Mecnun’un dilinden söylediği “Öyle ser-mestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür / Men kimem sâki olan kimdür mey ü sahbâ nedür” matlalı gazelini tanzir ettiği şiirinde, ilâhi aşka ulaşmanın sarhoşluğuyla insanın; dünyayı, kâinatı anlamlandıramamasına değinmiş, “hakikat”e ulaştığının işaretini vermiştir.

Mey nedir sahbâ nedir *Leylâ nedir Mecnûn* nedir
Kimse idrâk eylemez bu ^c âlem-i eşyâ nedir (245/2)

³⁵¹ “Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”

Ferhat ile Şirin

VI. VII. yüzyıllarda yaşamış Sasani Hükümdarı Hüsrev Perviz'in maceralı hayatı etrafında meydana gelen olayları konu alan Ferhat ile Şirin hikâyesinin kaynağı, klasik edebiyattaki *Hüsrev ü Şirin* mesnevisidir. Güzelliğiyle bilinen şirinle sabrın sembolü olarak anılan Ferhad'ın büyük aşkları ve birbirlerine kavuşma çabaları hikâyenin konusunu oluşturmaktadır. Türk halk edebiyatında Ferhad ile Şirin adıyla bilinen hikâyenin sözlü birçok varyantı bulunmaktadır (Özarslan, 2006: 35-39).

Şem'i aşkının büyüklüğünü anlatmak için Ferhat ile Şirin hikâyesinin kahramanlarına atıf yapmıştır. Aşkının büyüklüğünü göstermek için onlarla kendini kıyaslama yoluna gitmiştir.

° Āşık ister yâr yoluna ölmeye
° Ārif ister bu esrârı bilmeye
Kendi tîşesiyle başın delmeye
Üstâd gönder(ür)diler Ferhâd'a beni (22/2)

İtmemiştir böyle bir zulmi Şirîn Ferhâd'ına
Yetişir itdiklerin nâz-ı edâ cevır etme gel (153/2)

Ferhad'ın aşkı için dağı delmesini, şiirine şu şekilde konu etmiştir:

Berâber oldu me° mûr bu işe Ferhâd ile Şirîn
Şanurlar bilmeyenler tîşe-i Ferhâd yâr açdı (124/4)

Şanurlar deldi Ferhâd tağları Şirîn'in ° aşkına
Aniñ da destine ben tîşe virdim eyledim me'zûn (195/2)

Şem'i, şiirlerinde genellikle Ferhad ile Şirin ve Leyla ile Mecnun'u birlikte anmıştır.

Cihân bir kimseye bakî degil aldanmayiñ aşlâ
Kanı Leylâ kanı Mecnûn kanı Şirîn ile Ferhâd (101/5)

Bilse Ferhâd [u] Şirîn Mecnûn ile Leylâ benim
Pâre pâre tîşe-i ° aşkla olur sahrâ benim
Nüşa-i kübrâ vücûdum *âlleme'l-esmâ* benim
° Arş-ı kürs levh [ü] kalem şânıyla a° lâlanmasun (182/2)

4.2.4. Beşerî Aşk

Beşerî aşk, âşıkların şiirlerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Şem'î, şiirlerinde âşık olduğu güzellerin tasvirine yer vererek duygularını ifade etmeye çalışmakta; sevgiliyi rakiplerden, ağıyardan kıskanmaktadır. Şem'î'nin şiirlerinde aşk, sevgilinin ona hissettirdikleri önemli ölçüde kendine yer bulmuştur. Onun sevgiliden bahsederken kullandığı ifadeler, halk şiiri ve divan şiirinin kelime kadrolarının imkânlarını kullanan âşık tarzında yaygın olarak görülen ifadelerdir. Çünkü “her şairin gelenekçe belirlenmiş ve mutlaka seçip kabul etmek mecburiyetinde olduğu önceden hazır konu ve duygular, yerlerine başkalarının konulamayacağı motiflerle sabitlenmiş bir imaj sistemi vardır” (Akün, 2013: 123). O, en çok “yâr, dilber, dilberâ” ifadelerini kullanmayı tercih etmiştir.

Türk halk şiirinde sevgiliye duyulan cismani duyguların tarif edildiği ifadeler ile divan şiirinin kullandığı mazmunlar farklı olmakla birlikte bunların kullanıldıkları yerlerin muhtevaya ve şiirin yapısına göre seçildiği anlaşılmaktadır.

Hürma lebleriñden aqıtsun balı
Hasta dile gerek şulu şeftâli
Yeni meyvâ virmiş tırunc mişâli
Gerdân arasında seyrânımız var (43/7)

Dilber küşâd itdi siyâh perçemin
Görünce tidredi yedi kât zemîn
Haq seni haţâdan eylesün emîn
Bir âhû bakışın nergiz-i şehlâ (3/3)

Diz çökdi karşıma dilber oturdu
° Âşıklar medhine kalem batırdı
Ne hikmet başımda odlar bitirdi
Şem'î Mecnûn oldu dilber de Leylâ (3/4)

Şarâb-ı la° l-i dilberden içüp kanmak diler her dem
Nice divânedir Şem'î görûñ âteşden âb ister (236/6)

1. Dilberâ lâl-i lebin her dürlü meyvadan lezîz
Bâğ-ı hüsnüñ zînet-i firdevs-i a° ladan lezîz
2. Âsumân-âsâ beyâz gerdâna nakş etmiş felek
Birbirin Hindûlarıñ necm-i süreyyâdan lezîz

3. Derd-i ° aşkıñ yüklenen hamûş-ı ser-gerdâñlara
Serv-i kıaddiñ sâyesi cennetde Tubâdan lezîz
4. Hâsretiñle yanmış âb-ı hayât kâr eylemez hem
Teşne-i bîmâra vuşlat câm-ı şahbâdan lezîz
5. Nîm-nigâhıñdan hezâr ° aşıklarıñ kâm aldılar
Sîne-şâf olmuş seniñle câh-ı dünyâdan lezîz
6. Bir de Eflâtûn vakit olsañ nedir ey Şem°î'ya
Sîm ü zer teşhîr içün maḥbûba esmâdan lezîz (273)

Tam olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte Şem°î'nin beşeri aşkı yansıtan şiirlerinin; gençlik çağlarında, orta yaşlarında ve sonrasında farklılaştığı düşünülebilir. Bazı şiirlerinde uslanmaz bir çapkın görünümü sergileyen, güzellere düşkünlüğünden dolayı zarar gördüğünü belirten şiirlerinin gençlik dönemlerine ait olması mümkün görünmektedir:

Cemâlin gösterdi bir iki dilber
Turmayup gönül gördüğün ister
Biri kıaymak şatar birisi şeker
Münâsip bulmuşlar kıapan kıapana

Mekâdir anlamaz bir cenânım var
Sermâye ° aşkıñdan çok ziyânım var
Muḥabbet çârşüsında yer kıapan var
Gam alup şatarım kıapan kıapana (4/1-2)

° Aşkıñ ile ḥarnıb gibi kıurudum
Ceviz gibi içirimden çürüdüm
Fişne rengi şalvâr ile görürdüm
Görmeyeli dilde hicrânımız var (47/10)

Şem°î'nin, aşk konusunda geçmiş tecrübelerinden hareketle nasihat verdiği bir şiirini ise orta yaşlarında veya tecrübelerinden ders aldığında söylemiş olabileceği düşünülmektedir.

Şem°î'nin bazı şiirlerini, ileriki yaşlarında söylediği anlaşılmaktadır. Çünkü şiirlerinde kendi ifadeleriyle bunu söylemektedir. Artık yaşlanmıştır ve eskisi gibi dilberler ona bakmamaktadır. Yine de o, meşrebinin böyle olduğunu, genç yâr

istediğini ifade etmekten çekinmemekte fakat dilberlerin de genç yaşta olan kişileri tercih ettiğini belirtmektedir:

Beni hicre yakdı lebleri aḥmer
Al yanaḡda ʔoḡar nūr-ı münevver
Başına döndüğim gül yüzli dilber
Bıraḡma gözünden *Şemʿī Baba* ʔy1 (18/3)

Ḳocaldıñ iltifāt itmezler ey *Şemʿī* saña ḥūblar
Zamāne dilberi destinde zerli yoşma şāb ister (235/5)

İḥtiyārım tāze yār olsun direm meşreb bu ya
Nātüvān oldum medār olsun direm meşreb bu ya

On iki on üç yaşı bala bülenddir nāzenīn
Hem şirīn hem şivekār olsun direm meşreb bu ya

Bir iki kirbit ile yanmaz fitili *Şemʿī* min
Kocadıḡca şad-hezār olsun direm meşreb bu ya (88/1-2,7)

Şüphesiz hayatın doğal süreci içinde değerlendirildiğinde bu tespitler kabul edilebilir görünmekle birlikte, yine de âşıkların icra bağlamlarının dikkatten kaçırılmaması gerekir.

Şemʿī'nin aşkı ifade etmede kullandığı üslup, klasik edebiyat şairlerinden geri kalmadığını göstermektedir.

1. El ulaşmaz ḡāmetiñ ey dilberā tūbā mıdır
Dā'imā yüksek uçarsıñ meşrebiñ ʿ anḡā mıdır
2. Lezzet-i laʿ l-i lebiñde bu olan hālet nedir
Süd-ile sükker(le) ḡarılımış mā-hazā ḡelvā mıdır
3. Gözleriñ *nūn ve'l-ḡalemdir* kirpiḡiñ tūr-i ḡazā
Kilk-i ḡudretle yazılmış ḡaşlarıñ turā mıdır
4. Leşker-i Hindūlara yüz verdiñ ey şāh-ı cihān
Mübtelālarla muradıñ yoḡsa bir ḡavgā mıdır
5. Kā'inātiñ ḡalkını mest eyledi ḡoş būlarıñ
Sendeki ḡoş būlar āyā ʿ anber-i sārā mıdır
6. Kūyuñı her gün ḡavāf etmek diler ins ü melek
Ol mübārek cism-i pākīñ Kaʿ be-i ʿ ulyā mıdır
7. Yandırırsa *Şemʿī* dīvāne dilin eyler sūkūt
Bülbül-i şeydā mişāli sad-hezār āšnā mıdır (238)

4.2.5. Tabiat

Tabiat varlıkları veya hadiseleri, canlı veya cansız varlıklara âşık tarzı şiirde sıklıkla yer verilmiştir.

Âşık tarzı şiirde tabiat varlıkları ve tabiî olaylar iki şekilde yer almıştır:

“1. Kendi vaziyet ve ef’aliyle.

2. Uzak veya yakın bir ma’nâ münâsebeti yüzünden beşerî bir ruh hâleti veya vaziyeti içinde.” (Bilgegil, 2012: 47).

Şem’î’nin şiirlerinde tabiata iki şekilde de rastlanmaktadır. O, şiirlerinde; dağ, duman, çimen, çiçek, ağaç, bahçe, meyve, kuş, hayvan, bulut, mevsim, rüzgâr, sel gibi tabiat unsurlarına ve olaylarına gerçek veya benzetmelerle kurulu bir yapı içinde yer vermiştir.

Şem’î, Arafat Dağı’ndan bahsetmesinin yanında (1, 72, 183); dağı, ayrılığın bitmesi, sevgiliye varmak için geçit vermesini istediği bir dağ motifi şeklinde de kullanmıştır:

Sa° ya sür° at eyledik çıkdık ° Arafât tağına
Farz-ı ihrâmı cinâyetsiz şükür itdik tamâm (160/8)

Bu sevdâdan ferâgat kıl ey cemâl-i gülşenim
Leylâ ile Mecnûn gibi tağlar oldu meskenim
Hâk bilür bunca cefâyâ tākātım yokdur benim
Çekmege zencîr-i ğam yokdur qarârım küsme gel (152/3)

Bunca yıldır semt-i yâra varmağı cân ârzûlar
Yol virirse gideriz cânâna tağ-ı ayrılık (145/3)

Şiirlerinde; bülbül, baykuş, şahin, turna gibi kuşlardan gerçek anlamda veya uzak yakın çağrışımlarla bahseden Şem’î; mitolojik bir kuş olan anka kuşuna da şiirlerinde yer vermiştir:

Yandırırsa Şem°î dīvâne dilin eyler sükût
Bülbül-i şeydâ mişâli sad-hezâr âşnâ mıdır (238/7)

Beklerim bayğuş gibi ammâ gönül virânesin
Dürr-i meknûna yazarlar şi° rîmîñ her danesin (193/1)

Çok kişi mecrûh ider kaşın kemânı örtmese
Kırpigi tîr indirir gökden şahânı örtmese (109/1)

El ulaşmaz kâmetiñ ey dilberâ tûbâ mıdır
Dâ'imâ yüksek uçarsıñ meşrebiñ ° anķā mıdır (238/1)

Girmesün meydāna yohsa pehlivānı Konya'nıñ
Kuşanır āhen kemer merd-i cihānı Konya'nıñ
Pençe-i ser-tîzine taķmaz giyünür pāyini
Gökden ° anķā indirir dā'im şehānı Konya'nıñ (205/1)

Şem'i tabiatın uyanışını baharın gelişine bağladığı şiirinde, pek çok tabiat unsurunu zikretmiştir. Bahar ve yaz mevsimlerinin insanın ruh hâline yansıttığı olumlu tesire değinmiş, Allah'ın yeryüzünü çiçeklerle bezediğini, süslediğini belirtmiştir:

Mevsim bahār oldı açıldı yine rāzım
Gel diñle benim bülbul-i şeydā şeh-nāzım
Ref' itdi gülün perdesini nāz u niyāzım
Āfāķa çıkar perde-i āhımla hicāzım
'Aşķ virdi düzen seyre āhenk sīnede sāzım

Yaz geldi şafā vaķtidir ey zümre-i gümrah
Ruḥşat virilür semt-i dil-ārāya bu bir māh
Cānān ile vuşlat demidir siz oluñ agāh
Zeyn itdi şüküfeyle kamu yeryüzin Allāh
Çıķmazdı benim bezm-i dil-ārāya āvāzım (170/1-2)

Onun şiirlerinde tabiatla bağlantılı başka bir husus da Türk kültüründe önemli yeri olan Nevruz'dan bahsetmesidir. *Yeni gün* anlamına gelen nevruz, Türk kültüründe bahar bayramı olarak 21 Mart'ta kutlanmaktadır. Nevruz bayramı *Sultan Navruz* olarak da anılmaktadır.

Peyk-i evvel bahār olur nümāyān
Alırmenevşei destār-ı cānān
Çigdem öksüz oğlan kır çiçeğiyle
Zeyn-ider zemīni *nevrūz sulṭān* (37/1).

Toķsan tamām oldı geçince *nevrūz*
Dağ üsti bağ olur şeb-i rāh-ı rūz
Otlar baş gösterüp geçince dehrūz
Aḥbāba bir tuḥfe dastānımız var (47/1)

Şem'i'nin öleceğini hissettiği ve ölmeden hemen önce en son söylediği rivayet edilen şiirde, tabiat unsurlarından yine gerçek ve mecaz anlamlarda bahsetmiştir.

Şem’î’nin bu şiirinin ikinci dördlüğü günümüzde en çok bilinen Konya türkülerinden “Gitme Bülbül” içinde söylenmektedir. Şem’î’nin şiiri hüznün hissi uyandırırken türkü hareketli bir ezgiye sahiptir.

*Bülbül*den bir nidâ geldi *güllere*
Şafâsın sürmeden geçti gidiyor
Üftâdeler yalın ayak yollara
Ağlayı ağlayı düşdi gidiyor

Bahâr *eyyâmında* *bülbül* sesinden
Çıkarmış perçemin fino fesinden
Eyvâh gönül kuşu cân kafesinden
Murâdın almadan uçdı gidiyor

Yine mi gelürsiñ ° aklım ucuna
Yükümi yükletdim yüz biñ *hecine*
Yaradan karşırsıñ aın bācına (hū)
Bahâr seli gibi coşdı gidiyor (55/1-3)

4.2.6. Gurbet

Kaynaklarda, Şem’î’nin birkaç kez İstanbul’a gitmesi, Hac yolculuğu ve aşar memuru olarak göreve getirilmesiyle diyar diyar gezdiği bilgisinden başka gurbete çıkması hakkında bilgi bulunmamaktadır. Onun şiirlerinde “gurbet” çok kereler başvurduğu bir kavram olmuştur.

Şem’î, bazı şiirlerinde sadece mekân adlarına yer vermiş, bazen de bulunduğu yeri zikretmeden “gurbet”te olduğunu belirtmiştir. Aşağıdaki şiirinde seyyah olup gurbet ellerde gezdiğini ifade eden Şem’î, sevdiğinden ayrı kalmanın canına tak ettiğini, ayrılığın ölümden beter olduğunu anlatmıştır. Gittiği yerlerde yârinin aşkıyla ağlayarak gezdiğini, vatanından ayrı kaldığını, yâri ile ayrı olduktan sonra ölüm ile ayrılığın farketmeyeceğini dile getirmiştir. Onun gurbetten bahsettiği şiirleri için ayrıca metinler içinde bk. (82/4, 162/5, 169/3-4).

1. Seyyâh olup gezdim gurbet elleri
Yeter kâr eyledi cânâ ayrılık
Vaşf eyledim başından geçen ...
Çok çekdim ölümden beter ayrılık
2. Beni terk-i diyâr eyledi gurbet
° Āşık-ı şādıklar kavuşur elbet

Kāh olur yār-ile tenhā muḥabbet
Gāhi ṭondan ṭona ayrılık

3. Yārimiñ sevdāsı söyünmez sere
Ah idüp ağlarım gezdiğim yere
Ben nerede kaldım vaṭan nerede
Sevdiğim gözime tüter ayrılık

4. *Şem*[°]īkanlar ağlar nāgeh ölince
Bülbül feryād ider gonca görince
Yār gurbetde ben firḳatde ḳalınca
İster ölüm olsun ister ayrılık (26)

Benim Manşūr-ı [°]aşḳdāra niyāz it ḥālim [°]arz eyle
Mecālim yokdur inkāra niyāz it ḥālim [°]arz eyle
Kemālim buldum [°]aşḳ-ıla diyār-ı gurbet ellerde
Bu ḥālî ol sitemkāra niyāz it ḥālim [°]arz eyle (106/1)

Sebebsiz gurbetiñ ḳahrını kimse ihtiyār etmez
Semi[°]nā kim dimez bir şāh-ı [°]ādīl bezm-i fermāna (82/4)

Gel gözünden öpeyim ayrılmamız vaḳti yakın
Esdî vuşlat yelleri gurbet tamām oldu tamām (162/5)

Pençe-i iḳbālîne bay oldu iḳlīm-i Mısır
Nāmı şanı gurbetiñ her yerde oldu rāyegān (182/6)

İstemez kimse rızāsıyla diyār-ı gurbeti
Āb u dāne serpilür insanı ḳısmet gezdirir (248/4)

Bazen de gurbeti tasavvufî anlamda kullanarak dünyayı gurbet olarak nitelendirmiştir.

Elim al varayım pīrim [°]alīlim yā Resūlallāh
Esīr-i gurbetim zār-ı zelīlim yā Resūlallāh (119/1)

Ḥayli müddetden berü yā Rabbi cān ārzūlarım
Dām-ı gurbetde esīr oldum vaṭān ārzūlarım (168/1)

[°]An derūn-ı sīneden çıḳdı şî[°]arım doğrusu
Yaz begim zerrīn ḳalemle yādigārım doğrusu
İsterim sāyeñde ölüp gurbet vaṭanım olmasun
Çār-çeşmim kendime kendi diyārım doğrusu

Allah’a ısmarladım şaldım seni ben gurbete
Ya nice şabreyliyem [°]aşḳ-ıla od-ı ḥasrete
Görmeden *Şem*[°]īeger rüyñ giderse aḥrete
Āsitānın altına ḳazdır mezārım doğrusu (267/1, 4)

4.3. ŞİİRLERİN TARİHSEL VE SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA İNCELENMESİ

4.3.1. Siyasi Olaylar

4.3.1.1. Koç Bekir Ağa veya Kadı Paşa Olayı

Sultan III. Selim döneminde ordu düzeninde yapılan yenlik sonucunda kurulmuş olan Nizam-ı Cedid'in başına önce Melek Mehmed Paşa, sonra ise İzzet Mehmed Paşa getirilmiş (1794) ve İzzet Paşa dört sene göre yaptıktan sonra Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali üzerine görevinden azledilerek yerine Trabzon Valisi Yusuf Ziya Paşa getirilmiştir. Bonapart'ın kuşattığı Akkâ Kalesi müdafaasından ve Mısır'ın Fransızlardan geri alınmasından sonra, Yusuf Ziya Paşa Gazi unvanını verilerek Nizam-ı Cedid'in Anadolu yapılanması için görevlendirilmiştir. Kadı Abdurrahman Paşa da bu çerçevede görevlendirilerek Konya'ya gelmiş, Çaparoğlu Süleyman Bey ile Alanya-Beyşehir dolaylarında Nizam-ı Cedid yapılanmasını sağlamak için çalışmaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 1971a: 247-249).

Abdurrahman Paşa, Konya'da halk üzerinde baskıcı tutum ve sert bir yönetim sergilemiş, Konya halkı bu duruma dayanamayarak İstanbul'a yazmış ve bunun neticesinde Kadı Paşa bu görevinden azl edilmiştir. Fakat bir süre sonra II. Mahmud tarafından tekrar buraya vali olarak atanmıştır (Uzunçarşılı, 1971b: 411). Bunu duyan Konya'daki hâkim güçler, isyan ederek Vali konağına saldırmış; kendini güçlülükle şehrin dışına atan Abdurrahman Paşa, isyan edenleri ikna edemeyerek bir gece gizlice şehre girip isyancıları etkisiz hâle getirmiştir³⁵² (Tuş, 2007: 48). Halıcı'nın aktardığına göre ise daha önceden kendisini şikâyet eden yüz elli kadar kişiyi huzuruna davet etmiş, içlerinden bu davete katılmayanları ise boğdurmuştur. Bunun üzerine, Koç Bekir Ağa'nın öncülüğünde ayaklanan halkla Abdurrahman Paşa'nın adamları arasında çatışma çıkmıştır. Kanlı biten olaylar sonrasında

³⁵²Tuş, Gölpınarlı'nın isyanın Nizam-ı Cedid'e karşı ortaya çıktığı ve halkı kışkırtmada Mevlânâ dergâhının postnişini Mehmed Çelebi ile Konya müftüsünün rolü olduğu görüşünden bahsederek şu değerlendirmeyi yapmıştır: "(...) sicillerde isyanlara katılanların büyük bir kısmının yeniçeriler olduğu ifade edilmekte, bu sebeple Nizam-ı Cedid'e muhalefetin etkisinin bulunabileceğini düşünmekle birlikte, Çelebi ve müftünün katkısına dair bir işaret tespit edilememiştir." (2007: 48).

Abdurrahman Paşa oradan ayrılmış, Ilgın bölgesinden daha önce kardeşini öldürttüğü belirtilen Tekkeli aşiretinden Mustafa Bey'in eline düşerek orada öldürülmüştür (Halıcı, 1982: 115).

Âşık Şem'î bu konu ile ilgili üç destan söylemiştir. Destanlardan ilki doğrudan yaşanan hadiseyi anlatmaktadır. 24 dörtlükten oluşan destanda, Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya gelişinden itibaren yaşananlar, halkın çektiği sıkıntılar resmedilmiştir. (17). İkinci destan ise 14 dörtlükten oluşup müşaaare tarzında söylenmiştir (34); Bekir Ağa ile Kadı Paşa'nın karşılıklı konuşmaları, yaşanan hadiseden ötürü birbirleriyle restleşmeleri anlatılmıştır. Diğer destanda ise Şem'î, Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya'dan kaçışını, bu sırada izlediği güzergâhı anlatmıştır. Destanda, Konya'dan çıktıktan sonra çizilen güzergâh sırasıyla şu şekildedir: Karaman, Kıbrıs, Midilli, Alâiye, Elmalı, İzmir, Aksihar, Mi[h]aliç [Karacabey/Bursa] oradan kayıkla boğazı geçerek Çöplük İskeleyi, İstanbul, Üsküdar, tekrar kayıkla Eyüp Sultan. 24 dörtlükten oluşan destanda, Şem'î, Kadı Paşa'nın düştüğü traji-komik durumu mizahi bir üslupla Abdurrahman Paşa'nın ağzından aktarmıştır. Sonunda ise sözlerinin yalan olmadığını, insanın başına her şeyin gelebileceğini akıldan ism-i Kahhar'ı çıkarmamak gerektiğini belirtmiştir.

4.3.1.2. Osmanlı Rus Harbi (1828-1829)

Söylenmek isteneni etkili bir biçimde aktarabilme özellikleriyle destanlar, konusuna göre icra hususiyetleri değişebilmekle beraber, coşkun bir eda taşımalarıyla insanların ruhuna etkili şekilde temas etme özelliğine sahiptir. Bu bağlamda toplum üzerinde kamuoyu oluşturma gücüne sahip âşıkların, yaşadıkları dönemin gündeminde olan siyasi ve askeri durumları şiirlerine konu ederek olumlu veya olumsuz toplumun desteğini alma yahut nabzını tutma gibi işlevler üstlendikleri, söyledikleri destan metinlerinden anlaşılmaktadır. Bu yönüyle âşık tarzı destanlar, sözel tarih metinleri olarak okunabilmektedir.

Şem'î, “Niçe Oldur Hük-m-i Yezdân[I] Seyr İt” (59) destanında, 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi'ni işlemiştir. Edirne Antlaşması ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcını, 1821'de Mora Ayaklanması sonrasında

yaşananlaroluşturmaktadır. Rumların bağımsızlıklarını ilan etmelerini destekleyen İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı'ya bir nota vererek Yunanistan'ın da özerk bir devlet olmasını istemişler, fakat teklifleri reddedilince 1827 yılında Navarin'deki Osmanlı gemilerini batırmışlardır. Bu durum üzerine Osmanlı tazminat isteyince, bu devletler İstanbul'da bulunan elçilerini geri çekmiş ve Rusya, Osmanlı'nın yayımladığı bildiriye bahane ederek 1828 yılında savaş açmıştır. Balkanlar ve Kafkasya'da saldırıya geçen Rusya, Edirne'ye doğru ilerleme gayesi ile Ahıska, Kars ve Erzurum'u işgal etmiş, Bayburt önlerine kadar gelmiştir. Diğer taraftan da Tuna'yı aşarak İbrail'i alan Rusya iki cephede savaşmanın verdiği yorgunluk ve uğradığı büyük kayıplar neticesinde barış yapılmasını teklif etmiştir. İmzalanan Edirne Antlaşması'yla Rus ilerleyişini durduramayan İmparatorluk, diplomaside de galibin dikte ettiği şartları kabul etmek durumunda kalmıştır (Turan, 1994: 442-443).

Şem'i'nin destanı incelendiğinde, üslubundan bu destanı âdeta Osmanlı askerlerine moral ve güç aşılamak için söylediği anlaşılmaktadır. Destanda, Sultan II. Mahmud'un ordu kurmasından, bu orduda bulunan; asker, sipahi, lağımcı, saka, arabacı, topçu ve âlim sayısına kadar pekçok detay bulunmaktadır. Destanda, coşkun bir söyleyişle savaş hazırlığından bahsedilerek âdeta savaş meydanı resmi çizilmiş, sonrasında ise yaşanan mağlubiyet anlatılmıştır. Şem'i'nin yaşadığı dönemde gerçekleşen savaşın onun bakış açısı ile aktarılması, şüphesiz bu destanı sözlü tarih yazımı ortam kaynakları içinde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

4.3.1.3.Fes Yeniliği

II. Mahmud döneminde kılık kıyafette de bir yenilik yapılmıştır. Padişah, Avrupalı hükümdarlar gibi giyinmeye başlayıp sakallarını kısaltmış, Batı'dan uyarladığı şapkaları uzun ceketleri pantolonları giymeye başlamıştır. II. Mahmud tebdil-i kıyafet etmeden halkın içinde gezmeye başlamış bir hükümdar idi. Batılı devletlerin davetlerine icabet eden, opera ve bale gösterilerine katılan ilk hükümdar olmuştur. Kıyafet yeniliğinekısa bir süre sonra bakanlar, bürokratlar, subaylar da redingot ya da Batı türü forma ve pantolon giymeye başlayarak uymuş; daha önce Mansure ordusunun şapkası olarak kabul edilen fes de modern erkek şapkası olmuştur. Fes yeniliği olarak bilinen dönemde sarık kalkmış, sarık ve cübbenin

kalkması ve sadece görevlilerin giyebilecekleri kıyafetler olarak kalması yasayla zorunlu hâle getirilmiştir. 1829'da modern giyimde yapılan yenilikler artık toplumda kabul gördükten sonra, asker ve bürokratlara uygulandığı gibi sivil erkekler için de yasa ile zorunlu kılınmıştır (Standford J. ve Ezel, 2000: 79-80).

Âşıklar, yaşadıkları dönemde gerçekleşen sosyal, siyasi, kültürel birtakım gelişmelere, olaylara kayıtsız kalmamış; bu durumları bir şekilde sanatlarına yansıtmışlardır. Âşık Şem'i'nin yaşadığı dönem, İmparatorluğun birçok alanda başlattığı yenilik hareketlerinin uygulanmaya çalışıldığı zaman dilimine denk gelmektedir. Dolayısıyla dönemde gerçekleşen birçok olaya onun şiirleriyle tanıklık edebilmenin yanında, dönemin; bakış açısı, düşünce dünyası, siyasi tercihleri hakkında birtakım tespitler yapabilme imkânına sahip olunabilmektedir.

Fes yeniliği getirildiğinde bu yasa tepki ile karşılanmıştır. Devlet bünyesinde çalışanlardan ziyade halk bu kıyafet uygulamasına sıcak bakmamış ve toplumda bir huzursuzluk meydana gelmiştir. Padişah da bu durumu hesaplamış olmalıdır ki toplumda infiali önlemede, denge sağlamada halk üzerinde kamuoyu oluşturma gücüne sahip âşıklardan yararlanmayı bilmiştir. Dönem, bir yandan yenileşme hareketlerinin uygulanmaya çalışıldığı bir yandan da savaşlarla ve siyasi başka meselelerle uğraşıldığı bir dönem olmasından ötürü; propaganda işlevine sahip âşıklar, oluşturdukları şiirleriyle padişahın propagandasını yapıp, kendi kanaatlerini bildirerek halk üzerinde ılımlı tesirler oluşturmuşlardır. Çünkü devletin yanında olmak, maddi manevi her anlamda onlara katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte âşıkların hepsinin böyle bir durumu kabul etmediği de görülmektedir. Şem'i'nin çağdaşı olan Seyrânî'nin şiirlerinde, devlet adamlarının ve bozulan devlet düzeninin sert eleştirisi ile karşılaşılır.

Şem'i, padişahın medhi ile başlayan *fes redifli* şiirinde, herkese fesi önermiş, kullananın iki dünyada aziz olacağından, *kızıl-elma kavmine* bu fesin giydirileceğinden, *Asakir-i Mansure-yi Muhammediye* ordusunun katıldığı savaşlarda fesin askerleri birer ejder gibi göstereceğinden bahsetmiştir. Şem'i'nin bu şiirle ifade ettikleri de şüphesiz sadece onun devletçi çizgisi ile açıklanamayacaktır. Şiirlerinde koyu softalara, aklını kullanmayanlara vs eleştiriler getirebilen Şem'i, devlet adamlarına onları övmek dışında hiçbir şey söylememiştir. Şem'i, padişahların huzurunda icralarda bulunup himaye gördüğünden, övgü dışında başka bir şey

söylemesini beklemek anlamsız olacaktır. Dolayısıyla hem bunları kaybetmek istememiş hem de bu gelişmenin öncesinde yaşanan Vaka-i Hayriye olayı sonrasında Yeniçerilerin dağıtılması ile Bektaşî tekkelerinin kapatılması gibi devletin içerde ve dışarda sıkıntılı durumlar yaşamasından ötürü, devlet otoritesi ile ters düşmenin çok da mantıklı olacağını düşünmemiş olabilir.

4.3.2. Şair-Patron İlişkisi

Bilim adamları ve sanatkârlar, genellikle yaşadıkları topluma egemen sosyal ilişkiler ile kültürel yapı çerçevesinde eserlerini ortaya koymaktadır. Osmanlı gibi *patrimonyal türde bir toplumda*³⁵³ bu daha belirgindir (İnalcık, 2011: 7).

Matbaanın yaygınlaşması ile edebî, ilmî eserlerle rahatça geçim sağlanabilen döneme kadar bilginler ve sanatkârlar, hükümdarların ya da seçkin kesimin maddi desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Bu yüzden hükümdar, bilginlerin ve sanatkârların en büyük nimeti konumundadır (İnalcık, 2011: 7). Padişahların, bilginleri ve sanatkârları korumalarında, kendilerinin de sanatla ilgilenmelerinin payı vardır. Aslında bir nevi bu bir zorunluluktur. Çünkü patrimonyal devlette bulunan yüksek kültürher yönüyle en iyi olmayı gerektirdiğinden, bilgi ve sanatın koruyuculuğunu üstlenen hükümdar da hakem sıfatını taşıyabilmek için ilim ve sanat alanında pay sahibi olmalıdır³⁵⁴. İnalcık'a göre, eğer divanı olan hükümdarlar olmasaydı, Türk edebiyatında görülen büyük dehalar belki de ortaya çıkmazdı. Divan edebiyatında, ortaya çıkarılan eserlerin büyük çoğunluğunun seçkin sınıfa iltifat niteliği taşıması karşılıklı gelişen durumu göstermektedir³⁵⁵ (İnalcık, 2011: 8).

Genel olarak divan şairleri ve bilginleri arasında görülen şair-patron ilişkisi, âşık tarzı şiir geleneği temsilcileri için de söz konusu olmuştur³⁵⁶. Özellikle geleneğin

³⁵³“Sosyal onur, statü ve mertebelerin mutlak egemen bir hükümdar tarafından belirlendiği bir toplum.”(İnalcık, 2011: 7).

³⁵⁴ İnalcık, kültür patronajının Ortaçağ İran'ı ve Orta Asya'da çok eski bir gelenek olduğunu belirtmiştir (İnalcık, 2011: 9).

³⁵⁵“Bir yanda kendini gösteren bir bilgin ve sanatkâr da, şân-u-şeref ve refahını, büyük ve zengin hükümdarların sarayında, lûtf ve inâyetinde arardı. Patronaj, himâye, böylece, iki yanlı işler; hem saray, hem de seçkin bilgin ve sanatkâr için nâm-u-şân kazanmanın tek yolu kabul edilirdi.” (İnalcık, 2011: 10).

³⁵⁶ “yüksek saray kültürü ile yerel halk kültürü arasında kopukluk üzerine yapılan gözlem, Doğu kültürü çevresi için de mutlak bir gerçek gibi alınmamalıdır. İlk Osmanlı beyleri, Babaî-

İstanbul kahvehaneleri merkezli gelişim sürecinde, âşıkların padişahların huzurunda sanatlarını gösterip taltif edilme gayeleri bu durumu açıklar niteliktedir³⁵⁷. Ayrıca bunun, âşıkların İstanbul'a gitmelerinin başka bir boyutunu gösterdiği de düşünülmektedir.

Şem'i, şiirlerinde devlet otoritesiyle ters düşmemiştir. Yenileşme hareketlerine sahne olan yüzyılda, III. Selim ve özellikle II. Mahmud'un izlediği siyasetin taraftarı olmuş; şiirlerinde padişahları ve yaptıkları yenilikleri övgü dolu sözlerle ifade etmiştir. Bu durum, Şem'i'nin padişahların ilgisine mazhar olması, çeşitli görevlere tevdi edilmesi ile ilgili olmalıdır. Nitekim âşıklar, kamuoyu oluşturma ve propaganda işlevleriyle toplum üzerinde nüfuz sahibi kişiler olduğundan; padişahların bu kişileri himaye etmesi, maaşlı görevlere getirmesi de yalnızca onların sanatlarını beğendikleri için olmasa gerektir. Sonuç olarak sanatlarının gücü onlara bu kapıyı aralasa da himaye edilmeleri, bir patronaj meselesinin olduğunu gündeme getirmektedir.

Budur ° arzuḥāl-i ° ācizānemiz
Sizi medḥ eylemek bizim şānımız
Şāhib-ḥan-ı kādīm ḥānedānımız
Mevlā ° ādūların eylesün maḡlūb (7/3)

Ḥudā şevketlü sultān Maḥmūd'ın ° ömriñ Mezīd etsün
İder nuṭḡı Hümāyūn ḡadriñi bir şān-ı vālāya (90/5)

Ġāzi Sultān Maḥmūd'a ḡuvvet vire Rabbū'l-me° āb
Nūra doldırdı cihānı kılındı rüyından şehāb (92/1)

Şem'i'nin, övgü dolu sözler söylediği dönemin devlet adamlarından biri de 1810 yılında Konya'ya Vali olarak atanıp bir süre görev yapan Çarhacı Ali Paşa'dır (196).

Kalenderîdervişlerine, dinî-epik halk edebiyatına, bir kelime ile Türkmen kültür çevresine bağlı idiler. Sonraki yüzyıllarda, özellikle Fâtih Sultan Mehmed döneminde saray, Orta-Doğu kozmopolit kültürüne yöneldiğinde, bu Türkmen kültürü geleneği etkisini sürdürmüştür. Kahire ve Tebriz'den gelen ulema, münşi-şâir ve mutasavvıfların yanında, Osmanlı hükümdarı her zaman popüler bir tarikat şeyhine saygı ve bağlılığı devam ettirmiştir." (İnalcık, 2011: 12).

³⁵⁷ "Patrimonyal devlette her türlü nimet ve mertebe, yalnız ve yalnız hükümdardan kaynaklandığı için, buna erişmek isteyen nâmetler arasında kıyasıya bir rekabet, hased, entrika ve yaltakçılık egemendi ve toplumun ahlâkını yahut ahlâksızlığını oluştururdu." (İnalcık, 2011: 14-15).

4.3.3. Kadınlar

Şem'î'nin şiirlerinde kadın; bazen sevgili, yâr, âşık olunan, ulaşmak için cefa çekilen bazen de tercihlerinden ötürü eleştirilen biri olarak konu edilmiştir. Onun, özellikle kendi dönemi açısından kadınları tenkit ettiği yönler, kadının dönemin Türk sosyokültürel hayatı içinde nasıl algılanıp anlamlandırıldığına dair önemli ipuçları vermektedir.

Şimdiki güzeller baş belâsıdır
Aramazlar gedâ(yı) ararlar bayı
Dâ'im atılası giynürler erenler
Begenmezler bizim eski ° abâ'yı

Mâh yüzine düzmüş beñleri âķī
Bu dünyâ kimseye degildir bâķī
Mevlâyı severseñ mey virir sākī
Nevbetim geldikce kesmem çabayı

Beni hicre yaķdı lebleri aķmer
Al yanaķda toĝar nūr-ı münevver
Başına döndüğim gül yüzli dilber
Bıraķma gözün den *Şem'î Baba* 'yı (18)

Şem'î bu şiirinde, kadınları fakir erkekleri istemeyip zengin olanları aradıkları için eleştirmiş olmasına rağmen; kadınlara ulaşmak için çaba göstermekten vazgeçmeyeceğini de ifade etmiştir. Kaya Bilgegil âşıkların, kadınları vefasızlıklarıyla andıklarını; onları, akçeden başka bir şey düşünmeyen kişiler olarak tanımladıklarını; *sîm ü zer* olmadan kadınlarla muhabbet edebilmenin imkânı olmadığı gibi kadınların, âşıklarının olması için türlü hilelere başvurdıklarını vebin türlü dil dökmelerine inanmamak gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Ayrıca, âşıkların soyut kadın kavramına karşı genel olarak bir güvensizlik duygusu beslediklerini de ifade etmiştir (2012: 95).

Bilgegil'in âşıkların kadınlara bakışı ile ilgili tespitlerinin Şem'î için de geçerli olduğu görülmektedir.

Bî-vefâdır hep güzeller âşinâsından kaçır
Ķadr-i ° âşık bilmez ol kim mübtelâsından kaçır
Cilvegâh-ı ĝamzegördükçe beni görmezlenür
Çüş-ı dilber bād-ı ° aşķıñ tūtiyâsından kaçır (215/1)

Şem’î’nin “dedim dedili” şeklinde Ercişli Emrah’ın şiirini tanzir ettiği düşünülen tek şiirinde o, sevgiliyle karşılıklı konuşmalarını soru cevap bütünlüğü içinde aksettirmiş, sevgilinin özelliklerini kendi ağzından cesur bir şekilde dillendirerek aktarmış; sevgilinin özgüvenli ve güzelliğinin farkında olduğunu ifade etmiştir. Burada dikkat çeken husus, sevgilinin herhangi bir gizli imada bulunmaması, Şem’î’nin sorduğu net sorulara ve isteklerine aynı netlikle cevap vermesidir.

1. Şabağdan uğradım ben bir güzele
Didim maḥmūr musıñ söyledi yok yok
Ağ elleri boğum boğum kınalı
Didim bayram mıdır söyledi yok yok
2. Didim ğonce (?) nedir didi ḥālîmdir
Didim ... (?) nedir didi elimdir
Didim şeker nedir didi dilimdir
Didim vir ağzıma söyledi yok yok
3. Didim kalem nedir didi kaşımır
Didim incü nedir didi dişimdir
Didim on beş nedir didi yaşımdır
Didim daha var mı söyledi yok yok
4. Didim ölüm vardır diye ° aynımda
Didim zulüm vardır didi boynımda
Didim ağ memeler didi kıynımda
Didim el süreyim söyledi yok yok
5. Didim Konya (da) nedir didi şehrimdir
Didim gider misıñ didi yolımdır
Didim Şem’î nedir didi kulumdır
Didim şatar mısıñ söyledi yok yok(28)

Şem’î zaman zaman, yaşlandığını, kadınların artık ona bakmayacağını veya kendisinin dünyevi zevkleri terk ettiğini ifade eder. Ayrıca onun “Eziyyet Eylemez Aşla İnsāna” adıyla kaydedilen 15 kıtalık destanında, milletlere göre kadınların kişilik özellikleri, güzellikleri gibi yönleri konu edilmiştir. Bu şiirin, dönemin kadın tipolojisinin âşığın penceresinden nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

5. METİNLER³⁵⁸

Âşık Şem’îşirlerinin metinleri, aşağıdaki hususlar dikkate alınarak hazırlanmıştır:

1. Şiirler, “Heceli Metinler” ve “Aruzlu Metinler” olmak üzere iki bölümde verilmiştir.

2. Heceli ve aruzlu şiirlerin ilk hanelerinin son mısraları başlık olarak verilmiştir.

3. Şiirler, metinlere ad olarak da verilen ilk hanelerinin kafiye mısralarının son kelimesinin son harfine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

4. Metinlerin dipnotlarında yer alan “ * ” işareti ile şiirin yer aldığı kaynaklar gösterilmiş, ayrıca bunların ait olduğu sayfa ve şiir numaralarına da işaret edilmiştir. İtalik yazılan ilk kaynak, metni kuruluşunda esas alınan kaynaktır. Kaynakların kısaltmaları, bunların hangi eserler olduğu ve değerlendirilmesi, çalışmanın “Kaynakların Değerlendirilmesi” başlıklı bölümünde yer almaktadır.

5. Metinler dipnotlarda, A: *Çeşitlenmeler*, B: *Derleyenlerin Açıklamaları*, C: *Yayımlayanın Açıklamaları* başlıkları altında değerlendirilmiştir. A: *Çeşitlenmeler* başlığında, ana metin olarak alınan şiir ile diğer çeşitlenmeler arasındaki kelime, mısra, beyit ve dörtlük farklılıkları gösterilmiştir. Bu yapılırken, birimlerin dizeleri sırasıyla beyit, dörtlük, bend olmaları dikkate alınarak: 1/1, 1/2, 1/3, 1/4; 2/1, 2/2... şeklinde gösterilmiştir. Burada ilk rakam beyit, dörtlük, bend ve unsurun sırasına; diğer rakam da dizeye işaret etmektedir. B: *Derleyenlerin Açıklamaları* başlığında metinlere bulunan notlar ve daha önceki araştırmacıların şiir ile ilgili yaptıkları yorum ve değerlendirmelere, C: *Yayımlayanın Açıklamaları* başlığında ise kendi düşünce ve değerlendirmelerimize yer verilmiştir. (A, B ve C maddelerine ait bilgi ve değerlendirmeler mevcut değilse, şiirlerin altında bu başlıklar kullanılmamıştır.)

6. Bazı dipnotlarda, beyit ve dörtlüğün alındığı kaynak ve/veya hangi kaynaklarda söz konusu beyit ya da dörtlüğün yer alıp almadığı gibi hususlar

³⁵⁸ Metinlerin incelenmesinde izlenen yöntemin hazırlanmasında örnek alınan eserler için bk. (Görkem, 2006) ve (Görkem, 2017).

açıklanmış varsa asıl beyit ve dörtlükten farklı diğer çeşitlenmeler de dipnotlarda verilmiştir.

7. Asıl metin olarak alınan şiir ile kelime, mısra ve dörtlük bakımından çok fazla farklılıklar arz eden çeşitlenmeler, ayrı bir metin gibi değerlendirilerek asıl metinden sonra verilmiş ve asıl metin 3. ise o da 3.1 şeklinde gösterilmiştir.

8. İmlâ hususiyetleri bakımından, metinler okunduğu gibi yazılmıştır. Kelimelerde değişiklik yapılmamıştır.

9. Şiirlerdeki eksiklikler, çeşitlenmelerinden veya tarafımızdan vezne uygun şekilde tamamlanmaya çalışılmış ve bu tamamlanan kısımlar da köşeli parantez “[]” içerisinde gösterilmiştir.

10. Şiirlerde vezin ve mana açısından aksamaya sebep olan fazla hece/kelime var ise “()” parantez içine alınmıştır.

11. Metinlerdeki okunamayan kısımlar “...” şeklinde gösterilmiştir.

12. Cilt kesiği “c.k”; silinmiş veya yazılmamış yer var ise “/.../” şeklinde belirtilmiştir.

13. Şiirlerinkendi içinde mukayesesi yapılırken, ana metinde bulunan beyit, dörtlük ve bendlerde karşılık gelenler farklı sırada ise; çeşitlenme yazılarak yanına köşeli parantez içinde ona tekabül eden beyit, dörtlük ve bendin kaçınıcı mısraı olduğu belirtilmiştir.

14. Çalışmada esas alınan metin sadece bir yazmada bulunuyor ve başka bir çalışmada da kullanılmış ise bu tarz şiirlere, ilk kez okunmadığından dolayı “Bu şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır” notu düşülmüştür.

5.1. HECELİ ŞİİRLER

1. NİCELER İRMEDİ BİL ° ARAFĀT'A*

1. Māh zi'l-hiccenin sekizinci günü
Görüldü Mekke'den yol ° Arafāt'a
Gün bugünkü gündür sā° at be sā° at
Niceler irmedi bil ° Arafāt'a
1. Vakfe'ye cem° olmuş yetmiş biñ insān
Yeter meleklerle hiç olmaz noķsān
Lebbeyk şadāsından ağlar āsumān
İner gözyaşından seyl ° Arafāt'a
2. Melekler şadāyı iş(i)dir gönülden
Gökleriñ kapusu açılır birden
İmām hūṭbe okur iner minberden
Bıraķır ° işyānın kıl ° Arafāt'a
3. Bir kāmēt(le) iki farz kılınur öğren
Mescid-(i) İbrāhim'de ikindi öylen
Gün inince hācı Vakfe'de eglen
Biraz mużmer du° ā yol ° Arafāt'a

*C159: 24b, 25a; MFKC49: 1b; A2385: 4a; K11360: 25a; FB: 46b, 47a; FH: 93, 94; MS: 202, 203.

A.

1/1: Sekizinci günü māh zilhiccenin-FH; Sekizinci günü māh zilhiccenüñ-MS. // 1/3: Sā° at bu sā° at[dir] gün bugünkü [gün]-MFKC49; Sā° at bu sā° atdır gün bugündür ki-K11360; Sā° at bu sā° atdır gün bugünkü gün-FB; Saat bu saattır gün bu gün gibi-FH; Sā° at bu sā° atdır gün bu gün gibi-MS. // 1/4: niceler: ki gün-MFKC49; çok cānlar-A2385; çoklar[ı]-K11360; /.../-FB; ki çoklar-FH, MS. // 2/1: Vakfe'ye cem° olmuş: cem° olur Vakfe'ye-FB. //cem° olmuş: cem-olur-FH; cem° olur-MS. // olmuş: olur-MFKC49, A2385, K11360. // 2/2: yeter melekler(ler)le:olur melekde [de] hem-MFKC49. // yeter: olur-K11360, FB,FH, MS. // 2/4: gözyaşından: gözyaşı[ndan]-MFKC49; gözyaşıyla-A2385. //sil: sel-FH, MS. // 3/1: melek(ler): melek[ler]-MFKC49; melekler-A2385, K11360, FB, FH, MS. // gönülden: birden-MFKC49; yirden-A2385, K11360, FB. // 3/2: kapusu: perdesi-A2385. // 3/3: imām: haṭib-A2385. // 4/1: kāmēt(le): sünnet-A2385; kaamet-FH, kāmēt-MS. // öğren: öğlen-MFKC49; evlen-K11360, olan-FH; öylen-MS. // 4/2: ikindi: ikindin-FH, MS. //öylen: öğlen-MFKC49, K11360; öğren-A2385.

B.

İlk dōrtlüğün altında “*Lebbeyk Allahümme lebbeyk lā şerīke leke lebbeyk İñne'l-ḥamde ven'n-ni'mete leke ve'l- mülk lā şerīke leke lā şerīke leke*” yazılıdır.

MFKC49, “Şem° ī Türküsü” başlıklıdır. FH, metnin başında “Destān” yazılıdır.

C.

MFKC49 7 beyit olup sabit metnin 5. dōrtlüğü MFKC49'da bulunmamaktadır.

C159 ve FB'de 5. dōrtlük A2385'te 7. dōrtlüğe, 6. dōrtlük 5. dōrtlüğe, 7. dōrtlük 6. dōrtlüğe karşılık gelmektedir. Esas kabul edilen metindeki dōrtlüklerin diğēr metinlerde karşılığı hangi dōrtlükler ise onlarla mukayese edilmiştir. Bu, sözlü kültür geleneğinin hususiyetleri göz önüne alındığında esas kabul edilen metindeki dōrtlüklerin sırasının doğru kabul edildiği anlamına gelmemektedir.

MS'nin FB metninden okuduğunu belirttiği metnin ilk dizesi onun okuduğu şekilde değildir. FH'de bulunduğu şekli ile yazılmıştır. bk. A.

C159'da 5. dōrtlük ve sonrası 25a; FB'de ise 2. dōrtlük ve sonrası 47a'da bulunmaktadır.

4. Fānī cihān için çekmeyin kayğu
Yönünüz dergāha döndiriñ yā hū
Bāb-ı rahmet bā° iş-i mağfiret(tir) bu
Dimeyin cebel-i çöl ° Arafāt'a
5. Güzel Müzdelīfe hürmetli maķām
Orada bir kılınur yatsuyla akşam
Kur'an'da bir ismi *müş° irü'I-ḥarām*
Bāb-ı münacātdır dil ° Arafāt'a
6. İnince Mina'ya taşlarız şeytān
Bayram tıraş olur keseriz kurbān
Ḥaccımız mebrūr eylesün Yezdān
Tekrār naşīb etsün yol ° Arafāt'a
7. Bu cihān bāğında gül oldıñ şolduñ
Dünyâyı ararken kimyâyı bulduñ
Hācī *Şem° ī* miskīn qanı pīr olduñ
Erenler didiler gel ° Arafāt'a³⁵⁹

³⁵⁹ 4/3: gün: /.../-MFKC49. // 4/4: yol: kıl-MFKC49; bul-A2385, K11360, FB.5/1: cihān: cihāna-A2385. // kayğu: [bir] kayğu-A2385 [7/1]. // 5/2: yönünüz dergāha: dergāha nūruñuz-A2385 [7/2]. // 5/3: bā° iş-i mağfiret(tir): bāb-ı mağfiretdir-A2385 [7/3], FB. // 6/1: güzel: °azīz-MFKC49 [5/1], K11360, FB. // 6/2: orada: anda- MFKC49 [5/2], FB. // 7/1: inince: gelüriz-MFKC49 [6/1]. // 7/3: mebrūr eylesün: mesrur olsun yā-MFKC49 [6/3]. // 8/1: bu: şu-MFKC49 [7/1]. // 8/3: miskīn qanı: miski qatıp-MFKC49 [7/3].

2. DÖGÜP KÖVMA İLE VAZGELÜR SANMA*

1. Gāh semtime dolaş ey melek-şüret
Zararsız âdemiz bizden yacanma
Zîrâ [ben] yoluñda çok çekdim zaḥmet
Dögüp kövma ile vazgelür şanma
2. Derd-i ° aşkıñla kan ağlıyor [bu] göz
Hâlim ifâdeye tayanmıyor yüz
Raķibler ḥaķķımda söylerse bir söz
Mürüvvetli şâhım saķın inanma
3. Hasb-ı ḥâlim oldu bu ° aşķ [u] sevdâ
Âşıkâre sevdim eyledim iḥfâ
Bana bir yâr virse ḥazret-i Mevlâ
Dise ° aşık söyle derdiñ uṭanma
4. Cevr-i dil-ârâya ḳarnımız ṭoķdur
Söylesem esrârım dükenmez çoktur
Şimdi güzellerde mürüvvet yoķdur
Ey derdimend *Şem°ī* beyhûde yanma

*C159: 23a; K11449: 31b; A2385: 3b; BYEK 5290: 42b; A2105: 4a; İAKC: 100; NHO: 54a; FB: 30b; DŞ: 54; İAK: 154; FH: 71-72; MS: 188.

A.

1/1: gāh semtime: gāhi semtte-K11449, İAKC, A2105, NHO, FB; gāh semtte-A2385, BYEK 5290. // gāh: kâhi-İAK, FH. // dolaş: ṭolaşır-A2385; ṭolaş: NHO, FB, DŞ. // ey: bir-2385. // 1/2: yacanma: incinme-A2105; kaçınma-A2385, İAKC, DŞ, MS; bilince-FB; kaçınma hiç-İAK; kaçınma-FH, MS. // 1/3: zîrâ [ben]: zîrâ ki-A2105, A2385, BYEK 5290. // zîrâ ki-MS. // zaḥmet: zahmet yine-İAK. // 1/4: kövma ile: kövmayla-K11449, A2385, A2105, NHO, FB, DŞ; kövmağ-ile-BYEK 5290. // vazgelür: vazgeçer-A2385, NHO. // 2/1: Hâlim ifadeye dayanmıyor yüz-K11449. // [bu]: bu-İAK, FH. // 2/2: Derd-i ° aşkıñla kan ağlıyor söz-K11449. // 2/3: bir-K11449, A2105, NHO, FB, DŞ: /.../-C159; söylerse: söylerlerse-İAK. // 2/4: mürüvvetli: merhametli-DŞ. // 3/1: Sen beni eyledin ° âleme rüsvâ-K11449. // ° aşķ [u]: aşķıla-İAK. // 3/2: sırrım: sevdim-BYEK 5290, FB, DŞ; İAK. // Bu cevri itmedi Mecnûn'a Leylâ- K11449. // 3/4: söyle derdiñ: derdiñ söyle-K11449, A2385, A2105, NHO, FB, DŞ; derdin ne söyle-İAK, // 4/1: Şanma derd ü ğamıñ sitemli oķdur-K11449. // 4/2: esrârım dükenmez: derdimi deñilmez-K11449; tükenmez esrârım-A2385. // söylesem esrârım dükenmez: tükenmez esrârım söylesem-A2105, NHO, FB, DŞ; tükenmez esrarım söylesem-İAK, FH, MS. // 4/4: ey: gel-A2385.

B.

K11449'daki metin "Köşma" başlıklıdır.

C.

K11449, vezin açısından metnin 2. dörtlüğünün ilk ve ikinci dizelerinin yerleri deĝiştirilerek metin onarılabilir.

3/1: ° aşķ-ı sevdâ: ° aşķ [u] sevdâ şeklinde onarıldı.

3. MELEK Mİ YARATMIŞ HAZRET-İ MEVLÂ*

1. Meclis-i kübrâda kâmet-i bâlâ
Olunca medhiñi iderim hâlâ
Hikmetiñden su'âl olunmaz hâşâ
Melek mi yaratmış hazret-i Mevlâ
2. Kaşlarıñ bismillâh levha yazılmış
Kiprikde lâm elif bâ[lar] yazılmış
Ağ gerdâna hindû beñler dizilmiş
° Ömrümde görmedim eyle hûb aşlâ
3. Dilber küşâd itdi siyâh perçemin
Görünce tidredi yedi kat zemîn
Hağ seni hağâdan eylesün emîn
Bir âhû bağışın nergiz-i şehlâ
4. Diz çökdi karşıma dilber oturdu
° Āşıklar medhine kalem batırdı
Ne hikmet başımda odlar bitirdi
Şem'î Mecnûn oldu dilber de Leylâ

*BYEK5290: 9a, BYEKFM: 25a.

A.

1/3: Hikmetiñden su'âl olunmaz hâşâ-BYEKFM. // 4/1: çökdi: çöküp-BYEKFM [2/1]. // 4/2: medhine: müsfette-BYEKFM [2/2]. // 4/3: başımda: başıma [2/3]. // odlar: otlar-BYEKFM [2/3]. // oldu dilber de: olmuş dilber o-BYEKFM [2/4].

B.

BYEKFM'deki şiir "Kuşma" başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

BYEKFM'deki metin 2 dörtlük olup şiirde, yukardaki şiirin 1. ve 4. dörtlükleri yer almaktadır.

4. TÜRMAZ MEVCE URUR KAPAN KAPANA*

1. Bâzâr-ı ° aşk içre cevri güzeller
Mezâda virmişler kapan kapana
Rûy-ı çeşmim(den) zühûr eyledi seller
Türmaz mevce urur kapan kapana
2. Cemâlin gösterdi bir iki dilber
Türmayup gönül gördüğün ister
Biri kaymak şatar birisi şeker
Münâsip bulmuşlar kapan kapana
3. Mekâdir anlamaz bir cenânım var
Sermâye ° aşkıdan çok ziyânım var
Muhabbet çârşüsında yer kapanım var
Gam alup şatarım kapan kapana
4. Hâmdola pîrimden aldım himmeti
Dilerim pâzûda bulam kuvveti
Uyandırdım Şem°î'm giydim kisbeti
Geldim rakîb ile kapan kapana

*C175: 27b; C159: 21a; BYEKFM:33a, 33b; A2385: 2a; BYEK 5290: 42b; A2105: 3b, 4a; NHO: 54a; İAKC: 100; FB: 30b; DŞ: 54; İAK: 155; FH: 70-71; MS: 187.

A.

1/1: bâzâr: pazâr-C159, BYEK5290, NHO; pâzâr-DŞ; pazarı-İAK; pazar-ı-FH. //1/3: rûy: rû-BYEK5290; dü-C159, A2385, A2105, FH, MS; ruhu-İAK. // rûy-ı çeşmimden: dü çeşmimde-NHO, DŞ. // çeşmimden: çeşmimde-FB. // seller: siller-BYEFM. // 1/4: türmaz mevce: hiç türmaz mevce-BYEK5290; türmaz (hiç)-MS. // 2/1: cemâlin: cemalin-İAK. // 2/2: türmayup: durmaz deli-C159, A2385; türmaz deli-BYEK5290; durmayup-İAK; durmayup-FH; türmayup (bu)-MS. // 2/3: birisi: biri de-BYEK5290; şeker: sükker-MS. // 2/4: bulmuşlar: dimişler-A2385. // 3/1: mekâdir: makadir-İAK; makâdir-MS. // cenânım: yârimiz-BYEFM. // 3/2: sermâye ° aşkıdan: sermâye-i ° aşkıdan-BYEFM, A2385, A2105, NHO; sermâyei aşktan-İAK; sermâye-i ° aşkıdan-MS. // ° aşkıdan: ° aşkımdan-DŞ; aşkımdan-FH. // 3/3: muhabbet: sevgi-MS. // yer: bir-A2105, NHO, FB, DŞ. // yer kapanım: bir dükkânım-A2385, BYEK5290. // kapanım-(A2105, NHO, FB, DŞ): kapan-C175. // 3/4: alup-A2385, BYEK5290: olup-C175; alur-A2105, NHO, FB, DŞ, MS; alır-İAK, FH. // 4/2: pâzûda: bazûda-İAK; bazûda-FH; bâzûda-MA. //4/3: uyandırdım Şem°î'm: uyandır[dım] Şem°î-A2385; uyandırdım-İAK. // uyandırdım Şem°î'm giydim: uyandırdım Şem°î'm giydi-BYEK5290. // 4/4: geldim rakîb ile: yandırdım Şemîm-İAK. //rakîb: (....)-BYEFM, A2385// rakîb ile: rakîbe [de]-A2105, FB; rakibe-FH; rakîbile-MS.

C.

C159'daki metin 3 dörtlük olup diğer metinlerde olan 3. dörtlük burada yer almamaktadır.

BYEKFM, 3. ve 4. dörtlükler 33b'de bulunmaktadır.

MS'de 1/2 hariç tüm "kapan kapana"lar "kapankapana" şeklinde yazılmış olup sehven yazılmış olabileceği düşünülmektedir.

MS, metinde A2105'i esas almıştır ve 3/3'te "muhabbet" karşılığına verilen "sevgi" yazmada "muhabbet" şeklinde yazılmıştır.

5. TEKEBBÜRLÜK İTTİ UYDU ŞEYTANA*

1. İptidâ Konya'ya olunca kadı
Konya'yı hep kırmak oldu muradı
Ta o günden tuttu Manav inadı
Tekebbürlük itti uydu şeytana!
2. Karılar mahkemeye çaldılar taşı
Hükümetten düştü kibrinden nâşı
(Külahçı Ali) idi cemaat başı
Didiler olmuştu ana hasmane!
3. O sıkıyla itti büyük yemini
Gitti vardı oldu (Maden emini)
Titretmek isterdi bunca zemini
Ekin yakan ulaşmazdı harmana!
4. Çün harâp eyledi (on iki kazâ)
Yaradan olur mu bu işe rızâ?
İki tuğ alınca meza mameza!
Yararlık gösterdi (Âl-i Osman)a!
5. Biraz (Yörük ceri) başına derdi
Sanki peydah itti bir büyük ordu
Akgöl'de İsmail bâzârın kurdu
Su-î-kast eyledi azm-itti hane!
6. Bir iyice nizam virince canlı
Ta Sille'ye düştü yarısı canlı
Girince Konya'ya perkinli
Durdular Konyalı merdi merdane!
7. Çoktan düşünürdü Konya'ya bir renk
Geline çarşıya attırdı tüfenk
Allah Allah diyü çekildi gülbenk
Aklı kesti yine geldi îmana!

* FH: 115-119.

C.

Feyzi Halıcı kitabında hangi şiirin hangi kaynaktan alındığını belirtmemiştir. Kaynakça kısmında verilen kaynaklar da taranmış olmasına rağmen, şiirin orijinal metnine ulaşamamıştır. Şiire, belirtilen müdahaleler dışında FH'de yazıldığı gibi alınmıştır.

8. Ezelden Konya'nın var idi nâmı
Dirdi ki Konya'ya virem nizâmı
Eğer olmasaydı mektepler, câmi
Bakaydın meydana akacak kana
9. Bir öğle vaktında kavga kuruldu
Bu işe Konyalı pekçe sarıldı
Gerçi bizden beş on yiğit kırıldı
Ecel geldi baş ağrısı bahane
10. Kırk dört saat oldu bu ceng ü cidâl
Ağaları bilsen hep Rüstem ü Zâl
Allah ocağına virmesin zevâl
Ağızların açtı saldı dumana
11. Yoldaşlar hep metres itti ol leşi
Bizde böyle olur aslan güleşİ
Var indi elinde tahtını taşı
Biraz tuluk hazır eyle katrana
12. (Hacı Bektaş Küçeğiydi Ocaklı)
Askerini bozdu iki bıçaklı
Dahi on bin yiğit var idi saklı
Binde biri çıkmadıydı meydana
13. Ocakçı çağırdı daim Allah yâr
Yardımcımız elbet ol Gani Settâr
Cihanda var mıdır sen gibi gaddâr
Kurşun attı mektepteki sıbyana
14. Gerçi bizden yiğit var zayı olan
Nam ü şanıımızdır halka yayılan
Seni koyuvirdik burdan rey ilen
Bırakma döşeğİn Konya'dan yana
15. Minareye çıktı senin soytarın
Deliklere düştü hep Manavların
Yok mudur zerrece namus [u] ârın
Şimdi döndü faka düşmüş sıçana

16. Dâim hıyanetlik fikr ü hayali
Konya'ya kem bakan bulur zevali
Lisanında halkın ırz-ile mali
Anı havale etti gayri Yezdana
17. Bu cenge Hazret-i Mevlâna geldi
Şemsi Tebriz ile beraber old[1]
Yer yüzü büsbütün meleklerle dold[1]
Sığışamaz oldu halk bu cihana
18. İnkisar eyledi kürsüde vâiz
Bak indi [M]anav yanına kalmaz
Kapandı camiler kılınmaz namaz
M[üe]zzin(ler) çıkmadı üç gün ezana
19. (Nizam-ı Cedid)e vardı ta elin
Her nereye varsan ordan koğulun
Kaldı da bu zurna ile davulun
Sıkılmadan haber salan (ferman)a
20. Bu kavga yiğitin adını seçti
Hezaran yiğitler serinden geçti
Didiler *Şem'*ye yâ şükür
Hele bak gidiyor Koca Cihan'a³⁶⁰

³⁶⁰ 17/3: ırzile: ırz-ile.

18/2: oldu: old[1]- kafiye uyması açısından tamir edilmiştir.

18/3: doldu: dold[1]- kafiye uyması açısından tamir edilmiştir.

19/2: bakindi: bak indi. // manav: Manav.

19/4: mâzinler: m[üe]zzin(ler).

20/1: adını: erini şeklinde tamir edilebilir.

20/4: koca cihan: Koca Cihan şeklinde yazıldı. Halıcı burada geçen Koca Cihan için şu notu düşmüştür: “Son mısradaki koca cihanın (Hoca [C]ihan) olması da muhtemeldir. (Hoca [C]ihan) merkeze bağlı ve yakın olan batı kuzeyde bir köydü. Yahut âşık, kadının başka âleme gittiğini, kaçtığını kastediyor.” (1982: 118). Hoca Cihan bugün bir mahalledir ve metinde geçen Koca Cihan’ın Hoca Cihan olduğu düşünülmektedir.

6. EZİYYET EYLEMEZ AŞLÂ İNSÂNA*

1. [Ol]^c Arab dilberniñ yegindir âteşi
Gencini sevmezseñ yıkılur kaşı
Her ne teklif eyleseñ bitirir işi
Eziyyet eylemez aşlâ insâna
2. Abaza dilberi (kendüye) âş(i)nâyı sizer
Güler yüz gösterir tîz başdan azar
Bir mangır gösterseñ uçkurdan çizer
^c Arz ider [de] seni koyar tımmana
3. Girçek Tatar’dan çok güzel çıkar
Bir yanım yaparsa bir yanım yıkar
Ağ eti yemiştir elbette koçar
Sîmâsında vardır bir iki nişâne
4. Boşnak dilberi bilmez Hâ ile Hû’yu
Velâkin ziyâde serin[dir] (olur) şuyu
^c Akıllı kısa ammâ uzundur boyu
Aşlâ şaka olmaz âteş zübâne
5. Arnavıñ dilberi sevilir ammâ
Olmasa gömlegi anıñ muşammâ
Her ne teklîf etseñ bitirir ammâ
Çi[r]kin koçar şılket virir insâna
6. Çingâne dilberi ^c Oşmanlı hârcı
Puşduñ harâccıya tükenmez borcu
Birin(i) biñ yıl ağartsañ (yine)kızarıcı
Yine kendiler dir(ler) aha çingâne
7. Kürt dilberi olur yüze gülücü
Şûretâ şanırsıñ hâldan bilici

*FB: 50b, 51a; MS: 191-193.

A.

1/1: [ol]: ol-MS. // 2/1: sizer: sezer-MS. // 2/4: ^carz ider [de]: garaz ider-MS. // 3/1: girçek: gerçek(den)-MS. // 4/2: serin[dir] (olur): sert-MS. // ammâ uzundur: amma uzundur-MS. // 5/1: Arnavıñ: Arnavut-MS. // ammâ: amma-MS. // 5/2: anın: anuñ-MS. // muşammâ: muşamma-MS. // 5/3: ammâ: amma-MS. // 5/4: çi[r]kin: çirkin-MS. // şılket: sıklet-MS. // 6/1: hârcı: harbi-MS. // 6/2: harâccıya: harâcıyla-MS. // 6/3: Bin yıl ağartsañ (da) kara(dır) yüzü-MS. // yine kendiler dir(ler): kendiler(i) dirler-MS. // 7/2: şanırsıñ: şanırsuñ-MS.

C.

Şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

1/1: “evvelâ” vezne uyması bakımından “[ol]” şeklinde tamir edilmiştir.

MS, 9/2: gençliginden: gençlikde şeklinde okumuştur.

8. dördlüğün 3. dizesinden sonrası 51a’da bulunmaktadır.

Bu şiir yazmanın son şiiridir.

Yanından bırakmaz miskin kılınıcı
Darıldırsañ çeker urur kıfana

8. Yahūdī dilberniñ şovukdır kanı
Adama yanaşmaz adam şeytānı
Tīztīz şıkdırınca gidi külhānı
Turfa olurum dir (de) başlar ammāna
9. İrmeni dilberi tīz gelür geçer
Genclig(in)den yanaşmaz adamdan kaçır
Tīz vakit felek çarkına şıçar
Kıllanır her yanı döner ormana
10. Urum[un] dilberi olur cilveli
Şırmalı uçkurdan gitmez bir eli
Karı marı dimeyüp hemān sevmeli
Kırk yaşında döner heniz civāna
11. Laṭiñ dilberi [de] gayetle şeh-bāz
İnādına bir(i)birinden beyāz
İdemedim ḥāb-ı ḡafletden iḳāz
Omuz virir durur dırabužana
12. Türk dilberi olur ziyāde ° inād
Rumūz aṅnamaz dili pek kıbat
Kelāmından ider Türklükden işbāt
Ḥayvān gibi gözün diker (durur) şamana
13. Şehrī dilber[ler]i ulu selvi nāz
Ḥüsn-i teraḳḳīde bulmaz inḳırāz
Hem ° ārifē-dān hem maḳām şināz
Mu° ādil olurlar ḥurī ḡilmāna
14. Gürcü dilber[ler]i ehl-i nezāket
Pādişāha lāyık şāhib-seḥāvet
Müjgānıñ uçları itse işāret
Bitirir ḥizmeti ol ° ā[r]īfāne
15. Ma° zūr olsun aḥbāb(lar) bu geldi dile
Ünsiyyetim yokdur ḡayrı milletle
Şem°ī maḥbūb sever (cümle) aḥbablar-ile
Muḥāliflik etmez aṣlā yārāna³⁶¹

³⁶¹ 8/3: tīz tīz: tīz-nīm-MS. // külhānı: gülhānı-MS. // 8/4: dir (de): dir de-MS. // 9/2: genclig(in)den: gençlikde-MS. // 9/3: vakit: vakit(te)-MS. // 10/3: karı marı:-MS. // 11/2: bir(i)birinden: biri birinden-MS. // 11/4: dırabužana: deyre bu hāna-MS. // 12/4: diker (durur): diker-MS. // 14/3: itse: ister-MS. // 14/4: ° ā[r]īfāne: ‘ārifāne-MS. // 15/1: aḥbāb(lar): aḥbāb-MS. // 15/3: sever (cümle): sever-MS.

7. HEMÂN HÂK-İ PÂYİŦ OLMADIR MAṬLUB*

1. Şafâ-yı hâtrana iylik istemem
Bilesiz hâmmâmıñ zînetin maḥbûb
Dâmân-ı devletiñ yedimden kıoymam
Hemân hâk-i pâyiñ olmadır maṭlub
2. Ehl-i dil zümresi şimdi vaḥdetde
Erenler maḥşûda yetdi vaḥdetde
Devâm-ı ° ömr-ile ° izz-i rif° atde
° İnd-i şâhânedede olmayın maḥcûb
3. Budur ° arzuhâl-i ° âcizânemiz
Sizi medḥ eylemek bizim şânımız
Şâhib-ḥan-ı kadîm ḥânedânımız
Mevlâ ° âdûların eylesün maḡlûb
4. Şem° sevinsin iyilik taḥayyür
Ricâl-i devletde [de] bir ehl-i tîr
Mecîd Efendimiz ettirdi ta° mîr
Geldi bu hâmmâmıñ târiḥi mergûb

*FB: 45a, 45b; MS: 97.

A.

1/1: hâtrana: hâtrân-MS. // 4/1: sevinsin: sen nesîme-MS.

C.

Şiirin çeşitlemesine rastlanmamıştır.

4. dörtlük 45b'de bulunmaktadır.

8. EMRİDER CİNNİLER KURAR ÖNÜNDE*

1. Budur Ebā-Müslim sergüzeştesi
Gelür Şam'a ider karar önünde
Yedi yüz kubbeler serā perdesi
Emr ider cinniler karar önünde
2. Aña ki kudretten virildi teber
Hurûc-ı cihānda oldu müteber
Mızrabıñ yerine Zerbāb ser° asker
Otuz altı biñ de er var önünde
3. Sehelen seylānī yigirmi dört biñ
Bu hālî görünce küffār kaçır gide
Yigirmi dört biñ de Mecid şāh-zātıñ
Taşa silāhların sınır önünde
4. Kırk biñ ° asker ile İshāk [u] Ya° küb
Nüreddin altmış biñ ° asker yarada
Kırk biñ° Alī ibn-i Mervān-ı ° Āmūd
Birbirleriñe [de] şunar önünde
5. Kırk biñ ° asker Hālîd ibn-i Mervānı
Yüz biñ İbrāhîm Muşul aslanı
Yüz biñ de İsmā° il Musul-ı şānî
Silāhşorluk ider hezār önünde
6. Ebu'l-Hüccān yüz biñ ° asker berāber
Pādişāh uğruna komuşlardı ser
Görenler zan ider üç başlı ejder

*A2105: 1b, 2a, 2b; FB: 32a, 32b, 33a, K11360: 26a, 26b, 27a, FH:95-97; MS: 189-191.

A.

1/2: Şam'a: Şam'ın-FB, K11360; Şam'ın-FH; Şam'ın-MS. // 1/4: karar-(FB, K11360): /.../-A2105. // 2/1: ki-(FH, MS): /.../-A2105, FB, K11360. // 3/1: seylānī: seylān-FB. // sehelen seylānī: sehlānī Erdebilī-K11360; sühelānı Erdebilī-FH; sühelān seylān-MS. // 3/2:görünce küffār kaçır gide: görüncü ...-FH. // küffār kaçır gide: /.../-K11360. // gide: biñ-FB, MS. // 3/3: yigirmi: yirmi-FH. // Mecid: Mecid'e-FB, Mecid-MS. // 4/2: yarada: yanar ot- K11360; yanar od-FB, MS. // 4/3: biñ-(FB, K11360, FH): [biñ]-A2105; biñ (de)-MS. // 4/4:birbirlerine: biribirlerine-FH, MS. // 5/1: ibn-i (K11360, FH, MS): bin-A2105, FB. // 5/2: aslanı: arslanı-FB; -ı şānî-K11360. // 5/3: şānî: sālî-FH. // 6/1:Ebu'l-Hüccān: Ebülhicz-FH. // 6/2: uğruna: yolına-K11360, FH. // 6/3: zan ider: zan iderdi-FB; şanırlar-K11360. // ejder: ecder-FB, K11360.

B.

A2105 ve FB'deki şiirler "Destān-ı Ebā Müslim" başlıklıdır.

C.

K11360, "/.../"bu şekilde verilen yerler metinde boş bırakılmıştır.

MS'de aynı kaynağı esas almıştır. 2/1: de "ki"yi FH'den tamamlamış olmalı.

A2105, 8-15. arasındaki dörtlükler 2a'da; 16. dörtlük 2b'de; FB, 6-14/2 32b'de 14/3 ve sonrası 33a'da; K11360, 3/3-14/1 26b'de, 14/3 ve devamı 27a'dabulunmaktadır.

Mahmili [de] kıla süvār önünde

7. Yüz altmış biñ ° asker melek zātıylan
Aña dirler Kıızıl Aşlan adıyla
Birbirlerine [de] hoş ° inādıylan
İbtidā kemānın kırar önünde
8. Yüz biñ ° asker Harezim şāh Muḥammed
Medḥi ziyāde olur ol şāhdır elbet
Anlarda tekmiḍdir selāset heybet
Yedi şāh yürürdi hünkār önünde
9. Yüz biñ ° asker daḥı şāh-ı Mercān'ın
İmān şeref buldı luḥf-ı Yezdān'ın
Gördi ordusını ° Abdurrahmān'ın
Zerre ṭayanmadı küffār önünde
10. Baḳdılar ki oldu yüz ° alem zāhir
Yüz biñ ° asker ile gelen Şāh Ṭāhir
Bu ḥālī görünce utandı kāfir
Dökdiler şarābı mırdār önünde
11. On iki biñ ° asker müşterī Behrām
On iki biñ daḥı heybetde tamām
Şalāt-ı selāma ider ihtimām
Rehberi Aḥmed-i Muhtār önünde
12. On iki biñ ° asker qar ṭozı cūyān
Elinden Yezīdler dirdi el-amān
Bir elinde gürzi bir eli şapan
Ardın öñin bilmez atar önünde
13. On iki biñ ° asker Ahmed-i Zemcī
Cümleñiñ rehberi sulṭānı Kırcı
Anıñ bil tūfengi küffāra ḳamçı
Keser Yezīd atın şatır önünde³⁶²

³⁶²6/4: mahmili [de]: mäh-ı mehi fīlsüvar-FH; m.... fil süvār-MS.7/1: melek zātıylan: Melekzād ilen-FH; Melekzād ilān-MS. // 7/2: Aşlan adıyla: Arslan ad ilen-FH. // adıyla: Âdilān-MS. // 7/3: inādıylan: inad ilen-FH; 'inād yılan-MS. // 8/1: Harezim şāh-(K11360):hod nīzī?-A2105, FB; Havarizm-şah-FH; hod-nīz-i-MS. // 10/4: Zerre can kalmadı küffār teninde-FH. // 11/1: Behrām: Bayram-K11360. // 11/2: heybetde-(K11360): heybetindi-A2105; maiyet-FH, MS. // daḥı heybetde-(K11360): müşāit idi-FB. // 12/1: cūyān: bā civan-FB; çoban-FH. // 12/3: gürzi: gürz-FH. // 9/2: Yezdān'ın: Mevlā'nın-K11360. // 10/4: Zerre cān kalmadı küffār teninde-K11360. // 11/1: Behrām: Bayram-K11360. // 11/2: /.../: müşāyit idi-FB; heybetde-K11360. // 12/1: cūyān: (bā)-civān-FB. // 13/1: Zemcī: Zenci-FH, MS //13/2: sulṭānı Kırcı: sultānkırcı-MS. // Kırcı: Ğazici; Gazci-FH. // 13/4: /.../-K11360.// Keser Yezīd atın şatır önünde: On iki bin saka sular önünde-FH.

14. On iki biñ saķa şular meydān yirini
Yine medh itmedim biñde birini
Hemān bu ķadarca gōrdüm yirini
Rāvīler rivāyetin yazar öñünde
15. Keremi olunca ğanī Settārın
Hızır olur elbet seniñ de yārın
Mışır Kahire’de Yezīd ħimārın
Tutar on iki mıķ ķaķar öñünde
16. Nice öldi Hüseyn nice ol Hasan
Kerbelā’da şehīd eyledi Mervān
Şem^cī yā diliñe hoş geldi āsān
Böyle medħ eylediñ eş^cār öñünde³⁶³

³⁶³ 14/1: On iki biñ saķa şular meydān yirini: ...-FH. // 14/4: rāviler: rāvī-K11360; ravi-FH. //15/3: Mışır: Mısr-ı-FH, MS. // 16/1: nice öldi Hüseyn nice ol: niķe öldi Hüseyn niķe-FB. //öldi Hüseyn nice ol: oldu Hüseyn ile-FH. // Hüseyn nice ol: Hüseyn ile-K11360. // öldi: öldi-MS.// 16/3: diline-(FB, K11360): [d]iline-A2105. //16/4: böyle: beyle-K11360.

9. KENDİSİN YAPIIMIŞ BİNÂSİ NERDE*

1. Erenler dünyāya gelmezden evvel
Bir ezān okundu şadāsı nerde
Ne el degmiş ne göz görmüş bir nesne
Kendisin yapılmış bināsı nerde
2. Bā' zı ° aşık çıkmış kendüsin öger
Kāmiliñ himmeti biri biñ deger
Cümle kitāb gökden inmezden evvel
Bir elif okundu nokdası nerde
3. Kāmiliñ dökdügi kanlı yaşlarda
Çanğār ile dert bulunur başlarda
Hamdī diller bir kuş vardır kuşlarda
Gökden yire inmez yuvası nerde
4. Çok cehd etdim indiremem bir dala
Akrānı bulunmazhayya'l° eş-şālā
Añlanmaz diñlenmez böyle bir mānā
Bunı Şem°ī söyler üstāzı nerde

*CU15: 63a; C17: 27a, 27b; BYEK7839: 28b; BYEK5290: 41b; FH: VII.

A.

1/2: nerde-(BYEK5290, C17, BYEK7839, FH): nerde(n)-CU15. // 1/4: yapılmış: yapılır-C17. // nerde-(BYEK5290, C17, BYEK7839, FH): nerde(n)-CU15. // 2/2: kāmiliñ himmeti: ° ālimiñ sözini-C17. // 2/4: okundu nokdası: okunur şadāsı-C17. // 3/1: kāmiliñ: mü'miniñ-C17. // 3/2: ile: [i]le: BYEK7839. // 3/3: hamdī diller: el-ḥamd dirler-C17; ḥamd dirler-BYEK7839; ° anğā dirler-BYEK5290. // 3/4: gökden yire inmez: kendüsi havada-BYEK5290. // 4/1: indiremem bir: indiremedim-C17. // 4/2: akrānı bulunmaz: bulunmaz akrānı-C17; bulunur mı akrānıñ-BYEK7839. // hayya'l° eş-şālā: hayya° āle° eş-şālā-BYEK7839, BYEK5290. // 4/3: añlanmaz diñlenmez: bu nasıl sırr-ı hikmet-C17. // diñlenmez: diñnenmez-BYEK7839. // 4/4: Bunı: bu[nu]-BYEK5290. // üstāzı: üstād[ı]-BYEK5290.

B.

FH, şiirin “bilmece ve koşma” olduğunu belirtmiştir.

C.

C17'de 4. dörtlüğün 3. ve 4. dizeleri 27b'de bulunmaktadır.

10. KESRETSÜZ KALMIŞUZ MEYHÂNELERDE*

1. Keşme ayağımız [mey] şunan şākī
Yek қағremiz қалdı peymānelerde
Bu dünyā kimseye қалır mı bākī
Kesretsüz қалmışuz meyhānelerde
2. Şadāsından bilür bağır yanıklar
Haqq'ı ° inkār itmez қalbi şādıklar
Levhе nazar itseokur ° aşıklar
İstemez defteri dīvānelerde
3. Kimse rahm eylemez ölsünacından
İlişmey[i]n yansın gitsün içinden
Şem^cī kaçup gezer dinsiz ucından
Arayanlar bulsun vīrānelerde

*C99: 93a, 93b.

B.

“Қоşма” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

3. dördlük 93b’de bulunmaktadır.

11. BENDEKİ GÜLŞENE BİR NAZAR EYLE*

1. Diñleyelüm yer ile gök nizāhın
Gök dedi yer baña bir nazār eyle
Yer dedi diñlemem böyle suzānı
Bendeki gülşene bir nazār eyle
2. Gök dedi bendedir her çark-ı felek
Yer seniñ keremiñ kellede kulak
Bendedir sayısız hep cümle melek
°İsī-i mekāna bir nazār eyle
3. Yer didi yorulma seni bağlarım
Şaltānat şahibi vardır beklerim
Yaz gelür de meyvā virir bāğlarım
Türli reyhānıma bir nazār eyle
4. Gök didi hıkmētüm var āsmānda
Hāq için dönerler cümle havāda
Seniñ insānlarıñ şāyısı binde
Kevkeb-i kervāna bir nazār eyle
5. Yer dedi her maḥlūk bil bende toyar
Dürlü boyacılar hep bende boyar
İnginim yüksegim elvāne giyer
Bülbül-i efgāna bir nazār eyle

*ANT26: 66b, 67a, 67b, 68a, 68b; C64: 14a, 14b, 15a, 15b; C269: 5a, 5b, 6a, 6b; AK50: 13b.

A.

1/1: gök: göyün-AK50. // 2/1: bir: [bir]-C64. // 1/3: böyle: böğle-C269. // 2/2: Bendedir sayısız hep cümle melek-C269. // kellede kulak: güllere kulluk-AK50. // 2/3: Yer seniñ keremiñ kellede kulak-C269. // 2/4: °İsī °İsī-i mekāna: bī-mekāna-C64: bendeki meskene-C269; °İsī-i meskene-AK50. // 3/1: yorulma: yoramam-C64; kōrkma-C269. // 3/3: gelür de: olur da-C64; AK50. // gelür de meyvā virir bağlarım: gelince reyhān virir tağlarım-C269. //bağlarım: cümle bağlarım-AK50. // 3/4:türli reyhānıma: sūnbül [ü] reyhān[a]-C64, C269, AK50. // 4/1: āsmānda: āsmāna-C64. // 4/3: şāyısı: şāğışı-C269. // 5/1: maḥlūk bil: maḥlūkat-C269. // bil: hep-C64. // 5/2: dürlü boyacılar hep bende: türli boyacı var(dır) hep sende-C64; dürlü boyac(ılar)ım var hepsi (de)-C269. // 5/4: efgāna: iḥvāna-C64.

B.

C64, “....destān”; C269: “Destān-ı Yer Gök” başlıklıdır.

C64’te metnin sonunda “1260” tarihi not edilmiş. 1844 yılında kaydedilmiş olmalıdır.

C.

İlk kez okundu.

Tüm dōrtlüklerin ilk dizelerinde geçen “didi”, C64’te “dedi” şeklinde yazılmıştır.

ANT26’da: 1-5/2 arası 66b’de; 5/3-10/2 arası 67a’da; 10/3-16 arası 67b’de; 16-21 arası 68a’da; 21.

Dōrtlük ve sonrası ise 68b’de yer almaktadır.

AK50, “Mersiye *Şem‘ī*” başlıklıdır. Metin eksik olup sadece ilk üç dōrtlük yer almaktadır.

8-14/2 arası 14b’de, 14/3-21 arası 15a’da, 21. ve sonrasındaki dōrtlükler 15b’de bulunmaktadır.

C269, 8-14 Arası 5b’de, 15-21 arası 6a’de, 22 ve 23. dōrtlükler de 6b’de bulunmaktadır.

5/3: inginim yüksegim: enginim yüksegim-C269.

C269’da “nazār” kelimesi “nazār” şeklinde yazılmıştır.

6. Gök didi [ey] turāb daḥl etme bana
Dönderir aqṭarır buludum dünyā
Hele bir yağmur yağmasun sana
Ol vaḳit Minā'ya bir naẓar eyle
7. Yir didi bendedir yedi ẓat ẓapu
Şarı öküzüñ dünyāyı tutar tüyü
Seniñ buludıñ ağdırır şuyu
On yedi sulṭāna bir naẓar eyle
8. Gök didi kim niçün düşmān olursuñ
° Āḳıbet sen gine pişmān olursuñ
Toğmasın güneşim zindān olursuñ
Bendeki rūşāna bir naẓ ār eyle
9. Yer dedi bendedir hep cümle ḥitāb
Dört mezheb bendedir devlet-i ° aḳāb
Dört ulu peygamber elde dört kitāb
Āyāt-ı Ẕur° ān'a bir naẓār eyle
10. Gök didi yer bende ürüzgār eser
Üç yüz altmış altı ẓamarıñ keser
Ben olmasam seni ẓulümāt başār
Ol mäh-ı tabāna bir naẓar eyle
11. Yer didi bendedir pādişāh paşa
Dīn-i bir uğrına ẓurur şavaşa
Seniñ meleklerin ẓılsun temāşa
ẓop tüfek havada bir naẓar eyle
12. Gök didi yer neñ var daḥı sunacaḳ
Şūr-ı İsrāfīl gelüp seni başacaḳ
Ḥallāc-ı Manşūr (gibi) ẓağları atacaḳ
ẓopunuñ tozuna bir naẓar eyle³⁶⁴

³⁶⁴6/1: [ey]: ey-C64. // [ey] turāb daḥl: turāb daḥīl-C269. // 6/2: dönderir aqṭarır: aqṭarır dönderir-C64. // aqṭarır dönderir buludun /.../-C269. // 6/3: bir yağmur yağmasun: bir kez yağmadım yağmur-C64. // yağmur: yağmurum-C269. // 6/4: vaḳit: ẓadd-i-C269. // 7/1: bendedir: ben[de]dir-C64. // 7/2: tüyü: müyu-C64. // şarı öküzüñ dünyāyı tutar: dünyāyı dutar şarı öküziñ -C269. // 9/2: bendedir dört mezheb bendedir /.../-C269. // 9/3: elde: elli-C269. // 10/1: bende: benden-C269. // 10/2: ẓamarıñ: ẓamar(lar)ın-C269. // 10/3: ẓulümāt: ẓulümet(ler)-C64. // ẓulümār başār: ẓulümet beser-C269. // 11/2: ẓururşun başa: ẓururşun başa-C64; durur(lar) savaşa-C269. // 11/3: ẓılsun: ẓılur-C269. // 11/4: havāda: tozuna-C64; havāna-C269. // 12/1: neñ var daḥı: senin neñ var-C64; // yer neñ var daḥı sunacaḳ : [yer] nelerin var şoracak-C269. // 12/2: seni: saña-64. // 12/3: Ḥallāc-ı Manşūr (gibi) ẓağları: Ḥallāḳ-ı Manşūr dört ẓağ(lar)ı-C64; Ḥallāc-ı Manşūr kes ẓağlar-C269. // 12/4: ẓopunuñ tozuna: ẓop tüfek tozuna-C64; toz ile dumana-C269.

13. Yer didi bize Hakk kitabın açar
Benim mü' minlerim sıratı geçer
Cennete girenler hep kevşer içer
Akan dört ırmağa bir nazar eyle
14. Gök didi hele bak buludum yürür
Bende hem kâr yağar hep seni bürür
Yedi şaf üstüne gök nice тұrur
Direksiz āsmāna bir nazar eyle
15. Yer didi yarattı hep seni beni
İkimizi dahı eyledir fāni
Düşünce üstüme tutmazam seni
Maḥşerde mīzāna bir nazar eyle
16. Gök didi yer döger demür eylerim
Yağar a° zālariñ kömür eylerim
Yağar üstün başıñ çamur eyerim
Tağlarda tumanı bir nazar eyle
17. Yer didi ḥilāfiñ vardır söz olur
Sende ne yağarsa baña az olur
Kış gelür geçer gene yaz olur
Ol yeşil çümene bir nazar eyle³⁶⁵
18. Gök didi yedi kat yerden bakarım
Kat kat buzlarımdan topar atarım
Bir yıldırım virüp seni yakarım
Âteş-i sūzāna bir nazar eyle

³⁶⁵ 13/1: bize Hakk: Hakkbende-C64. // bizer Hakk kitabın: Hakk [bende] kitab-C269. // 13/2: mü' minlerim sıratı: ümmetlerim sıratdan:-C64. // 13/3: hep kevşer: kevşerden-C269. // 14/3: şaf üstüne gök nice тұrur: kat üzerine gök neçe durur-C269. // 15/1: yarattı: yar[attı] (ben)-C269. // 15/2: ikimizi: ikimiz de-C64. // eyledi: eyledir -C64. // 15/3:tutmazam: dutmazam-C64; tutmaşam-C269. //16/1: yer döger: seni kör-C269. // 16/2: a° zālariñ: ağzalarıñ-C64. //yağar a° zālariñ kömür: yağar üstün başıñ çamur-C269. // 16/3: yağar üstün başıñ çamur: yağar ağzalarıñ kömür -C269. // 16/4: tağlarda tumanı: dağlarda dumanı-C269. // 17/1: ḥilāfiñ: ḥilāfda-C269. // 18/1: yedi: [yedi]-C64. //18/2: kat kat buzlarımdan topar:kuvvet buzlarından tutar-C64. // kat kat buzlarımdan: kudret burcundan -C269.

19. Yer didi nelerim vardır tıyulmaz
Yedi deryâlarım vardır tırulmaz
Yeldirmeñe karşı tıturur mı olmaz
Ol bahr-ı ʿummāna bir naẓār eyle
20. Gök didi Yeʿ cüc [ü] Meʿ cüc gelecek
Nice insānlar [da] şusuz ölecek
Kıyāmet günleri seni bulacak
Ol āhır zamāna bir naẓār eyle
21. Yer didi kāf ile nūndan [da] beri
Evliyā enbiyā hep türbeleri
Bende yatar iki cihān serveri
Ol şefaʿat-kānā bir naẓār eyle
22. Gök didi yer senden ğayrı el-amān
Bildim ki ʿ aksine döndi bu devrān
Sen kırtar elinden Hāzret-i Sübhān
Hālim ser (?)....bir naẓār eyle
23. Gök kaçıp yer ile cenge bulaşdı
Evvel cenk eyledi soñra barışdı
Ey *Şemʿî* niyāzıñ gör kime düşdi
Ol ğanî Yezdān'a bir naẓār eyle³⁶⁶

³⁶⁶19/1: didi: [dedi]-C64. // tıyulmaz: tırulmaz-C64; şorulmaz-C269. // 19/2: tırulmaz: şorulmaz-C64. // deryâlarım vardır tırulmaz:diryâ(lar)ım var aķar durulmaz-C269. // 19/3: Her ne eylemege karşı tırulmaz-C64. // yeldirmene:senin yeldirmene-C269. //tıturur mı olmaz: durulmaz-C269. // 19/4: ol: bu-C64. // 20/1: gelecek: şu(yıñ) içecek-C64; içecek-C269. // 20/2: Kıyāmet günleri saña başacak-C64; Neçeleriñ dahı şusuz geçecek-C269. // 20/3: Niçeleri dahı şusuz geçecek-C64. // bulacak : başacak-C269. // 21/1: kāf ile nūndan [da]:[ki] kāf-i nūndan [da]-C64; [i]le nūn[dan] [da]-C269. // 21/2: türbeleri:tutar hep yeri-C64; durdu ileri-C269. // 22/1: senden ğayrı: seniñ (de) eliñden (ğayrı)-C269. // 22/4: hālim ser (?)...:hālimi ser (?).... -C64; hālil-i serkāna-C269. // 24/1: gök kaçıp yer:yer kaçıp gök-C64, 269. // bulaşdı: buşladı-C269. // 24/3: niyāzıñ: beyānıñ-C64. // ey *Şemʿî* niyāzıñ gör kime: ol ʿ aşık *Şemʿî* ye niyāzı-C269. // 23/4: Yezdān'a: nādāna-C64.

12. HAĞ İDE BAŞINDA ĀŞİNĀN-İLE*

1. Felātun-ı kadr ° ālimiñ olursa
Yine sa° id konuş ehl-i ° irfānla
Leylā'sın yitirmiş Mecnūn olursa
Hağ ide başında āşinān-ile
2. Hāzret-i Mevlānā'ya biz olduk hayrān
İstemem virseler hūrī-i ğilmān
Qalup şī° r ey hazine-i Raḥmān
° Ālem baş idemez şā° irān ile
3. Tavāf eyler iken Beytū'l-Haremde
Görmedim nazīriñ mülk-i ādemde
Nāmımız söylenür Rūm-ı ° Acem'de
Baña Şem° i derler ° ālī-şān-ile

*BYEK 5290: 41a.

C.
İlk kez okundu.

13. BU CİHÂNI N'EYDELİM LÂ İLÂHE İLLALLÂH *

1. Gelün Hakk'a gidelim *lâ ilâhe illallâh*
Bile tevhîd idelim *lâ ilâhe illallâh*
Dost iklimingörü[r]sek *lâ ilâhe illallâh*
Bu cihânı n'eydelim *lâ ilâhe illallâh*
2. Tevhîd idiñ kardaşlar *lâ ilâhe illallâh*
İder tağlar ağaçlar *lâ ilâhe illallâh*
Siz birliğe gelince *lâ ilâhe illallâh*
Melekler dağı başlar *lâ ilâhe illallâh*
3. Bakî degil bu ° ömür *lâ ilâhe illallâh*
Aç göziñi olma kör *lâ ilâhe illallâh*
Gayrı yerde(n) arama *lâ ilâhe illallâh*
Kend'öziñ kendiñde gör *lâ ilâhe illallâh*
4. Hakk'ın bir ismi Şamed *lâ ilâhe illallâh*
Andan gayrı yok ebed *lâ ilâhe illallâh*
Birliğine şüphe yok *lâ ilâhe illallâh*
Kulhuvallâhu ehad *lâ ilâhe illallâh*
5. Kend'özümler bilelim *lâ ilâhe illallâh*
Hep bir kardaş olalım *lâ ilâhe illallâh*
Yalnız yol bulunmaz *lâ ilâhe illallâh*
Mürşidimiz bulalım *lâ ilâhe illallâh*
6. Her işleriñ bitirir *lâ ilâhe illallâh*
Maşşûdına yetirir *lâ ilâhe illallâh*
Şarılırsın şıdık-ıla *lâ ilâhe illallâh*
Maḥbûbına getirir *lâ ilâhe illallâh*
7. ° Aşk atına binelim *lâ ilâhe illallâh*
Dost iline konalım *lâ ilâhe illallâh*
Pervâne şifât olup *lâ ilâhe illallâh*
Şem^cî aşka yanalım *lâ ilâhe illallâh*

*FB: 36b, 37a; MS: 195, 196.

A.

2/1: idiñ: idik-MS. // 4/4: ehad: ahed-MS. // 6/3:şıdık-ıla: şıdile-MS. // 6/4:getürir: getirirler-MS.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

13. beyitten ve sonrası 37a'da bulunmaktadır.

Tevhid inancı içinde yer alan "lâ ilâhe illallâh": "Allah'tan başka tapacak yoktur." anlamındadır.

4/1: Samed, Allah'ın isimlerinden olup "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (İhlâs Suresi, 2).

4/4: "Kulhuvallâhu ehad": "De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." (İhlâs/1).

14. DİYÂR-I ĞURBETDE ĞAPANDI ĞALDI*

1. Murğ-ı dil-i âvâremiz ne hikmet
Nefesi mihnetde Ğapandı Ğaldı
Dam oldu pâyına dâne-i Ğısmet
Diyâr-ı Ğurbette Ğapandı Ğaldı
2. Gittiler Ğünkâra biraz mübtelâ
Teşekkî yüzünden Ğopdı vaveylâ
° Arz-ı hâller buyrulmadı Ğalibâ
Dīvân-ı devletde Ğapandı Ğaldı
3. Ehl-i dil olanlar yolunı tıtdı
Dileyen maĞsūd-ı merâma yetti
° AşĞklar zümresi dīdâra gitti
Şüfîler cennetdeĞapandı Ğaldı
4. Semt-i yâra varmaya Ğalmadı bir mil
Ğamd-i Kırdigâra Ğal olur müşkil
Ğava bulut açılmadı fülk-i dil
Girdâb-ı miĞnetde Ğapandı Ğaldı

*C89: 8b; C43: 10a; C159: 11a; C135: 79a; K11447: 39b, 40a; K11449: 72b; BYEK9867: 96a; A2105: 5b; İAKC: 104; NHO: 56a; FB: 34a, 34b; DŞ: 58; İAK: 107; FH: 76; MS: 209.

A.

1/1: âvâremiz ne: âvâre (bilmem) ne-C43. // âvâremiz ne hikmet(dir): âvâre bilmem nedir-BYEK9867. //hikmet (K11360): hikmet(dir)-C89. // 1/2: nefesi: Ğafesi-BYEK9867. // Ğafaşı-K11360. //1/3: dam: tam-C43. //dam oldu payına: kim alur destine-BYEK9867. // Ğurbette (C159, C135, K11449, A2105, K11360, NHO, FB, DŞ): Ğurbette-C89. // 2/1:gittiler Ğünkâra: cem° olup gitdiler-BYEK9867. //gittiler: vardılar-C159 [3/1], K11449 [4/1]. // 2/2: teşekkî yüzünden: onuñ Ğarşusunda-BYEK9867. //yüzünden: yolında-C43; yüzünde-K14447. // 2/3:Ğâller (BYEK9867): hâl[ler]-C89. // buyrulmadı: buyrulmuyor-C43. // 3/1: ehl-i dil: ehl-i dünyâ-C43 [2/1], K11449. // ehl-i dil olanlar yolunı: ehl-i dünyâ olan yüzünü-K11360. // 3/2: merâma: menzile-K11360. // maĞsūd-ı merâma: menzil-i maĞsūda- C159 [2/1], C43 // 3/3: dīdâra: dindâra-K11447. // 4/1: varmaya Ğalmadı: Ğaldı varmaya-C159, K11447 [2/1], K11360; Ğaldı varmaĞa-NHO. // Ğalmadı: Ğaldı-C135 [3/1], A2105, FB, DŞ. // 4/2: olur: oldı-C159, K11447, K11449 [2/2]. // 4/3: bulut: bulup-C159, K14447, A2105, K11360, FB, DŞ; bozulup-C135 [3/3]; idüp-K11449 [2/3].

B.

C43 “Türkü” başlıklıdır.

C135, C159 ve BYEK9867, “Ğoşma” başlıklıdır.

K11447’de “*Sem*°i Baba” yazılıdır.

C.

C43 ve C135’teki metinler 4 dörtlüktür. Esas kabul edilen metnin 4. dörtlüğü C43’te; 3. dörtlüğü de C135’te bulunmamaktadır.

C159’daki metnin 2. ve 3. dörtlükleri, C11449’daki metnin de 2. ve 4. dörtlükleri esas kabul edilen metne göre yer deĞiştirmiştir. İcra esnasında olması muhtemel olmakla birlikte sözlü kültür geleneĞi dikkate alındığında kati bir yorum yapmak güçtür.

K11447, 3/3’ten itibaren 40a’da; FB 2. dörtlük ve sonrası 34b’de yer almaktadır.

5. *Şem*[°]*î*niçün âteş degil külâhıñ
 Çıkıyor gökyüzine alev-i âhıñ
 Uyanmadı gitti baht-ı siyâhıñ
 Kûşe-i vahdetde kapandı kaldı³⁶⁷

³⁶⁷ 5/1: âteş değil: âteşdedir-BYEK9867 [3/1]. // 5/2: Cümlemiziñ sensin bendesi penâhı-BYEK9867 [3/2]. // çıkıyor: sızamaz-C43; çıkar-C159. // çıkıyor gökyüzine: °arş-ı a°lâya çıktı-C135 [4/3]; gökyüzine çıkmaz-K11447. // 5/3: uyanmadı: açılmadı-BYEK9867 [3/3].

15. YEDİ KAT GÖKLERE DIRAĞŞAN OLDI*

1. ° Aceb kande gezer ol yüzi mähim
Añı görmeyeli çok zamān oldı
Enderūndan çerāğ olunca āhım
Yedi kat göklere dırağşan oldı
2. Üftāde olalı bir āfitāba
Hasret oldı iki dīdeler hāba
Eşk-i çeşmim dileyinceturāba
Rūy-ı zeminla° l-i Bedeğşan oldı
3. Baña çok cevritdi Haqq'dan uğanmaz
Kişi sevdigine kem şanı şanmaz
Gözüm görmeyince gönlüm inanmaz
Ba° zı ahhāb dir ki müselmān oldı
4. Kocaldım çeşmimiñ nūrı dökildi
Āh ide āh ide ° ömrüm sökildi
Şaçalım pīr oldı kıddim büküldi
Şarardı gül beñzim za° ferān oldı
5. Aña dil vireli bu Şem° ĩkemter
İder lisānında ismini ezber
Bir kerre olmadı vuşlat müyesser
Beyhūde dillerde dasītān oldı

*K11449: 63b; C159: 12b.

A.

4/3: kıddim: belim-C159 [3/3]. // 5/2: ismini: esmānı-C159 [4/2].

B.

Her iki metin de “Kışma” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

K11449'da bulunan ikinci dōrtlük C159'da yoktur.

16. TEVEKKÜL BABINDA MİHMAN OLMALI*

1. Cihana gelmeden maksat bu ola
Varlığından düşüp uryan olmalı
Merdanlar içinde mabut bu ola
Tevekkül babında mihman olmalı
2. Tehi kaydetme yeter kemendin
Hebaya olmasın nazarı bülendin
Sarfedüp ol zannı kendin
Her derde her zahme derman olmalı
3. Gelir bulur seni arama kısmet
Riya edüp halka eyleme minnet
Zahiren sözünden almaya ibret
Özü sadık kâmil insan olmalı
4. Eğer *Şem* 'î her dem güleyim dersin
Bu bahirden katre alayım dersin
Mevlâya bendesi olayın dersin
Rahında çan verüp kurban olmalı

*İAK: 94.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.
Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

17. OLMUŞDIK ĞĀZİ [KADI] PAŞA FİRĀRİ*

1. İbtidā Konya'dan etdik firārı
Biz de devr itdik terk-i diyārı
Karaman'ı geçdik Kıbrız'a vardık
Olmuşdik Ğāzi [Kadı] Paşafirārı
2. O yirden etmiş-idim ihtilāş ben
Yürüdim o yerden bir şabāh irken
Midilli'de elde rāhat oluruz biz dirken
Düşdük ° Alā° iyye kapdık şikārı
3. Midilli'yi Elmalı'yı gezdik durmadık
Ebedī bir yerde zarar görmedik
Şırrımızı kimseye haber virmedik
O yerde çıkardık kışı bahārı
4. O yerde de akmadık biz murād
Güyā peydā etdik bir iki kanať
İzmir'e gitmeye ben oldum müştāk
A° lā medh etdiler bize o şārı
5. İzmir'in ādemi gāyet çelevi
Hālet çarşısı değer Şam'ı Haleb'i
Orda da olmadı kārın tolalı
Bir gicede buldum ben Akhişārı
6. Vardım Mi° ālic'de atımı şatdım
Ben de bilmem dost[l]ar n'eyledim ne (e)tdim
Hele üç ğuruşa bir kayık tutdum
O gün de boğazı çıkdım dışarı
7. Çıkınca boğazı aldı bir hevā
Birez rüzīgārı bulduk bād-ı hevā
Çöplük iskelesin tutdık perde
Birbirin uykudan herkes uyarı

*FB: 42b, 43a, 43b, 44a;FH: 216-217.

C.

1/4: Ğāzi şeklinde yazılan kelimenin "[Kadı]" olması gerektiğinden köşeli parantez içinde verilmiştir. Metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

6. dörtlüğün üç ve dördüncü dizeleri ile 15. dörtlüğe kadar olan dörtlükler 43a'da; 15. dörtlükten 23. dörtlüğe kadar olan dörtlükler ve 23. dörtlüğün ilk iki dizesi 43b'de; kalan kısım ise 44a'da bulunmaktadır.

8. Gördüm İstanbul'ı bir şîrîn belde
Başladım medh itmeye dilde
Yigirmi beş para kalmış idi elde
Didim ki karnımı toyuram bâri
9. Karnımı toyurdım aldım bir hıyâr
Her kârı kendime etdim ihtiyâr
Yeni cāmî^c içinde kurulmuş bazâr
Durdum seyr eyledim ben ol bazârı
10. Bakdım benim için aşlâ bir kâr yok
Hamd itdim Mevlâ'ya hele karnım tok
Bir iki gün aldım şatdım yine balık
Eyledim ondan da biraz zarar
11. Bir kârda baş tutup ben kalamadım
Kendime münāsib bir iş bulamadım
Çıkdım Islâmbol'da hiç duramadım
Gözüme aldım ben Üsküdâr'ı
12. İndim iskeleye bakdım hava hoş
Üç çifte bir kayık ğuruş ister beş
Bir çifte çağırdı gel bin seniñ yerin boş
Bakdım kayıkcınıñ bir ihtiyârı
13. Merhamet eyledim girdim içeri
İşlanmış kayığıñ bir parça yeri
Yine zuhûr etdi biraz müşteri
Bindi yanımıza bir iki kârı
14. Elle kürek etdi ordan ihtiyâr
Didi müşterîler hey vâh deniz var(1)
Başı tarafından aldı rûzigâr
Kucaqlayup gelür doluyla kâr
15. Bocaladık ammâ gitmiyor giri
Ne berü gelür ne gider ileri
Didi ne yapalum amân müşterî
Didim tevekkül ol da koyuvir bâri
16. Küregiñ birisi gitdi deñize
İhtiyârdan imdâd olmadı bize
Ol vakit yumruğı başdık biz göze
Başladık itmeye feryâdı zârı

17. Öbür kürek dağı kırıldı ağısız
Bağdım ihtiyâr ezelden cânsız
Ne bir kürek kaldı ne de yelkensiz
Kimseniñ kimseden yokdur habarı
18. Karılar saçını yolarlar başdan
Bir[i] kıçdan virir bir[i] de başdan
İmdād umuyorız gökdeki kuşdan
Cümlemiz kaldırdı başın yukarı
19. Şiddeti arttı basdı bir tuman
Tırmaz ārāmı yok artmada tufān
Karda birbirini seçemezken insān
Gözükdi çeşmime Eyyüb Enşārī
20. Martı kuşu gibi gezdik yürüdük
Bundan hālāsımız yokdur dir idik
Yönümüzü dergāha tutdık tırdık
Yetişdi keremi pervendigārı
21. Cān kurtaran diyü başladık zāra
Şadāmız tıyıldı Gāzi Hünkāra
Korkmañ diyü bir hūb geldi nifāre (?)
İmdādıma yollamış Hızır İlyās'ı
22. Geldiler aldılar bizi şandala
Didiler sen misiñ bizim budalā
Didim felek bizi koydı bu hāla
Didiler ecrini virmez mi bārī
23. Deryā hāli eksik mi
.....olur bu kazā
Ey kişi kazāya olmazsıñ rızā
Çıkarma hatırdan ism-i Qahhār'ı
24. Bu sözlerim yalan degildir
Dağı neler gelür sağ olan başa
Şem^e7 dir (ki) kayıkdan çıkınca dışa
Aldık yüz(ler)imize sürdik gubārı

18. BEGENMEZLER BİZİM ESKİ ° ABĀ° Yİ*

1. Şimdiki güzeller baş belâsıdır
Aramazlar gedā(yı) ararlar bayı
Dā'im atlası giynürler erenler
Begenmezler bizim eski ° abā° yı
2. Māh yüzine düzmüş beñleri āķī
Bu dünyā kimseye degildir bākī
Mevlāyı severseñ mey virir sākī
Nevbetim geldikce kesmem çabayı
3. Beni hicre yakdı lebleri aħmer
Al yanağda toğar nūr-ı münevver
Başına döndüğim gül yüzli dilber
Bırakma gözünden *Şem°ī Baba* 'yı

*C135: 86a; AK53: 233a; A2385: 70b; AŞE XXVII: 608; NHO: 59b, 60a; FH: 111; MS: 213.

A.

1/1: güzeller: dilberler-A2385, NHO. // baş belâsıdır: söze uyallar-AK53; yüze gülerler-A2385, NHO.
// 1/2: aramazlar gedāyı ararlar: gitmezler gedāya severler-AK. // 1/3: iller bütün atlas libas giyeler-AK. // atlası giynürler erenler: atlas giyinür anlar-A2385, NHO. // 2/1: Bā° zı ara yirde olursa rākī-AK53. // yüzine düzmüş beñleri āķī: yüze dizilmiş benleri rākī-A2385; yüze dizilmiş beñler[i] rakīb.
// 2/2: degildir: kladı-AK53. // 2/3: virir: viren-AK53. // 3/1: Güzel ahlākına dil oldu ħayrān-AK53.
// 3/2: Mevlā işimizi eylesün ihsān-AK53. // 3/3: Ĥatıra geldikçe oğlum Abuzer cān-AK53. // gül yüzlü: nev-civān-A2385. // başına döndüğim gül yüzli: peşini düşdügin nev-civān-NHO. // 3/4: bırakma gözünden: çıkarma ħatırdan-AK53.

B.

“Koşma” başlıklıdır.

AK53'teki metin “Tecnīs” başlıklıdır.

C.

C135 ilk dörtlükte dizeler beyit düzeninde fakat yan yana değil alt alta yazılı olduğundan, kafiye uyması açısından ikinci ve üçüncü dizeler olması gerektiği sırada yazılmıştır. Bu karışıklık diğer dörtlüklerde yoktur.

NHO'da, son dörtlüğün 3. ve 4. dizeleri 60a'da bulunmaktadır.

19. DÜRR-İ MEKNÜN SÖYLER MESTÂNE GELDİ*

1. Bir güzel perçemiñ çıkarmış fesden
Güllerin meclisi rindâne geldi
Nüş itmiş bâdeyi bezm-i elestden
Dürr-i meknün söyler mestâne geldi
2. Bende olanların yokdur hesâbı
Etmiş ° aşıkların ayak turâbı
Bu gice açılmış cennetin bâbı
Bir melek yavrusı meydâna geldi
3. Ğalibâ şehridir şirindir sözi
Çarķı felek gibi raķs ider gözi

*C159: 12a; C3: 23a; C35: 5b; C45: 6b; C64: 56a, 56b; C66: 21b; C69: 62a; C69: 66b; C135: 91b; C156: 31a, MFKC12: 30b, BYEK10213: 96b; A1237: 19a, 19b.

A.

1/1: güzel: civân-C3, C45. // perçemiñ çıkarmış: çıkarmış perçemin-C66-21b; çıkarmış kâküli-C135. // 1/2: meclisi: meclisi-C3. // rindâne: meydana-C45; ° irfâna-C66-62a [2/2]; C135, A1237; merdâne-MFKC12. // 1/3: bezm-i elestden: bâde içinden-C45. // 1/3: itmiş: etdi-BYEK10213. // badeyi: badesin(i)-A1237. // elestden: elesdden-BYEK10213; ezelden-A1237. // 1/4: dürr-i meknün: dürlü meknün-C3; türlü meknün-C66-62a [2/4]; dili mecnün-C156; dürlü mecnün-MFKC12. // zürîdir melek yavrusu efendim-C45. // söyler: okur-BYEK10213. // 2/1: bende: bizden-C3; bunda-C45 [3/1]; bize-C64 [3/1], MFKC12 [3/1]; mecbûr-C135. // bende olanların: bendeki olanın-C66-62a [3/1]; bende olan kulların-C156 [3/1]. // pek bilirim güzellerin hâlini-C69-66b. // 2/2: etmiş: oldım-C3; cümle-C45 [3/2], C64 [3/2], A1237; evvel-C156 [3/2]. // etmiş ° aşıkların: (ol) hatem-i ° aşıklara-C66-62a [3/2]; bizim güzellere-C64-66a; kılmış ° aşıkları-C135; biz de olduk-MFKC12 [3/2]. // turâbı: turâbı (efendim)-C45 [3/2]. // 2/3: bu: dün-C3. // bu gice: ğalibâ-C66-62a [3/3], C156 [3/3]; yeñice-C69-66b; ğalibâ-MFKC12 [3/3]. // bu gice açılmış: açıldı bir gece-C66-21b. // 2/4: yavrusı: yavrusın-C3. // yavrusu meydâna: simâlî mestâne-C69-66b. // meydâna: boşâna-C66-21b. // geldi: geldi (efendim)-C45 [3/4]. // 3/1: ğalibâ: bilürüm-BYEK10213 [2/1]; ğalibâ-MFKC12 [2/1]. // şirindir: şerbetdir-C3. // ğalibâ şehridir şirindir: ğalibâ şehridir şehridir-C45 [2/1]; şirindir kelâmın şehridir-C66-62a [1/1]; bilmem şirin midir şerbetdir-C156 [2/1]. // ğalibâ şehridir: kalalı şehrinde-C66-21b. // şehridir şirindir: şehri serindir-C69-66b; şehridür şirindür-A1237. // 3/2: çarķı: çarķı-A1237. // gibi raķs ider: mişâli raķsı-C35 [2/2]. // raķs ider: aķdarır-C66-21b. // gözi: göz(ler)i (efendim)-C45 [2/2].

B.

C159, C3, C135, C35, C156, BYEK10213 “Koşma” başlıklıdır.

A1237, metnin başında “Şem° ĩ Baba” yazılıdır.

1/4: dürr-i meknün: dertli mecnün-C66 (çıkma).

C.

C64, 3. ve 4. dörtlükler 56b’de; A1237, 2. dörtlük ve sonrası 19b’dedir.

C64, C156, MFKC12’deki metnin 2.ve 3. dörtlükleri esas kabul edilen metne göre yer değiştirmiştir. C35, C45 ve BYEK10213’te bulunan şiirler 3 dörtlük olup sabit metnin 2. dörtlüğü bu şiirlerde bulunmamaktadır.

Cönk 45’deki metnin tamire ihtiyacı vardır. Sağlam değildir. İcra esnasında kaydedilmiş olabileceği gibi kaynak kişinin şiiri hatırlayamamış olması da mümkündür. Fakat şiirin özellikle son iki dörtlükte ikinci ve dördüncü dizelerin sonlarında “efendim” kelimesinin kayıtlı olması, kaynak kişinin çok yüksek bir ihtimal şiiri ezgili bir şekilde icra ettiğini göstermektedir.

Sürüden ayrılmış bir körpe kuzu
Tañrı   aşkı içre kurbāna geldi

4. Mevlām bu devleti her kula virmez
Bu gice misāfir sabaħa  almaz
Bir girdi desti e bir daħı girmez
Uyan * em ı gedā* pervāne geldi³⁶⁸

³⁶⁸3/3: ayrılmış: ayrıldı-BYEK10213 [2/3]. //Tañrı: tekye-BYEK10213 [2/4]. // körpe: emlek-C45 [3/2]. // 3/4: Tañrı   aşkı içre: Bekk ı aşkına-C45 [2/4];  a  'ın tekkesi e-C135; tekye   aşkıyla-MFKC12 [2/4]. // Tañrı   aşkı: tekke  am-C66-21b. // 4/1: devleti: fırsatı-C64, C135; fırsatı-BYEK10213 [3/2]. // her kula: kimseye-C66. // Bir girdi destime bir daħı girmez-C64; Mevlām bu devleti her: ba a verdiğin bir-C66-62a; Bir gice misāfir b r ilen  almaz-C135; Bir gice yarına m safir  almaz-BYEK10213 [3/1]; Bu gice misāfir yarına  urmaz-A1237. // 4/2: bu: bir-C66, BYEK10213 [3/1]. // bu gice: bir gice(lik)-C3, C156.// misāfir saba a: m n fir ferd ya-C66-21b. // Bir girdi destime bir daħı girmez-C66: 62a; Bir giren destime bir daħı girmez-C69: 66b; Bir girdi destime bir daħı girmez-MFKC12; Mevlām bu fırsatı her kula virmez-BYEK10213 [3/2];  a   b yle fırsatı her kula vermez-A1237. // 4/3: desti e: destime- C3, C66-21b, BYEK10213 [3/3];  oynu a-C135. // Bir gice misāfir  ab a  almaz-C64; y r ile m safir bir gice olmaz-C66: 62a; Bu g nki misāfir yarına  almaz-C69: 66b; Bir gice m sefir  ab [ a]  almaz-MFKC12. // 4/4: Ged : Baba-C66: 21b. // Ged  perv ne: dil-i perv ne-C69: 66b.

20. CÂN İÇİNDE CÂNÂN ° ALİ'DİR ° ALİ*

1. Gönlümün evinde seyrân eyledin
Hak'dan gelen mihmân ° Alî'dir Alî
Her derdime benim dermân eyledin
Cân içinde cânân ° Alî'dir ° Alî
2. Şerî° at tarîkat Hak'dur haķîkat
Ma° rifetde turur ehl-i muḥabbet
Üç kişiye şun kevser-i şerbet
Mezârda şunan ° Alî'dir ° Alî
3. Hallâc-ı Manşur'un sözi *ene'l-Hak*
Ġâfîl olma sen de cân gözün aç bak
Nesimî derisin yüzdürdi muṭlaķ
İķrârların alan ° Alî'dir ° Alî
4. Her nefesde şâhın medhini söyle
Sırrını fâş itme özünde gizle
Erenler izini dâ'imâ izle
Cândan içeri cân ° Alî'dir ° Alî
5. Nice cânlar turma[z] Hıdır çağırşur
Pîr Selmân ardınca Kânber ulaşur
Kanda çağırırsan gelür yetişür
Kul *Şem°î'yā* imân ° Alî'dir ° Alî

* MFKM27: 13a; İÖ: 137.

B.

“Nefes” başlıklıdır.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

21. BİZİM HOŞ BİR CİMANIMIZ DEĞİL Mİ*

1. Üç harfli aşk sultanımız değil mi
Ağyarı aşk düşmanımız değil mi
O bir şahdır bulunmaz her gönülde
Bizim hoş bir cismanımız değil mi
2. İsmi döner âşıkların dilinde
Gezer dâim doğruluğun yolunda
Yeri anın seher vakti gülünde
Bizim her an cananımız değil mi
3. Sırrı verir nihan eyler ezelden
Sünûhatı Hüdayı lem yezelden
Verir safa dâim hoşluk güzelden
Her nefhası gülüstanımız değil mi
4. Şem’î söyler aklım hayran kârında
Gönül müştak gezer anın zarında
Yârine yâr gözümüz yok ağyarında
Bu hal dilde elhanımız değil mi

*İAK: 86-87.

B.

Metnin başında “Destan” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.
Şiirin aslı olmadığı için İAK’nin verdiği şekilde alınmıştır.

22. GÖZLETME CENNET-İ ° ĀLĀDA BENİ*

1. Başın için olsun dīvāne mecnūn
Dolandırma kūḥ-ı Leylā'da beni
Degilemḥūrīye ḡilmāna meftūn
Gözletme cennet-i ° ālāda beni
2. ° Āşık ister yār yoluna ölmeye
° Ārif ister bu esrārı bilmeye
Kendi tîşesiyle başın delmeye
Üstād gönder(ür)diler Ferhād'a beni
3. Ḥamdülillāh her bir murāda yetdim
Dünyāyı ° uḡbāyı külli terk itdim
° Ālem-i ervāḥda ° ilim derc etdim
Kim ta° līm idecek dünyāda beni
4. Derd-i mend *Şem°ī*dir ° aşkın mihengi
Āsitān-ı yārin bir belli sengi
Her kaçan kurulsa Kerbelā cengi
Erenler gönderir imdāda beni

*K11447: 10a,10b; BYEKFM: 25a; MFKC49: 1a; A2385: 1b; C45: 4a; C135: 69a; AK1583: 37a, KY: 42a; OY: 31/50.

A.

1/1: başın için olsun: bir ricām var senden-A2385; ° aziz başın için-C135; Mevlāyı seversen-KY. // 1/2: Leylā'da: şahrā(b)da-A2385, şahrāda-C135, AK1583, KY. // 1/3: degilem ḥūrīye: ben degilem ḥūrī-MFKC49. // ḥūrīye: ben ḥūrī-A2385; ḥūrīye-AK1583. // 1/4: gözletme: gözetme-A2385, C135, AK1583; bekleme-KY. // beni: meni-KY. // 2/1: ° Ārif ister bu esrārı bilmeye-C45. // ° āşık ister yār: yigit gerek yār-AK1583. // yār yoluna ölmeye: māşuḡuna irmege-KY. // ölmeye: ölmege-MFKC49. // 2/2: dost odur kim yār yoluna ölmeye-C45. // ° ārif: ° āşık-AK1583. // ister: gerek-KY. // bilmeye: bilmege-MFKC49, KY. // 2/3: kendi tîşesiyle: kendiñ külek ile-MFKC49. // tîşesiyle başın delmeye: külüngümle sinem delmege-KY. // tîşesiyle: külüngü ile-A2385, C45. // başın: serin-C45; baḡrın-AK1583. // delmeye: delmege-MFKC49. // 2/4: gönder(ür)diler: göndermişler-C45; gösterdiler-BYEKFM; gönderdiler-MFKC49, A2385, AK1583: 37a. // beni: meni-KY. // 3/1: her bir: şükür-A2385. // 3/2: dünyāyı: [d]ünyāyı-MFKC49. // ° uḡbāyı külli terk itdim: araken kimyāyı buldum-A2385. // 3/3: ilmi derc: ° aşkı şafḥ-C135 [2/3]. // 4/1: ° Āşık bulmamış dünyāda dengi-MFKC49. // derdimend *Şem°ī*dir: *Şem°ī* der[di]menddir-A2385; dīvāne *Şem°ī*yā-AK1583. // derdimend: bī-çāre-BYEKFM, C135 [3/1], KY [3/1]. // 4/2: ° aşk-ıla şararmış şoldurmuş *Şem°ī*-MFKC49. // āsitān-ı yāriñ: insanlar içinde-C135 [3/2]. // āsitān-ı yārin pür belli: elim dāne çekdi yārin bir sengi-KY [3/2]. // yāriñ: yārimiñ-A2385. // Āsmāña çıkdı yāriñ pür rengi-AK1583 [3/2]. // bir: pür-BYEKFM. // 4/3: kurulşa: kursalar-MFKC49; açılşa-C135 [3/3]. // 4/4: erenler gönderir: gönderir erenler-C135 [3/4]. // gönderir: gönderdi-A2385. // beni: meni-KY [3/4].

B.

BYEKFM, AK, KY "Koşma"; MFKC49, "Semā°ī" başlıklıdır.

C.

BYEKFM metninin 2. ve 3. dörlükleri sabit metne göre sırası değişmiştir.

K11447, 4. dörtlük 10b'de yer almaktadır.

C45 iki, C135, AK1583 ve KY üç dörtlüktür.

23. TEK TUTSA YASIMI YÂR YÜZE BENİ*

1. Ölünce derdimi söyletmek için
Çağırsa tenhaya yâr yüze beni
Bildirse cürmimi çeksem (bu) cefâyı
Tek tutsa yasımı yâr yüze beni
2. Yâr gelecek deyü yolun gözlesem
Kara bağrım kebâb idüp közlesem
Bahâmı bilmeyüp âzât eylesem
Şatmasun seksene yâr yüze beni
3. Meftûnuyum [bu] gönlüm sendedir
Sende sünbül sende gevher sendedir
(Bu)kabâhat *Şem*^e7 de degil sendedir
Cevr ile düşürdiñ yâr yüze beni

*FB: 38a; MS: 214.

A.

1/3: (bu) cefâyı: cefâyı-MS.

2/1: gelecek: gelicek-MS.

2/3: bahâmı: bahârı-MS. // âzât: inât-MS.

3/1: meftûnuyum [bu]: meftû(nu)num (senüñ)-MS.

3/2: gevher: güher-MS.

C.

MS’de tüm “beni”ler “meni” şeklinde yazılmıştır. şeklinde yazılmış kelimenin altında nokta olmasından ötürü tercihe göre okunması düşünülmüş olabilir. Bu metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

24. DEGME BİR GÜZELE İNER Mİ ŞEM^c İ*

1. Teşnesidir āb[ı] meyin ezelī
Muḥabbet meyine ḵanar mı Şem^c ī
Anıñ istedigi dünyā güzeli
Degme bir güzele iner mi Şem^c ī
2. Bu cihānda ° aşık olmak dilerler
Ama nice maḥbūba irmek dilerler
Yār ile sīne-şāf olmak dilerler
Top arabasına biner mi Şem^c ī
3. Hezār bu ciḥāna ° aşık gelecek
Var mıdır ehl-i dil ḵadrin bilecek
Her bir rüz[i]gāra sırrın verecek
Yoksa bu ° ālemde ḵanar mı Şem^c ī
4. Hergiz aḥbāb-ile ° ayş-ı işretde
Bağçe şafāsıyla zevḵ-i şöḥbetde
Kūşe-i vaḥdetde şeb-i zulmetde
Bir iki kibritle yanar mı Şem^c ī

*AK56: 5a; C156: 43a; KY: 21b; OY: 27/43; FH: 101.

A.

1/1: meyin: ° aşkın-AK56. //āb[ı] meyin: ° aşka derdim-KY; bilin aşkın-FH. // 2/1: dilerler: didiler-C156. // 2/2: İḥsānınca yāri bulmak didiler-C156. //ama nice maḥbūba irmek: âsanca mahbubu bulmak-FH [3/2]. // 2/3: yār ile sīne-şāf: yarla sīne zifāf-FH [3/3]. //dilerler: didiler-C156. // 3/1: hezār bu ciḥāna: bu dünyāya hezār-KY [2/1]. //ciḥāna: dünyaya-FH [4/1]. //3/2: var mıdır: verir mi-C156. // sırrın verecek-(C156): [da] sır olacak-AK56. // sırrın: sır-KY [2/3]. // 3/4: ° ālemde: ° āleme-C156, KY [2/4]. // ḵanar mı: fener mi-FH [4/4].// 4/1: hergiz: herkes-KY [3/1], FH [2/1]. // aḥbāb-ile: aḥbābile-KY [3/1]. // ° ayş-ı: ° aşk [u]° -C156; iş-ü-FH [2/1]. // 4/2: zevḵ-i şafāsında zevḵ-i şöḥbetde-KY [3/2]. // şafāsıyla: sefasında-FH [2/2]. // 4/3: şeb-i: bağ-ı-FH [2/3]. // 4/4: kibritle: kibriyle-C156.

B.

C156, “Türkü/Koşma”; KY, “Koşma” ve FH, “Koşma” başlıklıdır.

C.

KY metni 3 dörtlük olup diğer metinlerin ikinci dörtlülüğü bu metinde yoktur.

25. HALKA SÛ-İ NAZAR GIYBETTEN EL ÇEK*

1. Nasihat istersen ey gönül benden
Cife-i dünyaya reğbetten el çek
Hiçbir kimse taciz olmasın senden
Halka sû-i nazar gıybetten el çek
2. Kimseye beka yok fani dünyada
Teşvişde burakır nice ibada
Nasihat mı olur bundan ziyade
Dâim eyvallah di kesretten el çek
3. Şem’î’yanın sözün hevaya salma
Kibir ile varlığı gönüle alma
Gözün aç menzil al yoldan kalma
Yazıktır kendine zahmetten el çek

*İAK: 104.

B.

Metnin başında “Koşma” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK’nin verdiği şekilde alınmıştır.

26. ÇOK ÇEKDİM ÖLÜMDEN BETER AYRILIK*

1. Seyyāh olup gezdim ğurbet elleri
Yeter kār eyledi cāna ayrılık
Vaşf eyledim başından geçen ...
Çok çekdim ölümden beter ayrılık
2. Beni terk-i diyār eyledi ğurbet
° Āşık-ı şādıklar kavuşur elbet
Kāh olur yār-ile tenhā muḥabbet
Gāhi ʔondan ʔona ayrılık
3. Yārimiñ sevdāsı söyünmez sere
Ah idüp aĝlarım gezdiğim yere
Ben nerede ʔaldım vaʔan nerede
Sevdiğim gözime tüter ayrılık
4. Şem°īḳanlar aĝlar nāgeh ölince
Bülbül feryād iderĝonca görince
Yār ğurbetde ben firḳatde ʔalınca
İster ölüm olsun ister ayrılık

*BYEK 5290: 28b.

C.
İlk kez okundu.

27. NÂDİR GEZER EFKÂRİ ÇOK*

1. Üç harflidir ağyarı çok
Dostu azdır hem yâri çok
Âşık olan tanır anı
Nâdir gezer efkârı çok
2. İsmi vardır döner dilde
Eserleri doğru yolda
Yeri meçhul hangi belde
Bir şahdır ki ızmarı çok
3. Sırrı açar sırrı vermez
Her saraya gelip girmez
Şem'î söyler akli ermez
Dili durmaz ikrârı çok

*İAK: 81, 85.

B.

Metnin başında “Muamma” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

28. DİDİM BAYRAM MIDIR SÖYLEDİ YOK YOK*

1. Şabaḥdan uğradım ben bir güzele
Didim maḥmūr musıñ söyledi yok yok
Aḳ elleri boğum boğum kınalı
Didim bayram mıdır söyledi yok yok
2. Didim ğonce (?)nedir didi ḥālimdir
Didim ...nedir didi elimdir
Didim şeker nedir didi dilimdir
Didim vir ağızıma söyledi yok yok
3. Didim ḳalem nedir didi ḳaşımdır
Didim incü nedir didi dişımdır
Didim on beş nedir didi yaşımdır
Didim daḥa var mı söyledi yok yok
4. Didim ölüm vardır diye° aynımda
Didim zulum vardır didi boynımda
Didim aḳ memeler didi ḳoynımda
Didim el süreyim söyledi yok yok
5. Didim Ḳonya (da) nedir didi şehrimdir
Didim ğider misiñ didi yolımdır
Didim *Şem°ī* nedir didi ḳulımdır
Didim şatar mısıñ söyledi yok yok

*AŞE XVIII:104.

C.
İlk kez okundu.

29. GELİNDİ EY EVLER YIKANIM SEN GEL*

1. Ağyāra yüz virme bendeñe nisbet
Gelindi ey cānım cānānım sen gel
Yağdı derūnumuz āteş-i ḥasret
Gelindi ey evler yıkanım sen gel
2. Vakit geçüp gider faşl-ı bahārīñ
Döküldi şükūfen var mı ḥabarīñ
Nādāna yoldurma turuncın narīñ
Gelindi ey tāze fidānım sen gel
3. Gelmişler bir yere erbāb-ı dīller
Dökmüşler meydāna biraz müşkiller
Ötüşür bülbüller açılmış güller
Gelindi hey āh-ı figānım sen gel
4. Çünkü meftūnusiñ ol yüzü māhīñ
Duyulsun kendüye feryād u āhīñ
Birāz güfte söyleḥaḥḳḳında şāhīñ
Gelindi ey °āciz lisānım sen gel
5. Sana bir sözüm var şaḳın darılma
Degme başa destār olup şarılma
Kuluñ Şem°ī derdimende kırılma
Gelindi ey ḳaş-ı kemānım sen gel

* C159: 12a; A2385: 2b; BYEK5290: 34a; A2105: 18b; İAKC: 65; K11360: 18a; NHO: 45a; FB: 21a; DŞ: 34; FH: 43; MS: 153.

A.

1/3: derūnumuz: derūnumu-BYEK5290; derūnumı-A2385, DŞ; derunumuz(ı)-İAKC. // 2/1: vakit: vaḳti-BYEK5290. // 2/2: ḥabarīñ: ḥaberiñ-A2385; çınarın-FB, DŞ. // 2/4: tāze fidānım: ḳaşı kemānım-A2385. // 3/2: meydāna: ortaya-BYEK5290. // 3/3: ötüşür: öt[er]ler-BYEK5290. // 3/4: hey: ey-A2385, BYEK5290, A2105, NHO, FB, DŞ. // āh-ı figānım: °āciz lisānım-A2385. // 4/2: duyulsun: tıyulsun-A2105, NHO, FB, DŞ. // 4/3: söyler: sözler-A2385. // 4/4: °āciz lisānım: serv-i revānım-A2385. // 5/1: sana bir sözüm var: ā[ş]ikāre sözüm vardır-A2385. // 5/3: ḳulīñ: ḳalbinden-A2385.

B.

C159, 5. dörtlüğün son dizesi aynı şekilde tekrar yazılmış.

C.

Gelindi<gel indi şeklinde yazılmalıydı fakat ağız özelliği olabileceği düşüncesinden hareketle yazıldığı gibi aktarılmıştır. Ayrıca, “ḥabar” kelimesinde A2385 dışında ‘a’ uzun yazılmıştır. Bunun da ağız özelliğini korumak için veya kaynak kişinin icrası sırasında doğrudan kaydedilmesi sonucunda olduğu düşünülmektedir.

K11360’da sadece ilk iki dörtlük bulunmaktadır.

30. MİHNETİ YÂR İLE ERENLERDEN OL*

1. Ey gönül sen Hakk'ı bulmak dilersin
Şâh yolına cânın virenlerden ol
Sırr-ı velâyeti görmek istersin
Miḥneti yâr ile erenlerden ol
2. Çek elin dünyadan olma sen şakî
Âdem'e secde it olma sen fakî
Âdem'e secde it bul ehl-i Hakk'ı
Hakk'ı'l-yakîn Hakk'ı görenlerden ol
3. Şâhı ikrâr ile eyleme inkâr
Zâhide söz mi eyledim nişâr
Leysî fî'd-dârın gayrühü'd- deyyâr
Manşûr gibi teniñ yağanlardan ol
4. İkrârımız eyle bezm-i elestten
Nûş idüp mürşidden cāmımız mestten
Kul ° âşık *Şem'î* yâ şanma ki hestten
Biz dersimizi aldık alanlardan ol

*MFKM 27: 12b, 13a.

B.

“Nutq-ı Kul *Şem'î*” başlıklıdır.

C.

3. ve 4. dörtlükler 13a'dadır.

İlk kez okundu.

31. YÜZ BİÑ ESRÂR VARDIR ALBİNDE MÜBHEM*

1. Yazıldı ismimiz levh-i maḥfûza
 ° Aşk-ıla başını yarıncı fıslem
 Zâhid dil uzatma ehl-i rumûza
 Yüz biñ esrâr vardır albinde mübhem
2. Sîmâsından belli bağı yanıqlar
 Ser virir sır virmez avli şâdıqlar
 Leylâ için Mecnûn olan ° âşıqlar
 Anlar da Hudâ'ya oldılar maḥrem
3. ° Aşkîñ zincirini sürürem derseñ
 Yâr yolunda cânım virirem derseñ
 ° Âlemle cennete girirem derseñ
 Şeyhâ ne fehm etmez ḥaber lâ-yefhem
4. Bahârun ° aşk-ıla yemedim hiç mâz
 Ḥamd-i Kirdigâr'a baḥri dökseler az
 Yine cûş eyledi yetiş yâ Aleyh sen
 Şem^cî dir gülleri baḥr-i mu^c azzam

*BYEK 5290: 36b.

C.
 İlk kez okundu.

32. AMÂN DOST MUHAMMED ° ALÎ ÇAĞIRDIM*

1. Bir seher vaktinde eyledim figân
Allah dost Muhammed ° Alî çağırdım
Dilimde meded var kalbimde amân
Amân dost Muhammed ° Alî çağırdım
2. El-amân el-amân meded erenler
Şâhın cemalini da'îm görenler
Hağ yoluna cânın kurbân virenler
Virdim yâ Muhammed ° Alî çağırdım
3. Virdimi dersimi dedemden aldım
° Aşkîñ deryasına ° aşk-ıla taldım
Erenler tolusun içdim de kândım
Kândım yâ Muhammed ° Alî çağırdım
4. Kul ° âşık Şem°î'niñ söyler bu dili
Gitdi[gi]miz yollar erenler yolu
Erenler serveri ° Alî'dir ° Alî
° Alîm yâ Muhammed ° Alî çağırdım

*MFKM27: 12a, 12b.

B.

“Nefes, Kul ° Āşıkî Şem°î” başlıklıdır.

C.

2. dörtlük 12b'dedir.

İlk kez okundu.

33. °İYDİÑDE REVÂN-I AL KAN İDERDİM*

1. Kaşd iderdi beni kırbān itmege
Hamd-i vāfir şükr-i Yezdān iderdim
Yatar da rüyıñı seyrān itmege
°İydiñde revān-ı al kan iderdim
2. Böyle hüsün vardır efendim sende
Bağla ellerimi tırma çek bende
Biñ cānım olaydı sevdiğim tende
Biñin de °ıydiñde kırbān iderdim
3. Kırbanıñ olmağıdır °ıydiñde kaşdım
Tama° idüp şaķın zāyi° etme postım
Bundan evvel postıñ olsa bir dostım
Ol dostı kendime düşmān iderdim
4. Bağıdım kırbān pāzārı kaşıñ yayında
Didim kırbān olsun Şem°ī ayında
Kırbānlık koç gibi düşer pāyıñ da
Çıkardır cigerden pūryān iderdim

* C180:52a; K11360: 19a; İAKC: 71; İAKC: 93; NHO: 46a; FB: 22a; DŞ: 37; FH: 47; MS: 158-159.

A.

1/3: yatar: yatur-DŞ; yanar-İAKC: 93. // itmege: itmeye-K11360. // 3/1: olmağıdır: olmadır-NHO, FB, DŞ. // 3/2: tama° idüp şaķın: şaķın tamah idüp-K11360. // 3/3: bundan: benden-K11360. // olsa: alsa-K11360. // 4/4: pūryān: būryān-NHO, FB, DŞ.

B.

2/4: °ıydiñde: ıydine-C180 (çıkma).

3/1: olmağıdır: olmadır-C180 (çıkma).

C.

FB 4. dōrtlüğün son iki dizesi FB: 22b'de bulunmaktadır.

34. FUĞARÂ KULLARIÑ HATIRLADIR ŞÂHİM*

1. *İnşirâh* kalb var halkda bu eyyâm
 Kılınclariñ pasını siler şâhım
 Muhabbib şadık üzere şaht pâyı
 Fuğarâ kullariñ hatırladır şâhım

Nüfûs-ı devlet buldı nizâmı
 Seniñ emrin üzre olur şâhım

2. Muhabbet çerâğı her yerde
 Feth olur e^c dâlar bu seferde
 İnsân yirde melâ^o ikler gökde
 Bu tedbire râzı oldılar şâhım

Ta^c lîm üzre olur cengi
 İsm-i Celâl ile çekilir gül[b]en[g]de?

3. Bâğbân-ı devlet etditimarın (?)
 Açıldı çiçekler boldı baharın
 Göñül mir^o atından muhabbet gubârın
 luṭfîñla sildiler şâhım

Pîr-i nâtuvân ile mekteb-i şıbyân
 Emriñe muntazır turırlar âl-i bân (?)

4. Yedi kat göklerde olan melâ^o ik[ler]
 Derd-mend *Şem^c ĩ*(kuluñ) devlet kapusın(ı) bekler
 Hamdülillâh kabul oldu dilekler
 tarîķin buldılar şâhım

*FB: 45b.

C.

Bu şiir yazılışına göre okunduğunda kafiye düzeni çok bozuk olduğundan burada düzenlenmeye çalışılmıştır. Vezin de aynı şekilde ciddi bir tamire ihtiyaç duymaktadır.

Mehmet Sarı kitabında bu şiire yer vermemiş.

İlk kez okundu.

35. NAZ-ILA EFGANIM ÇEKER AĞLARIM*

1. Aman güzel senin elinden
Ben kendimi yakar ağlarım
Sen ayırdın beni doğru yolumdan
Naz-ıla efganım çeker ağlarım
2. Sana meftun oldum benim aşkım çok
Nideyim Hak bilsin merhametim yok
Aşıkâr eylesem cesaretim yok
Çeşmimin yaşının döker ağlarım
3. Bir dua ederdim senin başına
Beni atıyorsan dağlar başına
Yazık etme benim bu genç yaşıma
Lâleler boynuma takar ağlarım
4. Mevlâm hoş görmesin böyle zahmetin
Ölüptür dirilse olmaz rahmetin
Güzel alma âhını garip Şem'î'nin
Durup köşelerde bakar ağlarım

*İAK: 194.

C.

Bu şiir sadece İbrahim Aczi Kendi'nin kitabında bulunmaktadır.
Kendi, bu şiirin Şem'î'nin ilk şiiri olduğunu, evlendiği kadına söylediğini kaydetmiş ve kitabının başına eklemeyi unuttuğunu belirterek kitabının sonunda yer vermiştir (1951: 194).

36. YİNE BİZDE KALIR MEYDÂN*

1. Hakkımızda oldı fermân
Arkamızdan görindi düşmân
Korqma benim cân Ayvaz'ım
Yine bizde kalır meydân
2. Düşmân gelirse beriye
Kovarız anı geriye
(Aç) kırt gibi gireriz sür(ü)ye
Ayvaz mey tıldur mey tıldur
3. Düşmân şu gibi akmadan
Atın nalına bakmadan
Karşı kılıfdan çıkmadan
Ayvaz mey tıldur mey tıldur
4. Aşşamdan kes(dir)elim yemi
Atlara vuralım gemi
(Mâh) yüziñ(e) dök siyâh perçemi
Ayvaz mey tıldur mey tıldur
5. Şamlıbel('dir) bizim tağımız
Şulu şuvatlı(dır) bāğımız
Lâf diñlemez kulağımız
Ayvaz mey tıldur mey tıldur
6. Giy siyâh kisveleriñ
Dök kemân ebrularıñ
Şığa beyâz pâzularıñ
Ayvaz mey tıldur mey tıldur
7. Düşmân qarşumızdan bakar
Bugün cenk misk gibi kıoqar
Cevherli kadehi çıkar
Ayvaz mey tıldur mey tıldur

*FB: 41a, 41b; MS: 125-126.

C.

Metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Bu şiirin Köroğlu Destanında aynı ayakla geçen şiire nazire olarak söylenmiş olduğu düşünülmektedir.

5/1: "Şamlıbel" şeklinde yazılmış olan yer adı Köroğlu kollarında geçen "Çamlıbel" olmalı.

5. dörtlük ve sonrası 41b'de yer almaktadır.

8. Bugün idelim şavaşı
Yoluña koymuşam başı
Parlasun hançeriñ taşı
Ayvaz mey ıoldur mey ıoldur
9. Geç gidelim iliñe
Serimi koydum yoluña
Al kadehi kendi eliñe
Ayvaz mey ıoldur mey ıoldur
10. Gel Ayvaz bile gidelim
Üsküdar'ı terk idelim
Pır °aşkın[ı] nüş idelim
Ayvaz mey ıoldur mey ıoldur
11. *Şem°i*[bir] meydān bulmadı
Meydān hevāsı olmadı
Pāzuda kuvvet kalmadı
Ayvaz mey ıoldur mey ıoldur

37. ZEYN-İDER ZEMİNİ NEVRŪZ SULTÂN*

1. Peyk-i evvel bahār olur nümāyān
Alırmenevşe-i destār-ı cānān
Çigdem öksüz oğlan kır çiçeğiyle
Zeyn-ider zemīni nevrŭz sultān
2. Nergiz de çil..tār eylemiş başın
Zanbakla şuşāmın gördim şavaşın
Dilber kiprik ile debredir kaşın
Civānperçemiyle gösterir ruşān
3. Dil-ārā ° aşıkın rūyna bir gül
Boynın egmiş tırur mişāl-i sünbül
Bu cevri-i cefāyı çekmesi müşkül
Dilber düğmesin ° arz ider gerdān

*K11449: 16a; A2385: 66b; A2105: 27a; NHO: 51a; İAKC: 94, 95. // FB: 29a; DŞ: 487; İAK: 101-102; FH: 63; MS: 177-178.

A.

1/2: alır: diler-A2385, A2105, NHO, FB; dilerim-DŞ. // menevşe-i: menefşe- DŞ. // destar-ı cānān: deste-i cenān-A2385. // 2/1: çil..tār: çil taze-FB, DŞ. // 2/3: debredir: ağıradır-A2385. // 3/4: dilber: deler-A2105 [5/2].

B.

Şiir, “Gazel-i Şem’î Destān” başlıklıdır.

C.

Metinlerden sadece K11449 sekiz; A2385 yedi dördlüktür. Diğer metinler altı dördlüktür. Sadece İAKC beş dördlük ve iki mısradan oluşmaktadır. Bundan dolayı esas kabul edilen metinle mukayese esnasında diğerlerinde bulunan dördlükler göz önüne alınmıştır. Ayrıca diğer metinlerin dört ve beşinci dördlüklerinde birtakım karışıklık olmuştur. Muhtemelen kaynak kişinin icrası sonucu böyle kaydedilmiş yahut da bu metinlerden istinsah edilmesiyle de hata devam ettirilmiş olabilir. Fakat bu güçlü bir ihtimal değildir. Çünkü şiir bilgisi veya şiire meraklı biri kafiyelerine bakarak bu sorunu kolaylıkla görebilirdi. Dolayısıyla, icra esnasında veya aktarının zihninde yanlış kalmasından kaynaklandığı söylenebilir. A2105'deki metinde 4. dördlüğün 3 ve 4. dizeleri 5. dördlüğün ilk dizesi olmalı. 5. dördlüğün son iki dizesi ise 4. dördlüğün son iki dizesi olmalı. FB ve DŞ'deki metinlerin 4. dördlüklerinin 3. ve 4. dizeleri unutulmuş olmalıdır.

A2105, NHO, FB, DŞ'deki metinlerde olup K11449 ve A2385'te bulunmayan bir dördlük vardır. Bu dördlül, söz konusu şiirlerin 6. yani son dördlüğüdür. Bu dördlüklerin kendi arasındaki mukayesesini şu şekildedir:

6/1: Oğu yayı erik dalına asdık-A2105 [6/2], FB [6/2], DŞ [6/2] // Benim bağında var fındık fısıdık-NHO. // Benim bağında var(dır) fındıkla fısıdık FB, DŞ [6/1]. // 6/2: Pîr-i fânî olduğ dünyaya küsdik-A2105 // Oğu yayı erik dalına asdık- NHO, FB, DŞ // 6/3: Uyān ey derdimend Şem’î ğafletten uyan-A2105. // Pîr-i fânî olduğ dünyaya küsdik-NHO, FB, DŞ. // 6/4: Nimetü’l-hardan *ba°denillāh mülkü’l-rezzāk*. // Uyān ey derdimend Şem’î ğafletten uyan-NHO, FB, DŞ.

A2105 4. Dördlük ve sonrası 27b’de; DŞ 3. Dördlük ve sonrası 49’da bulunmaktadır.

4. Virir ° aşıkın rûz-ı şeb bûyun
 Kahkahayla güler bilmeyen hûyun
 Sarmaşık tolaşır yârinin kûyun
 Zer kadehle bâde şunar arguvân
5. Gül° aşıkı olma gider zevâle
 Gir dahı cânân evvel gör lâle
 Eger dil virirseñ ulgar mişâle
 O bir oynak çiçekdir gâyet (de) feşân
6. Şadef tırnaklara olmaz bahâne
 Yâsemîn rakş içün girer meydâne
 Karanfil kisveyi boyar reyhâne
 Bir küpeli maḥbûb nev-reste tuğyân
7. Bâ-ḥuşuş tülüşâh kendisi bi'z-zât
 Kadife kaftan giymiş vezîr kat kat
 Nûr-ı cemîlîndeñ umar istimdât
 Hatm-i şükûf ile ḥuzûrda el-ân
8. Turmasun başlasun feryâda bülbül
 Mevsim-i bahârdır ḥâl olur müşkül
 Bağçesinde şû kenârı faşl-ı gül
 Ey derdimend *Şem*° ḡafletden uyan³⁶⁹

³⁶⁹ 4/2: kahkahayla: kahkah ile-A2385. // 4/3: kûyun: boyun-A2385. // 6/2: yâsemîn: yâsemen-DS [3/2]. // içün: ider-A2385 [5/2]. // 7/2: giymiş: giyer-A2105 [4/2], NHO [4/2], FB [4/2], DŞ [4/2]. // vezir: vezir(i)-A2385. // 7/3: nûr-ı cemîlînden: türbe çiçeginden-A2105 [5/3], NHO [4/3]. // 8/3: bağçesinde: bağçe zevki-A2385.

38. CENK İDELİM SENİN İLE BİR ZAMAN*

1. Bekir Ağa dir ki ey Kadı Paşa
Şimdi oyununla çıktın mı başa
Eğer yiğit isen çık indi dışa
Cenk idelim senin ile bir zaman
2. Kadı Paşa dir ki değilsin dengim
Benim bu âlemde var mıdır rengim
Hiç kıyas götürmez bilirsin cengim
Dön git ırzın ile eğlenme heman
3. Bekir Ağa dir ki ağalarım var
Birin koyuvirsem beş ordu bozar
Kelleni istedi huzur-ı ahzar
Sana necat yoktur ey Abdurrahman
4. Kadı Paşa dir mülûk idim ben
Ben Konya'yı yirken nerde idin sen
Doldurdum altınla üç tane mahzen
Harc iderim bu inada bir zaman
5. Bekir Ağa dir ki hey yüzü kara
Taş attım Hazret-i Molla Hünkâra
Elime geçersen çekerim dâre
Seyrettirim üleşini bir zaman
6. Kadı Paşa dir ki gel git buradan
Sonra seni kaldırırim aradan
Eğer fırsat verir ise [Y]aradan
Arpa eker Konya'yı iderim viran

*FH:118-120.

C.

Feyzi Halıcı'nın kitabında bulunan bu destan metni çalışmada taranan eserlerde bulunamamıştır. Halıcı'nın kitabında şiirlerin hangi kaynaktan alındığına dair atıf yapılmamış olmasından dolayı eserin kaynağında yer alan eserler taranmış olmasına rağmen bu metne rastlanmamıştır. Bundan dolayı şiir Halıcı'nın kitabından alınmıştır. Metin aktarılırken bazı kısımlarda küçük müdahaleler yapılmıştır.

7. Bekir Ağa dir ki ben (otuz birim)
Ocaklı beyninde (tuğsuz vezirim)
Pençesi kan saçar alıcı şîrim
Nerde cenk idersen benimdir meydan
8. Kadı Paşa dir ki bende toplar çok
Sende bu âletin hiç birisi yok
Senin başındaki hep çoluk çocuk
Sonra cümlesini bırakın kurban
9. Kadı Paşa dir ki bende var deli
Kılıç kabzasına koydular eli
Sen gibi düşmana dimezem beli
Eğer ister isen hak işte meydan
10. Bekir Ağa dir ki delin ne köpek
Öyle bir cadıyı yolla da görek
Belli olur meydan kurulunca cenk
Çıksın küçük Ahmet hem Kavas Osman
11. Kadı Paşa dir ki oğlum geleydi
Şakir benim ile birlik olaydı
Kapı kethüdâ da haber salaydı
Böyle eylemezdim tedbirde noksan
12. Bekir Ağa dir ki genceden kaçtın
Gâya kanatlandın göklere uçtın
Şimdi (Tekke'li)nin eline geçdin
Doldurun kafana ot ya saman
13. Kadı Paşa dir ki tükendi cevap
Gözüme İbradı göründü yap yap
Kırdın askerimi beni'ttin harap
Şaştım hey ağalar bu nasıl hicran
14. Bekir Ağa dir ki kaçırdık hayfâ
Hamdola kapandı hem çeşm-i edâ
Deyinci bakalım Âşık Şem'î'ya
Söyle bu davâya hoşça bir destân

39. ŞÂD MURÂD CEYHÛN NEHR-İ NÎL'İM BEN*

1. Tuna gibi kimse bilmez başımı
Nerm akar boz bulanık selim ben
Dört ırmağ almadı gözüm yaşını
Şâd Murâd Ceyhûn nehr-i Nîl'im ben
2. Benim bağımda var lâle gül, sünbül
Seyrâna gelenler hall ider müşkül
Minnet bağcesinden koparmadım gül
Uzatmadım pâyim çekem elim ben
3. Dâ'im ağıyar ile işim şavaştır
Yaralıyım kûy-i yâre tolaştır
Hızır baña âb-ı hayât ulaştır
Kûşe-i vahdetde teşne dilim ben
4. Çokdan berü ârzûlarım dostum
Dost yoluna fedâ itdim postum
Gelen geçen ko çignesün üstümü
Dosta gider toğrı tozlu yolım ben
5. Mağlâşım Şem'î dir bilâdım Konya
Bir kenâr şahrâda olmuşum peydâ
Bizim bâğa girmez bülbül-i şeydâ
Kimse bilmez ne bûy virir gülüm ben

*A2105:26b, 27a; C159: 12b; C180: 56b; C180: 57a; K11447: 8b; A2385: 12b; BYEK5290: 39b; İAKC: 94; NHO: 51a; FB: 28b; DŞ: 48; İAK: 159; FH: 62; MS: 177.

A.

1/1: başımı: hâlimi-BYEK5290. // 1/2: nerm: zem-FB, DŞ; coşkun-A2385. // nerm akar boz bulanık: akar boz bulanık coşkun-C180-56b/57a. // ırmağ almadı gözüm: ırmağa virdim dîdem-C180-56b/57a. // almıyor: almadı-C159, K11447 // 1/4: Şâd Murâd: Murâd Şad-K11447, BYEK5290. // 2/3: minnet: mihnet-C159; cennet-FB, DŞ. // 2/4: uzatmadım pâyim çekem: uzatdım pâyimi çekdim-BYEK5290. // çekem: çekmem-DŞ. // 3/1: °Aşkın ile şahrâları tolaştır-C180-56b/57a [2/1]; °Aşkın ile şu cihânı dolaştır-A2385 [2/1]. // 3/2: Katrelerde °ummânlara yol aşdır-C180-56b [2/2]; Katrelerle °ummânlara bulaştır-C180-57b [2/2]; Katre oldum bir °ummâna karışdır-A2385. // kûy-ı yâre: yâr belinde-K11447; yâr kûyında-BYEK5290. // 3/3: Hızır baña âb-ı hayât: amân sâkî âb-ı Kevşer-A2385 [2/3]. // Hızır: hâzret-NHO. // 3/4: teşne dilim: teşneyim-DŞ. // 4/2: postumı: cānımı-C159. // ko çignesün: kuc eylesün-K11447, BYEK5290. // 5/2: kenâr şahrâda: pinhân bağçede-C180-57a [3/3]; virân bağçede-A2385 [3/3]. // 5/3: Bizim bağa girmez bülbül-i şeydâ-C159 [5/2], C180: 56b [3/2], C180: 57a [3/2], K11447 [5/2], bağa girmez: bağı istemez-A2385 [3/2]. // 5/4: bûy virir: nevrete-C180-57a; revnağda-DŞ.

C.

MS'de bu şiir bulunmamaktadır.

A2105, 5/5 ve sonrası 27a'da bulunmaktadır.

40. DİVŞİR BİRER BİRER DÜR DÄNELERDEN*

1. İçdigimiz cām-ı gülfām-ı cāna
Kaṭre kaṭre aldık peymānelerden
Sen de şarrāf isen merd-i merdāna
Divşir birer birer dūr dānelerden
2. ° Aşkın şarābıñı içince bir men
Cihān sarāyında eglenür iken
Var şūfī başınıñ çaresün gör sen
Kuşūr su’āl olmaz divānelerden
3. ° Āşık olan dā’im cenānı görür
İstemez hūriyi ğılmānı görür
Biñ nazarla ° arş-ı Raḥmānı görür
Çıkar mı ° ārifler mey-hānelerden
4. ° Aşk odına tākat getürmek müşkül
Şem^cīyanar gider gösterir mi kül
Boşa feryād etme divāne bülbül
Var ° āşıklık öğren pervānelerden

*C159: 11a; C99: 93b, 94a; C35: 6a; K11449: 63b; AŞE XXVI: 165; A2385: 5b, BYEKFM: 56a BYEK5290.

A.

1/1: cāna: cānān-K11449; dānā-BYEK5290. // 1/2: aldık: aldıñ-BYEKFM. // 1/3: sen de: gerçek-AŞE XXVI; şarrāf: şaraf-C93, A2385. // sen de şarrāf: eger şaraf-C35. // 1/4: divşir: devşir-C35, K11449, A2385; deşir-BYEKFM. // divşir birer birer: devşidür ayırır-C99. // 2/1: ° aşkın şarābıñı: bu ° aşkın şarābıñı-C99. // ° aşkın şarābıñı içince: bu ° aşkın rāhına-AŞE XXVI [3/1]. // şarābıñı: şerbetini-A2385 [3/1]. // 2/2: iken: kerhen-C99, K11449, A2385 [3/2], BYEKFM [3/2], BYEK5290 [3/2]. // eglenür iken: giydim pirāhen-AŞE XXVI. // 2/3: var şūfī: zāhid var-C99, K11449, A2385 [3/3]. // var şūfī başının: zāhidā var başıñ-BYEKFM [3/3], BYEK5290 [3/3]. // gör: bak-C99. // 2/4: olmaz: etmez-AŞE XXVI [3/4]. // 3/1: Bir bakışda ° arş-ı raḥmānı gören-C99; Biñ nazarda ° arş-ı Raḥmānı gören-BYEKFM [2/1], BYEK5290 [2/1]. // ° āşık olan dā’im cenānı: biñ nazarda ° arş-ı raḥmānı-A2385 [2/1], AŞE XXVI [2/1]. // 3/2: hūriyi ğılmānı görür: hūriler ğılman[ı] gören-C99. // istemez hūriyi: yetmez hūriyā-A2385 [2/2]. // istemez: ta’n kılmaz-AŞE XXVI [2/2]. // görür: gören-BYEKFM [2/2], BYEK5290 [2/2]. // 3/3: biñ nazarla ° arş-ı raḥmānı: inkılāb-ı çarç-ı devrānı-C35 [2/3], C99, A2385 [2/3], AŞE XXVI [2/3], BYEKFM [2/3], BYEK5290 [2/3]. // 3/4: çıkar mı ° ārifler: ° ārifler çıkar mı-C99; hiç ° āşık çıkar mı-BYEKFM [2/4], BYEK5290 [2/4]. // ° ārifler: ° āşıklar-A2385 [2/4]. // mey-hānelerden: demhānelerden-AŞE XXVI [2/4]. 4/1: ° aşk odına tākat getürmek: bu ° aşkın oduna yanması-A2385. // 4/2: yanar gider: yanmaktadır-C35 [3/2]. // yanar: yanur-A2385; yanup-BYEKFM. // gider: lākin-AŞE XXVI. // 4/3: feryād etme: zār eyleme-C99. // boşa feryād etme: beyhūde çağırma-A2385. // 4/4: var ° āşıklık: gel yanmaıklık-C35 [3/4]. // ° āşıklık: yanmaıklık-A2385; yanmağı-C99.

B.

159, C39, C99, BYEKFM, BYEK5290 “Kuşma” başlıklıdır.

C.

C99, son dörtlük 94a’da bulunmaktadır.

40.1. DEŞİR BİRER BİRER DÜR DÄNELERDEN*

1. Her dem giydikleri gül-penbe cāme
 ̖atre ̖atre oldu peymānelerden
 Eger şarrāf isen mest-i mūdāma
 Deşir birer birer dūr dānelerden
2. Bir derdimin [de] devāsına ba̖
 Gōñlüm şişesiniñ paresine ba̖
 Şanırsın (?) başıñ çaresine ba̖
 Şorgu şu^o āl olmaz dīvānelerden
3. ^c Aşk odına sa̖at getirme müşkül
 Şem^cī yanar gider gösterir mi kül
 Boşa feryād itme dīvāne bülbul
 Var yanma̖lık iste pervānelerden

*AŞE II: 221.

C.

Bu metnin yukarıdaki metnin benzer metni olduğu düşünölmektedir. Bundan dolayı mukayese edilmeyip ayrıca yer verilmesi tercih edilmiştir.

41. YÂR °ÖMR-İ HAYVÂNÎN MESTÂNESİNDEN*

1. *Elestü bi Rabbikümdedim ezeli*
Bir kadeh nüş etdim peymānesinden
Hamdülü'llāh olduḡ evlād-ı ° Alī
Yār ° ömr-i ḡayvānīn mestānesinden
2. Baḡdım ki cihān ḡalk ile dolmuş
Ḥaḡḡ'ı bilmeyenler ṡamuyı bulmuş
Hay vaḡlıdünyādan terk-i olmuş
Namāz kılan çıḡmaz meyḡānesinden
3. Ḥaḡ bilüp ° ālimler Ḥaḡḡ'a inandım
İḡrār verüp imān idim
ṡu dünyā bu eşḡ.....
.....aldım ṡem° üñ pervānesinden

*K11447: 12a.

A.

1/4: mī cüdānīn: civānīn-K11447 (çıkma).

C.

Bu şiirin tek çeşitlenmesi de yine yukarıdaki metinle aynı varakta bulunmaktadır ve iki dörtlüktür. Metinlerin yazı düzeni bozuk olup dize sonlarındaki kelimeler diğ er dizenin başına gelecek şekilde yahut dizeler beyit gibi yan yana yazılmıştır. Muhtemelen şiirler kaynak kişiden duyulduğı şekilde aktarılmaya çalışılmış.

1/1: *Elestü bi Rabbiküm; Kur'an-ı Kerim, A'raf* suresi 172. Ayette geçmektedir. Anlamı: “Ben sizin Rabbiniz değı l miyim?”dir. Ayette anlatılan “ani Rabbin (ezelde) Ademoğ ullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değı l miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.”

42. HER HÜ..... A° LĀDA BİRSİŦ*

1. Ne hācet efendim vaşfıñ söylemek
Lafzen seniñ dünyāda birsiñ
Göz görüyor hicāb degil söylemek
Her hü..... a° lāda birsiñ
2. Edā-yı nāzıñdan yā hū geçilmez
Bir bāde bezmiñden sensiz içilmez
Hüsñüñ hayāsına bahā biçilmez
Mışır'da Yūsuf' uñ sīmāda birsiñ
3. Bu *Şem°* ĩkuluña etme iħrācı
Kalem kaç üstüne dökmüş(sün) saçı
Zibā-yı kametiñ tūbā ağacı
Cennet-i a° lāda mā-verā birsiñ

*AK1583: 36b.

B.

Şiir “Koşma” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

43. ȦASRET-İ KİYÂMET GÜNDEDİR BÜLBÜL *

1. Niçün geldiñ ġarīb ġarīb ötersin
Zâhir bu acılar bizedir bülbül
Derdim az degildir derdler kıatarsıñ
Ȧasret-i kıyâmet gündedir bülbül
2. Kimseleriñ gonçe ġülü şolmasun
İki dîdem kıan yaşı-ıla tölmasın
Du° â idiñ ayrılanlar olmasın
Bugün bize yarın sizedir bülbül
3. Şem° î'yâ akıddım dîdemden nemler
Yine tâzelendi bu eski ġamlar
Ak ġerdân üstünde püskürme beñler
Öpün deyü boynı uzadır bülbül

*AŞE XXVI: 27; AŞE XXVII: 576.

A.

3/1: nemler: yaşlar-AŞE XXVII.

3/2: eski: eşk-i- AŞE XXVII.

3/4: boynı: boyun- AŞE XXVII.

C.

İlk kez okundu.

44. ANİŇ DA ҲAYĀLĪ GELÜP ҲURMASUN *

1. Benden selām eylen nāzlı dilbere
Gelüp de qarşımda dönüp Һurmasun
Ben güzel sevmeden Һoydum uşandım
Anıñ da Һayāli gelüp Һurmasun
2. Benim güzel ile yokdur bāzārım
Қaşlarıñ arasında nīm nazarım
Yol üstüne қoyuñ benim mezārım
Esen rūzigār [da] açup Һurmasun
3. Duyuñ da düşmānlar siz de sevinıñ
Dostlarım vah diyüp varıñ yeriniñ
Şem^cī⁷ye maħbūblar düşde görünüñ
İntizārı sizde қалup Һurmasun

*K11449:46 b.

C.
İlk kez okundu.

45. SANDIM Kİ NAKKÂŞLAR NAKIŞLAMIŞLAR*

1. Siyâh zilfe hem gülleri bağlamış
Şandım her teline gül aşlamışlar
Dizilmiş yanağa dürlü қоқулар
Şandım ki nakkâşlar nakışlamışlar
2. °Uhdene inandım қолına турдум
Olanca varımı yolına қойдум
Düşmânla şafâ sürdüğün туйдум
Meger benden gizli iş işlemişler
3. Göñül aldanmışdır çeşm-i mestine
Gülден niқâb tutmuş yüzi üstüne
Korkarım ki geçsen düşmân destine
Öpmişler gerdâni hem dişlemişler
4. Şem^cîyi düşürdi zâra güzeller
Bulmazlar derdime çâre güzeller
Vücüdımı yakmañ nâra güzeller
Her biri bir yandan âteşlemişler

*AŞE II: 255; C36: 42s.

A.

1/1: Siyâh zilfe hem gülleri: kenküleri yâri -C36. // 1/3: dürlü: dâr-ı-C36. // 1/4: nakkâşlar nakışlamışlar: Yemen'den peşkeşlemişler-C36. // 2/1: °uhdene: °ahdine-C36. // 2/3: düşmanla: yenlerle-C36. // 2/4: meger: şanki-C36. // 3/2: yüzi: boyun-C36. // 3/3: geçsen düşman: geçmiş // 4/1: Şem^cîyi: Şem^cî[yi]-C36. // 4/2: bulmazlar: bulmasun-C36. // 4/3: Vücüdımı: vücudum[ı]-C36. // 4/4: bir yandan: bir sîneden -C36.

B.

C36, “Қоşма başlıklıdır.”

C.

İlk kez okundu.

46. EZELDEN ETDİĞİ SİTEMKÂR OLUR*

1. Çok şükür Hudâ'ya erişdik yaza
Dayanılmaz dilberin şive-yi nâza
Hüsnünün kadrini bilince tâze
Ezelden etdiği sitemkâr olur
2. Bu belde bir başka ildir efendim
Dile ° adl it dile öldür efendim
Çârşıdan yolını kıldır efendim
Belki teşîr ider kim nazar olur
3. Deryâ söyündürmez benim nârımı
Gül içinde bülbül diñler zârımı
İllerin yanında görsem yârımı
Çevrilür başıma cihân dar olur
4. Aķ üstünde güzel kıara seçersin
Bize nisbet yâda göğsün açarsın
Her şabâh her şabâh gelür geçersin
Benim gibi ° aşık şad-hezâr olur
5. Şimdi el bağlayup tırdum yoluña
Aşlâ el uzatmam ğonce gülüñe
Bir selâm virseñ *Şem°* kılıña
Yarınkı ğün dersin il kınar olur

*AK54: 25b.

C.

İlk kez okundu.

47. MÜRETTEB TERTİB OLUR FERMÂNIMIZ VAR*

1. Ȧamdülillāh ḫalāş oldık şitādan
Ȧaqq'a ḫamd [u] şükür Yezdānımız var
Berd-i şiddet def⁶ olunca ḫavādan
Müretteb tertīb olur fermānımız var
2. Ȧoksan tamām oldı geçince nevrüz
Dağ üsti bāğ olur şeb-i rāh-ı rüz
Otlar baş gösterüp geçince dehrüz
Aḫbāba bir tuḫfe dastānımız var
3. Olur mürde iken yeñiden iḫyā
Başlar şükūfesi olmaya peydā
Budur Ȧudretu'llāh destān-ı meyvā
Dāim yokdan virir Yezdānımız var
4. Mevsim-i bahārda açılsa kirāz
Murğ-ı dil havāya eyledi pervāz
Gümüşden dıraḫt-ı zerdāli dirāz
Āşiyān yapmaya meydānımız var
5. Īncir ḫadeh deyü raḫīb(e) şunma boş
Çeküp alma şaḫın olursuñ serḫoş
Eyle kulağına armudu mengüş
Hezār dost yüzinden düşmānımız var
6. Eşkim dāne dāne düşüpdür nāra
Oldı buḫārımdan üzüm ḫapḫara
Çeşm-i bādemkeşi dīdem nigāra
Sözümde āyne-i devrānımız var

*C159: 3b, 4a; A2385: 65b; A2105: 10b; FB: 13b, İAKC: 40, 41; İAKC: 174; KZG: 453; İAK: 99-100; FH: 27-28; MS: 121-123.

A.

1/1: oldık: oldı-A2105. // 1/2:ḫamdı şükür: ḫamdı şükri-K11360. // 1/4: müretteb tertīb: mürde tecdīd-A2385, A2105, K11360, FB, MS. // 2/1: oldı: olup-A2385, A2105, FB, MS. // 2/2: şeb-i rāh-ı rüz: ḫāh-ı şeb rāh-rüz-A2385; māh-ı şeb rāh-rüz-A2105, K11360, FB. // 2/3: gösterüp: gösterir-K11360. // gösterüp geçince: gösterir erince-A2385; gösterir çıkınca-A2105, FB. // 3/2: şükūfesi: şükūfeler-A2385; şükūfe[s]i-K11360. // 3/3: budur: biter-K11360. // 4/1: bahārda: bahār[da]-FB. // 4/2: dil: dil (dil)-FB. // eyledi: eylese-A2385; eylesin-A2105. // 4/3: dirāz: kiraz-A2385. // 5/4: yüzünden: yüz yerde-FB. // 6/1: düşüpdür: düşerim-A2385. // 6/3: bādemkeşi-(İAKC): bādemke[ş]i-C159; bādem ki-K11360. // dīdem: didim-FB. // 6/4: sözümde: sözüme-A2385, A2105, K11360, FB.

B.

C159, A2385, A2105, İAKC: 174 “Destān-ı Meyvā” başlıklıdır.

C.

C159'da 11. ve 12. dörtlükler 4a'da; A2385'de 10. dörtlük ve sonrası 66a'da; K11360 5/3 ve sonrası 13b'de;

FB'de 11/3 ve sonrası 14b'de bulunmaktadır.

7. Hürma lebleriñden aqıtsun balı
Haſta dile gerek ſulu ſeftâli
Yeni meyvâ virmiş ſurunc miſâli
Gerdân arasında seyrânımız var
8. Muradıñ göbekden alma ise ayva
Dut pendimi döngel bur(a)da ƣal ayva
Pelîd oğlu pelîd raqıbdır hâlâ
Biz de ziyân gördük niſânımız var
9. Bir igde ƣarh gibi dönmezse pirinç
Ya eger elinden ya al bâde iç
Gömdiyse ocağa kesdâne yir piç
Dağıdır âteş-i suzânımız var
10. ° Aſkıñ ile harnıb gibi ƣurudum
Ceviz gibi içrimden ƣürüdüm
Fişne rengi ſalvâr ile görürdüm
Görmeyeli dilde hicrânımız var
11. Benim bağımda var findıkla fısdık
Okuyay erik dalına aſdık
Pîr-i fânî olup dünyâya küsdik
Okunsun defter-i dîvânımız var
12. Hacı ſem°böyle bir ğazel dimiş
Ġalibâ ağıyardan kızcılık yimiş
Cübbesi limonî zeytûni biniş
Dimez tezyîn olmuş cânânımız var³⁷⁰

³⁷⁰7/4: arasında: ovasında-K11360. // 8/1: alma ise: almaya-A2385, FB. // ayva: hayva-A2385. // 8/2: dut: tut-A2385, A2105, K11360, FB. // bur(a)da: burda-K11360. // bur(a)da ƣal: burda [ƣal]-A2385. // 8/3: pelîd raqıbdır: peliddir raqıb(den)-K11360. //8/4: niſânımız: niſânemiz-A2385. // ziyân gördük niſânımız: niſân ƣoyduk ziyânımız-A2105; : niſân [gördük] ziyânımız-K11360; niſân ƣoyduk niſânımız-FB. // 9/1: igde: ig(i)de: A2385, FB; anda-A2105. // ƣarh: ƣarh(ı)-K11360. // dönmezse: /.../-A2385; dönmez (i)se-K11360; dönmezle-FB. // 9/2: al bâde: bâde al-A2385; bal [u] bâde-A2105. // 9/3: gömdiyse: gömdiñse-A2385. // yir piç: ir giç-A2385, A2105, K11360, FB. // 10/1: harnıb: harnub-A2385; harnub-A2105; harnüb-K11360, FB. // 10/3: rengi: renkli-A2105. // görürdüm: gördüm-FB. // 11/1: var: var(dır)-A2385. // 12/4: dimez: böyle-A2105, FB; temiz-K11360.

48. RİCÂL-İ ĞÂ° İBÂN MÜBHEM BERÂBER*

1. Ne deñlü var ise ervāḥ-ı mü° min
Bu cenkde Allāḥ u ° ālem berāber
Bay u gedā yüz biñ ° āşalı miskīn
Ricāl-i ğā° ibān mübhem berāber
2. Kuşatdı ° asker[ler] şol ile sağı
Bellerinde āhen ğayret kuşağı
Yürütdi öñünde tuğı sancağı
Selīm Paşa şadr-ı ° āzam berāber
3. Gökde melā° ikler bizimle bile
Ḥazret ° Alī bindi geldi Düldül'e
Yüz yigirmi dört biñ peygamber ile
Atamız Ḥazret-i Ādem berāber
4. Ebābekir ° Ömer Ḥazret-i ° Oşmān
° Amm-i Resūlullāḥ Ḥamza qahramān
Demir ton giymiş hazār pehlivān
Her biri Zaloğlu Rüstem berāber
5. Git sefere kılı iseñ Allāḥ'ıñ
Gitmezseñ ümmeti değılsıñ şāhıñ
Nūr-ı dīdeleri Resūlullāḥ'ıñ
Fāṭımatu'z-Zehrā maḥrem berāber

* K11449: 19b, 20a; C84: 18a, 18b; C159: 3a; C180: 26a, 26b; İAKC: 36, 37, 38; A2105: 10a; K11360: 12b, 13a; FB: 13a, 13b; DŞ: 21, 22; İAK: 93-94; FH: 26-27; MS: 119-120.

A.

1/1: ervāḥ-ı: /.../-C84. // 2/1: ° asker[ler]: ° askeri-İAKC. // 2/4: Selim Paşa: izn-i Ḥaḳḳ'la-C84, C180, A2105, FB; izn-i Ḥaḳḳ'la-C159, K11360; DŞ. // 3/2: Ḥazret ° Ali bindi geldi: Ḥazret-i ° Ali [de] bindi-C180, DŞ; Ḥazret-i ° Ali de bindi-K11360. // yüz: (İk)yüz-A2105; iki yüz-İAKC; (iki) yüz-FB. // peygamber ile: peygamberle-İAKC. // 4/3: demir ton: temür ton-C84, C159, C180, DŞ; demirden-A2105, FB; demürden-K11360. // 5/2: gitmezsen: gitmez (isen)-C84, C180, İAKC, A2105, K11360, FB, DŞ.

B.

2/2: kemer: ğayret-K11449 (çıkma).

K11449 ve C159, “Destān-ı Şem°ī”; C180, Destān”; “A2105, “Destān-ı Cenḳ”; İAKC, “Destān” başlıklıdır.

C.

K11449'un 8. dörtlüğü diğerk tüm metinlerde 9. dörtlüğe; 9. dörtlüğü 10. dörtlüğe; 10. dörtlüğü ise 8. dörtlüğe karşılık gelmektedir.

K11449'da 9. dörtlük ve sonrası 19b'de; C84'te 6. dörtlük ve sonrası 18b'de; C180'de 6/3'ten itibaren 26b'de; K11360'da 4/3 ve sonrası 13a'da; FB'de 6. dörtlük ve sonrası 13b'de ve DŞ'de 4/3'ten sonrası 22'de bulunmaktadır.

6. Şehidân zümresi oldılar hâzır
Cümleñiñ ma° bûdı Yezdân-ı nâzır
Ordu ordu gezer İlyās'la Hızır
Yaralı kullara merhem berāber
7. Geldi kudretullāh uyandı dünyā
Bu ğazāya cümle oldı müheyyā
Ser-firāz-ı evliyādır Mevlānā
Yanınca İbrāhīm Edhem berāber
8. Bu ğazāya giden kul olur maqbûl
İnşā° allāh bu sene fütūhat mā° mül
Gāzī Şultān Maḥmūd sancāğ-ı Resûl
Faḥr-ı ° âlem nûr-ı Ekrem berāber
9. Yüz elli biñ° âlim ° ilm ile ° âmil
Kuşandı miyāne seyf-i ḥamā° il
° Ali Paşa oldı sancāğa ḥāmil
Vezīr-i muḥterem mülhem berāber
10. Bu ğazānıñ ḥalk olundı ricālī
Buldı kemālını yakın zevālī
Dem yerine ḥā° in Moşkof kralı
Gezdirseñ yanınca olsam berāber
11. Çekilsün ordıya [da] mevc mevc ° asker
Yazıñ kılıçlara Allāh u ekber
Sûre-i Feth okur du° âcı kemter
Şem° i dîdesinde pür nem berāber³⁷¹

³⁷¹ 6/2: Yezdân-ı: Yaradan-11360, DŞ. // 6/3: [c.k]-C180. // İlyās'la: İlyās (i)le-K11360. // 7/1: uyandı: oynadı-C159. // 7/2: oldı: oldıķ-C159; olduķ-K11360, FB, DŞ. // 7/3: Serfirāz-ı evliyādır: serfirāz evliyā Ḥazret-i-C84, C180, A2105, K11360, FB, DŞ. // 9/3: Paşa: Paşam-C159 [10/3]. // 10/1: ğazānıñ: seferiñ-C84, C159, C180, A2105, K11360 [8/1], FB, DŞ. // 10/2: Mey yerine ḥā° in Moşkof kralı-A2105 [8/2]. // 10/3: dem: mey-C84, C180, İAKC [8/3], K11360 [8/3], FB, DŞ [8/3]. // Buldı kemālını yakın zevālī-A2105 [8/3]. // 10/4: gezdirseñ: gezdirsın-C159, K11360 [8/4]; gedirsin-A2105, FB [8/4]. // 11/1: mevc mec: mevcüd mevcüd-C84. // 11/2: kılıçlara: kılınçlara-C84, C159, C180, A2105, FB, DŞ.

49. MA^c ŞUĞA KARŞI BÂDELER*

1. Göster cemâliñ şem^c ini
Oda yaqsun pervâneler
Devlet değıl mi^c aşıkā
Ma^c şuğa karşı bādeler
2. Biz meye tevbe itmeyiz
Ağyār elinden içmeyiz
Kudretiyle sunan bize
Tolu tolu peymāneler
3. Ay hāli çok ra^c nā güzel
Yağmalarıñ dil mükini
Bek bağla^c aşk zincirin[i]
Boşanmasun divāneler
4. Sübhā ile şad rişte^o i
İşmarladık zāhidlere
Hakk'a^c ibādet itmege
Yeter bize virāneler
5. Cevr ü cefā itmeyinen
Şem^c i seni terk eylemez
Seni seven^c aşıkalarıñ
Hāşā senden uşanalar

*C11: 2a, 2b; AK0924: 77b.

A.

1/2: oda yaqsun: yaqsıñ oda-AK0924. // 1/4: Şem^c iyle karşı yanalar. // 2/1: biz: ben-AK0924 [3/1]. // itmeyiz: etmezem-AK0924 [4/1]. // 2/2: içmeyiz: içmezem-AK0924 [4/2]. // 2/3: kudretiyle şunan: kulun eyle şun-AK0927 [4/3]. // 3/1: ay: pür-AK0927 [2/1]. // ra^c nā: a^c lā-AK0927 [2/1]. // 3/2: dil mülkini: gönlüm evin-AK0927 [2/2]. // 3/3: bek: pek-AK0927 [2/3]. // aşk: aşkıñ-AK0927 [2/3]. // 4/1: Mesācid ile demden say-AK0927 [3/1]. // 4/2: zāhidlere: zāhidleri-AK0927 [3/2]. // 4/4: bize virāneler: bezm-i hāneler-AK0927. // 5/1: Bir qadehi mey ü ezel-AK0927. // 5/2: Bir cür^c ası mestān ider-AK0927. // 5/3: Şem^c iher dem feryād ider-AK0927. // 5/4: Neçe yüz biñ virāneler-AK0927.

C.

İlk kez okundu.

Şiirin kafîye yapısı bozuk olmakla birlikte yine de şiire yer verilmek istendi.

2. dörtlük ve sonrası 2b'dedir.

50. ĀĦİRDE EYLEDİ SERDĀR DİMİŞLER*

1. Elest bezminde biz didik *belā*
Allāh birdir inkār itmeyiz ḥāṣā
Nūr-ı Muḥammed'i ḥalk itdi Mevlā
Āḥirde eyledi serdār dimişler
2. Bizleri yok iken var iden oldur
Pervāneyi yaqub nāz iden oldur
Bülbülüñ işini zār iden oldur
Bir ° aşıkā lazım bir yār dimişler
3. Tamām ādem ile doldı bu dünyā
Temel tutmadadır her biri bālā
Tañrınıñ emrine kim dir ise *lā*
Te° ālā dergāhdan koğar dimişler
4. Senāmız Ḥaqq'adır ebedü'l-ābād
Şem° ī vechü'l-lāha olur mı dil-şād
Subūt iden ādem olur ber-murād
Semeresiz dal ne yarar dimişler
5. Çalışup rüz u şeb hevāya dalma
Cihānda kendiñi ğavġāya şalma
Cāhilden ḥazer it zulmetde qalma
Cāhiliñ başına yular dimişler
6. Ḥayāt virir mürdelere ° aşıkān
Ḥayy iden bülbüli ° aşıkmiş hemān
Ḥayāyı biraqub cümle şadıķān
Ḥüsne bakup eyler qarār dimişler

* KVHH: 56-58, 335;DD: 32-35.

B.

Eserin “İlaveler” başlıklı bölümde şu nota yer verilmiştir: “‘58’inci sahifede Şem’î’ye ait olan destanın sehven unutulmuş son bendi: ” ([Ergun]-[Uğur] 1926: 335).

C.

Bu destan metnine *Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı* adlı metnin dışında taranan divan, cönk ve mecmualarda rastlanmamıştır. Dehri Dilçin’in *Edebiyatımızda Atasözleri* adlı kitabında yer almaktadır. Dilçin de bu şiiri söz konusu kaynaktan almış olmalıdır. Şiir, söz konusu eserin ilk baskısından okunmuş, transkripsiyon bu metne göre yapılmıştır.

Eserin “İlaveler” başlıklı bölüm sayfa 335’te şiirin son dörtlüğüne yer verilmiştir.

7. Halk itmedi Mevlā insāndan güzel
Hayra şer eyleten hep tül-i emel
Harābāt ehline olanlar bedel
Hudā'nın hikmetin şayar dimişler
8. Dīvāne gönüller bulunca fırsat
Dilerler yār ilen eylemek ülfet
Dünyāda °ābiddir her kimse elbet
Dostuñ kılıncında çalar dimişler
9. Zem itme kimsenin °aybını hemān
Zevk ü şafāsını görünce revān
Enīn-i müznibīn olursa giryān
Zünübunı Haq yarlıgar dimişler
10. Ragbet yokdur şimdi ehl-i kemāle
Rāhat yokdur dünyā irdi zevāle
Remz eyledim bunı ehl-i dālāle
Raḥmet mü' minlere yağar dimişler
11. Selāmet bulmazsıñ olursañ °āşık
Sevdirmezler saña bir yār muvāfık
Sever iseñ sen de bir yār-ı şādık
Seniñ de gül beñziñ şolar dimişler
12. Şarāb-ı °aşk-ıla olursañ mestān
Şevk virüp °ālemi idersin hayrān
Şevk-i cihānı ger görse °āşıkān
Şükr ider Allāh'a her bār dimişler
13. Şabāvetde dilber okuyup yazar
Şalb ider zülfüne °āşıkı dil-dār
Şabr eyle bir şey eylemebāzār
Şoñradan mi° deyi bozar dimişler
14. Tāhir ol günāhdan eyle °ibādet
Tahāret insāna tevbedir elbet
Tulū° ider gün bize de hikmet
Topuğumuz ecel başar dimişler

15. Zālīmīñ nedīmi olma ey °ākil
Zahrīñdan okursuñ defteriñi bil
Zann ile sen bunda olduñsa kāmīl
Zuhūr iden mühri çıkar dimişler
16. °İbādet eyleseñ cehd ile zarar
°İlimsiz °ameller şeytāna yarar
°Ākiller deliler böyle dir her bār
°Ālimin kalbi kıl yarar dimişler
17. Ğā° ib hüküm eyleme azarsañ yoldan
Ğanī, faķīr göçer ağılama hāldan
Ğayrilere hācet °arz itme dilden
Ğafūruñ bir ismi Ğaffārdimışler
18. Fenāya dil virme eliñ çek andan
Faķīrlık dılkını çıkarma tenden
Fikr eyle Hudā°nın hikmetin bundan
Felekler dā° imā devvār dimişler
19. Kudret Hallāķı fikr eyle hemān
Ķanā° at bābında olasıñ revān
Ķaşd itse °Azrā°ıl cānıñna o an
Ķıyāmet başıñna kopar dimişler
20. Ka° bedir mü°miniñ kalbini yıķma
Kemālim var dimese belāya çıkma
Kim bilür hālimi diyüp hīç bakma
Kendi düşen kendi kalķar dimişler
21. Lem-yezel °āşıkılar olmadı meftūn
Lāubālī hālīñ didesi Ceyhun
Leylā için dā°im bī-çāre Mecnūn
Leyl ü nehār ırılmaz ağlar dimişler
22. Mümkün olsa eger vuşlat-ı cānān
Münāfık zümresi iderdi imān
Mü°min, kāfır kabre girdiği zamān
Münker, Nekir gelir şorar dimişler

23. Ne lâzım ° âkıla sevdâ-yı dünyâ
Ne deñlü cem° itseñ âhîri fenâ
Nedir sende olan kuvvet-i belâ
Nice kahramânlar bozar dimişler
24. Vallâh[i] cihânda böyledir ° âdet
Virir Hâk gâñidir cümleye rahmet
Vebâli yüklenen şübhesiz elbet
Varır sırat üzre uğrar dimişler
25. Hemân çek kendiñi ihfâya bu dem
Himmetiñ ° âlî kıl çeşmñi hem nem
Hem-dem ol Allah’ıñ emrine her dem
Herkes ° amelince yanar dimişler
26. *Yevme lâ-yenfē°u* buyurdu Hudâ
Yüzüñ çevir şimdi Mevlâ’dan yaña
° Âşıklar cânânıñ dâmenin tuta
Yarayı tabîbler şarar dimişler
27. *Şem°î* her nuṭkunu söyledi a° lâ
Dehşet bu tanzîriñ daḡı pek bālâ
Bu meşhûr meşeldir ben dimezem lâ
Şâ° ir kim şâ° iri başar dimişler³⁷²

³⁷² 26/1: *Yevme lâ-yenfē°u*. Kur’an-ı Kerim Şu’arâ suresi’nin 88. ayetinde geçmektedir. Ayetin tümü ise: “*Yevme lâ-yenfē°u mâlun velâ benûn*” olup “O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!” anlamındadır.

51. ŞİDĞ-ILA İSTERSE KURBĀNA GÖZLER*

1. Mîr'at-ı mücellâ ° ibret-nümâdır
° Aşk-ile bakdıkca insana gözler
Nazar kılanlarıñ cānı fedâdır
Şıdğ-ıla isterse kurbāna gözler
2. Vücūd ikliminde o bir sultândır
Anıñ nîm nigāhı emr-i fermândır
Pādişāh-ı ° ālem şāh-ı hūbândır
Şanki ider Īrān'a mîrāna gözler
3. Çıkarmış perçemin ol filor fesden
Nüş itmiş cur° ayı bezm-i elestden
Nüşhasın isterseñ ol çeşm-i mesdden
Şıgmaz mı destāna mestāne gözler
4. Söylemez mi şūfî Yūsuf-ı sāni
Tevbeler var ise eger ° isyānı
Sen isterseñ zāhid hūri ğilmānı
Şem°de yandıkça pervāne gözler

* C43: 46b; A2385: 62b; BYEK5290: 17a; A2105: 9b; İAKC: 34; İAKC: 138, 139; K11360: 14a; FB: 12b; DŞ: 20; İAK: 17; FH: 25; MS: 118.

A.

1/3: Nazar kılanlarıñ cānı: nazar kılanlara cāñ[ım]-A2105. // kılanlarıñ: kılanlara-BYEK5290. // fedâdır:şafâdır-BYEK5290. // 1/4: şıdğ-ıla isterse: ister ise °ıydinde-A2385. // kurbāna:mestāne-BYEK5290.// 2/4: şanki: hüküm-BYEK5290. // 3/1: ol: yār-A2385. // filor: fino-A2385, A2105, K11360, FB, DŞ. // ol filor: [ol] fino-BYEK5290. // filor: fino-İAKC. //3/3: isterseñ: istesen-A2385, BYEK5290, A2105, K11360, FB, DŞ. // 3/4: şıgmaz mı: şıgar mı-A2385; çıkmıyor-BYEK5290; şıgmıyor-A2105. // şıgmaz mı destāna: şağ mıdır dostāne-FB; şakınur dostāne-DŞ. // 4/1: söylemez mi-(İAKC): soylamaz mı-C43; söylesen mi-BYEK5290. // 4/2: tevbeler: tevbe[ler]-DŞ. // 4/3: hūri-(A2385, BYEK5290, A2105, İAKC, K11360, FB, DŞ): hūr[i]-C43. // 4/4: de yandıkça: o yakdıkça-A2385; o yandıkça-BYEK5290, A2105, K11360, FB, DŞ.

B.

C43, “Koşma”; İAKC: 138, “Kalendarî” başlıklıdır.

52. BEN ° AŞIKIM DEYÜ DA° VÂYI NEYLER*

1. Terk-i dünyā meyl-i ° uqbā olanlar
Pīrezen şūretde dünyāyı neyler
Bāb-ı ° aşkıñ miftāhını bulanlar
Ben ° aşıkım deyü da° vāyı neyler
2. Eger olur isen dü-çeşmi pūr-hūn
Söylenür dillerde ol tab° -ı mevzūn
Yazıldıysa ° arş-ı a° lāyaMecnūn
Maşşudı Mevlādır Leylā'yı neyler
3. Bizim sırdaşımız cümle erenler
Kırklar meclisinde kadeh sürenler
Vücüdı ° alleme'l-esmā bilenler
Hıfzında nüşha-i kübrāyı neyler
4. Şem° İyağdım dostları perr ü bā° li
Çıkıyor fikrimden dostuñ hayāli
° Aşık olan ister elbet cemāli
Cānānsız cennet-i ° ālāyı neyler

*AE: 8b; CU12-94b; C35: 5b, 6a; C99: 76b; C135: 80a; AŞE XXVII: 559; BYEKFM: 33b; BYEK5290: 18a; A2385: 67a; A2105: 9a; İAKC: 32; İAKC: 139, 140; FB: 12a; DŞ: 20; İAK: 18; FH: 23.

A.

1/1: meyl-i: terk-i-CU12, C99, C135, AŞEXXVII, İAKC, FB, A2385, A2105. // 1/2: pīrezen: pīr beden-BYEKFM; pīr-i zen-A2105. // şūretde: şūretli-C35, C99, BYEK5290, A2385, A2105; şūretle-İAKC, FB, DŞ. // 2/1: olur: oldı-CU12, C99, A2105. // olur isen: oldıñ ise-AŞEXXVII;oldıysa-BYEKFM; oldı ise-BYEK5290. // 2/2: dillerde: ezelde-CU12, ° ālemde-AŞEXXVII; ezelden-BYEK5290. // söylenür ° ālemde:° ālemin söylendi-BYEKFM; ° ālemde söylenür-İAKC, FB, DŞ. // 2/3: Yazıldıysa ° arş-ı a° lāya: ° Aşık-ı hakıkiyle olanlar-DŞ. // 2/4: maşşudı: maşşud[u]-BYEK5290. //3/2: sürenler: şunanlar-CU12, BYEK5290; süzenler-C135. // Güzel kurmuş bu tārīkī kuranlar-C35 [2/2]. // 3/3: bilenler: şananlar-CU12. //° ālemü'l: ° ilmini-C35 [2/3]. //3/4:vücūdı: vücūdın-CU, C35, C135, AŞEXXVII, BYEKFM, BYEK5290, İAKC, A2385, A2105, FB, DŞ. // 4/1: Şem° İyā dostlar olmaz vebāli-C35 [3/1]. // yağdım dostları: dostlar yağdı dü-C99 [3/1]; yağdı dostlar-C135. // dostlar[ı]: dostlar dü-A2385, BYEK5290, FB; dostları-BYEKFM; dostları-A2105, DŞ. // 4/2: çıkıyor: çıkmıyor-AŞEXXVII. // fikrimden: gözümünden-CU12. // fikrimden dostuñ: derünümünden yārīñ-C35 [3/2]. // dostuñ: yārīñ-C99 [3/2]; ° aşkıñ-C135. // 14/3: ister elbet: elbet ister-C99 [3/3]. // 4/4: cānānsız: cemālsiz-C35 [3/1], C135, BYEKFM, BYEK5290, A2385.

B.

C35 ve C135, “Koşma” başlıklıdır.

C.

C35 ve C99, 3 dörtlüktür. Sabit metne göre C35'te 2. Dörtlük; C99'da 3. dörtlük bulunmamaktadır.

53. AḤMED DİDİ DĪN ŞĀH-I KEREM'DİR*

1. Cihān düzelmezden evvel kim geldi
Anası kırnında neler söyledi
/.../
Aḥmed didi dīn Şāh-ı Kerem'dir
2. Muhammed Mirāc'a gitdiği zamān
Yoluña tırnuşdı Ḥaḳ şāh-ı merdān
Cebrā'īl söyledi yol vır şāh amān
Ḥaḳ meyvesin viren Şāh-ı Kerem'dir
3. Naşırī Sem'ān pīrābın benān
Üçü de yār idi gel itme gümān
Şāha didiler ki ḥālīḳ-ı sübhān
Söyleden söyleyen şāh-ı Kerem'dir
4. İşāret eyledi şāh zülfeḳāre
Üçünü de itdi şāh altı pāre
İşāret eyledi 'Ali Ḳanber'e
Üçüne cān viren Şāh-ı Kerem'dir
5. Ḳul 'Āşīḳ Şem'īdür arşlān elinde
Öldürün arşlanı dağın belinde
Yol vırün Selmān'a ṭağın gülünde
İḳrār virdi alan Şāh-ı Kerem'dir

*MFKM27: 13b.

B.

Şiir, "Nutḳ-ı Şem'ī Baba" başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

54. DİNLEYİN İHVAN İBRETLE ACI DESTANIMIZ VAR*

1. Sene bin iki yüz kırk sekizde karıştı cihan
Asi Mehmet Ali olmak istermiş Mısır'a Sultan
Sen bize yardım eyle Yarabbi Rahman
Dinleyin ihvan ibretle acı destanımız var
2. Yeniçeri zulmün söyündürdük derken eyvah
Kürkle kavak kavgasını ederken bizler nâgâh
Başımıza üşüştü bir sürü leşkeri siyah
Kaldık girdabı zulmetde medet emanımız var
3. Çarşı pazar soyuldu baldırı çıplak zorundan
Elleri filli kırbaç bellerinde kubur şerrinden
Sen kurtar bizi aman ya Rab daha beterinden
Bilinmez zatına karşı birçok isyanımız var
4. Mahzenlere girdi hep gelinlerle kızlarımız
Bozuldu düzen ötmez oldu elde sazlarımız
Fitne ile yıkıldık karalandı yüzlerimiz
Vakti hezarda lak lak öten bir lisanımız var
5. Yetişin imdada molla hünkâr üçler yediler
Askerlikte kazanferdik bize şimdi ne dediler
Dalkavuklar bilmeyiz bunda ne herze yediler
Bastı Arap özümüze hal-i yamanımız var
6. Nerdesin ey seyf-i Yavuz cihan seni ister
Çık gel beyinsizlere heybetin bir daha göster
Topladılar kalmadı beldede at ile ester
Sapılırsa böyle olur Hakk'ın doğru yolundan
7. Hacı Şem'î söyler çektiğimiz hain elinden
Bir birini tutmaz vezirlerde müfsid dilinden
Sapılırsa böyle olur Hakk'ın doğru yolundan
Bu harpte şanı şereften birçok ziyanımız var

*İAK: 143-144.

B.

Metnin başında “Destan” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

55. AĞLAYI AĞLAYI DÜŞDİ GİDİYOR*

1. Bülbulden bir nidā geldi güllere
Şafāsın sürmeden geçdi gidiyor
Üftādeler yalın ayak yollara
Ağlayı ağlayı düşdi gidiyor
2. Bahār eyyāmında bülbul sesinden
Çıkarılmış perçemin fino fesinden
Eyyvāh gönül kuşu cān kafesinden
Murādın almadanuçdı gidiyor
3. Yine mi gelürsiñ ° aklım ucuna
Yükümi yükletdim yüz biñ hecine
Yaradan qarışır añın bācına (hū)
Bahār seli gibi coşdı gidiyor
4. Gönüller bābında begsiñ paşasıñ
Mevlām ° ömür virsüñ biñler yaşasın
Yetiş hey bī-vefā helālleşesiñ
Şem° i ecel cāmın içdi gidiyor

*C4: 254a; CU12: 81a, 81b; C45: 41b; C158: 47a; BYEK 5290: 21b; BYEKFM: 26a; AŞE XXII: 42/1-43; AŞE XXVII: 558; NHO: 59b; AK1583: 40a; İAKC: 113; C90: 40a; FB: 35b; İAK: 191; FH: 84; MS: 123.

A.

1/1: bülbulden bir nidā geldi: felekden bir şeydā irdi-BYEKFM. // nidā: şadā-C45, C90, NHO. // 1/2: şafāsın sürmeden: sürmeden şafāsın-CU80; sürmedi şafāsın-C45; C135. // şafāsın sürmeden : havasım almadım geçdi-BYEKFM. // gidiyor: [gidi]yor-BYEKFM. // 1/3: üftādeler yalın ayak: yalın ayak üftādeler-C177. // 2/1: bahār eyyāmında: güller ° āciz kaldı-C45. //2/3: Her seher her seher bülbul sesinden-C177. // 2/4: murādın almadan: bābın küşād etmiş-CU12; bābı küşād etdi-C177; BYEK5290, BYEKFM; pervāz idüp-AK1583; FB. // murādın almadan uçdı: bāb-ı küşād idüp kaçdı-C45. //3/1: yine mi gelürsiñ ° aklım: gelmediñ bir kez kabrim-BYEKFM. // 3/4: bahār seli gibi coşdı: dildār mülküden göşdi-BYEKFM. // 4/1: gönüller bābında: ° adālet tahtında-C90 [3/1]; güzeller içinde-C177. //gönüller bābında begsiñ: bu yalan dünyāda beysin-BYEKFM. // 4/2: mevlām ° ömür virsüñ biñler: dağa ne güne dursun-BYEKFM. // bī-vefā: ölürüm-FB. // 4/3: yetiş hey bī-vefā: yüri merhametsiz-BYEKFM.

B.

C4, “Bozlaş”; ”BYEKFM, “Koşma” başlıklıdır.

2/4: murādın almadan:pervāz idüp-(çıkma-C254)

C.

C90, C135; C177, AK1583, İAKC ve FB metinleri üç dörtlütür.

56. MECNÛN LEYLÂ'SINI BULDI GİDİYOR*

1. Şu benim ğarip gönlüm..bî-dünyânım
Her kişi müridin ister Mevlâ'nım (?)
Kimse °arżumanım aldı gidiyor
Mecnûn Leylâ'sını buldı gidiyor
2. N'ola diyüp şıĝarsın gönûlden
Şudur dünyâda °aşkıñ elinden
Bûlbûl feryat ider kıonca gülünden
Sarardı gül beñzim sold[1] gidiyor
3. El çeküp (bu) dünyâdan meylim bekāya
Bî-çāre Şem°î'ya düşdi sevdāya
Rûz-ı şeb feryādım çıkdı semāya
Zeynel °Abid gibi coşdı gidiyor

*MFK C12: 30b.

B.

Metnin başında, “°Āşık Şem°î” yazılıdır.

C.

İlk kez okundu.

57. NEV-RESTE TIFL İKEN MÜMTÂZELENMİŞ*

1. Bir şehri güzele ben oldum meftûn
Serinde fino fes şirâzelenmiş
Dil-i dîvânemi eyledi Mecnûn
Nev-reste tîfl iken mümtâzelenmiş
2. ° Aşıklar zümresi arar bu yolda
Bulamaz emsâliñ sağ ile solda
Üslûbı endâmı birdir uşûlde
Kâmet-i serviyle endâzelenmiş
3. Taramış perçemiñ pek şîrîn olmuş
Tolaşmış miyâne yâsemîn olmuş
Tâbu mülden rûy-ı âteşin olmuş
Dost begün destinde yelpâzelenmiş
4. Beni de defterden sildi mi şâhıñ
Anıñ-çün mi oldu âteş külâhıñ
Yıkar âsumân-ı feryâd-ı âhıñ
Sem^cî derûnuñda dert tâzelenmiş

*A2105: 13a; BYEK5290: 25b; İAKC: 49; K11360: 15b, 16a; NHO: 41b; FB: 16b; FB: 40b; DŞ: 27; İAK: 184; FH: 34; MS: 136.

A.

1/1: şehri: şehin-DŞ. // güzele: dilbere-FB: 40. // 1/2: serinde: başında-K11360. // fino: fina-FB; finor-DŞ. // 2/1: zümresi: zümresin-BYEK5290; zümresin(i)-FB: 40b. // 2/2: emsâliñ: emsâliñ(i), FB: 16b. // emsâliñ sağ ile: emsâliñi sağla-K11360, DŞ. // 2/3: üslûbı endâmı: endam[ı] üslûb[ı]-BYEK5290. // 3/1: taramış: daramış-FB: 40b. // 3/2: dolaşmış: tolaşmış-NHO; döşemiş-FB: 40b. // 3/3: mülden: müller-BYEK5290. // 3/4: dost begün: begün dost-BYEK5290; bugün cenân-FB: 40b. // destinde: destimde-DŞ. // 4/2: anıñ-çün mi oldu: anıñ içün oldu-BYEK5290.

C.

K11360, 1/3 ve sonrası 16a'da yer almaktadır.

FH'de, metin olması gereken yer "... " şeklinde gösterilmiştir.

58. İDER BAŞINA LÂ-BÜD OD-I TER-PÜŞ*

1. Açıldı fülk-i dil oldu hevâ hoş
Şun[°] in gönlüm peyâmîñ eyledi gūş
Cemâliñden ceydâ her kim olursa
İder başına lā-büd od-ı ter-püş
2. Kusura bakma sultānım kerem kıl
İçen[°] aşk bādesin olmaz mı serhoş
İrince bād-ı vaşlınla selāmiñ
Yine deryā-yı[°] aşkım eyledi cūş
3. Olursa himmetin ta[°] mīre muhtāc
Yıkıkdır āşiyānı hāne berduş
Muhabbetle yanan Şem[°] ī söyünmez
Bu pendim gūşuñā sen eyle mengūş

*FB: 45a; MS: 138-139.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

MS'de şiirin başında "Hece: 11" yazılıdır. MS, şiirin heceli olduğunu belirtmiş fakat şiiri beyitler hâlinde yazmıştır.

59. UYGUN AHBÂB İLE YÂRÂNA DÜŞMÜŞ*

1. Derûnda muzmer derdi olanlar
Gizli gizli bâb-ı Loḡmân'a düşmüş
... ... içinde safâ bulanlar
Uyğun aḥbâb ile yârâna düşmüş
2. Muhibb-i şâdıḳlar yayañ olmuş
Ḥaḳîkat bâğının gülleri şolmuş
Pâyı düşen ya° ḳutın bahâsın bulmuş
Dürlü cevâhirler ° ummâna düşmüş
3. Elest bezminde ervâḥ-ı maḥlûk
Didiler kim bize bir eglence yok
Taḳsîm olunanda° âşıkâ ma° şuk
Şem°înin sehmine pervâne düşmüş

*C43: 4a; C43: 6a.

C.

İlk kez okundu.

4a'daki metnin son iki dörtlûğüne, 6a'da tekrar yer verilmiştir.

60. NİÇE OLDUR HÜKM-İ YEZDÂN[I] SEYR İT*

1. Ne mürvet gösterir Moşkof kralı
Bu sen ° ayine-i devrânı seyr it
Her kemaliñ elbet var bir zevâli
Niçe oldur hük-m-i Yezdân[1] seyr it
2. Gâzi Sultân Maḥmūd pādişāhdan bu
Encāmını fikr it uyuma uyğu
Taraf taraf olsun kurulsun ordu
Sultānat-ı ° Āl-i ° Osmān[1] [...] seyr it
3. Yedi yüz elli biñ nizām ° askeri
Pādişāh uğruna komuşlar seri
Her birisi bir ser ādem ejderi
Dem çeker görünce düşman[1] seyr it
4. İki yüz biñ serdarı var mu° allim
Biz āyet üstüne ederle ta° līm
İki yüz biñ de var okumuş ° ālim
Elli biñ de ehl-i Qur° ān'ı seyr it
5. Çalınsun ḥarbeler teber bağlansun
Ḳārķılar silinsiñ kılıç zağlansun
Süngiler tiz olsun tūfeng yağlansun
Meydānda akacak al ḳan[1] seyr it
6. Moşkof bu sefer yersiñ kılıncı
Taş komayızitlerizbirinci
Yüz biñ de sipāhī vardır lağımcı
Dökülür hüneri meydān[1] seyr it
7. Rūm iline kurulursa ordular
On biñ şaḳa meydān yerini şular
Yüz elli biñ ° arabacı topcı var
Başıña çıkacak duman[1] seyr it

*K11449: 17b, 18a; FH: 106-109.

B.

“Destān-ı Şem° ī” başlıklıdır.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

2/4: “[...]” kısım, dizinin vezne uyması açısından tamir edilmelidir.

8. Tağılsun bir kere hele fermānlar
Yüz biñ ° asker ile gelir a° yānlar
Cem° olsun ordıya mīr mīrānlar
Gözün aç ° asker-i şultān[1] seyr it
9. Vüzerālar zerrīn kemer kuşansın
Zincīrinden aşlanlar boşansın
Yeryüzüne kāfir leşi döşensin
Pençeleri kanlı aşlan[1] seyr it
10. Çevirür etrāfıñı mānend-i hīşār
Görünce başıña kıyāmet kopar
Yek başına kendi bir ordı kurar
Emīn Paşa şāhib-kırān[1] seyr it
11. Kral bundan böyle bizimdir ruḥṣat
Cemī° i erenler ettiler himmet
Şehīd olanlara verilir cennet
İmāna gel müselīmān[1] seyr it
12. Vir ḥarāc bırak taḥt[ı]sarāy
Bu sulṭān ° askeri diñlemez nāy
Gök yüzünden indirirler hümāy
Üzeriñde dönen şāhan[1] seyr it
13. Sultān Maḥmūd alır senden intikām
Kātı pek kibr itdiñ olursuñ bed-nām
Allāh'ın izniyle bizimdir meydān
O eyyāmda merdi merdān[1] seyr it
14. Tob tüfenk sesinden iñler cedeller
Havāya hevānlar çıkar qandiller
Ele ḥāme alsun erbāb-ı diller
Söylenen nev-zuhūr destan[1] seyr it
15. Mihr-i Süleymānı kendinde ḥālā
Qabza-i ḥükmünde cemī° i dünyā
Beş orduluk ° asker olur müheyyā
Cümlesi cem° olsun bir yana seyr it
16. Ordusı ° askeri Ḥüseyn Paşa
Yürüdür ḥükmüni tağ ile taşa
Qonyalı senden başlar şavaşa
Qızıl elmadaki dīvān[1] seyr it

17. Moşkof hîleñle meydānı aldıñ
 Yitirdiñ kendiñi Fir° avun oldıñ
 Mūsā ° aşasıyla haşmıñı buldıñ
 Ğarķ-ı Nıl ol da ° ummān[1] seyr it
18. Pādişāhım intikāmın alırsa
 A° dāları belāsını bulursa
 Şem° ī humāyun ilğa olursa
 Hācı Şem° ī sen de ihsān[1] seyr it

61. KANÂ' AT İTMEDİŦ HĒLĀL-KĀRA HEY*

1. Taldıñ māsivāya Hāḳḳ'ı unutdıñ
Seni oddan ḳurtarır mı para hey
Harāmı ḥelāli seḳmediñ yutdıñ
Ḳanā' at itmediñ ḥelāl-kāra hey
2. Ḳocadıḳca aḒlar oldıñ içiñden
İki destiñ Ḓitmez oldı ḳıçıñdan
Eger Mevlā geḳmez ise ṣuḳıñdan
Zebānīler alur gider nāra hey
3. Ṣaḳın ḳulu olma nefs-i hevānıñ
Olmaz fā' idesi tāc u ḳabānıñ
Varacaḳsıñ ḥuzūrına Mevlā'nıñ
İki eliñ boṣdur yüziñ ḳara hey
4. Birbirin ara Hāḳḳ'ın rızāsın bul
Devṣır dāmānıñ bu bir ince yol
Ḥabībi sev(er) *Ṣem'*Hāḳḳ'a ḳarīn ol
Bile Ḓit didār-ı Kirdigāra hey

*AŞE XXVI: 604; A2105: 7b, 8a; BYEK5290: 44b; NHO: 57b, 58a; İAKC: 106; FB: 35a, 35b; DŞ: 60; FH: 78; MS: 211-212.

A.

1/1: taldın māsivāya: taldıñ māsivāyı-A2105. // 1/2: seni oddan: semāvātdan-NHO.// oddan: otan-A2105, BYEK5290, FB. // 2/2: destiñ: el(ler)iñ-A2105, NHO, FB, DŞ; eliñ-BYEK5290. // 2/3: ise: olsa-NHO. // 3/4: iki: [iki]-DŞ. // eliñ: el(ler)iñ-A2105, BYEK5290, NHO. // eliñ boṣdur: [el] boṣdur bir-FB. // 4/1: birbirin: bir bir-BYEK5290. // rızāsın: rızāsını-BYEK5290. //4/2: bu bir: biraz-BYEK5290. // 4/3: Ḥabībi sev(er): Ḥabībiñ sev-A2105, BYEK5290, NHO, DŞ. // Ḥabībi: Ḥabībini-FB. // ḳarīn: ḳarīb-A2105, BYEK5290, FB, DŞ. ; raḳīb-NHO. // *Ṣem'*Hāḳḳ'a: Hāḳḳ'a *Ṣem'*FB, DŞ. // 4/4: bile Ḓit: bilegin-BYEK5290.

C.

A2105, 2/3 ve sonrası 8a'da; NHO, 2/3 ve sonrası 58a'da; FB, 4/3 ve sonrası 35b'de bulunmaktadır.

62. CEFA OLUR AMMA SAFÂSÎ OLMAZ*

1. Meşrebi hâr olan âdemin asla
Aşkı olur amma sevdâsı olmaz
Böyle tertib itmiş âlemi eşya
Cefa olur amma safâsı olmaz
2. Evvelâ bir âdem düşünse hâkin
Kendi kibri ile bulur helâkin
Küçük büyük olur mansub velâkin
Zeminde hiç zîr ü bâlâsı olmaz
3. Nice ben itmeyeyim yas ile matem
Tevekkül idince gitti iradem
Diyar-ı gurbette kalsa bir âdem
Ağlar anasıyla atası olmaz
4. Dünya bir kararda bilürsün durmaz
Hain olan âdem murada irmez
Mevlâ bir kuluna ikilik virmez
İyi saz çalarsa sadâsı olmaz
5. Eğer dünya bize bâki kalaydı
Adûdan intikam almak kolaydı
İlm-ile cennete girmek olaydı
Âlemde şeytanın hocası olmaz
6. Ârif olan bundan çok hisse kapar
Ahmak olan kişi yolundan sapar
Semada yumurtlar yavrusun kapar
Simurg u Anka'nın yuvası olmaz

*FH: 103-105.

C.

Feyzi Halıcı'nın kitabında bulunan bu destan metni çalışmada taranan eserlerde bulunamamıştır. Halıcı'nın kitabında şiirlerin hangi kaynaktan alındığına dair atıf yapılmamış olmasından dolayı eserinin kaynakçasında yer alan eserler taranmış olmasına rağmen bu metne rastlanmamıştır. Bundan dolayı şiir Halıcı'nın kitabından alınmıştır. Metin aktarılırken bazı kısımlarda küçük müdahaleler yapılmıştır.

6/4: simurg-u: simurg u.

15/3: hal: hâl.

7. Bu seyran artırdı benim hâlimi
Dinlesin melekler gökte nâlemi
Bir mumun ziyâsı tuttu âlemi
Niçün ki dünyaya ziyâsı olmaz
8. Eğer âkil isen dinle sohbeti
Varup nâdan ile itme ülfeti
Bin kuruştur bir âdemin diyeti
Hâsılı ömrünün bahâsı olmaz
9. Bir kişi ittiğin elbette bulur
Sanma kim zerrece yanına kalur
Her kuşun kuyruğu kanadı olur
Tavus kuşu gibi cefâsı olmaz
10. Hâin ne işlerse kendisi bilir
Varır kendi gibi bir hayfı bulur
Gayet kıyak şahbaz yazısı olur
Velâkin hayâsı olmaz
11. Ey dil tükenmedi dünyada işin
Yorulmadı gitti sevdalı başın
Aslı mecnun sıfat olan dervişin
Serinde hiç tâcu abâsı olmaz
12. Sevmek ister cânım bir servi dalı
Bulamadın gitti o şems-i hâli
Türk'de güzel çıkar Yusuf misali
Şehrî gibi nazik edâsı olmaz
13. Âhımdan tiredi arş ile zemin
Hak Taalâ bizi eylesin emîn
Diyâr-ı gurbette kalan âdemin
Sanırlar âlemde cüdâsı olmaz
14. Durmayıp kanlı yaş döker bu dîde
Kâfir de kuludur melek huri de
Huzur-ı mahşerde ind-i Bâride
Kulunun â'lâsı ednâsı olmaz

15. Şahinden almıştır gönül inmeği
Pervaneden almış derviş dönmeği
Hasb-i hâl edinmiş hâre yanmağı
Şem'î'nin şem'inden pervâsı olmaz

63. ° ARZ-I HÂL ETME[G]E CESÂRET ETMEZ*

1. Hizmet eyleyenler bâb-ı ° âlîde
Hużûr-ı sulţānda kabāhat etmez
Belki olur anıñ hattı keşîde
° Arz-ı hâl etme[g]e cesâret etmez
2. Cem° olmuş bir yirde erbâb-ı dîvân
Bir iki mübtelâ etdiler kurbân
Ğazab tahtındadır ol şâh-ı hubân
Zümre-i ° uşşakân ° adâlet itmez
3. Güliñ ünsiyyeti olur hâr ile
Bülbül de ° aşkını bekler zâr ile
Gönül ister şarılmasın yâr ile
Bir iki püseye kanâ° at etmez
4. Derdliler şubha-dek olur uyanık
Tabîb arar gezer zaḥmına hâzık
Manşûr gibi dâra çekilse ° aşık
Yârinden ağıyâra şikâyet etmez
5. Neylesün uyanık bād-ı kesretde
Gelüp pervâneler dönmez hizmetde
Kûşe-i vahdetde şeb-i zulmetde
Şem°î hayâsıyla kanâ° at etmez

*C159: 23a; CU: 96a, 95b; A2105: 11b, 12a; İAKC: 45; İAKC: 159; K11360: 14b; NHO: 40b; FB: 15a, 15b; DŞ: 25; İAK: 34; FH: 31; MS: 132-133.

A.

1/1: eyleyenler: eyleyen[ler]-CU; idenler-DŞ. // 1/2: etmez: olmaz-A2105, NHO. // 1/3: anıñ hattı: gide-CU; deyü bir hat-A2105, K11360, NHO, FB, DŞ. // 1/4: ° arz-ı hâl: ° arzuḥâl-CU. // etme[g]e: şunmağa-şunmaya-CU; şunmağa-A2105, NHO, FB, DŞ. // etmez: olmaz-A2105, NHO. // 2/3: ğazab: ° azamet-CU. // 2/4: ° uşşakân: ° uşşaka-A2105, K11360, NHO, FB, DŞ; ° aşık-CU. // etmez: olmaz-A2105, NHO. // 3/1: hâr ile: hârınan-CU; hâriylan-A2105, K11360, NHO // 3/2: ° aşkını: ma° şukın-DŞ. // zâr ile: zârıylan-CU, A2105, K11360. // yâr ile: /.../-CU; yârıylan-A2105, K11360, NHO. // 3/4: püseye kanâ° at etmez: būsene ° inâyet /.../-CU. // etmez: olmaz-A2105. // 4/1: şubha-dek: şubha-dağ-CU; şabâha-dek-FB, DŞ. // 4/2: tabîb arar gezer: tabîbdır gezdirir-CU. // arar gezer: ararken-DŞ. // 4/4: yârinden: yârından-CU; yâriñ de-K11360, NHO; yârin[i]-FB; yâriñ[i]-DŞ. // etmez: olmaz-A2105. // 5/1: uyanık: uyanup-CU, A2105, K11360, NHO, FB, DŞ. // 5/2: dönmez: diler (...)-CU. // 5/4: hayâsıyla kanâ° at: ziyâsında şecâ° at-CU; ziyâsıyla şecâ° at-NHO; FB, DŞ. // hayâsıyla: ziyâsıyla-K11360. // hayâsıyla kanâ° at etmez: ziyâsıyla şecâ° at olmaz-A2105.

B.

CU, “Koşma” başlıklıdır.

C.

CU 3/3 ve 3/4 ‘te /.../ olan kısımlar sayfa yırtık olduğundan okunamamıştır.

Diğer tüm metinlerin ayak dizelerindeki “etmez”lerin hepsi A2105’deki metnin tümünde; NHO’da ise ilk iki dörtlükte “olmaz”dır.

CU, ilk 4 dörtlük 96a’da son dörtlük ise 95b’de bulunmaktadır. 96a’nın önce gelmesi hatalı olmakla birlikte numaralandırma yazmada olduğu gibi yapılmıştır. A2105 4/4 ve sonrası 12a’da; FB, 4. ve 5. dörtlükler 15b’de bulunmaktadır.

5.2. ARUZLU ŞİİRLER

64. OD-I ̐ASRETLE YANAR ŞİMDEN GERÜ CĀNEL-VEDĀ^c *

1. İftirākıñ düşdi albe beyt-i ramān el-vedā^c
Od-ı asretle yanar Şimden gerü cān el-vedā^c
2. ^c ĀŐıkım luf it abībulla'a yol vir varayım
Gice g nd z eylerim [ben] ayli efg n el-vedā^c
3.  lmeden g sterdi Mevl  Ka^c bei etdim av f
Bir daı g rmeklige olmaz mı meyd n el-vedā^c
4. ^c İnd-i devletde uŐur olduysa ^c afv-it el-am n
ĀŐik r oldu amu dilde pen hım el-vedā^c
5. Āb-ı zemzem r uma oldu ıd  ayrılma g c
 re ne oldu ud 'dan emr-i ferm n el-ved ^c
6. Kimine Mevl  naŐıb eyler kimi(si) g rmek diler
 rz lar g kde melekler yirde ins n el-ved ^c
7. Bi iki y z kır ikide amd ola acc eyledim
Eylerim ^c  mr m olunca Ő kr-i Yezd n el-ved ^c
8. *Şem^c  der[d]mend* misk n ulu b r-i ud 
Heftcum^c a eyledi beytinde mim n el-ved ^c

*A2385: 8b; C159: 25a.

A.

1/2: od-ı asretle: asretile- C159// 2/2: hayli:  h ile-C159. // 5/1-4/1: r uma oldu: r uma oldu-C159. // 6/2:  rz lar: ^c arz lar-C159 [5/2]. // 7/2: olunca: olduca-C159 [6/2]. // 8/1: der[d]mend: derdmend-C159 [7/1].

C.

A2385: 8b'de bulunan Şiir metninin 4. beyti C159'daki metinde yer almamaktadır.

F ^c il t n f ^c il t n f ^c il t n f ^c il n

65. İŞTE CĀNĀN İLİNE ȦĞRILDI RĀHİM EL-VEDĀ[°]*

1. İftirākıñ vaḳti himmet eyle şāhım el-vedā[°]
İşte cānān iline Ȧğrıldı rāhım el-vedā[°]
2. Gidişim sür[°] atlidir ümmīdim az gelmeklige
Bilmezem [°]avdet naşīb eyler mi Allāh'ım el-vedā[°]
3. Nesl-i ḳutbü'l-[°]ārifin pūs eyledim dāmānıñı
Defter-i dīvānıña yazma günāhım el-vedā[°]
4. [°]İnd-i devletde ḳuşūr oldıysa [°]afv-it el-amān
Āşikār oldı ḳamu dilde penāhım el-vedā[°]
5. Āsitān-ı [°]izzetin görmekligi ārzūladım
Yolda çöller diñlesün gitdikce āhım el-vedā[°]
6. Hacca niyet eyleyince yandı ḳandil-i Hudā
Nūra ğarḳ oldı o dem ḳalb-i siyāhım el-vedā[°]
7. *Sem[°]ī* yem pervāneler gelsün temāşā eylesün
Başım(a) aldım [°]aşḳ-ıla ben oddan külāhım el-vedā[°]

**NHO*: 42a; A2105: 14a; BYEK5290: 27b; İAKC: 51; K11360: 16a; FB: 17a, 17b; 42a; DŞ: 28; İAK: 120; FH: 35; MS: 139.

A.

1/1. himmet eyle şāhım: şāhım himmet eyle-FB-42a, DŞ; eyle şāhım-A2105. // 1/2: Ȧğrıldı: ayrıldı-BYEK5290. // doġrıldı-K11360. // rāhım: yolum-FB, DŞ. // 2/1: gidişim sür[°]atlidir: gidişimdir sevdiğim-BYEK5290. // 3/1: nesl-i ḳutbü'l-[°]ārifin: sen ḳutbü'l-[°]ārifinsin- FB, DŞ. // 3/2: dīvānıña: dīvānıma-BYEK5290. // 5/1: [°]izzetin: [°]izzeti-BYEK5290. // görmeklige: görmekligi-A2105. // ārzūladım: [°]arzūlarım-BYEK5290; K11360, FB. // 6/2: o dem: benim-K11360; o dem ḳalb-i siyāhım: bu ḳalb-i pūr siyahım-DŞ. // oldı o dem: oldum-FB. // 7/2: aldım [°]aşḳ-ile ben: giydım [°]aşḳla-BYEK5290. // ben oddan: oddan-K11360.

C.

FB, son iki beyti 17b'de bulunmaktadır.

FB: 42a'da FB: 17a'daki metne atıf yapılmıştır.

Fā[°] ilātün fā[°] ilātün fā[°] ilātün fā[°] ilün

66. ȦASRETİŇLE DİDELER DÖKSÜN KIZIL ȦAN EL-VEDĀ^c*

1. El-vedā^c ey^c āleme rahmet kılan Ȧan el-vedā^c
ȦasretiŇle dīdeler dōksün kızıl Ȧan el-vedā^c
2. Geldiğĩn vakt açılır himmet Ȧapısı^c āleme
Gitdiğĩn vakt eyleriz āh-ile efğān el-vedā^c
3. Seni hoşnūd eyleyenler irdiler maȦşşūdına
Nefsine tābī^c olanlar oldu pişmān el-vedā^c
4. Başı başa virelim ağlaşalım ey mü⁹ min(in)
Yine kaldı bizim ilen cürm-i^c işyān el-vedā^c
5. Üç yüz altmış gün gerekdir bir dahı görmeklige
Ol^c ömür Ȧayli^c ömrdür ruşşatlı meydān el-vedā^c (el-vedā^c)
6. On bir ayıŇ pādīşāhı sensiŇ ey māh-ı^c azīz
Bā-Ȧuşūş [hem sende] nāzīl oldu Ȧur'ān el-vedā^c
7. EvveliŇ ȦaȦ'dan gelüp ȦaȦȦ'a yine döndün yönüŇ
ȦalmadıŇ mücrimlerin üstünde mihmān el-vedā^c
8.-i ifȦārında yüz biŇ kul olur oddan āzād
Bāb-ı rahmet bā^c is-i mağfur-ı gufrān el-vedā^c
9. Yā ilāhi her Ȧuşūrımla Ȧabūl it el-amān
Sen Ȧabūl etmezseŇ āȦīr Ħāl perīşān el-vedā^c
10. Şem^cȦ hoşnūd eyledünse zī-sa^c ādetdir saŇa
Zıll olur maȦşşer yerinde^c arş-ı RaȦmān el-vedā^c

*FB:47b; K11360: 16a; FH: 91; MS: 140.

2/2: efğān: fiğān-FB. // 3/1: irdiler: yetdiler-FB. // 4/1: mü⁹mi(ni)n: mü⁹min-FB. // 5/2: elvedā^c (elvedā^c): elvedā^c-FB. // 7/1: döndün yönüŇ: tıtdıŇ-FB. // 8/1::duȦūl-i: FB. // 8/2:mağfur-ı gufrān: mağfūrū'l- gufrān-FB. // 9/1: Ȧuşūrımla: Ȧuşūrım(ız)la-FB. // 9/2: Ȧabūl itmez isen: sen Ȧabūl etmezsen-FB. // 10/2: zıll olur maȦşşer yerinde: olur maȦşşer yerinde hoş Ȧabur-FB.

C.

İlk kez okundu.

Fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilūn

67. BİR CÂNIM VAR RÂH-I ° AŞKA OLDU URBÂN İBTİDÂ*

1. amd-i Ramân eyleriz başladı dîvân ibtidâ
Bir cânım var râh-ı ° aşka oldu urbân ibtidâ
2. Menba° -ı mevcûd olan nûr-ı abîbin alk idüp
Zâtınıñ ° irfânına aşd itdi Yezdân ibtidâ
3. Rûh-ı pâkin bir mücevher koydı andîle udâ
Hem abîbi hem abîbi oldu cânân ibtidâ
4. udretiyle ol dedi var oldu ol demde hemân
° Arş-ı Ramân buyurdu emr-i fermân ibtidâ
5. Cümle ma° nâ-yı kitabullâhı cāmî° bi'n-naẓîr
Levh-i mafûza yazıldı nûr-ı ur°ân ibtidâ
6. Yüz yigirmi sâl içinde âdemi ey Şem°î yâ
Çâr ° unşurdan yaratdı virdi bir cân ibtidâ

*K11360: 2a; BYEK5290: 7b; BYEKFM: 55b; İAKC: 2; FB:2a; C99: 72b; DŞ: 3; FH: 2; MS: 86-87.

A.

1/1: eyleriz başladı: eyledim başladı-C99. // 1/2: oldu urbân-(BYEK5290, FB, C99, DŞ): urbân oldu-K11360. // 2/2: zâtınıñ: zâtın-C99. // 3/2: abîbi hem abîbi oldu cânân: habîb hem abîb oldu bir cânâ-C99. // 4/1: dedi: didi-BYEK5290. //oldı ol: old[ı] [ol]-FB. // ol dedi var oldıol demde hemân: emreyledi oldu hem râh-ı zemîn-C99. // ol demde hemân: ° âlem bî-gümân-DŞ. // 4/2: emr-i ferman: nûr-ı ur°ân-BYEK5290, BYEKFM. //5/2: nûr-ı ur°ân: emr ü fermân-BYEK5290. //6/2: çâr-ı ° unşurdan: ° anâşurdan-C99.

B.

C.99, “Dîvân” başlıklıdır.

C.

BYEKFM 5 beyit olup sabit metnin 5. beyti bu metinde yer almamaktadır.

Fâ° ilâtûn fâ° ilâtûn fâ° ilâtûn fâ° ilûn

68. HAMD Ü ŞÜKRİM RESM-İ HAṬ DÎVÂNA YAZDIM İBTİDÂ*

1. Besmeleyle hāmemi aldım ele ben evvelā
Hamd ü şükrim resm-i haṭ dîvāna yazdım ibtidā
2. ° Aşk meyinden Haḫ bize bir cur° a ihsān eyledi
Nūş idüp bezm-i elestden rūhumuz buldı şafā
3. Başladı mevc urmağa deryā gibi sultān-ı ° aşk
Bād-ı ° aşk günden güne buldı derūnumda nemā
4. Sinnimiz buldı nişābın biz daḥı uşlanmadık
Cehd [ü] ğayretle cihānda ° ömrimiz itdik hebā
5. Bir me° āşī mücrimem mürden za° if rūy-ı siyāh
Birledim Haḫḫ’ı Habībullāha itdim ittibā
6. Tevbeler olsun cemī° i ittigim ° işyānıma
Rāh-ı Haḫḫ’a şalmanı ğvā virüp nefsi-i hevā
7. Yādigār olsun deyü dîvānı tertib eyledim
Oḫsūñ ḥayr-ile yād itsūñ bizi bay [u] gedā
8. Dilerim bir nokṭasın Mevlā kabūl itsün hemān
Olmaya sehv-ile hīç sürç-i lisānımdan haṭā

*K11360: 1b; BYEK5290: 1b; İAKC: 1; FB: 1b; DŞ: 2; İAK: 1; FH: 1; MS: 85.

A.

1/2: Hamd ü şükrim: ḥamdı şükri-İAKC. //2/1: cur° a: ḫatre- FB, DŞ. // 4/1: biz daḥı: yine ben-BYEK5290. //4/2: cehd-i ğayretle: caḥile ğayret-BYEK5290. //cehd: cehl-İAKC, FB, DŞ. // ° ömrimiz itdik: ° ömrimi itdim-BYEK5290. // 7/1: dîvānı: [d]jivānı-BYEK5290. // 8/2: sehv-ile hīç: hīç sehv-ile-BYEK5290.

C.

Dîvânın başlangıç şiirleri olan bu dört metinde mahlas bulunmamaktadır.

DŞ 7/2 ve 8/2’de “gedā” ve “ḥatā” kelimeleri son hecelerinin çıkmamasından ötürü onarılmıştır fakat esas metin K11360 kabul edildiğinden metin üzerinde gösterilmemiştir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

69. ĀSĪTĀNIN(İ) EYLESÜN MĪNNETLİ BĀR-I ẖUDĀ*

1. Hemdemi olsun devām-ı devlet-iikbāl-ile
Āsitān(ı) eylesün minnetli bār-ı ẖudā
2. Eylesün baḥş-i şafāy her gelen aḥbāblara
ẖizmeti devr bu sekiz rŭznāleriñ etmek hevā
3. Böyle aḥbāb görmemişdir [...]çoḡdan berü
Ḥaḡḡını inkār iderlerse ẖudā olmaz rızā
4. Āferīn olsun yapan ūstād ile mi° mārına
Dikdi māşā° allāh deyiñ şānına bu ḡaşrı ẖudā
5. Eyledik iḥrāc gelüp gitmeklige tāriḡ-i Şām
Kimseye bākī degil °ālem misāfir *Şem°ī*yā

*FB-49b, MS: 92-93.

A.

2/2:hevā: hū āh (?) -MS.

C.

3/1: Mısra eksik olup vezne uyması için “[...]” şeklinde belirtilen yer tamir edilebilir.

MS de 3/1 için “mısra eksik” notunu düşmüştür.

Çeşitenmesine rastlanmamıştır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

70. DEVÂM-I ° ÖMR-İ DEVLETLE SÜRİŇ DEVRÂN-I MEVLÂNÂ*

1. Maķām-ı dil-güşādan eyleyiŇ seyrān-ı Mevlānā
Devām-ı ° ömr-i devletle süriŇ devrān-ı Mevlānā
2. Ne haddim var efendim ben saŇa ° arz-ı kemāl itmek
Sana bu ° ilm ü ° irfān kenz-i ° aşķ ihsān-ı Mevlānā
3. Mücevherden dağı morzerrinden
Merām üzre ķuruldı sāye-dār eyvān-ı Mevlānā
4. Çalınsun ney ķudüm dervişlerim devr-i semā° itsün
Oķınsın her seherde şavt-ile dīvān-ı Mevlānā
5. Muhabbetlü ° azīz Şems gelür her gün ider īmā
° Aceb mi gelseler tebrīkine rūḥān-ı Mevlānā
6. Ara bul āsitān-ı ° izzetinde ma° den-i ° aşķı
İderse ķatre āb ° ummān ider ° irfān-ı Mevlānā
7. Erenler himmetiyle [Şem°ī yā]tāriḥ ararlarsa
Merām üzre disün şa° yim yeder meydān-ı Mevlānā

*K11360: 2a; FB:2a, 2b; DŞ: 3; İAKC: 6/3; FH: 2; MS: 87.

A.

2/2: kenz-i: keşr-i-DŞ. // 4/1: itsün: eyler-FB, DŞ. // 6/1: ma° den-i: mürte-i-FB; müdin-i-DŞ.

C.

6/2: Mana ve vezin gereğı “ķatre-i” ibaresi “ķatre” olarak alındı.

İAKC, 1/1: “maķām-ı dil-güşādan”, 2/1: “ne haddim var efendim ben” sonrası ve 3/2’nin ilk kelimesi sayfa yırtığı sebebiyle okunamamaktadır.

K11360 3. beyit diğerk metinlerde yoktur.

Her üç metinde de mahlas bulunmadığı için, vezne uygun şekilde eklenmiştir.

FB, 3. beyit ve sonrası 2b’de bulunmamaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

71. MERHEM-İÇÜN YARADILMIŞTIR CEM[°] -İ ENBİYÂ*

1. Yoğ-iken bu [°] âlem-i eşyâ Ḥabībullah idi
Merhem-içün yaradılmıştır cemî[°] -i enbiyâ
2. El-amân olsun didim bu beyt-i Resûlullah'a ben
İntisâb eyler şehâ ey şehîd-i Kerbelâ
3. Çâr-yâriñ eylesün cürmim recâ ile qabûl
Ḥazret-i Ebâbekr [°] Ömer Osmân [°] Aliyyü'l-mürtezâ
4. Ben ne ḥaddimdir efendim vaşfıñı itmek beyân
Âl-i evlâd-ı Resûlullâha cân olsun fedâ
5. Her ğazel dīvâna taḥrîr eyledikce şâha sen
Şad-hezâr eyle şalât ile selâmı *Şem[°] İyâ*

*FB:2a; K11360: 1b; DŞ: 3; İAK: 1; FH: 1; MS: 86.

C.

Fâ[°] ilâtün fâ[°] ilâtün fâ[°] ilâtün fâ[°] ilün

72. ŞĀH-I KUTBÜ'L-° ĀRİFİNDİR SER-FİRĀZ-I EVLİYĀ*

1. Mevlevīyem Mevlevīyem pīrimiz Monlā-yı Rūm
Şāh-ı kutbü'l-° ārifindir ser-firāz-ı evliyā
2. Söyledim birkaç ğazel kılsun nazar erbāb-ı dil
Zihnımız itsün küşāde Ḥazret-i bār-ı Ḥudā
3. Kalmadı dünyā murādından muradım almadık
Eyledim beyti tavāf sa° y eyledim beyne's-şafā
4. Baş açık yalın ayak çıkdım ° Arafāt tağına
Gözyaşım itdim revān el kıldırup etdim duā
5. Ḥac idüpaçdım gözüm Ḥaqq'ın Ḥabībın görmege
Varayım yalvarayım ben ḥācetim kılsun revā
6. Kūbbe-i ḥaḍrāsını gördüm yüzüm sürdüm yere
Āsitān-ı ° izzetinde derdime buldum devā
7. Ravza-i pāk-i sa° ādetde niyāz itdim hezār
Gün-be-gün ° aşk āteşi buldı derūnumda nümā

*FB: 1b, 2a; İAKC: 1, 2; K11360: 1b; DŞ: 2; İAK: 1; FH: 1; MS: 85-86.

A.

4/2: gözyaşım itdim: gözyaşın itdim-K11360. // 6/1: ḥaḍrāsını: ḥaḍrātını-K11360, DŞ.

C.

DŞ'deki metnin beyitlerinin ikinci dizelerinin son heceleri yazmada çıkmamasından ötürü onarılmıştır fakat esas metin FB kabul edildiğinden metin üzerinde gösterilmemiştir.

FB, 6. ve 7. beyitler 2a'da bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

73. BÂ-ḤUŞŪŞ OLDURŞEFÂ° AT ḤÂZİNİ RŪZ-I CEZÂ*

1. Mısr'ı ihyâ eylemiş evlâd-ı maḥbûb-ı Ḥudâ
Nûr-ı ° ayn-ı Muştafâ ibn-i ° Aliyyü'l-Mürtezâ
Beyt-i evvel ravza-i pâk-i şehîd-i Kerbelâ
° Ömrün ifnâ eylediñ gelmez ḥuzûrunda ğınâ
Âsitân-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyâret evvelâ
Bâ-ḥuşûş oldur şefâ° at ḥâzini rûz-ı cezâ
2. Sitti Zeyneb himmeti sitti Nefîse ḥâzret[i]
Bu iki sulţân Velî Mısr[°a] virenler rif° ati
Varıcaḡ bâġ-ı cinânında olurlar zîneti
Pendimi gûş eyleyiñ sizler Muhammed ° ümmeti
Âsitân-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyâret evvelâ
Bâ-ḥuşûş oldur şefâ° at ḥâzini rûz-ı cezâ
3. Evliyâu'llâh-ı Mısr'ın içinde yok ° aded
Serseri gene daḡın âdâbını kendiñ gözet
Ḥâcılar maḡbûl-i ḥacc olmaḡlıġa isteñ sened
Cürmümüz ° afvın recâ itsün Ḥudâdan âl-i ced

*K11360: 3a;BYEK5290: 2a, İAKC: 5, 6; FB:4a, 4b; DŞ: 6, 7;C159: 24a, 24b; C159: 26b; İAK: 123, FH: 6; MS: 91, 92.

A.

1/4: Mısr'ı ihyâ: Mısr'ı inyâ-İAK. //eylesiñ: eylediñ-FB, DŞ. // 1/2:° Aliyyü'l: ° Aliyyi'l-FH. // 1/5: Ḥasaneyn: Hüseyne'i-BYEK5290;Hüseyne-İAK. // 1/6: oldur: olur-BYEK5290. // rûz-ı: rozi-İAK. 2/1: himmeti: ḥâzret-i-C159: 24a. //sitti Nefîse: sünnî nisab-ı-İAK [3/1]; sünnî nisab-ı-FH [3/1]. //ḥâzret[i]: ḥâzrâti- FB [3/1], hazerâtı-MS [3/1]. // Nefîse: naḡîbe-BYEK5290 [3/1]. // 2/2: bu: ol-C159: 24a. // Mısr[°a]: Mısr'a-BYEK5290 [3/2], FB [3/2], DŞ[3/2]. // 2/3: varıcaḡ: varacaḡ-C159: 24a. // bâġ-ı cinân: (bâġ-ı) bâġ-ı cinân-FB [3/3]. // olurlar: bulurlar-BYEK5290 [3/3], DŞ [3/3], C159: 24a, İAK [3/3], FH [3/3]. // zîneti: ziyâret [3/3]. // 2/4: pendimi: bendimi-C159: 24a. // gûş: göş-İAK [3/4]. //2/5: Ḥasaneyn: Hüseyne'i-BYEK5290; ;Hüseyne-İAK. // 2/6: oldur: olur-BYEK5290. //rûz-ı: rozi-İAK. // 3/1: Evliyâullâh-ı Mısr'ın: Evliyâ-ı bu Mısr'ın-C159: 24a [1/1]; Mısr'ın içinde yok: Mısr'ın içinde yokdur-DŞ [2/1]. // içinde yok: yok(dur) içinde-FH [2/1]. //yok: bî-BYEK5290 [2/1]; yokdur-C159: 24a [1/1]. // yok ° aded: çoktur biâdet-İAK [2/1]. //3/2: gene daḡın: gezme taḡın-FB[2/2], DŞ [2/2], C159: 24a [1/1]; gezme taḡın-İAK [2/2]; gezme şaḡın-BYEK5290 [2/2]. // 3/3: ḥâcılar maḡbûl-i ḥacc olmaḡlıġa isteñ: ḥâşıl[ı] maḡbûl [de] olmaḡlıġa isterseñ-BYEK5290 [2/3]. // maḡbûl-i ḥacc: makbul olmaḡlıġa-İAK [2/3]. // isteñ: ister-FH [2/3], MS [2/3].

B.

C159: 24a'da bulunan şiirde, diğr şiirlerde bulunan 5. ve 6. mısralar yazılmayıp beyitlerin yanına “yine öyle, kezâ, bu da öyle” anlamında nakarata işaret eden “eyzan” notu düşülmüştür. İAKC, “Na° t-ı ° Alî” başlıklıdır. İAK, metnin başında “Altılı koşma” notu düşülmüştür.

C.

C159: 26b'de metnin sadece ilk bendi yer almaktadır. C159: 24a'da ise metnin kalan kısmı bulunmaktadır. Müstensih tarafından sonradan ilk bend kaydedilmiş olmalıdır. K11360: 3/3-C159/ 24b: 1/4 ve K11360: 3/4-C159/ 24b: 1/3'e karşılık gelmektedir.

İAKC şiirinin 2. ve 3. bendlerinin sırası esas kabul edilen metne göre yer değiştirmiştir. Son bend 6'dadır.

FB 5. bendin son iki dizesi 4b'de, DŞ, sonuncu bend 7'de bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyāret evvelā
Bā-ḥuşuş oldur şefā^c at ḥāzini rūz-ı cezā

4. Mezheb-i pāk-i Īmām-ı Şāfi^c Ī'ye varmadan
Tekke-i sünnī sekīnede niyāza ṭurmadan
Cāmī^c -i Ezher behişt bağında güller dirmeden
Ḥazret-i Yūşuf maḳāmı cāha yüzler sürmeden
Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyāret evvelā
Bā-ḥuşuş oldur şefā^c at ḥāzini rūz-ı cezā
5. ^c Arz-ı ḥālīm virmişem ben kendi destimle şehā
Āl-i evlād-ı Resūlullāh'a cān olsun fedā
Cedd-i pāk-i Muştafā'dan ümmetin etsün recā
Ḥacca gitmezden evvel der(di) derdimend *Şem^c Ī gedā*
Āsitān-ı Ḥasaneyn eyleñ ziyāret evvelā
Bā-ḥuşuş oldur şefā^c at ḥāzini rūz-ı cezā³⁷³

³⁷³3/5: Ḥasaneyn: Hüseyñ'i-BYEK5290; Hüseyne-ĪAK. // isteñ: ister-FB [2/3], DŞ [2/3]. // 3/6: oldur: olur-BYEK5290. // rūz-ı: rozi-ĪAK. // 4/2:sünnī: sünnet-C159: 24a [3/2]. // sünnī sekīnede: /.../-BYEK5290. // her: hem-FB, DŞ. // 4/5: Ḥasaneyn: Hüseyñ'i-BYEK5290;Hüseyne-ĪAK. // 4/6: oldur: olur-BYEK5290. // rūz-ı: rozi-ĪAK. // 5/1: virmişim ben: virmiş idim-DŞ. // 5/2: Resūlullāh'a cān: Resūl'a cānımız-C159: 24a [4/2]. // 5/3:ümmetin: cirmimiz-C159: 24a [4/3]. // 5/4:ḥacca gitmezden: ḥaccıñı etmezden-BYEK5290. // evvel der(di): evvel dir-FB; evveldür-DŞ. // evvel der(di): muḳaddem-C159: 24a [4/4]. // der(di) derdimend: derdimend-BYEK5290. //5/5: Ḥasaneyn: Hüseyñ'i-BYEK5290; Hüseyne-ĪAK.// derdimend: derd-mend-C159: 24a [4/4]. // 5/6: rūz-ı: rozi-ĪAK.

74. Kİ ZİRÂ DİL VİRENLER YİTDİLER BU YOLDA MAKSÛDA*

1. Egerçe dil virirseñ kıl taḥammül cev-r-i maḥbûba
Ki zîrâ dil virenler yetdiler bu yolda maksûda
2. Gelince şıḥḥati beytü'l-ḥazānda aḡladı gezdi
Peyâm-ı bûy-ı Yûsuf tûtiyâyı çeşm-i Ya° kûb'a
3. Dime ḥâlim mûkedder oldı n'eyleşem [de] n'etsem
Ḥudâ erḥamdır ey dil kûşe-i vaḥdetde menkûba
4. Ümîdi kaç° olursa [vuşlat-ı] dilberden ° uşşâkıñ
Dilâra zülfi zencîr olması bâ° iş mi meczûba
5. Saña ° irfân-ı Ḥaḡ bir pâye-i ° uzmâdır ey *Şem°î*
Heveskâr oldığıñ aḥmaqlığıñdır câh-ı manşûba

*A2105: 2b, 3a; BYEK5290: 41a; K11360: 26a; İAKC: 98; FB: 29b; NHO: 54b; DŞ: 52, 53.

A.

1/1: Egerçe: egerçi-K11360; eger-NHO. // 3/1: ben n'eyesem: n'eyleşem-BYEK5290. // 3/2: erḥamdır: rāḥimdir-BYEK5290. // 4/1: [vuşlat-ı] dilberden: dilberinden ...-BYEK5290; [vuşlat-ı]:vuşlat-ı-K11360 [3/1]. // 5/1: ° uzmâdır: ° ummâdır-K11360 [4/1].

C.

A2105, 4. beyit ve sonrası 3a'da bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

75. YARATDI BUNCA MAHLŪKIN CEMİ° SİN KEREM BİL HA*

1. Elā ey kudret-i Haḫḫ'a irişmez bunca ° āḫıl ha
Yaratdı bunca maḫlŭḫın cemī° sīn kerem bil ha
2. Tedārik etmediñ ġāfīl ne ġafletde yatarsıñ sen
Göçüñ yükletdi kervāna uzaḫdır anda menzīl ha
3. Münādīler nidā eyler cehīme ° āşīler girsın
Anıñ içinde aḫşam yok yanarsıñ anda biñ yıl ha
4. İlähi etdigim ° işyānıma biñ kez kılam tevbe
Yüzünde var iken ḫara dīvāna varma müşkil ha
5. Şefā° at yā Muḫammed rūz-ı maḫşerde meded senden
Dutup dāmānıñı Şem° īzebāniler dise ilha

*C: 159: 21b; C4: 443; KY: 97b; İAKC: 3, 5; K11360: 3b; FB: 3b; DŞ: 5, 6; OY: 162/5; İAK: 104; FH: 5; MS: 91.

A.

1/2: yaratdı: itdi-İAKC. //bunca: cümle-C4, FB, DŞ // maḫlŭḫın: maḫlŭḫı-KY. //kerem: böylece-C4, DŞ. // kerem bil: bilin[ir]-FB. // 2/1: etmedin: görmeyüp-KY. //ġafletde: [ġafletde]-C4. // ġafletde yatarsın sen: yatarsın bu ġafletden-KY. //yatarsın: yatarsuñ-K11360; yatarzın-OY. // sen: sen (ḫū)-C4. 2/2: yükletti: yüklendi-İAKC, FB. // yükletdi kervāna: kervānı yüklendi-KY; kervāna yüklendi-K11360; kervānı yüklendi-OY. //3/1: eyler: ider-C4; itdi-KY; itdin-OY. // girsın: girsın (ḫū)-C4; girsün-KY. // 3/2: anıñ içinde aḫşam yok yanarsıñ anda biñ yıl: günahı mīḫdārı yansun olunca emr-i Haḫḫ bil-KY; günāhı mīḫdārı yansun olunca emr-i Hak bil-OY. //4/1: İlähi etdigim ° işyānıma: benim itdiklerim ° işyānlara-KY; benim itdiklerim işyānlara-OY. //4/2: yüzünde var iken ḫara: yüzümde ḫara var iken-KY, OY. // varma: varmaḫ-C4. // 5/1: yā Muḫammed rūz-ı maḫşerde meded senden: kıl Efendim āh bana sen rūz-ı maḫşerde-KY; kıl efendim āh bana sen rūz-ı maḫşerde-OY. // 5/2: dutup: tutup-KY; tutup-OY.

B.

C4, “Ġazel” başlıklıdır. Şiirin sonunda “Temmet” yazılıdır.

KY, “Semā° ī” başlıklıdır.

5/1: yā Muhammed: isterüz-FB (çıkma).

C.

DŞ, 2. beyit ve sonrası 6’da bulunmaktadır.İAKC, ilk üç beyit 3, diğer iki beyit ise 5’tedir.

Beyitlerin ikinci dizelerinin sonunda kaydedilen “ha”ların vezne uyması açısından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca “ha”lar bir anlam taşımadığından icra esnasında ezgi ile söylenmiş sözler olabileceği düşünülmektedir.

C4, 2/1, 3/1’de geçen “ḫū”lar da icra sırasında söylenmiş olmalıdır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

76. YOK İKEN BU ° ARŞ-I KÜRSİ LEVH-İ KALEM ° ARZ-I SEMÂ*

1. Zât-ı nûrından seni halk itdi Mevlâ ibtidâ
Yok iken bu ° arş-ı kürsi levh-i kalem ° arz-ı semâ
2. Raḥmetenli'l-° âlemin kıldı seni cenâb-ı kibriyâ
Enbiyâlar serverisiñ ḥazretâ yâ ḥazretâ
3. Ḥazret-i Qur'ân seniñ için indi maḥbûb-ı Hudâ
Nûr-ı Ḥaqq'ıñ ḥâz.... Ahmed Muḥammed Muştafâ
4. Ḥurmetin-çün halk olundu evvelâ bu kâ° inât
Garra-i rûyıñ görmege mâr-ı biñ yıl etdi ...
5. Şekk idenler gördiler etdi semâdan....
/.../
6. Şâm'î teşrifiñde sâye indi ... señde seḥâb
Geldi ruhbân Ḥaqq nebîsiñ diyüben virdi cevâb
7. Gelmesiñ bu ° âleme inmezdi yüz dört kitâb
/.../
8. Ol şeb-i Mi° râc'a vardı Ḥâzret-i Ḥaqqü'l-yaḳîn
Cümle ma° nâ-yı kitâbullâh sen olduñ emîn
9. Ḥürmet-i rûyıñla rif° atlendi yürüdi zemîn
/.../
10. Çıkdı dīvârdan selâmiñ almağa tırdı ḥacer
Ḥâkipâye baş egüp yüz sürmege geldi şecer
11. İki şakḳ atdı semâdan koynıña girdi kamer
Ḥad-ı evşâfiñı vasf itmege *Şem°î* derbeder

*AK50: 14b.

C.

İlk kez okundu.

“Na° t-ı Şem°î”başlıklıdır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

77. ALDIM BİR İKİ PŪSE-İ ALMASIN(A) ECİNKA *

1. Sevdim yine bir Leh güzelin ismi İlinka
Aldım bir iki pŭse-i almasın(a) Ecinka
2. Vuşlat iline toğrı dümen tutmuş-idi dil
Çarmıhda ğaḡab bādını yelkene [bu] Ninka?
3. Bilmem dilini burnı ya efsed mi (?) söyler
Çalar çağırır rengi peçe elde bu Rinka/Budinka(?)
4. Bir Rŭm ili şahbāzı gezer pek dili tatlu
Piştovları mandır beldeLatinka
5. Güftŭñ işidŭp şeker(i)n[i]hāzırladır ° ālim
Feth oldı ğamdan derd gibi *Şem°ī* Meninka

*A2105: 3a; K11360: 26a; NHO: 54b; FB: 29b; MS: 185.

C.

2/2: “yelkene”, yelkâne şeklinde yazılıdır.

Metinler çok bozuk olduğundan mukayesesi yapılmamıştır.

Veznin *mef° ūlŭ mefā° ilŭ mefā° ilŭ fe° ūlŭn* olduğu anlaşılmakta fakat vezin aksamaktadır.

78. PĀYE-İ RİF^c AT CİHĀNDA PŪS-İ DĀMĀNDIR BANA*

1. Hāk-i pāy-i devlete yüz sürmesi şandır baña
Pāye-i rif^c at cihānda pūs-i dāmāndır baña
2. Kūşe-i vahdetde de bu hāsta-dil mecrūh iken
İltifātın remz ile iksīr-i dermāndır baña
3. Hācılar bayramıdır tekbīr ile gel yanıma
İsteseñ cān virmemek^c ıydiñde^c işyāndır baña
4. İntizārım rāhın üzre beklerim çokdan berü
Bir cemālin görmesi manşüb-ı İrān'dır baña
5. Her kuşūr ile kabūl eylerseñiz *Şem^cī* kulı
Zümre⁹ -i erbāb-ı dil beyninde^c unvāndır baña

*FB: 2b; K11360: 2a, 2b; A2385: 59b; İAKC: DŞ: 3, 4; FH: 2; MS: 87-88.

A.

1/1: baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360. // 1/2: dāmān: dāmen-DŞ. // baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360. // 2/2: baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360. // 3/2: baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360. // 4/2: baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360. // 5/1: kulı: kulıñ-K11360. // baña-(İAKC, DŞ): bana-FB, K11360.

C.

FB 2. beyit ve sonrası 2b'de; DŞ 2. beyit ve sonrası 4'de bulunmaktadır.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

79. DÜŞMÜŞEM ° AŞK BAHRINA LEYL Ü NEHÂR OLMAZ BANA*

1. Bir dīvāne meşrebim nāmusı °ār olmaz bana
Öyle bir baħrim ki hīç ĥadd-i kenār olmaz bana
Dost dīdārın görelī gōñlüm aķar şular gībī
Düşmüşem ° aşk baħrına leyl ü nehār olmaz baña
2. Çıkma mı şayyād olanlar çeşm-i āhū қаşdına
Şayd-ı āhū etmege girdim bu arslan postuna
Āşiyān yapıdım oturdum kūh-ı Qaf° ın üstüne
Pāyim ° anķa degme bir murğ-ı şikār olmaz baña
3. Bir meķādir ańlamaz dildāra gōñlüm oldı bend
Çekdigim cevı-i cefāya eyledi ° ālem pesend
Bir ĥurīdār-ı ġamıńla yok bana aşlā menend
Kā° inātın ĥalkı gelse ĥişşedār olmaz baña
4. Bu cihānıń varı ° indimde ķamu zıll-i ĥayāl
Fıkr-i yāre düşeli ķalbimde yokdur kıyl [ü] ķāl
Şem°i° niń pervānesiyem istemem māl-ı melāl
Āsitānıń beklemekden özge ķār olmaz baña

*FB: 3b; K11360: 3b; A2385:53b; İAKC: 3; DŞ: 5; İAK: 133; FH: 5; MS: 90.

A.

1/2: baħrim: baħr-i °umman-A2385. // baña-(İAKC, A2385, DŞ): bana-FB. // 1/3: bir su: sular-A2385, İAKC. // 1/4: düşmüşem: talmışam-A2385. //bana-(İAKC, A2385, DŞ): bana-FB. // 2/1: kaçdıña: şaydıña-A2385 [3/1]. // 2/2: şayd-ı āhū itmege: şayd-ı āh itmeklige-A2385 [3/2]. // 2/3: yapıdım: kırdım-A2385 [3/3]. // 2/4: bana-(İAKC, A2385, DŞ): bana-FB. // 3/1: oldı: olur-A2385 [2/1]. //3/3: ġamıńla: ġamım ki-K11360, A2385 [2/3]. //aşla: yā hū-A2385 [2/3]. // ¾: bana-(İAKC, A2385, DŞ): bana-FB. // 4/4: bana-(İAKC, A2385, DŞ): bana-FB.

C.

Diğer metinlere göre A2385'teki metinde 2. ve 3. bentlerin yerleri değişmiştir.
2. bendin 1. ve 2. mısraları İAKC metninde 3 ve 4. mısralara tekabül etmektedir.
Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

80. BÜRÜDET DURSUN GEREK DÂİM BAHARLA YAZ BANA*

1. Gıybetden özge hoş haldir bilmez ağyar saz bana
Bürüdet dursun gerek dâim baharla yaz bana
2. Aslı faslın bilmeyenler heman kil(i) [ü] kal eyler
Sevki Hakkı anlamaz anlar belki o bir naz bana
3. Rıza babında sermayemiz hoş tevekkül ancak
Anların olsun güft ü gûlar lâzımdır raz bana
4. Defteri ruz-i elestden bihaber ol münkiran
Ederler biasıl bühtan yeter bunca söz bana
5. Cevr(i) [ü] cefa tığn çekip gelsünler dahi varsa
Şûle-i Şem'îm artar bu eza olur öz bana

*İAK: 89.

B.

Metnin başında “Koşma” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

Koşma notu düşülen şiir beş beyit olup, koşma değildir.

Fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

81. ÇEŞM-İ MESTİŦ REMZLE SÜZDİŦ MERĀĶ OLDI BAŦA*

1. Sen bugün nādān ile gezdiŦ merāĶ oldı baŦa
Çeşm-i mestiŦ remzle süzdiŦ merāĶ oldı baŦa
2. BaşıŦ açdıŦ nāz ile itdiŦ perişān perçemiŦ
Gülerek destārıŦı çözdüŦ merāĶ oldı baŦa
3. Rū-siyāh aġyāra ruĥşat virmeye n’oldı sebeb
Sevdiğim birkaç şeker ezdiŦ merāĶ oldı baŦa
4. NiyetiŦ teşrīf idi bu şeb bizim ġam-ĥāneye
Söyle rāhıŦda niçün azdıŦ merāĶ oldı baŦa
5. Yok iken bende liyāĥat bābıŦa ĥāciblige
Şimdi bir deftere yazdıŦ merāĶ oldı baŦa
6. İltifātıŦ yok idi *Şem’ī* kuluŦ bī-çāreye
Kara taşla baġrımı ezdiŦ merāĶ oldı baŦa

*A2385: 11b; C135: 46b; TDKC3: 27; K11449-0769a; K11360: 4a; BYEK5290: 9a; FB: 3a, 3b; DŞ: 2b; FH: 5; MS: 89-90.

A.

3/1: ruĥşat virmeye: ĥurmet etmege-K11449 [2/1]. // virmeye: virmege-C135, FB, DŞ. 2/2: Tūĥī-ves birkaç şeker ezdiŦ merāĶ oldı baŦa-K11449 // 4/1: ġamĥāneye: çileĥāneye-4/1. // ġamĥāneye: bu ĥāneye-C135, K11449, DŞ. // 5/2: Şimdi bir deftere: *Şem’ī*’yi ser-deftere-C135, TDKC3, K11449, K11360, FB, DŞ.

B.

K11449 “Dīvān” başlıklıdır.

C.

A2385’teki metin diğerlerinden bir beyit fazladır.

K11449’daki metinde diğer metinlere göre 2. ve 3. beyitler yer değiştirmiştir.

Fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilātün fā’ ilün

82. O DA MAHBŪB-I ŞĀDIK BENDEŇİZDİR PŪS-İ DĀMĀNA *

1. Virince ° arz-ı hālim kıl naẓar luṭf it vezīrāna
O da maḥbūb-ı şādık bendeñizdir pūs-i dāmāna
2. Ne deñlü bī-edeblik eyledimse sen de afv eyle
Ki zirā nāmımız mānend-i Belķıs [u] Süleymān'a
3. Cemāliñle müşerref olmağı Mevlā naşīb itse
Ṭuram başı kabaķ yalın ayaķ dīvānda dīvāne
4. Sebebsiz ğurbetiñ kahrını kimse ihtiyār etmez
Semi°nā kim dimez bir şāh-ı ° ādīl bezm-i fermāna
5. Felāṭūn-ı ° aşır olsam da tıfl-i mektebim el-ān
Ḥudā'ya şad-hezārān ḥamd ü şükrim var edibāne
6. Ferāmūş itmesünler ḥāṭırı devletlerinden hiç
Selām olsun ne deñlü var ise erbāb-ı ° irfāna
7. Perīşān oldığıñdan iltifātıñ yokdur ey *Şem°ī*
Düşünsün kaşır-ı virāne ki seyr it[sen] naẓīfāne

*DŞ: 51; İAKC: 97; FB: 47a, 47b; İAK: 169; FH: 67; MS: 203.

A.

1/1: virince: varınca-İAKC, FB. // 1/2: dāmāna: zamāne-FB. // 2/1: eyledimse: eyledim[se]-FB. // 2/2: mānend-i Belķıs [u]: mānende Belķıs'dan-FB. // 3/1: olmağı: olmayı-FB. // 3/2: ṭuram: duram-FB. // 4/1: ğurbetiñ: ğurbetiñ-FB. // 4/2: bezm-i: yazsa-FB. // 5/1: Felāṭūn-ı: Eflāṭūn-ı-FB. // 5/1: tıfl-i: tıflı-FB. // 5/2: ḥamd ü şükrim: ḥamd [ü] şükrim-FB. // 7/1: yokdur: yok[dur]-FB.

C.

FB, 2. beyit ve sonrası 47b'dedir.

FB, 4/2: *Semi°inā* ve *eta°nā*: “Duyduk ve boyun eğdik” (Bk. Bakara 2/285; Nisâ 4/46; Mâide 5/7; Nûr 24/51 vd.)

Mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün

83. EHL-İ DİLLER NÜŞ-İDER AĞIŃ DİMEZ MİYDİM SAŃA *

1. Tırma cev̄r eyle güzel çağıñ dimez miydim saña
Ehl-i diller nüş-ider ağıñ dimez miydim saña
2. Leşker-i Hindūlara yüz virdiñ ey şāh-ı cihān
Bereler gül şokma yanağıñ dimez miydim saña
3. Murg-ı dil pervāz ider belki kafesden nāgihān
Kaşr-ı dilden kesme ayağıñ dimez miydim saña
4. Hālet-i nez^c e getürdi āteş-i ^c aşkıñ beni
Göz göz oldu sīnede dağıñ dimez miydim saña
5. Meyve-i hūsnūñ diriğ itdiñ bu *Şem^cī* hasdadan
Bir gün olur bozılur bağıñ dimez miydim saña

*TDKC3:2; BYEK: 5290; İAKC: 6/2; K11360: 2b; FB: 2b; DŞ: 4; FH: 3; MS: 88.

A.

1/1: tırma: durma-K11360. // çağıñ: cānım-FB.// cev̄r eyle güzel: cev̄r it geçmeden-DŞ. // Hindūlara yüz virdiñ: Hindūların yüziñe dön-BYEK5290. // 4/1: getürdi: getür[di]-BYEK5290. //5/1: hasdadan: hastadan-FB, DŞ.

B.

“Gazel” başlıklıdır.

C.

K11360’da tüm “saña”lar “sana” şeklinde yazılmıştır.

Fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilūn

84. HAZRET-İ ÂDEM GİBİ GİRSEÑ HEZÂRÂN YAŞINA*

1. ° Āķibet sen de gelürsiñ bu şırañıñ başına
Hazret-i Âdem gibi girseñ hezârân yaşına
2. Cihân bir kimseye bâķi degil aldanma gel
Ėaflet ile aldanup meyl itme ħalb naķķāşına
3. Çäre yok olsañ gerekdir sen de muħtāc-ı du° ā
Oķu bir kez *Fātiħa* baħş eyle dīn ħardaşına
4. Girmedi ħabre benimle ° ıyāl ü evlād-ı māl
Perk idüp toprağı tağıldı başımdan āşınā
5. Ey birāder baķ bana yetmez miyim ° ibret sana
Şem° ĩnāmem bir nişān olsun mezārım taşına
6. Zāhirinden müslimāndır kimse bilmez ya ħālını
Şad-hezār la° net olsun ° ālemin ħallāşına

*C180: 6b; C140: 26a; C159: 10b, BYEK5290: 42a; MFKM10: 166a, 166b; İAK: 190; FH: 105-106; MS: 190.

A.

1/1: gelürsiñ bu: geldiñ bu gün-C159. // Hazret-i Âdem gibi girseñ hezârân yaşına-MFKM10. // 1/2: ° Āķibet sen de gelürsiñ bu şırañıñ başına-MFKM10. // 2/1: Kimseye bâķi degil fāñi cihân zıll-i ħayāl-C140; Bu cihân Kimseye bâķi degil zıll-i ħayāl-BYEK5290; Kimseye bâķi degildir şu cihân zıll-i ħayāl-MFKM10. // cihân bir: bu cihân-C159. // aldanma gel: zıll-i ħayāl-C159. // 2/2: aldanup meyl itme: meyl idüp aldanma-C140, MFKM10. // 3/1: çäre yok: ° āķibet-C140, C159, MFKM10. // gerekdir: [gerekdir]-BYEK5290. // 3/2: bir kez: birkaç-C140, MFKM10. // oķu bir kez: o[ķu] birkaç-C159. // 4/1: girmedi: Ėitmedi-MFKM10. // ° ıyāl ü evlād-ı māl: āl-i evlād-ile māl-C140, C159, BYEK5290; hani evlād u menāl-MFKM10. // 4/2: perk: berk-C159, BYEK5290, MFKM10. // toprağı: toprağı(na)-C140; toprak-C159. // tağıldı başımdan: toprak dağıldılar [başımdan]-C159; başımdan tağıldı-MFKM10. // 5/2: olmuş: oldı-C140, C159, BYEK5290, MFKM10.

B.

C.159, “Ėazel” başlıklıdır.

C180, metnin sonunda 1290 [1874] tarihi yazılıdır.

C.

Sabit metin dışındaki şiirler beş beyittir. 6. beyit diğerk metinlerde yoktur. C159’da bulunan 1290 [1874] notu, muhteleme şiirin cöngede kaydedildiğı tarih olmalıdır.

Bu şiir *Şem°* ĩnin mezar taşında yazılıdır. Kitabede dört beyit bulunmaktadır. Buna göre:

Her dört metindeki ilk beyit mezar taşı kitabesinde bulunmamaktadır.

2/1: Bu cihân kimseye bâķi degildir zıll-i ħayāl-MTK [1/1]. // 4/1: ° ıyāl evlād-ı māl: āl-i evlād ile māl-MTK [3/1]. // 5/2: şāmeme-nāmım-MTK [4/2]. // olmuş: oldı-MTK [4/2].

Mezar taşı kitabesinden okunan metin C.140 ve C.159 büyük benzerlik göstermektedir. Esas metin kabul edilen C. 180 ise diğerk metinlerden bir beyit fazladır. Bu fazlalık belki de sonradan eklenmiş olabilir çünkü mahlasın söylendiğı beyitten sonra gelmektedir. Ayak tuttuğı için dāhil edilmiştir. Bununla birlikte kitabedeki metinle diğerklerinin benzer olması diğerk metinlerin de sabit metin olabileceğı ihtimalini beraberinde getiriyor. Daha çok icra edilip kulakta böyle kalmış olabilir veya kitabeyi yazan kişı bu metni görmüş olabilir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

85. CÂN FEDÂ YOLUNDA CÂNÂNIM DİMEZ MİYDİM SAÑA*

1. Yanıma geldikce civânım dimez miydim saña
Cân fedâ yolunda cânânım dimez miydim saña
2. Sen der idiñ ölme var ayrılma yok benden saña
Uşanıñ da vazgeliñ cânım dimez miydim saña
3. Mey şunarken kendi destîñle baña nüş et deyü
Oğşayup öpdükce mestânem dimez miydim saña
4. Lâle tağ gerdânıma dellâla vir gezdir beni
° Abd-i Memlûkem dimek şânım dimez miydim saña
5. Râzı oldum gül cemâliñ görmege üç günde bir
Bülbülüm gel diñle efgânım dimez miydim saña
6. Yakdıgıñ demde fitil-i *Şem°î* ya âteşlere
Doldı eş° arımla dîvânım dimez miydim saña

*C136: 14b; K11449: 35a; K11360: 3b, 4a; C43: 8b; TDKC3: 24; A2385: 1a; A2396: 42a; BYEK5290: 8b; FB: 3a; DŞ: 4; FH: 4; MS: 89.

A.

1/1: civânım: sultânım-K11449, 11360, TDKC3, A2396; mestânem-C43, FB; şultânım-A2385; mestânım-MS. // 1/2: yolunda: yoluna- C43; fedâ yolunda cânânım: fedâ (etdim) yoluña hanım-A2385. // 2/1: der idiñ: didikce-K11449, C43, TDKC3, A2385, A2396. // ölme: ölüm-C43, A2385. // 2/2: uşanıñ da: uşanıp da-TDKC3; uşanıp da-BYEK5290. // vazgeliñ: vâzgeçen-K11449, A2396, K11360. // uşanıñ da vazgeliñ: uşanıp da vâzgelür-C43; uşanır da vazgeçen-A2385; uşanıp da vazgeçen-FB, DŞ. // cânım: cânânım-A2385. // 3/1: şunarken: virirken-K11449, K11360, C43, BYEK5290, FB, DŞ. // 3/1: şunarken: virirken-A2385 [4/1], A2396 [5/1], MS. // nüş et deyü: nüş itdirüp-C43. // 3/2: oğşayup: oğşayup-A2396 [5/2]. // oğşayup öpdükce: püseler aldıkça-C43. // 5/1: oldum: ol(ur)dum-K11449 [4/1], TDKC3, FB, DŞ. // görmege: görmeye-A2396 [4/1]. // 6/1: Gördüğüm dem dem fitil-i *Şem°î* mi yakdıñ oda-K11449; /.../ yakdıkça hem bu *Şem°î* mi ateşlere-C43; Gördüğüm demde fitil-i *Şem°î* mi yakdıñ oda-TDKC3; Gördüñ de demde fitil-i *Şem°î* mi yakdın oda-A2385; Gördügi demde fitil-i *Şem°î* mi yakdıñ oda-A2396. // demde: demden-FB, DŞ. // *Şem°î* ya: *Şem°î* mi-BYEK5290, FB, DŞ. // 6/2: doldı eş° arımla: doldı eş° arıñla-K11449; şoldı eş° arıñla-K11360. // tldı eş° arıñla-C43, TDKC3, A2385, A2396, BYEK5290, FB, DŞ.

B.

K11449 ve TDKC3 “Ğazel” başlıklıdır.

C.

TDKC3 5 beyit olup sabit metne göre 3. beyti eksiktir. C136, 5. beyit TDKC3’te 3. beyittir. Eş metinlerde yer değiştiren beyitler şunlardır:

C136/3-A2385/4, A2396/5; C136/4-K11449/5, K11360/5, C43/5, A2385/5, A2396/3, BYEK5290/5, FB/5, DŞ/5; C136/5-K11449/4, K11360/4, C43/4, TDKC3/3, A2396/4, BYEK5290/4, FB/4, DŞ/4. C136/6-TDKC3/5.

K11360, 2. beyit ve sonrası 4a’da bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

86. DESTİNİ TUT MÜRŞİDİN BURHĀNİ SEN SENDEN ARA*

1. Ey gönül geç ğayrıdan cānānı sen senden ara
Destini tut mürşīdīñ burhānı sen senden ara
2. Yedi kat yer yedi kat gök on iki burc şems māh
Her ne var ādemde var ihsānı sen senden ara
3. Yār için mecruh iseñ Loḳmān’a minnet eyleme
Var ise derdiñ eger dermānı sen senden ara
4. Hā ile ḳāfı oḳu bil ḳāf ile hem hā da var
Menzīl-i birlige gel kim *lāy*ı ḳoy *illā*(da) ara
5. Aç göziñ ḥabdan uyan ğāfīl bulunma *Şem‘ī* yā
Sen ‘Alī’siñ *lā fetā* sırrını sen senden ara

*C46: 25b.

C.

İlk kez okundu.

Fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

87. ALINMAZ   AŐ  ELİNDEN İKİ    LEM BİR YA A OLSA*

1.  al   olmak ne m mk n bir g   l kim m btel  olsa
Alınmaz   a   elinden iki    lem bir ya a olsa
2. V c dum zevra ın dery -yı e kim virmeden  ar a
 ı arsa ba r-i  ayrından beni a ın  olsa
3. Felekden a lamazdım ey meh n  mir rib n hergiz
Ra ıb n cevri neylerdi eger senden vef  olsa
4. Yolu da derd ile  lmek  ay t c vid nındır
Gerekmez  b-ı  ızr bile Mes h 'dan dev  olsa
5. N'olaydı  em  y  bu bezm-i cem  i    lem arada
K d r t aradan gitse  amu ehl-i  af  olsa

*MFKM 10: 291a, 291b.

C.

 lk kez okundu.

5. beyit 291b'de bulunmaktadır.

Mef   il n mef   il n mef   il n mef   il n

88. NĀTÜVĀN OLDUM MEDĀR OLSUN DİREM MEŞREB BU YA*

1. İhtiyārım tāze yār olsun direm meşreb bu ya
Nātüvān oldum medār olsun direm meşreb bu ya
2. On iki on üç yaşı bala bülenddir nāzenīn
Hem şirīn hem şivekār olsun direm meşreb bu ya
3. Lāle gül sünbül açılmış bāğ-ı hüsnünde hezār
Gül yüzi nevm-i bahār olsun direm meşreb bu ya
4. Her maḳāma āşinā olsun hem icrā eylesün
Pür hüner şāhib şī^cār olsun direm meşreb bu ya
5. Daşısın ḳarḡı ḳılınç mānend-i sām şışhāneyi
Gāhī de esbe süvār olsun direm meşreb bu ya
6. İstemem zenne ḳıyāfet olsa maḥbüb-ı cihān
Hem yigid hem yāriḡār olsun direm meşreb bu ya
7. Bir iki kirbit ile yanmaz fitili *Şem^cī* min
Kocadıkca şad-hezār olsun direm meşreb bu ya

*C159: 9a, 9b; C92: 66b; AD19: 92a; AŞEVI: 122; K11360: 2b, 3a; FB: 2b, 3a; İAKC: 6/1; DŞ: 4; FH: 4; MS: 88-89.

A.

3/1: açılmış: açılun-AŞEVI, K11360. // gül sünbül açılmış: sünbül gül açılun-AD [4/1]. // 5/1: daşısın: taşısın AD [6/1], AŞEVI, DŞ; raḡībini-FB. // mānend-i sām: yanında sīm-AD [6/1]; sām: sīm- C92, DŞ [4/1]. // 7/1: *Şem^cī* miñ: *Şem^cī* miz-K11360; *Şem^cī* yā-FB, DŞ [6/1].

B.

“Dīvān” başlıklıdır.

C.

C92, İAKC ve DŞ 6 beyittir.

İAKC, 6/1 “Bir iki kirbit ile yanmaz”dan sonrası yırtık sebebi ile okunamamaktadır. Ana metnin beşinci beyti İAKC’de yoktur.

C159, 6. ve 7. beyitler 9b’de; K11360, 6. ve 7. beyitler 3a’da ve FB, 2. beyit ve sonrası 3a’da bulunmaktadır.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

89. Kİ ZİRÂ SENG-İ HÂR İTMEDİR AHKÂM-I MEVLÂ'YA*

1. (Öyle) muhânnette bağan kör olmaz mı bu cāh-ı ra^c nāya
Ki zirā seng-i hār itmedir ahkām-ı Mevlā'ya
2. Degildir ol Resūl-i Kibriyānıñ vārişi hākım
Ne haddi var cūlūs itmek buña her bir fūrūmāya
3. Melāyikler döner pervāne-veş bāb-ı şerī^c atda
Uyar ilhām-ı Rabbānī muḫīmiñ hükmi fetvāya
4. Edeb şartıyla baş ayağıñ su^c -i edeb olma
Çıkar na^c leyniñ emr-oldı kelīmullāh-ı Musā'ya
5. Şerī^c at sāyesinden *Şem^c ĩ* bīrūna çıkmasa
Dıraht-ı mişl-i Tūbā'dır aña ^c ālemde bu sāya

*FB-44a; İAKC: 109; DŞ: 62; İAK: 127; FH: 81; MS: 200.

C.

Mefā^c ĩlün mefā^c ĩlün mefā^c ĩlün mefā^c ĩlün

90. KARIŞDI EŞK-İ ÇEŞMİM NEHRE SİĞMAZ OLDI DERYĀYA*

1. Efendim ḥasretiñle çıkdı āhım ° arş-ı a° lāya
Karışdı eşk-i çeşmim nehre sığmaz oldu deryāya
2. Felek zulm etdi ḥākī pāyiñ ayırdı dü çeşmimden
O demden açılup kalmaz naẓar bir kerre dünyāya
3. Göñül āyīnesin iftirāk sengi şikest etdi
İrerler ḥāk-i pāyiñ zerresi kādirdir iḥyāya
4. Bāzār-ı ğamda vaḥdet çārşusunda bir kabān açdım
Efendim yā şabur ism-i bulundu dilde sermāye
5. Ḥudā şevketlü sultān Maḥmūd'ın ° ömriñ Mezīd etsün
İder nuṭkı Hümāyūn kadrini bir şān-ı vālāya
6. Münācātım kabūl olmuşdır amma sâ° atı vardır
Recā etdim niyāz bābında durdum beyt-i Mevlā'ya
7. Çıkınca devlet-i dāmānıñ elden derdimend *Şem°ī*
Kānā° at tekkesine girdi başın çekdi hırkāya

*K11449: 8a; K11360: 25b; FB: 37b, 38a; MS: 197-198.

A.

1/2: deryāya: yā Resullallāh-FB. // 2/1: ḥākī pāyiñ ayırdı: ayırdı ḥākī pāyiñ-FB. // 3/1: Münevver şems-i nūr-ı şāhı rüyet kıldığın demde-K11360, FB. // 3/2: Ricāl-i ğāibān virdi haber a° lāya ednāya-K11360, FB. // İrerler ḥāk-i pāyiñ zerresi kādirdir: İrer ma° deni kimyā-yı luṭfiñ kādīr-K11360 [6/2], FB [6/2]. // 5/1: Maḥmūd'ın: Mecīd'in-FB [4/1]. // 5/2: vālāya: evlāya-FB [4/2]. // 7/1: çıkınca: çıkar FB.

B.

FB'deki şiirin başında “*Ve şalli ° alā eşref-i nūr-ı cem°ī enbiyāü'l-mürselīn ve'l-ḥamdülillāhi Rabbü'l-°ālemīn*” yazılıdır.

C.

K11360/3 ve FB/3: “Münevver şems-i nūr-ı şāhı rüyet kıldığın demde/Ricāl-i ğāibān virdi haber a° lāya ednāya”beyti K11449'da yoktur. K11449/4 de K11360 ve FB'de bulunmamaktadır.

FB 1/1: yā Resullallāh vezne uymadığından metin tamiri gerekmektedir.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

91. REHNÜMÂ OLDI O YOLDA BİZE BİR ° ĀLİ-CENĀB*

1. Bir te° ehhül kaçdına etdim murād feth oldı bāb
Reh-nümā oldı bu yolda bize bir ° āli-cenāb
2. Sā° ati gelmiş Hudā virmiş izin ° aqd etdiler
Berķ urur gördüm seḥāb altında bir nev āfitāb
3. Gizlemiş āyine-i ḥüsnin niķābın altına
Çok ° acāib gösterir bir kerre ref° olsa ḥicāb
4. Ben didim gel yanıma nāz itme lutf it nāzenīn
Bu şeb-i vuşlat deyü ta° ṭıl ider cismimde ḥāb
5. Tır-i cevriñle sīnem üzre açılmış yarayı
Gösterir ° aks-i cemāliñ sen de it bir bir ḥisāb
6. Cāmesin bir bir nezāketle çıkardı nāzenīn
Beynimizde sāde bir pīrahene ḳaldı cevāb
7. Āteş-i ° aşķ-ıla yanmış anladı ma° şūķını
Tob idüp çevgānına aldı bizi ol māh-tāb
8. Ḳalmadı dünyā murādından murādım almadık
Umduğıñ maḳsūda nā° ıl olmadıñ ḥāli ḥarāb
9. Şem° īyaş a[l]tmış işiñ bitmiş yiter evlendiğıñ
Pīr olan āb-ı ḥayāt içse olur zann etme şāb

*K11449: 65a, 65b; K11360: 5a, 5b; A2385: 70b; BYEK5290: 11a; İAKC: 11-12; FB: 5b; DŞ: 9; İAK: 156; FH: 9; MS: 96.

A.

1/2: bu yolda: o bābda-BYEK5290, K11360, İAKC, FB, DŞ. // 2/1: sā° ati: sā° at[i]-BYEK5290. // ° aqd etdiler: oldı zifāf- BYEK5290, K11360; oldıķ zifāf-A2385, İAKC, FB, DŞ. // 2/2: bir nev: nūr-ı-A2385. //nev: nūr-BYEK5290, İAKC; nūr (u)-DŞ. // 3/1: bir kerre ref° olsa: ref° olsa bir kerre-K11360 [4/2], FB, DŞ. // 3/2: bir kerre ref° olsa: ref° olsa bir kerre-BYEK5290 [4/2], İAKC. //5/1: yarayı: yaralar-A2385 [4/1], BYEK5290, FB [4/1]. // açılmış yarayı: açıldı yaralar-İAKC, DŞ. // 6/1: cāmesin: raḥm idüp-A2385, K11360, BYEK5290, FB. // cāmesin bir bir: raḥat idüp hem-İAKC, DŞ. // nāzenīn: cāmesin-İAKC. //8/1: murādım-(BYEK5290, İAKC, FB): murādıñ-K11449, DŞ. // almadık: ḳılmadıķ-A2385 [7/1]. // 8/2: olmadın: oldıñ-İAKC, A2385 [7/2]. // ḥāli-(K11360, A2385, BYEK5290, İAKC, FB, DŞ):(ey) ḥāli-K11449. //ḥāli ḥarāb: ° āli-cenāb-İAKC. //9/1: evlendiğıñ: dilendiğıñ-A2385 [8/1].

C.

K11449, 9. beyit 65b'de; K11360, 5. beyitten itibaren 5b'de ve İAKC, son iki beyit 12'de bulunmaktadır.

3. beyit A2385'te yoktur. A2385'teki şiir, 8 beyittir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

92. NŪR DOLDIRDI CİHÂN KIL(IN)DI RŪYINDAN SEĖĖB*

1. Ėāzi Sultān MaĖmūd'a kuvvet vire Rabbü'l-me° āb
Nūra doldırdı cihānı kıl(in)dı rŷyından seĖĖb
2. Destiñe aldı ° aşķ-ıla “*naşrŷ'n-mina'llāh*” seyfini
Ėal° a-i a° dāları seyf ile eyler fetĖ-i bāb
3. Senge itse iltifāt elmās olur kıymetlenir
Kŷh-i Ėāf° ı nīm nigāhla eridir şāĖ-ı cevāb
4. Seng-i mermerler dağı un olmamak mŷmkŷn mŷdŷr
Ėāşiyāb-ı ĖerĖ-i devletden Ėıkınca inķılāb
5. Bilmeyŷp erkān-ı dīn-i devlete tuĖyān iden
Lāyık-ı i° lām oluvirmez mi fetvā-yı kitāb
6. Ėayret ileñ da° imā bulmak rızā-yı serveri
Emrine “lā”dır diyenler Ėatl olundı bī-Ėesāb
7. Sığradıysa demleri bu mālīk-i maĖrŷse[ye]
Rağmet[i] deryāsı cŷş eylerse Ėathīr ider āb
8. Dağı (öyle) indirmedi Cibrīl ocağının sengine
Pādişāhım kendi şağ olsun ocağ olsun Ėarāb
9. Sāyesinde bir iki nān-ı ° azīzi bilmeyŷp
Ūrdiler Ėŷnkāra Ėarşu bir alaymışl-i kilāb
10. Ťur deyince Ťurmayup zābiŤleri etdi Ėacīl
Bir alay ŤāĖiyle bāĖī etmedi Ėaķ°dan Ėicāb
11. Eski emekdār Ėullarının rŷyı da oldu siyāh
Yaş yerine Ėan dŷker Ėeşminde oldu terk-i Ėāb

*K11360: 5b, 6a; FB: 48b; FH: 86-87; MS: 97-98.

A.

1/1: FB. // 2/1: nūra Ťoldırdı cihanı kıl(in)dı: nŷr doldır[dı] cihān[a] Ėalkdı-FB. // 3/2: nīm nigāhla: geĖ nazarla-FB. // 4/1: mŷmkŷn mŷdŷr: mŷmkŷndir-FB. // 5/2: ā° lām: i° dām-FB. // 6/1: bulmak: bulmak(lık)-FB. // 6/2: “lā”dır: “lā”-FB. // 7/1: maĖrŷse: mecruğiye-FB. // 8/1: dāĖı öyle indirmedı:vāşıl etdirmedı-FB. // 9/2: urdılar: uğradılar-FB. // 10/1: zābiŤlerin: zābiŤleri-FB. // 10/2: etmedi: etmedi(ler)-FB. 11/2: Ėeşminde: Ėeşminden-FB.

C.

K11360, 10. beyitten itibaren 6a'dadır.

2/1: “*naşrŷ'n-mina'llāh*”, Kur'an-ı Kerīm Saf suresi 13. ayette geÇmektedir.

Fā° ilātŷn fā° ilātŷn fā° ilātŷn fā° ilŷn

12. Bir kazā-yı āsımān irdi semādan nāgihān
Çāre ne levḥ-i ezelde bu imiş emr-i Çalab
13. Vāv gibi Hünkāra boynı egridir *Şem^cī*ḳulıñ
Bir du^c ācı kemteridir derdimend ḥāne-ḥarāb³⁷⁴

³⁷⁴13/1: Hünkāra boynı egridir: boynı egridir Hünkār-FB. // 13/2: kemterīdir: kemterdir-FB.

93. SÜRER DERGÂHIÑA YÜZ RIZQLARINDİLER YÂ RAB*

1. Kerem kıl ° abd-i âciz kulların ihsân diler yâ Rab
Sürer dergâhiña yüz rızqların diler yâ Rab
2. Bilüp ° işyânların yalvarıgeldi bâbuña Mevlâ
Ġuzât-ı mücrim-i bî-çâreler bârân diler yâ Rab
3. Mükellef kulların cürm [ü] günâh-ile cezâ itme
Ġamu pâkîze ma° şüm mekteb-i şıbyân diler yâ Rab
4. Seniñ emriñle tutmış hâk nebâtâtıñ girîbânın
Yine tekrâr icâzet virmege fermân diler yâ Rab
5. Sen Allâh [u] ° azîmsiñ kulların dâ° im sana muhtâc
Ġuzûr-ı ° izzetiñde ħâzretinden nân diler yâ Rab
6. Saña yalvarmaya yokdur liyâķat ° âşî kullarda
Lisân-ı hâl ile zî-rûh olan ħayvân diler yâ Rab
7. Saña evvelce secde eyleyüp gösterdiler başın³⁷⁵
Nebâdâtlar büküp boynunu müjde-i cân diler yâ Rab
8. Revâ kıl ħâcetin bî-çâreler âmîn deyüp senden
Dıraķt [u] dâne nîk müzîlerin yeksân diler yâ Rab
9. Münâcâtında Ġâcî derdimend *Şem*° ħ günâhkârıñ
Murâdı şoñ nefesde kâmil-i îmân diler yâ Rab

*K11360: 4a, 4b; BYEK5290: 9b; FB: 4b, DŞ: 7; İAKC: 6, 8; İAK: 51, FH: 7; MS: 93.

A.

1/2: rızqların her an: yüzler hemân ° afvın-BYEK5290;rızıqların-FB, DŞ. //2/1: ° işyânların: ° işyânımı-FB, DŞ. // yalvarıgeldi: yalvarugeldi-BYEK5290;yalvar[a]geldi-FB; yalvarageldi-DŞ. //bâbuña: bâbîña-FB, DŞ. // 2/2: Ġazât-ı: ° uşât-ı-BYEK5290; [ki] ° işyân-ı-FB; ki ° işyân-ı-DŞ. // 3/2: şıbyân: ° irfân-BYEK5290. //4/1: girîbânın: girîbânım-FB; girîbânu-DŞ. // 4/2: virmege: virmeye-FB, DŞ. //6/1: kullarda:kullara-FB, DŞ. //6/2: zî-rûh: bî-rûh-BYEK5290. //7/1: gösterdiler başın: gösterd[i] başın hep-BYEK5290. //7/2:Revâ kıl ħâcetin bîçâreler âmîn deyüp senden-FB; Revâ kıl ħâcetin bîçâreler âmân diler senden// 8/1: Nebâtâtlar büküp boynunu müjde-i cân diler-FB; Nebâtâtlar büküp boynunu müjde-i cân diler anlar-DŞ. // 8/2: dir ħatt-ı dâne nîk:dir Ġudâ'dan nıgeh-FB; nîk mürîleriñ-DŞ.

C.

K11360, 5. beyit ve sonrası 4b'de bulunmaktadır.

İAKC metni, ilk altı beyit 6'da son üç beyit ise 7'de bulunmaktadır.

³⁷⁵ Mehmet Sarı bu beytin ikinci mısraı ile sekizinci beytin ilk mısraını ters yazmıştır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

94. LÂLE SÂKÎ GEZDİRİR ELDE KADEH MÜLDEN ŞARÂB*

1. Mevsîm-i evvel-bahâr gülşende oldu feth-i bâb
Lâle sâkî gezdirir elde kadeh mülden şarâb
2. Gül niķābın ref^c idüp bŷyîñ[1] virdi ^c âleme
Nağme-i bŷlbŷl seher vaķtinde diñletsŷn rebāb
3. ^c Arż ider ^c aşķıñ elinden çekdigin bŷlbŷl gŷle
Bağbān ağlar gŷler gŷl bŷlbŷle virmez cevāb
4. Katre katre çeşm-i bŷlbŷlden aķarsa kanlı şu
Yanmayup yaķılmayınca çıķmadı gŷlden gŷl-āb
5. Haddimi vuşlat temennî eylemek bŷlbŷl gŷle
Bekçisi hār var iken dāmān-ı gŷlde intisāb
6. Bŷlbŷle lāyık mıdır gŷl yoluna cān virmemek
Şem^cīyandıkça yanar pervāneler olmaz hīsāb

*K11360: 4b; BYEK5290: 10a; İAKC: 9; FB: 5a; DŞ: 8; İAK: 84; FH: 8; MS: 95.

A.

2/1: bŷyîñ:bŷylar-BYEK5290. // ^c âleme: ^c âlemiñ-İAKC; ^c alel-DŞ.

4/2: çıķmadı: çıķmıyor-BYEK5290.

6/2: yanar: yanan-İAKC. //yanar pervāneler: yanan pervāneye- BYEK5290.

C.

Fā^c ilātŷn ıā^c ilātŷn ıā^c ilātŷn ıā^c ilŷn

95. EHL-İ DİLLER NÜŞ İDER ŞUNDUKÇA SÂKÎ ÂFİTÂB*

1. ° Eşk-i çeşmim ° aşıkân her bezme mahremdir şarâb
Ehl-i diller nüş ider şundukça sâkî âfitâb
2. Lezzetinden anlamaz virmeñ şaķın zâhidlere
Olmamış hâli riyâdan koynuna koymuş kitâb
3. Lâleler güller anıñ şermiyle bulmuşî° tibâr
Hâtem-i cûd-ı şehâda mât ider ° âli-cenâb
4. Öyle bir âteş tabî° atlı vezîr-i ° âlî-şân
Girdigi manşûbda koymaz ğuşsa ğam aşlâ hicâb
5. Didiler destinde destûr-ı mükerrerem emri var
Naķķâr [u] tanbûr ney [ü] şantûr kemân ağlar rebâb
6. Âteş-i ° aşķ-ıla mey irâd-ile olmuş çerâĝ
İftihâr-ile yanar *Şem°* ĩķulıñ hâli ħarâb

*İAKC: 10; FB:5a, 5b; BYEK5290:10a; K11360: 4b, 5a; C43: 47a; DŞ: 8; İAK: 52; FH: 9; MS: 95.

A.

1/1: eşk-i: ° aşķ-ı-FB. // 1/2: Lezzetinden anlamaz virmeñ şaķın zâhidlere-K11360. //2/1: Ehl-i diller nüş-ider şundukça sâkî âfitâb-K11360. //3/2: şehâda: şehâyı-DŞ. // 5/2: nâķķar-ı: nâfis-i-BYEK5290. //kemân ağlar: itmiş-BYEK5290. //6/1: ° aşķ-ıla mey irâd-ile: ° aşķın irâd-ile meyi-BYEK5290. //° aşķ-ıla mey:° aşķıñ meyi-C43 [5/1].

B.

C43, “Ėazel” başlıklıdır.

C.

C43 beş beyittir. FB ve DŞ’deki 3. beyit C43’te yoktur.

FB 3. beyit ve sonrası 5b’de; K11360 4. beyit ve sonrası 5a’da bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilün

96. ZULMET-İ ŞİDDET ŞİTALAR GEÇDİ GÜL DEVRİ ĞARİB*

1. Geldi mevsim-i bahār feryāda başlar ° andelīb
Zulmet-i şiddet şitālar geçdi gül devri ğarīb
2. İrişir faşl-ı bahār fırsat olup bülbüllere
Güllere vaqt-i seherde irişir emr-i ° acīb
3. Bülbüle nisbet hicābın ref° ider biñ nāz ile
Bağçe-i hüsn-i dil-ārāda şaķın gezme raķīb
4. Güllerin aķmerligin bülbüllerin feryādını
Her kemālāt ehline fehm eylemek olmaz naşīb
5. Bülbülün ° aşķ āteşi rüyın kızartmış güllerin
Zümre-i bülbüllerin her dā° im ezķarı Ħabīb
6. Güle hoş bular virüp maķbül-i rengin eyleyen
Bülbüle feryād-ı ta° līm eylemiş Rabbü'l-mucīb
7. Remz-i ° aşķı almasun pervāne nā-dāndan ħaber
Bu su° āle derdimend bī-çāre *Şem° 7* dir ecīb

*K11360: 5a; BYEK5290: 9b; İAKC: 8; FB: 5a; DŞ: 7-8; İAK: 8; FH: 8; MS: 94-95.

A.

2/1: irişir faşl-ı bahār: faşl-ı bahār irişir-BYEK5290. // olup: olur-BYEK5290. //2/2: güllere: gülün-İAKC, FB; gülün-DŞ. //° acīb: ğarīb-İAKC, FB, DŞ. // 3/1: hicābın: hicābdır-FB. // 4/1: aķmerligin: aķmerligi-BYEK5290. //5/1: güllerin: gülleri-DŞ. // 5/2: dā° im: demde-BYEK5290; dem-İAKC, FB, DŞ. // 6/1: bular: būylar-İAKC, FB, DŞ. // maķbül-i rengin: maķbül-i renk-İAKC, FB, DŞ. // 6/2: eylemiş: eyleyen-BYEK5290. //7/1: remz-i ° aşķı: zümre-i ° aşķ-BYEK5290. // almasun: almadın-İAKC, FB, DŞ. // 7/2: ecīb: ħabīb-İAKC.

C.

DŞ, 2. beyit ve sonrası 7'dedir.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün iā° ilün

97. MA° İYYET EYLEDİ ŞEYTÂN İLE İTDİ BENİ MAĞLŪB *

1. Hevā-yı nefs elinden oldu yā Rab rāḥatım meslŭb
Ma° iyyet eyledi şeytān ile itdi beni mağlŭb
2. İki dāne ° adūnıñ destine geçdi girībānım
Varınca atına cŭrmimle itme el-amān maḥcŭb
3. Beni maḥşer yerinde ehl-i maḥşer reddider yā Rab
Eger itmezseñ ° işyānım ḥisābım ḥayrımā maḥsŭb
4. Kelāmiñdan bilŭp “*lā taḫnetŭmin Raḥmetillāhi*”
Oḫurdım ḥıfzıma aldım yedim de ḥŭccetim mergŭb
5. Ḥabībıñ Muṣtafānıñ ° aşkına mŭyesser eyle (yā) Rabb
Ḳulıñ *Ṣem° ī gedā* dīdārıñı görmek diler maḥlŭb

*DŞ: 7; BYEK5290: 9b; A2385: 61a, İAKC: 7; FB: 4b; K11360: 5a; FH: 8; .MS: 94.

A.

3/1: maḥşer yerinde: maḥşerde-BYEK5290, FB. // 3/2: ḥayrımā: ḥayr-ıla-BYEK5290. // 4/1: kelāmiñdan bilŭp: kelāmiñda buyurdun-BYEK5290. //4/2: oḫurdım: oḫudum-A2385. // 5/2: Gedādīdārıñı görmek diler: seniñ didarını ider-A2385. // 5/1: Muṣtafā’nıñ ° aşkına mŭyesser eyle: Ḥabībıñ ° aşkına eyle mŭyesser sen amān-BYEK5290.

C.

K11360’da sadece şiirin ilk beyti bulunmaktadır.

FB: “maḥşerde: maḥşer yerinde” şeklinde tamir edilirse vezne uymuş olacaktır.

A2385: 5/2’de vezin tutmadığından metin tamiri gerekmektedir.

4/1: *lā taḫnetŭmin Raḥmetillāhi*: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! **Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.** Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Zümer-53).

Mefā° ilŭn mefā° ilŭn mefā° ilŭn mefā° ilŭn

98. GÖZETMEK KİYMETİÑ LĀYİK DEĞİL ESKİ BAHĀDAN GEÇ*

1. Yürü ey bī-vefā etdikleriñ nāz [u] edādan geç
Gözetmek kıymetiñ lāyık değil eski bahādan geç
2. Revā mı ° aş(ı)k viren üstāda taş atmak bu ° ālemde
Dü yolda bī vefā nāmūs-ı ° āriñ yok hayādan geç
3. Seriñde murğılar pāy(e)sün seniñ de āşiyān seyr it
Olduñ Leylā'ya Mecnūn Şirin'e Ferhād haṭādan geç
4. Hezār Şākīr Paşaları üstād iden *Şem°ī gedā*dır bu
Aña eksik değil dil-gerdeler senimtināndan geç

*FB-39b; MS: 100.

A.

1/2: bahadan: çuhādan geç-MS.

2/2: hayādan: ziyādan-MS.

3/1: murğılar pāy(e)sün: ... pâbusun-MS.

3/2: olduñ: olun-MS.

4/1: Şākīr Paşaları: şākīrşâları(?)-MS.

C.

Bu şiirin çeşitlenmesi tespit edilemedi.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

99. RİZAULLĀHA MEYLĪT CENNET-İ BĀĞ-I BEKĀDANGEÇ*

1. Melāmet hīl[°] atin giy ey dil-ārā-yı fenādan geç
Rızaullāha meylit cennet-i bāğ-ı bekādan geç
2. Sīneñde ney mişāli yāre aç yada begendir sen
Kemān-ı zaḥm-ı [°] aşka rāzı ol tīr-i każādan geç
3. Yöñüñ dergāha döndür [°] arşın altında sücūd eyle
Yūri ey devr-i āhım pertev it heft semādan geç
4. Kañā[°] at tekkesin(e) tekke[ni]şin ol çıkma dünyāya
Ümīd-i ülfet-i ünsiyyet-i bay [u] gedādan geç
5. Fitīl-i şem[°] iñi beyhūde yakma bezm-i a[°] māde
Çekil bir küşeye vaḳtiñ degil *Şem[°]ī* ziyādan geç

*BYEK5290: 12b; İAKC: 12; FB:5b, 6a; K11360: 6a; DŞ: 9; İAK: 55; FH: 10; MS: 99.

A.

1/1: hīl[°] atin: hīl[°] atini-K11360. // dilārā-yı fenādan: dilārā dār-ı dünyādan-K11360. // 2/1: yāre: yāda-FB, DŞ. // 2/2: kemānizāḥm-ı: kemal-i rāh-ı-İAKC; kemāl-i rāḥm-FB; kemal-i rāḥat-ı-DŞ. // 3/1: dergāha döndür: dergāhına tut-DŞ. // döndür: toḡru-İAKC. // 3/2: heft semādan: semādan-K11360. // 4/1: tekkesin(e) tekke[ni]şin: tekkesin tekye-nişin-DŞ. // 4/2: ülfet-i ünsiyyet-i bay-ı: ünsiyyet-i ülfet-i pay-ı-İAKC, DŞ. 5/1: şem[°] iñi: *Şem[°]ī* ġig(i)-FB.

C.

FB, 4.ve 5. beyitler 6a'dadır.

Mefā[°] ilün mefā[°] ilün mefā[°] ilün mefā[°] ilün

100. DERD-İ ° AŞKINLA KOCALDIM NÂ-TUVÂNIM ŞORMA HİÇ*

1. Pür cefâ bir yâre mecbûrım a cânım şorma hîç
Derd-i ° aşkınla kocaldım nâ-tuvânım şorma hîç
2. Atdı bir kundağ dil-i virânımda rahm etmeyüp
Pür ° alev durmaz yanar çıkmaz dumanım şorma hîç
3. ° Ankebût âsâ yapılmış âşîyânım yıkdılar
Hâne-berdüş olduğumdan lâ-mekânım şorma hîç
4. Nakd-i ° ömrüm yolına sarfeyledim bilmezlenir
Bu pâzâr sermâyeden çokdur ziyânım şorma hîç
5. Şem°î yem bülbül gibi beyhüdeye lâf eylemem
Yanarım pervâne-veş olmaz figânım şorma hîç

*TDKCA3: 25; C3: 2b; C43: 7a; C159: 5b; C180: 8b; K11449: 38a; AK53: 155b; AK60: 27a; BYEKFM: 24b; BYEK 5290: 12b; İAKC: 13; K11360: 6a; FB: 6a; DŞ: 9; İAK: 9; FH: 10; MS: 99.

A.

1/1: pür cefâ bir: bir cefâcı-C3, C43, AK60, BYEK 5290, K11360; bir cefâ cevri-C180; bir cefâ cevri-K11449, BYEKFM; pür cefâ cevri-AK53. // 1/2: ° aşkınla: ° aşkından-C43; ° aşkıyla-C159, K11449, AK53; ° aşk-ıla-BYEK 5290, İAKC. // 2/1: atdı: atdın- K11449; atdın-C3. // virânımda: virânıma-K11360. // atdı bir kundağ: itdi bir körük-AK53// etmeyüp: eylemez-C3// Gizli bir âteş bıraktın kaçır-ı dil aldı fitil-C43, C180, İAKC, FB, DŞ. // 2/2: dumanım: derûnım-AK53; tumanım-K11360. // 3/1: ° Ankebûdi sâye şalmış âşîyânım yakdılar-C3. // ° ankebût âsâ yapılmış âşîyânım: ° ankebûti sâye düşmüş talıma-AK53. // 3/2: berdüş: dervîş-AK53. // 4/2: sermâyeden: sermâyesinden-AK53. // 5/1: Şem°î yem: Şem°î-AK53. // beyhüdeye lâf: beyhüde güftâr-C3. // beyhüdeye: beyhüde-DŞ.

B.

2/1: Atdı bir kundağ dil-i virânımda rahm etmeyüp: Gizli bir âteş bıraktın kaçır-ı dil aldı fitil-TDKC3 (çıkma).

BYEKFM, “Dîvân” başlıklıdır.

C.

Diğer kaynaklara göre K11449 ve C159’da 3. ve 4. beyitlerin yerleri değişmiş hâldedir.

AK60’taki metin dört beyittir. Diğer tüm metinlerdeki 2. beyit buradaki şiirde yer almamaktadır.

K11449 2/2: Vezne uyması açısından dize sonuna “[hiç]” eklenerek tamir edilebilir.

Şiir, TDKC3, C43 ve AK53’te “Gazel”; C3, C180 ve K11449’da “Dîvân” başlıklıdır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

101. TUYUP ERBĀB-I DİLLER ĞUŞŞA [Ü] ĞAMDAN OLUR ĀZĀD*

1. Görüldi nevbahār bülbul ğamı ile ider feryād
Tuyup erbāb-ı diller ğuşşa [ü] ğamdan olur āzād
2. Şeher vaktinde güller nāz-ile ref^c -i hicāb eyler
Eser bād-ı hidāyet bülbulē būyun virir virād
3. Açıldı ğonceler faşl-ı bahār ^c ğayret-nümādır bu
Tefekkür eyle rengin ister iseñ sen eger irşād
4. Tıonanmış yeryüzi cennet mişāli her bir elvānla
O reng-āmiz [ü] kāmīl ^c aşkı ta^c līm eyleyen üstād
5. Cihān bir kimseye bākī degil aldanmayıñ aşlā
Kanı Leylā kanı Mecnūn kanı Şīrīn ile Ferhād
6. Hūm-ı mey pāyimiz mey-hānedir meskenimiz³⁷⁶ şimdi
Meşeldir *herkesiñ kendi vaṭanı kendüye Bağdād*
7. Seni hālk eyleyen Hāllāk’dan iste *Şem^cī* maḫşūduñ
Ne bay[u] ne gedā ne pādişāhdan itme istimdād

*BYEK5290: 14a;FB:6b; K11360: 6b, İAKC: 14; DŞ: 10; İAK: 102; FH: 11; MS: 101.

A.

1/1: ğamı ile: terennümle-FB, K11360, DŞ. // 1/2: tuyup: tuyar- FB, K11360, İAKC, DŞ. // 2/2: virād: irād- FB, K11360, İAKC, DŞ. // 3/1: ^c ğayretnümādır: ^c ibretnümādır-FB, K11360, İAKC, DŞ. // 4/1: tıonanmış yeryüzi: tıonatmış yeryüzin-K11360. // bir elvanla: elvan-ile-FB, K11360, DŞ; elvanla-İAKC.//5/2: Leylā kanı Mecnūn: Leylā ile Mecnūn-İAKC. //6/2: herkesin: herkezin-K11360. // 7/2: Döküp dişi bāzāra ne dirlerse disünler efrād-FB; Dök dişi pāzāradirlerse disün efrād-İAKC, DŞ. // itme: umma-K11360.

C.

K11360, 5. beyit ve sonrası 7a’da bulunmaktadır.

³⁷⁶ Bu kelime tümmetinlerde “meskān” şeklinde yazılmıştır.

Mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

102. CÜMLE VARIM VİRDİM ALMAZ YİNE CÂN İSTER MEDED*

1. Çeşm-i cellādım bugün gelmiş de ılan ister meded
Cümle varım virdim almaz yine cân ister meded
2. Hışm-ile koymuş gezer tîri kemānıñ üstüne
Tığına karşı durur bir ıahramān ister meded
3. Bezm-i ney sanğūr-ile sīnekeman [u] erğanūn
Muṭrib-i sākī şarāb-ı erguvān ister meded
4. Tāze maḥbūbı severseñ kıl taḥammül cevrine
Bu dem-i devrāna senden her zamān ister meded
5. Kırk yaşından soñra gönłüm ihtiyār oldum deyü
Şem^cî ne hizmetçi benden bir civān ister meded

*K11447: 7a; K11360: 6b; BYEK5290: 14a; İAKC: 12; FB: 6a,6b; DŞ: 10; İAK: 9; FH: 11; MS: 101.

A.

2/1: tîri kemānıñ: teberi semānıñ-FB, DŞ; gürzileri semanın-İAKC. // tîri: teberi-BYEK5290. // 2/2: durur:[du]rur-BYEK5290. //4/2: devrāna: devrānı-BYEK5290. //5/2: benden: senden-K11360.

B.

BYEK 5290, “Semā^cî” başlıklıdır.

C.

FB, 3. beyit ve sonrası: 6b’de bulunmaktadır.

K11447’deki metnin başında “Şem^cî Konevî” yazmaktadır.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

103. BİR SÜHANVER İDİ KİM GÜFTARİ KALDI DİLLERDE*

1. Gitti âşık kaldı dertli namı ancak dillerde
Bir sühanver idi kim güftarı kaldı dillerde
2. Hayli dem bezm-i irfanda nağmesaz oldu andelib
Savtı hazini var nice gülşen içre güllerde
3. Âşıkı dilsuz idi her meclisde yâranı var
Âşk-ıla ser verip etti tahammül kurbet illerde
4. Kâh iner hâk üzre ceylan eylerdi rindânece
Kâhi tuğyan edüp günlerce akardı sillerde
5. Fitil-i Şem'î'min narı muhibbi bir yârdi
Piri kalender hem de ustat idi her yollarda

*İAK: 138.

B.

Metnin başında “Divan” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

104. BUNCA DİLBERLER BUNCA CAN CÂNÂNLARIN NEREDE*

1. N’etdin ey dehr-i bî-vefâḥaḳanların nerede
Bunca dilberler bunca cān cānânların nerede
2. Ḳamu ḥāk ile yeksān o tenler yalan olmuş
Göster bana acep senin imkânların nerede
3. Bir kebūter āṣiyānı ārām-gehin ancak
Keşt idüp ° âlem ḳuran sultânların nerede
4. Ey dil heder olkim vefāsı yokcihânın da (?)
Biraz gün gösterüp dünyāo zamānıñ nerede
5. Tefekkür ḳıl Şem° ĩ° yā sende dāḥil ḥesābsın
Rūz-ı ṣeb rāh-ı rıḥletdedir iḥvânların nerede

* İAKC: 79; İAK: 78.

A.

4/1: cihânın da (?): cihandır bu-İAK.

4/2: gösterüp dünyā o: gösterirsin ey dünya-İAK.

B.

İAKC metninin başında “1282 tarihli bir cönkten alınmıştır.” notu bulunmaktadır. Nottan ve mürekkep ile yazıdan İAK’nin, şiiri sonradan eklediği anlaşılmaktadır.

İAK, metnin başında “Koşma” yazılıdır.

C.

Metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

İAK’de, “koşma” notu düşülen şiir heceye daha uygun olsa da beş beyit olduğundan heceye uyarlanamamaktadır.

Şiirin aruzlu olduğunun kabul edilirse de *fā°ilātün fā°ilātün fā°ilātün fā°ilün* olduğu anlaşılmakta fakat vezin aksadığı için net bir şey söylenememektedir.

105. HER BİRİ BİR PÄYE BEKLER KÜŞE-İ TAVHÂNEDE*

1. Mu^c teber bir pâyedir zencîr-i ^c aşk dîvânede
Her biri bir pâyeye bekler küşe-i tavhâne
2. Şerbet-i ümmîd-i vuşlatdır murâdî anlarıñ
Şimdilik bâkî mürüvvet sâkî-i merdânede
3. Yetdiler maşsûdına bir kimse mahrûm kalmadı
Sıdk-ıla hizmet idenler meclis-i rindânede
4. Yetişir bekletdigiñ pîr-i muğandır muğların
Kalmasun ârzûları tâ şoñ kalan peymânede
5. Ağlayup sızlamadı yanmaya ^c aşkıñ odına
Olmasa esrâr-ı ^c aşkıñ lezzeti pervânede
6. Derdimend *Şem^c T*harâb oldum deyü gam çekmesün
İftihâr ile ararlar def(î)neyi virânede

*A2105: 3a, 3b; BYEKFM: 30a; BYEK5290: 41b; İAKC: 99; FB: 29b, 30a; NHO: 54b; DŞ: 53; İAK: 83; FH: 69; MS: 186.

A.

1/2: tavhâne: tophâne-MS.

4/1: muğların: vir hâtırın-BYEKFM. // kalan: kalup-FB, DŞ.

6/1: oldum: oldı-BYEKFM. // çekmesün: çekmeğe-BYEKFM.

6/2: defineyi: ...yi-BYEK5290.

C.

A2105 6. beyit 3b'dedir.

FB 4. beyit ve sonrası 30a'dadır.

Fâ^c ilâtün iâ^c ilâtün iâ^c ilâtün iâ^c ilün

106. BU HÂLİ OL SİTEMKÂRA İT HÂLİM ° ARZ EYLE*

1. Benim Manşûr-ı ° aşkdâra niyâz it hâlim ° arz eyle
Mecâlim yokdur inkâra niyâz it hâlim ° arz eyle
Kemâlim buldum ° aşk-ıla diyâr-ı gurbet ellerde
Bu hâli ol sitemkâra niyâz it hâlim ° arz eyle
2. Anıñ-çün gördüğim rü' yâları itdirmedim ta° bîr
° Aceb etmez mi ° aşkım âteşi kendüsine te° şîr
Gelüp de eylesün vîrâne kalbim kendisi ta° mîr
Haber ver hâme mi° mârâ niyâz it hâlim ° arz eyle
3. Anıñ sevdâ-yı ° aşkı bende var[dır] üstühân içre
Açılmaz iki çeşmim ağlamakdan kaldı kan içre
Bulur zann itmesün bir ben gibi ° aşık cihân içre
Virem ben cânımı tenden niyâz it hâlim ° arz eyle
4. Meyi içdim Receb'den mâh-ı Şa° bân içre mest oldum
Hemân töldür bana ver sâķīyâ ben mey-perest oldum
Uyandırdım fitîl-i *Şem°î* mi a° mâde dost oldum
Diler pervâne ihzâra niyâz it hâlim ° arz eyle

*A2105: 4b; NHO: 55a; K11360: 28b, 29a; BYEK5290: 41b; İAKC: 101; FB: 31a; DŞ: 55; İAK: 160; FH: 72; MS: 188-189.

A.

1/2: niyâz: beyân-DŞ. // 1/3: ° aşk-ile: ° aşkıñla-K11360. // 2/2: âteşi kendüsine: âteşim hiç kendüye-BYEK5290. // 2/3: kendisi: kendisün-BYEK5290. // 3/1: üstühân: üstühvân-DŞ. // 3/4: tenden: cesedden-K11360. // 3/2: kan: nâfi°-FB, DŞ. // 4/2: ben: bir-NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/4: ihzâra: ihşâra-BYEK5290.

C.

K11360 ilk beyitten sonrası 29a'da bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

107. MÜJDE-İ CAN ETMEK KADAR GELDİ HALÂVET ÂLEME*

1. Emr-i şahaneyle oldukça bu davet âleme
Müjde-i can etmek kadar geldi halâvet âleme
2. Gitti gam geldi sürur her belde oldu şadıman
Berk vurur günden güne nur-ı muhabbet âleme
3. Hazret-i Halil Paşa dâmadı şehriyar(ı) olup
Eylemek lâzım gelür dâvet(e) icabet âleme
4. Yakası sırmalı Harvaniyle rifatlandırır
İftihar-ı padişahîdir alâmet âleme
5. Şems-i Tebriz geldi Mevlânâ ile tenkihine
Debrenir neyle kudüm oldu işaret âleme
6. Padişah düğünüdür gökte melekler rakseder
Halkı âgâh etmeye ettim hikâyet âleme
7. SalihaSultana tebrike gelir bint-i resul
Kendüye eyler duâ sahip-şefaât âleme
8. Sünnet-i Peygamberî emr-i ilâhî böyledir
Eyledi Hünkârım izhar-ı keramet âleme
9. Bab-ı ihsanın küşat etti şehinşah-ı cihan
Menba-ı sahip-kalem eyler inâyet âleme
10. Eylericrâ-yı kemal her bir hüner sahipleri
Verilir hatt-ı şerifiyle icazet âleme
11. Ruz be ruz mamur olur şimden girü viraneler
Kasr-ı dil tamirine geldi cesaret âleme
12. Birkuluna eylemez renc [ü] elem olmaklığı
Padişahım daima eyler sıyanet âleme
13. Gayret eyler kullarım sayemde zevketsün deyü
Ber karar ihsan eder emr-i adâlet âleme³⁷⁷

*İAK: 75.

C.

11/1: ruz be ruz: rozberoz şeklinde yazılıdır.

Bu şiir, yazmalarda ve diğer Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmış fakat veznin açısından gerekli kısımlarda ve tamlamaların yazımında çok fazla hata olduğundan buralarda müdahale edilmiştir.

Fā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilün

14. Hatem-i mühr-i Süleyman tali-i İskenderi
Böyle bir şah [bir] dahi gelmez nihayet âleme
15. Konya'da dergâh-ı Pirden Şem'î yandırdı fitil
Meclis-i arâdır verir her şeb şetaret âleme

³⁷⁷ 13/2: bir: ber şeklinde düzeltilmiştir.
14/1: mührü: mühr-i şeklinde düzeltilmiştir.

108. BİR ZÂ'İF MURĞIZ ŞİĞİNDİK TAHT-I PERR Ü BÂLİNE*

1. ° Arz-ı hâlim var efendim devlet-i ikbâliñe
Bir zâ'îf murğız şığındık taht-ı perr ü bâliñe
2. Kıldı zamm erkân-ı devletde seni tûbâ-yı hâl
Hıfz-ı Konya gibi hezâr (biñ) belde her bir vâliñe
3. Şadık-ı şâh-ı cihânsiñ [hem] vezîr-i ° âl-i şân
Gün-be-gün konsun terakķî ° izzet-i iclâliñe
4. Perçem-i ° adle sana virmiş şeref perverdigar
° İndî söyler hâmeler eş° arı şâh-ı âliñe
5. Kenz-i ° aşkla açılır virâneler ma° mûr olur
Şehr-i diller donanır ° adliñe hüzni-i hâliñe
6. ° Ayn-ı zahmet teşrîfiñ her bir kudûmiñ meymenet
Hâtra geldi yoķladım i° râbıña i° lâliñe
7. Meşrebiñle mât olur hâtm-ile olsañ i° tirâf
Râm olur destimde görünce heybeti ...âliñe
8. İhsân ile bunca edna(lar) çıkdı istikbâliñe
Derdimend *Şem° i gedâ* hayrân qalır etvârıña

*FB: 46a; MS: 200-201.

A.

3/1: [hem]: (sen)-MS.

5/2: ° adliñe hüzni-i: adlûñe(?)-MS.

8/2: vezne uyması bakımından qaldı: qalır şeklinde yazılmıştır.

C.

Bu şiirin çeşitlenmesi tespit edilememiştir.

8/2: Mısra vezne uymamaktadır.

Fâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilün

109. KİRPİĞİ TİR İNDİRİR GÖKDEN ŞAHANI ÖRTMESE*

1. Çok kişi mecrūh ider kaşın kemānı örtmese
Kırpığı tır indirir gökden şahanı örtmese
2. Gözlerin hançer-i cellād kaşd[1] var cān almağa
Şu gibi kan ağıdır virmez amān[1] örtmese
3. Aşılur mıydı anıñ her teline bir ° aşıkān
Tā ki başdan aşırup perçem miyānı(n) örtmese
4. Kaçırır ° anķā bezirgān mālını gümrükçiden
Ma° den-i dārü’ş-şifā (olur) hoşka dehanıörtmese
5. Şame çok kundaķ bırakmış *Şem°* evlād-ı ° Arab
Yandırırđı ° ālemi āteşzeban[1] örtmese

*BYEK 5290: 43b.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilün

110. LEYLÂ HÂNİM'A KÜLLÎ KABÂHAT BUDUR İŞTE*

1. Leylâ ile Mecnûn'a hikâyet budur işte
Er ehl-i kemâle diyânet budur işte
Bu zümre-i erbâb-ı dil[e](içre) ğayretimiz var
Âşıklara lâyıķ olan ° âdet budur işte
° Avret er-ile meclis-i rindâna girer mi
Leylâ Hânım'a küllî kabâhat budur işte
2. ° Aql-ile mirâs-ı dîn-ile a° zâda nokşân
Fikr-itse kemâline seķâmet budur işte
Hak bize nebî yolladı mı bir de nisâdan
Maṭ olmasında bir de delâlet budur işte
° Avret er-ile meclis-i rindâna girer mi
Leylâ Hânım'a küllî kabâhat budur işte
3. Leylâ idemez hâlini Mecnûn'a ifâde
Vâşîf Beg'e remze [vü] işâret budur işte
Her birini devritme şar[ıp] başıña âteş
Ey *Şem*°î saña şân-ı şerâfet budur işte
° Avret er-ile meclis-i rindâna girer mi
Leylâ Hânım'a küllî kabâhat budur işte

*DŞ: 52; FB: 39a; İAKC: 98 İAK: 180; FH: 68; MS: 198; İAK: 180; FH: 68; MS: 198-199.

A.

1/3: bu zümre-i erbâb-ı dil içre: bizim zümre-i erbâb-ı dillerde-FB. //2/2: fikr: fik(i)r-FB. // delâlet: seķâmet-FB. // 2/5: Leylâ Hânım'a küllî kabâhat budur işte: /.../-FB. //3/3: birini devr:şeb-i rûz-FB. // 3/5: Leylâ Hânım'a küllî kabâhat budur işte: /.../-FB.

C.

1/1: Mısra vezne göre eksiktir.

İAKC, 3. Bendin mısraları ana metne göre farklı sıradadır.

Mef° ülü mefâ° ilü mefâ° ilü fe° ülün

111. MÜBTELÂ OLMAK NE MÜŞKİL [BİR] BELÂ(DİR) ENFİYYEYE*

1. Hâk-ipāye ° arz-ı hâldir şanma recā enfiyyeye
Mübtelâ olmak ne müşkil [bir] bela(dır) enfiyyeye
2. Bulunur her beldede cevri dilâra çekmeye
Biz anı terk eyledik oldık rızâ enfiyyeye
3. Bu belâya tıfl iken oldık giriftâr çâre yok
İsterim sizden hâlâşımız(a) du° â enfiyyeye
4. Yaş yerinde olana ° aşık gibi tiryâkiye
Ehli ° indinde ol(sun)[ur] mı [hîç] behâ enfiyyeye
5. Anları ben etmeye terk kâdirim fâzıl gibi
Çekerim kendi günâhım yok riyâ enfiyyeye
6. Mübtelâsı olsa bî(h)zârı³⁷⁸ cihan(a) baş indirir
Sözümüz a° lāsına değil fenâ enfiyyeye
7. Bir tefe° ül eyledim ° aşkın kitabından bugün
° İzzetiñle bulmak düşdi sana enfiyyeye
8. Akrâ[nı]n bābına şāhib olan bî-çāreler
Her da° vāciya dir merhabâ enfiyyeye
9. Her ne deñlü hām ise teklîfimiz olmuş ola
Bî-zarûri eylemişdir iftiḥār iktizâ enfiyyeye

* FB: 49b, 50a; MS: 204.

A.

1/1: ° arz-ı hâldirşanma: ° arzuhâldir san-MS.

5/1: ben anları terk etmeye: anları ben terk-MS.

C.

Bu şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

9. ve 10. beyitler FB-50a'dadır.

5/1: Vezne uyması bakımından "ben anları terk etmeye: anları ben etmeye terk" şeklinde yazılmıştır.

MS, dipnotta "Anları ben itmeye terk kâdirim fâzıl gibi: Metinde 'Ben anları terk itmeye kâdirim fâzıl gibi'" şeklinde değişiklik yaptığını belirtmiştir.

6/1: ³⁷⁸ MS, "bihzâr" şeklinde okumuş. Bu kelimenin anlamı bulunamadığından ve *bîzâr* kelimesi anlama daha uygun olduğundan bu kelime yazılmıştır.

7/2: Vezin aksamaktadır.

8/2: Vezin aksamaktadır.

Veznin *Fâ° ilâtün fâ° ilâtün iâ° ilâtün iâ° ilün* olduğuanlaşmakta fakat vezinakşamaktadır.

10. Hāme-i  āciz dili *Şem i* ne s yler di nlesen
Sendedir ma  n -y  la f ey Enfiyeye

112. ŞARMASAYDIŇ BAŞIMA TEKBİR-İLE ÄTEŞ PELENG*

1. Gālib oldum her kaçan aǵyār-ile itdimse ceng
Kalmadı pāzūda kuvvet ihtiyār olduğca heng
İstemezdım tekke-i hüsñünde bir hücreseñiñ
Şarmasaydıñ başıma tekbİR-ile äteş peleng
2. Bendeñe cevır eylediñ cānım yeter olsun yeter
Sīnem üzre tāze daǵ urdıñ yine tırna kater
Her bahār olduğca gül peydāh olur bñlbñl öter
Çeşmimiñ yaşı revān oldu zemīne lāle reng
3. Seyāhatim evvelā oldu diyār-ı İşfahān
Bu yola destūr virüp mürşidimiz itdi revān
Kārübān-ı ğam deyü aldım cihānda rāyeġān
Almışım her bir diyāra uğradıkca bir peşeng
4. Ben bu derdi çekmeye pek tıfl iken itdim heves
Şabrıma taḥsīn idüp Loḡmān Hekīm itmez mi pes
Em kabñl itmez ṭabīb tñtmaz cebīre şunma des(t)
° Aķıbet *Şem*^cİ seni eyler bu derdiñ sīne-seng

*A2105: 15b, 16a; BYEK5290: 30a; NHO: 43a; İAKC: 57; K11360: 17a; FB: 18b, 19a; DŞ: 30, 31; İAK: 139; FH: 38; MS: 145-146.

A.

1/2:kuvvet: aşlā-K11360. // 1/3: tekke-i: tekye-i-DŞ. //1/3:hücre: hücren-BYEK5290. // 2/1: bendeñe: nitekim-BYEK5290. //bendeñe cevır: bendeñi pİR-FB, DŞ. // yeter: yeter (yeter)-BYEK5290. // 2/2: daǵ: bāġ-DŞ. // 2/3: peydāh: peydā-K11360, DŞ. // 3/1: seyāḥatim: °azmimiz-FB, DŞ. // evvelā: ibtidādan-DŞ. // 3/2: yola: yolda-NHO; leyle-K11360. //itdi: oldu-BYEK5290. // 3/3: kārübān: kār-bān-ı-BYEK5290, K11360; kārībān-ı-DŞ. // aldım: oldum-FB, DŞ. // 3/4: peşenk: şenk-FB; çiçek-DŞ. // 4/1:çekmeye: çekmege-BYEK5290. // tıfl iken: tıf(ı)l iken-K11360. // 4/2: şabrıma: şabrımı-BYEK5290. //itmez mi: etme mi-BYEK5290. //itmez mi pes: etdi pesend-K11360. // 4/3: ṭabīb tñtmaz cebire: ṭabībim yaralarımız-BYEK5290. //em: hem-DŞ. // em kabñl: [em] kabñl-FB.

C.

A2105, 2. Bend ve sonrası 16a'da; NHO, 1/3 ve sonrası 43b'de; FB, 3/3 ve sonrası 19a'da, DŞ. 1/3 ve sonrası 31'de bulunmaktadır.

Fā^c ilātün *ıā*^c ilātün *ıā*^c ilātün *fā*^c ilün

113. BİZE NİSBET GİDER AĞYÂR-İLE ZEVK[Ü] ŞAFÂYA ÂH*

1. Ne müşkil hâl imiş dil virmesi ol bî-vefâya âh
Bize nisbet gider ağıâr-ile zevk [ü] şafâya âh
2. Cefâyı eylemiş ta° lîm aña üstâd-ı kâmiller
Yemîn vermiş efendim ğalibâ ° ahd-i vefâya âh
3. Seni şâd itmedi bir nîm nigâhıyla ne dersiñ sen
Sitem sengi giderdi cevher-i ° ömrüm hebâya âh
4. Ne deñlü cevri iderse kıl taħammül yâre âh etme
Bilâ-pervâ çıkar zirâ seher vaḳti semâya âh
5. Bizlere verdi Hâḳ Ya° küb'a hüznî Yûsuf'a cāhı
Ne emr oldu Hüseyin ibn-i ° Alîyyü'l-mürtezâ'ya âh
6. Cemî° -i ° âşık-ı rüsvâların sermâyesi ğamdır
Saña lâyıḳ mı ey *Şem°* dimek derd-i belâya âh

*A2105: 2b; K11449: 14b; A2385: 60b; K11360: 26a; İAKC: 98; FB: 29; NHO: 54a; DŞ: 52; FH: 68; MS: 184.

A.

1/1: ol bî vefâya: derd-i belâya- A2385. // 2/2: ° ahd-i vefâya: ° ahd ü vefâya-FB. // 3/1: seni: beni-K11449. // nigâhıyla (A2385, K11360, FB): nigâhıyla-A2105, K11449, NHO, DŞ. // 4/1: yâre âh etme: yara(ya) etme âh-FB; âh etmne: itme âh-DŞ. 4/1: bilâ-pervâ: o bî-pervâ-A2385, FB, NHO, DŞ. // 5/1: bizlere: teberrük-A2385, K11360, FB, DŞ. // 5/2: ne emr oldu: /.../-K11360. // ibn-i: (zât-ı) ibn-i-K11449// ibn-i: bin- DŞ.

C.

5/1: İlk tef'ilede vezin aksamaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

114. SEN DE YAN EY ° AŞIKÂN GÖRMEŇ ZİYÂN AĞSAM ŞABĖĖ*

1. Ėur dīvān Ėadd-i kemān ol imtiĖhān ağşam şabāĖ
Sen de yan ey ° aşıkān görmeŇ ziyān ağşam şabāĖ
2. Geldigin bezme tehī dest başma ayağıñ çıkar
Ya şehān yāĖūd yılan yā şahmerān ağşam şabāĖ
3. Munţazırlardı cemāliŇ görmege erbāb-ı dil
Bülbülān eyler fiĖān Ėalka ° ayān ağşam şabāĖ
4. Ėāferīn olsun seni tā° līm iden üstādıñā
Tende cān merd-i cihān şāĖib dīvān ağşam şabāĖ
5. Derdimend Şem°ī°yi görsen oldı muhtāc-ı du° ā
Nātüvān Ėadd-i kemān ister civān ağşam şabāĖ

*C84: 22b; C180: 42b; K11449: 14b; A2385: 5a; BYEK5290: 13b; İAKC: 13; K11360: 6b; FB: 6a; DŞ: 10, FH: 11, MS: 100.

A.

1/1: Ėadd-i: Ėaddim(e)-K11360; Ėaddim-FB. // 1/2:ey (K11449, A2385, BYEK5290, K11360, FB, DŞ.): [ey]-C84. // 2/1:ayağıñ: ayağıñ(dan)-BYEK5290. // 3/1: cemāliŇ: (seniŇ) cemāliŇ-K11449. // görmege: görmeye-K11449, K11360. // 3/2: bülbülān eyler fiĖān Ėalka ° ayān: nüktedān merd-i cihān şāĖib dīvān-K11449, K11360; nükdedān merd-i cihān şāĖib dīvān-A2385; nükdedān şāĖib dīvān merd-i cihan-BYEK5290. // Tende cān merde cihān şāĖib dīvān-K11360, FB. // 4/2: tende cān merde cihān şāĖib dīvān:bülbülān eyler fiĖān Ėalka ° ayān-K11449, A2385, FB. // Bülbülān eyle fiĖān Ėalka ° ayān-BYEK5290, K11360. // merd-i (C180, DŞ): merde-C84. // 5/1: görsen: dirseŇ-BYEK5290.

B.

C180'deki şiir "Dīvān" başlıklıdır.

BYEK5290, metnin başında "Ėurūfū'l-Ėā" yazılıdır.

C.

K11449: 1/2, 2/2 ve 3/2. beyitlerin sonunda "[şabāĖ]" eklenerek metin tamir edilmelidir.

MS 1/1: Ėaddim kelimesini Ėadīm olarak okumuştur.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün iā° ilün

115. TAĞDI BİR TAĞLI ° ACEM BAŞIMA ÂTEŞDEN KÜLÂH*

1. Bir düzen virdim ki kalbim sâzına evvel yegâh
İnledim ki perde-i âhımdan oldu çâr-gâh
Bir ° arâbânî maķâmıñ istedim gördüm dügâh
Bana hūzzâm gösterür evc-i ° arâ(ķ) ras[t]-ı segâh
Bir taşım leşker Hicâz'dan yürüdi veche siyâh
Tağdı bir tağlı ° Acem başıma âteşden külâh
2. Söyledim bir beyt-i ra° nâyı muhayyer sünbüle
İtmesün güller varup nâzı niyâzı bülbüle
Bu nevâsı ° andelibiñ virdi tab° a gulgule
Gâh-dem ° aşkım meni bindirmiş iken düldüle
Bir taşım leşker Hicâz'dan yürüdi veche siyâh
Tağdı bir tağlı ° Acem başıma âteşden külâh
3. Eyledi zülfiñ perîşân esdi ol bād-ı şabâ
Muṭribâ çal aşîrân bu rûhumuz bulsun şafâ
Sâķî kıl şâhım hüseyñî ile bu anı ziyâ
Ḥasb-i hâlim peşreve ṭanbûra dirken ibtidâ
Bir taşım leşker Hicâz'dan yürüdi veche siyâh
Tağdı bir tağlı ° Acem başıma âteşten külâh

*MFKC16: 52b; A2105: 3b; İAKC: 99; NHO: 55a; FB: 30a, 30b; DŞ: 53, 54; İAK: 165; FH: 70; MS: 186-187.

A.

1/1: yegâh-(A2105, İAKC, NHO, FB, DŞ): nigâh-MFKMC16. // 1/3: maķâmıñ: maķâmla-A2105, İAKC, NHO, FB. // gördüm dügâh: kürdî yegâh-A2105, NHO, FB. // 1/4: hūzzâm: hurrem-DŞ. // ras[t]-ı: rast-ı-A2105. // rās[t]-ı: aramî- NHO. // 1/5: tağdı: dakdı-A2105, FB. // veche: vech-i-A2105, NHO, FB, DŞ. // 2/3: gâh-dem ° aşkım meni: bir çühâcî oğlunı-A2105, NHO, FB; bir çühâcî oğlunı-DŞ. // 2/5: veche: vech-i-A2105, NHO; rûy-ı- İAKC, FB, DŞ. // 3/2: çal aşîrân bu: sen ur ḥaşîrân-A2105; sen ur ° aşîrân-NHO, FB, DŞ. // şafâ: ğidâ-NHO. // 3/3: ile bu anı: ṭahirân virsün-A2105, FB, DŞ. // ile bu anı ziyâ: ṭahirân virsün şabâ-NHO. // 3/4: peşrev ney ṭanbûra: peşrev-i ṭanbûra-A2105, NHO. // ney: mey-FB. // peşrev: şaşırđı-DŞ. // 3/5: veche: rûy-ı-A2105, İAKC, FB, DŞ.

B.

MFKC16, “Dīvân” başlıklıdır.

C.

FB, 4/3 ve sonrası 30b’de; DŞ 3/3 ve devamı 54’de bulunmaktadır.

A2105 3/2’de “ḥaşîrân” kelimesi diğer metinlerde geçtiği şekliyle “° aşîrân” olmalıdır. Burada kelimenin yanlış yazılmış olabileceği ihtimalinin yanında, bu teknik tabirlere çok aşina olunamayabileceğinden bu şekilde ifade edilmesi mümkün görünmektedir.

Fâ° ilâtün ıā° ilâtün ıā° ilâtün ıā° ilün

4. Bu maqāmlardır iden ° aşık elif kıddim kemān
 Ney gibi iñler derūnum durmaz oldu her zamān
 Ergānūn itdi sīnem sanṭūra virmezdim amān
 Şem ° īāvāzım felekle olmağ ister(di) imtiḥān
 Bir tağım leşker Hicāz'dan yürüdi veche siyāh
 Tağdı bir tağlı ° Acem başıma āteşten külāh³⁷⁹

³⁷⁹4/3: itdi: itdim-A2105, NHO, FB, DŞ. // virmezdim: virmezken-A2105, NHO, FB, DŞ. //4/4: ister: ister(di)-FB. // 4/5: veche: vech-i-A2105, NHO, FB, DŞ.

116. ° ARŞ-I RAḤMĀNDA OLAN NŪR RESMÎ KANDİL-İ KŪLĀH*

1. İki kaşın arası pīrim cenāb-ı Ḥaqq’a rāh
Bā-ḥuşuş cihānda peydā olmuş etvār-ı ilāh
Murğ-ı devlet tıfl-iken konmuş sa° ādet başına
° Arş-ı raḥmāndaolan nūr resmi kandil-i külāh
2. Fahr-ı ° ālem nūrını terbiye kıld[ı] anda Ḥaḳ
Kim ta° aşşuk eylemez başında ol(an) maḥbūba āh
Sīnem üzre ney gibi deldiñ delikler şad-hezār
Diñle gel āgāz ider vaqt-i seherde çār-gāh
3. Saña tennūre kemer çarhı dürüst atdıķca sen
Muntazır gökde melekler devriñe şems-ile māh
Hücre göster çillekeş ° aşıklara tekkeñde sen
Girmesin dergāhına zinhār raķīb-i rū-siyāh
4. Ney kudüm sīne kemān muṭrib de eyler ser-āgāz
Geldiğñ meydānda icrā olma mı āyīn-i şāh
Şoñra da yandırmaya kibrite ḥācet ḳalmamış
Dermend Şem° ĩ fitil almış yanar (mı)āteş(in)e āh

*K14449: 60a.

B.

“Dīvānī Şem° ĩ” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilün

117. MEGER SENDEN OLA LUṬF-I °İNĀYET YĀ RESŪLALLĀH*

1. Günāhım boydan °aşkındır begāyet yā Resūlallāh
Meger senden ola luṭf-ı °ināyet yā Resūlallāh
2. Vücūdum fülki düşdi cehlile girdāb-ı °ișyāna
Qalır irmez ise bād-ı hıdāyet yā Resūlallāh
3. Getürmezler zebāniler za° if ümmetleriñ oda
Olursa hāzretiñden nīm ișāret yā Resūlallāh
4. Ümīdim kesmezem ben *rahmetenli*°l-°āleminsın sen
Şefā° at bahrıña olmaz nihāyet yā Resūlallāh
5. Seni Qur°ān-ile vaşf itdi Hāq maḥbūbı Mevlāsıñ
Qulıñ medḥ itmesi küllī qabāḥat yā Resūlallāh
6. Bilince itdigi °ișyānını senden ḥicāb itdi
Ne yüzle varmaya itsün cesāret yā Resūlallāh
7. İzin vir aḡlasın dīvāna varsın cürmüni °afv it
Yaḡup kül itmeden °aşq-ı ḥarāret yā Resūlallāh
8. Mübārek ravza° -i pākiñe °āşıq kullarıñdandır
Ḥuzūr-ı °izzete ister icāzet yā Resūlallāh
9. Beni rüsvā-yı °ālem eyleme cürmümle maḥşerde
Kerem kıl mücrimim eyle şefā° at yā Resūlallāh

*NHO: 58b; C159: 21a; A2385: 65a; C159: 25b; AK50: 3a; İAKC: 110, 111; FB: 36a; DŞ: 62, MFKM10: 35b; İAK: 129; FH: 82; MS: 194-195.

A.

1/1: boydan: ḥadden-A2385. // 2/1: vücūdım: vücūd-DŞ. // 3/1: getürmezler: götürmezler-AK50, DŞ. // 3/2: hāzretiñden nīm ișāret (A2385, AK50, FB, DŞ): nīm ișāret hāzretiñden-NHO, C159, MFKM10. // 4/1: sen: [sen]-C159 [3/1]. // 4/2: olmaz: yokdur [3/2]. // 5/1: Mevlāsıñ: Mevlānıñ-A2385, FB, DŞ. // Ümīdim kesmezem ben rahmetenli°l-°āleminsın sen-AK50. // 5/1: Qur°ān: [F]urḡān-AK50 [6/1]. // 6/1: itdigi: ümmetin-C159. // ḥicāb itdi: eyledi ḥicāb-AK50 [7/1]. // 7/2: itmeden: olmadan-DŞ. itmesün-AK50 [9/2]. // 8/1: °āşıq kullarıñdandır: ...°āşıq-MFKM10 [4/1]. // 8/2: Ḥuzūr-ı °izzete: ḥuzūra varmaḡ-AK50. // 9/2: mücrimim eyle: cürmüni afv it-MFKM10 [5/2].

B.

NHO, AK50 ve DŞ'deki metinler "Na° t-ı Resūl" başlıklıdır. MFKM10'da şiirin sağ tarafına kırmızı mürekkeple "Na° t-ı Resūl El-cenāb Şem° i Konevî" notu yazılıdır.

C.

C159'daki metinde ilk beyit bulunmamaktadır.

MFKM10'daki şiir 7 beyittir. AK50'de ise bazı beyitlerin sırası farklıdır. Sabit metindeki beyitlere karşılık gelen beyitler şu şekildedir: MFK/2: NHO/5; MFK/3: NHO/4; AK/4: NHO/9; MFK/4: NHO/8; MFK/5: NHO/9; AK/5: NHO/4; MFK/6: NHO/10; AK/6: NHO/5; MFK/7: NHO/11; AK/7: NHO/6; AK/9: NHO/7.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

10. Efendim cennet-i â° lādan a° lā Kābe° -kūyın
Müyesser olsa da itsem ziyāret yā Resūlallāh
11. Eger dirseñ ki *Şem°ī* derdimend eglen civārında
Baña teslīm-i rūḥ itmek sa° ādet yā Resūlallāh³⁸⁰

³⁸⁰10/2: olsa da: etse-A2385. // olsa da itsem: etse Hāḡ-AK50.

118. MARİZ OLDUM YETİŞDİR ŞERBETİNDEN YÂ RESÛLALLÂH*

1. Umar bu hasta (dil) dâ' im ҺazretiҺden yâ Resûlallâh
Marîz oldum yetişdir şerbetiҺden yâ Resûlallâh
2. Döker yaş yerine Һanlu şular arası yok aşlâ
Dü çeşmin Һâba girmez hasretiҺden yâ Resûlallâh
3. Cemâl-i iftirâkı mâtemiҺle Һaldı Beytullâh
Giy[in]di Һara Һil° at(i) hicretiҺden yâ Resûlallâh
4. ° Aceb ° ömrümde bir kez işledim mi bilmezem şâhım
Rızâňa bir muvâfık sünnetiҺden yâ Resûlallâh
5. Emekdar-ı Һadîmim elli beş yıldır saňa muhtaç
ҚuluҺ ° azl itme ° aşkıҺ Һizmetinden yâ Resûlallâh
6. Һabîb-i Kirdigârsın *rahmetenli'l-° âlemin*siҺ sen
Bu imzâyı okurlar ҺucretiҺden yâ Resûlallâh
7. Mübarek âsitân-ı ° izzetiҺde geldi redd itme
ҚuluҺ *Şem°î gedâ* bir ümmetiҺden yâ Resûlallâh

*A2385: 64b; MFKM10: 36a; NHO: 59; İAKC: 112; FB: 37b; DŞ: 63; İAK: 129; FH: 83; MS: 197.

A.

1/1: (dil) dâ' im: dil-MFKM10. //ҺazretiҺden: ҺazretiҺden em-NHO.

3/2: giydi: giyindi-NHO.

5/1: elli beş: bunca-MFKM10 [4/1], FB, DŞ. // elli beş yıldır: ben elinden-NHO.

6/1: rahmetenli'l-° âleminsiҺ sen: rahmeten'lil-° âlemîн sensin-MFKM10 [5/1].

7/2: gedâ bir: gedâdır-MFKM10 [6/2], NHO, FB, DŞ.

B.

“Na° t” başlıklıdır.

C.

MFKM10, beş beyittir. Şiirde sabit metnin ikinci beyti bulunmamaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

119. ESİR-İ ĞURBETİM ZÂR [U] ZELİLİM YÂ RESÛLALLÂH*

1. Elim al varayım pîrim ° alîlim yâ Resûlallâh
Esîr-i ğurbetîm zâr [u] zelîlim yâ Resûlallâh
2. Pînarlar oldu peydâ hasretiñle dağ-ı dillerde
İki çeşmim verir yaş selsebilim yâ Resûlallâh
3. Bulur sıhhat vücûdum nûş idersem kevşer-i vaşlîñ
° Acîzem teşneyem müştâķ-ı dilim yâ Resûlallâh
4. Naşîbim var ise görmek ne yüz ile varam bilmem
Yüzi kara günâhkârım hacîlim yâ Resûlallâh
5. Koyup da bâb-ı lütfuñ ben kime yalvarayım şâhım
Revâ kıl hacetîm şâhım halîlim yâ Resûlallâh
6. Seni gömleklige cândan ziyâde armağanım yok
Tehî destim kamu yüzden melîlim yâ Resûlallâh
7. Kuluñ *Şem°î gedâyı* koyma lutf it dâr-ı zulmetde
Uyandır nûr-ı ° aşkıñla fitîlim yâ Resûlallâh

*C135: 39b; A2385: 64b; K11360: 25b; NHO: 59a; İAKC: 112; FB: 37a, 37b; DŞ: 63; İAK: 74; FH: 82; MS: 196.

A.

2/2: yaş: şu-A2385; [yaş]-K11360, NHO, FB, DŞ. // selsebilim: sersebilim-A2385. // 3/2: ° acîzem: ° acüzem-A2385, K11360, NHO, FB, DŞ. // 4/1: yüz ile varam: yüzle varayım-A2385, NHO, FB; yüzle vara[yı]m-DŞ. // varam: vara(yı)m-K11360. // 7/1: dâr-ı-(A2385, K11360, NHO): zâr-ı-C135. // 7/2: fitîlim: çerâğım-K11360.

B.

C135, “Na° t-ı Şerîf”; A2385, “Na° t”; K11360, “Na° t-ı Resûl” başlıklıdır.

C.

FB, son beyit 37b’de bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

120. SENİNÇÜN HALK OLUNDI CÜMLE ° ÄLEM YÂ RESÛLALLÂH*

1. Seniñ ruḥıñ mücessem nûr-ı ekrem yâ Resûlallâh
Seniñçün halk olundı cümle ° âlem yâ Resûlallâh
2. Mübârek rûḥıñ[ı] halk(ın) [eylemek] emr oldı Raḥmândan
Bezendi nûr ile ° arş-ı mu° azzam yâ Resûlallâh
3. Görünce ism-i Mevlâ ile ismiñ levḥ-i maḥfûza
Cinânıñ ziynetin terk ey[le]dim [ben] yâ Resûlallâh
4. İki dâne ° adûnuñ destine geçdi girîbânım
Elimden gitdi varım pây-mâlım yâ Resûlallâh
5. Şefâ° at baḥrınıñ katresine nâ° il olmadım
Süpürür maḥşer[iñ] yerin o gündür yâ Resûlallâh
6. Eger nâr-ı cehîme em(i)r iderse Ḥazret-i Mevlâ
Ne çäre eylesem bîhûd dumanım yâ Resûlallâh
7. Kuluñ *Şem°î gedâyı* şerr-i şeytândan ḥalâş eyle
Yetiş vaktim tamâm olduḡda va° dem yâ Resûlallâh

*FB: 41b-42a; MS: 199.

C.

2/1: rûḥıñ[ı] halk(ın) [eylemek]: rûḥuñ(?)-MS.

3/2: ey[le]dim: idem-MS.

7/1: gedayı: gedâ(yı)-MS.

7. beyit 42a'da bulunmaktadır.

Metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

121. YAZ EVVEL ŞĀNİŅA LEBBEYKE LEBBEYK OĞU BİSMİLLĀH *

1. Görindi destiñe al ĥāmeyi mir'āt-ı Beytullāh
Yaz evvel şāniña *lebbeyke lebbeyk* oğu bismillāh
2. Biĥamdillāh selāmiñ dīde-i dünyā ile virmek
Ėuşūr ile hemān ° indinde maĥbūl eyleye Allāh
3. Yolunda mālī cānı her neñiz var ise şarf eyleñ
Ṭavāf etdikce gözyaşın döküñ siz fisebilillāh
4. Daĥıldı boynuma zencīr-i sīmi beyt-i Mevlāniñ
Delīl oldu rāhıma rüz-ı şeb fānūs-ı ° aşkullāh
5. Hemān bir ben miyem yalvarıgelmiş beytine Ḥaĥĥ'ıñ
Naẓar kıldım niyāz bābında vardır yüz biñ ° abduillāh
6. Ḥudādan Ḥacc-ı mebrūr sa° y-ı meşķūr olmasın ister
Ėarazsız beytine geldik deyü biz ĥasbetenlillāh
7. Giyüp iĥrām[1] oldıĥ maĥrem el çekdik fenādan biz
Cihāniñ ziynetin terk eyledik [biz] hem beĥabillāh
8. Du° āmız müstecāb olmaĥlıĥa vardır sened bizde
Bizi evvelce da° vet etdi İbrahīm Ḥalilullāh

*C159: 24a, 24b; MFKC26: 7b; MFKM10: 204b, 205a; A2385: 28a; A2385: 91a; İAKC: 113; K11360: 25a; FB: 46b; DŞ: 64; İAK: 124; FH: 83; MS: 201.

A.

1/1:destiñe: dīdeme-MFKM10. //ĥāme-i: cāme-i-MFKM10. // 1/2: lebbeyke lebbeyk oĖu: lebbeyk oĖurlar ism-i-MFKM10. //2/2: kuşūr ile: kuşūrumla-MFKC26, MFKM10, A2385: 28a, 91a, FB, DŞ. // ° indinde maĥbūl: maĥbūl-i ĥac-A2385: 28a, 91a, DŞ; maĥbūl-i [ĥac]-FB. // ° indinde maĥbūl eyleye:maĥbūl-i Ĥac eyle[ye]-MFKC26; maĥbūl-ı haccım eyle yā-MFKM10. // eyleye: eyle yā-K11360. // 3/1: mālī cānı: māl [u] cān[ı]-A2385; māl u cānu-DŞ. // mālī cānı her neñiz: māl u cāndan her ne ki-MFKM10. //3/2: döküñ siz:döküñüz-MFKM10; dōktüñüz-A2385-28a. // 4/1: zencīr-i sīmi beyt-i: zencīr-i ° aşk ulu-MFKM10. // 4/2: rāhıma: rehimde-MFKM10, A2385, K11360, FB, DŞ. // 5/1: yalvarıgelmiş: yalvarıgelmiş-MFKC26, MFKM10, A2385: 28a, 91a, K11360, FB, DŞ. //6/1: olmasın ister:olmasun iste-MFKC26. // ister: iste-MFKM10, DŞ. // 7/1: oldıĥ maĥrem: maĥrem oldıĥ-MFKC26, maĥrem olduĥ-MFKM10 [8/1], K11360 [8/1]. // biz: [biz]-A2385: 28a, 91a, FB, DŞ. [8/1]. //7/2: [biz] hem: olduĥ-MFKC26, MFKM10 [8/2], A2385: 28a [8/2], 91a [8/2], K11360 [8/2], FB [8/2], DŞ [8/2].

B.

A2385: 91a “Ėāle fi'l-Mekke” ; K11360, “Na° t-ı Şerīf” başlıklıdır.

C.

C159'a göre diĥer metinlerin 7. ve 8. beyitleri yer deĥiştirmiştir.

MGKC26'daki metin 8 beyit olup C159'a göre 8. beyit yoktur.

C159, 5. beyit ve sonrası 24b'de; MFKM10, 3. beyit ve devamı 205a'da bulunmaktadır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

9. Kuşûrum boydan °aşkıdır deyü ğam çekme ey *Şem°î*
Biḥamdillāh şefā° atciñ Muḥammed'dir Resûlullāh³⁸¹

³⁸¹9/1: boydan: yükden-MFKC26 [8/1]. // 9/2: Muḥammed['dir]: Muḥammed'dir-MFKC26 [8/2], MFKM10, K11360.

122. CEVĀHİRLER ÇIKAN KĀNIMDA QALDI NEYLEYEM EYVĀH*

1. Dil uğrum girdi dükkānımda qaldı neyleyem eyvāh
Cevāhirler çıkan kānımda qaldı neyleyem eyvāh
2. Cemī^c -i varımı yağmalayup gözden nihān oldu
Firāq-ı hasreti yanımda qaldı neyleyem eyvāh
3. Anıñ dīdārını gördükde gönüm şu gibi aqdı
Hayāl-i çeşm-i giryānımda qaldı neyleyem eyvāh
4. Kemānından qaçırđı tīr-i müjgānın nedir bilmem
Cigerden işledi cānımda qaldı neyleyem eyvāh
5. Müyesser olmadı pervāne-veş *Şem^c 7* mi yandırmak
Hemān bir medhī dīvānımda qaldı neyleyem eyvāh

*K11449: 37a; C159: 4b; İAKC: 97; FB: 38a; DŞ: 51; İAK: 153; FH: 67; MS: 198.

A.

1/1: uğrum: uğrattım-C159; ağzım-K11360, FB, DŞ; ağzım-MS. // 2/1: oldu: itdim-K11360. // 3/2: Hayāl-i çeşm-i giryānımda: ahan çeşmi yanımda-DŞ. // giryānımda: yanımda-İAKC. // 4/1: kemānından qaçırđı: kemalinden çıkardı-C159. // qaçırđı: çıkardı-K11360, FB; çıkardır-DŞ. // nedir: ne arar-C159; gezer-FB, DŞ; qarār-K11360. // 5/2: bir medhī-i dīvānımda: yāri medhī-i dīvānımda-DŞ.

C.

Mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

123. ÇEKÜP DE DALMAYAN BİLMEZ NE BİLSÜN SIRR-I ESRÂRİ*

1. Yıkılsun hâne-i kalbim dilersem usta mi° mârı
Baña yâr eylesün Mevlâ ne deñlü varsa ağıyârı
Hudâ günden güne cevri-cefâkâr eylesün bâri
Kamu zevk [ü] şafâdan nâ-ümid itsün beni bâri
Taķınmak lâle-i ° aşķı degil her ° aşķıñ kârı
Çeküp de dalmayan bilmez ne bilsün sırr-ı esrârı
2. Yaķarsa hasb-i hâlimdir beni luţfuyla tamuda
Halîlin yakmadı hikmet n'ola ol od-ı Nemrûd'a
Haberdâr olmayan ° aşķ şanurdu ° aşķı beyhûde
Seher vaktinde Allâh hû diyenler erdi maķşûda
Taķınmak lâle-i ° aşķı degil her ° aşķıñ kârı
Çeküp de dalmayan bilmez ne bilsün bu sırr-ı esrârı
3. Birişmi gerüp kaşın gibi kıaddim kemân itsem
Temâşâ istemem bülbül gibi meşķ-i figân itsem
Yolunda hâke düşmüş şu gibi her dem revân itsem
Murâdım hâşıl olmaz hâşılı teslim-i rûh itsem
Taķınmak lâle-i ° aşķı degil her ° aşķıñ kârı
Çeküp de dalmayan bilmez ne bilsün sırr-ı esrârı
4. Koyup da tartmasun bir kûl gibi maķşerde mîzâne
Ne ° aşķ eylesün cennet içinde huri ğilmâne
Tûram başı kabaķ yalın ayak dîvânda divâne
Gelüp *Şem*°7 den alsun âteşi ol vaķt[de] pervâne
Taķınmak lâle-i ° aşķı degil her ° aşķıñ kârı
Çeküp de dalmayan bilmez nedir bilsün sırr-ı esrârı

*A2385: 54a; A2105: 6a; NHO: 56b; K11360: 27b; İAKC: 103; FB: 33a, 33b; DŞ: 56, 57, İAK: 105-106; FH: 74-75; MS: 207.

A.

1/6: ne bilsün: nedir bu-NHO, FB, DŞ. // 2/3: şanurdu: şanur bu-A2105, NHO. // 2/5: erdi: yetdi-K11360. // 2/6: ne bilsün: nedir bu-NHO, FB, DŞ. // 3/1: birişmi gelüp: ibrişimi bükülüp-DŞ [2/1]. // gelüp: bükülüp-A2105, NHO, FB [2/1]. // kaşın: kaşı-K11360. // 3/2: temâşâ: ve hâşâ-A2105, NHO, K11360, FB [2/2], DŞ [2/2]. // 3/3: düşmüş: düşsem-A2105, NHO, K11360, FB [2/3], DŞ [2/3]. // her dem (A2105, NHO, FB, DŞ): /.../-A2385. // itsem: olsam-FB, DŞ. // 3/4: rûh: cân-K11360, DŞ [2/4]. // 3/6: ne bilsün: nedir bu-NHO, FB, DŞ. // 4/1: 4/1: tartmasun: dartmasun-K11360. // 4/2: ğilmâne: ğılman ile-FB [3/2]. // 4/3: tûram: tûrma-DŞ [3/3]. // 4/4: vaķt[de]: ol demde-NHO, K11360. // 4/6: ne bilsün: nedir bu-NHO, FB, DŞ.

C.

FB, 3. bend ve sonrası 33b'de; DŞ, 1/5 ve devamı 57'de bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

124. BULUR EMTÂ^c -I ° AŞKIM RÂYİCİN HÜNKÂR BÂZÂR AÇDI*

1. Kapanmış kara bahtım hamdülillâh rûzigâr açdı
Bulur emtâ^c -I ° aşkım râyicin hünkâr bâzâr açdı
2. Lisânlar habt idi şiddet şitâdan çille-i ğamda
Peyâmın virdi gülden bülbülüñ tab^c ın bahâr açdı
3. Yemîn olsun cihânda cennet-i a^c lâya girdim ben
Elinde şad-hezâr miftâh-ı zerle haznedâr açdı
4. Berâber oldu me^c mûr bu işe Ferhâd ile Şîrîn
Şanurlar bilmeyenler tîşe-i Ferhâd yâr açdı
5. Bu fırsat-ı ° azîm idi dağlı belki ele girmez
Yetiş dâmânına pûs eyle yâriñ rûzigâr açdı
6. Muhabbet âteşinden derdimend *Şem^cî* fitîl almış
Görünce şavkını pervâneler hep perr ü bâl açdı

*BYEK5290: 44a; A2105: 7a, 7b; NHO: 57b; İAKC: 104; FB: 34b; DŞ: 58; İAK: 12; FH: 76; MS: 210.

A.

1/2: hünkâr bâzâr: hünkâr-ı zâr-DŞ. // 2/1: lisânlar: lisân-ı-A2105, NHO, FB, DŞ. // 2/2: peyâmı: peyâmın-A2105, FB. // peyâmın virdi: yedi evre-i-DŞ. // bahar: bîmâr-A2105, NHO, FB, DŞ. // 4/1: me^c mûr bu işe: bu işe me^c mûr-FB, DŞ [3/1]. // 5/1: ° azîm idi: ° azîmdir-A2105, NHO, FB, DŞ. // belki: belki [de]-A2105, NHO, FB, DŞ. // 5/2: dâmânına: dâmânını-A2105, NHO, FB, DŞ. // yâriñ: şâhıñ-A2105, NHO, FB, DŞ. // 6/1: fitîl: fi[t]îl-NHO. // 6/2: hep perr-ü bâl: [hep] perr (ü bâl) bî-ğarâr-A2105, NHO, FB, DŞ.

C.

A2105'de 3. Beyit ve sonrası 7b'de; DŞ'de son beyit 59'da bulunmaktadır.

Mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

125. CUM° A MI YOĞSA DİDİM ° AŞKİŇ KİTĀB AÇILMADI*

1. Meclise geldi bugün ° ālīcenāb açılmadı
Cum° a mı yoğsa didim ° aşkıŇ kitāb açılmadı
2. Başını egdi yire kol şalladı biŇ nāz ile
Çoğ zamān etdi sūkūt hiçbir cevāb açılmadı
3. Cigerim közde kebāb itdim müheyyā bezmine
İçdi ammā bir iki fincān şarāb açılmadı
4. Zülmet-i hicrānda koydı meclis-i rindāneyi
Māh cemālinden şabāh oldu şehāb açılmadı
5. GeldiŇ ammā sevdiğim ° aşkıŇ pazārı durmadı
Var idi *Şem°ī* de dürr şandūk-ı bāb açılmadı

*C159: 10a; C92: 11b; A2105: 5b; BYEK5290: 44b; İAKC: 102; İAKC: 175, 176; NHO: 56a; K11360: 28a; FB: 32a, DŞ: 56; İAK: 67; FH: 74; MS: 206.

A.

1/2:mı: [mı]-BYEK5290. // 2/1: biŇ: bir-C92. // 2/2:sūkūt: sūkūn-BYEK5290. // 3/2:fincan: filcān-BYEK5290. // 4/2: cemālinden: cemālinde-NHO. // 5/1: geldiŇ: geldi-C92. // durmadı: tırmadı-C92, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. //5/2: dürr şandūkı: dürr-i şandūk-FB, DŞ.

B.

C92, “Ğazel” başlıklıdır.

3/1: közde: gördün-A2105 (çıkma).

C.

NHO 5/2: “dürr-i şandūk bāb” cilt kesiğinden ötürü diğeri metinlerden tamamlanmıştır.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

126. H BER V RMEK M  MAK   DI G LE OL TU FE E    RI*

1. Nedir ol b lb l  n va t-i se erde dilde ez  r 
  ber virmek mi mak   di g le ol tu fe e    r 
2. Alup na   r na bir  atre  b  ber-hev  oldu
 ud  ol b lb l-i b -  re e   arz itdi d d r 
3. H l l n ya mad  hikmet n'ola ol od-  Nemr d'a
O dem belki cin n etdi H l l  brah m'e n r 
4. Seher va tinde b lb l na me-i n z-  niy z eyler
Kim  n lar kim o ur kim fehm ider ol s rr-  Sett r 
5. Fel t n-  zam n da  v s  eyler     ir-i n dir
 an rs n yek nefesde d rt  olanm     ar -  devv r 
6. Ene'l-H   s rr na v   f m  olmu  ra m-  m derden
Kim   retm      aceb ol t  l-  nev-reste heves r 
7. Pah  ta   r iderdi g rse bu     ri ni m     lar
Deger dirlerdi  em    bir iki     azne d n r 

*A2105: 8b; BYEK5290: 44b; NHO: 58a;  AKC: 107; K11360: 29a; FB: 35b; D  : 60;  AK: 67; FH: 74; MS: 206-207.

A.

2/2: didar : din r -D  . // 3/1: ya mad : ya d -FB, D  . // 4/1: na me-i: na  me-i-D  . // niy z eyler: niy z( ) (niye) eyler-FB. // 5/1: Fel t n: E  t n-FB, D  . // An n destine ben de t  e virdim eyledim n zun-K11360. // eyler:  utmu -BYEK5290. // 5/2: d rt  olanm   : kim  ola m  -BYEK5290; d rd  ola m   -D  . //  an rlar   a  -   irbet-ile Ferh d[   ] delen t   -K11360. // 6/2: heves r : s    r -FB, D  . // 7/1: g rse bu     ri ni: g rseler bu     ri-NHO. // .../-K11360. // 7/2: bir: [bir]-K11360, D  . //   : [  ]-NHO. // bir iki     azne: bir iki  az ne-BYEK5290.

C.

Mef    l n me     l n me     l n me     l n

127. DİSÜNLER YÜKLE(T)DİR DİRD [Ü] ĞAM[U] MİHNET HÂRİDÂRİ*

1. Degilsin çünkü bülbül eyleme gülşende sen zârı
 ° Aceb hiç var mı bu ° âlemde bir âsân bulan yârı
 Nesîmî virdi post mi° râcî Maşûr eyledi dârı
 Eger var ise sende zerrece bu ° aşkîñ esrârı
 Kuruldukda cefâ emtâ° inîñ her yerde bâzârı
 Disünler yükle(t)dir derd [ü] ğam[u] miñnet hârîdârı
2. Ciger kebâbıdır közde bu derdiñ ince dermânı
 Seven İsmâ° il'i elbet olur ° ıyinde kırbânı
 Diliñden ism-i yârı boşla virmezseñ seri cânı
 Fedâ cân eylemekdir bu tarîkîñ şöhreti şânı
 Kuruldukda cefâ emtâ° inîñ her yerde bâzârı
 Disünler yükle(t)dir derd ü ğam[u] miñnet hârîdârı
3. Girerseñ Hâzret-i Yûsuf gibi zencîrle zindâna
 Şehîd-i Kerbelâ râhında kıyosañ başı meydâna
 Terâzû başına al var yüküñ yüklet de kervâna
 Ne miqdâr oldığın öğren metâ° in urda mîzâna
 Kuruldukda cefâ emtâ° inîñ her yerde bâzârı
 Disünler yükle(t)dir derd ü ğam[u] miñnet hârîdârı

*TDKC3: 28, 29; A2105: 6a, 6b; BYEK 5290: 44a; NHO: 56b, 57a; İAKC: 103; İAKC: 168; K11360; FB: 33b; 34a; DŞ: 57, 58; FH: 75; MS: 208.

A.

1/2: hiç var mı: var mı-BYEK5290. //âsân: âsânca-BYEK5290. // 1/3: mi° râcî Maşûr: Maşûr'a mi° râc-BYEK5290. // mi° râcî Maşûr eyledi: Maşûr'a mi° râc oldı-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // Mansûr'a mi° râc oldı-MS. // 1/4: bu: ol-BYEK5290. //1/6: hîridârı: pâydarı-FB, DŞ. // 2/1: ciger kebâbıdır közde: cigerden köz kebâbıdır-BYEK5290. //ciger közde: cigerden köz-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 2/3: ism-i yârı boşla virmezseñ: boşla yârı virmez iseñ-A2105, BYEK5290, NHO, FB, DŞ. // 2/5: emtâ° niñ: metâ° inîñ-NHO. //2/6: hîridârı: pâydarı-FB, DŞ. // 3/1: zencirle: ol câh-ı-A2105, NHO, FB, DŞ. // 3/2: râhında kıyosun: ° aşkına kıyosañ-A2105, BYEK5290, NHO, K11360, FB; ° aşkında kıyosun-DŞ. // 3/3: al var yüküñ yüklet de: yük yüklendi al âvâre-BYEK5290. //al var: [al] var-NHO. // 3/4: orda: kıy da-BYEK5290. //3/5: emtâ° niñ: metâ° niñ-NHO.

B.

TDKC3, “Semâ° i Müseddesî”; BYEK5290, “Semâ° i Şem° i Müseddesî”; K11360 “Ġazel ...Şem° i” başlıklıdır.

C.

TDKC3'de 3 ve sonrasındaki bendler 29'da; A2105'de 1/5 ve sonrası 6b'de; NHO, 2/5 ve sonrası 57a'da; K11360, 3/3 ve sonrası 27b'de; FB 3/3 ve sonrası 34a'da ve DŞ 3/6 ve sonrası 58'de bulunmaktadır.

İAKC: 168 metni mürekkepler birbirine karıştığından çok zor okunabilmektedir.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

4. Başıñ yar ° aşk yolunda şöyle bir merd-i cihān ol-kim
 Cemī ° i ° aşkı yüklen merd-i kāmīl qahramān ol-kim
 Varınca ° arşa-i meydāna *Şem ° ī* bir nişān ol-kim
 Giyin kaftān-ı ° aşkı serveri bir ° āşıkān ol-kim
 Kurulduqda cefā emtā ° ınıñ her yerde bāzārı
 Disünler yükle(t)dir derd ü gam[u] miḥnet pāydārı³⁸²

³⁸²4/1: yar: [yar]-FB, DŞ. // yolunda: yoluna-BYEK5290, K11360. //4/2: ° aşkı: derdi-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ; derd[i]-BYEK5290. // 4/3: meydāna: maḥşerde-A2105, BYEK5290, NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/5: emtā ° niñ: metā ° niñ-NHO.

128. AYAĞIM KESMEZEM BEN GÜŞE-İ MEY-ḤĀNEDEN ĞAYRİ*

1. Eger zencîr-i °aşk çıkmazsa ben dīvāneden ğayrı
Ayağım kesmezem ben güşe-i mey-ḥāneden ğayrı
2. Bu °ālem nāfile cānānı vāşf etmesün ister
Yanan hiç var mıdır °aşk odına pervāneden ğayrı
3. Bināmı ta°mîr etmeye gelür mi°mār ile dostum
Çağındı °ankebût hiç tırma bu vîrāneden ğayrı
4. Ulaş imdāda seng-i āsiyābı yir yirin tutmuş
Sepetde kalmamış kendim gibi yek dāneden ğayrı
5. Bu *Şem°î*pür-kuşur miskîn gibi bir derdimend şā°ir
Toğar zann eylemeñ şimden girü her anadan ğayrı

*TDKC3: 63; BYEKFM: 54b; A2105: 5a; NHO: 55b, 56a; K11360: 28a; A2385: 59b; İAKC: 102; İAKC: 171; FB: 31b; DŞ: 56; İAK: 64; FH: 73; MS: 205.

A.

1/1: ben: dil-i-DŞ. // 1/2: kesmezem ben: ben de kesmem-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ, MS. // 2/1: nāfile cānānı vāşf etmesün: lāf ile cānāna vāşıl olmasın-A2385, A2105, NHO, K11360; lāl ilecānāna vāşıl olmasın-FB; leyl ile cānāna vāşıl olmasın-DŞ. // 2/2: hiç var mıdır: var mı °aceb-A2385, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/1: bināmı ta°mîr etmeye gelür: yapa mı geldi ta°mîr etmege-A2385, BYEKFM, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/2: çağındı: çıkdı-K11360, DŞ. // tırma bu: tırmaz [bu]-DŞ. // bu: [bu]-FB. // 4/1: seng-i: eski-DŞ. // āsiyābı: āsiyābım-A2105. // 4/2: kendim gibi: (gördüm) kendimi-A2105. // gibi : ...-BYEKFM. // 5/1: bir: [bir]-DŞ. // derdimend: der[di]mend-A2385. // 5/2: toğar: olur-BYEKFM.

B.

Metin “Semā°î” başlıklıdır.

C.

NHO, 3. beyit ve sonrası 56a’da bulunmaktadır.

Mefā°îlün mefā°îlün mefā°îlün mefā°îlün

129. ÇALDI NEFSİN PĀYİNİŇ ALTINA ALDI ÇİNNEDİ*

1. Buldı sinni elliyi kendü özün taħminnedi
Āsiyāb-ı çarhınıñ devrin tamām tekminnedi
Var iken bāzūda kuvvet şanki ejderhā idi
Çaldı nefsin pāyiniñ altına aldı çinnedi
2. Tīşe-i ° aşk ile ğam sengin delerken nā-gehān
Buldı miħnet kemterin dertden yaña zenginledi
Gördi mir° at-ı mücellāda şaķal pīr olduĝın
Şöyle bir āh etdigim tās-ı felekler çıñladı
3. Diñlenilmez oldu şimdi dürr-i meknūn söyleseñ
Şāb iken elfāzını Sultān Selīm Hān diñledi
Şem°ī de her bir meṭā° ın var idi ra° nāları
Gitdi ancak dişleri sermāyeden enginledi

*A2385: 61b; K14447: 8a; BYEK5290: 44a; A2105: 6b, 7a; NHO: 57a; İAKC: 105; FB: 34a; K11360: 28a; DŞ: 59; İAK: 140; FH: 77; MS: 208-209.

A.

1/1: taħminnedi: taħminledi-A2105, NHO, İAKC, FB, DŞ. // 1/2: çarhınıñ devrin: gönlünün çarhın-K14447. // tekminnedi: tekminledi-BYEK5290; tekminledi-A2105, NHO, FB, DŞ. 1/3: şanki: şanki bir-A2105, NHO; bir-FB, DŞ. // 1/4: pāyiniñ: ayagın-BYEK5290. //çinnedi: çinledi -A2105, NHO, İAKC, FB, DŞ. // 2/1: tīşe: pīşe-DŞ. // ğam: [ĝam]-FB, DŞ. // 3/2: şāb ikenelfāzını: sābıķu'l-elfāzını-K14447 [4/2]. // 3/3: Bulunurdu Şem°ī de her bir meṭā° -ı ra° nālar-K14447 [5/1]. // 3/4: enginledi: enginledi-K14447 [5/2]; inginledi-A2105, NHO, FB, K11360 [5/2]; inledi-DŞ.

B.

K14447 metnin başında “Şem°ī Konevī” yazılıdır.

C.

K14447’de diğerk metnlerin hepsinde olan ikinci bendin 3. ve 4. mısraları; K11360’da ise ikinci bendin 1. ve 2. mısraları bulunmadığı için bent oluşturmadiğundan bu iki metin beyitler hâlinde ele alınmış ve mısra karşılıkları ona göre numaralandırılarak belirtilmiştir.

A2105, 1/3 ve sonrası 7a’da bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

130. RAKİB-İ NA-SEZALAR DUYUP BELKİ KEDERLENDİ*

1. Şükür Yezdâne matlabı cay-i dil haberlendi
Rakib-i na-sezalar duyup belki kederlendi
2. Âşık-ı bîçârenin halin elbet bilip câna
Atfî rahmetliğe şayeste tam seferlendi
3. Daru-yı aşk çünkü lika-yı dilberde nümâyan
İşidüp dembedem figanım cana hederlendi
4. Zir(i) [ü] zeber oldu enfas-ı rakip sahap âsa
Açıldı şems-i taban bu *Şem* 'î zâre siperlendi

*İAK: 11.

B.

Metnin başında “Koşma” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır.

Fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

131. ŞEMS İLE MĀHA VİRİR LĀ-BÜD KESĀFET ĀTEŞİ *

1. Yağdı cānım n'eyleşem n'etsem bir āfet āteşi
Bu cihān odı değil bildim kıyāmet āteşi
Dil viren ° aşıkların āhı çıkarsa göklere
Şems ile māha virir lā-büd kesāfet āteşi
2. Döndürüp zevrakları deryā-yı dilde nev-bahār
Gitmediñ enginlere seyr eylediñ gezdiñ kenār
Kundağ atmış tırmayup yanmağdadır leyl [ü] nehār
Şehr-i diller kaşırına yoşma kıyāfet āteşi
3. Nā-gehān destinden aldım eyledim bir cur° a nūş
Āh [u] efgānım feleklerde melekler etdi gūş
Teskīn olmaz āteşim āb-ı hayāt içsem de boş
Kül ider āhır beni ° aşk-ı harāret āteşi
4. Muntazırlardı cemālīñ görmeye bay [u]gedā
Kendiye itdim haber bu hāli hem etdim recā
Okuyunca haṭṭ-ı rüyında ° ayān Şem° ī gedā
Şu° belendi bende ol şāhīñ şecā° at āteşi

*A 2385: 7a; C180: 59b; K11460: 1a; BYEKFM: 31a; BYEK5290: 45a; A2105: 4b, 5a; NHO: 55b; K11360: 27a; İAKC: 101; FB: 31a, 31b; DŞ: 55, 56; İAK: 172; FH: 72; MS: 205-206.

A.

1/1: n'eyleşem: n'eyleşem-K11460. // n'eyleşem n'etsem: n'etsem n'eyleşem-FB, DŞ. // 1/2: odı: odu-K11460. //1/3: viren: vīrān-C180, BYEK5290, K11360; DŞ; virüp-BYEKFM. //āhı çıkarsa: feryādı çıkıdı-K11460. // 2/1: döndürüp: döndürir-K11460; donadıp-FB; donatup-BYEKFM, DŞ. //dilde: dilden-K11460. // 2/2: gezdiñ: girdiñ-FB, DŞ. // 2/3: leyl [ü] nehār:leyle-i nehār-K11360. // 3/1: destinden: destinde-FB, DŞ. // 3/2: feleklerde melekler: meleklerden felekler-BYEK5290. //etdi: eddi-K11460. //3/3: āb-ı: āb-u-K11460. //boş: nūş-FB. // içsem de boş: itsem de nūş-DŞ. // 3/4: ider: idüp-BYEKFM. //4/1: bay-ı gedā: bay u gedā: DŞ. // 4/2: etdim: virdim-C180 [3/2], K11460, BYEKFM [4/3], BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // hāli: hāl[i]-BYEKFM [4/3]; hālim-BYEK5290. // 4/3: okuyunca: aḳınca-BYEKFM [4/2]. // Şem° ī Gedā: bu Şem° īyā-K11460.

B.

C180'deki metnin sonuna 1290 yazılıdır. Muhtemelen şiir 1874 yılında kaydedilmiş olmalıdır. A2385 metninin kenarına bir bend daha eklenmiştir. Sonradan eklendiği mürekkep farkından da anlaşılın bu bendin üçüncü bendin solundan başlanarak yazılmış olup şu şekildedir:

Nār-ı ° aşk üzre sanasın yakmaya bilmez nedir
Güzel neden fānī beşer dökmeye bilmez nedir
Bāğ-ı Cennet güllerinden koğmaya bilmez nedir
Bir belā-yı āsımāndan bu muḥabbet āteşi

C

C180'de metnin diğer metinlere göre 3. bendi eksik olup, şiir üç bentir. A2385 metninde diğer metinlere göre fazla olan bir bendin, mürekkebin farklı olmasından ve kenara sıkıştırılmasından ötürü sonradan eklendiği düşünülmüştür. Bundan dolayı ayrıca gösterilmiş olan bendin yine de şiire ait olarak kabul edilmesi gerekir.

FB, 3. ve 4. bendler 31b'de bulunmaktadır.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

132. PERÇEM TELİNİN HER BİRİ GÜYÂ PERİÇENGİ*

1. Şād olduğımız muğbeçeler cilve şivengi
Perçem teliniñ her biri güyâ perîçengi
2. Meclisde seḫāvetle şunarlar ° aşıkā bāde
Kim içmeye bir kāse şarābın gül irengi
3. Bir katresini nūş ideneişte şalādır
Bildirmek için ° aşıkā bu oldu mihengi
4. Biñ cevrine bir cilve mu° ādīl ider ol yār
Sevdāsı serimde kıomadı aldı pelengi
5. Şem°īye Şerīfī ne güzel geldi selāmıñ
Selāmaselām eyleriz oğlan pezevengi

*A2105: 7b; BYEK5290: 44b; NHO: 57b; İAKC: 106; K11360: 28a; FB: 35a; FH: 78; MS: 211.

A.

1/2: teliniñ:telinde-BYEK5290;terlik-FB. // 2/2: irengi-(FB): rengi-A2105, BYEK5290, NHO, K11360.// 3/1: şalladır[lar]: şalladırlar-FB. // 4/1: mu° ādīl: mi° mār-BYEK5290. //4/2: sevdāsı serimde:sevdāsın servere-BYEK5290. // sevdāsı: sevdā pis-FB. // 5/1: şerīfī: şerife-BYEK5290.

C.

FH'de şiirin yerine noktalarla işaret edilmiş fakat metne yer verilmemiştir.

Mef° ülü mefā° ilü mefā° ilü fe° ülün

133. DOST İKLİMİNİN LÄLESİNİN TAĞI GÖRÜNDİ*

1. Cānān iliniñ gülleriniñ bāğı göründi
Dost iklīminiñ lālesiniñ tağı göründi
2. Ya° kûb'a bugün Yūsuf'unuñ koķusı geldi
Eyyûb'a dağı şıhhatiniñ şağı göründi
3. Envār-ı Muhammed doğuban dutdı cihānı
Şakķu'l-kameriñ mu° cize parmağı göründi
4. Kaygu gicesi geçdi kamu kalmadı korķu
Vuşlat deminde biliriz ...ağı göründi
5. Dil hastasınıñ derdine dermānı arandı
Şem^cî'ye dağı dostun da otağı göründi

*MFKC25: 219b, 220a; A2385: 28b.

A.

1/2: iklīminiñ lālesin de: iklīmniñ lāle sūnbūlnūñ-A2385.

2/2: şağı: çağı-A2385 [3/2].

3/1: doğuban dutdı: tođıncaķ tıtdı-A2385 [4/1].

4/1: kaygu: kaygıda-A2385 [2/1].

4/2: deminde biliriz: günlerinin-A2385 [2/2].

5/1: Dil-i hūsnūñ goñlūm şimāri erişdi-A2385.

5/2: dağı dostun da otağı: bugün derdiniñ ortağı-A2385.

B.

“Kalendarî” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

MFKC25, 2/2 ve devamı 220a'dadır.

Mef^c ūlū mefā^c ilū mefā^c ilū fe^c ūlūn

134. MĀR [U] MŪR VAḤŞ-İ ṬUYŪR BAY [U] GEDĀSEVDİ SENİ*

1. Halk idüp ervāh-ı mü' min ibtidā sevdi seni
Çeşmim oldu hāb-ı rāhatdan cüdā sevdi seni
Yalınız bir ben miyem hayrān-ı ser-gerdān saña
Mār [u] mūr vaḥş-i ṭuyūr bay [u] gedā sevdi seni
2. Derd-i ° aşkıñla gelüp geçti cemī° i enbiyā
Didiler ümmīd-i vuşlat var ise rûz-ı cezā
Yoluña cānlar fedā etdi şehīd-i Kerbelā
Şāh Hüseyn ile Ḥasan hulk-ı rızā sevdi seni
3. Feyz-i nūrı senden aldı ibtidā şems-i kamer
Görse kāfırlar yüziñ mu° tād-ı küfriñ terk ider
Çarḥ-ı gerdün-ı felek esrār-ı ° aşkıñla döner
° Arş-ı kürs levḥ [ü] kalem arz [u] semā sevdi seni
4. Ḥaddi mi sevmek seni bu ° abd-i ° āciz *Şem° ũyā*
İntisāb etmek murādı yā Resūl-ı Kibriyā
Cümleden efḍal yaratdı rûḥ-ı pākiñ Ḥazretā
Kendiye yār eyledi Bār-ı Ḥudā sevdi seni

*BYEK4242: 10b; NHO: 58a, 58b; K11360: 30a, 30b; İAKC: 108; FB: 37a; FB: 41b; DŞ: 61; İAK: 126; FH: 79; MS: 213-214.

A.

1/1: idüp: olup-NHO, İAKC, K11360, FB-37a, FB-41b, DŞ. // 1/2: rāhatdan: ğafletten-DŞ. // 2/4: Hüseyn ile: Hüseyn'le-NHO, K11360, FB. // 3/1: aldı: oldu-FB. // 3/2: görse: göreb-NHO, K11360, FB. // 41: sevmek: sevmemek-DŞ. // 4/3:efḍal: evvel-NHO, K11360, FB, DŞ. // efḍal yaratdı: yaratdı-İAKC. //4/4: kendiye: kendine-NHO, FB, DŞ.

B.

NHO, metin “Na° t-ı Resūl” başlıklıdır.

FB: 41b, sadece ilk beyit yer almakta ve beytin altında müstensih tarafından yazılmış şu not bulunmaktadır: “Bu beyit yukarıda sebḳat eylemiştir.

C.

FB: 41a'da bulunan nottan, şiirin FB: 37a'da yer almasından ötürü FB: 41a'da tekrar yazılmak istenmediği anlaşılmaktadır.

NHO, 3. bend ve sonrası 58b'de; K11360, 1/3 ve devamı 30b'de bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

135. ORDİ ÇEKDİ ÜSTÜNE VARMAKDA İSLÂM ° ASKERİ*

1. Gezme ey şāh-ı ° Acem bunda serseri
Ordı çekdi üstüne varmakda İslām ° askeri
2. Gūşıñızdanbunca māzī çıkdı mı yoḥsa siziñ
Bırakırsıñ kōrkarım meydān-ı ° aşk içre seri
3. Dolaşıñ tilki gibi şayd itmeye bir iki
Datmamışsın ġalibā sen beni şīr-i teberi
4. Hıfz it ° irfān-ı ° aşkıñ budur defteri
Cānā işler anlarıñ destinde vardır neşteri
5. Ğalibā ol girmiş altmış yaşına miskīn [gibi]
Kullanur maḥbūb-ı nevreşi bulunca ekşerī
6. Menba° -ı bād-ı fesād ehl-i Hūd oldukları
Buldı şöhet bilinir her yılda rāyegān
7. Vākıfım pervāneniñ esrārına virmeñ hılāf
° Aşk odına yanmayan fehmi-eylemez yananları
8. Her sūḥan erbābına ḥaddiñ mi ° arz etmek kemāl
Şan° at-ı şī° riyyesi Şem° 7 den āḥ(i)z eyle güzel

*FB: 41a; İAKC: 110; DŞ: 62; İAK: 92, FH: 81, 82; MS: 216.

A.

1/1: gezme ey-(DŞ): gezme-FB; gezme sen ey-İAK, MS. //şāh-ı ° Acem:-FH. // bunda: bunda böyle-İAK, MS. // 2/1: bunca māzī-(İAK, MS): /.../-FB. // [bunca māzī] çıkdı mı yoḥsa: çıktı mı yoksa bunca mazi-İAK. //2/2: ° aşk içre: ve veğada-İAK. //3/1: dolaşıñ: dolasın-DŞ. // iki: iki baş-İAK, MS. // 3/2: datmamışsın: tutmamışsın-İAK. // sen beni şīr-i teberi: desti bazudan tiri-İAK. // 5/1: ol: çoktan-İAK. // ° miskīn: ol miskin-İAK. // 5/2: nevreşi: nevres-İAK. //6/1: Buldu şöhet bellidir her yılda ismi rayigān-İAK. // 6/2: Menba-i badi fesat ehli horun bu bir ebter-i-İAK. // 7/1: vākıfım: vākī° am-DŞ. // virmek: varmak-DŞ, İAK, FH. // vākıfım pervāneniñ: yaktım pervanenin-İAK. // 7/2: fehmi-eylemez yananları: fehmetmez abı Kevseri-İAK. //8/1: etmek-(DŞ): etmek (etmek)-FB. // 8/2:şī° riyyesi Şem° 7 den āḥ(i)z eyle güzel: şī° ri Şemiden ahzedüp kıl ezberi-İAK. // güzel: güzeli-FH, MS.

C.

2/1: FB ve DŞ metinlerinde “bunca mazi” olmayıp İAK’den tamamlanmıştır. MS de FB metnini esas aldığından bu kısmı İAK’den tamamlamış olmalıdır.

FH metninde beşinci beyit bulunmamaktadır.

6, 7 ve 8. beyitlerin kafiyesi şiirin genelindeki kafiyeye göre farklıdır. İAK metninin son üç beytinin kafiyesi şiire uygun olsa da transkripsiyonlu metin olmayıp orijinal metne atıf yapılmadığından metnin içine alınmamıştır.

1/1: Mısra vezne uymamaktadır.

Sabit metni FB kabul eden MS’nin, mısralardaki eksikleri İAK’den tamamladığı anlaşılmaktadır.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

136. BİR DİDİK ẸĀLŪ BELĀDA DİMEYİZ ĞAFFĀR İKİ*

1. Birdir ol bünyād iden cismin değil mi^c mār iki
Bir didik *ẸĀlŪ belāda* dimeyiz Ğaffār iki
2. Evveli bir āhiri bir dost da bir cānān da bir
Olması mümkün müdür taht bir hūnkār iki
3. Gerçi biñ bir ismi vardır zıkr-ider ins ü melek
Kulhüvāllāhü eḩad[1] şanmayın Settār iki
4. Hürmetiçün on sekiz biñ ^cālemi var eyledi
Kim diyen Ḩaḩḩ’ıñ ḩabībi Ahmed-i Muḩtār iki
5. Ḩālimi taḩrīr iderdim dostuma bir bir tamām
Şem^cī dir yāriñ yanında olmasa aḩyār iki

*A2105: 7a; C135: 34a; A2385: 11b; İAKC: 105; İAKC: 177, 178; NHO: 57a, 57b; FB: 34b, 35; DŞ: 59; İAK: 12; FH: 76; MS: 210-211.

A.

1/1: bünyād iden cismim: cismim bünyād iden-C135. // cismim: çeşmim-A2385. // 2/1: dimeyiz-(C135, A2385, NHO, FB, DŞ): denilmez-A2105. // 2/2: mümkün müdür taht bir: mümkün değil bir taht-C135; mümkündürtahtında-FB; mümkün değil bir tahta-DŞ. // taht bir: tahtında-A2385. // 4/1: var: ḩaḩḩ-A2385.

B.

C135, “Dīvān” başlıklıdır.

A2105’deki metnin başında şu beyit geçmektedir:

“*Yetişdir belīñi girdāb-ı ḩamdan kurtaran belki*

Murād ancak murādullāh ki^c āşık dūşe teşvişi”. Beytin yanına “beyit” şeklinde not düşülmüştür. Ayrıca şiirin kafiye yapısına uymadığından dipnotta yer verilmiştir.

C.

NHO, 4. ve 5. beyitler 57b’de; FB, 3. beyit ve sonrası 35a’da yer almaktadır.

Fā^c ilātün iā^c ilātün iā^c ilātün fā^c ilün

137. DERŪNDA SĀĶĪ-İ MERDĀNESİN GÖRDİŇ BEGENDİŇ Mİ*

1. Dil-i dīvānemiŇ mey-ḥānesin gördiŇ begendiŇ mi
Derūnda sākī-i merdānesin gördiŇ begendiŇ mi
2. Tavażzu^c la ider iken zümre^c -i ^c uşşāka da^c vedler
Yedin de mey tolu peymānesin gördiŇ begendiŇ mi
3. Begün maḥbūblarıŇ cem^c iyyetinden ḥāce-i dānā
Ḥasan isminde sen bir dānesin gördiŇ begendiŇ mi
4. Felātūn-ı zamān postuna geçdim eylerim ārām
Bu taht-ı şî^c rimiŇ ser ḥānesin gördiŇ begendiŇ mi
5. Muḥabbet pertevin gösterdiŇ ol demde fitīl aldı
Efendim *Şem^c7* niŇ pervānesin gördiŇ begendiŇ mi

*FB: 38a, 38b; İAKC: 108; DŞ: 61; FH: 80; MS: 214-215.

A.

1/2: derūnda: derinde-İAKC, MS.

3/2: Ḥasan: Hasen-MS.

4/2: bu-(DŞ): /...-FB/. // taht-ı: ādi-DŞ.

5/1: demde-(DŞ): dem-FB, İAKC.

C.

FB, 4. ve 5. beyitler 38b'de bulunmaktadır.

Mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

138. ÇİNİ FÂNÜS-I FEZÂSINDA NİHÂNDIR ŞEM[°] İ*

1. Pertev-i nazmda hürşîd-i cihândır Şem[°] İ
Çinî fânüs-ı fezâsında nihândır Şem[°] İ
2. İstimâ[°] -ı hüneri hîre-i çeşm-i şu[°] arâ
Bezm-i[°] irfânda[°] aceb pür leme[°] ândır Şem[°] İ
3. Afîtaba hele balçık sıvamağdır inkâr
Mihr-i pür şa[°] şa[°] a vü lem[°] a-feşândır Şem[°] İ
4. Şeb çerâğ-ı hüneri kûlzüm-i deryâ-yı suhan
Haşre-dek tâbiş-i âşâr-ı[°] âyândır Şem[°] İ
5. [°] Aynek-i mihr ü meh ile göremez mislini çarh
Öyle pür tâb eşer üstâd-ı zamândır Şem[°] İ
6. Meş[°] al-i[°] ömrini tâbende ide Hakk'a râgıb
Felegiñ tāk-i fūrūzân-ı cihândır Şem[°] İ

*A2105: 8b; FB: 36a; DŞ: 60; İAKC: 107; FH: 79; MS: 213.

A.

1/1: çinnî: çok-FB, DŞ, İAKC. // 1/2: fezâsında: mezasında-FH. // 2/1: iltimâ[°] -ı hüneri hîre-i: iltimâ[°] -ı hîre -i çeşm-i-FB; istimâ[°] i hîre -i çeşm-i-DŞ. // 2/1: hüneri hîre-i: hayre-i-FH. //4/1: kûlzüm: kılarım-DŞ [3/1]. // 4/2: tâbiş-i âşâr-ı: tâbeser eş'âr-ı-FH. //6/1: ide: eyler-FB. DŞ [4/1]. // 6/1: meş[°] al-i: meşkal-i-FH.

C.

DŞ ve İAKC'deki metinler 4 beyittir.

MS, şiirin yerini belirtmiş fakat metne yer vermemiştir. Dipnotta ise “şiir, vezin ve anlam bakımından çok hatalı olduğu için metne alınmadı.” açıklamasını yapmıştır.

Fe[°] ilâtün fe[°] ilâtün fe[°] ilâtün fe[°] ilün

139. İDER PERVÂNELER GELDİKCE CÂNDAN HİZMETİ ŞEM'İ*

1. Giyinmiş bezm-i ° aşkda yine oddan kisbeti Şem'î
İder pervâneler geldikce cândan hizmeti Şem'î
2. Dem-i vuşlatda fırşandîñ kazâsı olmaz ey zâhid
Sana bahş eylesün ol demde zevk-i cenneti Şem'î
3. Riyâ şandukâsın al git berâber sîne ey şüfî
Kalur tâ şür-ı İsrâfîl'e dek bu şöhreti Şem'î
4. Şeb-i zulmetde şemsiñ pâyesi var bezm-i irfânda
Olur mı bezm-i ° amâlarda hubb[un] kıymeti Şem'î
5. Felâṭun-ı zamân bî-çâre, Şem'î kadriñ anılanmaz
Beḳâyâ rihletiñden soñra dirler ḥazret-i Şem'î

*NHO: 55b; C159: 26a, 26b; A2105: 5a, 5b; K11360: 28b; İAKC: 102; İAKC: 171, 172; FB: 31b; DŞ: 56; İAK: 65; FH: 73; MS: 206.

A.

1/1: ° aşkda yine: ° aşkda eyne-A2105. // ° aşkda: ° aşkdan-C159. // 2/1: vuşlatda fırşandîñ: fırşandîñ vuşlatda-C159 [3/1]. // zâhid: Şem'î-DŞ. // 3/1: ey şüfî: sen: C159 [21]. // 3/2: bu: [bu]-C159 [2/2]. // 4/1: pâyesi: pây-C159. // 5/1: Felâṭun: Eflâṭun-A2105, FB.

C.

3/2: İsrâfîl'deñ: İsrâfîl['e] dek-NHO, A2105, K11360, FB, DŞ şeklinde tamir edilmiştir. C159'da "İsrâfîl'e dek" şeklinde geçmektedir.

A2105, 4. ve 5. beyitler 5b'de bulunmaktadır.

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

140. NEFYEDÜP SÜRDÜM BAŞIMDAN ERKÂNI MİNNETİ*

1. Metâ-i aşka değiştim dükkân-ı minneti
Nefyedüp sürdüm başımdan erkân-ı minneti
2. Tezviri riya ahengine sed çektim fariğim
Bezm-i aşka tebdil eyledim meydan-ı minneti
3. Ne söylerse söylesünler ağyar dahi varsa
Meslekim şâd edüp savdım ben zaman-ı minneti
4. Kişver-i dilde hezar seyri seyran matlabımdır
Ol sebebden yıktım sinede cihan-ı minneti
5. İstemem gururla şehri ayin eylemek gayri
Anların olsun bıraktım ben divan-ı minneti
6. Harabat içre baykuş gibi hu çekmek için
Tercih edüp kovdum yanımdan hakan-ı minneti
7. Sarıp çar etrafım zahit zulmet olsa
Yanar Şem'im ziyası sürer şeytan-ı minneti

*İAK: 88.

B.

Metnin başında “Koşma” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmış, sadece tamlamalar gösterilmiştir.

Koşma notu düşülen şiir yedi beyit olup, koşma değildir.

Veznin *Fâc ilâtün lâc ilâtün lâc ilâtün fâc lün* olduğu anlaşılmakta fakat vezinde çok fazla aksaklıklar bulunmaktadır.

141. SAYKAL-İ KALB-İ UŞŞAK-I HAK KİTAB-I MESNEVİ*

1. Rah-ı Hakk’abaş verir elbet tarik-i Mevlevi
Saykal-i kalb-i uşşak-ı hak kitab-ı mesnevi
2. Yoluna canlar feda etmek diler gönlüm benim
Kâbe-i beytülharem zenzem bihakkın mervei
3. Ney gibi esrarımız kaldı seninle haşredeki
Fasleder devamızı ancak huzur-ı manevi
4. Nim tebessüm eylese gamı hezar etse îtap
Nar-ı gam nur-ı gam safa hep çırağın pertevi
5. Bu cihanın ateşi gülzar olur âşıklara
Zat-i Şem’îm yandıran nur-ı habibi menbai

*İAK: 89.

B.

Metnin başında “Kalenderi” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK’nin verdiği şekilde alınmış, sadece tamlamalar gösterilmiştir.

Şiir kalenderi vezninde değildir.

Fā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilātün fā° ilün

142. TAB° İ DEÑSİZ İNEÑ OL URDUĞI KAYAYA BAĞ*

1. Bir edebsiz hār mişāli ° akıl yok şeydāya bağ
Cāhil [ü] nādān muşībet... rüsvāya bağ
Kendi küçük gāyet amā çok büyük loqmā yayar
Tab° i deñsiz ineñ ol urduğı kayaya bağ
2. Kış günü-veş yüz çevirmüş sevişür düşmān gibi
Kendi hayvān lāf[1] mecnūn simāsı cingān gibi
Naẓm-ile mevzūn nedir bilmez ° aceb hayvān gibi
Karşımızda oturup da itdiği da° vāya bağ
3. Bezm-i ° aşkı dāhl ider bir mübtezel-i sābıka
Tırmayan dāmende ol huddām degildir şādıka
Haddini bilmez fenā şöhet ider bir ° aşıka
Meclis-i yārān içinde yedigi helvāya bāk
4. Kāmil olmağ diler iseñ geliver meydānına
Ta° līm eyle gāfil olma kıl nazar erkānına
Şeyhe sen üstād olursın dosd bu Şem°īyanına
Bu cihānda az bulunur aç gözün ° ankāya bağ

*BYEK 5290: 60a.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātūn ıā° ilātūn ıā° ilātūn fā° ilūn

143. BENDE-İ HÂS KULLARIÑA BİR UÇDAN LÂLE TAĞ *

1. Hâk-i pâyiñe geldi bî-çâreler tutmaz yasağ
Bende-i hâs kullarıña bir uçdan lâle tağ
2. Vir haber teşrifîñe kullar kıbleme etsün kıyâm
Taht-ı Kâbe'ñ kûrmaya âmâde olsun bu otağ
3. Bellü olsun çeşminiñ kânûn ūda gel
Râhiña atlas döşensin şaf-be-şaf dursun ° u(ş)şak
4. Lâübâli meclis-i rindâneye mey vermeye
Girme dalfes şıkup pâzulariñ ota uşak
5. Pâye beklerler bildik dîvâneler mey-hânede
Sen de kes zümre-i erbâb-ı dillerden ayak
6. Tâze tenim sen gelince her gice ğam hâneme
Öyle zannetdim yakın kıldı şabâh etdi şafağ
7. Dimesün pervâneler ° aşk odına yandık deyü
Şem^cî^c aşkıñla yanup kül oldıgım hâlîme bak

*FB: 39b, 40a; MS: 142-143.

A.

3/1: ūda: evde-MS.

4/2:pâzulariñ ota uşak: o şak(?)-MS.

C.

Bu şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Veznin *Fâ^c ilâtün 1â^c ilâtün 1â^c ilâtün fâ^c ilün* olduğu anlaşılmakta fakat vezin aksamaktadır.

144. SEN ANI TAHRİR İDERKEN YANDI DESTİNDE VARAK*

1. Tıfl iken bir hâce-i dānādan almışdın sebak
Sen anı tahrir iderken yandı destinde varak
2. Hemdem oldum sandınız dildār ile hayli zamān
Nā' il-i vuşlat olam dirken hemān atdı şafaḳ
3. ° Aşk meyinden nūş idenler oldılar meş-i müdām
° Ālemi ta° ciz idersiñ içmeden birkaç ṭabak
4. Başıboş hayvān gibi gördigiñe etme sülūk
Divşir ° aqlıñ başıña virmiş saña ° irfānı Hāḳ
5. Naḳd-i ° ömrüñ nā'file itdiñ ziyān fehmi itmediñ
Zann idersiñ veririm toḡrı ḥesābı yüzüm aḳ
6. Nāḡihān bir gün olur emr-i sefer eyler zuhūr
Çalınur ṭas-ı felekler yıkılur lā-büd oṭaḳ
7. Ğayret eyle topla dāmānıñ yoluñ balḳanlıdır
Vaḳti aḥşam eylediñ *Şem°ī gedā* menzil ırak

*K11360: 16b; BYEK5290: 28a; BYEKFM: 30a; İAKC: 42; A2105: 14b; A2385: 7b; FB: 17b; DŞ: 29; İAK: 139; FH: 36; MS: 141.

A.

1/1: almışdın: almışdır-BYEK5290; almışdım-BYEKFM, İAKC; almışdık-A2105. // 2/1: sandınız: şandılar-BYEKFM. // 3/2: ṭabak: [t]abak-A2385; pataḳ-DŞ. // 4/2: virmiş: virdi-BYEKFM. // 5/1: ziyān: [ziyān]-BYEK5290. // 5/2: veririm: virdin-FB; virdigiñ-DŞ. // yüzüm aḳ: bozmamak-FB, DŞ. // 6/2: lā-büd: bir gün-BYEK5290; bir [gün]-A2385. // 7/1: balḳanlıdır: ba[l]ḳanlıdır-A2105; balḳandır-A2385; bataḳtadır-FB, DŞ. // 7/2: ırak: uzak-A2105, FB, DŞ.

C.

BYEKFM, 4. beyit ve sonrası 30b'dedir.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

145. GÖRİNÜR ° ĀŞIKLARA VUŞLAT BULAĞI AYRILIK*

1. Kırılır bir gün olur meydān oṭağı ayrılık
Görinür ° āşıklara vuşlat bulağı ayrılık
2. Giderek yol yaklaşır güller biter bülbül öter
Bāğ-ı cennetdir bize evvel konağı ayrılık
3. Bunca yıldır semt-i yāra varmağı cān ārzūlar
Yol virirse gideriz cānāna ṭağ-ı ayrılık
4. Başıña āteş deyü destār idinmekzāhidā
Bend idüp belde kemer zerrīn kuşağı ayrılık
5. Derd-i ḥasretde şeb-i zūlmetde aḥşam eyledik
Derdimend *Şem°ī* gedā yandı çerāğ-ı ayrılık

*C159: 13a; A2385: 1a; İAKC: 52; BYEK5290: 28a; A2105: 14a; NHO: 42a, 42b; K11360: 16b; FB: 17b, DŞ: 28, 29; İAK: 111; FH: 35; MS: 141.

A.

1/1: kırılır: diklilir-A2385, İAKC, A2105, NHO, K11360; dökülür-BYEK5290; dinleyiñ-FB, DŞ. // 2/1: biter: tüter-BYEK5290. // 3/1: bunca: elli-A2385; nice-A2105, FB, DŞ; altı-K11360. // varmağı cān ārzūlar: varmayadır ārz/.../-A2385; varmasun° ārzūlarım-BYEK5290; varmayı ārzūladım-A2105, FB, DŞ. // 3/2: cānāna-(BYEK5290, A2105, K11360, FB, DŞ): cenāna-C159. // 4/1: zāhidā: z/.../-A2385; zāhide-FB, DŞ. // 4/2: deyü: [deyü]-K11360. // bend idüp kemer belde zerrīn: bizleriñ zerrīn kemer(i) belde-A2385; bizleriñ zerrin [kemer] belde-BYEK5290. // bizlerin zerrīn kemer belde-A2105, K11360, FB, DŞ. // 5/1: ḥasretde: ḥasretle-BYEK5290.

C.

4/2: Vezne uyması açısından “kemer belde: belde kemer” şeklinde yazılmıştır.

A2385’de “/.../” kısım, yazmanın kapağının metnin üstüne denk gelmesi sebebiyle okunamamıştır.

NHO, 2. beyit ve sonrası; DŞ, son beyit 29’da bulunmaktadır.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

146. DEMİR KOPDI ECEL YELKEN İLE KALKMAKTADIR KAYIK*

1. Eliñ çek mäsivâdan devşir ° aqlıñ başıña ° āşık
Demir kopardı ecel yelkenile kalkmaktadır kayık
2. Hevâ-i nefse uyduñ hiç tefekkür etmediñ mevti
Geçirdiñ ° ömrünü beyhüdeye yazıksana yazık
3. Diliñde zıkr-i Mevlâ var mıdır kalbiñde havfullâh
Yiyüp içmek m'ichün halk eyledi şaşkın seni Hâlık
4. Meger kim muşibet nâmeñ Hudâ tebdîl ide hayra
Belîmücrim saña her bir nefesde biñ topuz lâyık
5. Hezâr Rüstemleri bir nîm nigâhla şaldı feryâda
Denî dünyâyı hiç var mı der-âgüş eylemiş sâbık
6. Yaşın altmış iki didi ağardı kirpigiñ kaşın
Uzak menzile neñ var *Şem°î* derdimend seniñ azık

*ANT: 61b; BYEK5290: 29a; C180: 52b; BYEKFM: 4a; İAKC: 43; A2105: 14b; K11360: 16b; FB: 17b, 18a; DŞ: 29; İAK: 111-112; FH: 36; MS: 142.

A.

1/1: devşir:divşür-BYEK5290; divşir-İAKC. // 1/2: demir kopardı: temür kopmuş-BYEK5290, C180, İAKC, DŞ; demür kopmuş-BYEKFM. // demir: demür-K11360. // kopardı: kopmuş-A2105, FB. // 2/1: uydun: uyup-BYEK5290. // 2/2: beyhüdeye: beyhüde-C180, A2105, K11360, FB, DŞ. // yazık sana: vâh sana-C180; âh saña-DŞ; [vâh] sana-K11360, FB, DŞ. // 3/2: mi-çün: için mi- A2105 [4/2], K11360 [4/2], FB [4/2], DŞ [4/2]. // eyledi: etdi-C180 [4/2], DŞ [4/2]. // 4/1: kim: ki-BYEK5290. // tebdîl ide hayra: hayra eyleye tebdil-BYEK5290. // 4/2: mücrim: şaşkın-BYEK5290. // 5/1: bir: pür: C180 [3/1]. // 5/2: denî dünyâyı: zâl-i dünyâya-C180 [3/2], DŞ; zen-i dünyâya-A2105 [3/2]; zânî dünyâya-FB [3/2]. // dünyâyı: dünyâya-BYEK5290 [3/2]; dünyâ[ya]-K11360 [3/2]. // hiç var mıdır: var mı hiç-C180 [3/2], BYEKFM [3/2]. // sâbık: (sana) sâbık-K11360 [3/2]. // 6/1: altmış: a[l]tmış-C180 [5/1]. // didi: oldı- C180 [5/1], BYEK5290, BYEKFM [5/1], A2105 [5/1], K11360 [5/1], FB [5/1], DŞ [5/1]. // 6/2: neñ var derdimend *Şem°î*. *Şem°î* derd-i mend neñ var-BYEK5290, BYEKFM [5/2]; *Şem°î* derdi[mend] neñ var-C180 [5/2]; *Şem°î* der ki neñ var-DŞ [5/2].

B.

ANT, "Güfte" başlıklıdır.

C.

ANT ve BYEK5290 6 diğer metinler 5 beyit olup bu iki metinde olan 4. beyitler diğer metinlerde bulunmamaktadır.

FB, 2. beyit ve sonrası 18a'da bulunmaktadır.

BYEK5290, 4. beyit metnin yanına yazılmış. İki beytin arasında boşluk olduğu olup, oraya denk geldiği için 4. beyit olarak şiiri dâhil edilmiştir.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

147. °İZZETİNDEN BELLÜDÜR BİR KİMSEYE İTMEK SU'ÂL*

1. Her kim eylerse gurūr elbetde anda var zevāl
°İzzetinden bellūdūr bir kimseye itmek su'āl
2. Har-ı lā-yefhemleriñ qadrini °ālī kıldılar
Şimdi yerlerle berāber oldu erbāb-ı kemāl
3. Biz Muhammed ümmetiyiz faqr ile faqr eyleriz
Yeg bize atlas qabālardan hemān[ā] köhne şāl
4. İnmeviz kerkez gibi gördükce her bir lāşeye
Büy-i zülf-iyār gıdāmızdır bizim °anqā misāl
5. Cāh-ı dünyā mülk-i cennet zāhidā olsun seniñ
Derdimend °āşıqların maqşūdı ancak bir cemāl
6. *Şem°ī* aqlın başıña [al] elde fırsat var iken
Kimseye bāqī değil fānī cihān zıll-i hayāl

*C180: 27b; C159: 26b; A2385: 54a; NHO: 45b; K11360: 30a; İAKC: 149; FB: 21b; DŞ: 35; İAK: 7; FH: 44; MS: 155-156.

A.

1/2: kimseye: kimseyi-K11360.

2/1: °ālī: a° lā-C159, K11360.

2/2: yerlerle: yer yerle-DŞ.

3/2: qabālardan hemān: qabādan bir-C159; qabālardan bir-A2385. // köhne: bir köhne-K11360.

4/1: inmeviz: inmez-NHO. // kerkez: kerkes-A2385. // gördükce: gördükde-C159. // her bir: her-A2385.

5/1: olsun: olur-C159.

6/1: [al] elde: top eyle-C159, NHO, K11360, FB; cem° it-A2385.

6/2: zıll-i hayāl: ey *Şem°ī* yā-C159.

C.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

148. NESL-İ EVLÂDİ-I RESÜLDÜR HÂLKİNİN İTDİM SU° ÂL*

1. Hâmeniñ medh itdigi öyle maḥbûb-ı ricāl
Nesl-i evlâd-ı Resüldür ḥılkatıñ itdim su° âl
2. Kaşları muşallî...sînesi âbâdîdir
Her kaçan itse tebessüm reng olur keşmîr-i şâl
3. Tîr-i müjgânı(nı) kırar gâhî varılmaz semtine
Em(i)r iderse çeşm-i cellâdına eyler biñ kıtâl
4. Leşker-i Hindûlara yüz virmiş etmiş saf-be-şaf
Eylemek °azm-i sefer °aşıklarına ihtimâl
5. Şıd-kıla mir° ât-ı ḥüsnine farz kıldıkca sen
Gâh cemâlin °arz ider gâh gösterir çeşmi celâl
6. İstesen cân virmemek mümkün müdür °aşıklara
Şad-hezâr °aşıkları etmiş yolunda pâyimâl
7. Bâğ-ı Beytu'llâh'da bir nev-reste güldür [ol] ṭabîb
Kıl nazar °ibretile *Şem°î* gedâ sihr-i helâl

*FB: 40a, 40b; MS: 156.

B.

1/1: Hâmemüz medh eyledi bir maḥbûb-ı ricāl °âl: Hâmeniñ medh itdigi öyle maḥbûbı ricâl-FB (çıkma).

1/2: Halkıṭâhir elli altı evlâd-ı Resül etdim su° âl: Nesl-i evlâd-ı Resüldür ḥalkınıñ itdim su-FB (çıkma).

C.

Metnin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

3. beyit ve sonrası 40b'de bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilâtün fâ° ilün

149. MEYVEDÂR OLSUN DIRAHTI BULMASUN AŞLÂ ZEVÂL*

1. Bağçe-i Monlâ-i Rûmî'den yetişdi bir nihâl
Meyvedâr olsun dırahtı bulmasun aşlâ zevâl
2. Ben ne hâcet eyleyem ta° bîr-i ° irfânın size
Her bir aḥkâmında hükmi ° aşr-ı Eflâtûn mişâl
3. Sâye-i luṭf-ıla ihyâ eyledi bu beldeyi
Gün-be-gün olmaḡdadır hem şöhreti beyne'r-ricâl
4. Nesl-i Mevlânâ ° ayânı beldenin hem ḡānedân
° Arz-ider celâl yüzinden dâ° imâ ḡüsn-i cemâl
5. Bir du° âdır derdimend *Şem°î* ḡedânın ḡizmeti
Manşub-ı ḡükmün dırâz etsün Ḥudâ-yı Zü'l-celâl

*NHO: 45b; İAKC: 66; FB: 21b; İAKC: 153; DŞ: 35; MS: 154.

A.

3/2: hem şöhreti beyne'r-ricâl: beyne'r-ricâl-İAKC.

4/1: nesl-i: sen-DŞ.

5/1: Bir du° âdır derdimend *Şem°î* ḡedânın: Derdimend Şem°î ḡedânın du° â-yı-İAKC; Derdimend *Şem°î* ḡedânın dâ° im du° â-FB, DŞ.

B.

5/1: dâ° im du° â ḡizmeti: peymâ ḡizmeti her ḡâl-FB (çıkma).

C.

Fâ° ilâtün ıâ° ilâtün ıâ° ilâtün fâ° ilün

150. ÇĀR FERİŞTE TAÑRİ'NİŇ İKRĀBİ DÖRTDÜR BEŞ DEĞİL*

1. Reh-i Hakk'ıñ evvelā eyvānı dördür beş degil
Hem anıñ gögden inen kitābı dördür beş degil
Çār semādanbir ° anāşır dörd mezhebdir çār kitāb
Çār ferişte Tañrı'nıñ ikrābı dördür beş degil
2. Şöyle bil ki on iki çarhıñ maķāmı on iki
Her sene mäh on ki burcuñ tamāmı on iki
Ya° küb oğlu on iki şerifiñ imām on iki
Çār-ı yārı Ka° beniñ maķzeni(dört) dördür beş degil
3. Fahr-ı ° ālem toğduğı mäh gitdi başdan on iki
Urdı Mūsā taşı žarbiñ aķdı urbdan on iki
Nehr-i Nıl açıldı yarıp on iki
Cennet ırmağı lezīz(i) şarābı dördür beş degil
4. Hakk'ı haķla bil Şem°7(yā) şol bāb-ı raķmet on iki
Halk idüp Hallāk-ı ° ālem şāh-ı Aķmed on iki
Bu cisimde şart olan mevzū° ı idsen on iki
Çār ° anāşır cum'anıñ erbaı dördür beş degil

* C36: 23b, 24a.

B.

“Dīvānī” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün ıā° ilātün ıā° ilātün fā° ilün

151. NOKTA-İ SEVDĀYĀ FÜLFÜL İKİDEN HĀLİ DEĞİL*

1. Leşker-i Hindū gibi gerdānda beñler şāf şāf
Nokta-i sevdā yā fūlfül ikiden hāli degil
2. Leyle-i kadre mişāl midir siyāh gīsūları
Yāsemen servi ya sūnbül ikiden hāli degil
3. Muşhafı derdim oğur almış ele evrākını
Şavt[1]ya kilkiñ ya bülbul ikiden hāli degil
4. *Şem^cī* rūḡ yakmaz Sūrūrī zill-i zūlfūñdiñlesin
Bāb-ı ...ḡāb yakākül ikiden hāli degil

*BYEKFM: 2a.

C.

İlk kez okundu.

Fā^c ilātün ıā^c ilātün ıā^c ilātün fā^c ilün

152. YAĞMA FİRKAT ÂTEŞİNE ÇEŞM-İ ZÂRİM KÜSME GEL *

1. Ey cemâl-i gülşen-i bağ-ı bahârım küsme gel
Sevdiğim ° âlemde varım nazlı yârim küsme gel
Ağladıp bu bendeñi düşmânı şād[ī]-itme gel
Yağma fırkat âteşine çeşm-i zârım küsme gel
2. Ey perî-peyker ne itdüm (ya) n'eyledim bilmem saña
Kapuñda kul olalı rāhat virmediñ baña
° Ākıbet zencîr-i sihrîñ(le) beni kıldı(ñ) āşinā
Ağlamak etdiñ işim leyl ü nehârım küsme gel
3. Bu sevdâdan ferâgat kıl ey cemâl-i gülşenim
Leylî ile Mecnûn gibi tağlar oldu meskenim
Hâk bilür bunca cefâya tākātım yokdur benim
Çekmege zencîr-i ğam yokdur qarârım küsme gel
4. Yeter bu dervîşe itdiñ ey peri cevri ü cefâ
Luṭf idip cürmüm bağışla sen benim ey meh-liḳâ
Sözünü tutmaz mısıñ sen Şem°î'niñ ey bî-vefâ
İrişür bir gün olur kim inkisârım küsme gel

*FB: 50a; İAKC: 68; NHO: 44a, 44b; DŞ: 36; İAK: 58; FH: 45; MS: 156-157.

A.

1/3: düşmânı: düşmanları-İAKC;düşmânları-DŞ. // etme: eyleme-NHO. // 1/4:çeşm-i: cism-i-DŞ. // 2/1: ne itdüm (ya) n'eyledim bilmem: ° aceb n'etdim n'eyledimNHO; ne itdüm n'eyledim ben-DŞ. // 2/2: raḫat virmediñ: virmediñ rāhat-NHO, DŞ. // 2/3: zehriñle: sihrinle-DŞ. // 2/4: işim: beni-NHO. // 3/1: ferâgat kıl: kıl ferâgat-DŞ. // 3/2: ile: vü-FB. // Leylâ ile Mecnûn: Kays ile Leylî-DŞ. // 3/3: bunca cefâya tākātım yokdur benim: ki zerre deñlü [yok ki] şabr-ı qarârım-NHO. // 3/4: ğam yokdur qarârım: ğamıñ tākātım yok-NHO. // 4/1: yeter bu dervîşe-(İAKC):bu dervîşe yeter-FB, NHO, DŞ. // dervîş: devriş-NHO. // perî: güzel-NHO. // 4/2: cürmüm bağışla sen benim ey mehlikâ: ey şāhım[ız] kıl benim cürmüm 'atā-NHO. // 4/3: mısıñ: isen-DŞ. // Şem°î'nin: benim-NHO. // 4/4: bir gün olur kim: billāh bugün-NHO.

B.

2/3: zehrinle: sihrinle-FB (çıkma).
2/4: işim: beni-FB (çıkma).
3/3: Hâk bilür bunca cefâya tākātım yokdur benim: Hâk bilür ki zerre deñlü kalmadı şabr-ı qarârım-FB (çıkma-derkenar).
4/2: Luṭf idip cürmüm bağışla sen benim ey mehlikâ: Luṭf idüp ey şāhım kıl benim cürmüm ° atā-FB. (çıkma-derkenar).
4/4: "billāhi" üstü çizilip, "olur kim" eklenmiştir: İrişür billāhi bir gün inkisârım küsme gel: İrişür bir gün olur inkisârım küsme gel-FB.

C.

NHO'daki şiirde mahlas bulunmamaktadır. Muhtemelen ya şiiri aktaran kişi tarafından unutulmuş yahut da kaynak kişi dinleyici çevresinden ötürü icra sırasında Şem°î yerine "benim" diyerek şiiri kendine atfetmiş olabilir. Belki de Şem°î, kendi icralarından birinde mahlasını taşımak yerine "benim" demiş olabilir. Bunun tespiti zor olmakla birlikte, mahlası olmasa da şiirin Şem°î'ye ait olduğu düşüncesinen hareketle burada yer verilmiştir.

NHO, 3/3 ve sonrası 44b'de bulunmaktadır.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

153. SENSİZĀRĀM EYLEMEZ DĪDEMDEUYKU GĪTME GEL *

1. Çünkü sihr etdiñ bana ey çeşm-i cādu gitme gel
Sensizārām eylemez dīdemde uyku gitme gel
2. Gizli bir kundağ bırağdın kaşr-ı dil aldı fitil
Yanmasun cānım yetişdir bāri bir şu gitme gel
3. *Hasbinallāh* emr-i Hağ vāķi° olursa rāzıyım
İstemem ayrılmayı dünyāda yek mū gitme gel
4. Yine sen eyleñ anıñ ta° mīrini zağmet olur
Kal° a-i řab° ımıñ yıķma burcu bārū gitme gel
5. Bağmasun ey dilberā sensiz cihāna dīdeler
Eyle mest ayılmayam virmeyle dārū gitme gel
6. İnkisār-ı mübtelā heft āsumānı yandırır
Şem°ī ye çekdir[me]Allāh ° aşķına hū gitme gel

*K11449: 62a.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

154. ÇOK SEHÂB ALTINDA TÜRMA MEH-LİKÂ CEVR ETME GEL*

1. Ey cemâl-i âfitâb-ı pür ziyâ cevır etme gel
Çok sehâb altında tūrma meh-likâ cevır etme gel
2. İtmemişdir böyle bir zulmi Şirîn Ferhâd'ına
Yetişir itdiklerin nâz [u] edâ cevır etme gel
3. Nâzenînim hüsnuñe mağrūr olup aldanma sen
Ol seni bir gün olur eyler fedâ cevır etme gel
4. Gülelim oynayalım hüsnuñ bahârı gitmeden
Gün bu gün sâ° at bu sâ° at sür safâ cevır etme gel
5. Derd-i ° aşkıñla senin çeşmimde kan eksik değil
Göñlimi virdim sana itdim hañâ cevır etme gel
6. Göklere feryâd [u] zârım çıkdı insâf itmediñ
İtdiğñ zulme Hudâ olmaz rızâ cevır etme gel
7. Kâinâtın ° aşkın ma° şûka takşim itseler
Derdimend Şem° i gedâ düşmez saña cevır etme gel

*C180: 37b; A2385: 9a; BYEK5290: 34a; A2105: 18a, 18b; İAKC: 64; NHO: 45a; K11360: 18a, 18b; FB: 20b; DŞ: 33, 34; İAK: 158; FH: 45; MS: 156-157.

A.

1/1: pür: vir-K11360. // 3/1: mağrūr:ma° rūr-BYEK5290, İAKC. // 3/2: ol seni bir gün olur:bir gün olur ol seni-BYEK5290. //5/1: ° aşkıñla sîne: ° aşkıñ sinede-A2385, NHO, K11360. // kan: yaş-A2385, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/2: gün bu gün sâ° at bu sâ° at: gün-be-gün sâ° at be sâ° at-A2385; gün begün sâ° at bu sâ° at-BYEK5290, K11360. //5/1:kan: yaş-BYEK5290. // 6/1: zarım: ahım-BYEK5290. //6/2: zulme: çün-BYEK5290. // olmaz: virmez-A2385. // 7/1: itseler: itdiler-BYEK5290.

C.

“cevr etme”, A2105, K11360 ve DŞ’de “itme gel” şeklinde yazılmıştır.

A2105, 7. beyit 18b’de; K11360, 3. beyit ve sonrası 18b’de; DŞ, 5. beyit ve devamı 34’de bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

155. EY DİL SAFACÛŞ OLUP MAKSADI AKSAYA GEL*

1. Lutf-ı padişahı etti tulû^c şems-i taban misal
Hazret-i Molla-yı Ruma eyledi tevcihi ikbal
Edüp kubbe-i hadrasın tamire inayet ibzal
Ey dil safacûş olup maksadı aksaya gel
2. Döküldü mürûr-ı âsarla yeşil dibası kubbenin
Ne hikmet değışti rengi zümrüd âsası kubbenin
Şehinşah-ı âlem fermanıdır zibası kubbenin
Mavi dursun, ey dil yine sen kubbe-i hadraya gel
3. Bu bir hikmet tebeddülde aranmaz bunca mâna
Mavi renk asumandan yeşil renk arş-ı âlâ
Benzerse hayf değil, bir isme bu olmaz müsemma
Bakılsın zade-i tapa dilde yeşil dibaya gel
4. Renk alıp arştan parlasın subhu mèsâ
Lütfu şehinşah eylemiştir anı böyle ihya
Sene, bin iki yüz otuz dörtte ey *Şem'î* ya
Gönlünde değil mavi, kubbe-i hadraya gel

*İAK: 37-38.

B.

“Destan” başlıklıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve diğer Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır. Şiirin aruz vezniyle söylendiği anlaşılmakta fakat vezin aksamaktadır.

156. TİR-İ ° AŞKİŇ HASTA CİSMİME DEVÂDIR BİLMİŞ OL*

1. Rûhuma ey dilberâ virdiñ ğıdâdır bilmiş ol
Tır-i ° aşkıñ hasta cismime devâdır bilmiş ol
2. Milk-i hüsnünde ° adâlet eyle ey şâh-ı cihân
Kimseye bâķī değil dünyâ fenâdır bilmiş ol
3. Cennetiñ hürilerin göstereleler dönmem yönüm
Cezbe-i ° aşkım bütün meylim sanadır bilmiş ol
4. Sīm ü zer olmaz kalender ° aşık-ı bî-çârede
Mâ-ħazar sermâyesi hasbī du° adır bilmiş ol
5. Şem°înin ħaldırtma başın yakmasun eflâkleri
İnkisâr-ı mübtelâ ğâyet fenâdır bilmiş ol

*C159: 5a; BYEKFM: 3b; NHO: 45a, 45b; K11360: 18a; İACK; FB: 21a; DŞ: 34; İAK: 176; FH: 43; MS: 154.

A.

1/1: ey dilberâ: dilberâ-İAKC. //dilberâ: dilberâğ-DŞ.

1/2: ° aşkıñ: cevri-BYEKFM, İAKC, NHO, FB, DŞ.

4/2: mâ-ħazar-(BYEK5290, NHO, K11360, FB, DŞ):sâhirin-C159.

5/1: Şem°înin: Şem°îye-K11360, FB; Şem°îyâ-İAKC. //Şem°înin ħaldırtma:Şem°îyâ ħal[d]ırtma-BYEKFM. // başın: başım-NHO, FB.// yakmasun: yandırır-BYEKFM; ħalkmasun-DŞ. // eflâkleri: eflâklere-DŞ. // 5/2: mübtelâ: mübtelâ(dır)-İAKC. //fenâdır: ezâdır-BYEKFM.

B.

C159, “Dīvân Şem°î”; BYEKFM, “Ėazel-iŞem°î” başlıklıdır.

C.

NHO, 2. beyit ve sonrası 45b’de bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

157. İT ° AMEL İRKEB-İ CÜMLEHAZÂ BUDUR MEVLÂ'YA YOL*

1. Al ele ey dil Mısır'dan Ka° be-i ° ulyāya yol
İt ° amel irkeb-i cümle hazā budur Mevlā'ya yol
2. ° Āşık-ı şādık olan mecnūna yol bulsa gerek
Zevraḡ-ı Nūḡ'a binince açılır deryāya yol
3. Fir° avūn Ḥamāmını gördükde la° net eyle geç
Ara bul Ṭūr-ı Sīnā'da maḡdem-i Mūsā'ya yol
4. Ruyetü'l-° ayn eyledik Bedr'i Ḥuneyni āşikār
Ol ṭarīḡ-ı müstaḡīm(dir)a° lāya yol ednāya yol
5. El çekiñ dār-ı fenādan giyiniñ iḡrāmıñız
Āşikār olur dābıḡda cennet-i a° lāya yol
6. ° Afvider günāhımız luṭfuyla Ğaffarü'z-zünüb
° Āḡıbet dār-ı fenādan ayrılır ° uḡbāya yol
7. Ḥāk-i Beytullāh'a başdıñ derdimend *Sem°ī* gedā
Cidde'de ḡamdile buldıñ ḡazret-i Ḥavvā'ya yol

*FB: 33a; A2105: 8a; İAKC: 67; K11360: 30a; DŞ: 35; İAK: 7; 26; FH: 44; MS: 155-156.

A.

1/2: irkeb: ārzūsı-İAKC, DŞ. // 2/1: mecnūna: maḡbūba-A2105; Mecnūn Leylā'ya-DŞ. // 3/1: Ḥamāmını: Ḥamānı[nı]-İAKC. // 3/2: maḡdem-i: maḡdis-i-DŞ. // 4/1: Ḥuneyni: Cüneyni-A2105. // 5/2: Dābıḡ'da: Ṭā° if° de-DŞ.

C.

Ḥamām, aslında *Ḥāmān* olmalıdır. *Ḥāmān* ā, Kur'an-ı Kerim'de (Kasas-28/6, 8, 38; Ankebut-29/39; Gafir-40/24, 36) Firavun'la birlikte zikredilmektedir Hz. Musa dönemindeki Firavun sarayının bir yetkilisi, Firavun'un yardımcısı olarak anılan kişidir.

Fā° ilātün iā° ilātün iā° ilātün fā° ilün

158. DİRD Bİ-DİRMİNDİİM LOKMİN'A GİLDİM Yİ RESİL*

1. Bir ğarib efgendenim iŖŖāna geldim yā Resūl
Derd bī- dermāndeyim Lokmān'a geldim yā Resūl
2. Hāzretiñe yok yüzüm ° arz-ı hācāt itmege
Bir zelīl-i ° ācizem amāna geldim yā Resūl
3. Cürm ü° isyāna hevālar ki perīŖān eyledi
Sen Ŗefā° at kīnīsın ğufrāna geldim yā Resūl
4. Ŗem° īnūrīñ pertevi ° ālemlere virdi zīyā
Ben daĖı pervane-veŖ suzāna geldim yā Resūl
5. ÇeŖm-i nā-bīnāmıza bir [dem] devā kılmağlığa
Hāk-i pāyiñ tutīyā dermāna geldim yā Resūl

*MFKM13: 170b

B.

“Ėazel” baŖlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

159. GÖRMEĞİ ĀRZŪLARIM ÇEŞMİM[E] HĀB OLDI HARĀM*

1. Būs idüp aldım haber nāmeñderünundanpeyām
Görmegi ārzūlarım çeşmim[e] hāb oldı harām
2. Halkı zāhir ma° deni esrār-ı ° aşkıñ ...
Rif° atım hācet saña olmağ gulām
3. Mūrada ben varmış idim ...buldum hayāt
Açılur olmada çeşmim hubānım ayrı meşām
4. ° İtibār etdikce erbāb-ı kemāle böyle sen
Kādrin° ālī ° indī devletde ider billāhi nām
5. Söyle sürç-i lisān itdiysem suçumı ° afv idiñ
Bulunur birkaç kuşur itseñ de lā-büdihtimām
6. Serimendiñ Rūm elinde var desem hāşā helāk
Nevşehir Anaṭolı ikliminde yoksuñ ve's-selām
7. Haddi mi ašlā gümānetmek sana,Şem° iḳuluñ
Bendelik da° vāsıdır ancağ merām

*A2385: 6a.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

160. İŞTE BEYTULLÂH BUDUR BÂB-I SELÂMA VİR SELÂM*

1. Farz-ı Hâc itmeklige eylerseñ ey dil ihtimâm
İşte Beytullâh budur bâb-ı selâma vir selâm
2. Şad-hezâr etdiñ tavâf ta° zîm [ü] tekrîmle yeter
Yüz sürüp dergâh-ı Hâkķ'a beytini etdiñ imâm
3. Hacerü'l-Esved'e isti° lâm idüp âdâb-ile
Bağladık destimiz itdik şıdķ-ıla Hâkķ'a kıyâm
4. Mültezime de tırup ârzūyı hâcet eyledik
İstedik dünya [vü] ° uķbānıñ murādıñ bi't-tamām
5. Hacer İsmā° il'le zemzem Ka° be° bünyād-ı Halîl
Dört imāmıñ minberi cem° eylemiş ° âlî maķām
6. Şāhīdim rükn-i Yemen rükn-i Irak'dır hâzrete
Destim olsun arşa-i maķşer olunca rükn-i Şam
7. ° Afv-ider ° işyānımız luḫfıyla Ğaffārü'z-zünüb
Bābına yalvarıgeldik bir alay mücrim ğulām
8. Sa° ya sür° at eyledik çıkdık ° Arafāt taķına
Farz-ı ihrāmı cināyetsiz şükür itdik tamām
9. Elli beş ell'altı yaşında Hudā itdi naşīb
Viridi *Şem°ī* niñ murādın Hâzret-i Rabbü'l-enām

*A2105: 21a; İAKC: 78, 79; NHO: 47b, 48a; FB: 24b; K11360: 24b; DŞ: 41; İAK: 125; FH: 52; MS: 165.

A.

4/1: mültezim: münḫarif-İAKC, DŞ.

7/1: ° işyānımız: Ğufrānımız-K11360.

9/1: Hâkķ: Hudā-NHO, K11360 [8/1].

C.

NHO, 9. beyit 48a'da bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

161. ĀSĪTĀN-I DEVLETİŇ FİRDEVŚ-İ A° LĀ ES-SELĀM*

1. İki °ālem serveri maḥbūb-ı Mevlā es-selām
Āsītān-ı devletiŇ fırdevś-i a° lā es-selām
2. Gelmeñ Ādem de gelmezdi ḥalīfe °āleme
Al selāmım server-i dūnyā vü °uḡbā es-selām
3. Lāle taḡdı boynuna yalvara geldi bābıŇa
Bildı cürmin yalvarır °indiŇde ḥālā es-selām
4. El-amān olsun ḡuluŇ ümmetlige eyle ḡabūl
Ol da itsün ümmetiŇ beyninde da° vā es-selām
5. Ravza-i pākinde ḡayysıŇ vardır imānım benim
°Āşıkım ḡāk-i deriŇ çeşmime tūt(i)yā es-selām
6. Kendi nūrından Ḥudā ḡalk eyledi maḥbūbusıŇ
Enbiyālardan ḡılup ḡadriŇi a° lā es-selām
7. Ḥācı Şem°iḡuluŇı ḡulmetde ḡoyma yā Ḥabīb
Nūr-ı °aşkıŇla çerāḡın eyle ihyā es-selām

*A2385: 27b; C180: 46b; A2105: 21a, 21b; İAKC: 80; NHO: 48a; K11360: 24a, 24b; FB: 24a, 25a; DŞ: 41, 42; İAK: 128; FH: 53; MS: 165-166.

A.

1/1: °ālem: cihān-C180.

1/2: devletiŇ: °izzetiŇ-C180, A2105, İAKC; NHO, FB, DŞ.

2/1: Ādem de gelmezdi ḡalīfe: gelmezdi °ālemde ḡalīfe-C180; °āleme gelmezdi ḡalīfe Ādem'e-DŞ.

2/2: dūnyā vü: dūnyā-yı-A2105, İAKC, NHO, K11360, FB.

3/1: yalvara geldi: yalvarıgeldi-K11360.

4/2: ol da-(C180, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ): ol da(hı)-A2385; onda-İAKC.

6/1: eyledi maḥbūbusıŇ: maḥbūb eyledi-C180, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ; etdi maḥbūb eyledi-İAKC; etti maḥbub eyledi-İAK; halkitdi makbul eyledi-FH; halkitdi maḥbūb eyledi-MS.

7/1: ḡuluŇı: °abdini-A2105, NHO, K11360; abdūŇi-MS.

7/2: çerāḡın: çıraḡın-İAK; çerāḡan-FH.

B.

C180, "Dīvān" başlıklıdır.

C.

A2105, 4. beyit ve sonrası 21b'de; K11360, 4. beyit ve devamı 24b'de; FB, 6. ve 7. beyitler 25a'da; DŞ 7/2, 42'de bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

162. CÂM-I MEY OLDI ŞİKEST ° İŞRET TAMÂM OLDI TAMÂM*

1. Elvedā ey saķīyā ülfet tamām oldı tamām
Cām-ı mey oldı şikest ° işret tamām oldı tamām
2. Keşr-i mey kıldıñ ise bahşeyledik biz ehline
Vaht-i aķşam eyledik şöhet tamām oldu tamām
3. Tāze bulsun müşterī pīr-i muġānın hāneye
Biz yapılduķ gidelim nevbet tamām oldu tamām
4. Donadup yelkenlerim fülk-i dilim buldu hevā
Yol göründü çeşm-i ma° rifet tamām oldı tamām
5. Gel gözünden öpeyim ayrılmamız vaķti yakın
Esdı vuşlat yelleri ğurbet tamām oldı tamām

*C36: 19a; C43: 8a; C81: 38b; C136: 17b; C159: 21b; A2385: 55a; BYEK5290: 36a; BYEKFM: 4b; A2105: 20a; İAKC: 76; NHO: 47a; FB: 23b; K11360: 20b; DŞ: 40; İAK: 187; FH: 51; MS: 163.

A.
1/1: tamām oldı tamām: harām oldı harām-C43. // elvedā: /.../dā-C81. // 1/2:cām-ı: [c]ām-ı-C81. // cām-ı mey: mey-i hum-C136, C159, BYEKFM, A2105 NHO, FB, K11360, DŞ; mey-i cām-A2385; mey hemān-BYEK5290. // 2/1: keşr-i mey kıldıñ ise bahşeyledik biz: kesrimiz ğaldıysa bahşettik bu bezmiñ-C43; kesrimiz ğaldı ise başettik (bu) bezmi-C81. // keşr-i mey kıldıñ ise bahşeyledik: kesrimiz ğaldıysa bahş eyledi-A2385. // kıldıñ ise bahşeyledik biz: ğaldıysa bahş itdik bu bezmiñ-A2105, NHO, FB, DŞ; ğaldıysa taķsīm eyleyiñ bezm-BYEK5290; ğaldıysa bahş olsun bu bezmiñ-BYEKFM. // ehline: demhāneye-NHO. // 2/2: vaht-i aķşam: vaķt-i aķşam-C43, C81, C159, A23385, A2105, K11360, FB, DŞ; vaht-i aķşam-C136. // şöhet tamām oldu tamām: ° işret harām oldı harām-C43. // şöhet: ° işret-C136, C159, A2105, NHO, FB, K11360, DŞ. // eyledik şöhet: eyledi ° işret-A2385. // 3/1: muġānın hāneye: muġān demhāneye-C43, C136, A2385, BYEK5290, BYEKFM, A2105, NHO, FB, K11360, DŞ; muġaddem cānına-C81; biz şimdi bir hoş nev civan-C159. // 3/2: yapılduķ: yapıldıķ-C43, C81, C136; yapıldıķ-C159, A2105, NHO, FB, K11360; bayıldıķ-DŞ. // gidelim: gide kim-C159. // Esdi vuşlat yelleri ğurbet tamām oldı tamām-A2385. // 4/1: fülk-i: pülk-i-C81. // buldı hevā: amadedir-C43. // 4/2: yol göründü çeşm-i ma° rifet: esdi vuşlāt yel[er]i ğurbet-C43; esdi vuşlāt yelleri ğurbet-C81; esdi vuşlāt yelleri ğurbet-C136, C159, BYEK5290, A2105, NHO, FB, K11360, DŞ; esdi vuşlat yelleri hicret-BYEKFM. // 5/1: öpeyim ayrılmaz: /.../-K11360. // 5/2: esdi vuşlat yelleri ğurbet: yol göründü çeşmime ülfet-BYEK5290, K11360; ya gelem ya gelmeyem ğismet tamām-BYEKFM.

B.
C36, “Dīvānī”; C43, “Dīvān” başlıklıdır.

C.
A2105 6/2, 20b’de; FB 4. beyit ve sonrası 24a’da bulunmaktadır.
C81 ilk mısraın ilk kelimesi sayfa yırtık olduğundan “/.../” şeklinde belirtilmiştir. “[elve]dā” şeklinde tamir edilebilir. 5/2: “/.../yem” kelime silinmiş olduğundan okunamadı. [gelme]yem şeklinde tamir edilebilir.

C36, BYEK5290, BYEKFM ve K11360 7 beyit olup A2385, dışında tüm diġer metinler 6 beyittir. A2385 ise 4 beyittir.

K11360, 5/2: /.../: karalandıġı için okunamamıştır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

6. Ya şuya ya toprak celb eyledi canā bizleri
Ya gelem ya gelmenem ̣asret tamām oldu tamām
7. Dosta doğru dönderüp rüyım yolıñ aldım ele
Mülk-i *Şem*[°]ī derdiment ̣asret tamām oldu tamām³⁸³

³⁸³ 6/1: ya suyu ya toprağı cezb eyledi cānān bizi-C81 [5/1]. // şuya ya toprak celb eyledi canā: sebab-i °ālemde seyyāh olmağa-C43. //şuya ya toprak celb eyledi canā bizleri: yāhūd cezb eyledi cānān bizi-C136 [5/1], A2105 [5/1], NHO [5/1], FB [5/1], K11360, DŞ [5/1]; ya toprak yahud cezb eyleyen cānān bizi-BYEKFM [5/1]; şu ya toprak yāhūd çekdi Cenāb-ı Hakk bizi-BYEK5290. // Pāyidār olsun ocağıñ görmesün zerre zeval-BYEKFM. // 6/2: gelmenem: gelmeyem-C43[5/2], C136 [5/2], C159 [5/2], A2105 [5/2], NHO [5/2], FB [5/2], DŞ [5/2]; /.../yem-C81 [5/2]; // gelmenem ̣asret:gelmeyem şefkat-BYEK5290, K11360. //Hakkıñız eyleñ helāl ni°met tamām oldu tamām-BYEKFM. // 7/1: doğru dönderüp rüyım yolıñ aldım ele: varmak niyetiyle °azimrāh itdim rüyı-C43 [6/1]; toğrı döndürüp rüyın ele aldı yolu-K11360. // yolıñ aldım ele: ele aldım yolu-C81 [6/1]. // rüyım yolıñ aldım ele: rüyın ele aldım yolu-C136 [6/1], DŞ [6/1]; biz ele aldık yol(lar)ı-C159 [6/1]; yönün ele aldı yolu-A2385 [4/1]. // dönderüp rüyım yolıñ aldım ele: döndürüp biz ele aldık yolları-BYEK5290; döndürüp rüyum ele aldım yolu-BYEKFM;döndürüp rüyın ele aldı yolu-A2105 [6/1], NHO [6/1], FB [6/1]. // 7/2: mülk-i *Şem*[°]ī derdiment: derdimendī *Şem*[°]īyā-C43 [6/2]; De[rd]mend *Şem*[°]īgedā-A2385 [4/2]; dir ki *Şem*[°]ī derdimend-BYEK5290;derdimend *Şem*[°]īgedā-BYEKFM. // mülk-i: dir ki-C136 [6/2], C159 [6/2], A2105 [6/2], NHO [6/2], FB [6/2], K11360, DŞ [6/2].

163. EZ-ḲADĪM ĀZĀD ḲABŪL İTMEZ ĞULĀMİM AH NĪDEM*

1. Ben seniñ meftūnuñum billāhi zāt-ı muḥterem
Ez-ḳadīm āzād ḳabŭl etmez ğulāmımah nidem
2. Māh cemālīñ görmege ref^c eyledim birkaçııcāb
Eyledi biñ pāre mir^o āt-ı dilim seng-i sitem
3. Em ḳabŭl etmez ṭabībler istemez bu yāreye
İşledi bir yandan bir yanına seyf-i ^c Acem
4. Āşināyı bilmeyüp bīgāne ḥayf etdi baña
Hışm ile etdi naẓar ḳahr-ile nūş etdir desem
5. Kūyıñı her gün ṭavāf etmek baña ḥacc itmedir
Milki olsa kendiniñ bāğ-ı İrem başma ḳadem
6. Nesl-i kutbü'l-^c ārifin Mevlā^c ömür virsün saña
Ma^c den-i kenz-i kanā^c at sendedir şāḥib-kerem
7. ^c Aşk-ılasürç-i ḳalem oldı ise ma^c zūr ola
Derdimend *Şem^c ĩ*ḳuluñ eyler niyāz Beytü'l-ḥarem

*BYEK5290: 34b; A2385: 62a; İAKC: 71; İAKC: 92; NHO: 46a; K11360: 21b; FB: 22a; DŞ: 37; İAK: 72; FH: 47; MS: 158.

A.

1/2: ğulāmım āh nidem-(A2385, İAKC, NHO, K11360, FB, DŞ): i^c lāmım(...)-BYEK5290. // 3/1: em: merhem-DŞ. // itmez: itmeñ-NHO. //ṭabībler: cebīre-A2385 [4/1];cerrāḥ-İAKC, FB, DŞ. // 3/2: yanına: yan[ın]a-A2385 [4/2]; yine-K11360. //4/1: āşināyı: āşināñı-FB, DŞ. // ḥayf etdi: zayınla-A2385 [3/1]. // bī-gāne ḥayf etdi baña: /.../-K11360;bī-çāre ḥayf itdiñ metā-DŞ. // 4/2: etdir: it de-A2385 [3/2]; iddiñ-FB; itdim-FB, DŞ. // 6/2: ḳanā^c at: ināyet-A2385, K11360. // 7/1: sürç-i ḳalem:sürç-i lisān-A2385. // oldı ise: oldıysa-A2385, NHO, K11360, FB, DŞ. // olsa: eyleyiñ-A2385, NHO, K11360, FB, DŞ. //7/2: derdimend:der[di]mend-A2385. //ḳuluñ eyler niyaz:ḳuluñdur hürmeti-A2385, K11360; ḳuluñ niyāzı[dır]-NHO,FB; niyāzı her zamān-İAKC, DŞ.

C.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

164. NAŞİB OLMAZSA VUŞLAT DURMASUNKAN AĞLASUN DİDEM*

1. Saña zencîr-i ° aşkla gönümi bend eyledim muhkem
Naşib olmazsa vuşlat durmasun kan ağlasun dîdem
2. Cebîre tutmayan derde gelüp dest urmasun Loqmân
Benim esrârıma ancak habîbim cevridir merhem
3. Cemî° -i ° aşık-ı rüsvâlarıñ sermâyesi gâmdır
Su° al eyleñ dıraht-ı gülde bülbül oldu mı hurrem
4. Yine faşl-ı bahâr oldı benim açılmadı gönüm
Açıldı lâle gül sünbül kıranfil yasemîn çiğdem
5. Tonansa meclis-i rindâneler ney meyle mahbûbla
O bezme vakt-i ahşam erse Şem°î sen de ol(ıñ) elzem

*K11449: 36a; BYEK5290: 34b; A2105: 20a; İAKC: 75; NHO: 47a; K11360: 19b; FB: 23b; DŞ: 39, 40; İAK: 80; FH: 51; MS: 162-163.

A.

1/1: bend: ben-BYEK5290. // 1/2:olmazsa: olmaz mı-BYEK5290. // durmasun: dâimâ-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // ağlasun: ağlıyor-BYEK5290. // 2/1: derde gelüp dest urmasun Loqmân: yâre gelüp dest tabîbe n°etsün-BYEK5290. //2/2: habîbim cevridir: derûnum derdidir-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // merhem: mahrem-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/2: gülde: güllere-BYEK5290. // oldu mı: olur-BYEK5290. // 4/1: benim açılmadı gönüm:açıldı bu benim gönüm-BYEK5290. //açılmadı:açılmadan-FB. // açılmadı gönüm: açılmadan gülüm-DŞ. // 5/1: mahbûbla: mahbûbla (elzem)-FB, DŞ. // 5/2: Uzanur vakt-ı ahşamıñ ki Şem°î derdimend elzem-BYEK5290. // erse: itse-DŞ. // elzem: hurrem-FB, DŞ.

B.

K11449, “Gazel Şem°î” başlıklıdır.

C.

DŞ, son iki beyit 40’dadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

165. KULUNİŃ GÜNĀHI VAR İSE AFV İT ...MAĞRŪR DİMEM*

1. Hāzret-i Cebrā° il'e meşhūr benim dimem
Kulunıñ günāhı var ise ° afv it ... mağrūr dimem
2. Şu gibi nehre düşüp olşa kıanım yola revān
Sett-i İskender'e baş ver.....dur dimem
3. Beklerim nā° il olurşak (?) yollarıñı
Çekerim firāķıñ zencīriñi bu zordır dimem
4. Görinür zümre-i ehl-i dile
Keşf-i esrārı olan ° āşık(lar)[a] ma° mūr (olur) [dimem]
5. Hāşımıma kendimi ben fıl gibi göstermeliyim
Baķ za° if hāline bu *Şem°i* kuluñ [durur] dimem

*FB: 46b.

C.

İlk kez okundu.

MS'de bu metin yoktur.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

166. MAĞRŪR OLMAYARADAN YEZDÂN'A ҚURBÂN OLDIĞIM*

1. Kesme yapışdı bu dest damāna қurbān oldıǵım
Hoş yaraşmaz mı қulıñ қurbāna қurbān oldıǵım
Ya meleksin ya perī ya cennetiñ ğılmānısıñ
Mağrūr olma yaradan Yezdān'a қurbān oldıǵım
2. Ğam mı қurbān olması dil sen gibi sulţānıma
Zebhidersiñ sevdigim seyreyle hoş al қanıma
°İyd-ı ekberdir efendim tekbīr al gel yanıma
Çek bıçağıñ turma ur gerdāna қurbān oldıǵım
3. Sāyebān kurmuş turur gerdāna bir ben sevdigim
Bend ider °ālemleri bir dāne bir ben sevdigim
°İydiñe yetmez miyim қurbāna bir ben sevdigim
Girme nā-ħaқ yerlere pek қana қurbān oldıǵım
4. Sıǵa aқ қollarıñı bağla elim gel bende çek
°İydiñe қurbān olurum āh efendim etme şek
Acımam °ıydiñde ħāşā қanıм ақsa lāle renk
Şem°ī me yansun diseñ pervāne қurbān olduǵım

*A2385: 6b; C11: 25a; İAKC: 74; NHO: 47a; K11360: 19a, 19b; FB: 23a, 23b; DŞ: 29; İAK: 179; FH: 50; MS: 162.

A.

1/1: kesme: çün-İAKC, FB, DŞ. // dest-i: destimiz-İAKC, FB, DŞ. // 1/3: perī ya cennetiñ: perīsiñ cennetin-DŞ. // 1/4: mağrūr olma: pek güzelsin-NHO, K11360. // 2/2: hoş: gel-BYEK5290. // 3/2: bir dāne: mestane-BYEK5290. // 3/4: pek: biñ-BYEK5290, NHO, K1360, FB, DŞ. // 4/1: sıǵa: [ş]ıǵa-BYEK5290. // gel bende: bende-C11 [2/1]. // 4/2: °ıydiñe қurbān olurum āh: [°ı]ydiniñ қurbānıyım benden-BYEK5290. // қurbān olurum āh: қurbānıyım benden-C11 [2/2], NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/3: ħāşā: ħattā-C11 [2/3], FB, DŞ. // aқsa: dökülse-C11 [2/3], FB, DŞ. // 4/4: Şem°ī me: Şem°ī ye-C11 [2/4]. // olduǵım: old/.../. // Şem°ī me yansun diseñ: Şem°ī yansun der isen-BYEK5290.

B.

1/1: Çün yapışdı destimiz dāmene қurbān olduǵım: Kime yapışdı bu dest dāmene қurbān olduǵım-FB (çıkma).

4/3: Acımam °ıydiñde ħattā қanıм dökülse lāle renk: Acımam °ıydiñde ħāşā қanıм ақsa lāle renk-FB (çıkma).

C.

K11360, 2/4 ve sonrası 19b'de; FB, 2/3 ve sonrası 23b'de bulunmaktadır.

C11'de sadece son iki bend bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

167. ÇEKİLDİM ÇİLLE-Yİ ĞAM TEKKESİNDE ŞİMDİ MİHMÂNIM*

1. Muḥālif bâda virdim dâne yok şavruıldı ḥarmanım
Çekildim çille-yi ğam tekkesinde şimdi mihmânım
2. Ne yüzden bir kuşūr etdim deyü teşvîşde kalmışdım
Aradım kendimi kendime buldum kendi noḡsanım
3. Geçirdim nâfile ben naḡd-i ° ömrüm eyledim tuḡyân
Şıḡar mı maḡşerde mîzâna bilmem cirm-i ° işyânım
4. Qabûl it tevbemi dergâḡ-ı ° izzetde benim yâ Rab
Muḡaddem etdigim ° isyânıma cümle peşimânım
5. Emekdârım şefâ° at umarım Mevlâ Ḥabîbînden
Ümîdim bendesi bî-çâre kimevlâd-ı Ḥassân'ım
6. Cemî° -i mâsivâdan çekdim el şimdeñ gerü aşlâ
İlâhî şon nefesde kendime yâr eyle imânım
7. Tolanma başıma pervâne vermeme ben saña âteş
Gerekdir kendime vaḡdetde Şem°î nâr-ı süzânım

*BYEKFM: 27b; A2385: 72b; BYEK5290: 36b; K11360: 21a; A2105: 22a; İAKC: 83; NHO: 48b; FB: 25b; DŞ: 42, 43; İAK: 134; FH: 55; MS: 167-168.

A.

1/1: muḥālif: bir muḥālif-FB, DŞ. // virdim: dirdim-FB. // şavruıldı ḥarmânım: şavruıldı [...] -FB; bulmadı ârâm-DŞ. // 2/1: bir kuşūr etdim: pür kuşūr oldum-BYEK5290. // kuşūr: kuşūrım-A2385. // 2/2: ararım: aradım-A2385, NHO, FB, DŞ. // kendimde: kendime-DŞ. // 3/2: maḡşerde: maḡşere-A2385, K11360, A2105, DŞ. // cirm-i: [cirm-i]-A2385, FB. // 4/1: ° izzetde: ° izzetiñde-A2385. // 4/2: Muḡaddem: baḡarım-FB, DŞ. // ° isyânıma cümle: cümle ° isyânıma-A2385. // 5/2: evlâd-ı Ḥassân'ım: ölür Ḥassân'ım-DŞ. // Ḥassân'ım: ḡasnâyım-BYEK5290. // 6/1: aşlâ : yâ Rab-BYEK5290. // 7/1: virmem ben: ben virmem-A2385. // 7/2: kendime: Şem°î me-A2385, BYEK5290; Şem°î ye-K11360. // Şem°î kendi-A2385, BYEK5290, A2105, NHO, FB, DŞ.

B.

BYEKFM, “Semâ°î” başlıklıdır.

C.

FB: 1/1: “[...]”, kelime yazılmadığından, “[ḥarmânım]” şeklinde tamir edilebilir.

3/2: Vezin aksamaktadır.

K11360, A2385, BYEKFM ve BYEK5290 dışındaki metinlerde “mahlas” bulunmamaktadır. Diğer metinlerde “Şem°î ye” yerine “kendime” kullanılmıştır. Burada âşığın icra esnasında adını taşırmak yerine “kendime” demeyi tercih etmiş olabileceği düşünülebilir. Dönüşlülük zamirinin tercih edilmesinin icra ile ilgili bir durum olduğu düşünülmektedir. Kayda o şekliyle geçmiş olmalı ki beş metnin dördünde bu hâliyle kullanılmıştır.

DŞ, 5. beyit ve sonrası 43’de bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

168. DĀM-I ĞURBETDE ESİR OLDUM VAṬANĀRZŪLARIM*

1. Ḥayli müddetden berü yâ Rabbi cān ârzûlarım
Dām-ı ğurbetde esİR oldum vaṭan ârzûlarım
2. Şems-i ° aşkın âteşi kār eylemişdir cānıma
Şayesinde ḥıfẓ ider serv-i revān ârzûlarım
3. Almadım çokdan beri bŷy-ı dil-ārādan meşām
Zŷlf-i perçem kākŷl-i ° anber-feşān ârzûlarım
4. Kul deyŷ ḥalk eylediñ her bir murādım vir Ğanī
Evveli dost āḫiri ḥŷr-i cinān ârzûlarım
5. Her ḳulıñ ḳalbinde bir murād-ı muẓmer var biliñ
Āşikāre istemem yâ Rab nihān ârzûlarım
6. Od-ı ḥasretle ciger bŷryān mişālī yandı āḥ
° Arẓ-ı ḥālīm yok saña ḥālīm ° ayān ârzûlarım
7. *Sem*° ĩniñ ĩmān-ı kāmille rızā derd-i cemāl
Yâ İlāhi sen naşīb it el-amān ârzûlarım

*C159: 9b; A2385: 63a; A2105: 21b; İAKC: 81; NHO: 48a; K11360: 21a; FB: 25a; DŞ: 42; İAK: 91; FH: 54; MS: 166.

A.

3/1: bŷy-ı dilārādan: ervā-yı dilādan meşām-A2385. // dilārādan: dilārā[da]n-NHO. // meşām: nişān-FB, DŞ.

3/2: perçem: perçīn-K11360.

4/1: her bir: bāri-DŞ. // vir Ğanī: vir (yā) Ğanī-FB, DŞ.

5/1: bir murād-ı muẓmer: bir muẓmer murādı-A2385, A2105, NHO, FB, DŞ.

6/2: ° Arẓ-ı ḥālīm yok saña ḥālīm ° ayān: İtmeyen yoluna teslīm-i cān-A2385.

B.

C159. “Dīvān-ı *Sem*° ĩ başlıklıdır.

C.

K11360 6 beyit olup tüm metinlerde olan 5. beyit burada bulunmamaktadır.

Fā° ilātŷn fā° ilātŷn fā° ilātŷn fā° ilŷn

169. BELKİ EYLER BİR DEVÂ LOĞMÂN'A YOL VİR VARAYIM*

1. Ögsedim yâ Rabbenâ cānāna yol vir varayım
Ölmeden cem° iyyet-i yārāna yol vir varayım
Derd-i ḥasretle başım yaşadıkda yol bekler gözüm
Belki eyler bir devā Loğmān'a yol vir varayım
2. Vuşlat-ı yârı müyesser eyle luṭf it Kirdigār
İhtiyārım gitdi elden ḳalmadı şabra ḳarār
Çok zamandır eylerim Ya° ḳüb mişālī āh u zār
Yūsuf'um var ḥücre-i zindāna yol vir varayım
3. Dām-ı ḡurbetten ḥalāş it şükr-i Yezdān eyleyem
Bu belā ḳaftanını hem çāk-girībān eyleyem
Bāğ-ı ḥasretde nice bir böyle efgān eyleyem
Yâ İlāhi bülbulüm gülşene yol vir varayım
4. Yandırıp dil Şem°î mi gözyaşı dökmek kārımız
Rūzgār-ı ḡurbet almış(dır) elde olan varımız
Çıkmadan ° adl [ü] ° adālet tahtına Hünkārımız
Baş açık yalın ayak dīvāna yol vir varayım

*AK61: 12a; C159: 22a; K11447: 5b; C159: 22a; BYEK1580: 25b; BYEK5290: 37b; A2105: 18b, 19a; İAKC: 72; NHO: 46b; K11360: 20a; FB: 22b; DŞ: 38; FH: 48; MS: 160.

A.

1/1: ögsedim: öksüzem-K11447, BYEK1580, A2105. // 1/3: ḥasretle: miḥnetle-BYEK5290. // 1/4: belki eyler: eyler-K11447. // 2/3: āh u zār: āh [u] zār-BYEK1580. // 3/1: dām-ı: dār-ı-BYEK1580. // dām-ı ḡurbetden: diyār ḳurtbetde-K11447. // eyleyem: eylerim-BYEK5290. // 3/2: hem: ben-K11447, BYEK5290. // hem çāk-girībān: çāk-i girībān-C159, BYEK1580, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ [2/3]. // eyleyem: eylerim-BYEK5290. // 3/3: efgān: feryād-A2105, NHO, FB, DŞ [3/1]. // nice: niçe-BYEK5290. // bir böyle: biñ āh-ı-BYEK1580. // eyleyem: eylerim-BYEK5290. // 3/4: bülbulüm: bülbulüm-BYEK1580. // 4/1: yandırıp: yandırıp-BYEK1580. // dil Şem°î mi: [dil] Şem°î [mi]-K11447; Şem°î dili-BYEK5290. // yandırıp dil Şem°î mi: yandırır dil Şem°î mi-C159. // dil: (bu) dil-DŞ [3/3]. // 4/2: almış(dır): aldı-BYEK5290. // elde olan varımız: olanca varımız-C159, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ [3/4].

B.

AK61, Metnin altına “Şem°îgedā” yazılıdır.
K11447, metnin başında “Āşık Şem°î” yazılıdır.
BYEK1580, “Dīvān-ı Şem°î” başlıklıdır.
4/2: elde olan varımız: olanca varımız-AK61 (çıkma).

C.

A2105, 2. beyit ve sonrası 19a'da bulunmaktadır.
Diğer metinlere göre K11447/2'de ilk iki mısra ile son iki mısraın yerleri değişiktir.
DŞ'deki metinde diğerlerine göre mısraların yerlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Çeşitlenme olduğu suretle bu farklılıklara yukarıda yer verilmiştir fakat benzer olanlar gösterilmediği için bu durum belirtilmek istemiştir. AK 3/1-DŞ 2/3; AK 3/2-DŞ 2/4; AK 3/3-DŞ 3/1; AK 3/4-3/2; AK 4/1-DŞ 3/3; AK 4/2-DŞ 3/4; AK 2/3-DŞ 4/1; AK 2/4-DŞ 4/2.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

170. AŞK VİRDİ DÜZEN SEYRE ÂHENK SÎNEDE SÂZIM*

1. Mevsim bahâr oldı [da] açıldı yine rāzım
Gel diñle benim bülbul-i şeydā şeh-nāzım
Ref^c itdi gülün perdesini nāz u niyāzım
Āfāka çıkar perde-i āhım la hicāzım
‘Aşķ virdi düzen seyre āhenk sîne de sâzım
2. Yaz geldi şafâ vaķtidir ey zümre-i gümrāh
Ruḥṣat virilür semt-i dil-ārāya bu bir māh
Cānān ile vuṣlat demidir siz oluñ agāh
Zeyn itdi şüküfeyle kamu yeryüzin Allāh
Çıkmazdı benim bezm-i dil-ārāya āvāzım
3. Dellāla virüp şatsalar ^c aşķı ben alurdum
Pervānesiyim semtine cezb itse n’olurdum
Dost yolına per yakmağa bir çāre bulurdum
Olşaydı naşīb āteş-i vuṣlat kül olurdum
^c Āşıķlara ancak bu demiñ seyri ilāzım
4. Rāzı olarak kendisine ben de kul oldum
Hāşā diyemem āteş-i ^c aşķ-ıla kül oldum
Meydān-ı muḥabbetde eser şimdi yel oldum
^c Ār şışesini kırdım ise yāre-dil oldum
^c Arz eyleyeyim kendüsine kuvvet-i bāzım

*A2105: 20b, 21a; İAKC: 77, 78; NHO: 47a, 47b; K11360: 20b, 21a; İAKC: 149, 150; FB: 24a, 24b; DŞ: 40, 41; BYEK5290: 36a; İAK: 26; FH: 51; MS: 164.

A.

1/5: virdi düzen seyre āhenk sîne de: düşen sır-ı dehānıñ sîne-BYEK5290. //seyre: seyr eyle-İAKC, FB, DŞ. // 2/2: virilür: virilüp-NHO. // 2/4: yeryüzin: yeryüzine-BYEK5290. //2/5: ^c Āşıķlara ancak bu demiñ seyri de lāzım-BYEK5290; ^c Āşıķlara ancak bu demiñ seyri ilāzım-NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/2: semtine cezb: semti ḥarāb-BYEK5290. //3/3: per yakmana: ben yanmağa-BYEK5290. //yakmana: yakmağa-NHO;yanmaya-K11360; yanmağa-DŞ. // 3/5: ^c Arz eyleyeyim kendüsine kuvvet-i bazım-BYEK5290;Çıkmazdı benim bezm-i dil-ārāya āvāzım-NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/4: kırdım ise: kırdımsa-NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/5: eyleyeyim: eyleyem-DŞ.

B.

BYEK5290, “Kalendarî” başlıklıdır.

C.

A2105, 5/5 21a’da; NHO, 1/3 ve sonrası 47b’de; K11360, 4/5 ve sonrası 21a’da; FB, 5/3 ve sonrası 24b’de; DŞ, 4/5 ve sonrası 21a’da bulunmaktadır.

Mef^c ūlū mefā^c ilū mefā^c ilū fē^c ūlūn

5. Eşyā-yı cihān “kūn” deyi(n)cek oldu müheyyā
 Destūr viricek mürdeleri eyledi iḥyā
 Esmāda bir ismi var anıñ *Şem*^c ḫalīmā
 Dost yolına cān virmeye kim eylemez ĩmā
^c İndinde hemān kendisiniñ çok ola azım³⁸⁴

³⁸⁴ 5/1: “kūn” deyincek: güne düşen-BYEK5290 [4/1]. //eylemez: eyle-DŞ. // 5/2:“kūn” deyincek: 5/5: ola: olur-BYEK5290. //azım: ārām-DŞ.

171. ŞALĀ İTDİM CEMÎ^c -İ EHL-İ BAZĀRA BEGENDİRDİM*

1. Metā^c -ı ^c aşkıımı her bir hırīdāra begendirdim
Şalā itdim cemî^c -i ehl-i bazāra begendirdim
2. Delikler sīnem üzre deldim ammā ney gibi şāhım
Tabībe sırrım^c ifşā eyledim yāre begendirdim
3. Dil-i bülbul gibi meşķ-i fiğānım sāde gül diñler
Seher vaķtinde āhım çarķ-ı devvāra begendirdim
4. Derūn-ı ḥasb-i ḥālimden donatdım sāde bir evrāk
Rikāba ^c arz-ı ḥāl etdim de Hünkār'a begendirdim
5. Bu derdiñ āteş-i ^c aşķıñ hemān pervāneye şalmañ
Uyandırdım derūnum *Şem^cī* ni nāra begendirdim

*C159: 6b; A2385: 60a; BYEK5290: 34b; İAKC: 71; NHO: 45b; K11360: 19a; FB: 21b, 22a; DŞ: 36, 37; İAK: 50; FH: 46; MS 157-158.

A.

1/1: hırīdāra: ḥarābdāra-İAKC, DŞ. // 2/1: sīnem üzre deldim ammā: deldim ammā sīnem üzre-A2385, NHO, İAKC, K11360, FB, DŞ; dizdim ammā sīnem üzre-BYEK-5290. // 3/1: dil-i: degil-A2385, BYEK5290, İAKC, NHO, K11360, FB, DŞ. // meşķ-i: ^c aşķ-ı-DŞ. // diñler: vaķti-DŞ, FB. // 3/2: çarķ-ı: çarḥ-ı-A2385, BYEK5290, NHO, FB, DŞ. // 4/1: donatdım: tonatdım-NHO, K11360, FB, DŞ. // sāde bir evrāk: bir bir evrākı-DŞ. // 4/2: de: ben-BYEK5290. // etdim de: itdik de-FB. // 5/1: şalmañ: şalma-BYEK5290. // pervāneye şalmañ: pervānede şanma-FB; pervānede şanmañ-DŞ. // 5/2: Şem^cī'ni: Şem^cī'mi-A2385, BYEK5290; *Şem^cī*'mi]-NHO.

B.

3/1: vaķti: diñler -FB (çıkma).
4/1: bir bir evrākı: bir evrāk-FB (çıkma).
4/2: itdik de: etdim bu-FB (çıkma).

C.

FB, 5. beyit 22a'da; DŞ, 5. beyit 37'de bulunmaktadır.

Mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

172. DERÜNİNDA HEZÂR PEYDÂ İDİNDİ SÜFTENİ ÇEŞMİM*

1. Yine tîr-i kaçā° dan aldı nāgāh teymeni çeşmim
Derünında hezâr peydâ idindi süfteni çeşmim
2. İçerse şerbet-i la° l-i lebiñden sükker-i vaşlıñ
Verā° -ı göz nemiñden remzle söyler güfteni çeşmim
3. Saña müştāk olaldan hāb-ı rāhat neydidin bilmem
Açıldı bağçe-i hüsniñe toğrı revzen-i çeşmim
4. Su° āl eyleñ bilür şarrāf olanlar gevheriñ kadrin
° Ayān oldu başımda la° l-i ya° kūt ma° deni çeşmim
5. Cihānda nesne bilmezken beni ustād iden Hālık
Hayāl-i haṭṭ-ı ruhsārıñdan aldı pür kanı çeşmim
6. Cemāliñden efendim aldı *Şem°ī* pertev-i nūrı
Felek āyīnesine döndi şimdi ruḥsen-i çeşmim
7. Seni ben kırtarırdım serseri birūnda gezmekden
Cemāl-i yāra ḥādım eyledim ben [de] seni çeşmim
8. Uyandırdıñ fitīli *Şem°ī* mi kibrīt-i aḥmerden
Yaḫup kül itmedir bildim murādiñ āh beni çeşmim

*FB: 23a; A2105: 19b; İAKC: 73; K11360: 19b; NHO: 46b; DŞ: 39; İAK: 163; FH: 49; MS: 161.

A.

1/1: teymeni çeşmim: tekmin-i çeşmim-A2105, K11360, NHO. // 2/1: sükkeri: şeker-K11360. // 2/2: verā° -ı: verāni-A2105. // verā° -ı göz nemiñden: verāni güzğüden-A2105; verā° -ı güzğüden-K11360, NHO. // 3/2: hüsniñe: hüsniñ[e]-DŞ. // 4/1: ileñ: itseñ-DŞ. // olanlar: olan[lar]-DŞ. // 7/1: birūnda: birūni-DŞ. // 8/1: Şem°ī'mi: Şem°ī[mi]-İAKC, DŞ. // aḥmerden-(İAKC):aḥmer[d]en-FB; aḥmerle-A2105 [7/1], K11360 [7/1]; aḥmerde-NHO [7/1].

B.

1/1: "teymen" üstü çizilip yan tarafa yazılmış.

C.

FB, K11360 ve DŞ'deki metinler 8, diğerleri 7 beyittir. 6. Beyit, diğer nüshalarda yoktur.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

173. İFTİRÂ-YI İRTİKÂB İTDİM DE TUĞYÂN EYLEDİM*

1. ° Aşk nedir bilmez iken kendime bühtân eyledim
İftirâ-yı irtikâb itdim de tuğyân eyledim
2. ° Aşk miheñgine virince kem ° ayârı duımadı
Kendimi ben öyle zannetdim ki insân eyledim
3. Fehm idünce tab° (ı)nı âdemde turâbın oldığın
Anıñ içün kendimi hâk-ile yeksân eyledim
4. Dost cemâliyle müşerref olmaya virdim ° ahid
Dîde-i giryânıma dünyâyı zindân eyledim
5. Gül dırahtında kırı feryâda mecbûr ° andelîb
O da dir gül yolına ben de fedâ-cân eyledim
6. Bu gice ° aşk pâyesin pervâneden aldım haber
Ol kumaşdan kesdirüp egnine kaftân eyledim
7. Añladım cân vormeyen cânâna vâşıl olmamış
Rûz iken dil *Şem°î* ni yakdım şebistân eyledim

*C159: 10a; BYEK5290: 35a; İAKC: 84; İAKC: 179; K11360: 21a, 21b; FB: 42a, 42b; DŞ: 43; İAK: 110; FH: 55.

A.

2/1: virince: urunca-İAKC, FB, DŞ.

3/1: tabnı: tabın-K11360; ta° bnı-FB; tam° anı-DŞ. // turâbın: türlik-DŞ.

4/1: olmaya virdim: olmağa virdim(di)-BYEK5290.

5/1: gül: gülleri-FB. // dırahtında-(BYEK5290, 11360, FB, DŞ): dıraht[ın]da-C159. // kırı-(BYEK5290, K11360, FB): kodı-C159.

5/2: ben de fedâ-cân: ben fedâ cânım-FB.

6/2: egnine: egnime-BYEK5290, FB, DŞ.

7/2: rûz: var-BYEK5290. // *Şem°î* ni: *Şem°î* ni] -BYEK5290.

C.

K11360, 4. beyit ve devamı 21b'de; FB, 7. beyit 42b'de bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

174. HER UMÛRUMDA DERİM BEN DÂ° İMÂ ALLÂH KERİM*

1. Zıkr-i tesbîhim dilimde dâ° imâ Allâh kerîm
Her umûrumda derim ben dâ° imâ Allâh kerîm
2. Hırka-püş oldum cihânda neylerim atlısı ben
Fetholur elbetde bir yüzden ° atâ Allâh kerîm
3. Kal° a-i miñnetde bu zencîr-i ° aşkı çekmege
Her kim eylerse bizimle iddi° â Allâh kerîm
4. Düşdi dil fülki deyü ğam çekme girdâb-ı ğama
Ulaşır İlyas ile bād-ı hevâ Allâh kerîm
5. Şâh-ı kişver bâbını örtükçe sen eyle ferâh
Biñ tarafından açılur bâb-ı Hudâ Allâh kerîm
6. Şems ziyâsıyla ğurûr itdikçe var anda zevâl
Uyanır baht-ı siyâhı Şem° 7 yâ Allâh kerîm

*CU27: 32b; AK50: 11b; C89: 8a; BYEK5290, A2105: 19a; İAKC: 73; NHO: 46b; K11360: 20a; FB: 23a; DŞ: 38; FH: 48; MS: 160.

A.

1/1: dâ° imâ: evvelâ-AK50, K11360, FB. // dilimde dâ° imâ: dilimde (dirim ben)dâ° imâ-C89. // 1/2: umûrumda derim: murâdımda direm-BYEK5290. // dâ° imâ: evvelâ-BYEK5290. // 2/1: cihânda neylerim: neylerim-C89. // 2/2: elbetde bir yüzden ° atâ: bir yüzden elbet bir ğidâ-AK50, BYEK5290, A2105, NHO; bir yüzden ammâ bir ğidâ-K11360. // elbetde bir yüzden: bir yüzden elbetde-C89, DŞ; bir yüzden elbet-FB. // 3/1: bu: bir-BYEK5290. // çekmege: çekmeye-AK50, C89, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/2: iddi° a: ittibâ° -BYEK5290, A2105, NHO, K11360; ittibâ-FB. // 6/1: zevâl: zevâl[l]-BYEK5290. // 6/2: siyâhı: siyahım-BYEK5290.

B.

AK50 “Dîvân Şem° 7”; C89, “Dîvânî Şem° 7” başlıklıdır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

175. LE(İ)MİZE DEVR-İ DÜRÜST DİLBER DUDAĞI BİR KESİM*

1. Mey viren sâķileriñ elde ayağı bir kesim
Leb(i)mize devr-i dürüst dilber dudağı bir kesim
2. Debredir şantur kemān ney erģanūn sāzendeler
Meclis-i rindāneye ķurmuş otağı bir kesim
3. Lāzım oldu zümre-i ° uşşāķa görmeklik anı
Lāle rengin gösterir hem gül yanağı bir kesim
4. Ṭabla perçem başda fes giymiş Cezāyir urbasın
Destine dayı mişāl(i) almış buçağı bir kesim
5. Hışm-ıla etrāfına kıldı nazar havf eyledim
Arnapud disem değil Boşnaķ uşağı bir kesim
6. Düşer-ise (bir) zerresi rüy-ı zemīni yandırır
Şem^ci'nin başındaki ° aşķıñ ocağı bir kesim

*C159: 16a; A2385: 63b; BYEK5290: 36b; İAKC: 72; NHO: 46a; K11360: 19b, 20a; FB: 22b; DŞ: 37, 38; İAK: 162; FH: 48; MS: 159.

A.

1/1: mey: [m]ey-DŞ. // 1/2: leb'mize: elimize-İAKC; elimiz-DŞ. //devr-i: rüy-ı-A2385. // dudağı: tudağı-BYEK5290. // 2/1: debredir: dilbere vir-A2385. // erģanūn (A2385, NHO, FB): ney erguvān-C159, İAKC. //debredir şantur kemān ney: nāyī mey şantur kemānī-BYEK5290. //2/2:rindāneye ķurmuş: rindāne ķurmuşlar-BYEK5290. // rindāneye: rindāneler-FB, DŞ. // ķurmuş: ķurmuş(lar)-BYEK5290. // 3/2: rengin: renk-A2385. // hem gül: gülse-A2385, BYEK5290, NHO, K11360; gülüñ-FB; gül-DŞ. // 4/1: ṭabla: ṭopla-FB; ṭoplamiş-DŞ. // başda: başında-DŞ. // 4/2: dayı: dağı-A2385; dāyin-FB. // 5/2: Arnapud: Arnabud-A2385, İAKC, NHO, K11360, FB, DŞ; Arnavıd-BYEK5290. // 6/1: düşerse bir zerresi: düşse bir şīrāzesi-A2385, BYEK5290, NHO, K11360, FB; düşse bir şerrāresi-İAKC, DŞ.

B.

4/2: destine dāyin mişāl: dostuna dāyin mişāl-FB (çıkma).

C.

K11360, 4. beyit ve devamı 20a'dadır.

5/2: Arnapud, Arnabud =[Arnavut].

Fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilātūn fā^c ilūn

176. NİŞÂR EYLER ° ÂŞIKLARA ZERR Ü SİM*

1. Seherde eser semt-i Hâk'dan nesīm
Nişâr eyler ° âşıklara zer ü sīm
2. Zer anıñ tecellî-i zâtıdur[ur]
Dağı sīm hüs-n-ü şıfâtıdur[ur]
3. Kanı öyle bir bülbül-i zâr-ı Hâk
Ese üstüne bād-ı gülzâr-ı Hâk
4. Şafâ-bahş ola kalbine bûy-ı Hû
Görine gönül gözine rûy-ı Hû
5. Dirîgâ ki geçdi bahâr-ı ° ömür
Şebe irdi âhîr nihân-ı ° ömür
6. Güzâr itdi bî-şoḡbet-i dost vaḡt
Sefer itdi bî-rüyet-i dost vaḡt
7. Dimezsın nice vaşl-ı Hâḡḡ'a irem
Ḳanı ben ḡanı semt-i Bâḡ-ı İrem
8. Ne yerde açılır o yâriñ güli
Nice bulur anı anıñ bülbülü
9. Olanlar bugün işd[e] ḡamdan cüdâ
Ebed gülmeyeler bi('l)-Hâḡḡı'l-Hudâ
10. Yüri Hâḡḡ'ı sen de irenlerden ol
Bu dergâh-ı vaşla girenlerden ol
11. Ḳoma zıkr ü fikr-i Hâk'ı şubḡ u şâm
Şem^cî yem muḡabbetle ol pür meşâm

*AK1223: 77a, 77b.

B.

“İlâhî” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

8. beyit ve sonrası 77b'de bulunmaktadır.

Kafiye yapısı itibarıyla mesnevi türüne benzemektedir.

Fe^cülün fe^cülün fe^cülün fe^cüblüğü anlaşılmakta, fakat vezin aksamaktadır.

177. BENİ KENDÜYE HAYRÂN EYLEDİ BİLMEM NE HÂL OLDUM*

1. Felek mir^o âtına yok iltifâtım infî^c âl oldum
Beni kendüye hayrân eyledi bilmem ne hâl oldum
2. Neye mâlik isem yoluna şarf itdim olan varım
Çevirdi rüyını bizden hayıfdir pâyimâl oldum
3. Gezer elden ele bir mu^c teber fağfūr idim evvel
Düşünce şākī-i ebrâr elinden bir sifâl oldum
4. Ümīd-i ülfeti ünsiyyet-i dünyādan el çektim
Cihân âlāyişin terk eyledim ^c arz-ı cemâl oldum
5. Kesildim harb [u] zarb-ı ^c âlemiñ ahz [u] a^c tāsından
Kocaldım gitdi kuvvet nā-tuvānım bī-mecâl oldum
6. Liyākat kalmadı pervāza kaldım āşiyānımdan
Yetişdir dānemi yā Rab şikeste perr ü bāl oldum
7. Te^o essüf eyleme ey derdimend *Şem^c i* Hudā Raḥīm
Virir Hāk kuluñ[a] rızqın dime ben zī-^c iyāl oldum

*A2385: 8b; BYEK5290: 36a; A2105: 21b, 22a; İAKC: 82; NHO: 48a, 48b; K11360: 20a, 20b; FB: 25a, 25b; DŞ: 42; İAK: 163; FH: 54; MS: 167.

A.

2/1: yoluna: ben yoluna-BYEK5290. // olan: ol-BYEK5290. // 2/2:rüyını: yüzünü-BYEK5290. // hayıfdir: haķır-K11360. // 3/1: fağfūr: mağfur-A2105. // 3/2: düşünce: dü[ş]ünce-BYEK5290. //bir: pür-BYEK5290.

4/2: âlāyişin: delāşe-BYEK5290. // işini-FB. // âlāyişin terk eyledim ^c arz-ı cemâl: işini terk itdim ârzü-yı cemâl-DŞ. // 5/1: [u]: bu-BYEK5290. // 6/1: pervāza kaldım: pervāz idem ki-BYEK5290. // 7/1: te^o essüf: fāsık-NHO. // Raḥīm: erḥam-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 7/2: Hāk kuluñ rızqın dime ben zī-^c iyāl: çün ^c abdinîñ rızqın dimedim ben bu bāl-BYEK5290.

B.

BYEK5290, “Semā^c i” başlıklıdır.

C.

A2105 2. beyit ve sonrası 22a’da; NHO, 6. ve 7. beyitler 48b’de; K11360, 4. beyit ve sonrası 20b’de; FB, 7. Beyit 25b’de bulunmaktadır.

Mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün mefā^c ilün

178. DAĞI VAZGELMEMİŞ ESKİ (İ)TTİĞİ CEVR [Ü] CEFÂLARDAN*

1. Haber aldım bugün cānānımı bād-ı şabālardan
Dağı vazgelmemiş eski (i)tdiği cevr [ü]cefālardan
2. Vefādanel çeküp ° aşıklara cevr etmek istermiş
Şağinsın kendini vaqt-i seherde bed-du° ālardan
3. Bizi mahrūm-ı vuşlat eylemekmiş çünkī maqşūdı
N’olur yüz virmeyeydi bāri cānān ibtidālardan
4. Dilerse ber-murād olmak görüşsün ehl-i dillerle
Yönün döndürsün el çeksün raķīb-i nā-sezālardan
5. Fitil-i Şem°ī yihasret odıyla yakmak isterse
Başımdan od çıkınca irüşür° arşa semālardan

*AK1583: 56a; C118: 27a; C159: 4a; MFKM13: 158b; BYEKFM: 54b, 55a; BYEK5290: 39a; A2105: 23a; İAKC: 86; NHO: 49a; K11360: 23a; FB: 26a; DŞ: 44; FH: 57; MS: 170.

A.

1/2: eski (i)tdiği: eskideki-BYEK5290. // cevr [ü] cefālardan: cefālardan-C159. // 2/1: çeküp-(C118, C159, MFKM13, BYEKFM, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ): çekmiş: // 3/1: eylemekmiş: eylemeymiş-BYEKFM. // 3/2: n’olur: n’ola-BYEKFM, A2105, NHO, FB. // bāri: bār[i]-BYEK5290. // 4/1: ber-murād: pūr murād-BYEK5290. // 5/1: Şem°ī’yi: Şem°ī’[yi]-C118, A2105, NHO, FB, DŞ. // irüşür-(BYEK5290, İAKC): irer-AK1583, C118, C159, MFKM13; BYEKFM, A2105, NHO, K11360, FB,

B.

AK1583, “Semā°ī”; C118, “Ġazel”; C159, “Semā°ī Şem°ī” başlıklıdır.

C.

A2105: 23b’de şiirin son beyti tekrar yazılmıştır.

BYEKFM, 3. beyit ve devamı 55a’dadır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün meīā° ilün

179. GENC AÇILMAZ ŞOL GÖNÜLDE TÂ Kİ PÜR NÜR OLMADAN*

1. Vâşıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dūr olmadan
Genc açılmaz şolgönülde tâ ki pürnūr olmadan
2. Sür çıkar ağyârı gönülden (tâ) tecellî ede Hâk
Pâdişâh konmaz sarâya hâne ma^c mūr olmadan
3. *Mûtû kable en temûtû* sırrına mazhar olan
Haşrı neşri bunda gördi nefha-i şūr olmadan
4. Dost cemâli ka^c besini kıldı ° aşıklar tavâf
Yerde Ka^c be gökyüzinde beyt-i ma^c mūr olmadan
5. Mest olan mestâne geldi tâ ezelden tâ ebed
İçdiler ° aşkıñ şârâbıñ âb-ı engūr olmadan
6. Maḥv olanların kelâmı ğayrıdan gelmez velî
Pes ene'l-Hâk nice söyler kişi Manşūr olmadan
7. Bir ° acâyib derde düşdüm devşürir *Şem^c ĩ* müdâm
Hâk'amaḳbûl olmaḳ ister ḥalka menfûrolmadan

*C4905: 62b; AK1583: 68b; C46: 27b; G13917: 38a; A2385: 11a; İAKC: 95; FB: 50a, 51b; DŞ: 49, 50; İAK: 66; FH: 64; MS: 182.

A.

1/1: vâşıl olmaz kimse Hakk'a: Hakk'a vâşıl kimse olmaz-C46. // 1/2: genc: kenz-AK1583, C46, A2385, İAKC, FB, DŞ. // şol: çün-AK1583, İAKC; her-C46, A2385; çü- FB; bir- DŞ. // gönülde: gönülden-G13917. // pür: bir-G13917. //2/1: sür: süz-C46. // ede: kıla-A2385. // ağyârı gönülden: ğayrı gönlünden-G13917. //3/1: olan: ol(mad)an-AK1583; düşen-G13917. //3/2: haşrı neşri bunda gördi: gördi anlar haşrı neşri-C46. // bunda gördi: göre bunda-AK1583 [4/2]; anda gördüm-G13917; gördi anlar-A2385; gördi bunda-DŞ [4/2]. // 4/1: Dost: Hâk-G13917. // Dost cemâli ka^c besini kıldı: Hâk cemâlin ka^c besin kıldılar-AK1583 [5/1]; Hâk cemâliñ ka^c besini itdi-C46 [5/1]. //cemâli Ka^c besini: kevnıyyâd Ka^c besin-A2385. // 4/2:beyt-i: [beyt-i]-FB. // 5/1: mest olan mestâne geldi: mest-i mestâne gelüp (ben)-C46[4/2]. // geldi: gelmiş-AK1583 [3/1]; geldim-G13917, A2385. // olan: oldum-A2385. // 5/2: içdiler: içmişem-C 46 [4/2], A2385. // ° aşkıñ: (tâ) ° aşkıñ-AK1583 [3/2]. // âb-ı engūr. âbu engūr-AK1583 [3/2]. // 6/1: Mest olanların kemâliñ kendine gelmez belîğ-C46; Mest olanların kemâliñ kendine gelmez ...-A2385. // maḥv olanların: ° ârif olanın-AK1583. //6/2: pes ene'l-Hâk nice söyler: bir kişi söyler ene'l-Hâk kendi-C46; en ene'l-Hâk nice versiñ-A2385. // söyler: disün-AK1583,FB, DŞ. // 7/1: ° acâyib derde düşdüm devşürir: muḥâl sevdâya düşmüş rûz-ı şeb-AK1583, FB, DŞ; muḥâl sevdâya düşmüş çağırıp-İAKC. // derde düşdüm devşürir: derde düşdi bu dili-C46; derde düştü tûtuşur-A2385. // devşürir: âh-G13917 [6/1]. //7/2: vâşıl: ḳabûl-C46; maḳbûl-A2385. // ister: istersin-G13917 [6/2]. //menfûr: manşûr-AK1583.

B.

C4905, “Ġazel Na^c t”; AK, “Ġazel”; C46 “...”; İAKC: 172 ve “Dīvân” başlıklıdır.

C.

FB, 7. beyit 51b'de; DŞ 6. ve 7. beyitler 50'de bulunmaktadır.

G13917, 6 beyittir.

Fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

180. °İNĀYET KENZİN AÇDI ULLARA BİR BİR İDER İĖSĀN*

1. C l s etdi bihamdill h ° ad let tağtına sult n
° İ n yet kenzin a dı ullara bir bir ider iğs n
2. Gerektmez devlet-i d ny  r z d r anca mağ   d 
Cem lin g rmeyen °     lara cennet olur zind n
3. ur  fery d-ile b lb l d rağt-  g lde ağ amlar
al r dost yoluna c n virmeye perv neye meyd n
4. Virelden ri  n  ol H zret-i Sult n S leyman'a
O mur -  yarasa b -  recik v r nede mihm n
5. Bu eyy m-    t da ism-i h f z dilde ezk r 
T y n atm     oyunm    urt gibi  em° gezer ° ury n

*A2105: 24a, 24b; BYEKFM: 55a; BYEK5290: 38b; NHO: 49a; K11360: 23a; FB: 26b; D  : 44, 45; FH: 57; MS: 171.

A.

1/1: c l s etdi bihamdull h: bihamdull h c l s etdi-BYEKFM.

2/1: anca: bunda-BYEK5290.

3/1: ur : rev-BYEKFM; bir ur -FB, D  . // b lb l d rağt-  g l: nağ-  b lb l g lde-D  .

3/2: c n virmeye perv neye: perv neye c n virmeye-BYEKFM. //virmeye: virmesen-BYEK5290.

4/1: dirilden: virelden-BYEK5290; vireliden -BYEKFM; direliden-D  . // ri  n : t y n -BYEKFM.

5/1: bu eyy m- : bun  eyler-BYEK5290. // dilde: dil(im)de-BYEK5290.

5/2: t y n: t g n-BYEK5290. // urt: ku -BYEK5290.

C.

A2105, 2. beyit ve sonrası 24b'de; D  , 3. beyit ve devam  45'de bulunmaktadır.

Mef   l n mef   l n mef   l n mef   l n

181.ŞAFĀ-YI HĀTIRIŃ VEZNİNDE ZERRE(CE) GELMESÜN NOKŞĀN*

1. Mübārek eylesün Mevlā ° aşıkıñ hātırıñ Yezdān
Şafā-yı hātırıñ vezninde zerre(ce) gelmesün nokşān
2. Söz erbābı māşāa'llāh deyü tārīhe kayd etsün
Cihānda cennet-āsā bī-bedel a° lākaşır-ı rüşen
3. Çeker revzenleri ism-i celāl vaqti seherlerde
Anı güş eyleyen erbāb-ı diller olma mı hayrān
4. Hicābın def° ider gül ° aşıkā ° arz-ı cemāl eyler
Seher vaqtinde bülbüller terennümle ider elhān
5. (Bir) kırı feryād ile bülbül dırahtı gülde aḥşamlar
Qalır dost yoluna cān vermeye pervāne meydānda
6. Şoḡunsun başına teller olur her ḡuşşadan [āzād]
Eger her kim olursa bu sa° ādet bābına derbān
7. Gelüp üçler didiler (ey) derdimend Şem° ĩbudur (tam) tārīḡ
... rüzını ... ḡapansun didemi tācı

*FB: 44b; MS: 179.

A.

1/2: zerre(ce): zerre-MS.

C.

Şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Mefā° ĩlün mefā° ĩlün mefā° ĩlün mefā° ĩlün

182. MEDHİN EYLER ERBĀB-I DİLLER DĀSTĀN*

1. Sen vezirler ser-firāzısıñ vezir-i ° Ālişān
Medhineyler erbāb-ı diller dāstān
2. Yokdur erkānı vezāretde menendiñ bir dağı
İftihār eyler seniñle kişver-i şāh-ı cihān
3. Rūz-ı şeb fikr-i hayālindir rızā-i pādīşāh
Devlete şıdķ-ıla hizmet eylemek günden ° ayān
4. İki ° ālemde ° azīz olmaklıķa yol buldı kim
Kurdıñız kaşr-ı sa° ādet bābına bir merdibān
5. Vaşfıñ etmek ben gibi ednāya bir haylī kuşūr
Hāmemiz eylerse ° afv-it sehv-ile sürç-i lisān
6. Pençe-i iķbālīñe bay oldu iķlīm-i Mısır
Nāmı şanı ğurbetiñ her yerde oldu rāyegān
7. Darb-ı destiñle Yemen ehlini bende eylediñ
Çāşitān dilde sūzān iķlīm-i Hindiñ cenge ķan
8. Eylediñ Vehhābbiñin cismin cihānda nā-bedīd
Aferīn etdi sana ins [ü] melek hūri cinān
9. Bā° iş-i maġfūrıñız ğam çekmeyiñ feth-i Hicāz
Beyti ihyā eylediñ dikdiñ cihāna bir nişān
10. Tāc-ı ° izzetdir seriñde hizmet-i Peyġamberī
Şāhīb-i keşşāf olanlar seyr ider her gün ° ayān
11. Öyle bir hizmetde olduñ ki Resūllulāh’a sen
Şākiriñdir ° arş-ı kürs levh-i ķalem heft āsumān

*FB: 48b, 49a, 49b; MS: 180-181.

C.

4. ve 20. Beyitler 49a’da, son iki beyit 49b’de bulunmaktadır.

1/2: Mısra vezne uymamaktadır.

5/2: ° afv-it: ...(?)-MS.

7/1: Vezne uyması bakımından “eylediñ bende: bende eylediñ” şeklinde yazılmıştır.

12/1: ilāhī: ...-MS.

20/2: *Şem°* Tebriz: Şems-i Tebriz olmalı.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün olmakla birlikte veznin yer yer aksadığı görülmektedir.

12. Bende olduñ bende-i hâş-ı ilâhî hâzrete
° Afv olur ğufrânıñ etmez
13. Çār-yārı Aḥmed-i Muḥtāra penç eyler Ḥudā
° Arşa-i maḥşerde olursıñ ... seyyāregān
14. Yazdırup taşviriñi levh üstüne heft kıral
Birbirine yādigār etdi seni şāhib-kırān
15. İşidine nām-ı şānıñ cān seni ārzūladı
Ḥāk-i pāy-i devlet-i iḳbālîñe oldı revān
16. Mora'nıñ miftāḥın İbrāhīm Paşa aldı ele
Şu yerine dökdi ḳan virdi nizāmın ḳahramān
17. Esb o yanıñ kızıl elma Ḳırım'da kıtadır
Niyeti olmaḳ diler Mosḳof kıralı(yla) imtiḥān
18. Şöyle fehmi eylediñ sāyeñde (?) Ḳonya [da] var
Ḳalb evinde Ḥāḳkelam(ı) ızhār olur olmaz nihān
19. Pīr-i fāni olmadan ḥacc etmeyi ister göñül
İrmeyince vaşlına tende ḳarar eyler mi cān
20. Ka° betü'l-° uşşāk bilādım Ḳonya'dan sulṭānıma
Şems-i Tebriz himmeti Sulṭān Veled var armağan
21. Etme red dergāh-ı ḳurbetde ḳabūl it tuḥfemi
Virdiler gülbeng-ile pīrler erenler ° aşıḳān
22. Tıfl-iken dergāh-ı Mevlānā'dan uyardım Şem°ī
Bende-i Monlā-yı Rūmīyem ṭarīḳim dervīşān³⁸⁵

³⁸⁵16/1: Mora'nıñ: Mürenüñ (Mevrenüñ) (?) -MS.

17/1: o yanın: ... -MS. // kıtadır: ...dır (?) -MS.

20/2: Şem°ī Tebriz: Şems-i Tebriz şeklinde onarılmıştır.

183. GÖRMEĞİ DÂ'İM MÜNACÂT EYLERİM ALLÂH'A BEN*

1. Cân u dilden ° aşıkım billâhi Beytullâh'a ben
Görmegi dâ'im münacât eylerim Allâh'a ben
2. Güş idüp ervâh-ı ° âlemde hitâb-ı ° izzeti
Virdim ikrâr atamız Âdem Şafîyullâh'a ben
3. Seng-i miñnetle hebâ etdim cevâhir ° ömrümi
Başlayam şimden girü na° t-ı Resûlullâh'a ben
4. Gözlerim kıan ağlasun hîç durmasun leyl [ü] nehâr
Tâ varınca Ka° be-i bünyâd-ı Halîlullâh'a ben
5. Pîr-i fânî olmadan Mevlâ müyesser eylese
Bezî-i mâl bezî-i vücûd itsem Rızâullâh'a ben
6. Âb-ı zemzemle yusam rûy-ı siyâhım ağlasam
Kara yüzle varmasam bârî huzûrullâh'a ben
7. Hazret-i ° Azrâil'e cân virmege fâhr eylerim
Yüz sürünce ravza-i pâk-i Hâbîbullâh'a ben

*AK50: 32a; C180: 45a; BYEK1451: 89a, 89b; MFKC49: 19a, 19b; CU38: 33a; A2385: 4b; MFKM10: 204a, 205b; A2105: 27b; İAKC: 85; NHO: 48b; K11360: 24b; FB: 25b, 26a; DŞ: 43, 44; FH: 55-56.

A.

1/2: görmegi: görmeni-C180; /.../meyî de-MFKC49; görmeyi-A2105, NHO, K11360, FB; gör beni-DŞ. // münacât: ... ricâlin-MFKC49. // 2/1: güş: cüş-MFKM10. // hitâb-ı: /.../-MFKC49. // 2/2: Âdem: [Âdem]-NHO. // 3/1: etdim: etdin-C180; itdiñ-DŞ. // 3/2: başlayam: başladım-C180, MFKC49, A2385, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/1: gözlerim kıan ağlasun hîç durmasun: gice gündüz ağlasam hiç turmaşam-MFKM10. // 5/2: vücûd: vücûd(ım)-C180. // etsem: eylesem-MFKC49 [6/2], CU [4/2]; etdim-K11360. // mâl bezî-i vücûd: mâl(ı) bezî-i [vücûd] etsem-BYEK1451 [6/2]. // bezî-i vücûd itsem: idüp versem-A2385. // 6/1: âb-ı: âb-u-MFKC49 [5/1]. // rûy-ı: yüzüm-MFKC49 [5/1]. // 7/1: virmege: virmeye-K11360. // fâhr: havf-CU [4/1]. // 7/2: sürünce: sürem nice-A2385.

B.

AK50, “Na° t-ı Resûl Şem°î Hâfız”; MFKC49 “° Aşık Şem°î”, CU38, “Na° t-ı Resûl Güfte-i Şem°î” başlıklıdır.

MFKM10, son beytin sağında “İzâü'l-cenâb” yazılıdır.

C.

AK50, 10 beyit olup 8. ve 9. beyitler diğer metinlerde yoktur. Buna mukabil C180, BYEK1451, MFKC49, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ /8; CU38/5 ve MFKM10/6 ise AK50'de yoktur. Böylelikle şiir tamamlanırsa 10 beyit olacaktır.

MFKM10, 7; CU38, 6 beyittir.

BYEK1451, 8. ve 9. beyitler 89b'de, MFKC49, 8. ve 9. beyitler 19b'de; MFKM10, 3. beyit ve sonrası 204b'de; FB, 8. ve 9. beyitler 26a'da ve DŞ, 9/2 44'de bulunmaktadır.

MS'de bu metin yoktur.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

8. Bende oldum şıdk-ıla aldım cemālînden şeref
Hak'da ısrâr eylemek lâyıķ degil billāha ben
9. Baş açık yalın ayak çölde na° im(im) velī saña
° Ahdım olsun eyleyem ḥasbī du° ā Allāha ben
10. Giysem iḥrām sa° y idüp çıksam ° Arafāt tağına
Yandırām *Şem°i*'m fitilin ° aşķ-ı şevķullāha ben³⁸⁶

³⁸⁶8/1: Nātüvān çeşmimde kan kıddim kemān yalvarayım-C180, BYEK1451, MFKM10 [6/1], A2105, NHO, K11360, FB, DŞ; Nātüvān kıddi kemān çeşmimde kan yalvarayım-MFKC49, A2385. // 8/2: ° Arz-ı ḥālim kendim şunayım (ki) Resūlullāha ben-C180; ° Arzuḥālim vireyim kendim Habibullāh'a ben-BYEK1451; ° Arz-ı ḥālim şunayım kendim Resūlullāha ben-MFKC49, A2385, MFKM10 [6/2], A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 10/1: giysem iḥrām: /.../m ümīdim-C180 [9/1]; kim ümīdim-A2105 [9/1], NHO [9/1]; kes(ey)im ümīdim(i)-K11360 [9/1]; kesmem ümidim-FB [9/1], DŞ [9/1]. // *Şem°i* idüp çıksam ° Arāfāt tağın(a) mecnūn mişāl-MFKC49 [9/1]. // sev idüp çıksam ° Arafāt tağına mecnūn mişāl-CU38 [6/1], sa° y idüp çıksam ° Arafāt tağına mecnūn mişāl-A2385 [9/1]. // giysem iḥrām sa° y idüp: şoyunup iḥrāmı-MFKM10 [7/1]. // 10/2: yandırām: /.../ram-MK180 [9/2]; yandırup-CU38 [6/2].

184. HAMD İDERDİM SİNEDE DAĞIŃ HEZĀR OLDUĞCA BEN*

1. Hıdmetiñden baş çeker miydim nigār olduqça ben
Hamd iderdim sīnede dağıñ hezār olduqça ben
2. Ben seniñ-çün çekmedim dāmān-ı hārdan destimi
İtme gül-būyuñ dirıǵ aǵyāra yār olduqça ben
3. Zümre-i ° uşşāq içinde qadrimiz a° lā idi
Hāk-i pāyinle düşüp de sengsār olduqça ben
4. Hazz-ile girdim bu ° aşq pāzārına māl almaya
Arttıram hüsñüñ kumāşın iştiḥār olduqça ben
5. *Şem°ī*niñ pervānesi oldum oda yanmaqlıǵa
Pertev-i hüsñüñ ziyāsı āşikār olduqça ben

*A2385: 63b; BYEK5290: 40a; A2105: 24a; İAKC: 87; NHO: 49a; K11360: 23a; FB: 26a, 26b; İAKC: 182; FH: 57; MS: 170-171.

A.

1/1:hıdmetiñden: hıdmetiñde-BYEK5290; hıdmetiñden-İAKC. // çeker: /.../er-BYEK5290. // 2/1: çekmedim dāmān-ıhārdan: çekmedi./ /./āmān-ı çārdan-BYEK5290. // 2/2: aǵyāra: aǵy./r/./-BYEK5290. // 3/2:hāk-i pāyinle düşüp de:hāk-i pāye yüz sürüp de-BYEK5290. // pāyinle: pāyine-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 4/1: almaya: almaǵa-BYEK5290. // 4/2: hüsñüñ: ° aşqın-A2105, NHO, FB, DŞ. // 5/1: yanmaqlıǵa: yandıqça ben-FB, DŞ.

C.

FB, 3. Beyit ve sonrası 26b'dedir.

BYEK5290, 2/1:çekmedi./ /./āmān-ı: çekmedi[m] [d]āmān-ı şeklinde tamir edilebilir. Sayfa katlanıp yapıştığından okunmadığı için /./ şeklinde gösterilmiştir. Aynı şekilde 2/2 de aǵy[ā]r[a] şeklinde yazılabilir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

185. KAZĀRĀ SEHV-İLE SÜRÇ-İ LİSÂN OLDUYSA KEMTERDEN*

1. Recā eyleñ o şāha ° abdinî red itmesün derdden
Kazārā sehv-ile sürç-i lisân olduysa kemterden
2. Hicāz'dan bir taşım Hindî Habeş cem° eylemiş gördüm
Varılmaz toğrusı dīvān-ı şāha şimdi leşkerden
3. ° Aceb mi kendiniñ hayrânı olsa bülbül-i şeydā
Cemālî renk alır āyineye bakdıkça gül-terden
4. Tavāf eyler[i]ken bu şeb Ka° be-(i) kūyun meşāmm aldım
Anıñ müyündeki büyü güzeldir misk-i ezherden
5. Taḥammül eyler ° aşıklar deyü zulm etmesün söyleñ
Ḥazer itsün yarın dīvān-ı Ḥaḫ'dan hevl-i maḥşerden
6. Girüp gül bağına bülbül gibi lāf-ı güzāf itmez
Şikāyet eylemez ° aşık yanup kül olsa dilberden
7. ° İnāyet eylemezse şerbet-i vaşlından ° uşşāka
Zebānı lāl olur lā-büd kesilse tūtu şekkerden
8. Benim ° aşkımla yansun *Şem*° ṭaḥşam durmasun derse
Revā mı başımı ḫıfz eylemek ol şāh-ı kişverden

*K11449: 36a; C159: 6b, 7a; A2385: 8a; A2105: 25a, 25b; İAKC: 91; NHO: 50a, 50b; K11360: 22a; FB: 27b, 28a; DŞ: 47; FH: 60; MS: 175.

A.

3/2: gül-terden: gözlerden-BYEK5290. // 4/2: büyü: bular-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // müyündeki büyü güzeldir misk-i ezherden: küyündeki koğu güzeldir misk-i ° anberden-BYEK5290. // misk-i ezherden: NHO; misk-i ° anberden-K11360. // 5/2: Ḥaḫ hevl-i: Ḥaḫḫ'da rüz-ı-BYEK5290. // 6/1: gül bağına bülbül gibi: bülbül gibi gül bağına-BYEK5290. // 6/2: olsa: itse-FB, DŞ. // 7/2: lā-büd: elbet-BYEK5290, A2105, FB, DŞ. // tūtu: tūṭī-A2385, K11360, DŞ; tūṭ[ī]-A2105, FB. // şekerden: sükkerden-BYEK5290. // 8/1: derse: derseñ-K11360. // 8/2: başımı: başını-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ.

B.

K11449, “ğazel”; C159, “semā° ī” başlıklıdır.

C.

C159, 7. ve 8. beyitler 7a'da; A2105, 5. beyit ve devamı 25b'de; NHO, 4. beyit ve sonrası 50b; FB, 4. beyit vesonrası 28a'da bulunmaktadır.

4/1: Mısra vezne uymamaktadır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

186. ÇEKMESİN Mİ SÂĞİ DESTİŦ DAHA PEYMĀNEDEN*

1. Ey sanemü'l-mülk ki el çekmiş kamu mestāneden
Çekmesin mi sâğiler destin daha peymāneden
2. TîĖ-ı cevriŦ sen nićün baĖrımdan ey ŗūh çekmediŦ
Hep ayağın(ı) çek[e]dir mey getireŦ mey-ĥāneden
3. AĞın etsem la° liŦe Ėarŗu yedi deryāları
Teskīn olmaz āteŗ-ı ° aŗĖıŦ böyle(?) dīvāneden
4. MurĖ-ı dil baŗıŦda pervāz itdüğin ° ayb eyleme
Dāne görmüş per açıp alıp gider [ol] lāneden
5. Ya nićün bize dirĖĖ itdiŦ cemāliŦ *Ŗem° ĩ*
Āteŗin ŗaĖlar mı hić *Ŗem° ĩ* yanan pervāneden
6. RaĖmet olsun nūr-ı ĖaĖ rüz-ı kıyāmet cāniŦa
Sen gi[bi] merd-i sūĖan ŗa° ĩr ki toĖmuş anadan

*AK1583: 5a.

C.

İlk kez okundu.

4/2: Mısra vezne uymamamktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

187.İNTİSÂB İTDİŦİŦ HÜŞÛSÂ ŞÂH-I MEVLÂNÂ'YA SEN*

1. Gice gündüz yalvarırsan hâzret-i Mevlâ'ya sen
İntisâb itdiŦ hüşûsâ şâh-ı Mevlânâ'ya sen
2. Nâz'r-ı şâhâneye (?) var hem de erenler himmeti
Mâlik olduŦ çekme ğam şimden gerü kimyâya sen
3. °İnd-i devletde nüfuzuŦgün-be-gün artmağdadır
İltifât eyleŦ güzel ednâya hem a° lâya sen
4. Beyt-i Mevlâ'yâ beçe tıfl iken etmişsiŦ heves
Bu tevazu° la erersiŦ rütbe-i vâlâya Mevlâ'ya sen
5. Sende hatm olmuş efendim her uşûliyle nizâm
Sedd-i İskender oluŦ her kaçd-ile a° dâya sen
6. Rüstem'e şâd oldıŦız âlât-ı cengiŦ mâhiri
Dem çek ol ecder mişâli rûz-ı şeb ğavgâya sen
7. Emr-i şâhaneyle ° izzetle kâdem başdıŦ güzel
Şem°îniŦ kaşr-ı dilin ta° mîr içün Konya'ya sen

*A2385: 7b.

C.

İlk kez okundu.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

188. EY DELİ DİVÂNE GÖNLÜM HADDİNİ BİLDİNMİ SEN*

1. Mübtelâ-yı derd olaldan bir tabîb bulduñ mı sen
Dâ° imâ ağlar gezersiñ biñde bir güldüñ mi sen
Vaḳtiñ Eflâtûnı olsañ da bahân bir aḳçedir
Ey deli dîvâne göñlüm ḥaddiñi bildiñ mi sen
2. Durmadıñ bāb-ı tevekkülde ḳanā° at itmeyüp
At sürüp meydān yirinde māt olup ḳaldıñ mı sen
Yoğ-iken °acziñ geçinmeklikde ḳût-ı lā-yemūt
Her ṯaraftan destîñe ümmîdiñ[i] aldıñ mı sen
3. Bî-edeblikden ferāḡat eyle ḥalḳa egme baş
Ber-murād olmaḳ dilerken nā-murād oldıñ mı sen
Ḥaḳ seni ḥalḳ eylemezden virdi rızkıñ evvelā
Elli beş yaşıña girdiñ *Şem°î* aç oldıñ mı sen

*C159: 8a, 8b; CU15: 60a; CU37: 260; BYEKFM: 4a; A2385: 12a; A2105: 24b, 25a; K11360: 22b; İAKC: 88, 89; NHO: 49b; FB: 26b, 27a; DŞ: 45; İAK: 189; FH: 58; MS: 172.

A.

1/1: olaldan: olalı-CU15; olandan-CU37, BYEKFM, NHO, FB; bulup-A2385.

1/4: deli: benim-A2385. // göñlüm: göñül-CU15.

2/1: durmadın: ṯurmayup-CU37, A2105, NHO, FB; durmayup-CU15. // itmeyüp: eyleyüp-CU15, BYEKFM, A2385, K11360.

2/3: geçinmeklikde: geçinmekde-NHO, FB, DŞ.

2/4: ümîdiñ[i]: ümîdiñi-CU15, K11360; umdıḡın-CU37, DŞ; ümdiñ mi-FB.

3/2: dilerken: dilersiñ-BYEKFM [4/2].

3/3: seni ḥalḳ eylemezden: seniñ ṯoḡmazdan ezel-BYEKFM [5/1].

B.

C159, “Dîvānî Şem°î”; CU15, “Dîvān” başlıklıdır.

C.

C159, C15, A2385, K11360 3 bend, diğér metinler 5 beyittir. Ana metnin 3. bendinin ilk iki mısraı İAKC’de; son iki mısraı ise diğér metinlerde yoktur.

C159, 2. bend ve sonrası 8b’de; A2105, 2. beyit ve sonrası 25a’da; FB, 2. beyit ve sonrası 27a’da bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâiün fâ° ilün

189.ŞAD-HEZÂR ° ÂŞIKLARI ° İYDİNDE KURBÂN EYLEYEN *

1. Şevket-i hüsnünde yüz biñ kerre dīvān eyleyen
Şad-hezār ° âşıkları ° ıydinde kurbân eyleyen
2. Gâh dirsın ki ° adâlet tahtına itdim cülûs
Sen degil miñ zulm idüp katlime fermân eyleyen
3. Ben miyim ol şevket-i kâhkülleri yağma iden
Şâne yapıñ mı(?) şabâ zülfüñ perişân eyleyen
4. Lâle-i ° aşkıñ benim boynumdan ihrâc eyleme
Ey benim zindânemi çâh-ı zenaḥdân eyleyen
5. Derdimend Şem ° i degil mi ey şehinşâh-ı cihân
Nûr-ı ° aşkıñla yanağın nâr-ı süzân eyleyen

*A2105: 23b; İAKC: 90; NHO: 50a; K11360: 22a, 22b; FB: 27b; DŞ: 46, BYEK5290: 40a; FH: 60; MS: 173-174.

A.

1/1: şevket-i: şev/.../-BYEK5290.

1/2: ° ıydinde: /.../nde-BYEK5290.

2/1: ° adâlet tahtına: /.../-BYEK5290.

3/1: kâhkülleri: kâhkülleriñ-K11360; kâkülleri-İAKC. // iden: itdiren-İAKC, DŞ.

3/2: eyleyen: [eyleyen]-BYEK5290.

4/2: ey benim zindânemi çâh:il mi dildârım hem-BYEK5290.

5/2: ° aşkıñla: ° aşkıña-BYEK5290. //yanağın: yațağın-K11360.

C.

Fâ ° ilâtün fâ ° ilâtün fâ ° ilâtün fâ ° ilün

190. *ENE'L-HAĞ SIRRINA VÂKİF OLANLAR VİRDİLER CÂNIN**

1. Dimezler mübtelâ-yı derd olanlar dağ-ı hicrânın
Ene'l-Hağ sırrına vâkıf olanlar virdiler cânın
2. Riyâdan ğayrı destînde ne var bir nesne ey zâhid
Bu yolda terkiden başıyla cânın buldı cânânın
3. Rızâ' ullağ yüzünden oldığın bilmezsiñ ey şüfî
Ararsıñ cennetiñ ekl-ile şurbun hûri ğılmânın
4. Ezelden dâmenin gül âşinâsın nâra virmişdir
Niçün bağbân [u] bûlbûl diñledi çün âh-ı efgânın
5. İder luğf-ı ° inâyet haşmına kahr-ı ğazab etmez
Ne deñlü pâre pâre etseler [ç]âk-i giribânın
6. Tururken kendi hâlinde yağar mı başına odlar
Haşım ° add eylese kendine *Şem* ° ĩnâr-ı sûzânın

*BYEK5290: 38b; K11360: 22b, 23a; İAKC: 88; NHO: 49b; FB: 26b, DŞ. 45; İAK: 69; FH: 58; FH: 92; MS: 171-172.

A.

2/2: iden başıyla cânın: terk idenler baş ile cân-K11360; terk-i cân iden başıyla buldı-DŞ [1/2]. // idenler: iden-NHO; idüp-FB. // cânânın: cânın-NHO. // cân buldı cânânın: buldı cânı cânın-FB. // 3/1: zâhid: şüfî-K11360. // 4/1: gül âşinâsın nâra: dâmenin âşinâsın cânâ-DŞ [3/1].//nâra: hâra: K11360, FB. // 4/2: bağbân: bağ-vân: -K11360. // bağ-vân bûlbûl degildirçün âh-ı: bağbâna degildir bûlbûl beyhûde-DŞ [3/2]. // 5/2: [ç]âk-i: hâkiñ-DŞ. //6/1: tururken: dururken-K11360.

C.

5/2: çâk: hâk şeklinde yazılmış. [ç]âk şeklinde tamir edildi.

K11360, 3/2 ve sonrası 23a'dadır.

İAKC ve DŞ'de ilk beyit bulunmamaktadır.

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

191. DİDİLER TUTMA KOY EY ° ĀŞİK-I RÜSVÂ ETEĞİN *

1. Tutdı dīvāne dilim tıfl-ı tersā etegin
Didiler tutma koy ey ° āşık-ı rüsvā etegin
2. Didim İncil'in alur tā giderim Kars'a bile
Beklerim dost çıkacak çanlı kilisā etegin
3. Çıkarım gökyüzine hālimi ° arz eylemeye
Sürerim yüz öperim Hızret-i ° İsa etegin
4. Hizmetinde direm ol muğ-peçeniñ pîr oldum
Yā revā mıdır öperem (ben) varup a° dā etegin
5. Dimediler söyledir böyle fuzûlî *Şem°î*
Bir ele sîm [ü] zer al bir ele āşnā etegin

*C118: 27b; BYEK5290; A2105: 23a, 24b; İAKC: 90; NHO: 49b, 50a; K11360: 22b; FB: 27a; DŞ: 46; FH: 59; MS: 173-174.

A.

1/2: tutma koy: tutma-İAKC. // koy: ko-BYEK5290. // koy ey ° āşık-ı: koyuvir alçağ-A2105.

3/1: eylemeye: eylemege-BYEK5290.

4/1: hizmetinde: hizmetinden-BYEK5290. // direm: virem-NHO.

4/2: yā revā mıdır öperem (ben): yāre vermeye idim ben-BYEK5290. // öperem: öpem-A2105, NHO, K11360, FB.

5/1: dimediler: ° ādiler-FB; vādiyle-DŞ. // dimediler söyledir: didiler söylüyor-A2105; dimediler söylüyor-BYEK5290, NHO; dime dilber söyler-K11360.

5/2: sîm [ü] zer: sîm ü zer-BYEK5290.

C.

1/1: Mısra vezne göre eksiktir.

A2105, 2. beyit ve sonrası 23b'de; NHO, 3. beyit ve sonrası 50a'da bulunmaktadır.

Fe° ilātün fe° ilātün fe° ilātün fe° ilün

192.ŞEVÂBİNLÂ TOLA MİZÂN RABBÜ'L-Â° LEMİN*

1. Allāh ismi Hū-i Raḥmāñ Rabbü'l-° âlemîn
Bā-yı bismi'llāh oḡu Ḳur'ān-ı Rabbü'l-° âlemîn
Tevekkül bâbınıñ miftâhını al destîne
Şevâbînlâ tola mîzân Rabbü'l-° âlemîn
2. Cemâliñ ḡaḡkı-çün iḡrârım ekberligiñe
Ḥaḡîḡatden ḡaber virdiñ delil varlıḡıña
Ḥazîneñden kerem ḡıl şübhe yok birliḡiñe
Direksiz ṡurdıran eyvân Rabbü'l-° lemîn
3. Zelîl itme nefes-i ḡatminde îmânım benim
Rızâ-i pâkiñe ḡurbân ola cânım benim
Zebânîler yedine virme dāmânım benim
Sana ma° lûm ḡulîñ ° isyân Rabbü'l- ° âlemîn
4. Şehâdet eylerim ḡaḡdır Ḥabîbiñ Muştaḡā
Şıraṡıñdan geḡir âsân cenâb-ı Kibriyâ
Ža° îf itme îmânım eylerim senden recâ
ṡamuya eyleme fermân Rabbü'l- ° âlemîn
5. Žafer oddan buluñ (?) Mevlâ'ya zıkr it derbeder
° Aynını ° âḡıllı ḡul Ḳur'ān'a ḡizmetci ider
Ġayn Ġaḡlet gömlegin iḡrâc iden çekmez keder
Fenâfi'llāh olur ḡayrân Rabbü'l-° âlemîn
6. Ḳabirden ḡalkıcaḡ dîvânıña varsam gerek
Kirâmen kâtibin defterlerin görsem gerek
Li'llāh cürmümi bir bir ḡaber virsem gerek
Meger ° afv eyleyeñ Ġufrân Rabbü'l-° âlemîn
7. Nihân itme îmânım ° arş-ı a° zam ° aşḡına
Vedûd ismiñ daḡı beyt-i mükerrem ° aşḡına
Hidâyet eyle yâ Rab faḡr-ı ° âlem ° aşḡına
Li'llāh ismiñ ism-i a° zam ° aşḡına
Yaḡma yâ Rab Şem° îpür ° işyân Rabbü'l-° âlemîn

*K11360: 30b; FH: 97; MS: 220-221.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Mısraların başlarında, “elif”ten “ye” ye Arap alfabesinin harfleri sırası ile yazılıdır.

Şiir bir “elifname”dir.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

193. DÜRR-İ MEKNŪNA YAZARLAR Şİ° RİMİN HER DĀNESİN*

1. Beklerim bayğuş gibi ammā gönül vīrānesin
Dürr-i meknūna yazarlar şî° rîmîñ her dānesin
2. Pey deyü bāzār-ı ° aşqdan aldığım cām-ı kadeh
Mestolur her kim içerse bir tolu peymānesin
3. Kimisi mest-i müdām olmuş gider kimi gelir
Toldırır pīr-i muğan hiç boş mı kor mey-ḥānesin
4. Māsivādan çekdim el giydim melāmet ḥil° atîñ
Didiler zaptı itmemiş kullāb bu dīvānesin
5. Cānına cömerdlik eylerse eger Ḥātem gibi
Rif° at-ise, *Şem°* ĩyansun yaḳmasun pervānesin

*A2105: 22b, 23a; BYEK5290: 38b; İAKC: 86; NHO: 48b, 49a; K11360: 28b; FB: 26a; DŞ: 44; FH: 56-57; İAK: 68; MS: 169-170.

A.

1/1: bayğuş-(BYEK5290, İAKC, K11360, FB, DŞ): beyğū-A2105.

1/2: dürr-i: dertli-BYEK5290. // yazarlar: yazalar-BYEK5290.

2/1: pey deyü: pey deyüp-NHO, K11360, FB, DŞ. // deyü: idüp-BYEK5290.

3/1: gider kimi: kimi gider-BYEK5290.

5/2: rif° at-ise: rif° atıyle-BYEK5290.

C.

A2105, 5/2 23a'da; NHO, 3. beyit ve sonrası 49a'dadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

194. CEFÂ TAŞIYLA YARDIŇ BAŞIMI CÂNDAN UŞANDIRDIŇ*

1. Ne ikrām eylediň bezmiñde ey sākī utandırdıñ
Cefâ taşıyla yardıñ başımı cāndan uşandırdıñ
2. Tağıtdıñ kaşd-ile zülfüñ gibi ° akl-ı perişānım
Bu bir mecnūn-ı ° ālemdir deyü halkı inandırdıñ
3. Raķīb-i nā-sezāyı sāye itdiñ serv-i ķaddiñde
Baña haţţ-ı hayālīñle hezār tağı tolandırdıñ
4. Yaturken hasta hālimde baña ey dilber-i ra° nā
Niçün şeftāliler va° d eylediñ aǵzım şulandırdıñ
5. Şeb-i vuşlatda vahdet kūşesin bekledigim bildiñ
Düşürdüñ şu° le-i ° aşkı fitīli *Şem°ī*yandırdıñ

*A2105: 15b; C22: 80a; C45: 51a; C118: 27b; A2385: 59b; BYEK5290: 31a, BYEKM: 55b; K11360: 17a; NHO: 43a; FB: 18b; İAKC: 55; DŞ: 30; İAK: 158; FH: 37; MS: 144.

A.

1/1: eylediñ: etdiñ-C22, C45, C118, FB. // bezmiñde ey sākī: ey sākī bezmiñde-C22; /.../-C45, BYEK5290.

2/2: bu bir: ...-A2385.

3/1: raķīb-i nā-sezāyı: /.../-C45.

4/1: yatarken: yaturken-A2105, A2385, C45, FB, DŞ.

5/1: beklediğim: bekleridim-C45.

5/2: şu° le-i ° aşka fitili: sögünmez kandīl-i tahtım fitilin-C45. // ° aşkı ° aşka: -A2105, C22. // şu° le-i ° aşka: rāh-ı sevdāya-BYEK5290. //

B.

C22, “Düstūr”; C45, “Semā° ī”; C118, “Ġazel” başlıklıdır.

C.

C45, 1/1: /.../, silik olduğundan okunamadı.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

195. SENİÑ-ÇÜN ÇEKDİĞİM SEVDÂ-YI ° AŞKI ÇEKMEDİ MECNÛN*

1. Elim irmez ne çāre serv-i kıddiñ kāmēt-i mevzūn
Seniñ-çün çekdiğim sevdā-yı ° aşkı çekmedi Mecnūn
2. Şanurlar deldi Ferhād tağları Şīrin’iñ ° aşkına
Aniñ da destine ben tīşe virdim eyledim me’zūn
3. Ne deñlü ben iltifāt itdikce sen ictināb eyleñ
Raķīb-i nā-sezā ağıyārlar etdi qorqarım efsūn
4. Seni görmeklige ārzū çeker hem qan doker çeşmim
İki nehr oldı görseñ birisi Şād birisi Ceyhūn
5. Ğulām olmağdan özge bilmezem qurbuna bir yol
Seniñ hüsniñe yetmez kıymet olsa defīne-i Qārūn
6. Vişāl-i lūtfuñā lāyık olan qul ber-murād olmağ
Degil mi şevket-i hüsniñde şāhım yoğsa ol qānūn
7. Qalur ğam köşesinde zūlmet-i hicrān-ile qullar
Münevver *Şem°* ruhsārīñda ° adliñ olmasa mağzūn

*NHO: 50a; BYEK5290; A2105: 23b, 24a; İAKC: 91; K11360: 22a; FB: 27b; DŞ: 46; İAK: 171; FH: 60; MS: 174.

A.

2/1: şanurlar: şanurlardı-BYEK5290. // Ferhād: [Fer]hād-BYEK5290. // 2/2: aniñ da: aniñ-K11360. // tīşe: /.../-BYEK5290. // me’zūn: mahzūn-K11360, FB. // 3/1: ben iltifāt itdikce sen ictināb: iltifāt itdikce ben sen /.../tināb-BYEK5290. // ben iltifāt itdikce: iltifāt itdikce ben-K11360. // ictināb: ihtiyār-FB. // 4/1: çeker hem: çekerim-FB. // çeker hem qan: çeker qan-DŞ. // 4/2: birisi: biri-BYEK5290. // 5/1: qurbına: qurbete-K11360, FB; ğurbete-DŞ. // 6/1: olan qul: olanlar-BYEK5290. // 7/2: münevver: yatur-FB, DŞ. // olmasa: olmasun-K11360. // mağzūn: memnūn-BYEK5290; mağzūn-FB.

B.

BYEK5290, “Semā° ī” başlıklıdır.

C.

A2105, 4. beyit ve sonrası 24a’dadır.

A2105, şiirin altına 23a’da bulunan ilk şiirin makta beyti olan “ Fitil-i Şem° ī’yi ḥasret odıyla yakmak isterse / Başımdan od çıkınca ayırır ° arşı semālardan” muhtemelen yanlışlıkla tekrar yazılmış ve dikkat çekmek için etrafı noktalarla çevrelenerek işaretlenmiştir.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

196. OLMA EY DİVÂNE DİL DÜNYÂDA NEFSİŇ DÂYESİ*

1. Gün gibi ızhâr olur var sen de ° aşkıñ māyesi
Olma ey dīvāne dil dünyāda nefsiñ dāyesi
2. Şabr-ile tudyaprağı atlas (hem)koruk halvā olur
Bitmedik dünyāda iş olmaz ° ömür ser-māyesi
3. Bāğ-ı hüsnüñ çevresin hār-ı muğaylān kaplamış
Her kula olmaz müyesser serv-i kaddiñ sāyesi
4. Şem°īdir zāhidleriñ zūhdle takvāsı olur
Lākin olmaz haşre-dek ° āşıqlarıñ hengāmesi

*A2385: 7a.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

197.DİDİM HER KİM SEBEB OLDIYSA ANLAR BERHUDÂR OLSUN*

1. Mübârek eylesün Mevlâ bu şi° rim yâdigâr olsun
Didim her kim sebep oldıysa anlar berhudâr olsun
2. Melâyikler iderler gökyüzünde cümlesi hayret
Kademü baş-ıla ikbâl-i devlet bahtiyâr olsun
3. Bu bağda her bahâr olduğça bir tâze nihâl
Cümle ikbâliñ dırahtı meyvedâr olsun
4. Şıgınsun sâyesinde şad-hezâr hāmūş-ı ser-gerdân
İhâta eylesün dünya[yı] hükmi sâye-dâr olsun
5. Cihânda gün-be-gün kadrin[i] ° âli eylesün Yezdân
Seriñde murğ-ı devlet âşiyânı ber-çarâr olsun
6. Sezâdır bu maḥalde ° âlî eyleye āba° -i ecdādı
Bu da bir çarḥacı ° Alî Paşa’dan yâdigâr olsun
7. Şafâ vü zevḳiniz Ḥallāk-ı ° âlem eylesün müzdād
Bu Şem° ĩbendeñiz fânus-ı himmetde yanar olsun

*DŞ: 49; İAKC: 95, FB: 44b, 45a; K11360: 30a; İAK: 182; FH: 64; MS: 179-180.

A.

1/2: didim: dilerim-K11360. // anlar-(İAKC, FB, K11360): eyler-DŞ.

2/1: hayret: taḥsîn-FB, K11360.

2/2: baş-ıla (İAKC, FB, K11360): baḥş-ıla-DŞ. //kademü baş-ıla ikbâl-i: kadem-i meymenet başıyla-K11360. // ikbâl-i: [ikbâl-i]-FB. // kadem: kudüm-İAK, FH.

6/1: sezâdır bu maḥalde: sezadır-İAKC. //° âlî: ° âlâ-K11360 [4/1]. // āba° -i ecdādı: āba-yı ecdāduñ (?) -MS.

7/2: şafâ vü: şafâ-yı-İAKC, FB, K11360 [5/1].; safayı-İAK

7/1: bu-(K11360 [5/2]): derdimend-DŞ, İAKC; bu derdedimend-FB. //bendeñiz-(K11360 [5/2], İAKC, FB): bende-DŞ.

C.

3/1: Mısra vezne uymamaktadır.

3/2: Mısra vezne uymamaktadır.

FB, 4. beyit ve sonrası 45a’dadır.

K 11360, 5 beyittir.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

198. İÇERSE LEBLERİÑ KANIM EFENDİM NÜŞ-I CÂN OLSUN*

1. Alursa cânımı ğamzın n'ola rūḥ-ı revān olsun
İçerse lebleriñ kanım efendim nüş-ı cān olsun
2. Nice başlar keser kanlar dökülür kimseler şormaz
Muḥabbet yolıdır bunda dimez[ler] kana kan olsun
3. Perī-peyker melek-sīmā güzeller çok durur ammā
Görünmez gözime sensiz gerek ḥūr-i cinān olsun
4. Güzeller tahtına geçdin bugün °uṣṣāka dād eyle sen
Şaııdır °adlenciri lebin nüş-ı revān olsun
5. Onulmaz derdimiñ dağı yöri dildāra °arz eyle
Nice bir sinede *Şem°ı* karar idüp nihān olsun

*KY: 96a; OY: 193/64.

A.

3/2: cinān olsun: cenān olsa-OY.

B.

“Semā°ı” başlıklıdır.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün

199. YALINIZ MANŞÜR ÇIKUP BERDÄRA DA° VĀLANMASUN*

1. Bir za° if üftādeyim hünkārım ihfālanmasun
Haddi mi rüyın gören bī-çāre sevdālanmasun
Zülfünüñ her teline biñ ° aşıkān berdār olur
Yalınız Manşūr çıkup berdāra da° vālanmasun
2. Bilse Ferhād [u] Şirīn Mecnūn ile Leylā benim
Pāre pāre tīşe-i ° aşkla olur sahrā benim
Nüşa-i kübrā vücūdum *ālleme 'l-esmā* benim
° Arş-ı kürs levh [ü] kalem şānıyla a° lālanmasun
3. Dost ° adālet tahtına çıkmış bugün dīvān ider
Hātem-i kār-ı mürüvvet kullara ihsān ider
İncinir belki kemān kaşıyla yüz biñ kan ider
Söyleñ ağıyāra varup katında rüsvālanmasun
4. Kış bahār yaz güz degil her dā'imā coşkun akar
Sedd-i nehrim bir olur çok sedd-i İskender yıkar
Şād Murād Ceyhūn Tuna Nīl [ü] Fırat benden çıkar
Eşk-i çeşmim var iken deryāda deryālanmasun
5. Sırriñı fāş eyleme pervāne-veş halka ° ayān
Şabr-ı Eyyūb iste Hāk'dan cevri-ı ağıyāra tayan
Derd-mend *Şem° ī* gedā dellenne üslūbıñla yan
Āteş-i ° aşkıñ yaķar dünyāyı cınķallanmasun

*C159: 5a, 5b; A2105: 25b, 26a; İAKC: 92; NHO: 50b; K11360: 21a, 22a; FB: 28a; DŞ: 47; C171: 33a; K11447: 4b; K11460: 6b; İAK: 114; FH: 61; MS: 175-176.

A.

1/3: teline biñ: bir teline-K11360, FB, DŞ, C171, K11447. // 1/4: yalnız: yal[ı]ñız-BYEKFM. // Manşūr: Manşūr'a-K11447. // berdārada° vālanmasun: bir dānem [da]° vālanmasun-K11447. // 2/1: bilse: bilseler-FB, DŞ, K11447. // Ferhād [u] Şirīn: Ferhād u Şirīn-BYEKFM. // 2/2: olur: ulu-K11460. // 2/3: kübrā: ekber-K11360. // 2/4: levh [ü]: levh-i-K11460; levh ü-BYEKFM. // 3/1: dost: şāh-C171. // 3/2: hātem: şuledir-C171. // 3/3: kemān kaşıyla yüz biñ: kemānıñ kaşlarıñ biñ-C171. // 3/4: söyleñ: söyleyiñ-A2105, NHO, K11360, K11447. // varup katında: ıkup katımda-C171. // 4/1: kış bahār: ilkbahār-C171 [2/1]. // 4/2: olur çok: gün olu-K11460 [3/2]. // 4/4: var iken: cüş iden-BYEKFM [3/4]. // 5/1: fāş eyleme pervāne-veş: pervāne-veş sen eyleme-BYEKFM, K11460 [4/1]. // 5/3: yan: /.../-C171 [4/3]. // 5/4: cınķallanmasun: cın/.../-C171 [4/4].

B.

C159, “Dīvān-ı Şem° ī” başlıklıdır.

C.

C159, 4. ve 5. bendler 5b'de; BYEKFM 5. bend 5a'da; K11360, 5/3 ve sonrası 22a'da bulunmaktadır.

C171, K11447 ve BYEKFM 4 benddir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

200. MEYİ SÂKİNİN ELİNDEN İÇELÜM NŪR OLSUN*

1. Gidelim meykedeye hele bir destūr olsun
Meyi sâkîniñ elinden içelüm nūr olsun
2. Alalım yalvaralım pîr-i muğandan ruḥṣat
Bize ayağı şunulur ise fağfūr olsun
3. Saña tesbiḥ-ile seccāde gerek[dir] pîrim
Baña da şu yerine şîre-i engūr olsun
4. Tıttunmaz perde-i āhımla uşŭlî bir sâz
Baña ḥayretde felekler daḥı ma° zūr olsun
5. Yetişir tîşe-i cevriñle ḥarāb oldığımız
Yapagör himmet-isengin-ile ma° mūr olsun
6. Kerem it elfāz-ı şî° arı *Şem°i* ye mes° ūd
O da bir sencileyin şā° ir-i meşhūr olsun

*A2105: 26a, 26b; BYEK5290: 40b; NHO: 50b; K11360: 30a; İAKC: 93; FB: 28b; DŞ: 47, 48; FH: 62.

A.

1/1: mektebe de: mey küpüne-BYEK5290; meyketeye-NHO; Mekke'ye-FB, DŞ. // destūr: düstūr-DŞ. // 1/2: nūr: münir-DŞ. // 2/2: ayağı şunulur ise: şahbā şunulursa-DŞ. // şunulur ise: şunarlarsa-NHO, K11360, FB. // şunulur: şoralar-BYEK5290. // 3/1: gerekdir-(BYEK5290): gerek[dir]-A2105, NHO, K11360, İAKC, FB, DŞ. // 4/1: tıttunmaz: tıttunma-DŞ. // uşŭlî: uşŭlî daḥı-K11360, FB; uşŭlîde-DŞ. // 4/2: felekler: felekler-DŞ. // ma° zūr: ma° mūr-DŞ. // 5/1: cevriñle: °aşkıñla-BYEK5290. // 5/2: yapagör himmet-i sengin-ile: sāye göre himmet saña-BYEK5290. // 6/1: şî° arı *Şem°i* ye mes° ūd: şî° arıñ *Şem°i* yā nice mestūr-BYEK5290.

C.

Ana metnin ilk beyti İAKC'de bulunmamaktadır.

A2105, 3. beyit ve sonrası 26b'de; DŞ, 2. beyit ve sonrası 48'dedir.

Fe° ilātün fe° ilātün fe° ilātün fe° ilün

201. BĀĠ-I HÜSNÜŦ MEYVESİ OLSUN ZEHĠ ĦĀM OLMASIN *

1. Dilberā addin elifdir dilerim lām olmasın
Bāġ-ı hüsnüŦ meyvesi olsun zehĠ Ħām olmasın
2. Meclise gelmek dilerseŦ gizli gel ey nāzenĠn
Vuşlata māni^c olur yanıŦda Ħuddām olmasın
3. aldırup bařıŦ naşar ılma niķābsız göklere
Seyr idüp rüyın güneř nūruŦla bed-nām olmasın
4. Derd-i ^cařkıŦı efendim rūĥuma etdim ġıdā
Tā ölünce isterim cevriŦle ārām olmasın
5. Bu adar pend [ü] nařihāt eylediŦ ey *şem^cīyā*
Yok mı inřāfı anıŦ Ħaķ nuřķa ilzām olmasın

*K11449: 38a; A2385: 63a; BYEK5290: 38b; A2105: 23a; İAKC: 89; NHO: 49b; K11360: 22b; FB: 27a; Dş: 45; FH: 59; MS: 172-173.

A.

2/1: meclise gelmek dilerseŦ: Ħāneye teřrġf iderseŦ-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, Dş; binama teřrġf idersiŦ -İAKC.

3/2: rüyın: rengin-BYEK5290.

4/1: ^cařkıŦı efendim rūĥuma: ^cařkıŦı çeşmime ben sevdigim-A2385, BYEK5290, İAKC, NHO; ^cařkıŦı cismime ben sevdigim-A2105, NHO, FB; ^cařkıŦı çeşmesin ben sevdigim-Dř.

4/2: cevriŦle: cevriŦde-BYEK5290.

5/1: bu: şol-K11360. // bu adar: yok der-Dş.

B.

11449, “Dīvān” başlıklıdır.

C.

Dş, 5/2 46’dadır.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün ıā^c ilün

202. NE KOYDUÑ KUVVETİM NE İ° TİBÂRİM ALDIÑ AĞLATDIÑ*

1. Felek n'etdim saña ben elde varım aldıñ ağlatdıñ
Ne koyduñ kuvvetim ne i° tibârım aldıñ ağlatdıñ
2. Ne deñlü sūḡ-ı ğamdan artırup eglence aldım sa
Mürüvvet itmediñ bozduñ bāzārım aldıñ ağlatdın
3. Bu hikmet odı ile bağırmı yağıdıñ kebāb itdiñ
Muḡaddem fehmi° aynım yār-ı ğārım aldıñ ağlatdıñ
4. Bir iki dürr-i yektā eylediñ iḥyā sevindirdiñ
Çıkardıñ göklere feryād [u] zārım aldıñ ağlatdıñ
5. Verā-ı perdeden zıll-i ḥayāle° āşıḡ itmişdiñ
Belürsüz eylediñ leylü nehārım aldıñ ağlatdıñ
6. Ne° işyān eyledim bilmem ki tevbe eylesem yā Rab
Yine tekrār eminim nūr-ı zārım aldıñ ağlatdıñ
7. Söyündürdüñ fītil-i *Şem°î* mi bārān-ı miḥnetle
Tolanmaz başıma pervāne nārım aldıñ ağlatdıñ

*A2385: 72b; BYEK5290: 31a; A2105: 165a; İAKC: 58; NHO: 43b; K11360: 16b, 17a; FB: 19a; DŞ: 31; İAK: 150; FH: 39; MS 146.

A.

2/1:sūḡ-i: sūh-i-K11360. // eglence aldım sa: eglencemi aldım-BYEK5290; eglencemi aldıñ-DŞ.

4/1: iḥyā: aḥbāb-DŞ.

4/2:zarım: āhı-BYEK5290.

5/1: itmişdin: itmediñ-FB, DŞ.

6/1: eylesem: etsem-FB.

7/1: söyündürdüñ: söğündürdiñ-DŞ. // *Şem°î* mi: *Şem°î*-K11360, FB, DŞ.

C.

K11360, 6. Beyit ve sonrası 17a'dadır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

203. MEGER DEM İÇMEDEN MESTÂNE MAHMÛR OLDUĞUÑ*

1. Kendi ° isyānıñ cefācu yāre mecbūr olduğıñ
Meger dem içmeden mestāne maħmūr olduğıñ
2. Şanki miħnetle hebā etdiñ cevāhir ° ömrüñü
Lāyıkıñ ğadriñ bilinmez yerde fağfūr olduğıñ
3. Arayup bulduñ ğanā° at kenziñi virānede
Yoħsa yetmez mi saña dillerde meşhūr olduğıñ
4. Geçmedi bu beldenıñ ğavmine hıç ādemliğıñ
Defter-i sulţānda üç beş yerde maşţūr olduğıñ
5. Ağlamakdır t̃ali° iñ tā raħm-ı māderden beri
Var mıdır *Şem°i* seniñ dünyāda mesrūr olduğıñ

*BYEK4242: 11a; BYEK5290: 30a; A2105: 15b; İAKC: 56; K11360: 17a; FB: 18b; DŞ: 30; FH: 38; MS: 145.

A.

1/1: cefācu-(A2105, K11360, FB, DŞ): cefā-çün-BYEK4242; cefācı-BYEK5290;
1/2: meger dem: āb-ı ğayāt-FB; āb u efkūr-DŞ. // dem: bed mey-BYEK5290, A2105, K11360. // maħmūr: meşreb-BYEK52390.
2/1: şanki: sen ki-A2105, K11360, FB, DŞ. // miħnetle: ...-BYEK5290.
2/2: lāyıkıñğadriñ bilinmez yerde: lā-būd bilmezler ğadriñi ğayfā ki-DŞ. // yerde: [FB].
3/1: kendini: kenzini-A2105, K11360, FB, DŞ.
4/1: ğavmine: ğalkına-FB, DŞ.
4/2: maşţūr: meşţūr-A2105, K11360, FB, DŞ.

B.

BYEK5290, metnin başında “*Şem°i* Baba” yazılıdır.

C.

Metindeki tüm “olduğıñ”lar diğerk metinlerim tümünde “oldığıñ” şeklinde yazılmıştır.
Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

204. TŪTİYĀDIR ÇEŞM-İ ° UŞŞĀKA ĞUBĀRİ BURŞA'NİÑ*

1. Misk [ü] ° anberle binā olmuş dīvārı Burşa'nıñ
° Āşıka ğāyetde çokdur i° tibārı Burşa'nıñ
Çık Emīr Sultān ile beş pādişāh anda bile
Tūtiyādır çeşm-i ° uşşāka ğubārı Burşa'nıñ
2. Lāleler kırmış Keşiş Tağı'nda otağ(ı) kırmızı
Kılıca (?) maḥbūblar[ı] yakmış yañağı kırmızı
Ġālibā irmiş gibi sükker dudağı kırmızı
Şuludur şeftalisi pek tatlı nārı Burşa'nıñ
3. Destine almış gider bir tıflı muşḥāfı yeşil
Şarınır dilberleri destārını şāfı yeşil
Ḥāşılı cennet şalı her bir etrāfı yeşil
Gül biter bülbül öter gitmez bahārı Burşa'nıñ
4. Şennīgi kaṭ° olmadan giymiş pınar başı siyah
Çeşme yaş[ı] ile etmiş ° ākıbet taşı siyāḥ
Yas ider başında bir tıflı güzel kaşı siyāḥ
Bādı bir büti (maḥbūbı)şerbet-i şīrīn nigārı Burşa'nıñ
5. Şurda bir dilber sevdim ah n'ola bāri beyāz
Aḥmediyye şarınūrlar başına şarı beyāz
Yarısı esmer şīrīndir kıardan ak yarı beyāz
Vāşfagelmez muḥtaşar Şem° īşī° ārı Burşa'nıñ

*FB: 40a; MS: 151-152.

C.

Çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

205. GÖKDEN ° ANĶĀ İNDİRİR DĀ° İM ŞEHĀNİ KONYA'NIN*

1. Girmesün meydāna yoĥsa pehlivānı Konya'nın
 Kuşanır āhen kemer merd-i cihānı Konya'nın
 Pençe-i ser-tizine taĥmaz giyünür pāyini
 Gökden ° anĶā indirir dā° im şehānı Konya'nın
2. Tekke-i Ķandiliniñ müştāĶıyız biz şāh-ı dīn
 Keşf olur erbābına seyrān-ı nūr-ı ° āşıkīn
 Hāzret-i Monlā-yı Rūmībunda Ķutbü'l-° ārifīn
 Ķurılır ° arş üstüne ° aşĶ merdibānı Konya'nın
3. Her biri bir kūşede destine almışlar ° amūd
 Ayrı Ķayrı olmaz anlarda cemī° i bir vücūd
 Dime kim yoĶdur kemāl bunlarda eylerler sūkūt
 ° Ağzın açsa od şaĶar āteş zebānı Konya'nın
4. Her seher vāĶtinde gülbeng çekilür yā HāĶ deyü
 Āsitān-ı pīre derler Ka° betü° l-uşşāĶ deyü
 Eskiden Ķarb-ı meşeldir Konya'ya var baĶ deyü
 Söylenir dillerde dā° im dāsītānı Konya'nın
5. Ben ne hācet kim diyem Konya maĶarr-ı evliyā
 Şāhibü° l-keşşāf olanlar var demişler enbiyā
 Şühhesiz üstād-ı kül mecnūna ° āşık Şem° 7 yā
 O da çoĶ öñdülleralmış Ķahramānı Konya'nın

* K11449: 46b, 47a; A2385: 71a, BYEK5290: 31a.

A.

1/1: gimesün: çıkmasun-A2385, BYEK5290. // 1/4: şehānı: şahānı-A2385. // 2/1: tekke-i-BYEK5290: sikke-i-K11449, A2385. // 3/1: kūşede: kuşeden-BYEK5290. // 3/3: dime: şanma-BYEK5290. // 3/4:dime kim: şanma ki-A2385. // bunlarda: bunlar[da]-BYEK5290. // eylerler: eyler[ler]-A2385. // 4/1: gülbeng: gülbend-A2385. // 4/2: derler: dirler-A2385. // 4/4: söylenir: söylenür-A2385. // 5/1: kim diyem: medĥ idem-A2385, BYEK5290. // 5/2: demişler: dimişler-A2385. // 5/4: öñdüller almış:deliler olmuş-A2385. // Ķahramānı:reh-nümāsı-BYEK5290.

C.

İlk kez okundu.

K11449 5/3 ve 5/4, 46b'dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

205.1. BĀRIGĀH-I EVLİYĀDIR ÇEVRE YANI KONYA'NIN*

1. Oğudır ° âlimleri mantık me° âni Konya'nın
Remz-ile söyler taşavvuf şā° irānı Konya'nın
Evḥadü'd-dīn Şems-i Tebrīz Şeyḥ-i Şadr Şāhib ° Aṭā
Bārigāh-ı evliyādır çevre yanı Konya'nın
2. Kuḥlī eyler çeşmine tobrağını aşḥāb-ı dīn
Keşf olur erbābına esrār-ı nūr-ı ° āşıkīn
Ḥazret-i Mevlā-yı Rūmī bunda kuṭbü'l-° ārifīn
° Arşa toğrı kurulur ° aşk merdibānı Konya'nın
3. Her seḥer vaktinde gülbankçekilür yā Ḥaḳ deyü
Āsītān-ı pīre derler Ka° betü'l-uşşāḳ deyü
Ez-ḳadīm ḍarb-ı meşeldir Konya'ya var baḳ deyü
Söylenür dillerde dā° im dāsītānı Konya'nın
4. Ben ne ḥācet medḥ idem Konya maḳarr-ı evliyā
Şāhibü'l-keşşāf olanlar var dimişler enbiyā
Şübhesiz üstād-ı küldür derdimend *Şem° ī gedā*
O da miskīn pür kuşūr şāhib-dīvānı Konya'nın

*K11360: 31a; FH: 86.

C.

“Dāsītān-ı Konya” başıktır.

205. şiirin benzer metnidir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

206. DA° VET İTMİŞ DOSTUNA ÖGMÜŞ HEVÂSİ KONYA'NIN*

1. ° Aşk-ı şevk-ile kurulmuşdur binâsı Konya'nın
Anın için bād-ı cennetdir havâsı Konya'nın
Hicrine maḥbûbını kılmış muḥayyer ° aşığı
Da° vet itmiş dostuna ögmüş hevâsı Konya'nın
2. Açdı cāndan yareyi gūş eyledik neyle kudüm
Biz anın dervîşiyiz inkārımız yok bi'l-° umūm
Şāh-ı Kutbū'l-° ārifindir Ḥazret-i Mollā-i Rūm
Şühbesiz maḥbūl-i Ḥaḳ'dır evliyâsı Konya'nın
3. Bülbül elḥān eylemez bu beldede vaḳt-i seḥer
Zıkr-i Mevlānā'ya mā° ni olmuş ol murḡa meger
Heft kişverde hezār ° aşıkları yā hū çeker
Āsumān üzre meleker āşinâsı Konya'nın
4. Evliyâsın eyleyem dirseñ eger bir bir ḥisāb
Eylesem icmāl-i tafşīlin olur bir cilt kitāb
Sen de eyle bāb-ı Mevlānā'ya ṭurma intisāb
Ordadır ° aşıkların açık livâsı Konya'nın
5. Konya'da mānend-i Eflātūn mişālî var ricāl
Gösterir āyīne-i İskenderī'den ḥūb cemāl
Bilinür civār-ı Mevlānā'dır erbāb-ı kemāl
Her şebi rüz eylemiş Şems'in ziyâsı Konya'nın

*K11449: 36b, 37a; A2105: 17b, 18a; İAKC: 62-63; NHO: 44b; 45a; FB: 20a, 20b; DŞ: 33; İAK: 57; FH: 41; MS: 149-150.

A.

1/4: ögmüş: olmuş-A2105, NHO. // ögmüş: olmuş-FB, DŞ. // 2/1: yāreyi: yāremi-NHO [3/1]; yāre-FB [3/1], DŞ [3/1]. // 2/3: Mollā: monlā-NHO [3/3]. // 3/2: Mevlānā'ya: Mevlānā[ya]-FB [4/2], DŞ [4/2]. // olmuş (olmuş): olmuş-A2105 [4/2], NHO [4/2], FB [4/2], DŞ [4/2]. // 3/4: āsumān üzre meleker āşinâsı: zümre-i nādān degildir mübtelâsı-A2105 [4/4], İAKC [4/4], NHO [4/4], FB [4/4], DŞ [4/4]. // 4/2: bir: biñ-A2105 [5/2], NHO [5/2], FB [5/2], DŞ [5/2]. // 5/1: mānendi Eflātūn mişālî var ricāl: Eflātūn mişālî var menendi çok ricāl-FB [6/1], DŞ [6/1]. // 5/2: ḥūb: çok-FB [6/2], DŞ [6/2]. // 5/3: bilinür: bulunur-A2105 [6/3], NHO [6/3], FB [6/3], DŞ [6/3]. // Mevlānā'dır: Mevlānā'da-DŞ [6/3].

B.

K11449, "Divānī Şem° ī" başlıklıdır.

C.

Sabit metnin 6. bendi diğer metinlerde 2. benddir. Buna göre bendlerin sabit metne göre kaşılığı sırasıyla 2-3, 3-4, 4-5, 5-6, 6-2 şeklindedir. İlk ve son bendler tüm metinlerde aynı sıradadır.

K11449, 6. bend ve devamı 37a'da; A2105 4. bend ve devamı 18a'da; İAKC, 3. bend ve devamı 63; NHO, 6. bend ve devamı 45a'da; FB, 3. bend ve devamı 20b'de bulunmaktadır.

Fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

6. H̱or gezer ādemleri amma velī ° irfān olur
 H̱afızı gāyet cerī ° ālimleri ° ummān olur
 H̱aşılı bir kıatre ābın nūş iden aslan olur
 Ğalibā toprağınıñ bu iktizāsı Konya’nıñ
7. Kış olunca şen olur aḥbāblar vaḥdet-ḥāneler
 Kırulur bāzār-ı ° aşk ma° mūr olur kāşāneler
 Şem° ī° aşka pūr yaḳar pervāz urur pervāneler
 Yazılık vardır Merām üzre şafāsı Konya’nıñ³⁸⁷

³⁸⁷6/1: ḥor: hūr-A2105 [2/1], NHO [2/1], FB [2/1]; ḥor-DŞ [2/1]. // 6/3: aslan: arslan-A2105 [2/3], FB [2/3], DŞ [2/3]. // 7/1: şen olur aḥbāblar: ṭonanır aḥbābla-A2105, NHO, FB, DŞ. // 7/3: Şem° ī° aşka pūr: Şem° ī° mi ° aşka-FB; Şem° i° mi ° aşkıñ-DŞ. // urur: virir-A2105, NHO, FB; ider-DŞ. // 7/4: yazılık vardır: yaz olunca var-A2105, NHO, FB, DŞ.

207. ° AŞIK-I ŞADIKLARIZ BİZ EVVELÂ BAYRAMLAŞIÑ*

1. ° İydiñiz olsun mübârek dilberâ bayramlaşiñ
° Āşık-ı şādıklarız biz evvelâ bayramlaşiñ
2. Kūs olanlar barışır(lar) bayram gününde lâ-cerem
Beyniñizden def° olunsun mâcerâ bayramlaşiñ
3. Büzbüütün gökde melekler birbirine müjdeler
Qullarıñ ° afv etdi Mevlâ merhabâ bayramlaşiñ
4. Fitresi her dilberiñ ° āşıklara bir pūsedir
Virmese şavmınkabûl itmez Hudâ bayramlaşiñ
5. Bu fakîre viriñiz yabana gitmez fitreniz
Çok du° ā kılsıñ size bu Şem° ĩyâ bayramlaşiñ

*C119: 7a; C24: 24b, 25a; C118: 27a; BYEKFM: 58a; BYEK5290: 30b; A2105: 16b; İAKC: 59; K11360: 17a, 17b; NHO: 59b; FB: 19b; DŞ: 32; FH: 40; MS: 147.

A.

2/1: Qan idenler barışır(lar) lâcerâ bayram günü-C24. // barışır(lar): barışır-A2105, NHO, barışır-BYEKFM, BYEK5290; yarışır-C118, K11360. // gününde: gūnidir-C118, BYEKFM, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 2/2: olunsun: ol[un]sun-NHO [3/2]. // 3/1: Gökde melâ'ik muhabbet ider birbirin bayram günü-C24. // büzbütün: büsbütün- C118, BYEKFM, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 3/2: ° afv etdi Mevlâ merhabâ: ° afv ider evvel yarına-C24. // 4/1: Her dilberiñ fitresi bir būsedir ° āşıklara-C24. // 4/2: şavmın kabûl itmez Hudâ:şavmı qalır beyne's-şemâ-C118, BYEKFM, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // virmese şavmın kabûl itmez Hudâ: virmeseñ [şavmın] qalurbeyne's-şemâ-C24. // 5/1: Viriñ fitreyi sizler bu miskîne yâ hevâ-C24; Yine bu miskîne vir(iñ) gitmez yabana fitreyi-C118; Gene vir bu miskîne gitmez yabana fitrayı-BYEKFM; Yine bu fakîre vir gitmez yabana pūse ya-BYEK5290; Yine bu miskîne vir gitmez yabana fitreyi-A2105, K11360, NHO, FB, DŞ. // 5/2: du° ā: du° ālar-C24. // Şem° ĩyâ: bu, Şem° ĩyâ-A2105, K11360, NHO. // bu Şem° ĩyâ: [bu] Şem° ĩyâ-C24, C118, BYEKFM, BYEK5290, DŞ.

B.

C118, "Ėazel" başlıklıdır.

C.

C24, 4/2 ve 5. beyit 25a'da; K11360, 3. beyit ve devamı 17b'de bulunmaktadır. Tüm metinlere göre NHO 2. ve 3. beyitlerin yerleri değişmiştir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

208. SAR DEYÜ ĀTEŞ PELENK BAŞIMA KİSBET VİRMEDİŇ*

1. Virdim ikrār tekke-i hüsnünde hizmet virmediñ
Sar deyü āteş pelenk başıma kisbet virmediñ
2. Cigerim yaqdıñ hezār açdıñ sīnemde yāreler
Kendi bīmārım deyü bir kāse şerbet virmediñ
3. Ben beni dellāla virdim kul olam alsıñ deyü
Nīm nigāhla seyr idüp yek pāre kıymet virmediñ
4. Her gice ağıyār-ile ülfetdesiñ aldım haber
Pūs-i dāmān itmege sen baña ruḥşat virmediñ
5. Ben seniñ bābıña hācib olalı hayli zamān
Raḥm idüp bu *Şem^cī*ye Tañrı selāmın virmediñ

*A2105: 16b; BYEK5290: 32a; İAKC: 59; NHO: 43b; FB: 19a; DŞ: 31, 32; FH: 39-40; MS: 147.

A.

2/2: yek: bir-A2105, NHO, FB, DŞ.

4/1: ülfetdesiñaldım: ülfetde aldım...-FB.

4/2: itmege: itmeye-BYEK5290.

5/2: raḥm idüp bu: derdimend-BYEK5290.

C.

DŞ 5/2, 32'dedir.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

209. KENDİ BİMÂRIM DEYÜ BİR KÂSE ŞERBET VİRMEDİÑ*

1. Virdim ikrâr tekye-i hüsnünde hizmet virmediñ
Şar deyü âteş pelenk başıma kisbet virmediñ
Cigerim yakdıñ hezâr açdıñ sînemde yâreler
Kendi bîmârim deyü bir kâse şerbet virmediñ
2. Âşikâre eyledim ihfâ sırum n'olsun deyü
Kendiniñ ma° lûmı olsun bendesin bilsin deyü
Ben beni dellâla virdim kûl olam alsıñ deyü
Nîm nigâhla seyr-idüp yek pâre kıymet virmediñ
3. Oldı ağıyârlar seniñ ° indiñde şâhım mu° teber
Böyle zulmi ° âşık-ı şâdıqlara kimler ider
Her gice ° işretdesiñ ağıyâr ile aldım haber
Püs-i dâmen itmeye sen baña ruḥşat virmediñ
4. Gice gündüz eylerim küyünde ben âh [u] fiğân
Kaldılar hayretde bu aḥvâle güler bûlbûlân
Ben seniñ bâbıña hâcib olalı hayli zamân
Sen baña Tañrı selâmını mücerred virmediñ
5. Âteş-i ° aşkıñla bilmem ° âkıbet n'olsam gerek
Derdime dermân ider üstadı kim bulsam gerek
Evvel âḥir dimedeñ pervânesi olsam gerek
Yansun ° aşkımla deyü *Şem°î* ye ḡayret virmediñ

*K11449: 24a.

C.

Bu şiir, 208. şiiri içine alan bir şiirdir. Tam olarak terbi de değildir.

Bu hâliyle benzer metin olarak ilk kez okunduğu söylenebilir.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

210. İSTEMEM TÂ° MİRİŇİ Mİ° MÂR SENİŇ OLSUN SENİŇ*

1. Kaşr-ı dil ƣalsun ƣarāb ey yār seniŇ olsun seniŇ
İstemem ta° mīriŇi mī° mār seniŇ olsun seniŇ
2. Ben dem-i vuşlatda yāre cānımı bahşeyledim
Var dıraht-ı gülde bülbül zār seniŇ olsun seniŇ
3. Vir baña maḥbūb-ıla meyden ƣaber ey zāhidā
Sen dileŇ ḥūr-ı cinān[1] var seniŇ olsun seniŇ
4. Ben taƣıldım ḥalka-i zülfüne yāriŇ bendeyim
İşte ḥālī ƣaldı Manşūr dār seniŇ olsun seniŇ
5. Murğ-ı dil beyğū gibi vīrānede tutdı vaṭan
Rāḥat-ı vaḥdetde buldı şār seniŇ olsun seniŇ
6. Kışver-i dilde ƣanā° at kenzini buldum yeter
Ziynet-i dünyā olan dīdār seniŇ olsun seniŇ
7. Giy melāmet ḥil° atin nāmus-ı ° arı eyle terk
Derdimend Şem° ī gedā dīdār seniŇ olsun seniŇ

*A2105: 16b, 17a; BYEK5290: 32a; İAKC: 60; İAKC: 141; NHO: 44a; K11360: 18b; FB: 19b; DŞ: 32; İAK: 20; FH: 40; MS: 147.

A.

3/2: ḥūri-i cinān: ḥūri cinānı-BYEK5290; ḥūr ü cinān-DŞ.

5/1:beyğū: baykuş-BYEK5290; bayğuş-K11360; peyğū-DŞ.

5/2: şār: şān-DŞ.

6/2: dīdār: dīnār-BYEK5290, K11360; divār-FB, DŞ.

C.

A2105, 2. beyit vedevamı 17a'dadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

211. VAŞF OLUNMAZ DİL İLE ZEVK Ü ŞAFĀSISİLLE'NİN*

1. Medhe şāyeste güzel ab u havāsı Sille'niñ
Zümre-i ° uşşāka çokdur merḥabāsı Sille'niñ
Meclisinde neyle mey sanṭūr kemān tāze civān
Vaşf olunmaz dil ile zevk ü şafāsı Sille'niñ
2. Kil(i)seniñ bābına var seyr eyle Rūmī dilberi
Muğ-peçe maḥbūbları on beş yaşında duḥteri
Cenk ider ° uşşāk-ile bir ordı Moskof leşkeri
Varanı eyler şehīd tūr-i kazāsı Sille'niñ
3. Şaklamışlar leşker-i Hindū boğaz bağlarına
Toplamışlar zümre-i murğ-ı dili ağlarına
Sızlaşır mecrūḥları dermān arar dağlarına
Bī-amān cellāda beñzer āşināsı Sille'niñ
4. Sille'de yoşma kıyāfet var neler görseñ neler
Leb(i)mize destinde mey şunmaqlığa āmādelər
Çıldırıp tağlara düşmüş bir bölük üftādelər
Yalınız *Şem°ī* degildir mübtelası Sille'niñ

*K11449: 68bb; A2385: 71a; BYEK5290: 30a; A2105: 17b; NHO: 44b; K11360: 18a; FB: 20a; MS: 149.

A.

1/1: medhe şāyeste güzel ab u havāsı:° aşk ile tertīb olunmuş ibtidāsı-A2385, BYEK5290. // 1/2: zümre-i ° uşşāka çokdur merḥabāsı:medhe şāyeste güzel ab u havāsı-A2385; anıñ içün pek güzel bād-ı havāsı-BYEK5290. // 1/3: sanṭūr kemān: kemān sanṭūr-A2385. // 2/1: Rūmī dilberi: Rūm dilberleri-A2385 [3/1], BYEK5290. // 2/2: on beş: on dört-BYEK5290. //2/3: Moskof: Moskov-A2105, NHO, K11360, [Moskof]-FB. //ordı: ord[u]-BYEK5290. // 3/2: toplamışlar: dolamışlar-A2385 [2/2]. // 3/4: āşināsı: eşkiyāsı-BYEK5290. // 4/2: lebimize: lebāmıza-BYEK5290. //4/4: degildir: degil[dir]-A2385; değil bir-BYEK5290.

B.

K11449, “Dīvān *Şem°ī*” başlıklıdır.
K11360, Metnin başında “Ḥācī Şem°ī” yazılıdır.

C.

Tüm metinlere göre A2385'deki şiirin 2. ve 3. bendleri yer değiştirmiştir.
Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

212. KAYDOL YÜRİ VAR DEFTERE TEKRÂR UNUDULDUĞ*

1. Dil bendeligin eskidi zinhâr unutulduñ
Kaydol yürü var deftere tekrâr unutulduñ
2. Sen şâhib idiñ bâb-ı sa° âdetdeñ muqaddem
° Azliñ mi zuhûr etdi emekdâr unutulduñ
3. Yâd itmediler ismiñi bir kerre ne hikmet
Yoqlandı mı defter-i hünkâr unutulduñ
4. ° Anka gibi sen Kâf-ı kanâ° atde yatarken
Devr itmeli şâh kasrını tayyâr unutulduñ
5. Kesdiñ mi ümîdi şerbet-i vaşlından o şâhiñ
Şabr eyle biraz teşne-i bîmâr unutulduñ
6. Bir hücre-nişîn olmadıñız tekke-i ° aşkda
Viridiñ ise de evveli ikrâr unutulduñ
7. Şavm-ile devâm eylediñ ey Şem°î o mâhiñ
° İyd-ile müşerref olduñ iftâr unutulduñ

*A2385: 61b; BYEK5290: 33b; A2105: 17a; İAKC: 61; NHO: 44a; K11360: 17b; FB: 19b, 20a; DŞ: 32, 33; İAK: 113; FH: 41; MS: 148.

A.

2/1: sa° âdetdeñ: kanâ° atde-A2105, NHO, FB, DŞ; sa° âdetde-BYEK5290, K11360. // 3/1: hikmet: hikmetdir-FB, DŞ. // 3/2: defter-i: defteriñ-BYEK5290. // 4/1: Kâf-ı: bâb-ı-BYEK5290. //yatarken: yatarsıñ-K11360; yaturken-BYEK5290, FB, DŞ. // 4/2: şâh kasrını: yâr kaşre-i-BYEK5290. // 5/1: kesdiñ mi: kes-FB, DŞ. // vaşlından: vuşlatdan-FB, DŞ. // 5/2: bîmâr: bi-çar-BYEK5290. //6/1: olmadıñız: olmadın hiç-BYEK90. //6/2: viridiñ ise: uydun-BYEK5290. //viridiñ ise de: viridiñse de sen-A2105, NHO, K11360, FB, DŞ. // 7/2: olduñ: olıcağ-A2105, NHO, FB, DŞ.

B.

BYEK5290, “Kalendarî” başlıklıdır.

C.

FB, 5. beyit ve devamı 20a’da; DŞ, 7. beyit 33’de bulunmaktadır.

Mef° ülü mefâ° ilü mefâ° ilü fe° ülüñ

213. İŞ Mİ ÇALIŞMASI TIRNAĞI KALINCA BÜLBÜLÜŦ*

1. İmtihān-ı ° aşka dīdār olsun ey dil öñcülün
Baş yarup boynun egen ° aşk âteşinden sünbülün
Bād-ı ° aşka şav(ı)rılır elbetdeyandıñsa külün
Var danış kitāb-ı ° aşka var ise bir müşkülün
Bir qurı feryād-ile āšnāsı olmuştur gülün
İş mi çalışması tırnağı kalınca bülbülün
2. İstemez ° aşıklarıñ çeşminde aślā hāb-ı ° aşk
Çeşm-i ° aşıkdan çıkar her rüz-ı şeb hūn-āb-ı ° aşk
° Ākıbet dil fülkini eyler helāk girdāb-ı ° aşk
Cān u başı terk ider Manşūr gibi erbāb-ı ° aşk
Bir qurı feryād-ile āş'nāsı olmuştur gülün
İş mi çalışması tırnağı kalınca bülbülün
3. ° Aşk-ı Mevlā ile evvel iki şakķ oldu kalem
Lezzet-i ° aşk var ise māyeñde ° aşık dem bu dem
Tācı tahtı ya niçün terk etdi İbrāhīm Edhem
Dişlerin bir bir çıkarup Aşlı'na yandı Kerem
Bir qurı feryād-ile āş'nāsı olmuştur gülün
İş mi çalışması tırnağı kalınca bülbülün
4. Bu teşekkī n'olmalı dīdār-ı yāre varmadan
Tīşe-i ° aşk-ıla ser Şirīn'e karşı yarmadan
Dönülür mi dost yolunda dā' imā cān virmeden
Şem° Fveş destār olup başına âteş şarmadan
Bir qurı feryād-ile āş'nāsı olmuştur gülün
İş mi çalışması tırnağı kalınca bülbülün

*BYEK5290: 30b; A2105: 15a; İAKC: 54; K11360: 18b, 19a; FB: 18a; DŞ: 29, 30; İAK: 112; FH: 37; MS: 143.

A.

1/1: baş yarup boynun egen ° aşk âteşinden: başı yarup egüp boynını ° aşkıdır-A2105; başı yarup egen boynunu ° aşkıdır-K11360; yarup başın egip boynunu ° aşkıñ-FB; yarup başın egip boynunu ° aşkıñ-DŞ. // 1/3: elbetde yandıñsa: yandıñsa elbetde-A2105, K11360. // 1/6: iş mi çalışması: iş midir çalışma-A2105, K11360, DŞ [1/4]: iş(i) midir çalışma-FB [1/4]. // 2/2: hūn-āb-ı: hūbān-ı-A2105, FB. // 2/4: cān u başı: cān [u] başı-A2105, K11360, FB. // 2/6: iş mi çalışması: iş midir çalışma-A2105, K11360, DŞ: iş(i) midir çalışma-FB. // 3/6: iş midir çalışması: İş(i) midir-FB. // 3/4: çıkarup: çıkardı-FB. // çıkarup Aşlı'na: çıkardı Aşlı'ya-A2105, K11360, DŞ. // 4/3: dönülür mi: döndün mi-A2105; döndü mi-K11360, FB, DŞ. // 4/4: olup: alup-FB, DŞ. // 4/6: iş mi çalışması: iş midir çalışma-A2105, K11360, DŞ: iş(i) midir çalışma-FB.

C.

FB ve DŞ, ilk bend 4 mısra olup diğer metinlerin 3. ve 4. mısraları bu bendde bulunmamaktadır. K11360, 4. bend 19a'da; DŞ, 3. bend ve sonrası 30'dadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

214. HAYR [U] ŞERRİN EKSİĞİN MAHŞERDE FERMÂN AÇAR*

1. Ben günāhım bilürem defterde var dīvān açar
Hayr [u] şerrin eksigin mahşerde var fermân açar
2. Sen riyā seccādesini ser de vā° izkürsine
Bāb-ı raḥmet maḥrūma her yerde var Yezdān açar
3. Minnetim yoḡdur cihānda çarḥıñ istiḡnāsına
Beynimizde yār ile bir perde var cānān açar
4. Virmez isen sen bana evrāk-ı attār-ı (?) cihān
Ḥāme-i zerde bize mermerde var gerdān açar
5. Bā-ḡuşuş üstād-ı Ḥaḡ nūr-ı ° Alī evlādıyım
Derdimend *Şem°* 7bu āteş serde var meydān açar

*C99: 84a; BYEK5290: 15a; K11360: 12a; FB: 8a; DŞ: 13; FH: 15; MS: 105.

A.

1/1: ben günahım:/.../ /.../ım-BYEK5290.

1/2: fermân: var mîzân-K11360, DB, DŞ.

2/1: sen-(BYEK5290, K11360, FB, DŞ): ser-C99. // ser de vā° ize:serdinse-BYEK5290. //ser de vā° iz kürsine: serdiñ ise vā° iz kürsine-K11360; serdiysen vā° iz görmeye-FB; serdiyse[n] vā° iz görmeye-DŞ.

2/2: mücrimem: mücrime-K11360, FB, DŞ.

3/2: beynimizde: beytimizde-DŞ.

4/2: zerremize: zerrînime-K11360; zerrîñ nice-FB, DŞ.

5/1: nūr-ı ° Alīevlādıyım: ° alā-nūr meclisi-BYEK5290. //nūr māyesi-K11360, FB, DŞ.

B.

C99, “Ġazel” başlıklıdır.

C.

C99, 3. beyit ve sonrası 84b’dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

215. ÇÜŞ-I DİLBER BÂD-I ° AŞKIN TÛTİYÂSINDAN KAÇAR*

1. Bî-vefâdır hep güzeller âşinâsından kaçar
Kadr-i ° âşık bilmez ol kim mübtelâsından kaçar
Cilvegâh-ı gamzegördükçe beni görmezlenür
Çüş-ı dilber bād-ı ° aşkın tûtiyâsından kaçar
2. Çünkü birden aña mecnûn oldu dünyâ n'eylesün
Dağı bir nev-restedir ol saçı Leylâ n'eylesün
Şarılırdı sînesini ° aşka ammâ n'eylesün
Ol rakîbin bed-liķānıñ iftirâsından kaçar
3. Olmuşam ben bir güzeliñ gör dil-i dîvânesi
Küçücükden şeker ile beslemiştir anası
Ol melek sîmâ gönüller *Şem°7*niñ pervânesi
Hiç degildir âteş-i hicrin belasından kaçar

*KY: 2b, 3a; OY: 263/21.

A.

1/3: cilvegâh-ı: cilvegâhî-OY. //gördükçe: gördükde-OY.

C.

1/3: Vezne uyması bakımından “beni gördükçe: gördükçe beni” şeklinde yazılmıştır.

1/3 ve devamı 3a'dadır.

Şiirin çeşitlenmesine rastlanmamıştır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

216. HİCÂBİNDAN SÜRÂHİDİTRER ELDE SÂZ KEMÂN AĞLAR*

1. Geçince destine sâkî şarâb-ı erguvân ağlar
Hicâbından sürâhî ditrer elde sâz kemân ağlar
2. Delikler sinem üzre ney gibi birden avâz eyler
Derûnum gözleri hâli degildir her zamân ağlar
3. Sînem sanîr idüp kaşîñ gibi kıddim kemân itdim
Kaçan kim debredirsem gûş ider kevnü mekân ağlar
4. Benim sîr [ü] figânımdan felek tāsını çınlatmaz
Melekler mâtem eylerken görür hür-ı cinân ağlar
5. Ser-encâm-ı dil-i dîvânemi bir bir tıyan ağlar
Gözi yaşı-ile evrâka derdim[i] yazan ağlar
6. Huzûr-ı Hakk’a vardıkda yarın bir şayha eylersem
Nedir bu *Şem*^c’iñ hâli deyü ehl-i dîvân ağlar

*C89: 8a, 8b;TDKC3: 62; C159: 26a; BYEKFM: 33a; BYEK5290: 17a; A2385: 89b; İAKC: 23; İAKC: 138; FB: 9b, 10a; İAK: 17; FH: 19; MS: 111.

A.

1/2: ditrer: terler-TDKC3; derler-A2385; FB. // sürâhî ditrer elde: sürâhî dillerde-BYEKFM. // ditrer elde: terler elinde-BYEK5290. // 2/1: birden: bir bir-BYEKFM. // 3/1: kıddim kemân-(TDKC3, C159, BYEKFM, BYEK5290, A2385, FB): kaşîñ kadîm-C89. // 3/2: kim debredirsem: kimdir idersem-A2385. // debredirsem gûş: tebredirsem cûş-TDKC3. // 4/1: sayt-ı: âh-ı-TDKC3, C159, A2385; şayd-ı-BYEKFM. // çınlatmaz: çınlatdı-C159; çınlatmaz-BYEKFM. // 4/2: melekler: felekler-A2385. // görür: görüp-BYEKFM. // görür hür cinân: göreñ hür gılmân-C159. // 6/2: dîvân: imân-TDKC3 [5/2].

B.

C89 ve TDKC3, “Semâ^c i” başlıklıdır.

C.

C89’un dışındaki tüm metinler 5 beyittir. Sabit metnin 5. beyti diğer metinlerde yoktur. Aslında bu beyit başka bir şiirin ilk beytidir fakat burada yer aldığından dolayı bu metin sabit metin olarak kabul edilmiştir.

C89, 5. ve 6. beyitler 8b’dedir.

Mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

217. GÖZÜM YAŞIYLA EVRĀK ÜSTÜNE DERDİN YAZAN AĞLAR*

1. Ser-encām-ı dil-i dīvānemi bir bir duyan ağlar
Gözüm yaşıyla evrāk üstüne derdim yazan ağlar
2. Cihānda başka bir derde ciger derdi kıyas olmaz
Kuzusun iken alsalar hayvān iken elden cerān ağlar
3. ° Aṭāsın ḥāline rahm etmeyüp elden alırlarsa
Mükedder ḳaldığın bilse vezīr-i ° āli-ṣān ağlar
4. İşitsen zümre-i erbāb-ı diller mātem eylerken
Melā° ikler duyar āh [u] fiğānım gökde ḡan ağlar
5. İrer ° aşıklarıñ āhı semālardan geçer ° arşa
Recā eyler cenāb-ı Kibriyā’dan āsumān ağlar
6. Yaḡar ° aşḡ āteşi rüy-ı zemīni belki ot bitmez
Efendim kūh [u] ṣaḡrālarda ki āb-ı revān ağlar

*CU15: 82b; CU28: 29a; C159: 7a; BYEKFM: 9a, 9b; BYEK5290: 21a; İAKC: 24-25; FB: 10a; DŞ: 16, 17; İAK: 172; FH: 19; MS: 111.

A.

1/1: dīvānemi: dīvāneyi-C159; [dīvānemi]-FB. // duyan: ṭuyan-CU28, FB, DŞ; ḥübān-C159. // 1/2: gözüm yaşı[yıla]: gözi yaşıya-C159; gözi yaşıyla-FB, DŞ. // yaşı[yıla]: yaşıyla-CU28. // 2/1: cihānda bir başka derde ciger derdi:ciger derdi gibi derd cihānda hiç-CU28 [4/1]. //başka bir-(İAKC, FB, DŞ): bir başka-CU15. // 2/2: alsın: alsalar-CU28 [4/2]. //alsalar hayvān iken elden-(BYEKFM, BYEK5290, FB, DŞ: alsın elden hayvān iken-CU15;alsalar hayvān iken elde-C159, İAKC. // 3/1: ° aṭāsın:atasın-BYEKFM; atası-BYEK5290. //elden alırlarsa: oğlan alırlar ise-CU28 [5/1]. // 3/2:ḳaldığın:olduğın-CU28 [5/2]. // 4/1: Benim şayt-ı fiğānımdan felek taşını çıñlatmaz-BYEK5290 [8/1]. //işitsen: işitse-BYEKFM, DŞ.// 4/2: melā° ikler duyar āh-ı fiğānım gökde ḡan: melekler mātem eylerken görür ḥūrī cinān-BYEK5290 [8/2]. //ḡan: ḡan-BYEKFM, FB, DŞ. // 5/1: irer: reyn-i-CU28 [2/1]. //semālardan geçer:semādan irişir-CU28 [2/1]. // geçer: geçüp-FB, DŞ. // 5/2: recā: hicāb-CU28 [2/2]. // eyler:eyle(di)r-BYEK5290 [4/2]. //6/1: āteşi: āteşim-BYEK5290 [5/1]. //zemīni: zemīne-FB; zemīnde-DŞ. // ot: od-BYEK5290 [5/1]. //6/2: Yazup Leylā-yı Mecnūn gibi kūh ile ṣaḡrāda-CU28 [3/1]. // efendim: efen[d]im-BYEK5290 [5/2]. //ṣaḡrālarda ki-(İAKC): ṣaḡrālarda-CU15.

B.

İAKC, metin üst köşesinde “İstanbul’da °aker olan oğlum Mustafā için” yazılıdır.

CU15 ve BYEK5290, “Semā°ī”; CU28, “Gazel”, C159, “Semā°ī Şem°ī” başlıklıdır.

FB, “beyḡu” kelimesi için derkenarda “ya°nı bayḡuş” gibi açıklaması yapılmıştır. Baykuş yazımında a’yı açıkça gösterdiği için metindeki yazım “beyḡu” şeklinde okunmuştur.

C.

CU28, 7 beyittir. C159, eksik olup sadece ilk iki beyit bulunmaktadır.

BYEKFM 3. beyit ve sonrası 9b’de; DŞ, 10/2, 17’de bulunmaktadır.

Mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün mefā°ilün

7. Şecerler yaprağın silker seher vaktinde z[ā]rından
Kān ağlar gül ider feryād bülbül-i bāğībān ağlar
8. Gidersen āsitān-ı devlete pīr olduğum hālde
Virince °arzuḥālim inşāf ider taht(ın)da ḥan ağlar
9. Harāb etdi vücūdım şehrini ol tīşe-i hikmet
Yatar baykuş gibi cisminde cān ḳalb-i virān ağlar
10. Eger himmet irişmezse ḳa(l)ḳar mı secdeden başı
Yönün dergāh-ı Ḥaḳḳ’a döndürir *Şem°ī* nihān ağlar³⁸⁸

³⁸⁸ 7/1: Şecerler yaprağın döküp seher āb-ı revān ağlar-CU28 [3/2]. // yaprağın: ḳanadın-BYEKFM [5/1]. // z[ā]rından: zārından-FB, DŞ. // 7/2: ider feryād: eyler efḡān-BYEKFM [5/2]. // 8/1: gidersen: giderse-BYEKFM, BYEK5290 [9/1]; gider-FB; gidersem-DŞ. // olduğum: oldığı-CU28 [6/1], FB, DŞ. // 8/2: virince °arzuḥālim: virirse °arż-ı ḥāl-BYEKFM; irinsen °arż-ı ḥāl-BYEK5290 [9/2]. // virince °arzuḥālim inşāf: rikāba °arż-ı ḥāl naḳdīm-CU28 [6/2]. // arzuḥālim: °arż-ı ḥāl-FB, DŞ. // 9/1: yatar: yeter-BYEK5290. // yatar baykuş: yatur beyḡu-BYEKFM; yeter beyḡu-FB, DŞ; yeter bayḡu-MS. // 10/1: irişmezse: olunmazsa-CU28 [7/1]. // ḳalḳar mı: ḳakar mı-BYEK5290. // başı: başım-FB, DŞ. // 10/2: yönün: yüzün-CU28 [7/2]. // Ḥaḳḳ’a döndürür: Mevlā’yaşuşup-CU28 [7/2].

218. NİCE FERYÂD ETMEYEM GÜL YÜZLİ YÂRİM ALDILAR*

1. ° Arz-ı hâlim var şehâ elden nigârim aldılar
Nice feryâd etmeyem gül yüzli yârim aldılar
2. ° Âlemi âhımla ta° cîz ettiğim gayb olmasun
Kalmadı şabra kararım ihtiyârim aldılar
3. Gelmedi imdâdına bir kimse kadroldu bana
Çekdi kim gam leşkerin burcum hisârım aldılar
4. Bir kebûter şaydına çekmiş idim hayli emek
Bir dağım şayyâda rast geldim şikârim aldılar
5. Geçdi ismim deftere ta° şîre destim ermeden
Terk-i hizmetdir deyü elden tımârim aldılar
6. Görelim nerden zühûr itmiş bu tağıñ tekmiñi
Seng-i mermerden geçer [âh] inkisârim aldılar
7. Bilmezem nerden hevâ aldı fitîli *Şem°î* niñ
Gayri yanmaz gelmesün pervâne nârim aldılar

*MFKC49: 2a; BYEK 5290: 16a; İAKC: 22; K11360: 8a, 8b; FB: 9b; DŞ: 15, 16; İAK: 151; FH: 19; MS: 110.

A.

1/1: ° arz-ı hâlim var şehâ: acıyñ dostlar benim elden-İAKC, K11360, FB, DŞ. // 2/1: etti kim: ettigim-K11360, FB, DŞ. // gayb: ° ayb-BYEK5290, İAKC, FB, DŞ; ayıp-İAK; ayb-FH, ° ayb-MS. // 3/1: kadr: gadr-BYEK5290, İAKC, K11360, FB, DŞ. // 3/2: çekdi kim: çekdigim-BYEK5290; çekdiler-K11360, FB, DŞ. // 6/1: etmiş: eyler-BYEK5290, K11360; ider-FB, DŞ. // tağıñ: tiğın-BYEK5290; tîrin-İAKC, K11360, FB, DŞ. // tekmiñi: temreni-BYEK5290, DŞ. // 6/2: geçer: geçen-K11360, FB, DŞ. // 7/1: Şem°î niñ-(İAKC): Şem°î[niñ]-MFKC49; *Şem°î* miz-BYEK5290, K11360. // 7/2: yanmaz gelmesün: yanıma gelsün-İAKC.

C.

K11360, 6. ve 7. beyitler 8b'de; DŞ, 4. beyit ve sonrası 16'da bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

219. TOĞRILIK DA° VĀSİ EYLERKEN YĀBĀNA ATDILAR*

1. Şād iken nā-şād idüp ey dil seni ağlatdılar
Toğrılık da° vāsı eylerken yābāna atdılar
2. Atilur ok toğrıdur yanan yayı elde kalur
Öyle ta° rīf etmedi(ler) pīrler beni aldatdılar
3. Virdiñ ihsān sengi kalkmaz düşdigi yirde kalur
Kūh-ı kâfî meyl-i minnetle bugün ıgratdılar
4. Āferin takdir olunmuş kıymeti gevherleriñ
Yok bazârında virüp dellāla merde şatdılar
5. Rūhī Bağdādī Fuzūlī Hazret-i Nābī Baba
Umdığı maqşūd-ı menzile irince yandılar
6. Devr-i Ādem'den berü zī-rūh olan maḥlūk-ı Hāq
Nebbet-ile cümlesi cām-ı ecelden datdılar
7. Esb-i ihsān umdığıñ beglerde mürvet kalmamış
Hac yolunda *Şem°ī* başmağıñ alup ağşatdılar

* K11360: 11a; FB: 39b; 40a; FH: 89; MS: 124.

A.

2/1: yanan: yayan-FB.

2/2: etmedi(ler): etmedi-FB.

3/1: sengi: senge-FB.

5/2: yandılar: yatdılar-FB.

7/1: beglerde mürvet kalmamış: başmağın alup ağşatdılar-FB.

7/2: başmağıñ alup ağşatdılar: mür(üv)vet kimsede kalmamış-FB.

C.

FB metninin 7. beytinde, muhtemelen müstensihnin hatası sonucu iki mısranın son kısımlarının karıştırılmış olduğu düşünülmektedir. Çünkü icra esnasında kaynak kişinin ayak mısramı bu şekilde yanlış söylemesi mümkün değildir. Biraz kafîye bilgisi olan biri bile söylese, yapacağı anlık bir yanlışı hemen düzeltereği göz önüne alınmalıdır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

220. TĀLĪB-İ DÜNYĀ OLANLAR ŞÖHRET-İ ŞĀNINARAR*

1. Mübtelā-yı dert olan elbetde dermānıñ arar
Gayrı bir emtā^c a bakmaz la^c l [ü] mercānıñ arar
Güşe-i mey-ḥānede buldum ḥarābāt ehlini
Tālib-i dünyā olanlar şöhret-i şānıñ arar
2. Rāh-ı ^c aşkda arayıp mürşīd-i kāmīl bulmamış
Mescidi etmez fedā mey-ḥāneden dād almamış
Zāhīde etme su^c āl dīdāra müştak olmamış
Cennetiñ ekliyle şurbun ḥūrī gılmanıñ arar
3. Rāh-ı ^c aşkda cān fedā etmese ol ^c aşık ḥilāf
Perde-i ^c aşkı geçenler oldular ḡamdan mu^c āf
Eyleme bülbül gibi beyhūdeye lāf-ı güzāf
Oda yakmış cānını pervāne cānānıñ arar
4. ^c Aklıñı başıña cem^c it yok bu kāra inhinā
Naḡd-i ^c ömrüñ şarf idüp beyhūdeye etme hebā
Kimseye bākī degil fānī cihān ey *Şem^c īyā*
^c Āḡıbet bir gün olur bu tende mihmānıñ arar

*K11449: 36b; C141: 3a; C159: 22b; BYEK5290: 16b.

A.

1/2: emtā^c a: emlāya-C141; metā^c a-C159. // 1/3: mey-ḥānede: vaḥdetde-BYEK5290. // ḥarābāt: zarāfet-C159; (ben) ḥarābāt-BYEK5290. // 1/4: şöhret-i: şöhretin-C141. // 2/1: rāh-ı: ehl-i-BYEK5290. // 2/2: mescidi: mescide-C141, BYEK5290. // 2/3: zāhīde etme su^c āl: zāhidā itse su^c āl(in)-C141. // zāhīde: zāhidā-C159. // su^c āl: sū-i zan-C159. // 2/4: ekliyle: ekliye-C141; ekl ile-159. // 3/1: ^c aşkda: Ḥaḡḡ’a-BYEK5290. // etmese: etmezse-C159. // etmese ol: itmez ise-BYEK5290. // 3/2: ^c aşkı geçenler: ^c aşka girenler-BYEK5290. // ^c aşkı: ^c aşka-C141. // geçenler: çekenler-C159. // 3/3: eyleme bülbül gibi beyhūdeye: öyle bülbül gibi etme beyhūde-C159. // 3/4: Oda yakmış cānını pervāne cānānıñ: odu yakmış pervāneler (hem) ulu cenānıñ-C159. // yakmış: yak(ıl)mış-C141. // 4/1: başına:başıñ(a)-C141. // bu kāra: yire itme-C141. //kāra: nāra-BYEK5290. // 4/2: naḡd-i: naḡde-BYEK5290. // beyhūdeye: beyhude kim-C141. // 4/4: bu: da-BYEK5290.

B.

K11449, “Dīvān-ı *Şem^c ī*”; C141, “Ġazeliyāt” başlıklıdır.

C.

C159’daki metin 3 bend olup diğer metinlerin son bendi şiirde yer almamaktadır.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

221. ZĀHĪDĀ ŞANMA MÜFESSİRLER CEVĀBINDAN ÇIKAR*

1. Sırr-ı °aşk °irfān-ı Hāk °aşkıñ kitābından çıkar
Zāhidā şanma müfessirler cevābından çıkar
2. İşidir bülbüllerin feryādını vakt-i seher
Nāz-ile reftār-ile güller hicābından çıkar
3. Kimde varsa bellüdür elbetde ol envār-ı °aşk
Bilmeyenler zann ider şems[i] şehābından çıkar
4. Nehr-i °aşkıñ evveli deryā-yı hikmetdeñ gelür
°Āşkıñ yek dürleri çeşm-i [hūn-?] ābından çıkar
5. Derdimend Şem°ī harābāti deyü geç bakmayın
Def(i)neler bilmez misiñ kaşrıñ harābından çıkar

*A2385: 60b; İAKC: 28; K11360: 14a; FB: 11a, 11b; FB: 40b, 41a; İAKC: 155; DŞ: 18; İAK: 31; FH: 22; MS: 114.

A.

1/1: °aşk: °aşkı-FB: 40b; °irfān-ı Hāk: °irfānı şor-FB: 40b.

2/1: bülbüllerin: bülbüller[iñ]-FB: 40b.

3/1: varsa-(DŞ): var-(ı)sa-A2385, K11360, İAKC, FB.

3/2: ider şems: iderler şimşek-A2385. // şems: Şem°ī-FB: 11a, FB: 41a, DŞ.

4/2: dürleriçeşm-i: dārları bu cism-i-A2385. // yek dürleri: yektā-i dürr-i-DŞ.

5/1: derdimend-(İAKC, DŞ): der[di]mend-A2385. // Şem°ī: Şem°ī(yi)-DŞ. // deyü geç bakmayın: didikce geç bakmasun-A2385. // geç bakmayın: güç bakmasun-FB: 41a.

5/2: defineler: define[ler]-A2385; defineler(i)-FB: 11b. // defineler bilmez misin: bilmez misiñ defineler(i)-FB: 41a.

C.

FB, 5. beyit 11b'de; FB 3. beyit ve devamı 41a'dadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

222. °ACEB Mİ BÜLBÜLE KEŞF ETMEK ESRÂR*

1. Seher vaktinde gül ° arz etse dîdâr
° Aceb mi bülbüle keşf etmek esrâr
2. Ne gül bâķī ne bâķī bülbül nedir
Kılır mülkinde bâķī kendi Settâr
3. Ki zirā āhū daķı zıll-i hayâldir
Na° im olsaydı muġnī dīvâr
4. Cihânın ° izz [ü] cāhın şanma bâķī
İrince güz döker evrāķı eşcār(1)
5. Muġālifdir hevā vaġdetde (?) gizlen
Şaķın pervāne çıkma (ey)Şem° ī zinhār

*FB: 48a;MS: 129.

C.

Meiā° ilün Mefa'ilün Fe° ülün

223. TUHFEDİR EŞ° ĀRIMI REDD-İTME EYLE İHTİYĀR*

1. Arz-ı hāl-i °ācizānem var saña bir yādigār
Tuḥfedir eş° ārimi redd-itme eyle i° tibār
2. Hāk-i pāy-ı °izzete nāşād gelenler şād olur
İki °ālemde °azīz itmīş seni perverdigār
3. Verdi Haḡ maḡbūbunuñ miftāḡ-ı bābın destiñe
Her ḡula bu devleti virmez ciḡānda Kirdigār
4. Hazihi cennet-i °adn oldı sa° ādet başıña
Naḡd-i °ömrüñ şarfıdince eyle bābında ḡarār
5. Olsa deryāca günāhıñ °afv ider Bār-ı Hudā
Rü° yet eyleñ °an-ḡarīb maḡbūb-ı Haḡḡ°ı āşikār
6. İntisāb itdir beni şeyḡü°l-ḡarāmsıñ Ḥazrete
Āsitān-ı °izzetinden iste çeşm ile ḡubār
7. Lāle ḡaḡdı boynına yalvara geldi bābıña
ḤācıŞem°āderdmendmiskīn günāhkār ihtiyār

*A2385: 69a; İAKC: 109; FB: 44a; DŞ: 61; İAK: 127; FH: 80; MS: 126-127.

A.

2/2: °ālemde: °ālemde (seni)-İAKC, DŞ.

3/2: bu devleti virmez ciḡānda: virmez ciḡānda bu devleti ol-İAKC, DŞ.

4/1: oldı: olduñ-FB, DŞ.

6/1: ḡarāmsıñ: ḡarāmıñ-FB, DŞ.

6/2: çeşm ile: çeşmime-DŞ.

7/2: Ḥācı Şem°āderd-mend miskīn günāhkār: derdimend Şem°āderd miskīn günāhkār-ı ihtiyār-FB, İAKC, DŞ.

C.

DŞ, 7. beyit 62'dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

224. HÜRMETİN-ÇÜN YARADILDI CÜMLE EŞYÂ Kİ NE VAR*

1. Dertleriñ dermânı sensin ya Habîb-i Kirdigâr
Hürmetin-çün yaradıldı cümle eşyâ ki ne var
2. İns [ü] cînni gökde melek ism-i pâkin zıkr ider
Şıdķ-ıla kim zıkr iderse meskeni dârü'l-ķarâr
3. Hâzret-i Cebrâ'îl'e emr oldu var[dı] cennete
Ol Burak'ı gördi kim çekmede âh-ı intizâr
4. Maden-i lûtfiñ sa° âdet tâcını aldı bile
Çün sañaMi° râc'ı virdi Hâliķu'l-leylü'n-nehâr
5. Enbiyâlar rûhuna olduñ îmâm anlar sana
Etdiler ta° zîm-i tekrîm-ile bî° at aşikâr
6. Ümmühân'ı hânesinden aldı yetmiş biñ melek
Mescid-i Akşa'ya dek râhiñda oldu pâyidâr
7. Fetķ olup gökler ķapısı indi nûrdan merdibân
Şâd olup heft âsumân ķıdemiñle etdi iftiķâr

*C159: 25b; BYEK1580: 24b, 25a, K11360: 12a, 12b, FB: 45b, 46a; FH: 90; MS: 128.

A.

1/1: dertleriñ- (BYEK1580, K11360, FB): dertlileriñC159. // (yâ) Habîb-i: yâ Habîb-i-BYEK1580, FB, K11360. // 1/2: İns [ü] cînni gökde melek ism-i pâkin zıkr ider-BYEK1580. // hürmetin-çün: hürmetin[-çün]-FB. // 2/1: Hürmetin-çün yaradıldı cümle eşyâ ki ne var-C159. // meskeni: mekâna-FB. // 3/1: var[dı]: vardı-BYEK1580, varup-FB. // 3/2: çekmede: çekmekde-BYEK1580, K11360, FB. // âh-ı: âh u-K11360, FB. // 4/1: maden-i lûtfiñ: ma° den-i lûtfi-BYEK1580, K11360, FB. // 4/2: saña-(BYEK1580, FB): [saña]: // 5/1: Menba°-ı esrâr-ı Hâķķ oldu mübârek şadıñız-BYEK1580. // îmâm anlar: ilhâm uyarız-FB [6/1]. // 5/2: Ümmühânı hânesinden aldı yitmiş biñ melek-BYEK1580. // Fetķ-olup gökler ķapısı indi nûrdan merdibân-BYEK1580 [7/2]. // 6/1: Cümle ma° nâ-yı kitâbullâha oldu hâznedâr-BYEK1580. // 6/2: Mescid-i Akşa'ya dek râhiñda oldu payidar-BYEK1580. // 7/1: Enbiyâlar rûhına olduñ îmâm anlar saña-BYEK1580. // merdibân: merdimân-FB [8/1]. // 7/2: Fetķ olup gökler ķapısı indi nûrdan merdivân-BYEK1580. // ķıdemiñle: ...-K11360, FB. [8/2]. //

B.

C159, metnin başında "Hû" yazılıdır.
BYEK1580, "Ėazel-i Şem° i" başlıklıdır.

C.

Bu şiirde karşılaştırılan metinlerde bazı beyitlerin yerleri sabit metne göre farklıdır. Bunlar sabit metne karşılık gelen beyitlerle mukayese edilerek yanlarına köşeli parantezle sıraları belirtilmiştir. Fakat BYEK1580'de sadece beyitlerin sıralaması değil mısraların da karıştığı ve hatta kafiye bulunan mısraların bazı beyitlerde ilk olarak yazıldığı görülmüştür. Bundan dolayı bu şekilde olan beyitlerin mukayesesinde sabit metne karşılık gelen mısralar yazılmıştır. Özetle sabit seçilen metne göre beyitlerin yerleri değişirse karşılık gelen beyitlerle mukayese edilmiş; mısralar farklı beyitlere dağılmışsa sıralama olarak tam karşılığı verilmiştir.

FB metninin son beyti tek mısra şeklinde birleştirilerek yazıldığı için metin tamiri yapılmıştır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

8. Çıkdı istiḳbālīne bāğ-ı cinān ziynetlenür
Nīm-nigāh(-ı)la etmediñ kendüye aṣlā i° tibār
9. Cümle esrār-ı Hudā tebrīkiñ(l)e oldı ° ayān
Ḳābe-Ḳavseyñi ev ednā dostuña oldı civār
10. Menba° -ı esrār-ı Hāḳ oldı mübārek ṣadriñız
Cümle ma° nā-yı kitābullāha oldı ḥaz(ī)nedār
11. Bu münācātın ḳabül eyle efendim el'āmān
Ol Burāḳ'ıñ re'sini *Ṣem°* ṭḳuluñ dutmaḳ diler*

*8/1: Etdiler ta° zīm [ü] tekrīm ile bī° at aṣikâr-BYEK1580. // 8/2: Şāz olup heft āsumān etdi ḳaderimle iftiḥār-BYEK1580. // nigāh(-ı)la: nigāhla-K11360. // 9/1: Çıkdı istiḳbālīne bāğ-ı cinān ziynetlenür-BYEK1580. // tebrīkiñle: tebrikiñe-K11360; etdigiñe-FB [10/1]. // 9/2: Cümle esrār-ı Hudā teberriken oldı ayān-BYEK1580. // ḳavsin: ḳavsim-FB [10/2]. // ednā: [e]dnā-K11360. // oldı: oldıñ-K11360. // 10/1: Nīm nigāhla etmedik kendüye aṣlā ° itibār-BYEK1580. // menba° -ı: cennet-i-FB [7/1]. // 10/2: oldı: sensin-K11360, FB [7/2]. // 11/1: bu: bir-BYEK1580. // ḳabül eyle efendim el'āmān: [ḳabül eyle efendim el'āmān]-FB. // eyle: etse-BYEK1580. // 11/2: re'sini: desti mi-BYEK1580. // dutmaḳ diler: tutmaḳ umar-BYEK1580, K11360; tutmaḳ umar-FB. // Ol Burāḳ'ıñ: [Ol Burāḳ'ın]-FB.

225. DİDİ ZÂHİRDE Mİ ° AŞIK DİDİ İHFÂDA YANGIN VAR*

1. Tulumbañ al yetiş gel sevdiğim imdâda yangın var
Didi zâhirde mi ° aşık didim ihfâda yangın var
2. Sefîne kalbime yağlı paçavra atdıñ ey dînsiz
Bülend âvâz ile dirsiñ bağıñ deryâda yangın var
3. Hicâbından kızardı rûy-ı güller âteşin oldı
Melekler zan ider kim mesken-i ° İsâ'dayanğın var
4. Erer ° aşık dilinâhı semâlar[dan] geçer ° arşa
Anıñ-çün derdimend bülbül-i şeydâda yangın var

*C141: 45b; K11447: 4b, 5a; K11447: 31a; C68: 18a; C118: 34a; C159: 7a; C180: 9b; BYEK5290: 21b, A2385: 6a; K11360: 11b; C139: 21b; İAKC: 18; FB: 7b, DŞ: 12; İAK: 6; FH: 14; MS: 104-105. A.

1/1: tulumbañ al yetiş gel: al tulumbañ gel yetiş-C68. // tulumbañ: tulumbayı-K11447: 4b, 5a; tulumba[ñ]-C159. // gel: ey-C180, A2385, BYEK5290, K11360, İAKC, FB, DŞ. // yetiş gel: yetiş-K11447: 4b, 5a. // gel sevdiğim: cânım yine-C159. // 1/2: didim-(K11447: 45, 5a, K11447: 31a, C180, A2385, K11360, FB, DŞ, BYEK5290, İAKC):didi-C141; dedi-C68, C139; dedim-C68, C139. kalbime: kılıca-K11447: 4b, 5a. // paçavra: paçav(u)ra-C139. // atdıñ: iddiñ-K11447: 4b, 5a. // 2/1: dînsiz: kâfir-C118. // 2/2: bülend: bülend ...-C139. // 3/1: rûy-ı güller: kırmızı gül-C118 [4/1]. //oldı: olup-A2385 [4/1]. // 3/2: ider-(İAKC): ider(ler)-C1414. //melekler zan iderkim mesken-i ° İsâ'da: anıñ-çün derdimendiñ bülbül-i şeydâda-K11447: 4b, 5a [4/2], K11360; Anıñ-çün derdimendde bülbül-i şeydâda-C159 [4/2]; anıñ-çün derdimend[im] bülbül-i şeydâda-A2385 [4/2]; anıñ-çün derdimendi bülbül-i şeydâda-BYEK5290. // 4/1: arar: erince-C180 [3/1]; irince-K11447: 31a [2/1], C159 [3/1], K11360 [3/1], C139 [3/1], FB [3/1], DŞ [3/1]. // arar ° aşık dilin âhı: ire[r] şü°le-i ° aşkı-K11447: 4b, 5a [3/1]; erince şü°le-i ° aşkı-BYEK5290 [3/1], İAKC [3/1]. // arar ° aşık dilin âhı semâlar[dan] geçer: irişi şü°le-i âhım semâlardan geçüp-C118 [3/1]. // Semâlarda maḥcûb bu şü°le-i âhım irer ° arşa-C68 [3/1]. // Vücûdum şehriñe ... esrâr-C180. // geçer: geçüp-K11447: 4b, 5a [3/1], K11447: 31a [3/1], C159 [3/1], C180 [3/1], A2385 [3/1], K11360 [3/1], C139 [3/1], FB [3/1], DŞ [3/1]; 4/2:anın-çün derdimendi bülbül-i şeydâda: melekler zann ider kim mesken-i ° İsâ'da-K11447: 4b, 5a, C159 [3/2], BYEK5290 [3/2], K11360 [3/2], C139 [3/2], FB [3/2], DŞ [3/2]; melekler zann idiler kim mesken-i ° İsâ'da-K11447: 31a [2/2]; melekler dediler hikmet dedi belâda-C68 [3/2]; melekler şândılar kim mesken-i ° İsâ'da-C118 [3/2]; Melekler zan ider kim mesken-i ° İsâ'da-A2385 [3/2]. // anın-çün derdimendi bülbül-i şeydâda: olursa yâd ider cevân şanur dünyâda-C180.

B.

C141, C159 ve C168, “Semâ°î”; C118, “Gazel” başlıklıdır.

C.

Metinlerden sadece C141, 6 beyittir. C139, İAKC, FB ve DŞ metinleri 4 beyit, kalan 8 şiir ise 5 beyittir.

C141 beyit sayısı en çok olan metin olduğundan sabit metin olarak seçilmiştir fakat metin tamirine ihtiyacı vardır. Yukarıda şiir olduğu gibi yazılmıştır fakat anlamın doğruluğu açısından 3/2 ile 4/2 mısralarının yer değiştirmesi gerekmektedir.

Mefâ°ilün mefâ°ilün mefâ°ilün mefâ°ilün

5. N'olur üftâdeler bir kez cem° olupvarsalar şāha
Disünler gel yetiş ey sevdigim şehzāde yangın var
6. Bu mäh-ı tāb ile deryā yanar dirlerse gerçektir
Yalıñız sende mi *Şem°* ĩbütün ° ālemde yangın var³⁸⁹

³⁸⁹ 5/1: alur: nolur-K11447: 31a [3/1], C68 [4/1]. //bir kez cem° olup varsalar: cem° olalar bir kez-K11447: 31a [3/1]. // varup-bir kez cem° olup varsalar şāha: cem° olalar bir kez varır şāhım-C68 [4/1]. // 5/2: disünler: diseler-K11447: 31a [4/1]; diyeler-C68 [4/1]. //ey sevdigim şehzāde: imdāda ey şāhzāde-K11447: 31a, C68 [4/1]. // 6/1: mäh-tāb: mäh-ı tāb-K11447: 31a [5/1], C139 [4/1], K11360 [5/1], FB [5/1], DŞ [5/1]. // mäh-tāb ile: mäh-ı tābladır-C68 [5/1]. // deryā: (ger) deryā-C118 [5/1]. // 6/2: yalıñız: hemān-K11447: 4b, 5a [5/2], C118 [5/2], C159 [5/2], C180 [5/2], C139 [4/2], K11360 [5/2], FB [4/2], DŞ [4/2]; yalıñuz-C68 [5/2]. // ° ālemde: dūnyāda-C68 [5/2], K11360 [5/2].

226. LÂ FETÂ İLLÂ ° ALİ LÂ SEYFE İLLÂ ZÜLFEKÂR*

1. Hâcî Bekdaş-ı Velî'niñ bindiği cânsız divâr
Maẓhar-ı nûr-ı ° Alî'dendir aña ol yâdigâr
Nağra-i düldül iderdi° arş-ı ° âlâda qarâr
Şad-hezâr biñ kâfiri bir nağrada itdi şikâr
Didi arşlanım ° Alî'dir kudretiyle kirdigâr
Lâ fetâ illâ ° Alî lâ seyfe illâ Zülfeķâr
2. Koydılar başıñ o şâhıñ Kerbelâ meydânına
Başdılar parmakların şâhım Hüseyñ'in kânına
Urdı sikkînipelitler kıymadan gerdânına

*C4905: 33b, 34a; C46: 24b, 25a; C136: 12a, 12b; C159: 23b; CU15: 79b, 80a; AD19: 46b; K11825: 48b, 49a; BYEKFM: 57b, 58a; BYEK5290: 20a; İAKC: 27, 28; İAKC: 160; MFKM10: 85a, 85b, 86a; A2385: 68a; AŞEV: 269; K11360: 13b; FB: 10b, 11a; DŞ: 17, 18; İAK: 36; FH: 21; MS: 113.

A.

1/1: Bekdaş: Bektaş-C46, MFKM10, K11825. // 1/2: ° Alî'dendir aña ol: ° Alî'den aña kaldı-C136; ° Alî'den oldu aña-AD19; ° Alî'den(dır) aña oldu-CU15. // ol: bu-MFKM10. // 1/3: nağra: nâra-C136; na° re-C46, AD19, MFKM10, AŞEV. // nağra-i düldül iderdi: ... kıldı-BYEKFM; ... düldül de ...rdi-K11825. // 1/4: şad-hezâr: nice yüz-C136 ; şad-hezârân-K11825. // şad-hezâr biñ: şad-hezârân-C46, AD19, A2385; şad-hezâr-AŞEV. // biñ kâfiri: kâfirleri-MFKM10. // 1/5: arşlanım: aşlanım-C46, C136, CU15, FB. // ° Ali'dir kudretiyle: ° Ali'siñ kudretiñle-C136. // kudretiyle: ...-K11825; kudretinden-MFKM10. // kirdigâr: yâdigâr-CU15. // 2/1: başıñ o şâhıñ: o şâhıñ başın-C46; şâhım Hüseyñ'in başını-C159 [3/1]; şâhım Hüseyñ'i-AD19; olşâhıñ başın-BYEK5290; o şâhın başını-AŞEV. // başıñ o: başını ol-CU15. // Urdılar sikkîñ[i]kâfir kıymadan gerdânına-BYEKFM [3/1]. // 2/2: parmakların: barmağların-C159 [3/2]; BYEK5290, FB. // parmakların şâhım: barmağlarını şâh-C46, CU15; barmağların şâh[ım]-K11825. // kıymadan sikkîñ urdılar şâhın gerdânına-AD19. // Koydılar [b]a[ş]ıñ şâhıñ Kerbelâ meydânına-BYEKFM [3/2]. // Urdılar seyfin yezîdler kıymadan gerdânına-MFKM10 [3/2]. // Urdı süñgi Yezîtler kıymadan gerdânına-K11360. // şâhım: şâh[ım]-A2385. // 2/3: urdı sikkînipelitlerkıymadan: kıymadan urdı yezîdler (sikkîñ) o şâhın-C46. // urdı sikkîni pelitler: urd[ı] sikkîñ[i] Yezîdler-BYEK5290; vurdı pelidler sikkini-AŞEV. // sikkîni pelitler: siñgini Yezîdler-C136; urdılar süñgi Yezitler-CU15; süñgüyü Yezîtler-FB. // Bu hâķâretler yaraşmazdı o şâhıñ şânına-C159; AD19, MFKM10 [3/3]. // pelitler: Yezîtler-K11825. // Başdılar barmağların bir bir Hüseyñ'in kânına-BYEKFM [3/3]; Başdılar barmağların şâhım Hüseyñ'in kânına-K11360.

B.

C136 ve AD19, "Ġazel"; CU15 ve AŞEV "Ġazel-i Şem°î"; K11825, "Nefes"; BYEKFM, "Divân"; BYEK5290, "Ġazel-i Hüseyin"; İAKC, "Na° t-ı ° Ġlî" başlıklıdır. MFKM10, metnin başında "Mürşid-i İmâmın Li-cenâb-ı Şem°î Konevî"; K11360, "Hâcî Şem°î" yazılıdır.

2/3: pelitler: Yezîdler-C4905 (çıkma).

C.

C4905, 4/3 ve devamı 34a'da; C46, 2/4 ve sonrası 25a'da; C136, 3/3 ve sonrası 12b'de; CU15, 2/1 ve devamı 80a'da; K11825, 3. bendden itibaren; BYEKFM, 2/5 ve sonrası 58a'da; MFKM, 2. ve 3. bendler 85b'de, 4. Bend 86a'da; FB, 1/5 ve sonrası 11a'da; DŞ, 1/5 ve sonrası 18'de bulunmaktadır. Mehmet Sarı, 2/3. mısranın K11360'da olmadığını belirtmiştir fakat söz konusu metinde o mısra 2/2'de bulunmaktadır.

AD19 metninde 2. ve 3. Bendler 5 mısradır.

C159, BYEKFM, MFKM10 metinlerinin 2. ve 3. bendleri, sabit metne göre yer değiştirmiştir.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

Bu haķāretler yaraşmazdı o řāhıñ řānına
 Düşmeden kanı yere ol demde çağırđı gubār
Lā fetā illā °Alī lā seyfe illā Zülfeķār

3. Emr-i Haķ’la řāhHasan ile Hüseyn oldı řehīd
 Ağlaşup gökde melekler itdiler mātem ředīd
 Biz de evlād-ı Resülüz eyleriz mātem cedīd
 Ol Yezīd Mervānı Haķ itsün cinānından ba°īd
 İns ü cin gökde melek haķķında eyler inkisār
Lā fetā illā °Alī lā seyfe illā Zülfeķār
4. İşidüp bu hāli cennet ehli giydi қaralar
 İki cihān serveri açdı yürekde yaralar
 Nūr-ı Haķķ’aқarıřup gitdi o dem māh-pāreler
 Haşre-dek қan ağlasunlar °āřıķ-ı āvāreler
 Bu muħabbet şem°īdir ta haşre-dek böyle yañar
*Lā fetā illā °Alī lā seyfe illā Zülfeķār*³⁹⁰

³⁹⁰2/4: La°net oğlu la°net olsun Yezīd’in cānına-C159[3/4]. // yaraşmazdı o: yaraşmazd[ı] kanı-K11825. // Didiler ins ü melek na°led Yezīd’iñ cānına-BYEKFM [3/4]. // Başdılar barmaқların řāhım Hüseyn’iñ řānına [3/4]. // 2/5: düşmeden: düşmedi-FB. // gubār: (yā) ğubār-C136; (yā) қubār-CU15. // ol demde çağırđı gubār: çağırđı ol demde-C159 [3/5]. // 3/1: řāh: bu-C136; řāh(ım)-C159 [2/1]. // emr-i Haķ’la řāh Hasan ile Hüseyn oldı: řāh Hasān [ile] Hüseyn[i] etdi kāfirler-BYEKFM [2/1]. // Hasan ile Hüseyn: Hüseyn hem Hasan-AD19. // ile: [ile]-BYEK5290, AŞEV. // 3/2: ağlaşup: çağırışup-C46. // mātem: ol dem-C159 [2/2]; A2385. // ağlaşup gökde: itdiler gökden-K11825. // gökde melekler itdiler mātem: melekler gökden itdiler ol demd(e)-FB. // itdiler: cümlesi-K11825. // ředīd: cedīd-K11825. // Biz de evlād-ı Resülüz eyleriz mātem cedīd-AD19, K11360. // Dökdiler ol қanlarını řāhlarıñ kāfir Yezīd-BYEKFM [2/2]. // İtdiler gökde melekele řāf be řāf mātem ředīd-MFKM10 [2/2]. // 3/3: Ol Yezīd Mervānı Haķķ cānından itsün ba°īd-AD19. // Biz de evlād-ı Resülüz eyleriz mātem: anıñ iķün her Muħarrem eyleriz mātem-BYEKFM [2/3]. // eyleriz: idelüm-BYEKFM. // Ağlaşup gökde melekler itdiler ol dem ředīd-K11360. // 3/4: İns ü cin gökde melek haķķında eyler inkisar-AD19; İşidüp gökden melekler etdiler ol dem cedīd-BYEKFM. // Mervānı: mel°unı-MFKM10 [2/4]. // itsün: kılsun-BYEK5290, MFKM10 [2/4]. // 3/5: eyler: itdi-K11825, BYEK5290; kıldı-BYEKFM [2/5]. // eyler inkisar: kıldı āh u zār-MFKM10 [2/5]. //Lā fetā illā °Alī lā seyfe illā Zülfeķār-AD19. // 4/1: işidüp bu hāli: bu hāli işidüp-C46. // giydi: giydi (hep)-AŞEV. // 4/2: cihān: °ālem-C159, K11825, MFKM10, A2385, K11360. // yürekde: derūnda-C159, K11825, A2385, AŞEV, K11360, DŞ; derūndan-BYEKFM; cigerde-MFKM10. // Nūr-ı Haķķ’a қarıřup gitdi o dem meh-pāreler-C46, AD19. // cihān: [cihān]-FB. // 4/3: İki °ālem serveri açdı özündenāreler-C46; İki cihān serveri açdı derūn(un)dayāreler-AD19. // Haķķ’a: °ayna-C159. // o: ol-C159, K11825. // dem: [dem]-CU15, A2385. //gitdi o dem: o dem gitdi-AŞEV. // 4/4: ağlasunlar: ağlasun ol-C46. // қan: қan-CU15. // haşre-dek: maħşere dek-AD19; ta haşre-dek-AŞEV. // dek: tek-K11825. // ağlasunlar: ağlasun hep-AD19; ağlasun bu-K11825; ağlasun-A2385, AŞEV. // 4/5: bu muħabbet: muħabbet-i-K11825. // řem°īdir ta haşre-dek: haşre-dek řem°īdir-A2385. // řem°īdir: řem°ī’yā-C136. // ta haşre-dek: [ta haşre-dek]-AD19.

227. DÜŞÜRÜR HÂMÎ TAMÂ° A BELKÎ ALTUNİ GEÇER*

1. Korkarım cânânıma ağıyarıñ efsünü geçer
Düşürir hāmī tamā° a biñle altunı geçer
2. Günde bir tona girüp mir° at-ı yāri seyr idüp
Şöyle fehm itdim raķıbiñ fenni meymünü geçer
3. Bilme mi dostum benim başımda ol(an) sevdasını
İmtihānvar ise° aşkım ° aşk-ı Mecnūn'ı geçer
4. Söyleyiñitsün hāzer tūfān-ı ° aşkımdan benim
Eşk-i çeşmim cūş iderse Şād [u]Ceyhūn'u geçer
5. Döndürürse rüyını bizden eger ol maḥābīb
Dir ki *Şem°* tīr-i āhım çerḥ-i gerdünü geçer

*K11360: 10b; İAKC: 18; FB: 7b; İAK: 10; FH: 14; MS: 105.

A.

1/2: hāmī: ham-İAK; hāmı-FH, hām-ı-MS.

3/1: benim başımda: balımda-İAKC.

5/2: Dönderirse bir kerre ol mäh-ı Ḥabīb-İAKC. // döndürürse: dönderirse-İAK. // bizden eger ol maḥābīb: bir kerre ol mäh-ı Ḥabīb-FB; bir kerre roy ol mehcebin-İAK; bir kerre ol mah-ı Habīb-FH.

B.

İAK metninin başında “Koşma” yazmaktadır.

C.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

228. MÜRUR EYLERKEN BİR ELEM GELİR ADINCA KEDER*

1. Mihneti dünya çekilmez çekmek anı bir hüner
Mürür eylerken bir elem gelir adınca keder
2. Dilâ kıl tefekkür nesi var bu dehri dünün hiç
Biraz gülsen ardında ardında mihnet nihandır serteser
3. Ayırır canı cananı mühleti yok bi eman
Demi devranı döner bilinmez gizli bir mihver
4. Emr-i devlettir ne çâre yadigârım aldılar
Gönlümün sermayesi gitti olup asker
5. Biraz gün gösterir amma alır elden felek bu
Âdeti çerhin budur zira anın şevkı döner
6. Bu cihandır dirliği olmaz cefası zemininde
Kıl tevekkül *Şem* 'îyâ bundadır vasfı muteber

*İAK: 157.

B.

Metnin başında “Divan” yazılıdır.

C.

Bu şiir, yazmalarda ve Latin harfli diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Şiirin aslı olmadığı için İAK'nin verdiği şekilde alınmıştır. Bu şekliyle vezin çok sıkıntılıdır.

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün olduğu düşünülse de vezin çok sorunlu.

229. OLUR ELBETDE PİRİM HER NE İSE ÇEKME KEDER*

1. Hıyr u şer emr-i Hudā'dır yazılan levh-i kader
Olur elbetde pīrim her ne ise çekme keder
2. Kimine devlet [ü] ikbālī virir ° arz-ı Hudā
Kimini emrāz-ı şehāvetle ider tīg [u] teber
3. Kimine devlet-i ikbāl-ile mālīpey ider
Bize ğam düşdi hele şükr idelim irş ü peder
4. Ata mīrāşı ğam aldık hele cennet dileriz
Virekassām-ı ezel hışşemize o da şer
5. Atamız tıynınagirmiş idi bezm-i elest
Neçe etsün ey dil-ārā kişi aşlına çeker
6. İki ° âlemde Hudā virmez ise maşşūduñu
Bārekallāh maşşerehline şaşar ins [ü] beşer
7. Sene biñ iki yüz kırk ikide *Şem°İ-i*] gedā
Beyti cem° eylede cānān iline eyle sefer

*BYEK 5290: 15a; K11360: 10b, 11a; İAKC: 17, FB: 7b; DŞ: 12; İAK: 120; FH: 13; MS: 104.

A.

1/1: levh-i-levhe-K11360, DŞ. // 1/2: olur: oldurur-FB, DŞ. // 2/1: kimine: kimisine-DŞ. // ° arz-ı: hırş-ı-K11360, FB, DŞ. // 2/2: kimini: kimine-DŞ. // tīg-i: muğ-ı-DŞ. // 3/1: kimini: kimisi-DŞ. // pey ider: bölüşir-K11360, FB; bölüşir-DŞ. // 3/2: irşād eder: irş-i peder-K11360, FB; irāş peder-DŞ. // 4/1: ata: ata(muz)-FB; atamız-DŞ. // 4/2: vire: virir-K11360 [5/2], FB, DŞ. // o da şer: o da düşer-K11360 [5/2], FB, DŞ. // 5/1: bezm-i elest: bezm-i evvel-K11360 [4/1]. // 5/2: neçe etsün ey dilārā: neyin itsün ideñ ey dil-K11360 [4/2]. // 6/1: maşşūdımı-DŞ [5/1]. // 6/2: bārekallāh maşşer ehline: kapadın maşşeri āhılā-K11360, İAKC [5/2]; FB [5/2], DŞ [5/2]. // 7/1: beyt-i cem° eyle: sebeb-i hacc-ile-K11360. //beyt-i cem° eylecānān: sebeb-i hacc ile cinān-FB [6/1], DŞ [6/1].

B.

K11360 7/1 altı çizilerek yıldız konmuş ve üst derkenara “1242 hacca gitdi” notu yazılmış.

C.

K11360 7. Beyit için derkenara yazılan not kurşun kalemle yazılmış olup, bu notun sonraları şiiri okuyan biri tarafından yazıldığı düşünülmektedir.

BYEK5290 ve K11360 7 beyit, FB, İAKC, DŞ metinleri 6 beyittir.

K11360, 6. ve 7. beyitler 11a'dadır.

Fe° ilātün fe° ilātün fe° ilātün fe° ilün

230. VARLIĞINDAN SOYUNUR °URYÂN OLUR BEKTAŞİLER*

1. Rāh-ı Hakk'a ibtidā derbān olur Bektaşiler
Tekye-i °aşka girer mihmān olur Bektaşiler
Tāc u tahtı terk-ider İbrāhīm Edhem °aşkına
Varlığından soyunur °uryān olur Bektaşiler
2. Anlarıñ qalblerine °aşk başıyor ism-i gıdā
Oldılar bezm-i elestden cānına cevre rızā
Cān u başı acımaz dost yoluna eyler cüdā
Kebş-i İsmā°ıl gibi qurbān olur Bektaşiler
3. Bir güzel hālet gelür tācı urunca resine
Şems gibi eyler tülū° nūr-ı muhabbet qalbine
Her kaçan başsa ayak şıdķ-ıla° irfān bezmine
Gāh olur cān gāhi de cānān olur Bektaşiler
4. Gāh semāya uzadır destini ° Ankā'yı tutar
Gāh ejderhā olur bir demde dünyāyı yutar
Gāh za° ifü hāl olur Şem°i tek mürdan beter
Gāhi tācı altına pinhān olur Bektaşiler

*C 4905: 62b, 63a; BYEK5290: 17b; A2105: 9a; İAKC: 33, 34; İAKC: 157; FB: 12a, 12b; DŞ: 20; İAK: 32-33; FH: 24; MS: 117-118.

A.

1/2: tekye-i: tekke-i- BYEK5290, A2105, FB, İAKC, İAK, FH, MS.

1/3: tād u: tād-ı-BYEK5290, A2105, FB; tacı-İAK.

2/1: qalblerine: qalbne-BYEK5290, A2105, FB, DŞ; kalbine-İAK, FH, MS. // °aşk: °aşık-MS. // başıyor: ya sabur-İAK. // gıdā: gedā-FH.

2/2: cānına cevre: cevri-i cānāna-BYEK5290, A2105; cevri-i cānına-FB.

2/3: cān u: cān [u]-BYEK5290; cān-ı-A2105, FB. // acımaz: terk ider-BYEK5290. // fedā: cüdā-DŞ.

3/2: tülū°: zühūr-BYEK5290.

3/3: ayak: qadem-BYEK5290.

4/3: za° if ü: za° if-i-BYEK5290, A2105, İAKC, FB. // Şem°i tek: Şem°i dir-A2105. // tek: gibi-BYEK5290; dir-FB.

4/4: pinhān: pūnhān-DŞ.

C.

C4905, 2. dōrtlük ve devamı 63a'da; FB, 2. dōrtlük ve sonrası 12b'de; İAKC, son bend 34'te bulunmaktadır.

İAK metninin başında "Kalenderi" yazılıdır.

4/3: Vezin aksamaktadır.

Fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

231. BAŞ EG HEMÂN AĞYĀRA NE DİRLERSE DİSÜNLER*

1. Sen bende ol ol yāre ne dirlerse disünler
Baş eg hemân ağıyāra ne dirlerse disünler
2. Şūfî gibi tesbîhe devām itme riyādır
Nūş it meyi üftāde ne dirlerse disünler
3. İt tuhfe kebāb bezm-i dil-ārāya müheyyā
Koy peykeriñ ezķāra ne dirlerse disünler
4. Şu gibi düşüpaķma şaķın nehr-i hebāya
Ur başıñı bir yāre ne dirlerse disünler
5. Ey *Şem^cī*şî^c āriñ pürüzin çekme tükenmez
Dök rîşîñi pāzāra ne dirlerse disünler

*K11360: 10a, 10b; BYEK5290: 15b; A2385: 5b; C159: 13a; FB: 48a, İAK: 189; FH: 88, 89; MS: 130.

A.

1/1: bende ol ol: bize ol-BYEK5290. // ol yāre: olyāre-İAK; evlāda-FH. // disünler: desinler-İAK. // 1/2: baş eg hemân: eg başıñı-BYEK5290; başıñ egeñ-C159. // disünler: desinler-İAK. // 2/1: şūfî: sofi-İAK, sofi-FH. // itme: [itme]-BYEK5290. // 2/2: nūş it meyi: nūş-ı mey it-A2385; ide [mey]-BYEK5290. // nūş it meyi üftāde: nuşū mey et iftāre-İAK. // 3/1: kebāb bezm-i: kebāb(ı) [bezm-i]-C159. // it: eyle-İAK; et-FH. // 3/2: koy peykeriñ izķāra: ur başıñı bir yāre-C159. // peykeriñ izķāra: ciğerin sen nāre-İAK. // peykeriñ: ciğeriñ-BYEK5290, A2385, FB; ciğerün-MS. // 4/1: düşüp aķma şaķın: şaķın düşüp aķma-BYEK5290. // aķma şaķın: aķsa şaķun-A2385. // nehr-i hebāya: nehri haktan hebaya-İAK. // 4/2: ur: vir-A2385; ver-İAK. // 5/1: pürüzin: yüzüni-BYEK5290; yüzine-A2385; yükün-İAK; pürüzün-FH. // 5/2: dök rîşîñi: dük rişteni-İAK. // rîşîñi: metā^c iñ-C159; dişini-FH; rîşüñi-MS.

B.

BYEK5290, “Kalendarî” başlıklıdır.

C159, 4; FB, 3 beyittir. FB’de son iki beyit bulunmamaktadır.

K11360, 2. beyit ve sonrası 10b’dedir.

C.

2/2: Mehmet Sarı, “‘biçāre’ kelimesi metinde ‘üftāde’ şeklinde yazılıdır.” (2013: 130) notunu düşmüştür. Fakat metinlerin hiçbirinde böyle bir nota veya ibareye rastlanmamıştır. Muhtemelen kendi tasarrufudur.

İAK, metnin başında “Dîvan” yazılıdır.

Mef^c ülü mefā^c ilü mefā^c ilü fe^c ülün

232.OKUNSUN BENDELER HAĞKINDA OL(AN) FERMĀNİ GÖRSÜNLER*

1. Çözölsün sĭnebendiñ °ayne-i devrĀnĭ görsünler
°AcĀib nesneler peydā olup seyrĀnĭ görsünler
İşitsün zümre-i erbĀb-ı diller itmesün şübhe
Okunsun bendeler ĥağğında ol(an)fermĀnĭ görsünler
2. CemĀlin görmeden dil virdi müřtĀğdırsana eřrĀf
N’olur bir kerre řāhım eylesen °aşıklara inřĀf
TamĀm yetmiş biñ oldı cem° olan üftĀdeler řāf řāf
Cölüsit tařtıña řāhım °aşım dĭvĀnĭ görsünler
3. Rağĭb-i nĀ-sezĀlar vuřlatıñdan nĀ-ümĭd olsun
Silinsün defterinden bendelik ismi resĭd olsun
Fürü-maden olanlar BĀb-ı °Ālĭ’den ba° ĭd olsun
Emekdār-ı ĥadĭmler lĀyĭğ-ı iřsĀnĭ görsünler
4. Dahi doğmazdan evvel uğramışdım ben bu sevdĀya
Serimden āteř-i °aşğa ser çeker tĀ °arş-ı ĀlĀya
Ne deñlü var ise pervĀneler gelsün temāřĀya
Bu Ĥacı,Şem° ĭ niñ bařındağĭ sūzĀnĭ görsünler

*C159: 12b; BYEK5290: 18a; A2385: 6b; FB: 6b, 7a; Dş: 11, K11360: 12a, İAKC: 14-15; İAK: 130; FH: 12; MS: 102.

A.

1/1: °ayne-i: ayne-i-A2385, Dş. // devrĀnĭ: devrĀn[ı]-K11360. // 1/2: olup: olur-BYEK5290, A2385, FB, Dş, K11360, İAKC. // 1/3: şübhe: şiddet-FB, Dş. // 1/4: ĥağğında ol(an): ĥağğındaki-Dş. // ol(an): ol-FB. // fermĀnĭ: fermĀn[ı]-K11360 [2/2]. // 2/1: müřtĀğdır: müřtĀğ[dır]-FB [4/1], Dş [4/1]. // 2/4: cölüs: be cem°-BYEK5290. // dĭvĀnĭ: dĭvĀn[ı]-K11360 [3/2]. // 3/2: řĀn [u] °izzetiñ ...itme n’eyler böyle olsun-İAKC. // 3/3: Saña uzanan kim diller hemĀn dem ĥĀdir olsun-İAKC.

B.

C159, “Semā° ĭ Şem° ĭ” başlıklıdır.

C.

FB ve Dş metinleri 7, K11360. Bu metinler bend oluşturmadığından mukayesede beyit sıralarına göre değeriendirilmiştir.

İAKC metni üç bend olup metinde son bend bulunmamaktadır. Metnin ikinci bendindeki mısraların yerleri ana metne göre farklı sıralardadır.

Mefā° ĭlün mefā° ĭlün mefā° ĭlün mefā° ĭlün

233. UĞRIN UĞRIN OĞ ATAR KAŞI KEMÂN OYNAR GÜLER*

1. Ğalibā mestdir bugün ol nev-civān oynar güler
Uğrın uğrın oğ atar kaşı kemān oynar güler
2. Mübtelālardan su'āl itdim bu şīve n'olmalı
Didiler şayyād-ı dildir her zamān oynar güler
3. Lāleler renk almaya gelmiş dururlar şāf şāf
O da almış destine (elinde) [bir] feslegen oynar güler
4. Cigerim közde kebāb itdim müheyyā bezmine
Doldurup virmez şarāb-ı erğuvān oynar [güler]
5. Meclis-i rindāna geldikde şakır bülbül mişāl
Bezm-i nādāna girince der-miyān oynar güler
6. Tıflıdır etrāfa kıl virmez bilür üslubunu
Rūzigār-ı ° aşk ile serv-i revān oynar güler
7. Derdimend *Şem* ° seniñ ° aşkın-ıla öldi disem
Hāzzider ol fīte-i āhır zamān oynar güler

*K11449: 61b; C136: 10b, 11a; BYEK5290: 21a; A2105: 9b; İAKC: 35; K11360: 29a, 29b; FB: 12b, 13a; DŞ: 21, C45: 14b, 15a; İAK: 183; FH: 25; MS: 119.

A.

1/1: ğalibā mestdir bugün ol nev-civān: bir nev-heves nāzenin āfet-i cihan-C136, FB, DŞ. // 2/1: dīdeler: didiler-BYEK5290, A2105, K11360, FB, C45. // dīdeler şayyād-ı dildir: didiler şayyāda çok bu-C136. // şayyād-ı: şayyāda-DŞ. // 3/1: lāleler renk: lāle rengi-BYEK5290 [4/1]. // almaya: almağa-C136 [5/1], BYEK5290 [4/1], A2105 [4/1], K11360 [4/1], FB [4/1], DŞ[4/1], C45. // dururlar: tururlar-BYEK5290 [4/1], A2105 [4/1], K11360 [4/1], FB [4/1], DŞ[4/1]. // 3/2: almış destine: bir deste elinde- BYEK5290 [4/2], A2105 [4/2], K11360 [4/2], FB [4/2], DŞ[4/2], C45. // 4/2: doldurup virmez: bir kadeh şunmaz-C136 [3/2]. // doldurup: bir kadeh-BYEK5290 [3/2], A2105 [3/2], K11360 [3/2], FB [3/2], DŞ [3/2]. // [güler]: güler- C136 [3/2], BYEK5290 [3/2], A2105 [3/2], K11360 [3/2], FB [3/2], DŞ [3/2], C45. // 5/1: şakır bülbül mişāl: durur ° Āmud gibi-C136 [4/1]; turur ° Āmud /.../-BYEK5290; turur ° Āmud gibi-A2105, İAKC, FB, DŞ. // 6/1: tıflıdır: tıfıldır-C136, BYEK5290 [5/1], K11360, FB, DŞ. // serv-i: ser[v]-i-C136. // 7/1: Rāh-ı ° aşkda ° ömrimebühüdeye kaşd eyledim-C45 [5/1]. // seniñ ° aşkın-ıla öldi disem: gedā derdiñle pīr öldi disem-A2105, İAKC, FB, DŞ; gedā derdinle pīr oldu desem-İAK [6/1];gedā derdünle pīr öldi disem-MS. // ıder: idüp-İAKC, FB,

B.

K11449, “Destūr”; C136, “Dīvān” başlıklıdır.

C.

C136, 5. beyit ve sonrası 11a’da; K11360 2. beyit ve sonrası 29b’de; FB 12b, 13a’da, C45, 3. beyit ve sonrası 15a’da bulunmaktadır.

C45’deki metin beş beyittir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

234. YIKDILAR DİL KAŞRINI HÂK-İLE YEKSÂN İTDİLER*

1. Umdığıñ dostlar seni gâyet perîşân itdiler
Yıkıldılar dil kaşrını hâk-ile yeksân itdiler
2. *Sûre-i Fîh* tefekkür itmeyenler bir takım
Tîşe-i zulm-ile Beytullâh[’ı] virân itdiler
3. Sen didiñ sâz-ı derûnumdan şaķın tel çekmeyiñ
Kaşd-ile her bir telin kırdıkça biñ kan itdiler
4. Hocalar aldı elimden bir varak telhîşimi
Yek elif örnekligin miskîne ihsân itdiler
5. Keşk-i köşkerde bazâr ısıtdılar ta^c mîr için
Hayli müddet bırakup baṭṭâla mihmân etdiler
6. Ğam mı çöllerde ^c Arab hüccâcî ġarât eylese
Derd-mend Şem^cî seni beldeñde ^c üryân itdiler

*K11360: 11a, 11b; FB: 39a; A2385: 64a; FH: 89; MS: 123-124.

A.

1/1: umdığıñ dostlar seni: (mürüvvet) umdığın dos[t]ları –FB. // 1/2: hâk-ile yeksan: gâyet perişan-A2385. // 2/1: bir takım: takım tel çekmeyiñ-FB. // 3/1: didin: didiñ ki-A2385. // tel çekmeyin: şaķın-FB; tel ancak-A2385. // 4/1: elimden bir varak telhîşimi: varak-A2385. // 4/2: örnekligin: örneğinin-A2385. // 5/1: bazâr ısıtdılar: elimden bir varak ıslatdılar-FB. // 6/1: ^c Arab: ġarîb-A2385. // 6/2: *Derd-mend*: Der[di]mend-A2385 [5/1]. // seni: geda-A2385 [5/2].

C.

FB, 2/1 ile 3/1 mısralarında tamire ihtiyaç vardır.

K11360 6. beyit 11b’dedir.

Fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

235. KÜŞÂD OLMAKLIĞA ALBİMSİYÂHÎ ÂFİTÂB İSTER*

1. Dilâ bu cîlvemiz tekmline biñ cild kitâb ister
Küşâd olmaqlığa albim siyâhî âfitâb ister
2. Şadaat olmayan dîdâra meyl etmek ne lâzımdır
İder ayâr-ilen ° işret gelir senden kebâb ister
3. Şehâ-meşreb olursa sâķî-i devrân şafâ yâ hû
Fera-yâbolmay(ınc)a meclise gül rengi şarâb ister
4. Ta° allûk eylemek cânâna müşküldür bu ° âlemde
Yazur dir yâhûd ayârı yâre intisâb ister
5. ocaldıñ iltifât itmezler ey *Şem°* İsaña hûblar
Zamâne dilberi destinde zerli yoşma şâb ister

*C159: 4b; A2385: 69a; K11360: 8b, İAKC: 20; FB: 9a, MS: 108, 109.

A.

1/1: tekmline-(A2385, İAKC, K11360, FB, MS): tekmiñine-C159.

1/2: küşâd: güşâd-MS. // siyâhî: siyah-İAKC; siyâh bir-MS.

2/1: dîdara: dildâra-İAKC, FB, MS. // ne lâzımdır: güçdür-İAKC; güç durur-FB; pek güçdür-MS.

2/2: ayâr-ilen: ayâr-ile-A2385, K11360, FB; ayâr ile-MS.

3/2: fera-yâb: bî-hayât-FB; bî-hayat-MS. // olmayınca: olmaya-A2385, K11360; olmaa-FB, olmaa-MS.

4/2: yazur dir yâhûd ayârı: yazur yazı yâhûd ayâr-A2385; yazı(r) yazar yâhûd ayâra-K11360; yazı yazar niçün ayâr-FB; yazı yazar niçün ayâr-MS.

5/2: zerli: zerr-ilen-FB; zerrîn-MS.

B.

3/1: şehâ: sana-A2385 (ıkma).

C159, “Semâ° İ *Şem°*” başlıklıdır.

C.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

236. NE HÜNİDİR GÜZEL SAKİ Kİ BAĞRIMDAN KEBÂB İSTER*

1. Hālâş olmak ne mümkündür gönül kim mübtelâ olsa
Ne hünidir güzel sâkî ki bağrımdan kebâb ister
2. Alınmaz ° işve elinden iki ° âlem (bir)yaña olsa
Döküp nâ-Ḥaḡ yire ʔanım ʔabağım yir şarâb ister
3. Seni hūblar arasında anıñ-çün ihtiyâr etdim
ʔul olmaz degme bir şâha gönül ° âlî-cenâb ister
4. Per ü peyker melek sîmâ güzeller çok durur ammâ
Ayıñ ondördine beñzer gönül bir âfîtab ister
5. Nice zühdi nice taḡvâ ne dîrsiñ bilmezem şūfî
Bahâr eyyâm[1] gül devri benim gönlüm şarâb ister
6. Şarâb-ı la° l-i dilberden içüp ʔanmak diler her dem
Nice divânedir *Şem°î* görüñ âteşden âb ister

*C159: 13b; K11446: 0547b; C51: 23b.

A.

1/1: ... hünidir gözüñ sâkî ki bağrımdan kebâb ister-K11446; Döküpdür gözleriñ sâkî ki bağrımdan kebâb ister-C51. // 1/2: ne hünidir güzel sâkî ki bağrımdan: döküp nâ-ḡaḡḡ yire ʔanım ʔabağım yir şarâb-K11446, C51. // 3/1: etdim: etdüm-K11446; itdim-C51 [2/1]. // 3/2: şâha: şâh[a]-K11446. // 4/1: Güzellik âsımânında helâl ebr ü melekler çok-K11446 [2/1], C51 [3/1]. // 4/2: gönül: bu dil-C51 [3/2]. // 5/1: ne dîrsiñ: idersîñ-K11446 [4/1]. //5/2: eyyâm[1]: eyyamı-K11446 [4/2]. // 6/2: nice: nasıl-C51 [4/2].

B.

C51, “Semâ°î” başlıklıdır.

C.

K11446 5, C51 4 beyittir.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

237. HİL° AT-İ ŞŪFİ BÜRÜNMÜŞ BİR ° AẖİM DÜŞMÂN GEZER*

1. Yek nazar kıldım nigârîñ semtine bir cān gezer
Hil° at-i şūfî bürünmüş bir ° aẖīm düşmân gezer
2. Hîledir maẖşûdı başdan yâri azdırmak diler
Şûret-i Hâķ'dan görünmüş zannider yārân gezer
3. Râh-güzârında za° îf olmuş döner emşâl-i mûr
Gülşen-i hûsnünde zannetdim ânı mārân gezer
4. Kûy-ı dildârda didim siñgildeme tilki mişâl
° Aķlıñı başıña cem° it orda bir aşlan gezer
5. ° Aşķ meyinden nûş iden tâcî ķabâyı neylesün
Leylî'ye Mecnûn olanlar şoyunur ° üryân gezer
6. Kışver-i dilde ķadîmî pâdişâhımdır benim
Şâh durur tahtında dâ° im yer yerin fermân gezer
7. Çekme ğam Şem°î anıñ derdiyle pîr olduñsa sen
Söylenir żarb-ı meşeldir dert gezer dermân gezer

*K11449: 31b; K11360: 10a; FB: 8a, 8b; FH: 16; MS: 106, 107.

A.

1/1: yek: biñ-FH. // 1/2: şūfî: sofî-FH. // nigârîñ: nigârûñ-MS. // bir ° aẖīm düşman: añlamaz nādân-FB; anlamaz nādân-FH; añlamaz nādân-MS. // 2/1: başdan: baştan-FH. // 2/2: zann ider yārân: añlamaz nādân-K11360; bir ° aẖīm düşman-FB. // 3/1: râh-güzârında: rehğüzârında-FH; reh-güzârında-MS. // za° îf: ğarîb-FB; garip-FH; garîb-MS. // 3/2: mārân: (bir) carân-FB. // 4/1: siñgildeme: sen de gel-FB; seninle dinle-FH; singildeme-MS. // 4/2: ° aķlıñı: ° aķluñı-MS. // 5/2: Leylî'ye: Leylâ'ya-K11360, FB; Leylâ'ya-FH, MS. // 6/2: durur: olur-K11360, FB, FH, MS. // żarb-ı: darb-ı-FH, MS. // olduñsa sen: oldum deyü-K11360, FB, FH, MS.

C.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

238. DĀ'İMĀ YÜKSEK UÇARSIÑ MEŞREBİÑ ° ANĶĀ MIDIR*

1. El ulaşmaz kāmetiñ ey dilberā tūbā mıdır
Dā'imā yüksek uçarsıñ meşrebiñ ° anķā mıdır
2. Lezzet-i la° l-i lebiñde bu olan hālet nedir
Süd-ile sükker(le) qarılımış mā-hazā ħelvā mıdır
3. Gözleriñ *nūn ve 'l-ķalem*dir kirpiğiñ tūr-i ķazā
Kilk-i ķudretle yazılmış ķaşlarıñ turā mıdır
4. Leşker-i Hindūlara yüz verdiñ ey şāh-ı cihān
Mübtelālarla muradıñ yoğsa bir ğavgā mıdır
5. Kā'inātiñ ħalkını mest eyledi hoş būlarıñ
Sendeki hoş būlar āyā ° anber-i sārā mıdır
6. Kūyuñı her gün tavāf etmek diler ins ü melek
Ol mübārek cism-i pākīñ Ka° be-i ° ulyā mıdır
7. Yandırırsa *Sem°ī* dīvāne dilin eyler sūkūt
Būlbül-i şeydā mişālī şad-hezār āşnā mıdır

*C159: 7b, 8a; BYEK5290: 17a; K11360: 7b, 8a; FB: 11b, 12a; İAKC: 31, DŞ: 19, MS: 116.

A.

1/2: yüksek: yü[k]sek-BYEK5290. // 2/2: süd-ile sükker(le): südle şekerle-BYEK5290, K11360. // sükker(le): şeker-FB, İAKC, MS. // 3/2: kil-k-i: ķalbe-FB, MS. // 4/2: ğavgā: ğıdā-FB; ķavķā-BYEK5290; ķavġā-MS. // 5/2: būlar āyā: būylarıñ bu-BYEK5290. // āyā: eyā-MS. // 6/1: kūyuñı: gökde-BYEK5290; gü[n] gibi-FB; gün gibi-DŞ [5/1]. // 7/2: būlbül-i: būlbül ü-DŞ [6/2].

B.

C159, “Divānī *Şem°ī*” başlıklıdır.

C.

C159, 6. ve 7. beyitler 8a'da; K11360, 5. beyit ve sonrası 8a'da; FB, 2. beyit ve devamı 12a'da bulunmaktadır.

İAKC, DŞ metni 6 beyit olup diğer metinlerde bulunan 5. beyit bu metinde yoktur.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

239. GERÇİ BİR  TORLA DIR AMM     LEMIN   ALLA IDIR*

1. Bir tıfıl nevres fid n g rd m bug n Bekta  dir
G zleri g rmez cih n  on    on d rd ya ıdır
Sihir ile bend eylemi  ol    m-i c d     lemi
Ger i bir  torla dır amm     lemin   alla ıdır
2. Mun azır te r fine y rin hez r b -  reler
P yine d  m   y tır  ok      -   v reler
Sen k[i]bir kez nim nig h itse hez r bi  p reler
Kibri n  t r-i  az   udret kem n     ıdır
3. Destine almı    ab n zdan  zengi ke k li
Med  ider  v z ile meydanda n m-  H ydar 
  f be   f  izmi  bey z gerd na Hind  le keri
Le kere ser  asker olmu    h  teslim    ıdır
4. Her ma  ma   in d r okumu    ilm-i   u  l
Ben m r d olsamo   h m beni etmez mi  ab l
Derg hında * em  *yi n'ola  ul m itseydi ol
Bu h s n andaiken  ok derv  e      ıdır

*C22: 27b, BYEK5290: 20b; K11360: 9b;  AKC, 26; FB: 10b; D : 17,C99: 121a, C159: 26a;  AK: 185; FH: 21; MS: 113.

A.

1/1: bir tıfıl: tıfıl bir-BYEK5290; tıf  bir-K11360. // Bekta  dir: Bekda  dir-BYEK5290, K11360, FB, D . // 1/3: eylemi  ol: eylemi dir-BYEK5290, K11360, FB, D . // c d :   ru-FB. // 2/2: y tır  ok: yederler-BYEK5290; yatarlar-K11360; y tır[lar]-FB; yatur[lar]-D . // 2/3: sen k[i]:  anki-BYEK5290. // 3/1:   ab n zdan  zengi ke k li: ab sından o ge gil a deri-BYEK5290; o ke k l icdiri-K11360; uzarecderi-FB; ab nozdan  zengi ke k ri-D . // almı    ab n zdan  zengi ke k li: urmu    ab noz ke k l ile le deri-C99 [2/1]. // 3/2: medh-(BYEK5290, K11360,  AKC, FB, D ): ...?-C22; met-C99. // 3/3:   f be   f:   f [be]   f-C159. //  izmi  bey z gerd na: dizilmi dir a  gerd nda-C99 [2/3]. // 3/4: le kere:   askere-C99 [3/4]. // 4/2: ben m r d olsam o   h m beni etmez mi: men m r d oldum  eyhim derg h na eyle-C99 [3/2]. // olsam o   h m beni etmez mi: oldum a a itmez mi   h m ol-BYEK5290, K11360, C159; oldum a a itmez mi ol   h m-FB; oldum a a itmez mi ol   h m]-D . // 4/3: derg hında * em  *yi n'ola  ul m itseydi: derdimend * em  *Ged  evvel  ab l etdiyse-BYEK5290. // * em  * derg hında dir  ul m ider ise evvel-C99 [3/3]. // n'ola  ul m itseydi: evvel  ul m itdiyse-K11360, FB, C159. // itseydi: itseydim-D . // 4/4: anda iken  ok derv  e          ıdır: sende var iken  ok derv  e t c    ıd n-C99 [3/4]. // h s n: c n n-FB.

B.

C12, “D  t r”, C99, “Dest r H ” ba lıkl dır.

C.

C99 3 bend olup sabit metinde bulunan 2. bend bu metinde yoktur.

FH’de, metnin olması gereken yer “.....”  eklinde g sterilmi ,  iire yer verilmemi tir.

C159 c ng  26a ile ba lamaktadır.  iirin sadece 3/2 ve sonrası yer almaktadır.

F   il t n f   il t n f   il t n f   il n

240. O TÂC-I RİF^c ATE PERVÂNELER ÇOKDAÑ MÛLÂZIMDIR*

1. Benim oddañ külâhım her şeb-i zulmetde lâzımdır
O tâc-ı rif^c ate pervâneler çokdañ mûlâzımdır
2. Teşekkî eylemem zencîr-i ^c aşk-ı yârıçekmekden
Muḳaddem kilik-iḳudretle yazılmış levḫe yazımdır
3. On iki burc-ile ben imtiḫân itmiş-idim ^c aşkıım
Ḥüseynî ^c aşırân perdesi benim re^s s ḫicâzımdır
4. Nevâ-i devr-i gülde bülbül-i şeydâlara şormam
Benim cânânıma etdiklerim nâz-ı niyâzımdır
5. Uşûlî çarḫ-ı gerdünü nerdeñ almışdır eger dirseñ
Aña tâ^c lîm iden üstâd-ı kâmil sîne-sâzımdır
6. O yârîñ bābına ben hâcib-i muḫtâr idim lakin
Zuhûr eyler deyü ^c azlim bugün de iḫtirâzımdır
7. Dönerken başıma pervâne sirḳat eylemiş bizden
Seniñle iftiḫâr eylerse ḫâşâ^c *Şem*^c *î* varımdır

*BYEK 5290: 21b; A2385: 60a; K11360: 14a; İAKC: 29; İAKC: 155, 156; FB: 11b; DŞ: 19a; İAK: 31; FH: 22; MS: 115.

A.

1/1: oddan: otan-FB.

2/1: ^c aşk-ı yârı-(A2385, K11360, İAKC, FB, DŞ): yâr ^c aşkı-BYEK5290.

2/2: muḳaddem: muḳaddir-FB; taḳdir-i-İAKC; teḳadir-DŞ. // kilik-i: desrt-i-A2385. // ḳudretle: ḳudret-(i)le-FB, DŞ.

3/2: ḫüseynî:ḫüseynîyle-A2385, K11360, FB; ḫüseynî ve-DŞ. // benim re^s s: rast-ı-A2385.

4/1: nevâ-i devr-i: bu ḫâli duya-A2385. // devr-i: dūd-ı-K11360.

5/2: kâmil: [kâmil]-K11360.

6/2: eyler: ider-DŞ [5/2].

7/2: seninle: sükûtla-A2385; sükût(i)la-K11360, FB [6/2]; sükûti-DŞ [6/2]. // varımdır: rāzımdır-A2385, K11360, DŞ [6/2]; zārımdır-FB.

C.

İAKC, FB ve DŞ metinleri 6 beyittir. Diğer metinlerde bulunan dördüncü beyit bu iki metinde yoktur.

Mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

241. CÂN SENİ GÖRMEKLİGE KILMAZ KARÂRÜÇ GÜNDE BİR*

1. Merhâmet bâbın küşâd itseñne var üç günde bir
Mübtelâlar ber-murâd olsa ne var üç günde bir
Günde bir kerre dîvânî cem^c olan ^c âşıklara
Cân seni görmeklige kılmaz karar üç günde bir
2. Böyle sızlaşsın mı şâhım derdimend biçâreler
Seyf-i kâf^c -ı ^c âşıkıñ âhı irince âreler
Tîr-i cevriñle hezâr açdıñ sinemde yâreler
Merhem-i luţfuñla etmezmiñ tîmâr üç günde bir
3. Arz-ı hâlîme nazar kıl el-âmân olsun meded
Şalma gökler yüzine ^c âşıkların âhın gözet
Bulmasun gitsün peyâmıñla vücûdum ^c afîyet
Ey şehâ geldikçe emriñle Tatar üç günde bir
4. Sen degil misin şalan bu *Şem^cî*’yi sevdâlara
Böyle zulm etmek olur mı ^c âşık-ı rüsvâlara
Hasretiñle düşmüşüm Mecnûn gibi şahrâlara
Hâba girmez gözlerim leylü nehâr üç günde bir

*C159: 5b, 6a; BYEK5290: 15b; A2385: 9a; K11360: 11b; İAKC: 15; FB: 7a; DŞ: 11; İAK: 174; FH: 12; MS: 103.

A.

1/1: ne var: nigâr-BYEK5290, A2385, K11360, İAKC, FB, DŞ. // 2/1: sızlaşsın mı-(BYEK5290, A2385, K11360, İAKC, FB, DŞ): sızlaş(ır)sın-C159. // 2/3: tîr-i: tiğ-ı-A2385. // 3/2: şalma gökler yüzine: şanma güler yüzine-BYEK5290. // 3/3: bulmasun gitsün: bulma[sun] n’etsün-FB; bulmasunlar-İAKC; bulma n’etsünler-DŞ. // gitsün: n’etsün-BYEK5290, A2385, K11360. // 3/4: geldikçe emriñle-(BYEK5290, A2385, K11360, İAKC, FB, DŞ): emriñle geldikçe-C159. // 4/1: şalan bu *Şem^cî*’yi sevdalara: bu *Şem^cî* düşüren âteşlere-BYEK5290. // Hasretiñle düşmüşüm Mecnûn gibi şahrâlara-A2385. // 4/3: Sen degil misin şalan bu *Şem^cî*’yi sevdalara-A2385. // 4/4: hâba: hâb-BYEK5290, İAKC, DŞ. // gözlerim: gözime-DŞ. // gözlerim leyl ü nehâr: gözime leyl [ü] nehâr-BYEK5290. // leyl ü nehâr: leyl [ü] nehâr-A2385, K11360, FB.

C.

Fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilâtün fâ^c ilün

242. SENDEKİ MUZMER SU'ÂLİN HER CEVÂBİ BENDEDIR*

1. Kim okursa vireyim ° aşkın kitâbı bendedir
Sendeki muzmer su'âlin her cevâbı bendedir
2. Gün-be-gün sâ° at-be-sâ° at günler akşam olmada
Sâkîyâ al gel kadeh ° aşkın şarâbı bendedir
3. Şâhîna lâyıķ seniñ ° işretde bir tuhfe ta° âm
Günde pişmiş mâ-ḥazar ciger kebâbı bendedir
4. ° Azmiderseñ sevdigim seyr-i gülistân etmege
Dilden esb düşden eger pâyiñ rikâbı bendedir
5. Yalınız bende degil bende saña ins ü melek
Göklerin seyyâresi hem mâh-ı-tâbı bendedir
6. Pâdişâhım *Şem°î*niñ pervânesin red eyleme
Ḥayli müddetden ḡapuñda intisâbı bendedir

*C135: 39a; C159: 7b; C180: 55a; BYEK5290: 17a; A2385: 12a; İAKC: 30; İAKC: 156-157; K11360: 7b; FB: 11b; DŞ: 19; İAK: 32; FH: 23; MS: 115-116.

A.

2/1: olmada: olmadan-BYEK5290.

3/1: lâyıķseniñ: ../yıkdem-i-C159. //seniñ: dem-i-BYEK5290; mıdır-A2385; mı[dır]-FB.

3/2: mâ-ḥazar: mâhazâ-C159. // günde: közde-C159. // günde pişmiş mâ-ḥazar: mâ-ḥazâr közde pişmiş-A2385.

4/1: etmege: etmeye-C159, K11360.

4/2: eger: egri-A2385.

5/1: bende degil: ben[de] degil-K11360. // bende degil bende: bir ben degil bendedir-A2385.

6/1: eyleme: eyleme(ye)-K11360.

B.

C135, “Dîvân”; C159, “Dîvân-ı *Şem°î* başlıklıdır.

C.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

243. MUḲBİL-İ RŪZ-I CEZĀ ° ĀLİ [VÜ] SĀFİL BİRDİR*

1. Levh-i taḳdīr-i ezel cāhil [ü] kāhil birdir
Muḳbil-i rŭz-ı cezāda ° āli [vü] sâfil birdir
2. ° Amel-i züh-d-i şalāhı ḳoma elden sūfī
Olıcaḳ luṭf-ı Ḥudā fāzıl [u] cāhil birdir
3. Nitekim düşdi ° ubūdiyyete şimdi şā° ir
Sūḥan-ı meclisde ḥaḳ-ile bāṭıl birdir
4. Gerçi tanzīr-i maḳāl etmeye yokdur hünerim
Bende-i bezmde ḳābil [ü] nā-ḳābil birdir
5. Dest-gīr olsa sana nŭr-ı Muhammed *Şem°ī*
Merve-i Ḥaḳḳ-ı Ḥarem [ü] Ka° be-i Bābil birdir

*K11360: 9a; İAKC: 19; FB: 8b; İAKC: 137; DŞ: 14; İAK: 16; FH: 16; MS: 107-108.

A.

1/1: ° ālim-i-FB; cāhil-i-DŞ.

1/2: ° amel: ilmi-İAK. // züh-d-i: züh-dü-İAK. // ḳoma: ko-İAK. //cezāda-(İAKC, FB, DŞ): cezā-K11360.

2/2:fāzıl [u]: fāzıl u-DŞ.

4/1: itmeye: etmege-İAKC, FB, DŞ. // tanzīr: naẓar-İAKC.

4/2: bendeyi bezmde: bende-i bezmide-FB, DŞ.

B.

1/1: cāhil: ° ālim-FB (çıkma).

C.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° lün

244. NİGÂHIÑ CÂNA KAŞD EYLER ° ACEB FETTÂN MISIÑ KÂFİR*

1. Çıkardıñ halkı başdan fitne-i devrân mısıñ kâfir
Nigâhiñ câna kaşdeyleyler ° aceb fettân mısıñ kâfir
2. Gülerse bir yüziñ ol bir yürekda° im ° itâb eyler
Nesiñ sen toğrı söyle dost musıñ düşmân mısıñ kâfir
3. Seniñ müyındaki hoşbularıñ mest eyledi halkı
Ne hoş zibâ koğarsıñ gül müsiñ reyhân mısıñ kâfir
4. Kaçan ağâz idersiñ sükkerin elfâz-ilen güyâ
Kalur hayretde ° âlem tütî-i elhân mısıñ kâfir
5. Düşünce şu° le-i ° aşka fitil-i *Şem°î*yandırdıñ
Ne hâletdir bu hâlet âteş-i suzân mısıñ kâfir

*K11360: 9b; BYEK5290: 15a; FB: 8b; DŞ: 14; FH: 16; MS: 107.

A.

1/2: kâfir: [kâfir]-BYEK5290.

2/1: gülerse: görürler-DŞ. // yürek: yüziñe-FB; yüze-DŞ.

3/1: hoş bularıñ: hoş bularıñ-BYEK5290; hoş bular-DŞ. // halkı: [halkı]-BYEK5290.

4/1: sükkerin: sekîr-BYEK5290. // ilen: ile-BYEK5290, FB, DŞ.

4/2: tütî-i: tütü-BYEK5290.

5/1: ° aşka: ° aşkıñ-BYEK5290, FB, DŞ.

C.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

245. SÖYLEYEN KİM SÖYLEDEN KİM ° AŞK NEDİR SEVDÂ NEDİR*

1. Ben beni bilmem neyim dünyâ nedir ° uqbâ nedir
Söyleyen kim söyleden kim ° aşk nedir sevdâ nedir
2. Mey nedir sâķī nedir Leylânedir Mecnûn nedir
Kimse idrâķ eylemez bu ° âlem-i eşyâ nedir
3. Gül dıraķtından ķuru feryâd-ile kâṁ isteyen
Ölmeden dostuñ yolunda dutduķuñ da° vâ nedir
4. Arayup gezmekdedir pervâne ° aşķıñâteşin
Dosta cān virmek murādı bilmez istiğnâ nedir
5. Taķınup zencīr-i ° aşķı dīvâne ögdünse eger
Halkı ta° ciz eyleyüp senden sana şekvâ nedir
6. Vâķıf olduñsa eger *Ķalū-belā* esrārıñā
Maķşūduñ ancaķ rızâdır cennet-i a° lâ nedir
7. Şems gibi izhâr olur her kimde var envār-ı ° aşķ
Āşıkâre yanmalı ° aşıkılara ihfâ nedir
8. ° Aşķ pāzārına fużulī başmasun kimse ayak
Şem°ī yanmaķ rif° atıñ otdan saña pervânedir

**BYEKFM*: 55a, 55b; *CU*15: 58a, 58b; *A2385*: 3a; *K11360*: 7a, 7b; *FB*: 8a; *DŞ*: 13; *C159*: 22a; *ĬAK*: 76; *FH*: 15; *MS*: 106.

A.

2/1: 2/1: sâķī (*A2385*, *K11360*, *FB*, *DŞ*):sahbâ –*BYEKFM*, *CU*, *C159*. // 3/1: gül: gül(-i)-*C159* [2/1]. // dıraķtından: dıraķtıñda *K11360*, *FB*, *DŞ*, *C159* [2/1]. // dıraķtından: dıraķtıñda (hayretde)-*A2385*. // feryâd-ile: feryâd-i[ı]e-*K11360*. // 3/2: yolunda: yoluna-*DŞ*. // 4/1: gezmekdedir: gezmekde dâ° im-*A2385*. // âteşin: âteşi-*DŞ*. // 4/2: murādı bilmez: murādıñ bilmem-*A2385*. // 5/1: taķınup: daķınup-*C159* [4/1]. // eger: ger-*DŞ*. // 7/1: şems: gün-*A2385*. // izhâr: tâhir-*A2385*. // 7/2: yanmalı: yanmalı(dır)-*C159* [6/2]. // 8/1: başmasun kimse: kimse başmasun-*A2385*, *FB*, *DŞ*. // 8/2: yanmaķ: yanmaķ(dır)-*A2385*. // 8/2: otdan: oddan-*A2385*, *K11360*, *FB*, *DŞ*, *C159* [7/2].

B.

BYEKFM, 55b'nin başında “Dīvān” yazılıdır.

CU, “Dīvān” başlıklıdır.

C.

BYEKFM, 5. beyit ve sonrası 55b'de; *K11360*, 5. beyit ve devamı 7b'de bulunmaktadır.

C159'daki metin 7 beyit olup diğēer metinlerde olan 2. beyit bu metinde yoktur.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

246. KURULUR PÄZÄR-I ° AŞK CEVHER BAHÄSİN GÖSTERİR*

1. Geldi mevsim-i bahār hūblar edāsın gösterür
Kurulur pāzār-ı ° aşk cevher bahāsın gösterir
2. İrdi zulmet berd-i şiddetden halāş olduk deyū
Hamd-i Yezdān eyleyüp ° ālem nümāsın gösterür
3. Bir yeşil atlas ile ziynetlenir rüy-ı zemīn
Sebzavat-ile kamu hāne seḥāsın gösterür
4. Açılır zanbak şuşam nergiz benevşe lāleler
Her çiçekden evvelā sūnbül cilāsın gösterür
5. ° Āşinā-yı ° aşk olanlar yayılır şahrālara
° Arzider cānānına ° izzet şafāsın gösterür
6. Meşrebi ° āteş gibi bir yāre meyletsem gerek
Derdimend Şem° ī gedā yanmış ° abāsın gösterür

*C36: 103b; C46: 25a, 25b; A2385: 68b; MFKM10: 165b, 166a; İAKC: 21; K11360: 8a; FB: 9b; DŞ: 15; TDKC3: 22; BYEK5290: 15a; İAK: 10; FH: 18; MS: 109-110.

A.

1/1: mevsim-i-(C46, A2385, K11360, FB, DŞ, BYEK5290): nefha-i (nehā)-C36; eyyām-ı-MFKM10, TDKC3. // 2/1: irdi: ir[di]-MFKM10. // berd-i şiddetden: perdesinden-C46; bād-ı destinden-MFKM10. // olduk: buldı-BYEK5290. // 2/2: eyleyüp ° ālem nümāsın: eyleriz ° ibret nümāsın-TDKC3. // ° ālem: odlar-A2385. // 3/1: ziynetlenir: rif° atlenür-C46 [4/1], A2385, K11360;ziynetl[en]ür-BYEKFM10. // 3/2: sebzavāt-ilekamu hāne seḥāsın: kamu ḥalka şevḳ-ile bi'l-ced şafāsın-C46 [4/2]. //seb zevāt-ile: ... MFKM10. //kamu hāne seḥāsın:kamu ḥalka sīmāsın-A2385. // hane: ḥalka-MFKM10, İAKC, K11360, FB. // 4/1: benevşe: benefşe-C46 [3/1]; menevşe-FB; penevşe-TDKC3. // nergiz: nergis-K11360, TDKC3, BYEK5290, MFKM10. // 4/2: evvelā: ibtidā-A2385, İAKC, K11360, FB, DŞ, BYEK5290, TDKC3. // 5/1: yayılır: yaylanur-C46. // 5/2:ider: idüp-C46. // 6/1: meyl etsem: nümā-A2385. // yāre: yār[e]-C46. // meşrebi ° āteş: āteş-i meşreb-C46. // etsem: itmek-İAKC. // 6/2: yanmış: yakmış-A2385.

B.

2/1: irdi: ibd-i-TDK (çıkma).

C36, “Divānī Şem° ī”; TDKC3, “Gazel” başlıklıdır.

C.

TDKC3 ve BYEK5290 metinleri 5 beyittir.

C46, 3. beyit ve sonrası 25b'dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

247. GÖRMEMİŞ ÇARŞŪ PĀZĀR ENDĀZE MĪZĀN GÖSTERDÜR*

1. Katre yok kendinde ° aşkdan bahr-ı ° ummān gösterir
Görmemişçarşūpāzār endāze mīzān gösterdūr
2. Serçe deñlü kuvvete mālīk degilsīñ zāhidā
Çok ° acāyib nesnedir ° anķāya meydān gösterdūr
3. Evvelā feh̄m eylemez elfāz-ı şī° riñ neydidin
Bağ şu şaşkın mollāya tertīb-i dīvāngösterdūr
4. ° İlimle zan eylemiş ° āşıqların ° irfānımız
Şāhidi ° āruzuna pendī gülistān gösterdūr
5. Ca° d-ile kesbī degildūr bu bize ilhām-ı Hāk
Kalb onda bir mülke hāzırdır el’ān gösterdūr
6. Şerçe parmağıyla men° eyler ° adūlar cümlesin
Şanma bu *Şem°ī* gedā her topa çevgāngösterdūr

*BYEK7839: 24b; BYEK 5290: 20b; İAKC: 173.

A.

- 1/1: ° aşkdan: ašlā-BYEK5290, İAKC. // gösterdūr: gösterir-BYEK5290, İAKC.
 1/2: görmemiş: görmesin-BYEK5290. // gösterdūr: gösterir-BYEK5290, İAKC.
 2/2: çok: bir-İAKC. //gösterdūr: gösterir-BYEK5290, İAKC.
 3/1: evvelā feh̄m eylemez: görmemiş bilmez-İAKC. //eylemez: eylesin-BYEK5290 [4/1].
 3/2: monlāya: mollaya-BYEK5290 [4/2]. // gösterdūr: gösterir-BYEK5290, İAKC.
 4/1: Cihānda Eflāṭūn olsañ ° ālimde lazımdır ° amel-İAKC.
 4/2: boynunda urgan gösterir-İAKC. // gösterdūr: gösterir-BYEK5290.
 5/1: ca° d: cehd-BYEK5290, İAKC.
 5/2: gösterdūr: gösterir-BYEK5290, İAKC.
 6/2: çevgān gösterdūr: kālkanğösterir-BYEK5290, İAKC.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

248. İMTİHÂN OLMAKLIĞA HÂSM-İLE KİSBET GEZDİRİR*

1. Pehlivân-ı ° aşk olan pâzûda kuvvet gezdirir
İmtihân olmaklığa hâsm-ile kisbet gezdirir
2. Kimini zincîr-i miḥnetle ider dünyāya bend
Kimini dervîş ider Mevlâ mücerred gezdirir
3. Var ise levḥ-i ḳaderde başıña lâ-büt ḳonar
Bir melek zerriñ ḳafesde murğ-ı devlet gezdirir
4. İstemez kimse rızâsıyla diyâr-ı ğurbeti
Âb u dâne serpilür insanı ḳismet gezdirir
5. Gül draḥtında ḳurı feryād idersiñ° andelîb
Bezme sâķî Şem°î yâ pervâne şerbet gezdirir

*TDKC3: 26; C159: 8b; K11477: 10b; CU28: 27b; CU38: 83b; BYEKM: 9a; BYEK5290: 17b; A2385: 12b; İAKC: 21; İAKC: 147; K11360: 9a; FB: 9a; DŞ: 15; İAK: 10; FH: 18; MS: 109.

A.

2/1: kimini: kimisin-BYEKFM [4/1]. // 2/2: kimini: kimisin-BYEKFM [4/2] // 3/1: ḳaderde: ḳalemde-BYEKFM, BYEK5290, A2352. // lâbüt: elbet-CU28, BYEKFM. // 3/2:zerriñ: zer-BYEKFM. //ḳafesde: ḳafesle-C158, CU28. // 4/1: istemez kimserızâsıyla: kimse istemez rızâ-ile-BYEKFM [2/1]. // ğurbeti: ḳurbeti-K11477 [3/1], BYEK5290 [2/1]. // 5/1: dıraḥtında: nihâlinde-CU28; dıraḥtıdan-BYEKFM.// ḳurı: [ḳurı]-A2385. // 5/2: bezme: bezm-i-C11477, CU28, CU38, BYEKFM, BYEK5290. // Şem°î yâ: Şem°î ye-İAKC.

B.

TDKC3, “Ġazel”; K11477, “Dîvân-ı Şem°î”; CU28, “Ġazel-i Şem°î” başlıklıdır.

C.

Sabit metne göre C11447 metninin 3. ve 4. ve BYEKFM metninin ise 2. 3. ve 4. beyitlerinin sıralaması değişiktir.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

249. YOLLADI İMDÂDIMA KENDİM YİNE RABBÜ'L-ĞAFÜR*

1. Lâzım oldu kendime kendim efendim bî'zarûr
Yolladı imdâdıma kendim yine Rabbü'l-ğafûr
2. Hürmetineaç idüp Hâk halkı muhtâc eylemez
Hâzret-i Kûr'ân-ile İncîli Tevrât-ı Zebûr
3. Bugünü koyup yarın endîşe çekme rızkıña
Halk ideñ Hâlık kefîldir kendini şanma cesûr
4. Virdi her a° zâ-ile şıhhat sana ° irfân-ı Hâk
Rûhıña olsun ğidâ ham(i)dile dâ° im yâ Şekûr
5. Kâr-ı evvel halk olan insân[a]beyân eyledi
Umulur Hâk'dan° inâyet kullara (olur) lâ-büd kuşûr
6. Mâsivâ-yı terk idüp Hâk'ı'a yakın olmak dile
Ölmeden evvel fenâ mülkünde olehl-i kubûr
7. Derdimend Şem° i giymek ister(siñ) sa° âdet hîl° atin
Zîkr ile fikriñ diliñde olsun esmâ-i Ğafûr

*FB: 48a; K11360: 7a; FH: 87; MS: 129.

A.

2/1: Hâk: [Hâk]-K11360.

4/2: ham(i)d ile: hamd-ile-K11360.

5/1: beyân: nisyan-K11360.

5/2: Hâk: Hâk'ın-K11360.

7/1: Derdimend Şem° i: Hâcî Şem° i-K11360. // ister(siñ): istersin-K11360.

7/2: fikriñ: fikr-K11360. // Ğafûr: şabûr-K11360.

C.

3/1: “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a âit olmasın. Her birinin (dünyada) duracakları yeri de, (öldükten sonra) emaneten konulacakları yeri de o bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) dır.” Hûd Suresi, 6. ayet.

6/2: “Mûtû kable en temûtû” sözünün Türkçesidir.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

250. Hedef-i Seyfle Cevāb-ı ° Adāya Her ... İstenir*

1. Hālidir dil kişver-i tahtında hünkār istenir
Hedef-i seyfle cevāb-ı ° adāya her ...istenir
2. Şad-hezār hāne gerek bu ıal° anıñ ta° mīrine
Bir cihān ile mi° mār istenir
3. Bir olur iki olmaz tahtında sultān lā-cerem
Avcı ıoğsa lāyık vezīriñ evlād tekrār istenir
4. Sāyesinde beldemiz de ma° mūr ābādān olur
Halkı tāhir dir anıñ her hālde muhtār istenir
5. Esīr-i zulmet berd-i şiddetden hālāş olmaqlığa
Bu ...-i eyyām hasta görmeye nār istenir
6. O da kendi başına ° aşıklarıñ sultānıdır
Şevketine,Şem°iñ pervāne ihsān istenir

*A2385: 68b.

C.

İlk kez okundu.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

251. MUṬRİBİŦ SÂZ SÂĶİNİŦ DESTİNDE PŪR CÂM İSTENİR*

1. Def^c -i ğam kılmaklığa meclisde ahkām istenir
MuṭribiŦ sâz sâĶiniŦ destinde pŭr cām istenir
2. Kerbelâ’dır berd-i zulmet şiddeti ° aşıklara
Faşl-ı gül feryâd-ı bŭlbŭllerle eyyām istenir
3. On iki ay intizâr-ı yâra taĶat mı gelŭr
Vuşlat-ı cānān içŭn bir iki bayram istenir
4. Sīm vŭcŭd-ı āşikār olmak içŭn dilberleriŦ
Zāhidā etme riyā maĶfice hammām istenir
5. Kŭşe-i vaĶdetde bunca çekdiğin esmā yeter
Şem^cî yandırmaya [da] elbetde aĶşām istenir

*K11449: 34a; C159: 8a; A2385: 65a; K11360: 8b; İAKC: 19; İAKC: 135; FB: 9a; DŞ: 14, MS: 108.

A.

1/1: kılmaklığa: itmeklige-K11360, İAKC, FB, DŞ, MS. // 1/2: sâz: saz(ı)-FB; saz(ı)-A2385, İAKC, DŞ; saz-MS. // pŭr: bir-K11360, FB, DŞ, MS. // 2/1: Kerbelâ’dır berd-i: Kerbelâ’da irer-K11360; Kerbelâ’da irdi-İAKC, FB, DŞ, MS. // 3/2: cānān içŭn bir iki: ° aşıklarıŦ fırsatı-C159, A2385, K11360; ° aşıklarıŦ farzında-İAKC, FB, DŞ; ° aşıklarıŦ fırsatı-FB. // 4/1: olmak: [olmak]-C159. // Cāmesin iĶrāc [idersiŦ] sīm-i endāmın görsen-A2385; Cāmesin iĶrāc iderler sīm-i endāmın gören-K11360, İAKC, FB, DŞ. // göreŦ: görŭn-MS. // 4/2: zāhidā etme riyā maĶfice: lâ-tekellŭf seyr olur mahbŭba-A2385; bî-tekellŭfsiz olur mahbuba-K11360; bî-tekellŭf seyr olur mahbŭbı-FB; bî-tekellŭf seyr-olur mahbubu-DŞ; bî-tekellŭf seyr-olur mahbŭbı-MS. 5/1: bunca: her rŭz-C159; A2385; her gün-İAKC, FB, DŞ, MS. // bunca çekdiğin: her rŭz çekdiği-K11360. // 5/2: yandırmaya [da]: yandır(ma) ° âlemi-İAKC; yandır ° âlemi-FB, DŞ; yandır ° âlemi-MS.

B.

C159, “Dīvānī Şem^cî”; İAKC, “Ķazel-i Şem^cî” başlıklıdır.

C.

Fâ^c ilātŭn fâ^c ilātŭn fâ^c ilātŭn fâ^c ilŭn

252. KAŞR-I İKBÂL-İ MÜRÜVRET KÂNINIÑ ÂBÂD OLUR*

1. Ez kadīm a° lādan ednā kullara imdād olur
Kaşr-ı iqbāl-i mürüvvet kâniniñ âbād olur
2. Sen gibi °ālī-cenāb şāhib mürüvvet begleriñ
Nām [u] şānı heft kişver içre dā° im yād olur
3. Ravzā-i pāk-i Ḥabībullāha °āşıklardanız
Ez kadīm maḥbūbuñ ismi °āşıka evrād olur
4. Sehv-ile sürç-i lisān itdik ma'zūr eyleyiñ
Var ise cehli dilinde öğrenir üstād olur
5. Var iken ümīd-i gül bülbül niyāz eyler saña
Āsitān-ı bāğ-ı himmetde hezār feryād olur
6. Şīrīn elfāzıña güller sükkerin elfāzıña
Ḥacı Şem°ī derdimend bī-çāre kul ferhād olur

*K11360: 10a; FB: 44b; FH: 88; MS: 127.

A.

2/1: şāhib mürüvvet: sāhib-i Mürvet-MS.

2/2: kişver: iqlīm-FB, MS. // dā° im: mūdām-MS.

4/2: dilinde: dilinden-FB, MS.

6/1: sükkerin elfāzıña: şīrīn dahı vuşlatdır-FB.

B.

K11360, şiirin başında “Ḥacı Şem°ī” yazılıdır.

C.

6/1: MS, metni FB'den okumuştur fakat K11360 metninden burada değişiklik yaptığı anlaşılmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

253. İRĠANURSA BİR TELİ RŪYUNDA DÜNYÂ ŞARŞILUR*

1. Esme ey bād-ı şabā zülf-i dil-ārā şarşılur
İrğanursa bir teli rüyunda dünyā şarşılur
2. Çıkmasun ārzū çeken ° aşıklarıñ āhı göge
Bāb-ı cennet fetholur zārb-ile Tūba şarşılur
3. Sevdigim başsa kadem rüy-i zemīn titrer tūrur
Bir ° aẓīm hengām olur bi'l-cümle eşyā şarşılur
4. Nīm nigh-ile iner yeryüzine şems ü kamer
Nüh-felek rakşa girince ° arş-ı a° lā şarşılur

*CU11: 31a; AD19: 89b; K11449: 61b; AK50: 12a; MFKC19: 66b; C3: 1b; C43: 7a; C180: 43b; A2385: 2a; MFKM: 165a; K11360: 29a; FB: 7a; DŞ: 11; AK60: 23a; İAK: 7; İAKC: 16; FH: 13, MS: 103.

A.

1/1:bād-işabā: badi saba-İAK. //şabā: şabāh-C3, İAKC. //şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; şallanır-MS. // 1/2: ırğanursa: ırğalansa-MFKC19; ırğanurşa-C3; ırğanurşa-C43; ırğanurşa-A2385; ırğanurşa-AKC50, AK60, K11360, FB; toğanurşa-C180, MFKM10; ırğanurşa-İAKC; ırğanurşa-İAK. // teli rüyunda: teline ammā-C180, MFKM10. //şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; şallanır-MS. // 2/1: göge: göve-K11449. // 2/2:olur: olunca-FB. // şarşılur: şallanır-K11449, K11360. // 2/2: zārb: darb-MS, İAK. //şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; şallanır-MS. // 3/1: zemīn titrer tūrur: zemīni titredir-K11449, C3, C43, AK50, A2385, K11360; zemīne titredir-AD [4/1]; zemīne ditredir-MFKC19 [4/1]; zemīni ditredir-MFKM10. // 3/2: bi'l-cümle: fi'l-cümle-K11449, AD [4/2], C3, AK50, DŞ. // bir ° aẓīm: .../ẓīm-C43. // bi'l-cümle: .../-C43. // hengām olur bi'l-cümle: hengāme olsa cümle-MFKC19. //şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; şallanır-MS. // 4/1: nigh: nigāh-K11449, AD [3/1], AK50, C3, C180, AK60 [3/1], A2385, K11360, FB, DŞ; nigāh-MS; nigāhıyla-İAK. // nīm nigh-ile iner: bir nīm nāgāh .../-C43. // nīm nigh-ile: nā-mekānlıktan-MFKC19 [3/1]; bir işāretle-MFKM10. // 4/2: rakşa girince: ruşsarūm verse-C43. //girince: gelürse-AD [3/2]; gelir de-K11449; gelür [de]-AK50, A2385; gelince-MFKC19, C3; girer-MFKM10; gidirse-AK60 [3/2]; girer de-K11360; girer [de]-İAK. // a° lā: mu° allā-MFKM10. //şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; şallanır-MS.

B.

CU, “Dīvān”; AK, “Dīvān-ı Şem° i”; C3, “Dīvān”; C43, “Ġazel” başlıklıdır. MFKM10’da şiirin ilk beytinin sağında, “el-cenāb-ı Şem° i Konevī” yazılıdır.

C.

Şiir, BYEKFM: 5a’da 6 beyit olarak yer almaktadır. Aslında bu şiir sabit metin olarak seçilecekti fakat şiirin son beytinde *Sürür[ī]* mahlası bulunduğu dolay tercih edilmeyip burada yer vermenin doğru olacağı düşünülmüştür. 2/1: ırğanursa: ırğanurşa-BYEKFM. // 2/1: göge: göye-BYEKFM. // 2/2: zārb-ile: aşkımla-BYEKFM. //3/2: bi'l-cümle: fi'l-cümle-BYEKFM. // 4/2: girince: gelür ta-BYEKFM [5/2]. // 5/1: bir kerre: serveri-BYEKFM [6/1]. //5/2:düşdi cismine cānında: girdi cānına cisminde-BYEKFM [6/2.] // BYEKFM, 4. beyit: ° Aşk-ı Şirīn ile Ferhād etdi başı çil-tār // Hāl-i mecnūna tefekkūr etse Leylā şarşılur. Bu beyit diğer metinlerde yoktur. // AK60, 4 beyittir. MFKM10, 2. Beyit ve sonrası 165b’dedir.

Fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

5. Gördi mā° nāsında bir kerre hayālin *Şem°î'ya*
 Lerze düşdi cismine cānında hālā şarşılur³⁹¹

³⁹¹5/1: gördi mā° nāsında bir kerre hayālin: bir gice ma° nāsın gördi zü'l-celāl-i-MFKC19. // kerre: kez yār-AK50; kez bu-C3. //hayālin:hayāli-AD, cenāb-ı-A2385. //5/2: düşdi cismine cānında: düşmüş çeşmine cisminde-AD; düşmüş cānına cisminde-AK60 [4/2]. // cismine cānında:cānına cisminde-K11449, AK50, MFKC19, MFKM10; şānına cisminde-C3; cānına cismimde-A2385. //cānında: tende can-İAK. // şarşılur: şallanır-K11449, K11360, FB; sallanır-MS.

254. ANLARIÑ CERRĀHİ HER BİR YĀREYE MERHEMBİLÜR*

1. Nehr-i ° aşka kanlı şular dökdüğim dīdem bilür
Tās-ıla zehīr içüp erbāb-ı ° işret dem bilür
Pārelense cigeri Loḡmān'a minnet eylemez
Anlarıñ cerrāhı her bir yāreye merhem bilür
2. Yārin esrārın bilür ° āşıklar āgyār añlamaz
Ma° ye-i ° aşk olmasa zātında hünkār añlamaz
Bir ḡarāret gülde var bülbul bilür ḡar añlamaz
Ol naşıl iksīr-i āteşpāre-i gülfem bilür
3. Meclise sāķī getürür lāle renginde şarāb
Ben de virsem kendüye ḡazır cigerden bir kebāb
Bir iki filcān içince aradan ḡalkar hicāb
Her ne deñlü cāhil olsa ādemi ādem bilür
4. Virdiler nādān elinden içmedik āb-ı hayāt
Sāķī-i gül-ḡehreye sıdḡ-ıla itdik ita° ād
Ol vaḡitde bāb-ı ° aşk hū ḡeküp itdik küşād
Sen naşıl rüsfa-ı ° aşksıñ Şem° ī yā ° ālem bilür

*C141: 11a; BYEK5290: 18a; A2385: 61a; K11360: 9a, 9b; İAKC: 25, 26; İAKC: 145, 146; FB: 10a, 10b; İAK: 23; FH: 20; MS: 112-113.

A.

1/1: dökdüğim: dökdüğün-İAKC; dökdüğün-FB; dökdüğün-MS. // 1/2: içüp: içse de-A2385; içen-BYEK5290; içen-K11360, FB. // ° işret dem: ° işretten-BYEK5290. // 1/3: pārelense: pārelene-İAKC. // 1/4: merhem: melhem-BYEK5290. // 2/1: Bir ḡarāret gülde var bülbul bilür ḡar anlamaz-İAKC. // 2/2: O naşıl iksīr-i āteşpāre-i gülfem bilür-İAKC. // 2/3: Yārin esrārın bilür ° āşıklar āgyār anlamaz-İAKC. // 2/4: Ma° ye-i ° aşk olmasa zātında hünkār anlamaz-İAKC. // 3/1: getürür: getürse-BYEK5290, A2385, K11360, FB, DŞ. // 3/3: filcān: fīncān-A2385, K11360, DŞ. // 3/4: cāhil olsa: olsa cāhil-K11360. // 4/2: ita° ād: inkıyād-BYEK5290, A2385, K11360, FB, DŞ; inkıyād-MS. // ḡeküp itdik: ḡeken itdi-BYEK5290. // itdik: itdi-DŞ. // 4/4: rüsfa-ı: rüsvāy-ı-BYEK5290, A2385, K11360, FB, DŞ.

B.

C141, "Dīvān" başlıklıdır.

C.

Tüm metinlere göre FB metninin 2. bendinin ilk iki ve son iki mısraları yer değiştirmiştir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

255. TÂC-I °İZZETDİR BİLİŇ °ĀLĀYA FES EDNĀYA FES*

1. İftihār-ı pādīşāhı °ākıl-i dānāya fes
Tâc-ı °izzetdir biliŇ °ālāya fes ednāya fes
2. Bā-ḥuşuş re° s-i hümāyūnunda ḥünkārınbudur
İki °ālemde °azīz olmaklığa sermāye fes
3. °An-ḳarīb etse gerek a° lādır aḥz-ı intikām
İzn-i Ḥaḳḳ’la giydirir ḳavmi ḳızıl-elmaya fes
4. Ḳabza-i şāhāneye aldı cihānı ṭob gibi
Bir vücūd olsun deyü emreyledi °ammeye fes
5. °Asker-i Manşūre-yi Mevlā muḳaffer eylesün
Gösterir mā’nend-i ecder her birin ā° dāya fes
6. Düzülp ṭabur tūfengler parlayup od yanmadan
Çoḳ şecā° at °arz ider ce[n]kden evvel ḳavḳāya fes
7. Lāle reng-āmīz olup şerm-ile buldı °itibār
Virdi gül-büy-ı letāfet °ālem-i dūnyāya fes

*K11449: 63a; C159: 10b; BYEK5290: 24a; A2105: 12b, 13a; İAKC: 48; NHO: 41a, 41b; K11360: 15a, 15b; FB: 16a, DŞ: 26, 27, İAK: 135; FH: 33; MS: 135.

A.

1/2: °izzetdir biliŇ: rif° atdır giyin-C159, BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB. // 2/1: ḥünkārın- (İAKC): [ḥünkārın]-K11449. // 3/1: etse: alsa-DŞ [4/1], FH [4/1]. // a° lādır- (İAKC [4/1]): fdan-K11449; a° dādan-C159 [4/1], BYEK5290 [4/1], A2105 [4/1], NHO [4/1], K11360 [4/1], FB [4/1], DŞ [4/1]; ālādan-İAK [4/1]. // fdan aḥz-ı: a° dādanefendim-FB, DŞ. // aḥz-ı intikām: efendim āşikār-İAKC [3/1]. // 4/1: cihānı ṭob gibi: top gibi emri mühimmi-İAK [3/1]. // 4/2: bir: yek-BYEK5290 [3/2]. // °ammeye: a° yāna-BYEK5290 [3/2]; °ummāna-K11360 [3/2], DŞ [3/2]; her yana-İAK [3/2]. // 5/2: ecder: ejder-A2105, FB, DŞ. // 6/1: yanmadan: uranmadan-BYEK5290. // 6/2: çoḳ şecā° at °arz ider ce[n]kden evvel: eyler izhār-ı şecā° at ibtidā-BYEK5290. // çoḳ şecā° at °arz ider ce[n]kden evvel ḳavḳāya: eyler izhār-ı şecā° at ibtidā ḡavḳāya-C159; eyler izhār-ı şecā° at ibtidā ḡavḡāya-A2105, K11360, FB, DŞ; eyler ızharı şecaat ibtida kavgaya-İAK; eyler izhār-ı şecaat ibtida kavgaya-FH; eyler izhār-ı şecā° at ibtidā kavgaya-MS. // 7/2: büy-ı: gibi-BYEK5290. //

B.

C159, “Dīvān-ı Şem°ī” başlıklıdır.

İAK, şiirde geçen “kızıl elma”yı verdiği dipnotta “Kızıl elma, Ruslar elinde kalan Türk ili” şeklinde tanımlamıştır.

C.

K11449 metni diğer metinlerden bir beyit fazla olduğu için bu şiir sabit metin olarak seçilmiştir. Bu şiirin 9. Beyti diğer metinlerde bulunmamaktadır.

A2105, 7. beyit ve sonrası 13a’da; NHO 3. beyit ve sonrası 41b’de; K11360, 4/2 ve devamı 15b’de; FB 9. beyit 16b’de; DŞ, 8. ve 9. beyitler 27’de bulunmaktadır.

FB 15b ve 16a dvd kayıtlarında bulunmadığından yazmanın kendisinden ulaşılmıştır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

8. Bā-husūş iḳbāl-i şāhāneyle oldı mu^c teber
Giydirir[lerdi] muḳaddem dilber-i ra^c nāya fes
9. Şad-hezār ta^c zīm ile temennī eyledi
Aldı ruḥşat yüz sürüp dergāh-ı Mevlānā'ya fes
10. Ġāzī Sultān Maḥmud'uñ ^c ömrin Hudā itsün mezīd
Buldı *Şem^cī*..... Konya'yı ihyāya fes³⁹²

³⁹²8/1: oldı: buldı-C159, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ, MS; buldu-İAK, FH. // 8/2: giydirir[lerdi]: giydirirlerdi-C159, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ, İAK, FH, MS. // 10/2: buldı *Şem^cī*: müjde fermān-ile geldi-C159 [9/2], A2105 [9/2], NHO [9/2], K11360 [9/2], FB [9/2], DŞ [9/2]; müjde fermanıyla geldi-İAK [9/2]; müjde fermanile geldi-FH [9/2], müjde fermānile geldi-MS [9/2].

256. SEN DEĞİLMİŇ HĀLİKİŇ İNKĀR İDEN MURDĀR NEFİS*

1. Her ne deñlü eylesem ikrām ideñ inkār nefis
Kimseye yār olmadıñ dünyāda sen ağıyār nefis
Atamız Ādem Şafīyullāh’a da dost olmadıñ
Sen degilmiñ Hālīkīñ inkār iden murdār nefis
2. Kendime toğmazdan evvel arkadaş etdim seni
Añladım hīç yok imiş dünyāda mişliñ ey denī
Hīledir maqşūduñ azdıрмаk dilerseñ sen beni
Haq’a lāyık bir işiñ yok añladım zinhār nefis
3. Dā’ imāsuflīyyetetaḅ° iyetiñdir meyl ideñ
Nerde bir bezm-i sefīh görseñ aña tırmañ gideñ
Aşlı yok zıll-iḥayāl olsa aña ° av ° av ideñ
Ne gider destīne bilmem bundan ey idbār nefis
4. Çille-i gāmda benimle bir olup yaşlanmadıñ
Dür gibi şandūk-ı ° aşka çekilüp paşlanmadıñ
Şad-hezār etdi hacīl *Şem°* seni uşlanmadıñ
Çok ḥayāsız nesnesiñ ve’l-ḥāşılı bī-° ār nefis

**BYEK 5290: 24b*; BYEKFM: 3a, 3b; A2105: 12b; İAKC: 47; K11360: 15a; NHO: 41a; FB: 16a; DŞ: 26; İAK: 35; FH: 32, 33; MS: 134, 135.

A.

1/1: ideñ: iddiñ-FB; eyledin-DŞ. // 1/3: da: [da]-A2105, FB, İAK. // 1/4: degilmiñ: değil misin-İAK; değil mi-FH; değil müñ-MS; Hālīkīñ: Hālīkī-FB, DŞ, İAK. // 2/1: toğmazdan: toğmadan-FB, DŞ; doğmadan-İAK. // kendime toğmazdan: kendim doğmadan-FH. // arkadaş: karındaş-İAK; er karındaş-FH; arkadaş-MS. // 2/2: añladım hiç yok imiş dünyāda ey: bir dahı yokdur cihānda sen gibi alçaq-BYEKFM. // ey: bir-A2105, K11360, NHO, FB, DŞ; İAK, FH, MS. // 2/3: maqşūduñ azdıрмаk dilerseñ sen beni: azdıрмаk dileñ dā’ imā sen bizleri-K11360. // dilerseñ sen: dileñ başdan-BYEKFM. // 3/1: suflīyyete ṭab° iyetiñdir: sūlfiyyet tabiatındir-İAK; sūlfiyyet tabiatındir-FH. // meyl ideñ: meyleden-İAK; meyl-ittiğın-FH. // ideñ: itdiñ-FB; ittiğın-DŞ. // 3/2: tırmañ: durmaz-BYEKFM; tırmaz-A2105, NHO; durmañ-K11360; durmaz-İAK; tırmaz-MS. // tırmañ gideñ: tırmazgitdiñ-FB, DŞ; durmaz gittin-DŞ. // 3/3: olsa: görseñ-A2105, NHO, FB; görende-K11360. // olsa aña: gördükce sen-BYEKFM // olsa aña ° av ° av ideñ: görseñ gavga itdiñ-DŞ; görsen kavga eden-İAK; görsen kavga ettin-FH. // gideñ: itdiñ-FB. // 3/4: gider: geçirir-BYEKFM; girer-İAK. // destīne: destīnle-A2105; destīnle-FH; destūñle-MS. // bilmem bundan: andan bilmem-BYEKFM. // idbār: itbār-BYEKFM. // 4/1: yaşlanmadıñ: paşlanmadın-İAK. // 4/2: dür gibi şandūk-ı: küşe-i vahdet-i-FB, DŞ; köşe-i vahdeti-İAK; küşe-i vahdet-i aşka-FH; küşe-i vahdet-i ° aşka-MS.

C.

BYEKFM, 3. ve 4. bendler 3b’dedir.

İAK, “Koşma” başlıklıdır.

Fā° ilātūn iā° ilātūn fā° ilātūn fā° ilūn

257. TERAĞKÎ BULMADA GÜNDEN GÜNE ZEVK [Ü] ŞAFÂ MECLİS*

1. Sürür-i kalb-ile bünyâd olundu ibtidâ meclis
Terağkî bulmada günden güne zevk [ü] şafâ meclis
2. Bizim ağıyar-ile pāzārımız yok ictināb etme
Pek a° lāsına sâzıñ donatdı saķıyâ meclis
3. Kadeh pâyındadır çeşm-i şarāb-ı la° l-i nāb eşki
Seniñ dīdārına müştāk olanlar mübtelâ meclis
4. Bugün dildār-ıla vuşlatdadır dil virme hūzzāma
Nevā-i nāzenīnden girdim ister muṭrıbameclis
5. Uyandırdıñ çerāğın ğālibā sırr-ı ilāhīden
Seniñ nūruñla yandı āteşe ey *Şem°* ĩyâ meclis

*K11449: 37a; BYEK5290: 24a; A2105: 12a; İAKC: 46; İAKC: 167, 168; K11360: 15a; NHO: 41a; FB: 15b; DŞ: 25, 26, İAK: 46; FH: 32; MS: 134.

A.

1/1: /.../-K11360. // 1/2: bulmada: bulmadan-FB, DŞ, FH; olmada-İAK. // 2/1: yok ictināb: hiç hesab-İAK. // ictināb: ihtisab-FH. // 2/2: sâzıñ donatdı: seniñ ile müzeyyen-BYEK5290; sâzıyla müzeyyen-A2105, NHO, K11360; sâzıyla (neyi) müzeyyen-FB. // pek a° lāsına sâzıñ donatdı: neyi ṭanbūr-ile a° lā müzeyyen-DŞ. // 3/1: pâyındadır: payendedir-İAK. // 4/1: virme hūzzāma: ıztırāp virme-DŞ; harap viran-İAK. // hūzzāma: ḥayrāna-BYEK5290; ḥuddāma-NHO; ḥarāb-FB. // 4/2:nazeninden: nāz-ı neyden-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB. // girdim: şehime-BYEK5290; gizledim-DŞ, FH; kerem-İAK. // 5/1: çerāğın: çırağın-İAK. // 5/2: seniñ nūruñla: şem° in nūruñla-DŞ.

B.

İAK, “Divan” başlıklıdır.

C.

K11360’da şiirin ilk mısraı yoktur.

DŞ, 2. Beyit ve devamı 26’dadır.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

258. DEHR İÇİNDE VAR MIDIR BİR SİNE PÜRYÂN OLMAMIŞ*

1. Çerh elinden kimse yok ° âlemde giryân olmamış
Dehr içinde var mıdır bir sine püryân olmamış
2. Evveli derd bellidir āhîri cevr ü cefâ
Kimse bunda tat alup ° ömründe handân olmamış
3. Kanda bir dilber anıñ derdiyle olur mübtelâ
Ya çeker gâhı anıñ zaḥm ile pür kan olmamış
4. Ādemiñ ° ömri eger biñ yıl olursa ° āķıbet
Dem şala(?) bir gece ° âlemde miḥmân olmamış
5. Şem°î yâ bu ° uḳdeniñ ° âcizdir ° uḳûl
Kaḅı ° āķıldır anıñ fikrinde ḥayrân olmamış

*AD19: 35b.

C.

İlk kez okundu.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

259. NEDİR MAĞSÜDİ BİLMEM BİRBİRİNE İTTİŞÂL EĞMİŞ*

1. Nihâl-i serviden üstâd-ı kâmil yerge dal egmiş
Nedir mağsûdî bilmem birbirine ittişâl egmiş
2. Görüp de kaçların egri deyü havf itmesün kimse
İki ebrularıñ nevmâha teşbîh zû'l-celâl egmiş
3. Temâşasıyla cem^c olmuş kazâ^o râ dil viren kullar
Gezer bayrâm yerinde cânımın cânânışâl egmiş
4. Ararlar şaydına firşant dönerler âsumân üzre
Hezârân murğ-ı diller şaydına perr ü bâl egmiş
5. Kuşûrî neydidin bilmez ki *Şem^cî* eylesün tevbe
Yanar^c aşk odına pervâne-veş şâhım cemâl egmiş

*NHO: 41b; BYEK 5290: 25b; İAKC: 49; A2105: 13a, 13b; K11360: 15b; FB: 16b; DŞ: 27; İAK: 184; FH: 34; MS: 136, 137.

A.

1/1: yerge: (bir) iki-BYEK5290, K11360; berge-FB, DŞ. // yerge dal: bergedal-MS.

2/2: nev: o-A2105.

3/1: temâşasıyla: temâşasına-BYEK5290; temâsıyla-A2105.

3/2: cânımın: câ^c l-i-BYEK5290.

4/1: şaydına: cesdine-DŞ; cisme-İAK; cüsdine-FH.

5/1: kuşûrî: kuşûrın-K11360.

5/2: ^c aşk odına pervâne-veş: pervâne-veş^c aşk odına-BYEK5290.

C.

A2105, 2. beyit ve sonrası 13b'dedir.

Mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün mefâ^c ilün

260. SÜKKERİN ELFĀZA MĀNENDİ BALDIRĖHALVĀ-FÜRŪŞ*

1. Ey birāder Şem[°] iniñ eş[°] arını etdiñse gūş
Sükkerin elfāza mĀnendi baldır Ėalvā-fürŭş
2. Meyve virmez serviniñ her yerde yoğdır Ėurmeti
Sevdigiñ aĖbābıña olma misāfir desti boş
3. Yevm-ihüner meydānı ecr-i kemāl etmeklige
Gürz-i [°] aşkı taşımakdan ağırdır billāha döş
4. Ehl-i diller kŭşe-i vaĖdetde irer maşşūdına
Zāhidā [°] ömriñ olunca sen durma қоş
5. Fŭlk-i dil yelkenlerin açdı ser-ā-pa buld[ı] yol
Semt-i yāri ārzŭlar deryā-yı [°] aşkı durma қоş
6. Ėaşre-dek eyñimize giydik melāmet Ėırkasın
Dest-i sākīden elest bezminde etdik bāde nŭş
7. Her gelen bu āsiyābdan kendiniun eyledi
Saña da nevbed gelŭr *Şem[°] ĩ gedā* hoş indi hoş

*A2385: 54b; K11360: 17b, İAK: 87, 88; FH: 91, 92; MS: 138.

A.

1/1: gūş: göş-İAK. // 1/2: elfāza: elfāz-İAK. //baldır: buyur-K11360, FH, MS. // 2/1: serviniñ: selviniñ-K11360, MS; selvinin-MS. // Ėurmeti: harmanı-İAK. // 2/2: desti: dest-i-FH. //3/1: yevm-i: yevmi-İAK. // yevm-i hüner: yok hemen-K11360; yok hüner-FH, MS. //ecr-i kemāl: ecre bī-kemāl-K11360; icrāyı kemāl-İAK; ecre bīkemāl-FH, MS. // 3/2: gürz-i: kürzi-İAK. //gürz-i [°] aşkı: gürz ü aşkı-FH. // ağırdır: [ağırdır]-K11360; ağırdır-FH, MS.// 4/2: [°] ömriñ: [°] ömür-K11360; ömrü-FH; ömür-MS. // [hemān]: hemān-K11360. // durma: ...durma-K11360; yél durma-FH; yel durma-MS. // 5/1: fŭlk-i: fŭlkü-İAK. //buld[ı] yol: yol diler-FH, MS. // buld[ı]: aldı-İAK. // 6/1: eyñimize: eylemeyiz-FH; red itmeyiz-MS. //eyñimize giydik: ayrılmayız içdik-İAK. // Ėırkasın: şerbeti-İAK. //Ėırkasın eyñimize: Ėil[°] atın eylimize-K11360. // 6/2: sākīden: sākīyden-FH. // 7/1: āsiyābdan: asiyaabda-İAK. // āsiyābdan kendini: āsiyābda kendimŭñ-K11360; āsiyabda gendumun-FH; āsiyābda gendümŭñ-MS.7/2: nevbed: nevbet-K11360; növbet-FH.

B.

K11360, metnin başında “Ėācī Şem[°] ĩ”; İAK’de “Divan” yazılıdır.

C.

Fā[°] ilātŭn fā[°] ilātŭn fā[°] ilātŭn fā[°] ilŭn

261. HEZÂR RÜSTEMLERİÑ KADDİN ELİFKEN LÂMA UYDURMUŞ*

1. Felek baht-ı siyâhım rengini aḥşama uydurmuş
Cefâ kaftanını kisbet gibi a° zâma uydurmuş
Kemâlât ehl-i âhem perdesin huddâma uydurmuş
Zen-i dünyâ bugün zülf-i kemendin dâma uydurmuş
Hezâr Rüstemleriñ kaddin elifken lâma uydurmuş
2. Yönüm döndürmüşem şimdi cihânıñ i° tibârından
Velâkin kesmezem ümidimi dostuñ didarından
Yol almış gâlibâ bād-ı kerem yârıñ diyarından
Getürdi çeşmime tütüyâyı dost pây-ı ğubârından
Bugün tabî° at-ı peykerşabâ eyyâma uydurmuş
3. Kemân ebrûların okyay gibi çatmış çatışdırmış
Perişân eylemiş ğisûların atmış atışdırmış
Kızarmış gül gibi ruhlar güler çaķmış çaķışdırmış
Harîr atlası eṭvârına pek ğâyet yakışdırmış
Libâsıñ rengi dostuñ rengini gülfâma uydurmuş

*A2105: 13b, 14a; BYEK 5290: 26b; A2385: 55a; İAKC: 50; K11360: 15b; NHO: 42a; FB: 17a; DŞ: 27, 28; İAK: 115, 116; FH: 34; MS: 137.

A.

1/2: a° zâma: ecsâma-DŞ; ecsâma-FH. // 1/3: âhem: dâ° im-BYEK5290 [1/2]. // 1/4: zen-i: zati-İAK. // bugün: büküp-BYEK5290, K11360, İAK, FH [1/4], MS. // dâma: dâra-DŞ. // 2/1: döndürmüşem: doldurmuşum-K11360; döndürmüşem-FB, İAK, FH. // 2/2: dostuñ: dosduñ-BYEK5290 [3/2]. // 2/3: gâlibâ bād-ı kerem: bād-ı kerem gâlibâ-FB. // bād-ı kerem: bād-ı şabâ-DŞ; bād-i sabâ-FH. // 2/4: getürdütütüyâyı: getirdi tutya-İAK, getirdi tütüyâyı-FH. // 2/5: peyker: yengi-BYEK5290; peyk-i-NHO, K11360, FB, DŞ. // tabî° at-ı peyker: tabiât peykini-İAK; tabiat peykini-FH; peykini tabî° at-MS. // 3/2: ğisûların: geysuların-İAK. // 3/3: güler: güle-BYEK5290 [3/2]; güller-FB; mey-i gülfâm-DŞ; mey-i gülfâm-FH. // ruhlar güler: rahlara gü-İAK. // 3/4: atlası: at as-İAK; atlas-FH. // pek ğâyet: begayet-K11360. // yakışdırmış: yanışdırmış-DŞ. // pek ğâyet yakışdırmış: gayet yatmış yakışdırmış-İAK, FH. // 3/5: libâsıñ rengi dostuñ rengin: libâsı rengini dost rengine-A2385. // rengini: rengi[ni]-K11360. // rengi dostuñ rengini: rengini dostum rengi-İAK. // rengini gülfâma: mey-i gülfâma-FH. //

B.

İAK metninin başında “Beşli” yazmaktadır.

C.

A2105, 4/5 14a’da; DŞ, 2. bend ve sonrası 28’de bulunmaktadır.

A2385, ilk bend 4 mısra olup tüm metinlerde bulunan 1/4 mısraı şiirde yer almamaktadır.

BYEK5290 metninin tüm bentlerinin 2. ve 3. Mısraları diğer tüm şiirlere göre sıralaması değişik hâldedir.

Mehmet Sarı, 4/5’in FH metninde bulunmadığını not etmiştir fakat bu mısra FH’de bulunmaktadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

4. Hikāyet-i dil-i nā-şādı diñlerseñ ez-in-cānib
 alenderlikle am  aşıklara her dem olur gā° lib
 Muḥālif rūzigār *Şem*°'m ziyāsın eylemiş gā° ib
 Şafā-i zevke dā° ir ok uzel söz söylemiş rāib
 Devām-ı  ömrünü devlet ile bayrama uydurmuş³⁹³

³⁹³ 4/1: diñlerseñ: dinler(i)señ-A2385; dinlersiñ-FB. // ez-in: ez-ti-DŞ; ezin-İAK. // 4/2: alenderlikle am  aşıklara: alenderlik am-ı  aşıkıñ-A2385. // am: [gam]-FH. // her dem olur: olur her dem-FB. // 4/3: eylemiş: eyledi-İAK. // 4/4: söz: söz(ler)-A2385. // söz söylemiş: sözler bulur-DŞ, FH. // 4/5: devām-ı  ömrünü: devamı ömrü[nü] devlet-İAK. // bayrama: (günün) bayrama-İAK.

262. BEYNEMİZDE PERDE VAR ZİRÂ GÖRÜNMEZ RŪY-I DOST*

1. Es ki gelsün ey şabā cānān elinden bŭy-ı dost
Beynemizde perde var zirā görünmez rŭy-ı dost
2. Ben ki Manşūr olmuşam dāra selāmım ...
Çeksün idilse rest gerdānıma kisve-i dost
3. Menba^c-ı ^c aşk āsitānında olan ^c arşalara
Cennet-i a^c lādan a^c lādır aña kŭy-ı dost
4. Hāyfā bŭlbŭl ötünmen ez-ḳadīm āvāzını
Mest-i lā-ya‘ḳıl idersemdevlet-idārāyı dost
5. Dönmesin şimden gerü (ey)Şem^cī me fanūs-ı felek
Çarḫa bir mihdır çaḳıldı ğamze-i cādū-yı dost

*A2385: 53b; BYEK5290: 5b.

A.

1/1: elinden: ilinden-BYEK5290.

1/2: beynemizde: aramızda-BYEK5290.

2/1: /.../-BYEK5290.

3/2: kŭy-ı: hŭy-ı-BYEK5290.

4/1: ötünmen: geçürmen-BYEK5290.

5/1: dönmesin: yanmasun-BYEK5290. // (ey) Şem^cī me: ey Şem^cī-BYEK5290.

B.

BYEK5290, “Şem^cī Baba Feryād” başlıklıdır.

C.

BYEK5290 2/1: /.../-mısraın yeri boş bırakıldığı bu şekilde gösterilmiştir. Muhtemelen kaynak kişi icra esnasında hatırlayamamış veya başka bir yazmadan istinsah ediliyorsa istinsah edilen metinde de eksik olduğundan müstensih yazamamıştır.

İlk kez okundu.

Fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilātün fā^c ilün

263. HÂRÂMDIR ZÜMRE-İ ERBÂB-I DİLLER ÇEŞMİNE UYKU*

1. Kıruldı ° aşk pazârı ğafil olma aç gözün yâ hû
Hârâmdır zümre-i erbâb-ı diller çeşmine uyku
2. Eger var ise sende zerre ° irfân-ı sa° âdetden
Temâşâ vahtidir faşl-ı bahâr ° ibretnümâdırbu
3. Yeşil atlas-ile cennet misâli yeryüzi tezyîn
Esen bād-ı hidâyet serviler tesbihi illâ hû
4. Benefşe lâle gül sünbül niyâzda yâsemîn çiğdem
Şuşamla erguvân nergiz karanfîl sıracık şebbû
5. Lisânınca ider maḥlûḳ olan tesbîḥ-i Yezdânı
MuğayirḤalıklıñ maḥluḳı gitmez emrine yek mû
6. Yine her bir nebādât eski ḳânûn üzre şâf dutmuş
Ḥudâ ° aşkına başın secdeden kaldırmamışdır şu
7. Seniñ başında *Şem°î* âteşinḳâlubelâdandır
Cemâlullâha nâ’ıl olmayınca eylemen ser-fû

*C159: 4a; K11360: 24a; İAKC: 96; İAKC: 176; FB: 38b, 39a; DŞ: 50; İAK: 67; FH: 65, 66; MS: 182, 183.

A.

1/1: ° aşk pazârı: pazârı aşk-İAK. //pazârı: bazârı-K11360, DŞ; bâzarı-FH. //1/2: uyku: uyḡu-DŞ; uyhu-FH. // 2/2: temâşâ vahtidir: tamaşa vaktidir-İAK. // ° ibretnümâdır: ibret nema dır-İAK. //bu: hû-DŞ; hû-FH. // 3/2: esen: eser-FB. //tesbihi: tesbihde-İAK, FH; tesbîhde-MS. // 4/1: benefşe: menefşe-K11360, FB; menekşe-DŞ, İAK, FH, MS. // yâsemîn: yâsemen-DŞ; yasemen-FH, yâsemen-MS. // 4/2: sıracık şebbû: sâde pür hoş bû-DŞ; sâde hoş bu-İAK; sâde pür şebbû-FH; sâde pür-hoş-bu-MS. // nergiz: nergis-K11360. // 6/1: nebādât: nebatat-İAK; nebatat-FH, nebâtât-MS. // ḳânûn üzre şâf dutmuş: kat üzre saf tutmuş-İAK, dutmuş: tutmuş-K11360, FB, DŞ; ḳaldırmamış hem su-MS. tutmuş-FH, MS. // 6/2: kaldırmamışdır şu: kaldırmamış hem şu-FB; kaldırmamış hem-şu-DŞ; kaldırmamış hemsû-FH. // 7/1:başıñda:başıñdaki-K11360, FB [6/1]; başıñdaki-DŞ; başıñdaki-İAK. // âteşin: âteş-K11360, FB [6/1], DŞ [6/1]; ateş-İAK [6/1], FH [6/1]; âteş-MS. // 7/2: ser-fû-(FB, DŞ): .../-C159; ser-fû-FB; DŞ; ser-fû-rû-FH; ser-fû-MS. // eylemen ser-fû: eylemek yok serfûr-İAK.

B.

C159, “Semâ°î” başlıklıdır. İAK, metnin başında “Divan” yazılıdır.

C.

FB, DŞ, İAK, FH, MS metinleri 6 beyit olup C159 ve K11360 şiirlerinin 5. beyitleri bu metinlerde yoktur.

FB, 7. beyit 39a’dadır.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

264. YÜZİ ÜSTÜNE DÜŞMİŞ HÂK-İ-PÂYİNE SÜRER YÜZ SU*

1. Cihānda Cennet-āsā görmeli ° ālī maḳāmdır bu
Yüzi üstüne düşmüş ḥāk-ipâyine sürer yüz şu
2. Gelür her rûzigār ādāb ile ider īmā
Seḥer vaḳtinde ṭurnalar oḳur ° aşḳ ile illā-hū
3. Daḫı devrān-ı dā° imle geçirsın müddet-i ° ömrin
İlāhī sāhibi dünyāda aṣlā görmesün ḳayḡū
4. Terennümleider feryādı bûlbûl açılur güller
Cihāna yayılur ° anber miṣālī rûz u ṣeb ḥoş-bū
5. Eger sen de dilerseñ *Şem°ī* dir tārīḫi tām bulmaḳ
Girüp bu ḳaşra māṣāllāḥ deyü Allāḥ için yā hū

*FB: 42b; İAKC: 97; İAKC: 158; DŞ: 51; İAK: 34; FH: 66; MS: 183.

A.

1/2: yüzi: yüz-İAK. // pâyine: pāye-DŞ; paye-İAK; pāye-FH.

2/1: ādāb ile: ḡidā bile-İAKC.

2/2: seḥer: sahar-İAK. // ṭurnalar: duranlar-İAK, turanlar-FH.

3/1: daḫı: dem-i-İAK.

4/1: ider-(İAKC, DŞ): (devrān) ider-FB, // feryādı: feryād-İAK. // (devrān) ider-DŞ, FH; eder-İAK.

4/2: rûz u ṣeb: roziṣep-İAK.

5/1: sen de: sende-İAK. // tām bulmaḳ: tam [bulmak]-İAK. // bulmaḳ: bu[ımaḳ]-DŞ; bul[mak]-FH.

5/2: deyü: deyin-İAK.

B.

İAK metninin başında “Kıt’a” yazılıdır.

C.

2/1: Mısra vezne göre eksiktir.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

265. ÇĀR-ÇEŞMİM KENDİME KENDİ DİYĀRIM DOĞRUSU*

1. ° Anderün-ı sîneden çıkdı şî° arım doğrusu
Yaz begim zerrîn kalemle yâdigârım doğrusu
İsterim sâyeñde ölüp ğurbet vaţanım olmasun
Çār-çeşmim kendime kendi diyārım doğrusu
2. Bāb-ı ° ālî semtine etdik efendim bir sefer
° İnd-i devletiñ olur lā-büd nüfusun mu'teber
Günde bir üç günde bir gelmezse senden bir haber
Ayda bir gelmeklige kalmaz kararım doğrusu
3. Nā-gehān hasret meyinden bir kadeh nüş eyledim
Mest-i lā-ya° kıl olup deryā gibi cüş eyledim
Çıkarup atlasları egnim ° abā-püş eyledim
Karalar giymek gelince iftiḥārım doğrusu
4. Allāh'a ısmarladım şaldım seni ben ğurbete
Ya nice şabreyliyem ° aşķ-ıla od-ı hasrete
Görmeden *Şem*° eger rüyıñ giderse ahrete
Āsitānın altına kazdır mezārım doğrusu

*C180: 56a; İAKC: 96; K1360: 23b, 24a; FB: 38b; DŞ: 50, 51; FH: 66; MS: 215.

A.

1/1: ° An: ğam-K11360; ân-FH, gam-MS. // doğrusu: toğrusı-K11360; toğrusu-FB, DŞ; toğrusu-İAKC. // doğrusu-FH, toğrusu-MS. // 1/2: begim: beyim-FH. // 1/3: ölüp: ol-FH. // 1/4: cār-ı çeşmim kendime: çeşmime oldı harām-K11360; çeşmim oldı-FB; cār-ı çeşmime oldı-FH; çeşmime oldı harām-MS. // çeşmim kendime: çeşmem-DŞ. // doğrusu: toğrusı-K11360; toğrusu-FB, DŞ; doğrusu-FH, toğrusu-MS. // 2/2: nüfusun: nüfuzıñ-K11360, FB; nüfusiñ-DŞ; nüfuzun-FH, nüfuzuñ-MS. // 2/4: doğrusu: toğrusu-K11360, FB, DŞ; doğrusu-FH, toğrusu-MS. // 3/4: karalar: kara[lar]-K11360. // doğrusu: toğrusu-K11360, FB, DŞ; doğrusu-FH, toğrusu-MS. // 4/2: şabreyliyem: sabreyliyen-FH. // doğrusu: toğrusu-K11360, FB, DŞ; doğrusu-FH, toğrusu-MS.

C.

K11360, 2/2 ve sonrası 24a'da; DŞ, 3/3 ve sonrası 51'de bulunmaktadır.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

266. İNTİSÂBİM İBTİDÂ EVLÂD-I MEVLÂNÂ'YA HÛ*

1. ° Arz-ı hâlim evvelâ evlâd-ı Mevlânâ'ya hû
İntisâbım ibtidâ evlâd-ı Mevlânâ'ya hû
2. Yalnız bir ben değil bende ne deñlü var ise
Eyleriz dâ' im du° â evlâd-ı Mevlânâ'ya hû
3. Heftkişver şâhına baş egdirir ecdâdına
Ser-firâz-ı evliyâ evlâd-ı Mevlânâ'ya hû
4. ° İyдиниñ kurbânyam dir her kime itsem su° âl
Biz de cân etdik fedâ evlâd-ı Mevlânâ'ya hû
5. Şırmadan tâc işlemiş âhu hüner ey *Şem°î* yâ
Tâc-ı cevherden sezâ evlâd-ı Mevlânâ'ya hû

*FB: 42a; İAKC: 96; K11360: 24a; DŞ: 50, İAK: 58; FH: 65; MS: 183.

A.

1/1: ° arz-ı hâlim: ° arzuḥâlim-DŞ; arzuhalim-İAK. // evlâd-ı: evlâdı-İAK. // 1/2: ibtidâ: evvela-İAKC. // intisâbım ibtidâ evlâd-ı: intisalim evvela evlâdı-İAK. //2/1: Yalnız ben değil ne denlü varsa eyleriz düa-İAK. // yalnız: yalunuz-DŞ. // yalnız bir ben: yalnız ben-FH. //2/2: eyleriz dâ' im du° â evlâd-ı: evliya nesli evlâdı-İAK. // du° â: du° â(lar)-K11360. // 3/1: heft: hefti-İAK. //şâhına: şahı-İAK; şâhını-FH. //egdirir: indirir-K11360. // ecdâdına: ecdâd-DŞ. //4/2: biz de cân etdik fedâ: aksın kanımız evladı-İAK. //fedâ: [fedâ]-FB. // 5/1: âhu: âh-ı-K11360.

B.

İAK metninin başında “Kalenderi” yazılıdır.

C.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

267. NAZAR KİL ° ĀŞK-ILA ĀYİNE-İ DEVRĀNA HŪ YĀ HŪ*

1. ..yolda toḃ idüp koy başıñı çevgāna hū yā hū
Nazar kıl ° āşk-ıla āyīne-i devrāna hū yā hū
2. Nuş(u)ret ° aks ider devrānı eflākden ḥaber vır kim
Size olsun cemī° -i zümre-i ° irfāna hū yā hū
3. Muḥabbet ḥāmeyle etdi taḥrīr kātib-i ḳudret
Çekildi ḳara ḥaṭlar defter-i dīvānahū yā hū
4. Ḳocaldım menzil-i maḳşūda irmekden beri ol dem
Dikerdim şāb iken alṭun ° ilm/° alem meydānahū yā hū
5. Meger kim ehli ḡıḋası olup iḥrāc ide bir bir
Döküldi dūr gibi şī° arımız ° ummāna hū yā hū
6. Yeterler ° aşḳ meyinden nūş idenler mest-i lā-ya° ḳıl
Varırlar baş açık yalın ayak dīvāna hū yā hū
7. Ḥudā maḥbūb-ı ḥalḳ eylemezden ° āşıḳın eyler
Yanar mı *Şem° ī* āteş virmese pervāne hū yā hū

*K11449: 23a.

B.

“Semā° ī” başlıklıdır.

C.

İlk kez okundu.

Mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün mefā° ilün

268. ŞİKEST OLSA ŞURÂHÎ SÂKÎLER PEYMÂNESİZ KALMAZ*

1. Kapatma ° âlemi vâ° ız cihân meyhânesiz kalmaz
Şikest olsa şurâhî sâkîler peymânesiz kalmaz
2. Şuda ° aksi görünce şüretin zâhid hâzer eyler
Dalar ° aşk bahırına ğavvâş olan dürdânesiz kalmaz
3. Boşandıysa eger zincîr-i ° aşkdan cümle mecnûnlar
Bize bâkî kalur dâr-ı şifâ dîvânesiz kalmaz
4. Huda rezzâk-ı ° âlemdir bu dem sâ° at bu sâ° atdır
Bulur taķsîmini lâ-büt degirmen dânesiz kalmaz
5. Kuru feryâd ile bülbül umar mı vuşlat-ı gülden
Yaķarsın başına ot Şem° 7yâ pervânesiz kalmaz

*TDKC3: 61; C92: 41a; C159: 6a; BYEKFM: 54b; BYEK5290: 22b; İAKC: 42; A2105: 11a; K11360: NHO: 40a; İAKC: 140; FB: 14b; DŞ: 24; İAK: 19; FH: 29; MS: 130, 131.

A.

1/1: kapatma ° âlemi: çıkup 7a° n eyleme-C92.

1/2: şurâhî sâkîler: şurâhîler sâkî-C92. // sâkîler: saķî de-C159.

2/2: dalar: 7alup-C92 [3/2]; dalup-BYEKFM [3/2]; 7alar-BYEK5290, A2105, NHO, K11360, FB, DŞ.

3/1: mecnûnlar: mecnun[lar]-C92 [4/1].

3/2: bize: biraz-C92 [4/2], C159 [4/2]; BYEKFM, BYEK5290, A2105, K11360, NHO, FB, İAK, MS.

4/1: ° âlemdir bu dem sâ° at bu sâ° atdır: ° âlem dem-be-dem sâ° at-be-sâ° atdır-C92 [2/1]; dem bu dem sâ° at bu sâ° at[dir]-C136 [2/1]; dem bu dem sâ° at bu sâ° at[dir]-BYEKFM [2/1]; gün-be-gün sâ° at bu sâ° atdır-BYEK5290 [2/1], A2105, NHO, K11360; gün-be-gün sâ° at bu sâ° at[dir]-FB; gün-be-gün sâ° at-be-sâ° at[dir]-DŞ; gübegün saâtbesaât-İAK; gün-be-gün saat-be-saat-FH; gün-be-gün sâ° at-be-sâ° atdır-MS.

4/2: bulur taķsîmini lâ-büt: virir ta ķismetin elbet-C92 [2/2]. // lâ-büt: kendüm-C136 [2/2], FB, DŞ; her dem-BYEK5290; kendim-A2105, NHO, K11360 // degirmen: deyirmen-BYEKFM.

5/1:umar mı vuşlat-ı: uşandı evşâf-ı-C92; umar mı: umañ mı-C159, BYEK5290, A2105, K11360, NHO, FB, MS; ummak mı-DŞ; usandı-FH.

B.

TDKC3, “Semâ° 7”; C92, “Ėazel-i Şem° 7” başlıklıdır.

3/2: biraz: bize-TDKC3 (çıkma).

İAK, metnin başında “Divan” yazılıdır.

C.

K11360, 5. beyit 14b’dedir.

Mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün mefâ° ilün

269. İKİ MĀH OLSA SEMĀDA NŪR-İ DIRAḤŞĀN OLMAZ*

1. Bir olur kişver-i dilde iki sulṭān olmaz
İki māh olsa semāda nūr-ı dıraḥşān olmaz
2. Hāriş-i dāne olanlar düşer āḥir dāme
Bekliyen bāb-ı ḡanā° atde peşimān olmaz
3. Sīm [ü] zer derdine düşmiş şā° im olan kātib
Yürimez ḡāme varaḡ üstüne fermān olmaz
4. Kimisi sükker-i ḡelvā ile ifṭāreyler
Kiminiñāb[ı] olur ammā nān[ı]olmaz
5. Yaḡ pirinḡ ḡahve duḡān laḡm ° asel manḡır hū
Derdimend *Şem°ī* gedā dir böyle Ramazān olmaz

*A2105: 11b; A2385: 5a; İAKC: 45; NHO: 40b; K11360: 14b; FB: 15a; DŞ: 24, 25; İAK: 98; FH: 30; MS: 132.

A.

1/2: dıraḥşān: raḡşān-FB; raḡşān-MS. // nūr-ı dıraḥşān: Nuru derahşan-İAK.

2/2: bāb-ı: babı-İAK. // ḡanā° atde: kanaatte-FH.

3/1: sīm [ü] zer: simüzer-İAK. // sīm [ü] zer derdine düşmiş şā° im olan: düşmüş ol sīm ile zer derdine dā° im-DŞ; düşmüş ol sīm ile zer derdine dāim-FH. // varaḡ: verak-İAK.

4/2: ammā nān[ı] olmaz: ammā olımaz nān olmaz-MS. // nān[ı] olmaz: nān olmaz olmaz-K11360.

5/1: ḡahve duḡān laḡm ° asel: laḡm ° asel ḡahve tütün-A2385. // laḡm: laḡim-FB; lahim-MS.

C.

MS: 4/2: “Kiminiñ āb olur ammā olımaz nān olmaz” şeklinde okumuştur fakat kaynak gösterdiği metinlerde mısranın bu şekilde olmadığı görülmüştür.

DŞ, 4. ve 5. beyitler 25’tedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

270. TÂ ELEST BEZMİNDEKİ İKRÂR-I MEVLÂNÂ'DAYIZ*

1. Biz maḳarr-ı evliyâ-ı şâr-ı Mevlânâ'dayız
Tâ elest bezmindeki ikrâr-ı Mevlânâ'dayız
2. Rahm-i mâderden açılmışdır delikler sînede
Ney gibi iñler âvâzı esrâr-ı Mevlânâ'dayız
3. Sikke-i ḳandîline ° âşıklar eyler baḫş-ı cân
Çillekeş dervişleriz dîdâr-ı Mevlânâ'dayız
4. Her ne deñlü var ise ° işyânımız maḡfûr olsa
Sâye-bân-ı sâye-i Hünkâr-ı Mevlânâ'dayız
5. Himmet-i fânusun altında bulunduñ *Şem°î* yâ
Ḥamd-i Yezdân idelim cîvâr-ı Mevlânâ'dayız

*C159: 9a; BYEK4242: 8b; PMKC1616: 10/1; A2385: 11a; A2105: 11a, 11b; İAKC: 44; K11360: 15a; NHO: 40a; FB: 14b, 15a; DŞ: 24; İAK: 47; FH: 30; MS: 131, 132.

A.

1/1: şâr-ı: şâh-ı-DŞ; şahı-İAK; şâh-ı-FH.

1/2: sinede: [c.k.]-A2385.

2/2: ney: nây-BYEK4242. // iñler: eyler-BYEK4242, A2105, K11360, NHO, FB, DŞ, FH, MS. // inler âvâzı: adı üzre-A2385; avaz ider-İAK.

3/1: sikke-i: tekke-i-C159, A2105, NHO, FB, DŞ, FH, MS; tekkesi-İAK. // sikke-i ḳandîline ° âşıklar eyler: saña cân fedâ eyleyen ° âşıklara-A2385.

4/1: maḡfûr: maḡfor-İAK. // olsa: olur-BYEK4242, A2105, K11360, NHO, FB, DŞ, FH, MS. // maḡfûr olsa: maḡ [c.k.]-A2385.

4/2: sâye-bân-ı sâye-i: (...) -BYEK4242.

5/1: bulundun: bulundum-FH. // Şem°î yâ: [c.k.]-A2385.

B.

İAK, metnin başında “Kalenderi” yazılıdır.

C.

A2105, 3. beyit ve sonrası 11b; FB, 2. beyit ve devamı 15a'da bulunmaktadır.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

271. MEY-İ MAHBŪB SEYR-İ DİLDÂR HER ZAMÂN EGLENCEMİZ*

1. Hāmdola peydā olur her yirde cān eglencemiz
Mey-i mahbūb seyr-i dildār her zamān eglencemiz
2. İrmemiş hadd-ibulūğa tıf-i mektebdır henüz
On iki on üç yaşında nev-civān eglencemiz
3. Yetişür tuhfe tuhfe günde bir meyvā virir
Bāğbānı oldığım tāze fidān eglencemiz
4. Sīm pāzular şamūr kaşın şırmadur gīsūları
Zülf-i perçem kākülü ° anber-feşān eglencemiz
5. Şem°ī° dir kırb-ı vişālinden yakın bu° d-ı firāk
Yadigārım yār kıılır āh [u] figān eglencemiz

*C46: 28a; C175: 49b; CU16: 95a; A2385: 62b; BYEK5290: 22b; A2105: 12a; İAKC: 46; K11360: 14b; NHO: 40b, 41a; FB: 15b; DŞ: 25; İAK: 179; FH: 31, 32; MS: 133.

A.

1/1: hāmd: (c.k) d-C175. // hāmd ola: hāmdullāh-CU. // olur: olup-CU. // 1/2: mey-i: meyl-i-CU. // zamān: yerde-CU. // 2/1: irmemiş: (ceyb) irmemiş-CU. // 2/2: nev-civān: bir civan-CU. // 3/1: yetişür: irişince-C175 [4/1]; (ceyb) irişincek-CU; yetişirse-BYEK5290. // 3/2: bāğbān: bağbahān-İAK. // bāğbānbāğbānı oldığım: bāğ (u) bānı n'oldığm-CU. // 4/1: pāzular: bāzular-C175 [3/1]; pāzū-A2105. // sīmpāzular: (ceyb) sīmebrūları-CU. // şamūr kaşın: hem samur kaş-FH. // 4/2: zülf-i perçem: (...) hoş bū kākülü-C175 [3/2]. // perçem: perçin-K11360; perçin(e)-NHO. // 5/1: Şem°ī° dir kırb-ı vişālinden: Şem°ī°yā kālbi ...liñden-CU. // vişālinden yakın bu° d-ı: vişālincūs idüp bād-ı-C175. // 5/2: yadigārım: [c.k]digārım-C175.

B.

CU, “Kāndil” başlıklıdır.

C.

C46, 3. beyit ve sonrası 28b'dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

272. ÇİLLE-KEŞ DERVİŞLERİZ KEŞRETDE VAHDET BEKLERİZ*

1. Şeyh-i kâmil t̃alibiz tekkeñde himmet bekleriz
Çille-keş dervîşleriz keşretde vaḥdet bekleriz
2. Sîne-i mecrûhumuz ḥālî degildir yâreden
Sākīyâ bimârîñiz derdiñle şerbet bekleriz
3. Eylemek maḳşûdımız şulṭâna icrâ-yı kemâl
Pehlivânız °arşa-i meydânda kisbet bekleriz
4. °Âşık-ı şādıklarız dīdâr-ı yâr müştākıyız
Şūfīler ḡannitmesün maḥşerde cennet bekleriz
5. Derd-i °aşkıñla bu Şem°î başına ḥâşır yaḡup
Ey şehinşâh-ı cihân bâbîñda kısmet bekleriz

*TDKC3: 21; BYEK4242: 11a; BYEK8359: 13a; C99: 83a, 83b; A2105: 11a; BYEK5290: 23a; İAKC: 43; İAKC: 170; K11360: 14b; NHO: 40a; FB: 14b; DŞ: 24; İAK: 48; FH: 29; MS: 131.

A.

1/1: kâmil-i kâmil-BYEK8359. // tekkeñde: tekkede-BYEK8359. // t̃alibiz tekkende: fenâlar tekkede-C99. // himmet: ḡizmet-A2105, NHO; ḡizmet-FB; ḡidmet-DŞ. // 1/2: dervîşleriz keşretde vaḥdet: dervîşüz rāḡında kesret-C99. // 2/2: şākīyâ bimârîñiz derdiñle: ... bīmārın iken dilde-C99. // bimârîñiz: vir bādemi-BYEK4242. // derdiñle: derd-ile-A2105, K113650, NHO, FB, DŞ; derdile-MS. // 3/1: şulṭâna: ol şaha-A2105, NHO, FB, DŞ. // 3/2: pehlivânız: pehlivânuz-C99. // 4/1: yâr müştākıyız: [yâre] [m]üştākuz-C99. // yâr müştākıyız: yâr(e) müştākıyız-BYEK4242; yâre müştāk(lar)ız-FB. // itmesün: itmesin (ki)-BYEK8359. // 5/1: derd-i: der ki-C99. // derd-i °aşkıñla: derdinle dünyâda-BYEK8359. // bu Şem°î: Şem°î'yâ-C99. // °aşkıñla bu Şem°î başına ḥâşır: °aşk-ile efendim Şem°î'yâ-A2105, NHO, FB; °aşkile efendim Şem°î'yâ-MS. // bu Şem°î başına: efendim Şem°î'yâ-BYEK5290; efendim başıma-K11360. // ḥâşır yaḡup: neler çeküp-BYEK8359. // 5/2: şehinşâh-ı: şeh-i şâh-ı-BYEK4242. // şehinşâh-ı cihân: şāḡım şāḡ-ı cihānda-C99. // şehinşâh-ı cihân bâbîñda: şāḡım şu cihānda belki-BYEK8359. // bâbîñda: pāyîñde-BYEK5290.

B.

TDKC3, “Ġazel”; BYEK8359, “Ġazel-i Şem°î”; C99, “Ġazel” ve İAKC: 170, “Ġoşma” başlıklıdır.

C.

C99, 2. beyit ve sonrası 83b'dedir.

Fā° ilātün fā° ilātün fā° ilātün fā° ilün

273. BÂĞ-I HÜSNÜŖZİNİT-İ FİRDEVİS-İ A° LÂDAN LEZİZ*

1. Dilberâ lâl-i lebin her dürlü meyvadan lezîz
Bâğ-ı hüsnüŖ zînet-i firdevs-i a° lâdan lezîz
2. Āsumân-āsâ beyâz gerdâna nağş etmiş felek
Birbirin Hindûlarıñ necm-i süreyyâdan lezîz
3. Derd-i ° aşkıñ yüklenen hamûş-ı ser-gerdâñlara
Serv-i kaddiñ sāyesi cennetde Tûbâdan lezîz
4. Hasretiñle yanmış âb-ı hayât kâr eylemez hem
Teşne-i bîmâra vuşlat cām-ı şaḥbâdan lezîz
5. Nîm-nigāhıñdan hezâr ° aşıklarıñ kām aldılar
Sîne-şâf olmuş seniñle cāh-ı dünyâdan lezîz
6. Bir de Eflâtûn vakit olsañ nedir ey Şem°î yâ
Sîm ü zerteshîr içün maḥbûba esmâdan lezîz

*K11449: 37a; A2385: 62a.

A.

2/1: Āsumân āsâ beyâz: Āsımân āsiyâ-bân-A2385.

4/1: eylemez hem-eylemez-A2385.

5/1: nigāhıñdan: nigāh[iñ]dan-A2385.

6/1: bir de: bir [de]-A2385.

C.

İlk kez okundu.

Fâ° ilâtûn fâ° ilâtûn fâ° ilâtûn fâ° ilün

SONUÇ

Kökleri Türkistan’da atılan Türk sözel edebiyatı ve kültürü, Türklerin göçer-evli hayat tarzına bağlı olarak oluşmuş ve yüzyıllar boyunca varlığını devam ettirmesini sağlayacak sağlam bir gelenek meydana getirmiştir. Değişiklik gösterebilen özellikleri, işlevleri ile toplum içinde ve kağanlar nezdinde saygın bir konuma ulaşan *ozan*, *baksı*, *oyun*, *şaman*, *kam* gibi ilk temsilcilere bağlı olarak ortaya çıkan “*ozan-baksı geleneği*” ise; icra, icracı, şiir, müzik ilişkisi bakımından XVI. yüzyılda teşekkül eden âşık tarzı şiir ve kültür geleneğinin ‘öncül form’unu oluşturmuştur.

İslamiyet’in kabulü ve coğrafya değişikliği ile kendi içinde değişim ve dönüşüm yaşayan Türk sözel edebiyatı, Türkistan’dan iletişim odakları vesilesi ile taşıdığı tüm kurumlar ve sosyokültürel yapılarla bu değişimleri köklü bir gelenek temeline oturtmuştur. Anonim edebiyat, âşık ve tekke tarzı kültür, edebiyat gelenekleri bu temel üzerine inşa edilmiş veya varlıklarını devam ettirmişlerdir.

İlham, tefekkür, hikmet özellikleri ile Türkistan’dan gelerek tarikatları etkisi altına almış ‘*korkut tipi odak*’, XI.-XIV. asırlarda tekkeler etrafında oluşturduğu egemen yapı ile ‘*tekke tarzı kültür geleneği*’ni meydana getirmiş; ata, dede, bâb, baba, hoca, abdal, emre, ahi, dâîve sonraları *âşık* şeklinde adlandırılan temsilcilere sahip olmuştur.

XVI. yüzyıl sonlarında, değişen coğrafya ve sosyokültürel yapı içinde, İstanbul’da açılan kahvehaneler merkez olmak üzere; ozanların, tekke ve ordu şairlerinin öncülüğünde teşekkül eden âşık tarzı kültür ve edebiyat geleneği, XVII. yüzyılda klasikleşen formlarıyla kendine has sistemli bir yapıya dönüşmüştür. Teşekkül ettiği asırdan itibaren sosyokültürel ortamın tesiri doğrultusunda ‘*merkez*’ ve ‘*çevre*’ eksenli bir gelişim süreci yaşayan âşık tarzı, bu çevrelerde çok sayıda temsilci yetiştirmiştir. Gelenek temsilcileri ise hak âşığından mülhem âşık unvanını almışlardır.

Âşık tarzı, ‘*merkez*’ de, Osmanlı İmparatorluğu’nun benimseyip önem verdiği medrese kurumu etrafında şekillenmiş ve şehir muhitine hâkim ‘*divan şiiri*’ geleneği ile tesirden etkileşime evrilen bir süreç yaşamıştır. ‘*Çevre*’de ise daha çok ozanlık geleneğine yakın, bozkır kültürüne ve eski inanç kalıplarına sahip görünüm sergileyen bir atmosferde varlığını devam ettirmiştir. Bu kültür muhitleri, XVI.

yüzyıldan başlayarak aynı gelenek üstüne bina olmuş iki farklı çevreden farklı özelliklere sahip temsilcilerin yetişmesine imkân vermiştir.

XIX. yüzyıl, âşık tarzı kültür geleneği için, gelenek ve yetiştirdiği temsilciler bakımından en güçlü dönem olmuştur. Bu yüzyılda İstanbul, âşıklar için sanatlarını icra etmek istedikleri bir merkez hâline gelmiş, *Tavukpazarı Cemiyet-i Âşıkanesi* adı altında bir araya gelen âşıklar, devletin desteği ile bir meslek grubuna dönüşmüşlerdir. Bu yüzyılda Cemiyet'e üye olan âşıklar, sistemin kendilerine sunduğu getiriler dâhilinde başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki kahvehanelerde fasıllar düzenlemiş ve bu fasıllar aracılığı ile halkın millî ve manevî duygularını tatmin mekanizması işlevini görmüştür.

Âşıklık geleneğinin en parlak dönemini yaşadığı zaman aralığı, İmparatorluğun bir taraftan toprak kayıpları vererek siyasi ve iktisadi anlamda güç kaybettiği, diğer taraftan kendi içinde birtakım sosyal sıkıntılar yaşadığı, dönemin getirilerine uyum sağlamada zorlandığı bir dönem olmuştur. Bu bağlamda İmparatorluk, kendi içyapısının ve Batı'nın tesiriyle birtakım ıslahatlar ve reformlar yapmış fakat bu süreçlerden etkili sonuçlar alamamıştır. Eski gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı, imparatorluk düzenini ayakta tutmaya çalışırken bir yandan Rusya gibi büyük devletlerle savaş hâlinindedir. Ayrıca isyanlar da devleti siyasi ve ekonomik anlamda yıpratmıştır. Özellikle askeri alanda III. Selim'le başlayan yenileşme hareketleri ve sonrasında II. Mahmud'un Osmanlı ordusunun büyük askerî gücü olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması (1826) İmparatorluğu sıkıntıya düşürmüştür. İmparatorluğun yaşadığı tüm bu süreçler, dönemin âşık tarzına geleneğin kurumlaşması bağlamında; âşıklarına ise muhteva sağlaması açısından tesir etmiştir. Dolayısıyla dönemin âşıklık geleneği incelenirken sosyokültürel yapı ve ülkenin durumunun birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Âşık Şem'i, böyle bir atmosferde, III. Mustafa ile II. Mahmud dönemi arasında yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili çelişkili bilgiler bulunmakla birlikte, kaynakların verdiği bilgiler ile hayatı arasında bağ kurulduğunda; doğumunun 1772-1773, ölümünün ise 1839-1841 yılları arasında gerçekleşmiş olduğu netlik kazanmıştır. Şem'i'nin asıl adı Ahmet'tir. Piresat Mahallesinde dünyaya gelen Şem'i'nin babası Helvacı Mehmed Ağa'dır. Döneminin ünlü helvacılarından olan Mehmed Ağa'nın dükkânı, konum olarak Konya şehir kültürünün tam göbeğindedir.

Günümüzde Alaaddin Tepesi olarak bilinen, Sultan II. Kılıçarslan Köşkü'nün bulunduğu alan ile Mevlânâ'nın türbesi arasında olan bu dükkânda çocukluğunu geçiren Şem'î, âşıklığa burada merak salmıştır.

Şem'î'nin düzenli bir eğitim aldığına dair elde bilgi bulunmamakla birlikte okuma yazma bildiği, şiirlerinde kullandığı dil, üslup, muhteva, şekil ve türlerden anlaşılmaktadır. O, gelenek eğitimini bir ustaya çırak olarak değil, geleneğin içinde icra ve icracıları gözlemlemek ve âşık fasıllarında sanatını icra etmek suretiyle almıştır. Âşık olmanın gerekleri arasında yer alan saz çalma irticalen söyleme özelliklerinin yanı sıra bâdeli âşık olduğu da bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Âşıklık yeteneğini kazanmasında, zayıf bir rivayet bulunmakla birlikte, bu rivayet bir rüya ve bade motifinin varlığını göstermemektedir. Mahlası, “irticalen şiir söylemeye yatkın ve düşkün olması, belirli bir tahsil görmemesine rağmen ince düşüncesi, zekâsı, hazırcevaplığı, esprileri, etrafındaki insanları aydınlatması ve örnek davranışları sebebiyle büyükleri tarafından” verilmiştir. *Derd-mend, kul, hacı, baba* kelimelerini Şem'î mahlasına ekleyerek kullandığı mahlasları ise söylediği şiirlerin bağlamına göre kendisinin tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Şem'î, bir ustaya bağlı olmadığı gibi kendine ait bir kol da oluşturmamıştır. Sürûrî'nin ustası olduğuna dair rivayetler bulunsa da gelenek açısından yapılan değerlendirmelerde iki âşık arasındaki ilişkinin etkileşimden öteye geçemediği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Şem'î'nin, kendi adı altında bir mektep/gelenek oluşturduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat yaşadığı dönemde Dertli, Sürûrî, Ülfeti ve Karamanlı Gufrani gibi âşıklarla bir arada bulunması, XVII. yüzyılın en önemli temsilcilerinden Âşık Ömer'in yetiştiği geleneğin bakiyesini iyi okuması, onun âşıklık geleneğinde kendini geliştirerek usta bir âşık olmasında katkı sağlayan etmenler olmuştur.

İcraya dayalı âşıklık sanatının, icra zeminleri de gelenek açısından son derece önemlidir. İstanbul merkezli kurularak yayılan kahvehane kültürü ve âşık fasılları, Anadolu'da da buna benzer yapılar ortaya çıkarmış ve bu yapılar İstanbul'daki yapıya benzer bir görünüm sergilemişlerdir. Konya'nın bu bağlamda farklı bir özellik gösterdiği düşünülmektedir. Çünkü İstanbul nasıl Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ise Konya da Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış, Türkistan'dan gelen göçlerle ticaret yollarının kesişiminde asırlarca kültür ve ilim merkezi olmuş bir

şehirdir. Dolayısıyla İstanbul'da görülen yapı ve yapılanmaların farklılaşan boyutlarıyla Konya'da da bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şem'i'nin yaşadığı dönemde, Konya'da iki kahvehane bulunmaktadır. Bu kahvehaneler; Türbe veya Türbeönü Kahvesi şeklinde anılan kahve ile Ayak veya Ayakçı Kahvesi'dir. Kaynaklarda Ayak/çı kahvesinden bahsedilse de burada âşık fasıllarının yapıldığına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Sözlü kaynaklar da bu kahvehanenin daha çok ayakçı adı verilen meslek grubunun toplandığı yerler olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla o dönem Konya'da ilk olarak Türbe/önü ve sonrasında yıkılarak genişletilen Sulu Kahve, âşıklık geleneğinin en önemli icra zemini olmuştur. Dertli, Konya'da bulunduğu süre içinde bu kahvehaneyi işletmiş ve Sulu Kahve'ye geçiş aşamasında da aynı işe devam etmiştir. Türbe/önü Kahvehanesi'nin genişletilmesinde Mevlevî Şeyhi Hemdem Çelebi'nin büyük katkısı olduğu anlaşılmaktadır. O, âşıkları himaye etmiş, sadece kahvehanede değil, kendi konağında düzenlediği şiir meclisleriyle fasıl ortamlarının devam etmesine ve âşıklarla Mevlevî musikişinasların bir arada icralar gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır.

Çalışmada âşık tarzı kültür geleneği, 'tarihî zemin', 'gelenek', 'icracı/âşık', 'söz/metin', 'musiki/ âşık musikisi' bağlamında hem genel hem de Konya âşıklık geleneği özelinde değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, Konya'nın 'merkez'de ve 'çevre'de sosyokültürel yapı ve yapılanmalara göre farklılık gösteren bir gelişim seyri yaşadığı görülmüştür. Geleneğin, özellikle müzikal anlamda görülen kendine has yapısı dikkat çekicidir. Nitekim bu yapı, Şem'i'nin şiirlerine de tesir etmiştir. Mevlevî müziğinin getirisi olduğu düşünülen, makamlardan enstrüman adlarına kadar müzikle ilgili bir çok kavram, onun şiir dünyasına muhteva zenginliği olarak yansımıştır.

Şem'i, Konya'da kahvehane, ağa-bey konakları, esnaf dükkânları gibi çeşitli ortamlarda uzun süre icralarda bulunduktan sonra dönemin pek çok âşığı gibi İstanbul'a gitmiştir. Eyüp'te bulunan âşıklar kahvesiyle başka kahvelerde fasıllara katılmış, şöhretini duyurmuştur. Şöhretinin yayılmasıyla ilk olarak III. Selim'in ve sonrasında II. Mahmud'un huzurunda şiirlerini icra etmiş ve padişahların dikkatini çekmiştir. Hayatında birkaç kere İstanbul'da bulunan Şem'i, padişahların taltifleri neticesinde tevdi etmeleriyle aşar memurluğu, su havalılığı (?) ve son olarak da çarşı

ağalığı görevlerini yapmıştır. Bir yandan helvacılık mesleğini devam ettirip aynı zamanda bu meslekleri de ifa eden Şem'î, yaşadığı süreçleri sanatına da aksettirmiştir. Özellikle çarşı ağalığı görevi, bugün dahi Konya'nın ilk Belediye Başkanı olarak anılmasını sağlamıştır. Bu görevle döneminin Konya esnafları arasında söz ve nüfuz sahibi olan Şem'î, sanatını icra etmede bu nüfuzun sağladığı imkânlardan da faydalanmayı bilmiştir. Kamuoyu oluşturma gücüne ulaşmış olan âşık, özellikle İmparatorluğun geçirdiği tüm önemli aşamalarda, sergilediği duruşla devlet yönetimiyle ters düşmemiş, aksine söylediği şiirlerle bir şair-patron ilişkisinin varlığının işaretlerini vermiştir.

Şem'î'nin Mevlevî olup olmadığı konusu da bugüne kadar tartışılmalıdır. Bazı araştırmacılar onun Mevlevî olduğunu belirtmişse de sadece şiirlerinden hareketle bu kanıya varmak mümkün değildir. Ayrıca sistemli bir tarikat olan Mevlevîliğin kurallarından da bunun doğru olmadığı anlaşılmakta, âşığın yetiştiği ortamdan etkilenmiş olmasının tabii bir durum olduğu düşünülmektedir. Ancak Şem'î'nin Mevlevî muhibbi olduğu söylenebilir. Ayrıca onun sayı bakımından en az Mevlevîlikle ilgili şiirleri kadar Bektaşilik etkisi görülen şiirleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla, Şem'î'nin şiirlerinden hareketle Mevlevî olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle âşık tarzı, icra merkezli bir gelenek olduğundan, şiirlerinin icra edildiği bağlamı, dinleyici kitlesinin durumunu göz önüne almayı gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı onun tarikat bağlantısı hakkında sadece bulunduğu, beslendiği ve sanatını icra ettiği ortamların tesiri dâhilinde yorumlar yapılabilir.

Şem'î'nin şiirlerinde görülen Mevlevîlik, Bektaşilik tarikatlarının, Alevîliğin tesirinin yanı sıra onun, ilk Türk tarikatı olan Yesevîliğin bilgi birikiminden de etkilendiği anlaşılmaktadır. Şiirlerinde, Melami, Kalenderî bir neş'enin varlığı da dikkat çekmektedir. Zira o, dünyanın geçici olduğunu anlatmada, dünyayı fena mertebesinde gören bir algıyı yansıtmıştır. Ayrıca onun bazı şiirlerindeki bilgiye ve akletmeye dair ifadeleri, Maturidilikle ilgili çıkarımlar yapılmasında da imkân vermektedir.

Şem'î'nin şiir dünyasında dinî-tasavvufî konular, önemli ölçüde yer kaplamaktadır. Özellikle tevhid, Allah aşkı onun bu konudaki şiirlerinin temelini teşkil etmektedir. İman, ahiret, ibadet konularının üzerinde dururken ayet ve

hadislere yer vererek düşüncelerini delillendirme yoluna gitmesi ‘tahkikî iman’a dair işaretler sunmaktadır. Dini konularda söylediği/yazdığı şiirlerde geniş bir bilgi birikimine sahip olduğu onun şiirlerinde kullandığı muhteva çeşitliliğinden anlaşılmaktadır. Allah aşkı, peygamber sevgisi, diğer peygamberlerin yaşadığı olaylar ile Allah’a ulaşma biçimleri bu tarz şiirlerinin temel örüntüsünü oluşturmaktadır. Bu örüntüyü aktarmada da tarikatlardan, Hurufilik sisteminin unsurlarından, sözel edebiyat ve divan edebiyatı geleneklerinin getirdiği muhteva çeşitliliğinden, unsurlardan faydalanmıştır.

Şem’î’nin yaşadığı ve kısa süreli bulunduğu sosyokültürel ortamların onun sanatına büyük tesiri olmuştur. Özellikle, şehir kültüründe yetişmiş bir âşık olması, âşıklık geleneğinin bu dönemde klasik edebiyatla olan etkileşiminin üst noktaya çıkması dolayısıyla, bu kültür ortamına hâkim olan klasik edebiyattan fazlasıyla etkilenmiştir. Şüphesiz, onun şiirlerinin büyük çoğunluğunu aruz vezniyle oluşturması, bir divan tertip etmesi, nazire geleneği çerçevesinde eserler vermesi bunun en önemli göstergeleridir. Âşık Şem’î’nin aruzlu şiirlerine bakıldığında onun gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde; 139 şiirinde *divan*, 58 şiirinde *semai*, 7 şiirinde *kalenderi* ve 2 şiirinde *selis* nazım şekillerini tercih ettiği görülmektedir. Şem’î, vezn-i aher ve satranç şekillerini kullanmamıştır. Şem’î’nin heceye nispeten yakın vezinleri seçmesi, şehir muhitlerinde bu tarz şiirlerin kahvehane merkezli âşık fasılları düzeninde bulunması, Şem’î’nin aktif şekilde kahvehane merkezli âşık fasıllarına katıldığını göstermektedir.

Âşık fasıllarına katılması, Şem’î’nin *birincil sözlü kültür ortamlarındaki* varlığının en önemli göstergesidir. Onun âşıklık sanatına başlamasından itibaren tüm süreçlerinde fasıl ortamlarının çok büyük yeri olmuştur. O, âşıklık geleneğinin icaplarını, kaidelerini, sözel edebiyatın bilgi birikimini hep bu icra ortamlarında edinmiş, bu ortamların sağladığı birikimleri şiirlerinde kullanmasını bilmiştir. Şem’î’nin, hece vezniyle söylediği 63 şiirin 14’ünü destanların oluşturması, destanlarında kullandığı konu çeşitliliği, bu ortamdaki güçlü varlığını gösteren en önemli delildir. Ayrıca şiirlerinin başka âşıklara, başka âşıkların/şairlerin şiirlerinin de kendisine mâl edilmesi yine sözlü kültür ortamındaki varlığına işaret etmektedir. Şem’î’nin saz çalmadaki başarısı, kendine ait ezgi kalıplarının daha sonra geleneksel

Konya ‘oturak’larında kullanılagelmesi de yine onun birincil sözlü kültür ortamındaki konumuna işaret etmektedir.

Âşıklık geleneğinin yazılı kültür ile olan ilişkisi yazının, matbaanın hayatın içinde kendine aktif yer edindiği dönemle ve âşıkların yetiştikleri kültür çevreleriyle bağlantılıdır. Şem’î’nin yaşadığı dönemde yazı olsa da âşıkların destanlarını bastırıp satarak geçim sağladıkları dönem, onun ölümünden sonraki zaman dilimine rastlamaktadır. Her ne kadar ulaşılamasa da müellif hattı divanının olması ve şiirlerinin çok sayıda cönk, mecmua gibi yazma eserlere kaydedilmesi onun yazılı kültür ortamıyla ilişkisini göstermektedir. Ayrıca taş baskı divanının ölümünden sonra defalarca basılması yine onun âşıklık sanatındaki gücünün yazılı kültür ortamından devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Şem’î’nin bu ortamla ilişkisi birincil sözlü kültür ortamındaki varlığının güçlü olmasına paralel bir seyir göstermiştir. Özellikle, şiirlerinin şiir meraklılarının beğenilerine göre şekillenen cönklere kaydedilmesi ve bu eserlerin sayıca çokluğu onun âşıklık sanatındaki gücüne ve konumuna işaret etmektedir.

Teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan elektronik kültür ortamında da Şem’î, gerek şiirleri gerek ezgileriyle yaşamaya devam etmektedir. Bazı türküleri TRT repertuvarına girmiş, plaklara kaydedilmiş, radyo programlarında ona yer verilmiştir. Ayrıca, son dönemde internet ortamında, onun Konya divanı gibi eserlerinin oturak meclislerindeki icrası sırasında çekilmiş videolarına, çeşitli internet sitelerinde hakkında yazılmış yazılara ve şiirlerine rastlanmaktadır. Bu bağlamda Şem’î’nin, bugün de yaşamaya ve yaşatılmaya devam ettiği görülmektedir.

Şem’î yaşadığı dönemde de sonrasında da Konya’nın en güçlü âşıklarından biri olmuştur. O, dinî tasavvufi konuların yanında insana dair tüm konularda söylediği şiirlerle dönemin sosyolojik yapısı hakkında ipuçları sunmuş ve aynı zamanda dönemin onun tanıklığında takip edilebilmesine imkân verecek şiirleriyle de sözel tarih yazımı ortam kaynaklarına da veri sağlamıştır.

Şem’î’nin dili kullanmadaki başarısı, kültür ortamlarındaki konumu şiirlerinin çok fazla yayılmasını sağlamıştır. Çalışmada, taranan yazma eserlerden tespit edilen 131 kaynakta, çeşitlenmeleriyle birlikte 1585 şiire ulaşılmıştır. Metinler kısmında bu şiirler tenkitli metne dönüştürülmüş ve çeşitlenmeler hariç, 16’sı sadece Latin kaynaklarda olmak üzere, 273 sabit metne ulaşılmıştır. Şem’î ile ilgili şimdiye kadar

hazırlanmış çalışmalarla yapılan mukayese sonucunda, bu şiirlerin 45'i ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Şem'î'nin şiirlerinin çok sayıda çeşitlenmiş olması onun sözlü, yazılı kültür ortamlarındaki güçlü konumunu ve özellikle âşıklık sanatında başarılı bir âşık olduğunu göstermektedir.

Âşık Şem'î'nin ve onun şiirlerinin sosyokültürel bağlamda incelenmesiyle farklı bir âşık monografisi oluşturulmuştur. Çalışmayla hem Şem'î'nin yaşadığı dönemin hem de Konya'nın o dönemdeki sosyokültürel atmosferi çizilmeye, dinî, siyasi, ekonomik hayatına, tarihine dair bir görünüm yakalanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ortaya çıkarılan yeni şiirlerle, Âşık Şem'î'nin ve âşıklık geleneğinin şiir külliyatına katkı sağlanmıştır.

DİZİN

HECELİ ŞİİRLER

1. Niceler irmedi bil ° Arafât'a
2. Dögüp kovma ile vazgelür şanma
3. Melek mi yaratmış hazret-i mevlâ
4. Turmaz mevce urur kapan kapana
5. Tekebbürlük itti uydu şeytana!
6. Eziyyet eylemez aşlâ insāna
7. Hemān hāk-i pāyiñ olmadır maṭlub
8. Emr ider cinnīler kırar önünde
9. Kendisin yapılmış bināsı nerde(n)
10. Kesretsüz kalmışuz meyḥānelerde
11. Bendeki gülşene bir nazar eyle
12. Hāk ide başında āşinān-ile
13. Bu cihānı n'eydelim *lā ilāhe illallāh*
14. Diyār-ı ğurbetde kapandı kaldı
15. Yedi kat göklere dıraḥşān oldu
16. Tevekkül babında mihman olmalı
17. Olmuşdık Ġāzi [Kadı] Paşa firārı
18. Begenmezler bizim eski ° abā° yı
19. Dürr-i meknūn söyler mestāne geldi
20. Cān içinde cānān ° Alī° dir ° Alī
21. Bizim hoş bir cismanımız değil mi
22. Gözletme cennet-i ° ālāda beni
23. Tek tutsa yasımı yār yüze beni
24. Degme bir güzele iner mi Şem° ĩ
25. Halka sū-i nazar ğıybetten el çek
26. Çok çekdim ölümden beter ayrılık
27. Nâdir gezer efkârı çok
28. Didim bayram mıdır söyledi yok yok
29. Gelindi ey evler yıkanım sen gel

30. Miḥneti yār ile erenlerden ol
31. Yüz biñ esrār vardır albinde mbhem
32. Amān dost Muhammed ° Alī aırdım
33. ° İydiñde revān-ı al an iderdim
34. Fuarā ulların hatırladır āhım
35. Naz-ıla efganım eker aqlarım
36. Yine bizde alır meydān
37. Zeyn-ider zemīni nevrz sulān
38. Cenk idelim senin ile bir zaman
39. ād Murād Ceyhn nehr-i Nīl'im ben
40. Divır birer birer dr danelerden
 - 40.1. Deır birer birer dr danelerden
41. Yār ° mr-i ayvānın mestānesinden
42. Her u..... a° lāda birsin
43. asret-i ıyāmet gndedir blbl
44. Anın da ayālī gelp urmasun
45. andım ki naālar nalamılar
46. Ezelden etdigi sitemkār olur
47. Mretteb tertīb olur fermānımız var
48. Ricāl-i gā° ibān mbhem beraber
49. Ma° ua arı badeler
50. Āirde eyledi serdār dimiler
51. ıd-ıla isterse urbāna gzler
52. Ben ° āıım dey da° vāy neyler
53. Amed didi dn āh-ı Kerem'dir
54. Dinleyin ihvan ibretle acı destanımız var
55. Aqlay aqlay ddi gidiyor
56. Mecnn Leylā'sını buld gidiyor
57. Nev-reste tıfl iken mmtāzelenmi
58. İder başına lābud od-ı ter-p
59. Uygun abāb ile yārāna dm
60. Nie oldur km-i Yezdān[1] seyr it

- 61. anā° at itmediñ elāl-kāra hey
- 62. Cefa olur amma safāsı olmaz
- 63. ° Arz-ı āl etme[g]e cesāret etmez

ARUZLU ŞİİRLER

- 64. Od-ı asretle yanar şimden gerü cān el-vedā°
- 65. İşte cānān iline oğrıldı rāhım el-vedā°
- 66. asretiñle dīdeler dōksün kıızıl an el-vedā°
- 67. Bir cānım var rāh-ı ° aşa oldu urbān ibtidā
- 68. Hamd ü şükrim resm-i a dīvāna yazdım ibtidā
- 69. Āsitānın(ı) eylesün minnetli bār-ı udā
- 70. Devām-ı ° ömr-i devletle süriñ devrān-ı Mevlānā
- 71. Merhem-içün yaradılmıştır cemī° -i enbiyā
- 72. Şāh-ı ubū'l-° ārifindir ser-firāz-ı evliyā
- 73. Bā-uuş oldur şefā° at āzini rūz-ı cezā
- 74. Ki zīrā dil virenler yetdiler bu yolda masūda
- 75. Yaratdı bunca malūın cemī° sīn kerem bil ha
- 76. Yok iken bu ° arş-ı kürsi levh-i alem ° arz-ı semā
- 77. Aldım bir iki pūse almasına Ecina
- 78. Pāye-i rif° at cihānda pūs-i dāmāndır bana
- 79. Düşmüşem ° aş barına leyl ü nehār olmaz bana
- 80. Bürūdet dursun gerek dāim baharla yaz bana
- 81. Çeşm-i mestiñ remzle süzdīñ merā oldı baa
- 82. O da mabūb-ı şadık bendeñizdir pūs-i dāmāna
- 83. Ehl-i diller nūş-ider ağıñ dimez miydim saa
- 84. azret-i Ādem gibi girseñ ezārān yaşına
- 85. Cān fedā yolunda cānānım dimez miydim saa
- 86. Destini ut mürşīdiñ burhānı sen senden ara
- 87. Alınmaz ° aş elinden iki ° ālem bir yaa olsa
- 88. Nātüvān oldum medār olsun direm meşreb bu ya
- 89. Ki zirā seng-i ār itmedir ahkām-ı Mevlā'ya

90. arışdı eşk-i eşmim nehre sıgmaz oldu deryāya
91. Reh-nümā oldu bu yolda bize bir ° āli-cenāb
92. Nūra doldırdı cihānı kıl(ın)dı rüyından seřāb
93. Sürer dergāhına yüz rızkların her ān diler yā Rab
94. Lāle sākī gezdirir elde adeş mülten řarāb
95. Ehl-i diller nūř ider řundukca sākī āfitāb
96. Zülmet-i şiddet řitālar gedı gül devri ğarīb
97. Ma° iyyet eyledi řeytān ile itdi beni mağlūb
98. Gözetmek kıymetiñ lāyık degil eski bahādan ge
99. Rızauullāha meyl it cennet-i bāğ-ı beķādan ge
100. Derd-i ° ařkıñla ocaldım nātūvānım řorma hī
101. Tıyup erbāb-ı diller ğuşşa-i ğamdan olur āzād
102. Cümle varım virdim almaz yine cān ister meded
103. Bir sūhanver idi kim ğüftarı kaldı dillerde
104. Bunca dılberler bunca can cānānların nerede
105. Her biri bir pāye bekler kūře-i tāvķānede
106. Bu ğālī ol sitemkāra niyāz it ğālīm ° arz eyle
107. Mūjde-i can etmek kadar geldi halāvet āleme
108. Bir a° īf murğız şığındık taķt-ı perr ü bālīne
109. Kirpigi tīr indirir ğökden şahanı örtmese
110. Leylā Hānım'a küllī kabāķat budur işte
111. Mübtelā olmak ne müşkil belādır enfiyeye
112. řarmasaydıñ başıma tekbīr-ile āteř peleng
113. Bize nisbet gider āğyār-ile zevķ [ü] řafāya āh
114. Sen de yan ey ° āřķān ğörmeñ ziyān aķřam sabāķ
115. Taķdı bir tağlı ° Acem başıma āteřden külāh
116. ° Arř-ı raķmānda olan nūr resmi andīl-i külāh
117. Meger senden ola luķf-ı ° ināyet yā Resūlallāh
118. Marīz oldum yetiřdir řerbetiñden yā Resūlallāh
119. Esīr-i ğurbetim zār [u] zelīlim yā Resūlallāh
120. Seniñçün ğalk olundı cümle ° ālem yā Resūlallāh
121. Yaz evvel řanıña *lebbeyke lebbeyk* oķu bismillah

122. Cevāhirler çıkan kânımda kaldı neyleyem eyvah
123. Çeküp de dalmayan bilmez ne bilsün sırr-ı esrârı
124. Bulur emtâ° -ı ° aşkım râyicin hünkâr bâzâr açdı
125. Cum° a mı yoksa didim ° aşkıñ kitâb açılmadı
126. Haber virmek mi maşşūdı güle ol tuhfe eş° arı
127. Disünler yükletdir derd-i ğam miñnet harîdârı
128. Ayağım kesmezem ben gūşe-i mey-hāneden ğayrı
129. Çaldı nefsin pâyiniñ altına aldı çinnedi
130. Rakib-i na-sezalar duyup belki kederlendi
131. Şems ile māha virir lâ-büd kesāfet āteşi
132. Perçem teliniñ her biri gūyā perî çengi
133. Dost ikliminiñ lālesiniñ tağı göründi
134. Mār [u] mūr vahş-i tūyūr bay [u] gedā sevdi seni
135. Ordı çekdi üstüñe varmağda İslām ° askeri
136. Bir didik kālū belāda dimeyiz Ğaffār iki
137. Derūnda sākî-i merdānesin gördiñ begendiñ mi
138. Çinî fānūs-ı fezāsında nihāndır Şem° ĩ
139. İder pervāneler geldikce cāndan hizmeti Şem° ĩ
140. Nefyedüp sürdüm başımdan erkânı minneti
141. Saykal-i kalb-i uşşak-ı hak kitab-ı mesnevi
142. Tab° i deñsiz ineñ ol urduğı kayaya baķ
143. Bende-i hās kullarıña bir uçdan lāle taķ
144. Sen anı taħrîr iderken yandı destiñde varaķ
145. Görinür ° āşıqlara vuşlat bulağı ayrılık
146. Demir kopdı ecel yelken ile kalmaktadır kayık
147. ° İzzetinden bellüdür bir kimseye itmek su° āl
148. Nesl-i evlādı-ı Resūldür halkınıñ itdim su° āl
149. Meyvedār olsun dırahtı bulmasun aşla zevāl
150. Çār ferişte Tañrı° nıñ ikrāyı dördür beş degil
151. Nokta-i sevdā yā fülful ikiden hālî degil
152. Yakma firķat āteşine çeşm-i zārım küsme gel
153. Sensiz ārām eylemez didemde uyku gitme gel

154. Çok sehāb altında tırma meh-likā cevır etme gel
155. Ey dil safacûş olup maksadı aksaya gel
156. Tîr-i ° aşkıñ hasta cismime devādır bilmiş ol
157. İt ° amel irkeb-i cümle hazā budur Mevlā'ya yol
158. Derd bî- dermāndeyim Loḳmān'a geldim yā Resûl
159. Görmegi ârzûlarım çeşmim[e] hâb oldu ḫarām
160. İşte Beytullāh budur bâb-ı selāma vir selam
161. Āsitān-ı devletiñ firdevs-i a° lâ es-selām
162. Cām-ı mey oldu şikest işret tamām oldu tamām
163. Ez-ḳadīm āzād ḳabûl etmez ḡulāmım ah nidem
164. Naşīb olmazsa vuşlat durmasun ḳan ağlasun didem
165. Ḳuluniñ ḡünāhı var ise afv it ... maḡrûr dımem
166. Maḡrûr olma yaradan Yezdān'a ḳurbān olduğım
167. Çekildim çille-yi ḡam tekkesinde şimdi mihmānım
168. Dām-ı ḡurbetde esîr oldum vaṭān ârzûlarım
169. Belki eyler bir devā Loḳmān'a yol vir varayım
170. 'Aşḳ virdi düzen seyre āhenk sîned e sâzım
171. Şalā itdim cemî° -i ehl-i bazāra beḡendirdim
172. Derûnında hezār peydā idindi süfteni çeşmim
173. İftirā-yı irtikāb itdim de tuḡyān eyledim
174. Her umûrumda derim ben dā° imā Allāh kerim
175. Leb(i)mize devr-i dürüst dilber dudaḡı bir kesim
176. Nişār eyler ° aşıklara zer ü sîm
177. Beni kendüye ḡayrān eyledi bilmem ne ḡāl oldum
178. Daḡı vazgelmemiş eski (i)tdigi cevır [ü]cefālardan
179. Genc açılmaz şol ḡöñülde tā ki pür nûr olmadan
180. ° İnāyet kenzin açdı ḳullara bir bir ider iḡsān
181. Şafā-yı ḡatırıñ vezninde zerre(ce) gelmesün noḡşān
182. Medḡin eyler erbāb-ı diller dāstān
183. Görmegi dā° im münācāt eylerim Allāh'a ben
184. Ḥamd iderdim sîned daḡıñ hezār olduḡca ben
185. Ḳazārā sehv-ile sürc-i lisān olduysa kemterden

186. Çekmesin mi sâķīler destin daha peymāneden
187. İntisāb itdiñ Һuşūsā şāh-ı Mevlānā'ya sen
188. Ey deli dīvāne gönlüm Һaddiñi bildiñ mi sen
189. Şad-hezār ° aşık-ları ° ıydiñde ķurbān eyleyen
190. Ene'l-*Haķ* sırrına vāķıf olanlar virdiler cānın
191. Didiler tutma ķoy ey ° aşık-ı rūsvā eteğın
192. Şevābıñla Һola mīzān Rabbü'l-° ālemīn
193. Dürr-i meknūna yazarlar şı° rīmiñ her danesin
194. Cefā taşıyla yarıñ başımı cāndan uşandırdıñ
195. Seniñ-çün çekdigim sevdā-yı ° aşkı çekmedi Mecnūn
196. Olma ey dīvāne dil dünyāda nefsiñ dāyesi
197. Didim her kim sebep oldıysa anlar berħudār olsun
198. İçerse lebleriñ ķanım efendim nūş-ı cān olsun
199. Yalıñız Manşūr çıkup berdāra da° vālanmasun
200. Meyi sākīniñ elinden içelüm nūr olsun
201. Bāğ-ı hūsnuñ meyvesi olsun zehī Һām olmasın
202. Ne ķoyduñ ķuvvetim ne i° tibārım aldıñ ağlatdıñ
203. Meger dem içmeden mestāne maħmūr olduğuiñ
204. Tūtiyādır çeşm-i ° uşşāka ğubārı Burşa'nıñ
205. Gökden ° anķā indirir dā° im şehānı Konya'nıñ
- 205.1. Bārığāh-ı evliyādır çevre yanı Konya'nıñ
206. Da° vet itmiş dostuna ögmüş havāsı Konya'nıñ
207. ° Aşık-ı şādık-larız biz evvelā bayramlaşıñ
208. Sar deyü āteş pelenk başıma kisbet virmediñ
209. Kendi bīmārım deyü bir kāse şerbet virmediñ
210. İstemem ta° mīriñi mi° mār seniñ olsun senin
211. Vaş olunmaz dil ile zevķ ü şafāsı Sille'nıñ
212. Kāydol yūri var deftere tekrār unutulduñ
213. İş mi çalışması tırnağı ķalınca bülbulüñ
214. Hayr [u] şerrin eksigin maħşerde var fermān açar
215. Çüş-ı dilber bād-ı ° aşkıñ tūtiyāsından kaçar
216. Hicābından sürāķi ditrer elde sāz kemān ağlar

217. Gözüm yaşıyla evrāk üstüne derdim yazan ağlar
 218. Nice feryād etmeyem gül yüzli yārim aldılar
 219. Toğrılık da° vāsı eylerken yābāna atdılar
 220. Tālib-i dünyā olanlar şöhret-i şānın arar
 221. Zāhidā şanma müfessirler cevābından çıkar
 222. ° Aceb mi bülbüle keşf etmek esrār
 223. Tuḥfedir eş° arımı redd-itme eyle i° tibār
 224. Hürmetin-çün yaradıldı cümle eşyā ki ne var
 225. Didi zāhirde mi ° aşık didi iḥfāda yangın var
 226. *Lā fetā illā ° Ali lā seyf-e illā Zülfeḳār*
 227. Düşürir ḥāmī tamā° a biñle altını geçer
 228. Mürur eylerken bir elem gelir adınca keder
 229. Olur elbetde pīrim her ne ise çekme keder
 230. Varlığından soyunur ° uryān olur Bektaşiler
 231. Baş eg hemān aḡyāra ne dirlerse disünler
 232. Oğunsun bendeler ḥaḳḳında ol(an) fermānı görsünler
 233. Uğrın uğrın ok atar kaşı kemān oynar güler
 234. Yıkıldılar dil kaşrını ḥāk-ile yeksān itdiler
 235. Küşād olmaklıḡa ḳalbim siyāhī āfitāb ister
 236. Ne ḥūnīdir güzel sāḳī ki baḡrımdan kebāb ister
 237. Ḥil° at-i şūfī bürünmüş bir ° aẓīm düşmān gezer
 238. Dā'imā yüksek uçarsıñ meşrebiñ ° anḳā mıdır
 239. Gerçi bir ṭorlaḳdır ammā ° ālemiñ ḳallaşıdır
 240. O tāc-ı rif° ate pervāneler çokdañ mülazımdır
 241. Cān seni görmeklige ḳılmaz ḳarār üç günde bir
 242. Sendeki muzmer su'ālin her cevābı bendedir
 243. Muḳbil-i rüz-ı cezā ° āli-i sāfil birdir
 244. Niḡāhiñ cāna ḳaşd eyler ° aceb fettān mısıñ kāfir
 245. Söyleyen kim söyleden kim ° aşḳ nedir sevdā nedir
 246. Ḳurulur pāzar-ı ° aşḳ cevher bahāsın gösterir
 247. Görmemiş çarşū pāzār endāze mīzān gösterdür
 248. İmtihān olmaklıḡa ḥasm-ile kisbet gezdirir

249. Yolladı imdādıma kendim yine Rabbü'l-ğafūr
 250. Hedef-i seyfle cevāb-ı ° adāya her ...istenir
 251. Muṭribiñ sāz sākīniñ destinde pūr cām istenir
 252. Kaşr-ı iḳbāl-i mürüvvet kânınıñ ābād olur
 253. Irġanursa bir teli rüyunda dünyā şarşılır
 254. Anlarıñ cerrāhı her bir yāreye merhem bilür
 255. Tāc-ı ° izzetdir biliñ ° ālāya fes ednāya fes
 256. Sen degilmiñ Hālıķıñ inkār iden murdār nefis
 257. Teraḳḳī bulmada günden güne zevḳ [ü] şafā meclis
 258. Dehr içinde var mıdır bir sīne püryān olmamış
 259. Nedir maḳşūdı bilmem birbirine ittişāl eĝmiş
 260. Sükkerin elfāza mānendi baldır ḥelvā-fürüş
 261. Hezār Rüstemleriñ ḳaddin elifken lāma uydurmuş
 262. Beynemizde perde var zīrā görünmez rüy-ı dost
 263. Hārāmdır zümre-i erbāb-ı diller çeşmine uyḳu
 264. Yüzi üstüne düşmiş ḥāk-i pāyine sürer yüz su
 265. Çār-çeşmim kendime kendi diyārım doğrusu
 266. İntisābım ibtidā evlād-ı Mevlānā'ya hū
 267. Naẓar ḳıl ° āşḳ-ıla āyīne-i devrāna hū yā hū
 268. Şikest olsa şurāḥī sākīler peymānesiz ḳalmaz
 269. İki māh olsa semāda nūr-ı dıraḥşān olmaz
 270. Tā elest bezmindeki iḳrār-ı Mevlānā'dayız
 271. Mey-i mahbūb seyr-i dildār her zamān eĝlencemiz
 272. Çille-keş dervīşleriz kesretde vaḥdet bekleriz
 273. Bāĝ-ı hüsnüñ zīnet-i firdevs-i a° lādan lezīz

EKLER

Ek-1.Âşık Şem'î'ye mal edilen Prizrenli Şem'î'nin Şiiri

IRĖANURSA BİR TELİ RŪYUNDA DŪNYĀ ŞARSILUR*

1. Esme ey bād-ı sabā zŭlf-i dīl-ārā şarşılur
İrĖanursa bir teli rŭyunda dŭnyā şarşılur
2. Çıkmasun arzu çeken ° aşıkların āhı göge
Bāb-ı cennet feth-olur đarb-ile tŭba şarşılur
3. Sevdigim başsa kadem rŭy-i zemīn titrer tŭrur
Bir ° aẓīm hengām olur bi'l-cŭmle eşyā şarşılur
4. Nīm nigāh ile iner yeryŭzine şems ũ kamer
Nuhfelek rakşa girince ° arş-ı ° ālā şarşılur
5. Gŏrdi mĀ° nāsında bir kerre ĥayālin Şem° ī'yā
Lerze dŭşdi cismine cĀnın da ĥālā şarşılur

*CU11: 31a; AD19: 89b; AK50: 12a; AK60: 23a; K11449: 61b; MFKC3: 1b; C43: 7a; C180: 43b; A2385: 2a; FB: 7a.

Ek-2. Niyâzi'nin Âşık Şem'î'nin Şiirine Yazdığı Tahmis

TAHMİS BE-ĞAZEL-İ ŞEM'Î³⁹⁴

1. Kālehā-yı feyz için bāzār-ı Mevlānā'dayız
 Ğam şatup ° aşk alurız çün kār-ı Mevlānā'dayız
 Neş° e-yāb-ı dilleriz dūr-bār-ı Mevlānā'dayız
 Biz maḳarr-ı evliya sālār-ı Mevlānā'dayız
 Tā elest bezmindeki iḳrār-ı Mevlānā'dayız
2. Gördi naḳşın çeşm-i cān bu ° ālem-i āyinede
 Bilmedi zāhid anıñ mihri ne de ayı ne de
 On iki sūrāḥ-ı cismi anlamaz tā-kīnede
 Raḥm-ı māderden açılmışdır dellikler sinede
 Ney gibi dem-sāz olur esrār-ı Mevlāna'dayız
3. Tekye-i pūr feyzine ḥasret çeker ger ins ü cān
 Rütbe-i fi'l-lāhına hep reşk ider Kerrūbiyān
 Ḳubbe-i ° ālemde yandırmış fitil-i ° aşk hemān
 Sikke-i ḳandīline ° āşıklar eyler baḥş-ı cān
 Çille-keş dervişleriz dīdār-ı Mevlāna'dayız
4. Hāk-i pāyin bekleyen ezher cihet ma° mūr olur
 Nūş iden mīnā-yı ° aşkından hemān maḥmūr olur
 Dest-i nefsendengirībānıñ alur mesrūr olur
 Her ne deñlü var ise ° işyānımız maḡfūr olur
 Sāye-bān-ı saye-i Hünkār-ı Mevlāna'dayız
5. Dār-ı dilde toḡdı envār-ı füyūzāt-ı şehā
 Ey Niyāzī ḳurtarır dāreynde bulduñ reh-nümā
 Zulmet-i rāh-ı va° idde şu° le-dār olur saña
 Himmet-i fānūsı altında bulunduñ Şem'î'yā
 Şükr-i Yezdān idelim civār-ı Mevlāna'dayız

³⁹⁴ Bu şiir, aşağıda yer alan metinden aktarılmıştır.

Ek-2.1. Niyâzi'nin Âşık Şem'i'nin Şiirine Yazdığı Tahmis-Metin

تحمیسی بفضل شعی	
کمالهای فیه ایچونه یازار مولانادرین	غم صاقوب عشقه آلوده یوزجوکار مولانادرین
نشه یاب دلیز دربار مولانادرین	یز مقر اولیا سالار مولانادرین
ناالت بزمده کی اقرار مولانادرین	
کوردی نقیه چشم جانہ بو عالم آینه ده	بیامری زاهد اندک مدینه ده آئی نه ده
اولدایکی سوراخ جسمی اکلنر ناکینه ده	رحم مادرده آجیتمده دلیکدرینه ده
فی یکی دمنار اولور اسرار مولانادرین	
تیکه ریخته صرت جگر کرائی وجانه	رنه فی اللہ نه هب شیک ایدر کویانه
قبه عالمده یاندر مسه قیق عشقه همامه	سکه قذیفه عاشق ایدر بخسه جانہ
جتم کسه درویدیز دیدار مولانادرین	
خاکیا به بکلیانه ازهر جیت معور اولور	نوسه ایدر مینای عقده همتا مخور اولور
دست نغمده کربانک آلوده سرور اولور	همنه دکلور وایسم عجب ایز مغمور اولور
سایابه سایه خنکار مولانادرین	
دار دله طوغدی انوار فیوضاتی سیرا	ای نیازی قورتارار دایندره بولونک همتا
طاعت راه وعید ده تعهد دار اولور سکا	هت فخری الله بولونک سحیا
تسکینر دانه ایدر لم حور مولانادرین	

Ek-3. Şem'î'nin Tanzir Ettiği Düşünülen Nedim'in Şiiri³⁹⁵

1. Tahammül mülkünü yıkdın Hülâgû Han mısın kâfir
Amân dünyâyı yakdın âteş-i sûzan mısın kâfir
2. Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
Belâsin ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir
3. Ne ma' nî gösterir dūşundaki ol âteşin atlas
Ki ya' ni şu' le-i cân-sûz-ı hüsn ü ân mısın kâfir
4. Nedir bu gizli gizli âhlar çâk-ı girîbânlar
Aceb bir şûha sen de âşık-ı nâlan mısın kâfir
5. Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler
Nesin sen doğru söyle cân mısın cânan mısın kâfir
6. Şarâb-ı âteşinin keyfi rûyun şu' lelendirmiş
Bu hâletle çerâğ-ı meclis-i mestân mısın kâfir
7. Niçün sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellâya
Meger sen dahı kendi hüsnüne hayran mısın kâfir
8. Nedîm-i zârı bir kâfir esîr etmiş işitmişdim
Sen ol cellâd-ı dîn düşmen-i îman mısın kâfir

(Macit, 2017: 41. şiir).

³⁹⁵ Âşık Şem'î'nin aynı redifli şiiri için bk. 230. şiir.

Şem'î'nin şiirinin Nedim'in bu gazeline nazireolduğunu Cahit Öztelli dile getirmiş fakat bu hususta bilgi vermemiştir (1953: 739). Nedim'in şiiri sekiz, Şem'î'nin beş beyittir. XVIII. yüzyıl dîvân şairi olan Nedim'in bu şiirinin meşhur olduğu ve yaşadığı dönem itibarıyla da diğer dîvân şarilerine göre daha sade bir Türkçe kullandığı göz önüne alındığında bu şiirin tanzir edilmiş olması şaşırtıcı değildir.

Ek-4. Kayserili Rûzî'nin Şem'î'nin “Ben °Āşıkım Deyü Da° Vâyı Neyler”³⁹⁶ şiirini Tanzir Ettiği Şiiri

“MĀSĪVĀYI DĀR-I FENĀYI NEYLER

1. Āsitān-ı ° aşka girse bir ādem
Dehr içre rütbe-yi bālāyı neyler
“Men ° aref” sırrına vākıf olanlar
Māsivāyı dār-ı fenāyı neyler
2. Biz ° aşk ile olduk miskīn ü aḥḳar
Sen de geç riyādan zāhid-i bed-ḥar
Nefis ile mu° āmele iden er
İmtihān-ı merd-i da° vāyı neyler
3. İktidā-yı ° aşkdır Rūzî-yi gedā
Ṭa° n itme bī-hūde ey zūhd-i riyā
° Āşık-ı şādıklar [da] Mecnūn-āsā
Maḳşūdı Mevlā'dır Leylā'yı neyler” (Çapraz, 2015: 507)

³⁹⁶ Şem'î'nin şiiri için çalışma içinde bk. 52. no.lu şiir.

Ek-5.Doğan Kaya'nın Aktardığı Orijinallerine Ulaşılamayan Metinler

1. BEGENMEZLER BİZİM ESKİ ABÂYT*

1. Şimdiki dilberler yüze güler mi
Sevmezler gedâyı ararlar bayı
Onlar atlas libas kemhâ giyerler
Begenmezler bizim eski abâyı
2. Dilberler gerdanında benler râkı
Bu dünya kimseye kalmıyor bâki
Mevlâ'yı seversen mey verin sâki
Sıramız geldikçe kesme çabayı
3. Cemâlin ay olmuş nûr-ı münevver
Medet bize senden ey ganî settâr
Başına döndüğüm gül yüzlü dilber
Çıkarma gönlünden Şem'î Baba'yı

*DK7: 113, 114.

B.

Metnin başında “Şem'î Baba” yazdığı anlaşılmaktadır.

C.

2. dörtlük ve sonrasının 114'te olduğu anlaşılmaktadır.

2. GERÇİ BİR TARLAKTIR AMA ÂLEMİN KALLEŞİDİR*

1. Bir tıfl-ı nevres fidan gördüm bugün Bektaşidir
Gözler görmemiş cihānda on üç on dört yaşıdır
Sihir ile bend iylemiştir çeşm-i cud-ı âlemi
Gerçi bir tarlaktır ama âlemin kalleşidir
2. Muntazır teşrifine anın hezar bî-çâreler
Payine düşmüş yatur şol âşık-ı âvâreler
İltifatla benim nigâh itse sarar bin yareler
Kirpiğiyiz kazayı kadere keman-ı kaşdır
3. Destine almış abanozdan üzengi keşkürü
Meth ider avaz ile meydanda nām-ı Haydar'ı
Saf be-saf düzmüş beyaz gerdana hind ü teşkiri
Leşkeri ser asker oldu Şâh-ı teslim taşdır
4. Her makâma âşinadır okumuş ilm-i usûl
Bende oldum ben bana etmez mi ol Şâh-ı kabul
Dergâhında Şem'i'yi nola gulâm etseydi ol
Bu hüsün anda iken çok dervişe taş taşıtır

*DK12: 3, 4.

B.

“Der Nutk-ı Şem'i” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

C.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

3. NURLU MEFTUN SÖYLER MESTÂNE GELDİ*

1. Bir dilber
Gülerek meclis-i zindana geldi
Nûş etmiş bade-i bezm-i âsitan
Nurlu meftun söyler mestâne geldi
2. Hele şehd ile şerbettir sözü
Çarh-ı felek gibi cûş eder gözü
Sürüden ayrılmış bir körpe kuzu
Tekke-i şeyh içre kurbanı geldi
3. Mevlam bu devleti her kula vermez
Bir gece misafir yarına kalmaz
Bir girdi destime bir dahi girmez
Öyle Şem'î gedâ pervâne geldi

*DK19: 75, 127.

4. İSTİÂN-I İZZETİN FİRDEVSİ ÂLÂ ESSELAM*

1. İki âlem serveri mahbub-ı Mevlâ esselam
İstiân-ı izzetin fırdevsi âlâ esselam
2. Gelmesem âleme gelmezdi halife adem
Al selamım severim dünya vü ukba esselam
3. Lale taktı boynuna yalvargeldi babana
Yığıldı cürmüm yavarır indide hâlâ esselam
4. Ravza-i pakinde vardır amanım benim
Aşkın hâki derde hasretle nev-tutiya esselam
5. Kendi nurundan halk etti mahbub eyledi
Enbiyalardan kılıp kadrini âlâ esselam
6. Hacı Şem'î kulunu zulmette koma ey habib
Nur-ı aşkınla چراغın eyle ehibba esselam

*DK19: 141.

C.

Fâ° ilâtün fâ° lâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

5. TİĞ-İ CÜVAR İLE SED PARE KILARSA PARENİM*

1. Razıyam her ne ederse bana server-i semenim
Tığ-i cüvar ile sed pare kılarsa parenim
2. Hülle-i cennet olursa çekeyim çek edeyim
Dam-ı vuslatta bana hail olur pirehenim
3. Tak beni sülf-i dila berdâr ile
Çekeyim padişahım kendi elimle resenim
4. Duyamaz girsem eğer nur-i zaifin gözüne
Ey Süleyman zaman şöyle hayal oldu tenim
5. Şem'î'yem kuşe-i meyhane devrim feleğe
Gülşenin ağı eremeden yektir vatanın

*DK47; DK19; DK22.

C.

Fâ' ilātün fâ' ilātün fâ' ilātün fâ' ilün

6. EHL-İ DİLLER NÜŞ EDER SUNDUKÇA SÂKÎ ÂFİTÂB*

1. Eşk-i çeşm-i âşikan her bezme mahremdir sezâ
Ehl-i diller nûş eder sundukça sâkî âfitâb
2. Lezzetinden anlamaz vermen sakın zâhidlere
Olmamış hâli ziyân koynuna koymuştur kitap
3. Lâleler güller anın şermiyle bulmuş i'tibar
Hâtem-i cûd-ı sehâyı mât eder âli cenâb
4. Öyle bir ateş-i tabiatı vezir-i âlişân
Erdiği mensubda koymaz gussa gam asla hicâb
5. Dediler destinde destûr-ı mükerrem emri var
Nakkar-u tanbur ney ü santur keman ağlar rübâb
6. Ateş-i aşkla mey irâd ile olmuş çerağ
İftihar ile yanar Şem'î kulun hâli harab

*DK32: 94.

B.

“Dîvân” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

C.

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

7. DİYAR-I GURBETTE KAPANDI KALDI*

1. Murg-ı dili âvaresiz ne hikmet
Kafes-i mihnette kapandı kaldı
Gittiler hünkâra biraz mübtela
Diyar-ı gurbette kapandı kaldı
2. Dâm oldu pâyna dâne-i kısmet
Meclis-i gafvârda bilmem ne hikmet
Galiba cânândan bulmadı neş'et
Divân-ı sultanda kapandı kaldı
3. Heva bulup açılmadı fülk-i dil
Hamd-ı girdigârda hallolur müşkil
Semt-i yâre gitmek kalmadı bir meyl
Girdâb-ı mihnette kapandı kaldı
4. Şem'î niçin ateş değil külâhın
Çıkmaz gök yüzüne âlev-i âhın
Uyanmadı gitti baht-ı siyâhın
Kûşe-i vahdette kapandı kaldı

*DK32: 99.

B.

“Semâ’î” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

8. DÜRR-İ MEKNUN SÖYLER MESTÂNE GELDİ*

1. Bir civân perçemin çıkarmış festen
Gülerek meclis-i rindâne geldi
Nûş etmiş bâdeyi bezm-i elestten
Dürr-i meknun söyler mestâne geldi
2. Galiba şehridir şirindir sözü
Çarh-ı felek gibi raks eder gözü
Sürüden ayrılmış bir körpe kuzu
Tekye-i aşk içre kurbana geldi
3. Bizde olanların yoktur hesabı
Olurum âşıkların ayak türâbı
Dün gece açılmış cennetin bâbı
Bir melek hûrisi meydana geldi
4. Mevlâm bu devleti her kula vermez
Bir gecelik misafir yarına kalmaz
Bir girdi destime bir dahi girmez
Uyan Şem’î uyan bir dâne geldi

*DK32: 86, 87.

B.

“Semâ’i” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

9. İYDINDA REVÂN-I AL KAN EDERDİM*

1. Kast edeydi beni kurbân etmeğe
Hamd-i vâfir şükr-ı Yezdân ederdim
Yanar da rûyunu seyrân etmeğe
İydında revân-ı al kan ederdim
2. Böyle hüsnün vardır efendim sende
Bağla ellerimi Tûr'a çek bende
Bin cânım olaydı sevdiğim tende
Binin de ıydında kurbân ederdim
3. Kurbanın olmadı ıydında kastım
Tama edip sakın za'yi etme postun
Bundan evvel postun olsa bir dostum
Ol dostu kendime düşman ederdim
4. Baktım kurbân pazarı kaşın yayında
Dedim kurbân olsun Şem'î ibtida
Kurbanlık koç gibi düşer bâbında
Çıkartır ciğerim pûr-yan ederdim

*DK32: 98.

B.

“Koşma” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

10. SALÂ ETTİM CEMİ'İ EHL-İ BÂZARA BEĞENDİRDİM*

1. Meta-ı aşkımı her bir hıridâra beğendirdim
Salâ ettim cemi'i ehl-i bâzara beğendirdim
2. Delikle deldim amma sinem üzere ney gibi şâhım
Tabibe sırrım ifşâ eyledim yâre beğendirdim
3. Değil bülbül gibi aşk-ı figânım sâde gül vakti
Seher vaktinde âhım çerh-i devvara beğendirdim
4. Derûn-ı hasb-ı hâlimden donattım ben bir evrâkı
Rikâbı arzuhal ettikte hünkâra beğendirdim
5. Bu derdin ateş-i aşkın hemen pervânede sanman
Uyandırdım derûnum Şem'î'ini nâra beğendirdim

* DK32: 97.

C.

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

11. HEKİM-İ PADİŞAHIM KENDİ ELİMLE RÜSTEM*

1. Tak beni zülf-i dilâverine ber-dâr eyle
Hekim-i padişahım kendi elimle Rüstem
2. Göremez girsem eğer mûr-ı zaifin gözüne
Ey Süleyman zaman şöyle hayli oldu tenim
3. Gözümün yaşı ki çıktı gözümünden dünya
Yaradan gayrı görmez gözüm nesne benim
4. Sıla-ı cennet olursa çekerim çâk edeyim
Dem-i vuslatta bana ha'il olur pîruhenim
5. Şem'i'yim gûşe-yi meyhâneyi vermem feleğe
Gülşen-i bağ ermeden bana yektir vatanım

* DK32: 97.

C.

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

12. KENZ AÇILMAZ ŞOL GÖNÜLDE PÂK NÛR OLMADAN*

1. Vâsıl olmaz kimse Hakk’a cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz şol gönülde pâk nûr olmadan
2. Sür çıkar ağyâr dilden ta tecelli ede Hak
Padişah konmaz saraya hâne ma’mur olmadan
3. Ta ezel men gelmişim ben ta ebed men giderim
İçmişim aşkın şarabın âb-ı engür olmadan
4. Mest olanların kelâmı kendinden gelmez veli
Hiç Enel-Hakk söylenir mi kişi Mansur olmadan
5. Mûtû kabl-e en temûtû sırrına mazhar olmadan
Bunda gördü haşr-ı neşri nefha sûr olmadan
6. Bir acep sevdaya düşmüş tutuşur Şem’î müdam
Hakk’a vâsıl olmak ister halka menfûr olmadan

*DK32: 22.

B.

“Gazel” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

C.

Fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilâtün fâ° ilün

13. DAHA VAZGEÇMEMİŞ ESKİ ETTİĞİ CEVR Ü CEFÂLARDAN*

1. Haber aldım bugün cânânımı bâd-ı sabâlardan
Daha vazgeçmemiş eski ettiği cevr ü cefâlardan
2. Vefâdan el çekip âşıklara cevr etmek istermiş
Sakınsın kendini vakt-i seherde beddualardan
3. Bizi mahrûm-ı vuslat eylemekmiş çünkü maksudu
Nolur yüz vermeseydi bari cânân ibtidalardan
4. Dilerse ber- murad olmak görüşmesin ehl-i dillerle
Boyun döndürmesin el çeksın râkib-i nâsezalardan
5. Fitol-i Şem'î'ye hasret od ile yakmak isterse
Başımdan od çıkınca âh eder arş-ı semâlardan

*DK32: 98, 99.

C.

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

14. İSTEMEM TÂMİRİNİ MİMÂR SENİN OLSUN SENİN*

1. Kasr-ı dil kalsın harâb ey yâr senin olsun senin
İstemem tâmirini mimâr senin olsun senin
2. Ben dem-i vuslatta yâre cânımı bahş eyledim
Vardır dirahht-ı gülde bûlbûl zâr senin olsun senin
3. Ver bana mahbubla meydan-haber ey zâhidâ
Sen dile hûr cânânı var senin olsun senin
4. Ben takaldım halka-i zülfüne nideyim
İşte hâli kaldı Mansûr dâr senin olsun senin
5. Murg-ı dil beygû gibi virânedede tuttu vatan
Rahatı vahdette buldu şâr senin olsun senin
6. Kışver-i dilde kanâat kenzini oldum yeter
Ziynet-i dünya olan divâr senin olsun senin
7. Giy melâmet hil'atın nâmusu ârı eyle terk
Derdimend Şem'î geda bu âr senin olsun senin

*DK32: 97.

B.

“Gazel” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

15. GÖZÜ YAŞIYLA EVRÂK ÜSTÜNE DERDİN YAZAN AĞLAR*

1. Serencâm-ı dil-i divânemiz bir bir duyan ağlar
Gözü yaşıyla evrâk üstüne derdin yazan ağlar
2. Cihanda başka bir derde çeker derdi kıyas olmaz
Kuzusun alsalar hayvan iken elden hazân ağlar
3. Benim son figânımdan felek tasını çınlatmaz
.....kıldığım bilip vezir-i alişân ağlar
4. İştise zümre-i erbâb-ı diller matem ederken
Melâikeler duyar ah û figânım gökte kan ağlar
5. İrer âşıkların âhı semâlardan geçip arşa
Rica eyler Cenab-ı Kibriya âsumân ağlar
6. Yakar aşk ateşi rûy-ı zeminde belki on beyitimiz
Efendim gûh-ı sahralardaki âb-ı revân ağlar
7. Şecerler yaprağın silkip seher vaktinde zârından
Kan ağlar gül eder feryâd-ı bülbül bağban ağlar
8. Gidersem asitân-ı devlete pîr olduğu halde
Verirse arzuhal insaf eder tahtında kan ağlar
9. Harab etti vücudum şehri ol nesne-i hikmet
Yeter beygu gibi cisminde cân kalbi virân ağlar
10. Eğer himmet erişmezden kalkar mı sevdadan başım
Yönün dergâh-ı Hakk’a döndürür Şem’î nihân ağlar

*DK32: 95-96.

16. SİDKLA İSTERSE KURBANE GÖZLER*

1. Mir'at-ı mücella ibret-nümâdır
Aşkla baktıkça insana gözler
Nazar kılanların cânı fedâdır
Sıdkla isterse kurbaneye gözler
2. Vücûd-ı ikliminde o bir sultandır
Anın yetim nigâhı emr û fermândır
Padişah-ı âlem-i şâh- ı hûbandır
Hükm eder İran'ı miranı gözler
3. Çıkarmış perçemin ol fino-festen
Nûş etmiş cûr'a-i bezm-i elestten
Nûshasın istesin ol çeşm-i sakiden
Sağ mıdır dostane mestane gözler
4. Söylemez mi sūfî Yusuf-ı Sâni
Tevbe var ise eğer isyânı
Sen istersen zâhid hûri gılmânı
Şem'î uyandıkça kaçâ pervâne gözler

*DK32: 96.

B.

“Semâ’î” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

17. MATRABIN SAZI SAKİ DESTİNDE BİR CÂM İSTENİR*

1. Def-i gam etmekle mecliste ahkâm istenir
Matrabın sazi saki destinde bir câm istenir
2. Kerbelâ'da erdi zulmeti şiddeti âşıklara
Fasl-ı gül feryâdı bülbüllerle eyyâm istenir
3. On iki ay intizâr-ı yâre takat mı gelir
Vuslat-ı âşıklardan farzında bayram istenir
4. Câmesin ihrâç ederler sim-i endâmın görem
Bî-tekellûf seyr olur mahbûb-ı hamâm isterler
5. Kûşe-i vahdette her gün çektiğin esmâ yeter
Şem'î yandır âlemi elbette akşam istenir

*DK32: 95.

B.

“Divân” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

18. DOKUNURSA BİR TELİNE İM-DÜNYA SARSILUR*

1. Esme ey bad-ı sabâ zülf-i dilâre sarsılır
Dokunursa bir teline im-dünya sarsılır
2. Çıkmasın arzu çeken âşıkların ahı göğ
Bab-ı cennet feth olur darp ile Tubâ sarsılır
3. Sevdiğim bassa kadem rûy-ı zemin titrer durur
Biz âzim hengâm olur bilcümle eşya sarsılır
4. Nim-i nigâhla iner yer yüzüne şems-ü kamer
Nûh felek raksa girince arş-ı âlâ sarsılır
5. Gördü ma'nasında bir kerre hayâlin Şem'î'ya
Lerze düştü cismine cânın da hâla sarsılır

*DK: 94, 95.

B.

“Divân” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

19. DAİMA AĞLAR GEZERSİN BİNDE BİR GÖRDÜN MÜ SEN*

1. Mübdela-yı derd olandan bir tabib buldun mu sen
Daima ağlar gezersin binde bir gördün mü sen
2. Vaktin Eflatun olsan bahanda bir akçe
Ey deli divane gönlüm haddini bildin mi sen
3. Turmayub bab-ı tevekkülde kanaat itmeyüb
At sürüb meydan yerinde mat olub kaldın mı sen
4. Yoğiken aczin geçinmekten kuvvet-i la-yemud
Her taraftan destin ustalığın aldın mı sen
5. Hakk sen i halk eylemezden virdi rızkın evvela
İlahi yaş başa (baş yaşın) girdik Şem'î aç kaldın mı sen

*ZBK6762: 10b-12a.

B.

“Divân-ı Şem’î” başlıklı olduğu belirtilmiştir.

Ek-6.Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Şem'i Üzerine Prof. Dr. Saim Sakaoglu ile Yapılan Röportaj³⁹⁷

1. Bir Konyalı olarak Konya âşıklık geleneği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bir Konyalı olarak verilebilecek değişik cevaplar olabilir. Ancak âşık edebiyatı araştırmacısı bir Konyalı olarak verilecek cevaplar daha farklı olmalıdır.

Her yerde olduğu gibi âşık ve âşıklık kavramları Konya'da da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Gerçek bir âşıkta bulunması gerek özelliklerden bir ikisini taşıyanlara da bu sıfatı vermekteyiz; bu doğru değildir. Konya'da da bu tür sanatkarlar yetişmiştir. İyi saz çalan, türkü söyleyen her kişiye âşık diyemeyeceğimiz için Konya'da yetişen bu tür kişilere de âşık diyemeyeceğiz.

Tarihi boyunca gerçek âşıklar yetiştiren Konya son yıllarda daha az sayıda sanatkar yetiştirebilmiştir. Güzel şiir yazan bazı kişileri toplantılarda ve TV kanallarında âşık diye tanıtmamız doğru değildir.

2. Size göre Konya'da geleneğin en canlı olarak yaşadığı dönem ne zamandır?

Konya'da sadece dönem değil alan da önemlidir. Mesela bugün bir mahalle olan eski beldemiz Silile 19 ve 20. Yüzyıllarda pek çok usta âşık yetiştirmiştir. Hatta bu işin babadan oğula geçtiğini de görüyoruz. Ancak bazı kaçak (!) âşıkların sığındığı dönemleri de hatırlatmak isterim. Âşık Dertli'nin gelip yerleştiği dönem Konya âşık edebiyatı için önemli bir dönemdir. İşlettiği söylenen kahvehanenin bir âşıklar meclisi şekline geldiği rivayet edilir. Ancak bu rivayette az da olsa gerçek payının olabileceğini unutmamamız gerekir.

Konya merkezinde ve bazı ilçelerinde pek çok âşık yetişmiştir. Bunların çoğunluğu da son iki yüzyıla bağlanabilir. Karaman ilimizin 1989 yılına kadar

³⁹⁷ Bu görüşme, öncesinde sözlü olarak başlamış, sonrasında yazılı olarak e-posta yoluyla 14.12.2017 tarihinde gönderilen sorulara 18.12.2017'de cevap verilerek tarafımıza iletilmiştir. Metne herhangi bir müdahale söz konusu olmaksızın burada paylaşılmıştır.

Konya'nın bir ilçesi olması sebebiyle yakın zamana kadar Konya âşıklık geleneği orayı da içine alıyordu. Ancak Âşık Şem'i kadar olmasa bile Konya'mızın yetiştirdiği bir de Âşık Mehmet Yakıcı (1887-1950) vardır. Hakkında bir de doktora tezi hazırlanan Yakıcı kendine özgü şiir söyleme üslubuyla döneminin Konya'sını çeşitli yönleriyle dile getirmiştir.

Zaman zaman karşı karşıya gelen âşıkların aralarında ciddi şiir söyleme münakaşalarının olduğunu da biliyoruz, ancak bunun sayısı pek de fazla değildir.

3. Âşık Şem'i ile tanışmanız ne zaman oldu ve onunla ilgili ne söylemek istersiniz?

Doğup büyüdüğüm Fahrünnisa Mahallesi'nin dört caddesinden en uzun olanı Çaybaşı Caddesi üzerindeki son noktası Âşık Şem'i'nin torunlarının yaşadığı bir mekândır. Kısacası mahallemizin son noktasının 100 metre ötesinde âşığımızın yakınlarının birden fazla meskeni vardı. İlkokulu birlikte okuduğumuz arkadaşlarımızdan birinin kimlerden olduğunu öğrenen ailem, onların **Şemiler** olduğunu söylemişti. Ama ben bu **Şemiler**'in ne anlama geldiğini çok uzun zaman sonra öğrendim. Meğer bu arkadaşım (E. Prof. Dr. Ömer Alptekin / 1939) Şem'i'nin soyundan gelen bir annenin oğlu imiş. On yıllar sonra bu aile ile bilgi sahibi olmuştum. O semtte başka torunlar da varmış. Hatta İki kanatlı kocaman bir kapıdan girilen büyük bir evin arkasındaki bağ ve bahçe de o aileninmiş. Son çeyrek yüzyılda o yerlere yapılan apartmanların ortak adı da Şem'i Apartmanı olmuş. O semt ve çevresinde hâlâ **Şemiler** adın bilinir ve söylenir.

Prof. Alptekin halen hayattadır ve İstanbul'da yaşamaktadır. Ağabeyi emekli albay Erdoğan ise vefat etmiştir. Tevfikiye (Sarrafırlar) Caddesi'nin Kapu Camii'nin devamında sağdaki üçüncü veya dördüncü sokağın sonlarına doğru sol kanattaki bir dükkân ise önceleri marangoz iş yeri iken son zamanlarda meşrubat vb. satılan bir büfe halinde idi. Son durumunu ve işletenleri bilmiyorum.

- 4. Konyalıların Âşık Şem’î’yi tanıdığını düşünüyor musunuz? Tanımadıkları kanısı öne çıkarsa bunun geleneğin zayıflamış olmasından ötürü olduğunu mu düşünmek gerek, yoksa Konya şehir kültürünün bir getirisi olarak görmek mi daha doğru olur? Bu konu hakkında neler söylemek istersiniz?**

Eskilerin güzel bir sözü vardır, Hâfıza-yı beşer nisyân ile maluldür, der. Şem’î’nin de hafızalarımızdaki yeri zamanla azalacaktır. Bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Ancak, Teyfik Fikret, Vatan gayur evlatlarının omuzlarında yükselir’ diyor. Bizim Şem’î ve benzeri değerlerimiz onların kıymetlerini bilen evlatlarının omuzlarında yükselecektir. Doğrusu günümüzde bu konuyu bilen pek kalmadı. Şehir kültürü neleri öğütmedi, neleri eritmedi, neleri unutmadı ki! Yeni kahramanlar eskilerin yerini aldıkça unutulma işlemi kolaylaşıyor. 60 yıl öncesinin siyaset, sanat, spor, vb. gündemlerini belirleyenleri hatırlayanımız kalmadı gibi. Onları ancak aile yakınları (vefalı iseler), o alanda araştırma yapanlar hatırlayacaklardır. Bir Saim Sakaoğlu’nu ancak aile yakınları ve onun alanında çalışan araştırmacılar hatırlayacaklardır. Milletvekili ve dış işleri bakanlığı yapan, on yılların tanınan adı Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü’yi bilenlerin kimler olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir.

Ama unutulmasın bazı değerlerin zamana karşı koyacak güçleri vardır. Şem’î de üzerinde çalışıldıkça hatırlanacak ve yeni incelemelerin konusu olacaktır.

- 5. Eski Konya kahvehane kültürü hakkında bildiklerinizi paylaşabilir misiniz? Mümkünse hatırlayabildiğiniz kahvehanelerin adlarını söyleyip bu kahvelerin yerlerini tarif edebilir misiniz?**

Eskiden de Konya’mızın kahveleri vardı, hatta bazıları çok ünlü idi. Haklarında sonradan şiir yazılanları bile vardı. Tahir Ağa Kahvesi bunların başında gelir. Sulu Han, Kayıklı Kahve gibi adları hatırlıyorum. Ancak bunlarla âşıklarla ilgi bilgiyi bulamadım. Daha doğrusu senin de bulacağın kitapları saymıyorum. Ağabeyim 1923 doğumlu Hasan Sakaoğlu ile dün bu konuyu

konuştuk. ‘Benim bildiğim kahvelerin hiç birinde âşıklar yoktu.’ dedi. Tahir Ağa Kahvesi için, ‘Orası ihtiyarların kahvesi’ dedi. Kayıklı Kahve için ise, ‘Çocukluğumda geç vakit önünden geçerken yukarıdan saz sesleri gelirdi ama bunlar âşıkları sazi değildi, orası farklı bir eğlence mekânı idi.’ dedi.

Rahmetli Feyzi Halıcı’nın kitabında ve bazı yazılarında verilen tarihî bilgilerin bir bölümü kaynaksız olup tahminî sözlerdir. İbrahim Aczi Kendi’nin yazdıkları gibi şeylerdir, muhayyile gücü olan herkesin uydurabileceği sözlerdir.

6. Âşık Şem’î’nin mezarının kaldırılması ile ilgili birtakım rivayetler var.

Siz bu konuyla alakalı menkıbevi mahiyette bir anlatı duydunuz mu?

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarımda Mevlâna Türbesi’nin çevresi böyle değildi. Günümüzdeki Balıkçılar Otelî’nin hemen önüne kadar devam eden ve L harfî şeklinde bir sokak vardı ki tam köşesinde büyük ayna aracılığıyla gelen giden araçlar kontrol edilirdi. Bu yol Akçeşme İlkokulu’na doğru akıp giderdi. Aynanın karşısında, Yusuf Ağa Kitaplığı tarafında Sultan Hamamı vardı. Onun yanında da bir fırın, bir de kahve varmış. Günümüzdeki şadırvan da şimdiki yerinde değil, hamam tarafındaydı. Bütün bu işler olurken elbette Türbe’nin çevresinde de bazı değişiklikler olacaktı. Üçler mezarlığı ile Türbe ile mezarlık arasında Şehitlik ve Mevlâna Kültür Merkezi’ne doğru uzayıp giden (eskiden bir de Aslanlı Kışla adı anılırdı) yol yoktu. Böyle bir yolun olabilmesi için birtakım istimlaklerin olması gerekirdi. İşte yola giden mezarların arasında Şem’î’ninkinin de olduğunu söylerler. Ancak bütün kabirler nakledilirken âşığımızın küçük bir yer değişikliği ile mi günümüzdeki yerine getirilmiştir, bilemiyorum. O yıllarda Konya’da pek çok mezar vardı. Mekân kazanmak için sayıları azaltıldı. Bunların dışında diyeceğim yoktur.

Ek- 7.Âşık Şem’î’nin Mezarı Etrafında Oluşmuş Efsaneler

“Camiyle Mevlana’nın arasındaki yolda tam asfalta çıkacağında Şemi dedenin mezarı vardı. Bir ara göçmüş babama rüyasında gelmiş; gelip geçen bakıyo benim orayı yaptırın. Babam hemen yaptırmış. Sonradan onu söktüler onu oraya taşıdılar.”

(Abdullah Şemi Pekşenoğlu)

**

“Beni Mevlana’nın içine gömmeyin! Ben orada sıkılırım.” demiş.

Şem’î’nin mezarını kaldırmak istemiş Vali, sonra mezarları kazmışlar sadece Şem’î’nin mezarı kalmış, rüyasında da korkutmuşlar. Sonra demiş, aman koyun onu yerine diye. Hatta ameleler taşı kırmışlar orda, taş kırık... Sonra amelelere taşı kırdıkları için altışar ay ceza vermişler, orijinal taşı kırdılar diye...”

(Türkan Kabasakal)

**

“Sökememişler, balyozlar malyozlar filan, halk muhayyilesi, halk hayali bunu uyduruyor. Benim bir yazımda, “Efsanelerin Doğuşu” diye bir yazım vardı ve Mehmet Önder, Allah rahmet eylesin, 100’den fazla kitabı olan bir adam... O zaman müze müdürü, Âşık Şem’î hayranı... Bu mezar kalsın diyor ama Mehmet Önder çok etkili de bir adam, çok etkili bir tarihçi... Bu mezar kalsın diyor, üstüne de o gördüğünüz şeyi yaptırıyor. Aslı astarı bu...”

(Seyit Küçükbezirci)

**

“Konya’nın yerlisi daha iyi bilir. Şairmiş. Mezarını taşımak istemişler, hatta taşıyıp üçler mezarlığına getirmişler ama sonra bakmışlar ki geri eski yerine gelmiş. Bu olay üç defa olmuş. Mezar artık geri gelince tekrar yerini değiştirmemişler. 25-30 yıldır bildiğim bir şeydir bu.”

(Mehmet Sergi)

**

“Sultan Selim Camii’nin sol tarafında kalan şair Şem’î’ye ait mezarın kaldırılamadığı gerçektir. Dedemden dinlemiştim. Üçler mezarlığının köşesinde bulunan kapının orada mezar üzerine yapılmış esnaf dükkânları vardır. Bunlar sonradan öğrenilince dükkânlar yıkılmış ve mezara çevrilmiş. Âşık Şem’î’nin mezarını da kaldırmaya karar vermişler. Her türlü araç, makine ne gelirse gelsin hiçbirini kaldıramamış belediye yöneticileri de kaldırılmasını iptal etmişler. Dedemin anlattığına göre üçler mezarlığı ile Sultan Selim Camii arasında sadece bir tane at arabası geçebilecek kadar bir yol varmış tamamı mezarlıkmış. Normalde şu an yol olan her yer mezarlıkmış dedem dünya gözüyle de bunu görmüştür. Oralarda kahvehaneler de varmış. Yusuf ağa kitaplığının kuzey tarafında.”

(Mehmet Bıçak)

**

“Zamanın Konya Valisi yolları genişletmek istemiş, kaldırıncı bu mezarı buradan demiş. Arabaya binmiş giderken yanına Şem’î oturmuş bir anda. Bunu çocukken dedemden duymuştum: ‘Sana bir tokat vururum bu tarafın bu tarafına geçer.’ demiş. Vali kaale almamış, ertesi gün sabah bir tokat vurmuş Şem’î Vali’ye. ‘Ben sana ne dedim?’ demiş. Sonra Vali’nin aklı başına gelmiş; ‘Aman durdurun demiş.’ Çalışanlar durdurunca yüzü gözü yerine gelmiş.”

(Hüseyin Özbilen)

**

“Üçler Mezarlığı’nın orada iken iki kadın bir mezar hakkında konuşuyorlardı. Âşık Şem’î’nin mezarı imiş... Anlattıklarına göre Şem’î’nin mezarını taşımak istemişler. İlkinde çıkarmışlar, sabah gelmişler ki tekrar mezarda. Tekrar taşımışlar ertesi gün baktıklarında yine mezarda imiş... Üçüncü kez de aynısı olunca artık biz bu mezara dokunmayalım burada önemli bir zat yatıyor deyip öylece bırakmış; ondan sonra bir daha mezara dokunmamışlar. Yanımızdan geçen iki amca da aynı şeyleri anlattı.”

(İlknur Cuma)

Ek-8. Âşık Şem’î’nin Mezar Kitabesi

Kitabenin başında eski harflerle “vefatı1250” yazılıdır. Metnin hemen altına düşülen “1342 / 1926” tarihi ise kitabenin yazılış tarihi olmalıdır. Ayrıca bu tarihler “D. 1777 Ö. 1884” şeklinde de yazılıdır.

Ek-8.1. Mezar Taşı Kitabesinin Metni*

1. Bu cihān kimseye bāki degil zıll-i hayāl
Ġaflet ile aldanup meyl itme kalb naqqāşına
2. ° Ākıbet olsañ gerekdir sen de muhtāc-ı du° ā
Oķu birkaç *Fātiħa* baħşeyle dīn ķardaşına
3. Gitmedi ķabre benimle āl-i evlād-ile māl
Berkidüp toprak tağıldı başdan başına
4. Ey birāder baķ baña ° ibret degil miyim saña
Şem° ī nāmem bir nişān oldu mezārım taşına

*Mezar taşı kitabesinde yazılı olan, Şem'î'ye ait bir şiiirdir. Bu şiiir Dīvān-ı Şem'î'de yer almamakla birlikte sadece Millî Kütüphanede bulunan *06 Mil Yz. Cönk 159* ve *06 Mil Yz. Cönk 180* numaraları ile kayıtlı bu iki cönkte tespit edilmiştir. Kitabede yazılı olan metinle bu iki metin arasında farklılıklar olup kitabede “ ° Ākıbet sen de gelürsiñ bu şırañ başına / Ĥazret-i Ādem gibi girseñ hezāran yaşına” beytinin de eksik olduğu anlaşılmaktadır. bk. 76. şiiir.

Ek-9. Âşık Şem’î’nin Mezarının çeşitli açılardan çekilmiş fotoğrafları

Şem’î’nin mezarı, Mevlânâ Türbesi-Müzesi dışında, kaldırımın üzerindedir.

Şem’î’nin mezarındaki sarı levhada “Konya’nın İlk Belediye Başkanlarından İhtisap Ağası” yazılıdır.

Ek-10. Helvacı Mehmed Ağa'nın Mezarının Bulunduğu Belirtilen Pir Esat Türbesi Mezarlığı

Ek-11. Âşık Şem'î'nin Torunu Âşık Emine Hanım

([Ergun]-[Uğur], 1926: 29).

Ek-12. Âşık Şem'i'nin Torunu Hacı Ömer Ağa'nın Oğlu Abdullah [Pekşenoğlu]

Ek-13.Şem'i'nin Torununun Oğlu Abdullah Pekşenoğlu'nun Oğulları

Mehmed Şemi Pekşenoğlu (1924-)

Âsım Pekşenoğlu (1925-2007)

M. Şemi Pekşenoğlu ve eşi Hatice Hanım

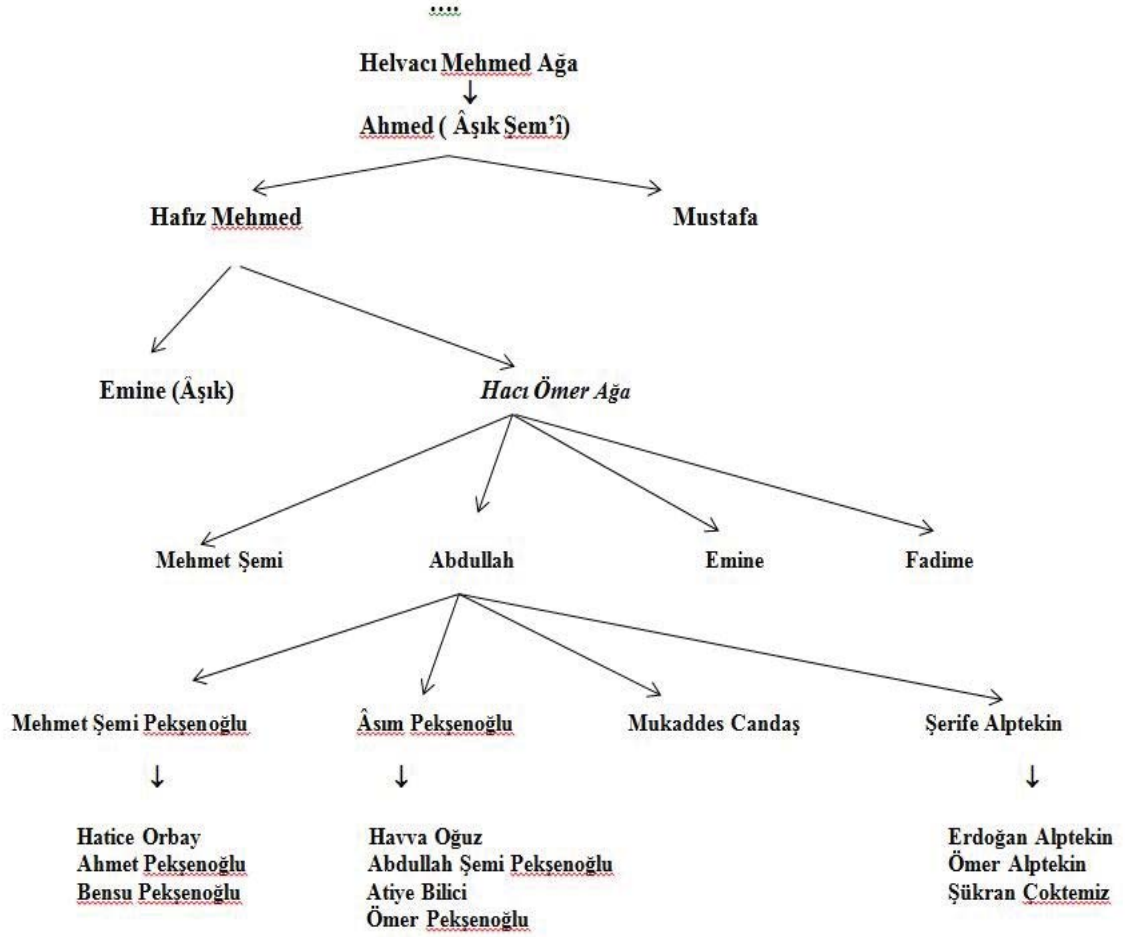
Ek-14. Abdullah [Pekşenoğlu], oğlu M. Şemi ve aileleri

M. Şemi Pekşenoğlu, ailesi ve annesi (1953)

Ek-15. Soy Ağacı

Ek- 16. Soy Ağacı (Âşık Emine)

Ek-17. Hafız Mehmet'in, Oğlu Hacı Ömer Ağa'nın ve Onun Oğlu Şemi'nin Mezarları

Hacı Ömer Ağa'nın mezarı

Hafız Mehmed'in mezarı

Ek-17.1. Hafız Mehmed ve Hacı Ömer Ağa'nın Mezar Taşı Kitabeleri

Hû

El-merhûm

Şem'î zâde Hâfız Mehmed
Rûhuna Fâtîha

1313

Hüve'l-bâkî

İşte geldim dâr-ı ʿukbâ bugün
benimdir

Meyl-i dünyâ itme mevt yarın..
seniñdir

El merhûm ve'l-Ġafûr Şem'î'nin
Dülger Hacı ʿÖmer Ağa ruhuna
Fatiha.

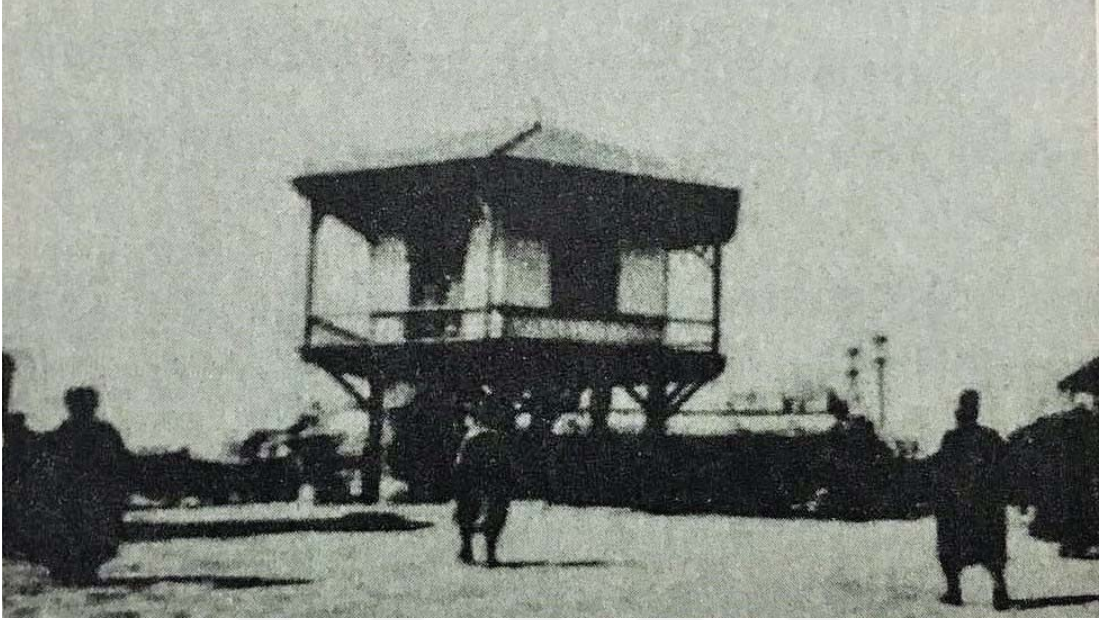
1344

Ek-18. Abdullah [Pekşenoğlu]'ın ve Oğlu Âsım Pekşenoğlu'nun Mezarları

Âsım Pekşenoğlu'nun mezarı ile Hafız Mehmed'in eşinin mezarları yan yanadır.

Ek-19. Kayıklı Kahve

(Özönder, 1952; Akandere, 2006: 73)

Ek-20. Şem'in Helvacı Dükkânının Şimdiki Durumu

Şem'in helvacı dükkânı aynı yerinde hâlâ ayaktadır. Anlatılanlara göre dükkân sonradan ikiye bölünmüş. Şimdilerde Elif Ayakkabı ve Deva Baharat olarak kullanılan bu iki dükkân Şem'in helvacı dükkânı imiş (M.Şemi Pekşenoğlu, A. Şemi Pekşenoğlu).

Ek-21. Konum Olarak Şem’î’nin Yaşadığı Dönemde Helvacı Dükkânı, Türbe/Önü, Ayakçı Kahvehaneleri ile Mevlânâ Türbesi, Dergâhı³⁹⁸

1. Âşık Şem’î’nin helvacı dükkânı (aynı bina bugün ayaktadır.)
2. Türbe/önü Kahvehanesi ve yenilendikten sonra Sulu Kahve adını alan Kahvehanenin o dönemde bulunduğu yer.
3. Larende Caddesi ile Buğday Pazarı’nın kesiştiği noktada olduğu tarif edilen Ayak/çı Kahvehanesi’nin o dönemdeki konumu.
4. Bugünkü Mevlânâ Müzesi.
5. Kayıklı Kahvehanenin Konumu (Şem’î’nin döneminde bu kahvehanenin bulunmadığı anlaşılmıştır.)

³⁹⁸ Fotoğraf “Google Earth”ten alınmıştır.bk.<https://earth.google.com/web/@37.86970054,32.50214105,1020.323477a,453.77104027d,35y,0.00000001h,43.90289582t,360r/data=ChQaEgoKL20vMDNiXzVzNBgBIAEoAg>

Ek-22. Ağlayı Ağlayı Düşdi Gidiyor Şiirinin Notaları

1/24/2019

Trit Nota Arşivi

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T R T M REPERTUAR SIRA No: 1598
İNCELEME TARİHİ : 19...2...1978
YÖRESİ
KONYA
KİMLİK ALINDI
GÖRÜŞ AHMET
SÜRESİ :

GİTME BÜLBÜL

DERLEYEN
N. SARI SÖZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
N. SARI SÖZEN

The musical score is written on a single staff with a key signature of one flat (B-flat) and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are written below the staff, aligned with the notes. The score is divided into several lines by horizontal dashed lines.

LYRICS:

GİT ME BÜLBÜL
BA HA REY TA
GİT ME BA HA
MINDA BÜLBÜ... L

RE Dİ: S
SE Sİ: N
Tİ DE... N
ME

YEV

BOW CA SÜL LER
CI KA RIR PER

MA CE VE: R DE SİA
Nİ: N Fİ NOR KA İUS TU DE... N A BÜL BÜ...

L BÜ LÜ BÜ LÜ BÜ LÜ BÜ LÜ NEY

1/24/2019

Trt Nota Arsivi

GİTME BÜLBÜL
(Sahife - 2)

- I. GİTME BÜLBÜL GİTME BAHAR ERİSTİ NEY
GONCA GÜLER MAVERDESEN MAVUTU A BÜLBÜL BÜLBÜL BÜLBÜL NEY
SEADA SEVDİM AKLIYA DÜSTÜ NEY NEY
ÇEKİLMEZ GÜRRETTİN A VEFASI BÜLBÜL A BÜLBÜL BÜLBÜL BÜLBÜL NEY
- II. BAHAR EYVAMINDA BÜLBÜL SESİNDEN NEY NEY
ÇIKARIR PERCEMİN FİNCİ PİSİNDEN A BÜLBÜL BÜLBÜL BÜLBÜL NEY
HOŞLANDIM YARIM GÜL NEYESİNDEN NEY NEY
ÇEKİLMEZ GÜRRETTİN ÇERPAŞI BÜLBÜL A BÜLBÜL BÜLBÜL BÜLBÜL NEY

Ek-23. Tırmaz Mevce Urur Kapan Kapan Şiirinin Notaları

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM REPERTUAR SIRA No: 867
İNCELEME TARİHİ: 4.10.1974

DERLEYEN
M. SARISOZEN

YÖRESİ
KONYA

KİMDEN ALINDIĞI
SİLLELİ İBRAHİM
SAATCHI MURAT

SÜRESİ:

EFENDİM AŞKINLA SİSTE PÜRYANIM

DERLEME TARİHİ

NÖTAYA ALAN
M. SARISOZEN

SAZ

SAZ

Serbest

A MAN A MAN

E FEN DİM AŞ KIN LA ŞİS TE PÜR YA NİM
CE MA LİN BÖS TER Dİ BİR İ Kİ YA DİL BER

SAZ

SE MA
DUR MA

LE RE ÇIK DI A HÜ Fİ SA NİM
YIP DA GÖ NÜL GÖR DÜ CÜ NİS TER

SA FA LAR GE TİR DİN GÂ Şİ KE NA NİM
Bİ Rİ KAY NAK SA TAR Bİ Rİ Sİ ŞE KER NÜ

Zİ NİN Cİ GE Rİ KE BA BÖ LÜH CA
HA SİP GÖR MÜŞ LER KA PAN KA PA NA

Ek-24. Konya Divan Ayağı Notaları

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 23
İNCELEME TARİHİ : 28_1_1977

YÖRESİ

KİMDEN ALINDIĞI
KONYA EKRİBİ

SÜRESİ

KONYA DİVAN AYAĞI

DERLEYEN
YÜCEL PAŞMAKÇI

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
YÜCEL PAŞMAKÇI

—SON—

N. Üysel

Ek- 25. Konya Peşrevi Notaları

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TMM REPERTUAR SIRA No: 2
İNCELEME TARİHİ: 28-1-1977

YÖRESİ
KONYA

KİMDEN ALINDIĞI
KONYA EĞİTİ

SÜRE :

KONYA PEŞREVİ

DERLEYEN
AHMET YAMACI

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
AHMET YAMACI

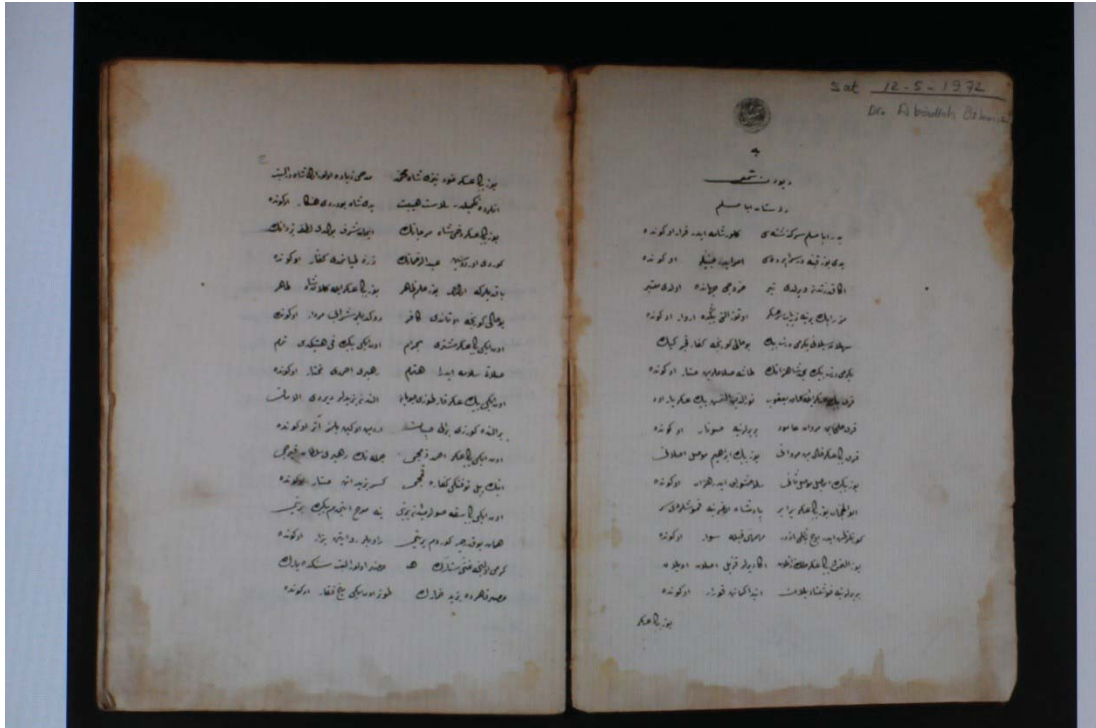

(KONYA PEŞREVİ)
(Sahile - 2)

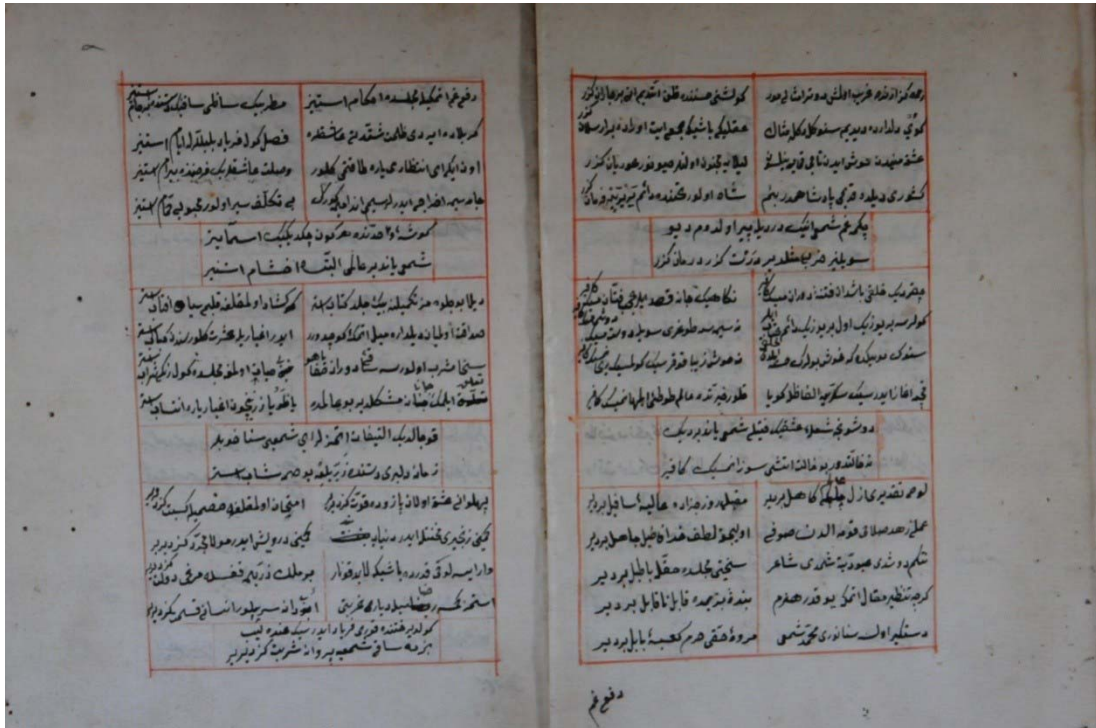

Ek-26. Divan, Cönk ve Mecmualardan Şem'i'ye Ait Örnek Metinler

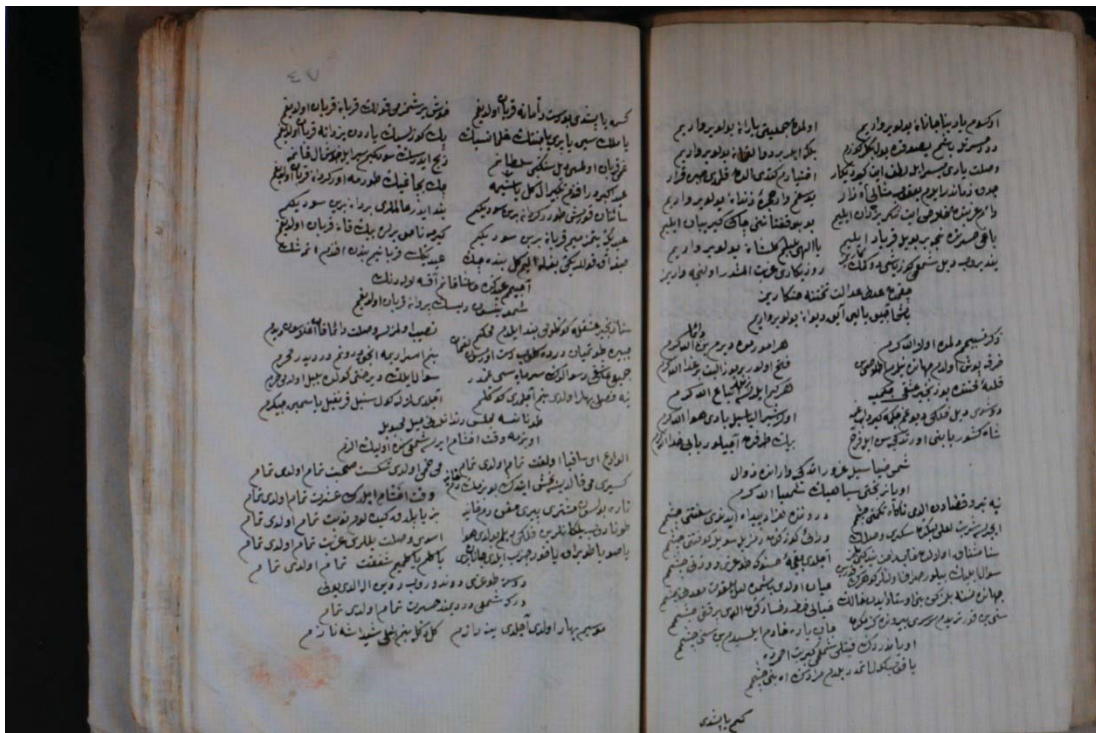
06 Mil Yz A 2105

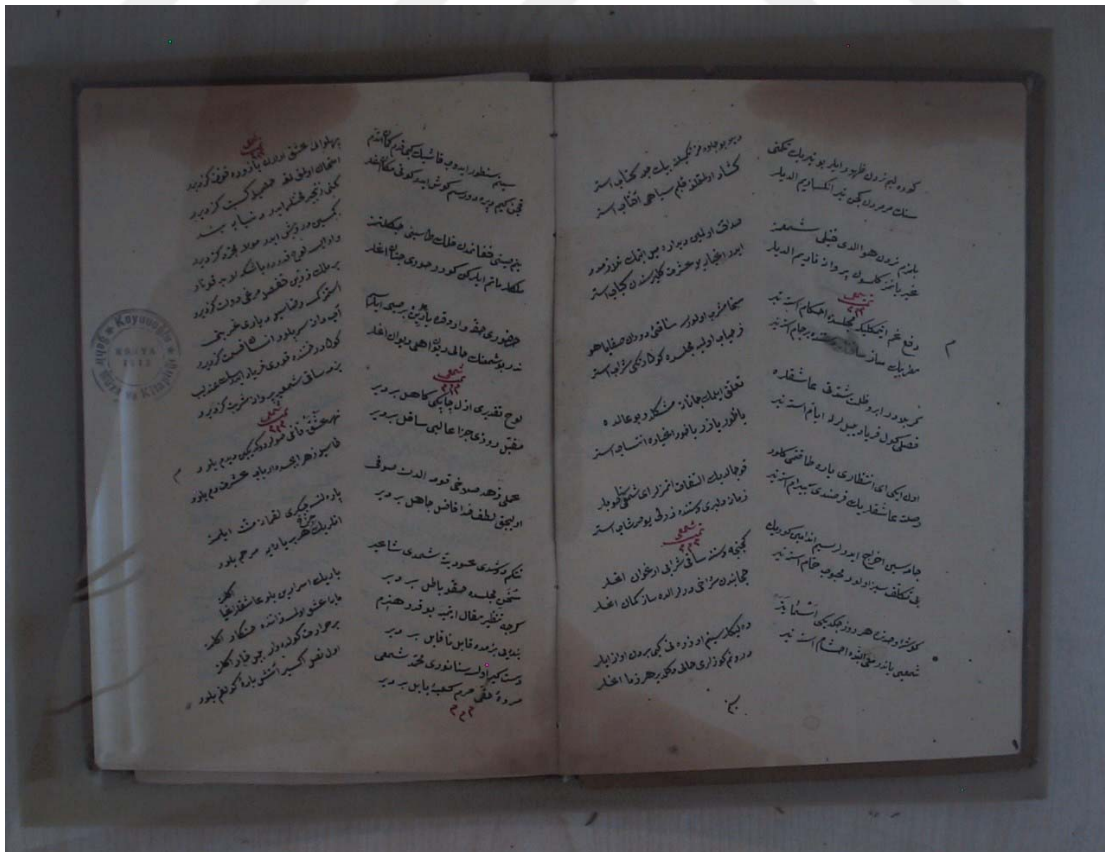
06 Mil Yz FB 134

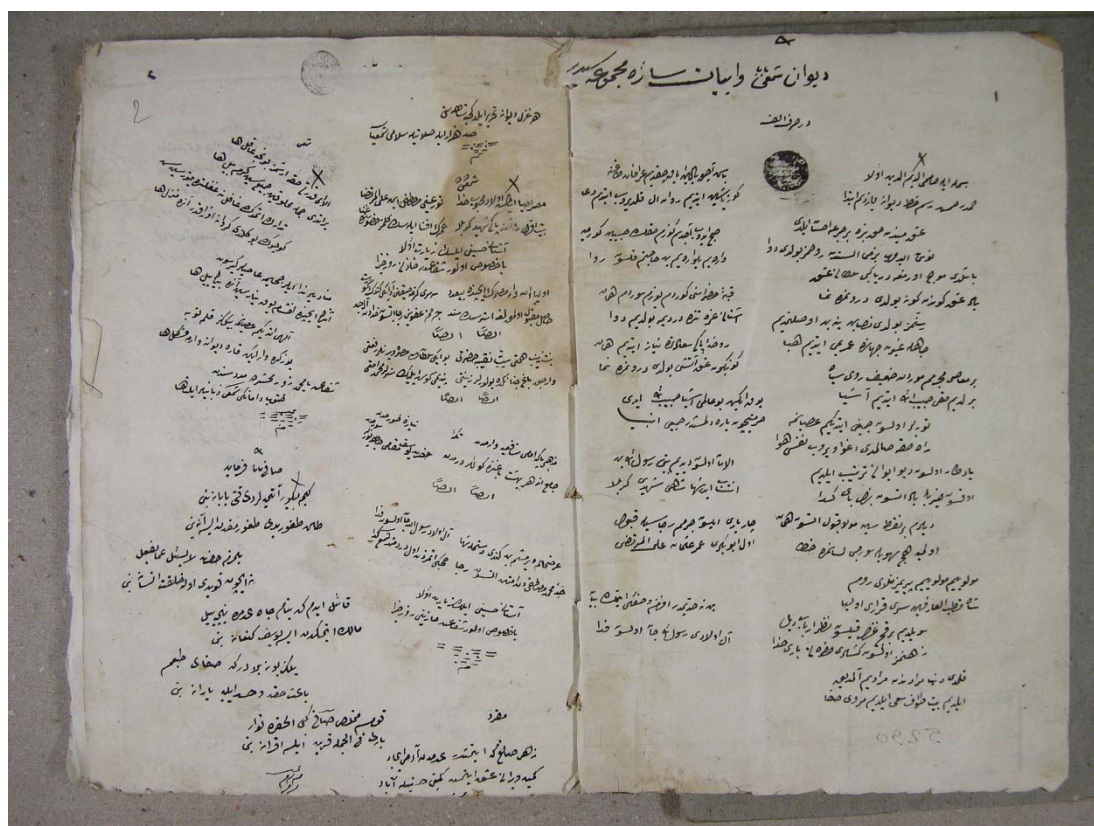
NHO: 06 Mil Yz A 1309/3

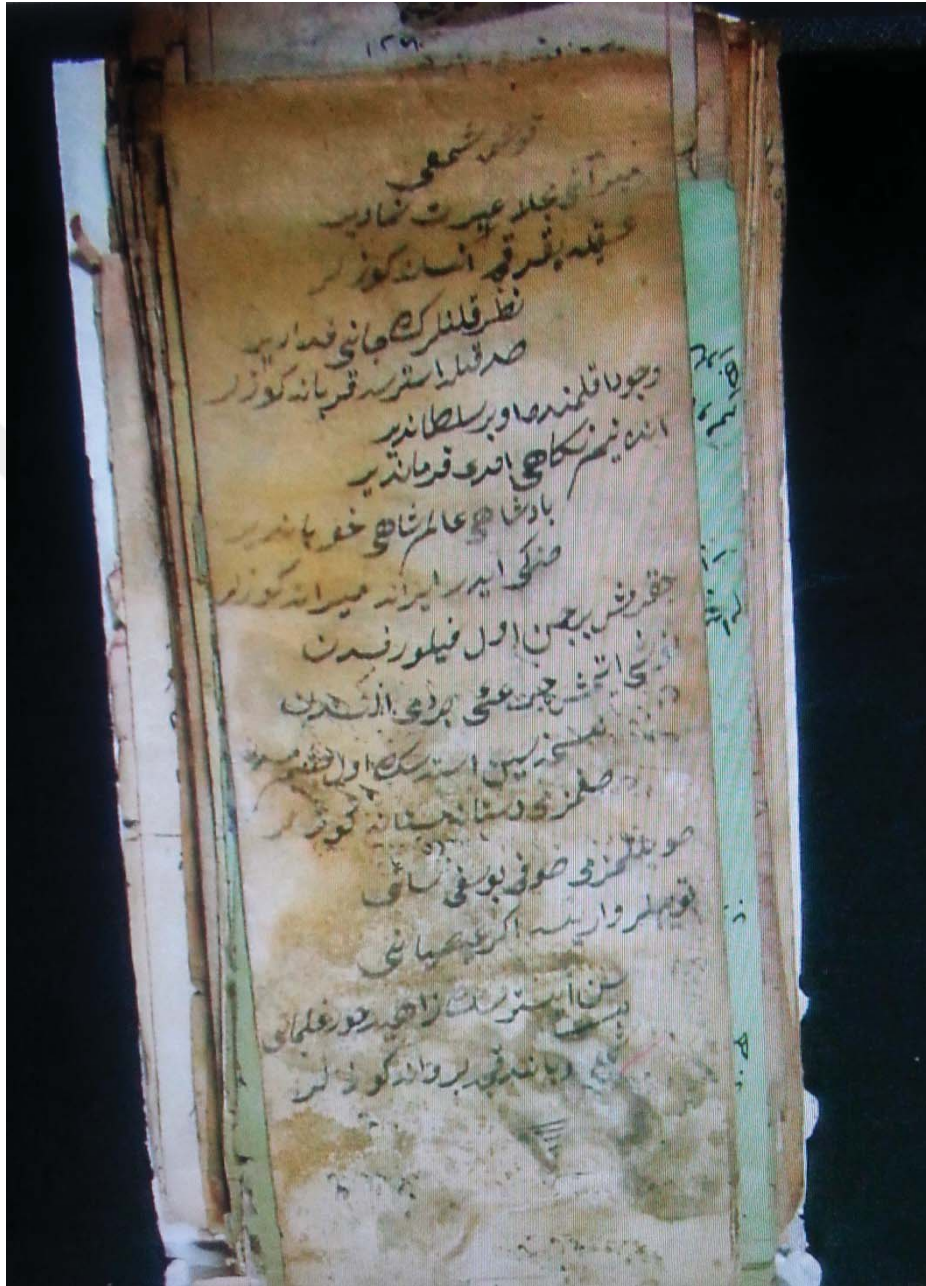
K11360

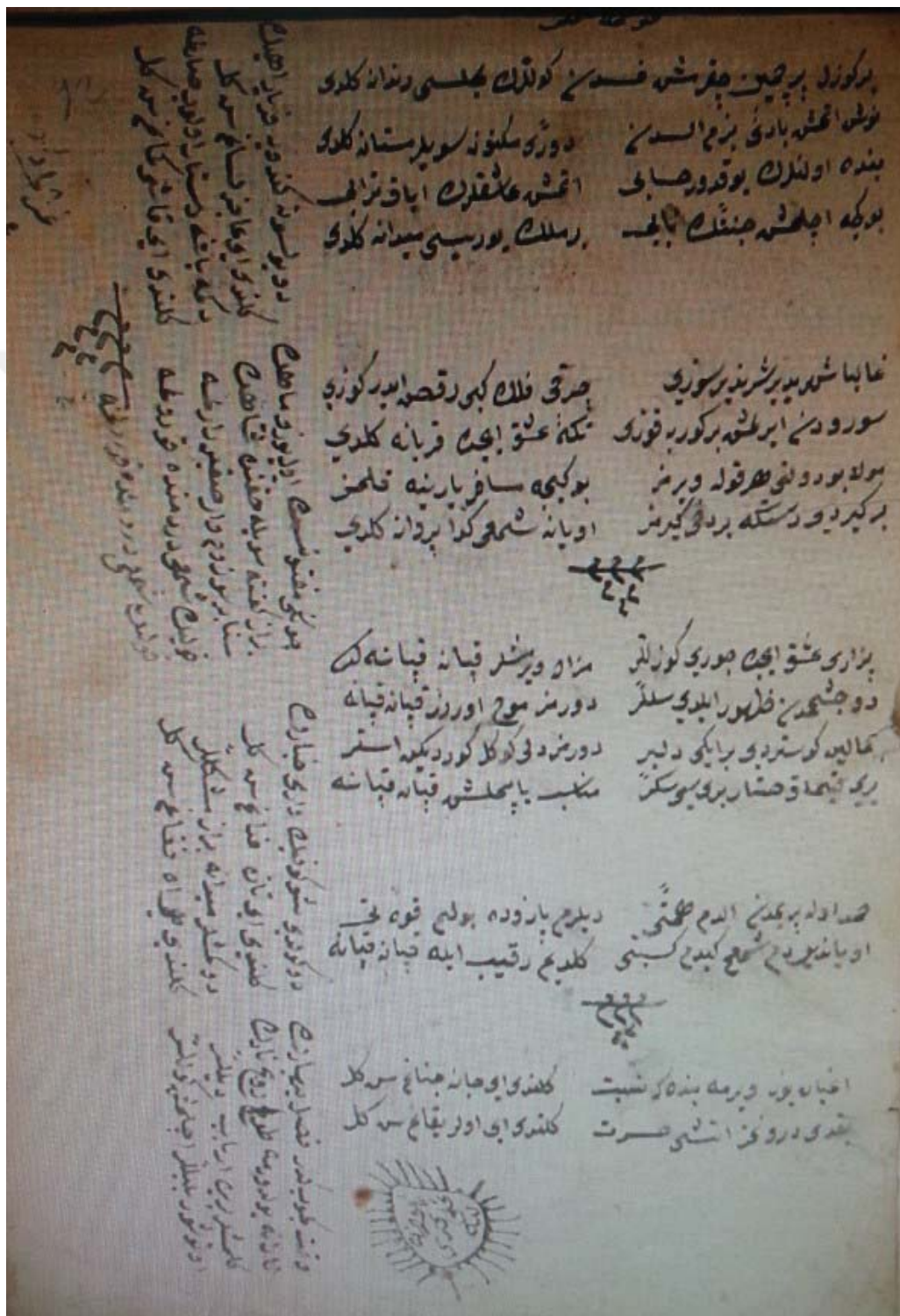

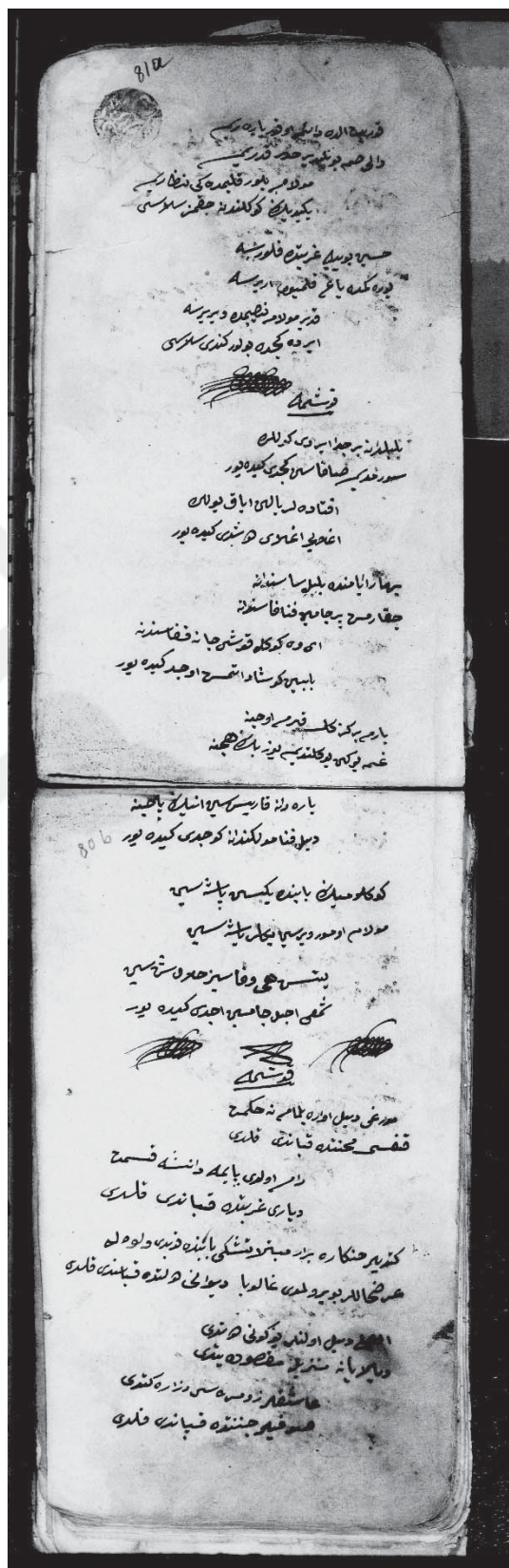
BYEK5290

جوز لسنو سینه بندك ایینه دورا کورسونلر ایشتسون دمه اربابیلر ایتمسونلر تمام تمشیلر اولدیکجه اولان افادلر صفت جمالک کوز مد دل ویریک مشتاسکا اطراف رقیب ناسرلر وصلیندن نا امید اولسون دخی طوغزین اول اوغرامشیدن بوموندا	عجایب نسنه کربیدا اولور شیر کورسونلر اوقونسونلرینه لر حقیقه کی قویا کورسونلر نلور بکره شام ایلسن عاشقلره انصاف جلوس ایتمک شام عظیم دیوا کورسونلر امکله قنیلر لایق احسانی کورسونلر سیرمدل ایش عشق شرجر عرش اعلایه
ندکلو وارایسه بر وانه لر کلسو تماشایه بو حاجی شمعینک باشنده سوزا کورسونلر	
مرحمت بانی کشاده ایسن یکارا وچکونده بر کونده بکره دیوا ایتم جمع اولان عاشقلره بؤله سیزلا شیمشی شام ددر دیندار تیجوریکله هزار اجدک سینه مد یاره لر عزیماله نظرقیل الامان اولسون مدد بؤله نسونلر بیامکله وجودیم عافیت	مبتلا لر بر مراد اولسه نه وار اوچکونده بر جان سنی کورمکله قیلر قار اوچکونده بر سیف قاطع عاشقک اهی ارنجه اده کر مریم لطفکله ایتمزیک تیمار اوچکونده بر صلاله کورک بوزینه عاشقلرک اهی کوزت ای شها کلجه امرکله خطر اوچکونده بر
سن دکلمیسک صلا ن بوشمعی سودا لره بؤله ظلم ایتمک اولور عاشق رسوا لره حسرتکله دوشمش مجنون کی صحرالسه خاب کبوز کوزیمه لیل و نهار اوچکونده بر	
اسمه ای باد صبار لف دلا را صار صیلور چشمسون ارنوچکن عاشقلرک اهی کوکه سودیکم باصسه قلم روزمین تدر طور	ارغز سه برلی روینده دنیا صار صیلور باب جنت فتح اولور ضریر طوبی صار صیلور بر عظیم هنکام اولور باجمله اشیا صار صیلور

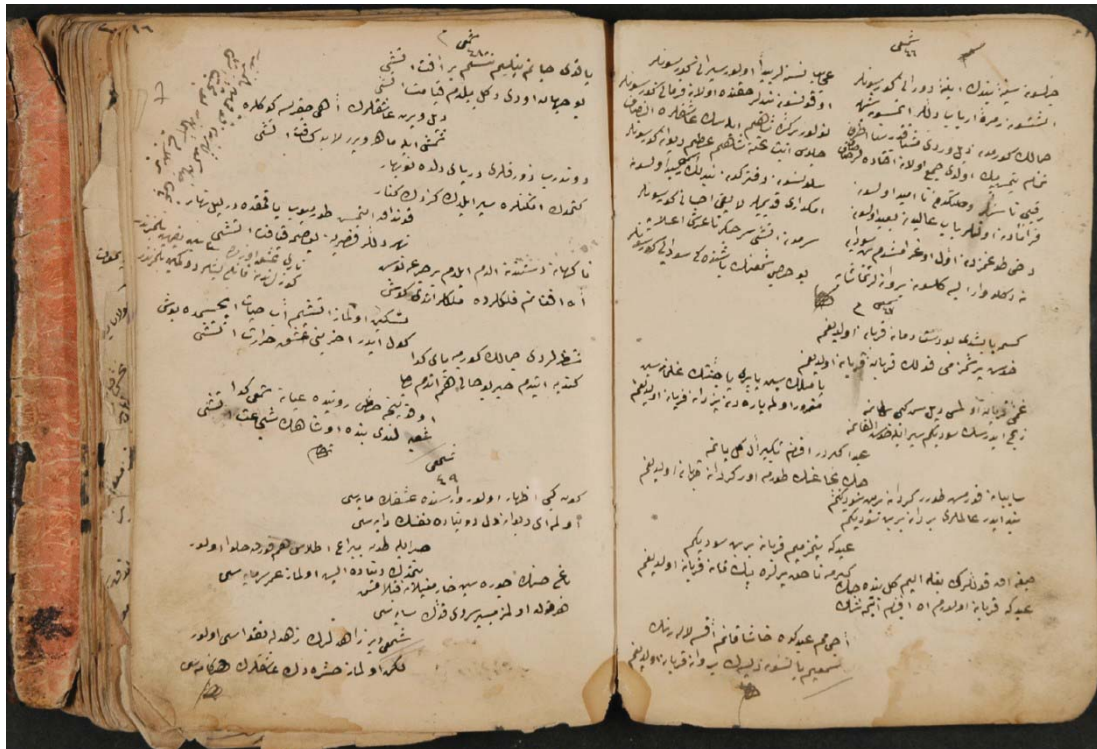

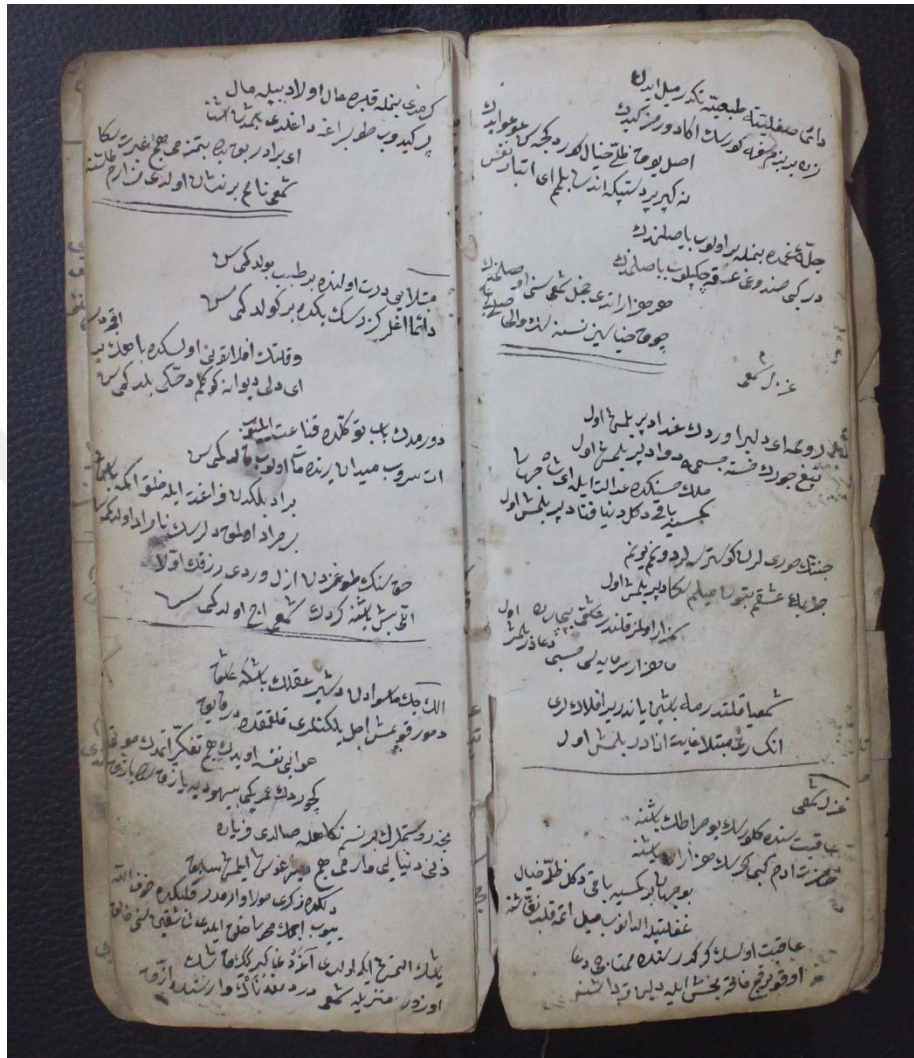

۹۰
 در بیان
 سه بزرگوار نامه ابد کز بدید مرافه اولدی بها
 حقیق مستند مرز به سوز بدید مرافه اولدی بها
 بایسته آجد بدید ناز ابد انبدید برینه بریدید
 کوله رک دشاریکی جود بدید مرافه اولدی بها
 روی سیاه اغیاره رخصت و بریده نوری سب
 طولی و سه بر فدا و شکر از بدید مرافه اولدی بها
 نیت ترقی ابدی بویست بزم خانه
 سوده راه کرده بخود از بدید مرافه اولدی بها
 یوسف ابدی نیت باقی با بیکه حاصله
 شمع بی سر رفته باز بدید مرافه اولدی بها
 در بیان
 اسم اعظم نسخ کبریا کردی جعفری
 شری مولا علم الاسما کردی جعفری
 حضرت آدم صفا الله به انبیا بر موعود
 طوقه نعت ایمن غراب کردی جعفری
 کبریا بنز اولد عینک زوال فقاری قدر میر
 بر روایت بر بریار در بار کردی جعفری

06 Mil Yz. A. 2385

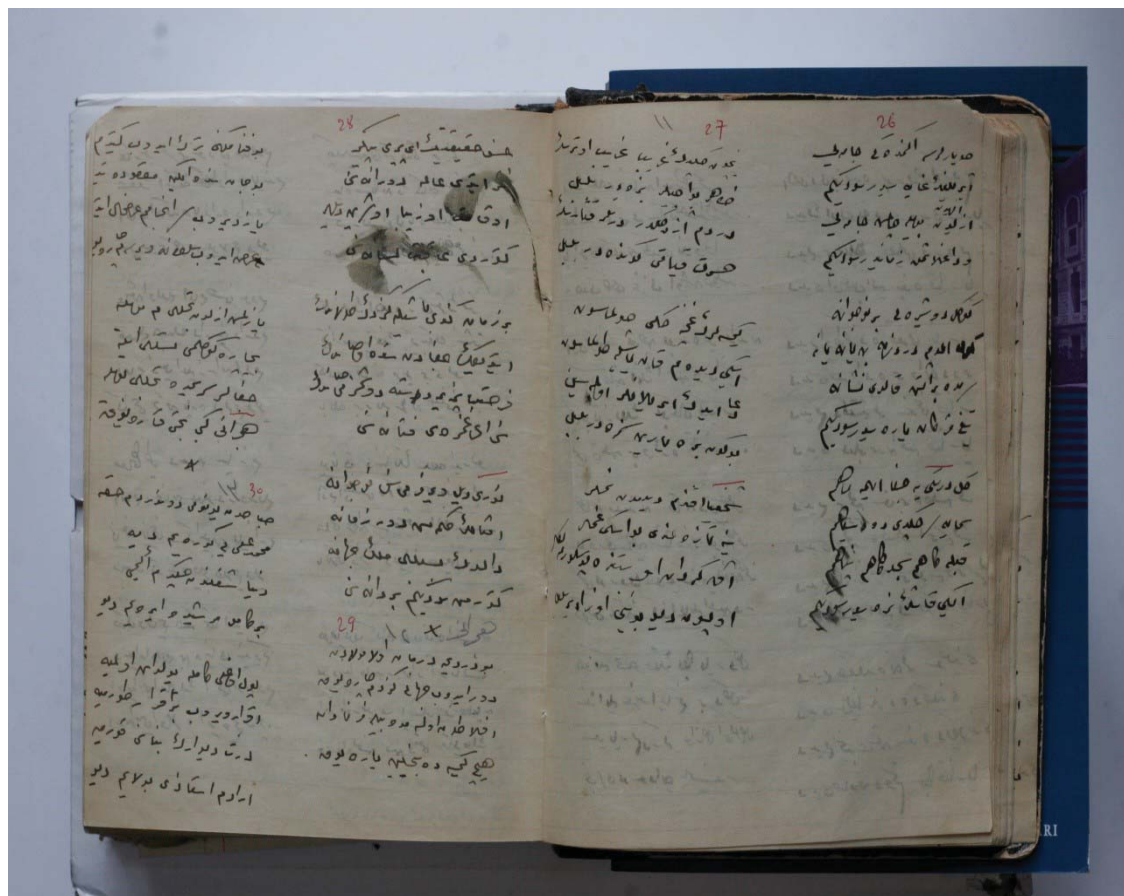
BYEKFM

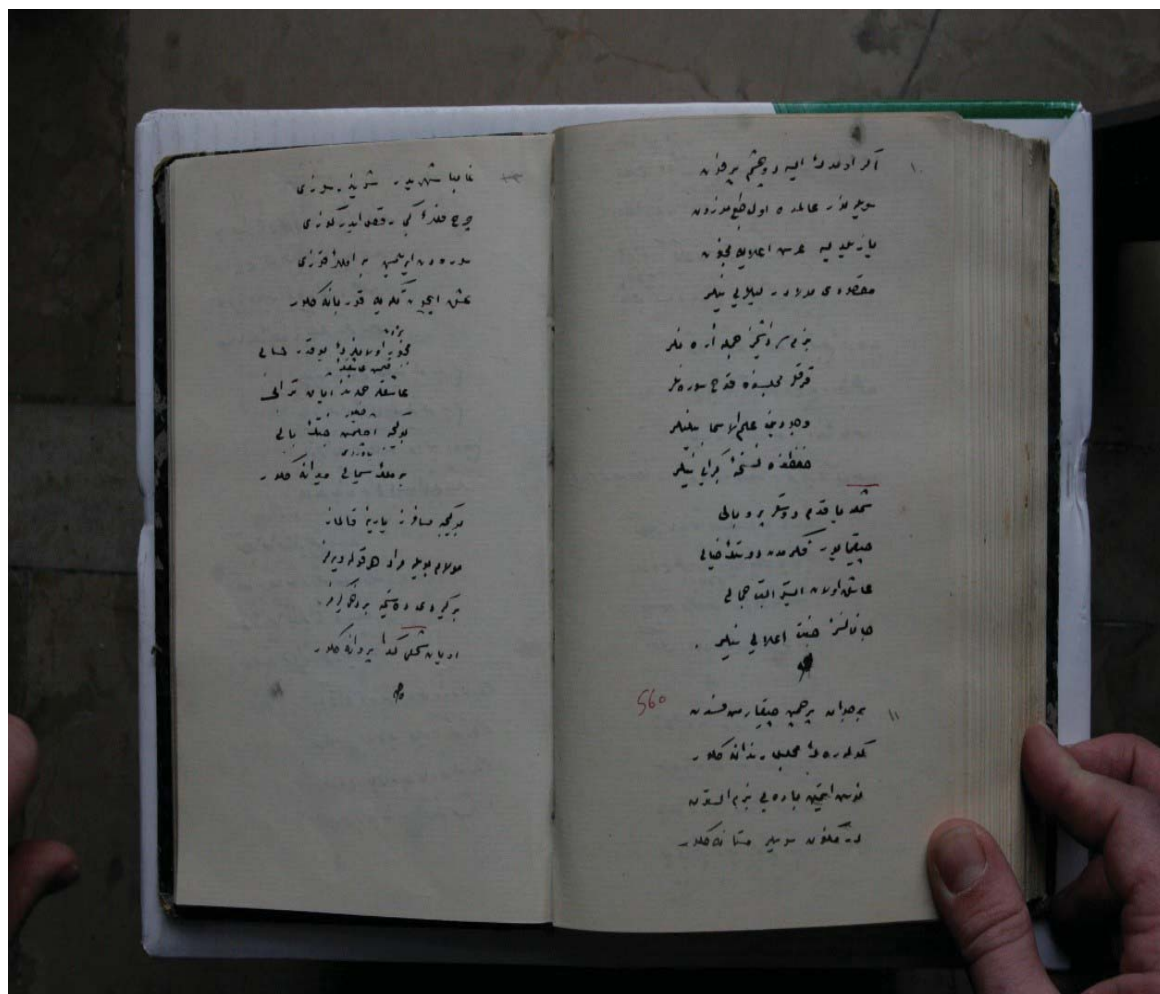
MFK12

و بود
 بر دوشه و بر دوشی قلم سازینه اول نگاه
 اکلد علی بر دوش آکلده اولی چار کاه
 بر سر بانی مفاصلت اندم کرد دم دگاه
 بنا کهنه کدستر ادیح عراده زسی سگاه
 بر طاقم مکر حجاز و دیر بدی و جبهه سیاه
 طاقری بر حقلی بچم با شتم آتند کلاه
 سربلوم بر پت رعنا محمد بنبله
 انیموده کلار بآزای ببله
 یونفلس عند لیاس طبع بر دی غلفله
 کاه دم عنقم منی بنده صله انیمه دولر دلم
 ابقنا ابدی دلشک بر پناه اسردی باوی صبا
 مطلبای علی آتینه بدرد و صند بدو صفا
 سانی بنی ساهم صینه ایله بدای صبا
 صبیحیه بنیره فی تنوره دبر کله ایندا
 بر مفاصله ابدیه عاشقه الف ذل کانه
 نای کنی اکلور در دغم در مرز اولدی لهر زمانه
 ارغفور ابتری ستم شطوره و بر مرز و اماله
 شمع اوزم فلکله اولمه اسنر امتحاله

AŞE XXVI

AŞE XXVII

KAYNAKÇA

Eski Harfli Kaynaklar

Cönkler, Mecmualar, Divanlar, Taşbaskı Eserler, Defterler³⁹⁹

A 1309: 06 Mil Yz A 1309 numaralı yazma içinde Dîvân-ı Şem'î (40a-60a), Millî Kütüphane.

A 2105: 06 Mil Yz A 2105 numaralı Müellih Hattı Olması Muhtemel Dîvân-ı Şem'î, Millî Kütüphane.

A2385: 06 Mil Yz A 2385 numaralı Mecmû'a-i Eş'âr. Millî Kütüphane.

AD 19: Prof. Dr. Ali Duymaz Özel Kütüphanesi. Cönk 19.

AE 6: Alâaddin Erol, 6 numaralı Meccan Cönk.

AK45: Bel_Yz_K_0045 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK50: Bel_Yz_K_0050 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK53: Bel_Yz_K_0053 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK54: Bel_Yz_K_0054 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK56: Bel_Yz_K_0056 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK60: Bel_Yz_K_0060 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK61: Bel_Yz_K_0061 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

³⁹⁹ Ahmet Şükrü Esen Defterleri, şekil özellikleri vs. bakımından klâsik manada cönk olmamakla birlikte cönk niteliğinde defterler veya şekil itibarıyla şiir mecmuaları olarak kabul edilebilir. Bu karışıklığa mahal vermemek için başlıkta “Defterler”e yer verilmiştir.

AK0924: Bel_Yz_K_0924 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK1223: Bel_Yz_K_1223 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AK1583: Bel_Yz_K_1583 numaralı cönk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

AŞE II: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi II numaralı defter.

AŞE V: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi V numaralı defter.

AŞE VI: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi VI numaralı defter.

AŞE IX: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi IX numaralı defter.

AŞE XVIII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XVIII numaralı defter.

AŞE XXII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXII numaralı defter.

AŞE XXVI: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVI numaralı defter.

AŞE XXVII: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Pertev Naili Boratav Arşivi XXVII numaralı defter.

BYEK 1451: BY1451 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 1580: BY1580 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 4242: BY4242 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 5290: BY5290 numaralı Mecmû'a-i Eş'âr içinde "Dîvân-ı Şem'î Baba ve Ebyât-ı Sâz..? Mecmûası" Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 7839: BY7839 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 8359: BY8359 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEK 8433: BY8433 numaralı cönk. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

BYEKFM: Mecmû'a-i Eş'âr. [kayıt numarası bulunmayan Figânî'ye ait şiir mecmuası] Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

C 3: 06 Mil Yz Cönk 3 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 4: 06 Mil Yz. Cönk 4 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 5: 06 Mil Yz. Cönk 5 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 11: 06 Mil Yz. Cönk 11 (Mecmu'a-i İlahiyat) numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 12: 06 Mil Yz. Cönk 12 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 13: C. 06 Mil Yz. Cönk 13 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 17: 06 Mil Yz. Cönk 17 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 20: 06 Mil Yz. Cönk 20 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 22: 06 Mil Yz. Cönk 22 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 22: 06 Mil Yz. Cönk 24 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 27: 06 Mil Yz. Cönk 27 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 35: 06 Mil Yz. Cönk 35 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 36: 06 Mil Yz. Cönk 36 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 43: 06 Mil Yz. Cönk 43 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 45: 06 Mil Yz. Cönk 45 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 46: 06 Mil Yz. Cönk 46 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 47: 06 Mil Yz. Cönk 47 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 49: 06 Mil Yz. Cönk 49 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

C 50: 06 Mil Yz. Cönk 50 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

- C 51: 06 Mil Yz. Cönk 51 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 58: 06 Mil Yz. Cönk 58 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 64: 06 Mil Yz. Cönk 64 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 64: 06 Mil Yz. Cönk 66 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 68: 06 Mil Yz. Cönk 68 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 69: 06 Mil Yz. Cönk 69 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 71: 06 Mil Yz Cönk 71 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 77: 06 Mil Yz Cönk 77 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 80: 06 Mil Yz Cönk 80 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 81: 06 Mil Yz Cönk 81 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 84: 06 Mil Yz Cönk 84 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 89: 06 Mil Yz Cönk 89 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 90: 06 Mil Yz Cönk 90 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 92: 06 Mil Yz Cönk 92 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 96: 06 Mil Yz Cönk 96 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 97: 06 Mil Yz Cönk 97 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 99: 06 Mil Yz Cönk 99 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 106: 06 Mil Yz Cönk 106 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C108: 06 Mil Yz Cönk 108 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 118: 06 Mil Yz Cönk 118 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 119: 06 Mil Yz Cönk 119 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 120: 06 Mil Yz Cönk 120 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 135: 06 Mil Yz Cönk 135 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 136: 06 Mil Yz Cönk 136 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 139: 06 Mil Yz Cönk 139 numaralı cönk. Millî Kütüphane.

- C 140: 06 Mil Yz Cönk 140 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 141: 06 Mil Yz Cönk 141 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 149: 06 Mil Yz Cönk 149 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 153: 06 Mil Yz Cönk 153 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 156: 06 Mil Yz Cönk 156 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 158: 06 Mil Yz Cönk 158 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 159: 06 Mil Yz Cönk 159 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 163: 06 Mil Yz Cönk 163 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 171: 06 Mil Yz Cönk 171 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 172: 06 Mil Yz Cönk 172 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 173: 06 Mil Yz Cönk 173 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 175: 06 Mil Yz Cönk 175 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 176: 06 Mil Yz Cönk 176 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 177: 06 Mil Yz Cönk 177 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 180: 06 Mil Yz Cönk 180 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 182: 06 Mil Yz Cönk 182 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 269: 06 Mil Yz Cönk 269 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- C 4905: 06 Mil Yz A 4905 numaralı cönk. Millî Kütüphane.
- CU 11: Cönk 11. California Üniversitesi Kütüphanesi-ABD.
- CU 12: Cönk 12. California Üniversitesi Kütüphanesi-ABD.
- CU 14: Cönk 14. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 15: Cönk 15. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 16: Cönk 16. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 24: Cönk 24. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 26: Cönk 26. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.

- CU 27: Cönk 27. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 28: Cönk 28. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 29: Cönk 29. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 37: Cönk 37. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- CU 38: Cönk 38. California Üniversitesi Kütüphanesi- ABD.
- DŞ: *Divân-ı Şem 'î*, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, ABD.
- FB: 06 Mil Yz FB 134 numaralı Dîvân-ı Şem'î. Millî Kütüphane.
- G13917: 03 Gedik 13917 numaralı cönk. Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi.
- K 11360: 11360 numaralı Dîvân-ı Şem'î. Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi.
- K11446: 11446 numaralı cönk. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- K11449: 11449 numaralı cönk. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- K11460: 11460 numaralı Mecmû'a-i Eş'ar. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- K11477: 11477 numaralı cönk. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- K11484: 11484 numaralı cönk. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- K11825: 11825 numaralı cönk. Koyunoğlu Kütüphanesi.
- MFK C12: Cönk 12. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 16.
- MFK C19: Cönk 19. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 23
- MFK C23: Cönk 23. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 162
- MFK C25: Cönk 25. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 164
- MFK C26: Cönk 26. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 166/1
- MFK C33: Cönk 33. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi, kayıt no: 172
- MFK C49: Cönk 49. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi. kayıt no: 250
- MFK M1: *Mecmû'a-i Eş'âr* 1, kayıt no: 62. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi

MFK M10: *Mecmû'a-i Eş'âr*10. kayıt no: 71. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi.

MFK M13: *Mecmû'a-i Eş'âr*13. kayıt no: 74. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi.

MFK M14: *Mecmû'a-i Eş'âr*14. kayıt no: 75. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi,

MFK M20: *Mecmû'a-i Eş'âr*20. kayıt no: 181. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi,

MFK M27: *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid*27. kayıt no: 83. Mehmet Fatih Köksal Özel Kütüphanesi.

TDK C3: YZ. A 3 numaralı cönk. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi.

TDK C450: YZ. A 450 numaralı cönk. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi.

Manastırlı Fâik (1313) [1895/1896]. *Türkçe Arûz*. İstanbul: Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1387/197312018.pdf?sequence=1&isAllowed=y> erişim tarihi: 03.02.2019

Basılı Kaynaklar

Akandere, Osman (2016). *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Konya*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Akça, Kemal (1939), “Anadolu Halk Şairlerinden Âşık Figânî”. *Konya*. (30), 1582-1585.

Akça Kemal (1940). *Sille'nin Halk Şairleri*. Konya: Haşim Basımevi.

Akça, Kemal (1945). “Halk oda ve Halkevleri Kuruluş Yıldönümü Dolayısıyla Eski Köy Odaları”. *Folklor Postası*. 1 (6),3.

Akçiçek, Eren-Karayaman, Mehmet (2008). *Atatürk'ün Türk Ocakları'nı Ziyaretleri ve Yaptığı Konuşmalar*. Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları.

Aksan, Doğan (2005). “Şiir Dili”. *Dil ve Edebiyat Dergisi*. 2 (1), 1-13.

Aksoyak, İ. Hakkı (2003). “Edebî Sanatlar”. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Aksu, Hüsamettin (1998). “Hurûfilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 408-412. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Akün, Ömer Faruk (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İsam Yayınları.

Albayrak, Nurettin (1994). “Ebû Müslim Destanı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10, 195-196. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Alptekin, Ali Berat (2001). “Rüyada (Düşde/Tüste) Bade İçme ile Destan Söyleme Geleneği Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”. 2. *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi (27-28 Ekim 2000)* (Haz. Feyzi Halıcı). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları. 65-72.

Alptekin, Ali Berat (2013). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Alver, Köksal. (2006). “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”. *Edebiyat Sosyolojisi*, (Ed. Köksal Alver). Ankara: Hece Yayınları, 11-21.

And, Metin (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Anhegger, Robert-Ünlü, Cemal (1991a). “Türk Sosyal Tarihi İçin Kaynak Olarak 1912-1932 Arasında Çıkan 78’lik Sözlü Taş Plaklar”. *Tarih ve Toplum*. 15 (85), 9-21.

Anhegger, Robert-Ünlü, Cemal (1991b). “Türk Sosyal Tarihi İçin Kaynak Olarak 1912-1932 Arasında Çıkan 78’lik Sözlü Taş Plaklar”. *Tarih ve Toplum*. 15 (86), 24-34.

Anhegger, Robert-Ünlü, Cemal (1991c). “Türk Sosyal Tarihi İçin Kaynak Olarak 1912-1932 Arasında Çıkan 78’lik Sözlü Taş Plaklar”. *Tarih ve Toplum*. 15 (87), 35-43.

Arat, Reşid Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ardoğan, Recep (2009). “Taklîdî İmanın Geçerliliği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (50) 2, 39-70.

Artun, Erman (2012). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı Edebiyat Tarihi/Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.

Aslan, Ensar, 1980. “Doğu Anadolu’da Söylenen Âşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma”. *Köz.Şubat* 1(3),52-57.

Atsız, H. Nihal (1934). “16. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî’nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti”. *Orhun Mecmuası*. (9), 165-172.

Aydoğdu, Betül (2010). “Bayburtlu Zihnî’nin *Akkâ Destanı*’nın Tahlili”. *III. Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu (05-06 Mart 2009) Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları,17-25.

Aydoğdu, Betül (2011). “Türk Edebiyatında Seyrânî Olgusu: Develili Seyrânî ve Eserleri (İnceleme-Metin)”. Kayseri:Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Ayva, Aziz (2005). *Konya Âşıklık Geleneği ve Âşık Ataroğlu Hayatı-Sanatı-Şiirleri-Şiirlerinin Tahlili*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya.

Bartók, Béla (1991). *Küçük Asya’dan Türk Halk Musikisi*. (çev. Bülent Aksoy). İstanbul: Pan Yayınları.

Başaran, Uğur. (2013). “Durak Terimini Yeniden Tartışmak”. *Bilim ve Kültür*, 1/2, 108-114.

Başgöz, İlhan (1967). “Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shamanistic Initiation”. *Asian Folklore Studies*, Vol. 26, No. 1 (1967), pp. 1-18.

Başgöz, İlhan (1986a). “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri”. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları. İstanbul: Pan Yayıncılık, 24-28.

Başgöz, İlhan (1986b). “Karac’oğlan Geleneği”. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları. İstanbul: Pan Yayıncılık, 152-160.

Başgöz, İlhan (1986c). “Kaç Karac’oğlan Var?”. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları. İstanbul: Pan Yayıncılık, 161-162.

Başgöz, İlhan (1986ç). “Halk Edebiyatı ve Folklor”. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Baykara, Tuncer (2002). “Konya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 182-187. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

[Bayrı], Mehmet Halit (1933a). “Âşık Şem’î Hakkında”. *Halk Bilgisi Haberleri*. 3(26), 25-27.

Bilgegil, Kaya (2012). *Saz Şiirinin Kadroları*. (Haz. İsmail Görkem). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.

Birsel, Salah (2014). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Boratav, Pertev Naili (1968). “Âşık Edebiyatı”. *Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*. XIX (207), 340-357.

Boratav, Pertev Naili (1978). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (1982). “Sille Halk Şairleri”. [Toplayan: Zeki Dalboy] *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (2011) [1943]. *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Bursalı Mehmed Tahir (1972). *Osmanlı Müellifleri 1. cilt*. (haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınevi.

Caferoğlu, Ahmet (2015). *Kaşgarlı Mahmut*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (2000) [1946]. *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (2015). *Kaşgarlı Mahmut*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Cunbur, Müjgân (1973). *Karacaoğlan*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

Çadircı, Musa (1975). “Anadolu’da Redif Teşkilatı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. VIII (8). 63-75.

Çapraz, Erhan (2015). “Sosyo-Kültürel Bağlamda Kayserili Rûzî ve Şiirleri (İnceleme-Tenkitli Metin)”. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Çapraz, Erhan (2018). “Âşık Tarzı Yer ile Gök Destanlarının Kökeni Üzerine Bir İnceleme”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (39): 105-118

Çobanoğlu, Özkul (1999).“Elektronik Kültür Ortamında Aşık Tarzı Şiir Geleneği Bağlamında Çukurova Aşıkları Üzerine Tespitler”.III. *Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*. (30 Kasım-02 Aralık 1998-Adana), Adana: Adana Valiliği Yayınları Adana Ofset. 246-253.

Çobanoğlu, Özkul (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2006). *Birlikte Yaşama Kültürümüzün Kaynaklarından Âşık Edebiyatı Geleneğinin Eminönü Merkezli Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2007). *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınları.

Çiçekler, Mustafa (2006). “Na’t”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32, 435-436. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Dalboy, M. Zeki (1927). “Surûrî”, *Yeni Fikir*. 27, 32.

Dalboy, M. Zeki (1927).“Surûrî-Şem’î”.*Yeni Fikir*. 29, 15 Kânunnuevvel.

Dalboy, Zeki (1935). *SilleHalk Şairleri*. Konya:Konya Halkevi Neşriyatı.

Dictionary of Social Sciences (1964). UNESCO. (haz. Could, J. ve Kolb, W. L.). Londra: Tavistock Yayınları.

Dilçin, Dehri (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınevi.

Dilçin, Cem (2004). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

D'Ohsson, M. de M.[Ignatius Mouradgea] (1972). *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*. (çev. Zerhan Yüksel). İstanbul: Tecüman 1001 Temel Eser.

Dundes, Alan (1980). "Texture, Text and Context". *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana Univ. Press. 20-32.

Dundes, Alan (1998). "Metin, Doku ve Konteks". (çev. Metin Ekici). *Millî Folklor*. 10 (38), 106-119.

Dukheim, Émile (2016). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (çev. Özcan Doğan) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Düzgün, Dilaver (2004). "Âşık Edebiyatı". *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (haz. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Grafiker Yayınları.

Eberhard, Wolfram (1942). *Çin'in Şimal Komşuları- Bir Kaynak Kitabı*. (çev. Nimet Uluğtuğ). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII- İdeal Matbaası.

Elçin, Şükrü (1988). *Türk Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ergin, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı-1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[Ergun], Saadeddin Nüzhet (1926). *Halk Şairleri- Birinci Kitap*. Konya Erkek Muallim Mektebi Neşriyatından Aded 1. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

[Ergun], Saadeddin Nüzhet-[Uğur] Mehmed Ferid (1926). *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*. Konya: Vilayet Matbaası.

[Ergun], Saadettin Nüzhet (1931). *Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.

[Ergun], Saadettin Nüzhet (1933). *XIX. Asır Sazşairlerinden Silleli Sürûrî*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.

Ergun, Saadettin Nüzhet-Uğur, Mehmed Ferit (2002). *Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı*. (Haz. Hüseyin Ayan). Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Esin, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Fayda, Mustafa (1998). “Hulefâ-yi Râşidîn”. Baykara, Tuncer (2002). “Konya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 324-338. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi (2017). *İmam Ali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1997). *Hasan*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, 282-285. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1997). *Hüseyin*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 518-521. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Gazimihâl, R. Mahmut (1945a), “Konyalı Halk Musikicileri”, *Folklor Postası*, I (9), 5-6.

Gazimihâl, R. Mahmut (1945b). “Konyalı Halk Musikicileri II”. *Folklor Postası*. I (10) Temmuz, 3-4.

Gazimihâl, R. Mahmut (1946a), “Konya Halk Sazcıları III”. *Folklor Postası*. II (15), 3-6.

Gazimihâl, R. Mahmut (1946b). “Konya Halk Sazcıları IV”. *Folklor Postası*. II(17), 7.

Gazimihâl, Mahmut Ragıp (1947a). *Konya’da Musiki*. Ankara: C.H.P Halkevleri Yayınları Millî Kültür Araştırmaları: II.

Gazimihâl, Mahmut Ragıp (1947b). “Konya Saz Şairleri”. *Konya Halkevi Dergisi*. 11 (108-109-110), (Ekim-Kasım-Aralık), 3-4.

Gazimihâl, Mahmut Ragıp (1958). “Baş Ozan Korkut Ata ve Onun Yelteme Kopuzu”. *Türk Folklor Araştırmaları*. 5 (104) (Mart), 1653.

Goldmann, Lucien (1998). *Diyaletik Araştırmalar*. (çev. Afşar Timuçin-Mehmet Sert), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Goldmann, Lucien (2005). *Roman Sosyolojisi*. (çev. Ayberk Erkay), Ankara: Birleşik Yayınevi.

Goody, Jack (2009). “Sözlü Kültür”. (Çev. ?). *Millî Folklor Dergisi*. (83) (Güz), 128-132.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1931). *Melâmîlik ve Melâmiler*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1963). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1969). *100 Soruda Mezhepler ve Tarikatlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1985). *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Gönen, Sinan (2009). “Âşık Aliyar’ın Konya Âşıklık Gelenegi İçerisindeki Yeri”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (22), 259-277.

Gönen, Sinan (2017). *Âşık Edebiyatında Naat*. Konya: Palet Yayınları.

Görkem, İsmail (1998) “Türk Halk Hikâyelerinin Canlı Gösterim (=Performance Oriented) Olarak İncelenmesi”. *Milli Folklor*. (37), 107-113.

Görkem İsmail (2000). *Halk Hikâyeleri Araştırmaları:Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Görkem, İsmail (2001b). “Selçuklu’dan Cumhuriyet’e: Halk Şâirlerinde Türkçe Sevgisi”. *Türk Yurdu/Türkçe’ye Saygı Özel Sayısı*, XXI (162-163) (Şubat-Mart), 155-161.

Görkem, İsmail (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri*. İstanbul: E Yayınları.

Görkem, İsmail (2009). “Dünden Bugüne ‘Türk Sözel Edebiyatı’: Değişim ve Dönüşüm”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39 (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı), 411-422.

Görkem İsmail (2016). *Karacaoğlan*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Günay, Turgut (1976). “Türk Halk Şiirinde İlk <Deyişme> (Müşâare) Örnekleri”. *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, (27-29 Ekim 1975 Konya), Ankara: Güven Matbaası (Konya Turizm Derneği Yayınları).

Günay, Umay (2008). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güney, Eflatun Cem (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Güngör, Mevlüt. “Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Lokman”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.35. (1996),167-178.

Güvenç, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Güzel, Abdurrahman (1981). *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

Halıcı, Feyzi (1982). *Âşık Şem’î Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Halıcı, Feyzi (1994). “Âşık Şem’î’den Destan Örnekleri”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. II (512), 115-121.

Halıcı, Mehdi (1985). *Konya Sazı ve Türküleri*. İstanbul: Özden Matbaacılık.

Harman, Ömer Faruk (2003). “Lokman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,27,205-206. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Hattox, Ralph S. (1998). *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökenleri*. (çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İbrahim Hakkı (1974a). *Marifetname*.(haz. Turgut Ulusoy). 1, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.

İbrahim Hakkı (1974b). *Marifetname*.(haz. Turgut Ulusoy). 3, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.

İnalcık, Halil (2016). *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İpekten, Haluk (2003). *Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kalyon, Abuzer-Çelik, Nebi (2017). “Manastırlı Sâlih Fâik’in “Türkçe Aruz” Eserinden Hareketle Aruzdan Kastedilen Şiir Ölçüsü”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi / The Journal of Ottoman Studies*. (3), 37-50.

Kaplan, Mehmet (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karahan, Abdülkadir (1991). “Âşık Edebiyatı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. III, 550-552.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Karasoy, Yakup-Yavuz, Orhan (2003). “17. Yüzyıl Saz Şâiri Âşık Ömer Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'a Armağan.* (13), 177-215.

Karasoy, Yakup-Yavuz, Orhan (2010). *Âşık Ömer Divanı*. Konya: İnci Ofset.

Karavelioğlu, Murat Ali (2004). “Klasik Türk Edebiyatında Şem’î Mahlaslı Şairler ve Prizrenli Şem’î”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXXII (Ayrı Basım), 65-80.

Kartarı, Hasan (1977). *Doğu Anadolu Âşık Edebiyatının Esasları*. Ankara: Demet Matbaacılık.

Kaya, Doğan (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kendi, İbrahim Aczi (1951). *Konyalı Âşık Şem’î Konuşuyor... Şem’î’nin Hayatı-Gazel, Divan, Koşma, Sema’î ve Destanları....* Konya: Yeni Kitap Basımevi.

Kendi, İbrahim Aczi (1953). “Şem’î’nin Ölüm Tarihi”. *Türk Folklor Araştırmaları*. 3 (51), 803.

Kıran, Zeynel-Ayşe (Eziler) (2010). *Dilbilimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1964). “Kars İlinde Halk Saz ve Oyun Havalarının İsimleri”. *Türk Kültürü*. (2), 200-203.

Kocatürk, Vasfi Mahir (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.

Köksal, M. Fatih, Kaçar, Mücahit ve İlhan Mevlüt (2018). *Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Köprülüzâde Mehmed Fuad (1928a). *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Dîvân-ı Türkî-i Basît XVI. Asır Şairlerinden Edirneli Nazmî’nin Eseri*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Köprülü, Mehmed Fuad (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Köprülü, M. Fuat (1979). “Bektaş, Hacı Bektaş Veli.” *İslam Ansiklopedisi*, 2. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 461-464.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004a). “Türk Edebiyatının Menşei”. *Edebiyat Araştırmaları-I*. Ankara: Akçağ Yayınları, 65-128.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004b). “Ozan”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 129-139.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004c). “V.-XVI. Asırlarda Türk Şâirleri”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 153-159.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004ç). “Saz Şâirleri, Dün ve Bugün”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 161-184.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004d). “Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 185-219.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004e). “Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesirleri”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 245-280.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004f). “Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004g). “Arûz”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 281-316.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004ğ). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, Mehmed Fuad (2004ı). “Türk Edebiyatının Menşei”. *Edebiyat Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 65-128

Köprülü, Mehmed Fuad (2012). *Anadolu’da İslâmiyet*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kunt, Metin vd. (1995). *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Kutlu, Sönmez (2017). *Türkler ve İslâm Tasavvuru*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kutlu, Şemsettin (1979). *Şair Dertli I*. (Tercüman 1001 Temel Eser)İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A. Ş.

Küçükbezirci, Seyit (2014). “Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Konya Halk Şiiri Bibliyografyası: I”. *Akademik SayfalarMerhaba Gazetesi*. 14 (32), 497-499.

Kürşat, Yunus [Mehmet Sarı] (1981). “Şâir Şem’î-Hayatı ve Dîvânı”. *Töre Dergisi*. 11 (126), 41-44.

Kürşat, Yunus [Mehmet Sarı] (1982). “Şâir Şem’î-Edebî Şahsiyeti”. *Töre Dergisi*. 11 (128), 35-36.

Kürşat, Yunus [Mehmet Sarı] (1982). “Şem’î’de Aşk”. *Töre Dergisi*. 12 (133), 56-65.

Kürşat, Yunus [Mehmet Sarı] (1982). “Şem’î Dîvânından Seçmeler”. *Töre Dergisi*. 12 (134).

Lewis, Bernard (2017). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (çev. Boğaç Babür Tuna). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Mehmet Zeki (1933b). “Âşık Şem’î”. *Halk Bilgisi Haberleri*. 3(29), 151-155.

Mélikoff, Irène (1974). “Mevlânâ’nın Çağdaşı Türkmen Babaları”. *Çağrı*. (199), 21-25.

Mélikoff, Irène (2012). *Türk-İran Epik Geleneği İçinde Horasan Teberdarı Ebu Müslim*. (çev. Armağan Sarı). Ankara: Elips Yayınları.

Mermer, Ahmet, Hidayetoğlu, Selahattin, Erdoğan Mustafa ve Koç Keskin, Neslihan (2009). *Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Németh, Gyula (1982). *Attila ve Hunları*. (çev. Şerif Baştav). İstanbul: Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Odabaşı, A. Sefa (1999). *Geçmişten Günümüze Konya Kültürü*. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (2016). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Onay, Ahmet Talât (1996) [1928]. *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i*. (haz. Cemal Kurnaz). Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğur, Özcan (2018). “Konya Hurufat Defterleri ve Mühteva Analizi (1692 - 1835 Yılları Arası)”. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 4 (7), 131-151.

Oğuz, M. Öcal (1995). “Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVI. Yüzyılına Dair”. *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*(1-7 Temmuz 1993). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Oğuz, M. Öcal (2000). “Bektaşîlik Anlatım Ortamında Halk Şiiri”. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M. Öcal (2001). “Türkiye Sahası Âşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M. Öcal (2003). “Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac’oğlan Şiiri”. *Millî Folklor*. (58),31-38.

Oğuz, M. Öcal (2012). “Karacaoğlan: Anlatıcılar ve Biyografiler”. *Millî Folklor*. (93), 53-61.

Ozanoğlu, İhsan (1940). *Âşık Edebiyatı*. Kastamonu: Şenkıral Matbaası.

Önal, Mehmet (2008). “Edebî Dil ve Üslup”. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (36), 23-47.

Öngören, Reşat (2011). “Tarikat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,40, 95-105.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Öngören, Reşat (2011). “Tasavvuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,40,119-126. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Özarslan, Metin (1993).*Ankara Millî Kütüphane Cönkleri Fihristi*. [daktiloda yazılmış, yayımlanmamış çalışma]. 296 s.

Özarslan, Metin (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özarslan, Metin (2005). “Türk Sözlü Gelenek Şiirinde Durak Meselesi ve Bir Türkü”. *Folklor/Edebiyat*, 42 (2005/2),197-205.

Özarslan, Metin (2006).*Ferhat ile <şirin Mukayeseli Bir Araştırma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.

Özder, M. Âdil (1969). *Türk Halk Saz Şairleri Bibliyografyası*. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. Türk Halk Kültürü Arşivi, [daktiloda yazılmış,yayımlanmamış çalışma].25+321+25 s.

Özdemir, Erdem (2013). “Türkiye Örneğinde Âşıklarda Müzik”. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler EnstitüsüYayımlanmamış Doktora Tezi.

Özerdim, Muhaddere N. (1955). “M.S. IV-V. Yüzyıllarda Çin’in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 13 (3), 51-96.

Özmen, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi(19. Yüzyıl)*. cilt: IV. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztelli, Cahit (1953). “Konyalı Şem’i Hakkında Yeni Bilgiler”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 2 (47), 738-739.

Pala, İskender (2011).*Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları,

Pirsultanlı, Sednik Paşayev (1993). “Türk Dilli Halklarda Ozan-âşık Sanatı ve Onun Millî Hususiyetleri”. *Millî Folklor*. 20, 42-51.

Rifat, Mehmet (1998). *20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları-1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1989). “Türk Saz Şiiri”. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*. (445-450) (Ocak-Haziran), 105-250.

Sakaoğlu, Saim; Alptekin A. Berat ve Şimşek, Esmâ(2000). *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi I (16-18. Yüzyıllar)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2006a). *Karacaoğlu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2006b). “Konya Âşık Edebiyatı”. *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı IX*. (özel sayı Aralık).465-489.

Sakaoğlu, Saim (2014a). “Türk Saz Şiiri Tarihini Yazmak Niçin Zordur?”.*Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları.

Sakman, Mehmet Tahir (1999). *Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler*. Konya: Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Sakman, Mehmet Tahir (2001a). *Dünden Bugüne Konya Oturakları*.İstanbul: Milenyum Yayınları.

Sakman, Mehmet Tahir (2001b) “Mazhar Sakman’ın Repertuarında Bulunan Âşık Tarzı Eserlerin Bir Değerlendirmesi”, *2. Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi (27-28 Ekim 2000)*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Saraç, Yekta (2007). *Klasik Türk Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: 3F Yayınevi.

Sarı, Mehmet (2013). *Mevlevî Âşık ve Şâir Konyalı Şem’î*. T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Shaw, Stanford J.-Saw, Ezel Kural (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform Devrim ve Cumhuriyet Modern Türkiye’nin Doğuşu, 1808-1975*. C.3, (çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: e Yayınları.

Sümbüllü, Hasan Tahsin (2015). “Âşıklık Geleneğinde Kullanılan ‘Makam’ Kavramı Üzerine Müzikal Bir Değerlendirme”. *Rast Müzikoloji Dergisi-Uluslararası Müzikoloji Dergisi*. III (2). 828-836.

Şenel, Süleyman (1991). “Âşık Mûsikisi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 553-556.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Şenel, Süleyman (2007). *Kastamonu’da Âşık Fasılları Türler/ Çeşitler/ Çeşitlemeler*. I. cilt (İnceleme). Kastamonu İl Özel İdaresi Yayını, İstanbul: Düzey Matbaacılık.

(1981).“Şem’î”.*Türk Ansiklopedisi*. C. XXX. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 249.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tarlan, Ali Nihad (1941). “Şiirde Mânâ”. *Konya*. V (35), 2097-3004.

Taşkın, Ünal (2018). “Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler”. *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (19-21 Ekim 2016 / Elazığ)*. I. cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Taşlıova, Şeref (1976). “Kars ve Çevresinde Sazla ve Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri”. *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, (27-29 Ekim 1975 Konya), Ankara: Güven Matbaası (Konya Turizm Derneği Yayınları).

Taşlıova, M. Mete (2006). “Elektronik Cönk Kavramı ve Türk Halkbilimi’nin Değeri Bilinmeyen Kaynakları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (5),89-112.

Tek, Recep (2014). “Âşık Şem’î’nin Şiirlerinde Divan Edebiyatı Tesirlerine Dair Tespitler”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. (9/3), 1427-1443.

Tek, Recep (2018). *Türk Edebiyatında Dertli Olgusu Âşık Dertli ve Eserleri (İnceleme-Metin)*. Kayseri: Kimlik Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri (1976). “Tarih Boyunca Türkçecilik Cereyanı”. *Atsız Armağanı*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Tilbe, A. (2004). “Sartre’ın *Bekleyiş* Adlı Romanına Goldmann’cı Bir Yazın Toplumbilimsel Bir Yaklaşım”. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. (Ed. Köksal Alver). Ankara: Hece Yayınları, 93-116.

Topaloğlu, Bekir (1998). “Hâdis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18; 304-309. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Topaloğlu, Bekir (1988). “Ahiret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1;543-548. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Topkaya, Adem (2007). “Salnâmelere Göre Konya Vilayeti (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı)”. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

[Tuman], Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. (Hz. Kurnaz, Cemal-Tatcı, Mustafa). Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Turan, Şerafettin (1994). “Edirne Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10, 442-443. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Tüfekçi, Nida (1983). “Âşıklarda Müzik”. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri 3. Cilt*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1998). C. 2. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzun, Mustafa (2003). “Lokman (Türk Edebiyatı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, 205-206. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Uzun, Mustafa (2013). “Yâr-ı Gâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43, 324. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Üçüncü, Kemal (2004). “İrşad ve Tebliğe Bağlı İcra: Türk Sözlü Kültür Geleneği Bağlamında Türk Tekke Edebiyatı”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (XVI): 127-141.

Üçüncü, Kemal (2012). *Edîp Harâbî Dîvânı [İnceleme-Metin]*. Ankara: Alevîlik Araştırmaları Dergisi Yayınları.

Üçüncü, Kemal (2014). “Yeni Bin Yıl Eşiğinde Millî Mefkûrenin İmkân ve Kabiliyetlerine Eleştirel Bir Bakış”. *Yeni Türkiye Özel Sayısı*. (Ocak-Şubat) 56, 1056-1073.

Ülkütaşır, M. Şakir (1931a). “Dertli ve Şem’i’nin Basılmamış Şiirleri”, *Atsız Mecmû’a*. 1 (8), 202-204.

Ülkütaşır, M. Şakir (1931b). “Basılmamış Bektaşî Şiirleri”, *Atsız Mecmû’a*. 1 (8), 202-203.

Ülkütaşır, M. Şakir (1932). “Dertli ve Şem’i’ye Dair”. *Atsız Mecmû’a*. 1 (9), 225-226.

Ünver, İsmail (1981). “Şem’î, Mustafa”. *Türk Ansiklopedisi*, XXX,249-250. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Ünver, İsmail (1985). “Şem’î Şem’ullâh”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. XLIX (397), 38-43.

Varol, Mehmed Bahaüddin (2017). *Hız. Hasan*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yakıcı, Ali (1994). “Başlangıcından 20. Yüzyıla Kadar Konya’da Âşıklık Geleneği”. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi / Yeni Dönem*. Bahar(2), 177-201.

Yakıcı, Ali (1996). “Konya Âşıklık Geleneği İçinde Dertli’nin Yeri ve Önemi”. *Yeniçağa Tarihinden Çizgiler ve Âşık Dertli Paneli*. (Yeniçağa-15 Eylül 1996). Bolu, 23-28.

Yavuz, Kemal (2014). “Türk Edebiyatında Şiir ve İlk Şiir Meclisleri”. *Türkiyat Mecmuası*. C.24/Bahar, 129-161.

Yavuz, Orhan (1979). “Ermenek (Konya)’te Bulunan Bir Cönk Metin-İndeks”. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi.

Yavuz, Salih Sabri (2005). “Mi° rac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30, 132-135. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Yıldırım, Dursun. (1998a). “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler”. *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 37-42.

Yıldırım, Dursun. (1998b). “Türkiye’de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri”. *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 43-60.

Yıldırım, Dursun (1998c). “Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri”. *TürkBitiğiAraştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 65-75.

Yıldırım, Dursun (1998d). “Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler”. *TürkBitiğiAraştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: AkçağYayınları, 76-80.

Yıldırım, Dursun (1998e). “Sözlü Gelenek Kültürü”. *TürkBitiğiAraştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 81-83.

Yıldırım, Dursun (1998f). “Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları”. *TürkBitiğiAraştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 87-101.

Yıldırım, Dursun (1998g). “Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli’ne (Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine)”. *TürkBitiğiAraştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 180-195.

Yıldırım, Dursun (1999). “Dede Korkut’tan Ozan Barış’a Dönüşüm”, *Türk Dili*, (570) (Haziran 1999), 505-530.

Yıldırım, Dursun (2000a). “Türk Sözel Kültüründe Süreklilik <Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete>”. *Türkbilig*. 2000/1 (Nisan),32-45.

Yıldırım, Dursun (2000b). “Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiye]”. *Türk Dünyası Dergisi*. (10), 327-353.

Yıldırım, Mustafa (2016). *Konya’da Kaybolan Türk-İslam Eserleri*. Konya: Palet Yayınları.

Ziya Gökalp (1329 [1913]). “Halk Medeniyeti-I Başlangıç”. *Halka Doğru*. (14), s. 107-108.

Ziya Gökalp (1977). “Sekiz Cihet”. *Makaleler III (Millî Tettebbular Mecmuası’ndaki Makaleler)* (haz. M. Orhan Durusoy). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

Mehmet Bıçak: 1991, Konya doğumlu. Konyalı. Üniversite mezunu. Bilgileri, dedesi Süleyman Bıçak'tan dinlemiş. Esnaf (aktar dükkânı işletmektedir).

İlknur Cuma: 1969 Ankara doğumlu. Kırşehirli. Doktora mezunu. Akademisyen. (Dr. Öğr. Üyesi).

Rasim Çöğen: 1927, Konyadoğumludur. Konya'da ikamet etmektedir. Lise mezunu. Esnaf (Çöğen Helvalarının -Hacı Ahmet Çöğen Oğulları 1883- sahibi).

Türkan Kabasakal: 1935, Konya doğumludur. Konya'da ikamet etmektedir. Âşık Şem'i'nin torunu Âşık Emine'nin oğlu merhum Hüsamettin Kabasakal'ın eşidir. İlkokul mezunu. Ev hanımı.

Seyit Küçükbezirici: 1942, Konya doğumludur. Selçuk Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi mezunu. Gazeteci, yazar, folklor araştırmacısı. 11.11.2018 tarihinde, Konya'da vefat etti.

Mustafa Küçüködük: 1956, Konya doğumludur. Konya'da ikamet etmektedir. Türkan Kabasakal'ın damadıdır. Doktora mezunu. Akademisyen (Prof. Dr.).

Hatice Orbay: 1949, Konya doğumludur. Konya'da ikamet etmektedir. Mehmet Şemi Pekşenoğlu'nun kızıdır. Lise mezunu. Emekli.

Hüseyin Özbilen: 1943, Konya doğumludur. Konyalı. Ortaokul mezunu. Bilgileri dedesinden öğrenmiş. Dedesinin adı: Mustafa Celaleddin Özbilen.

Abdullah Şemi Pekşenoğlu: 1959, Konya doğumludur. Konya'da ikamet etmektedir. Âşık Şem'i'nin torunu Hacı Ömer Bey'in torunu merhum Âsım Pekşenoğlu'nun oğludur. Konya'da ikamet etmektedir. Üniversite mezunu. Emekli öğretmen.

Mehmet Şemi Pekşenoğlu: 1924, Konya doğumludur. Konya’da ikamet etmektedir. Âşık Şem’î’nin torunu Hacı Ömer Bey’in torunudur. Lise mezunu. Konya’da ikamet etmektedir. Bir dönem astsubaylık yapmış, daha sonra memleketine dönerek baba mesleğini devam ettirmiştir.

Saim Sakaoğlu: 1939, Konya doğumludur. Konya’da ikamet etmektedir. Doktora mezunu. Aktardığı bilgiler, kendisi de halkbilimci ve Konyalı olmasından ötürü kendi araştırma, gözlem ve edinimleri sayesinde oluşmuş bilgiler olup bir de ağabeyi Hasan Sakaoğlu’dan öğrendiklerini aktarmıştır. Emekli akademisyen (Prof. Dr.).

Mehmet Sergi:1976, Konya doğumlu.Konya’da ikamet etmektedir. Lise mezunu. Esnaf. 14 Aralık 2017

Ömer Faruk Sözbir: 1957. Konya doğumlu. Ispartalı.Konya’da ikamet etmektedir. Lise mezunu.Esnaflar (Sözbir Helvalarının sahibi).

Arif İnan Yıldırım (Yağız Ozan): 1991Konyadoğumlu.Erzurumlu. Ankara’da ikamet etmektedir. Lise mezunu. Âşık. Geçimini bu meslekten sağlamaktadır. Ayrıca beste yapmakta, kültürel projeler hazırlamaktadır.

Elektronik Ortam Kaynakları:

“Asırlık Helvacı”. *Memleket E-Gazete* (23.01.2012).

<http://www.memleket.com.tr/asirlik-helvaci-126040h.htm> .

Erişim tarihi: 27.12.2018

“Konya’nın belediye başkanları – Osmanlı’dan itibaren tam liste”

<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/konyanin-belediye-baskanlari-osmanlidan-iterbaren-tam-liste> Erişim tarihi: 09.01.2019

Kemal Beydilli, "Râşid Efendi Matbaası", TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/rasid-efendi-matbaasi> Erişim tarihi: 16.01.2019.

Kemal Beydilli, "Üsküdar Matbaası", TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/uskudar-matbaasi> Erişim tarihi: 16.01.2019

Kemal Beydilli, "Mühendishâne Matbaası", TDV İslâm Ansiklopedisi,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhendishane-matbaasi> Erişim tarihi: (16.01.2019).

“Önceki Başkanlar”, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=473>

Erişim tarihi: 09.01.2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Nilgün AYDIN
Doğum Yeri:	Erzincan
Doğum Tarihi:	08.06.1986
Medeni Durumu:	Bekâr
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Ankara- Gazi İlköğretim Okulu
Ortaöğretim:	
Lise:	Ankara-Cumhuriyet Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Program)
Lisans.	Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans.	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı
Becerileri:	
İlgi Alanları:	
Halen Yaptığı İş:	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Arş. Gör.
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Arş. Gör. 2011- Hâlen
Tel:	03322231348
E-mail:	naydin@selcuk.edu.tr
Adres:	Selçuk Üniversitesi Alaeddin Keykubat Kampüsü Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Selçuklu/KONYA

İmza: